

Program cjelovite obnove povijesne jezgre Grada Zagreba : Blok 19 - konzervatorski model

Belamarić, Josip; Bjažić Klarin, Tamara; Damjanović, Dragan; Dundović, Boris; Horvat-Levaj, Katarina; Horvatinčić, Sanja; Kolešnik, Ljiljana; Kraševac, Irena; Križić Roban, Sandra; Mance, Ivana; ...

Authored book / Autorska knjiga

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Publication year / Godina izdavanja: **2021**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:254:642140>

<https://doi.org/10.31664/9789537875954>

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-23**

Repository / Repozitorij:

[PODEST - Institute of Art History Repository](#)

PROGRAM CJELOVITE OBNOVE POVIJESNE JEZGRE GRADA ZAGREBA

BLOK 19

KONZERVATORSKI MODEL

MEDULIĆEVA ULICA

ILICA

FRANKOPANSKA

DALMATINSKA ULICA

INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI
ZAGREB, ožujak 2021.

PROGRAM CJELOVITE
OBNOVE POVIJESNE
JEZGRE GRADA
ZAGREBA

ZAVOD ZA
PROSTORNO
UREĐENJE GRADA
ZAGREBA

GRAD ZAGREB

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO PROSTORNOG
UREĐENJA, GRADITELJSTVA I
DRŽAVNE IMOVINE

PROGRAM CJELOVITE OBNOVE
POVIJESNE JEZGRE GRADA ZAGREBA

BLOK 19

KONZERVATORSKI MODEL

Naziv projekta

**Program cjelovite obnove povijesne jezgre
Grada Zagreba**

Nositelj i voditelj projekta

Zavod za prostorno uređenje Grada Zagreba

Za nositelja

Ivica Rovis, dipl. iur.

Voditeljice i koordinatorice projekta

Nives Mornar, dipl. ing. arh.

Jadranka Veselić Bruvo, dipl. ing. arh.

Naziv istraživanja u projektu

Blok 19 – konzervatorski model obnove

Izvršitelj istraživanja

Institut za povijest umjetnosti

Voditeljica istraživanja

dr. sc. Katarina Horvat-Levaj

Stručni savjet

Alan Braun, dipl. ing. arh.

prof. dr. sc. Dragan Damjanović

Stipe Tutiš, prof.

Recenzenti

Akademik Vladimir Marković

Dr. sc. Petar Prelog

Istraživači

dr. sc. Josip Belamarić

dr. sc. Tamara Bjažić Klarin

prof. dr. sc. Dragan Damjanović

Boris Dundović, mag. ing. arch.

dr. sc. Katarina Horvat-Levaj

dr. sc. Sanja Horvatinčić

dr. sc. Ljiljana Kolešnik

dr. sc. Irena Kraševac

dr. sc. Sandra Križić Roban

dr. sc. Ivana Mance

dr. sc. Daniel Premerl

dr. sc. Ana Šverko

dr. sc. Ratko Vučetić

dr. sc. Danko Zelić

dr. sc. Andrej Žmegač

Stručni suradnici

Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh.

Lucija Bajan

Boris Dundović, mag. ing. arch.

Damir Gobec

Ivana Gobec, dipl. ing. arh.

Paolo Mofardin, fotograf

Marijana Petrešević, dipl. ing. arh.

Irena Šimić, dipl. pov. umj.

Goran Vareško, dipl. ing. arh.

Kazala

Lina Šojat

Grafičko oblikovanje

Franjo Kiš, ArTresor naklada

Lektura

Rosanda Tometić

ISBN 978-953-7875-95-4

PROGRAM CJELOVITE OBNOVE POVIJESNE JEZGRE GRADA ZAGREBA BLOK 19

KONZERVATORSKI MODEL

INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI

ZAGREB, ožujak 2021.

Uredila

Katarina Horvat-Levaj

Autori tekstova

Josip Belamarić, Tamara Bjažić Klarin, Dragan Damjanović, Boris Dundović, Katarina Horvat-Levaj, Sanja Horvatinčić, Ljiljana Kolešnik, Irena Kraševac, Sandra Križić Roban, Ivana Mance, Daniel Premerl, Ana Šverko, Ratko Vučetić, Danko Zelić, Andrej Žmegač

Grafički prilozi

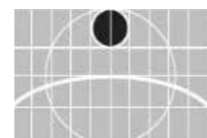
Ivana Haničar Buljan

Fotografije

Paolo Mofardin

PROGRAM CJELOVITE
OBNOVE POVIJESNE
JEZGRE GRADA
ZAGREBA

ZAVOD ZA
PROSTORNO
UREĐENJE GRADA
ZAGREBA

GRAD ZAGREB

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO PROSTORNOG
UREĐENJA, GRADITELJSTVA I
DRŽAVNE IMOVINE

SADRŽAJ

	ID 08a	Tiskara – Studij dizajna Frankopanska 12 (dvorište)	109	ID 23	Kuća Rossipal Medulićeva 3	210		
	ID 09	Kuća Pavelić Frankopanska 14 / Dalmatinska 2	116	ID 24	Kuća Rossipal Medulićeva 1 / Ilica 57	217		
UVOD	7	ID 10	Elektrostrojarska radionica Dalmatinska 4	124	ID 25	Kuća Rath Ilica 55	226	
I. BLOK 19	9	ID 11	Kuća Beniger Dalmatinska 6	126	ID 26	Svjetlotiskarski zavod Rudolfa Mosingera Ilica 55/3 (dvorište)	232	
POVIJESNO-PROSTORNI RAZVOJ BLOKA 19	11	ID 12	Kuća Kosirnik Dalmatinska 8	132	ID 27	Kuća Hönigsberg Ilica 51–53–53a	236	
ARHITEKTURA BLOKA 19	19	ID 13	Kuća Spevec Dalmatinska 10	140	ID 28	Poslovnica (arhitektonski biro) Lea Hönigsberga i Julija Deutscha Ilica 53/1 (dvorište)	250	
VALORIZACIJA BLOKA 19	25	ID 14	Zgrada Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije Dalmatinska 12	150	ID 29	Matica hrvatskih obrtnika Ilica 49	253	
PRIJEDLOG KONZERVATORSKIH SMJERNICA ZA BLOK 19	31	ID 15	Zgrada Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije Dalmatinska 12/3 (dvorište)	160	ID 30	Kuća Angerer Ilica 47	266	
Izvori i literatura	38	ID 16	Kuća Pettko Dalmatinska 14	166	ID 31	Kuća Vulaković Ilica 47/2 (dvorišna zgrada)	275	
II. KATALOG KUĆA	39	ID 17	Kuća Smodek Dalmatinska 16	173	ID 32	Hotel »Park 45« (danas) Ilica 45	280	
ID 01	Kuća Hönigsberg Frankopanska 2 / Ilica 41	41	ID 18	Kuća Grahor Dalmatinska 18	180	ID 33	Kuća Pečić s ljekarnom <i>K Svetom Trojstvu</i> Ilica 43/1	284
ID 02	Kuća Zimmermann Frankopanska 2a	53	ID 19	Kuće Grahor Medulićeva 11–13	184	ID 34	Radionica i skladište božićnog nakita Ilica 43 (dvorište)	292
ID 03	Kuća Jeršić Frankopanska 2b	61	ID 20	Kuća Deutsch Medulićeva 9	192	ID 35	Kuća Friedmann – Švarc Ilica 41a	295
ID 04	Kuća Schneider Frankopanska 4	66	ID 21	Kuća Balaško Medulićeva 7	201	III. DODATCI	39	
ID 05	Kuća Uhl Frankopanska 6	74	ID 22	Kuća Šašel Medulićeva 5	206	IZVORI I LITERATURA	305	
ID 06	Kuća Kaufmann Frankopanska 8	80				KAZALA	308	
ID 07	Dramsko kazalište Gavella Frankopanska 10	86				LICENCIJE	312	
ID 08	Kuća Hribar – Penić Frankopanska 12	102						

Blok 19 – ortofoto s
označenim identifikacijskim
brojevima i adresama kuća

UVOD

U sklopu *Programa cjelovite obnove povijesne urbane cjeline Zagreba* nakon potresa 22. ožujka 2020. godine (koji vodi Zavod za prostorno uređenje Grada Zagreba), Institut za povijest umjetnosti preuzeo je izradu Konzervatorskog modela obnove. Kao jedinica obrade određeni su gradski blokovi, a kao ogledni primjer bloka, odnosno kao pilot-projekt, izabran je Blok 19, omeđen Ilicom, Frankopanskom, Dalmatinskom i Medulićevom ulicom. Konzervatorski model obnove obuhvatio je arhitektonsko i fotografsko snimanje, arhivsko i terensko istraživanje te analizu postojećega stanja, interpretaciju građevnog razvoja i valorizaciju, kao i prijedlog konzervatorskih smjernica za blok u cjelini i za pojedinačne građevine.

Izrada konzervatorskog modela obnove počela je prikupljanjem dokumentacije. Donjogradski blokovi i njihova arhitektura, naime, nisu bili samo tema znanstvenih istraživanja pojedinih istaknutih stručnjaka, poput Lelje Dobronić, Olge Maruševski, Snješke Knežević, Eugena Frankovića, Ive Maroevića, Željke Čorak i mnogih drugih, već su analize blokova polazišta niza urbanističkih planova, sve do Konzervatorske podloge za Generalni urbanistički plan grada Zagreba 2015. godine. Vrijedan doprinos u tom pogledu je studija Zavoda za prostorno uređenje Grada Zagreba: *Zagreb_Donji grad_blokovi* (2009.). Svim tim radovima prethodila je izrada dokumentacije pohranjene u različitim institucijama. U tom kontekstu, uz nekadašnji Regionalni zavod za zaštitu spomenika kulture, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Ministarstvo kulture i medija RH te Institut za povijest umjetnosti, posebno treba istaknuti važnost Državnog arhiva u Zagrebu, s arhivskom građom o svakoj donjogradskoj kući, svrstanom prema adresama i presnimljenom na mikrofilmove, ali i s dostupnim originalnim dokumentima.

Usporedno s arhivskim istraživanjem obavljao se terenski rad u kojem su arhitekti Instituta za povijest umjetnosti snimili blok, primjenjujući suvremene metode procesiranjem fotogrametrijskih snimki iz zraka i s tla te snimanjem totalnom stanicom. Za pilot-projekt Blok 19 izrađen je tlocrt prizemlja i karakteristični presjek kroz blok. Povjesničari umjetnosti pak obavili su terenska istraživanja svake kuće u bloku te su izradili tekstualne interpretacije. Nakon uvodnih poglavlja o prostornom razvoju bloka, njegovoj valorizaciji u kontekstu drugih donjogradskih blokova i prijedlogu konzervatorskih smjernica (prvi dio studije), slijede analize kuća u bloku (njih 35), s fazama gradnje, valorizacijom i prijedlogom konzervatorskih smjernica (drugi dio studije). Tekstovi su praćeni grafičkim priložima, arhitektonskim snimkama, arhivskim nacrtima i fotografijama.

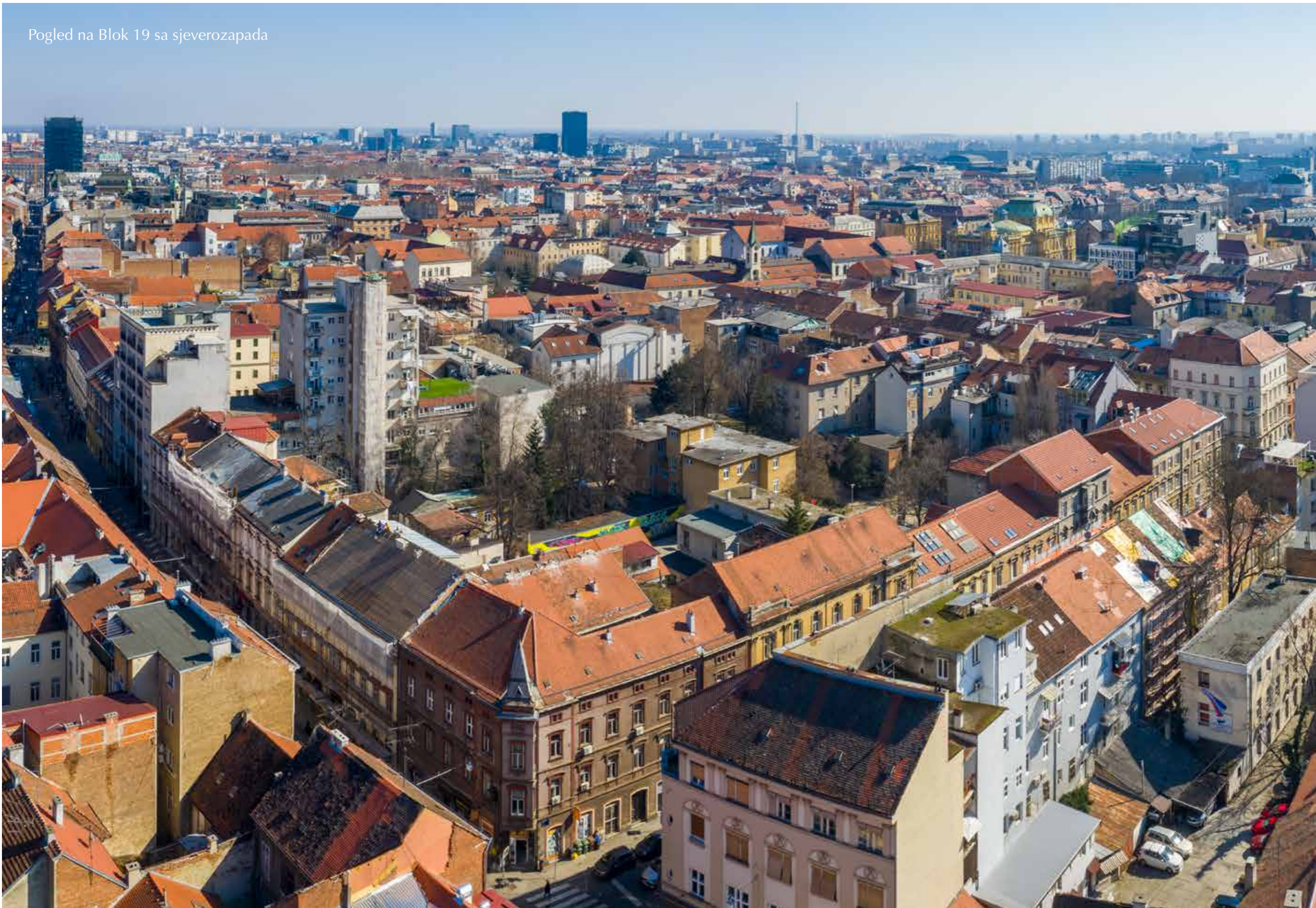
Istraživanje i dokumentiranje Bloka 19 pokazalo je njegovu visoku urbanističko-arhitektonsku kvalitetu, ali i određene specifičnosti u kontekstu zagrebačkog Donjeg grada. Omeđen povijesnim prometnicama – Ilicom sjeverno te Savskom cestom (danas Frankopanskom ulicom) istočno, Blok 19 prvi je blok zapadno do najstarijeg podgrađa srednjovjekovnoga Gradeca. Kao takav, zadržao je ne samo važnu urbanističku poziciju nego i tragove prostorne organizacije starije od Regulatornih osnova iz 1865. i 1887. godine, kojima će dobiti uobičajenu shemu s reprezentivnim ugrađenim uličnim višekatnicama te neizgrađenim unutarnjim prostorom. Koncentracija moćnih naručitelja i istaknutih arhitekata, koji do punog izražaja dolaze tijekom obnove Zagreba nakon potresa 1880. godine, dala je Bloku 19 potkraj 19. stoljeća snažan historicistički i secesijski pečat, dopunjen tijekom prve polovice 20. stoljeća vrijednim arhitektonskim ostvarenjima *art décoa* i moderne. Osim valorizacije povijesnog slijeda izgradnje, istraživanja građevne strukture bloka pokazala su i razmjerno loše građevinsko i spomeničko stanje očuvanosti. Osim šteta od nedavnih potresa, pojedine građevine dospjele su u loše stanje zbog dugotrajne zapuštenosti ili pak neprimjerenih i devastirajućih zahvata u novije doba.

Stoga rezultati istraživanja u sklopu izrade Konzervatorskog modela obnove omogućuju ponajprije kvalitetnu obnovu predmetnog Bloka 19, koja ne znači samo konstrukcijsku sanaciju i uklanjanje oštećenja od potresa nego i kompletnu restauraciju i revitalizaciju. Detaljna analiza svake kuće zapravo je konzervatorska studija u malom kojoj, u pravilu, kad su u pitanju vrijedne kuće (kakve u tom bloku prevladavaju), nedostaje samo restauratorsko sondiranje. Cjeloviti uvid u arhivsku građu i arhitektonske strukture omogućuje, štoviše, i restauraciju nekih, ponajprije plastičnih elemenata koji su tijekom vremena bili poništeni. Nove spoznaje o tipologiji kuća i njihovoj valorizaciji u širem kontekstu također pridonose formiranju jasnijih stavova u pogledu načina konstrukcijske sanacije ili novih arhitektonskih zahvata (dogradnje, pregradnje, preoblikovanja, interpolacije). Analiza pak prostornog razvoja cijeloga bloka, s posebnim osvrtom na valorizaciju slobodnih površina i recentnijih unutarnjih gradnji, omogućuje idealan prijedlog uređenja zelenih privatnih i javnih površina, veža i prilaza.

Kad je riječ o primjeni rezultata istraživanja Bloka 19 na druge blokove zagrebačkoga Donjeg grada, izrada pilot-projekta svakako rezultira usavršenom metodologijom dokumentiranja i istraživanja. No projekt je također pokazao nužnost temeljitog istraživanja svakog bloka u povijesnoj jezgri Zagreba, jer samo temeljito istraživanje može rezultirati ispravnim konzervatorskim stajalištima.

KATARINA HORVAT-LEVAJ

Pogled na Blok 19 sa sjeverozapada

Blok 19 – karta vremena gradnje

POVIJESNO-PROSTORNI RAZVOJ BLOKA 19

Blok 19 i razvoj zagrebačkih podgrađa od srednjeg vijeka do 19. stoljeća

Izgradnja na prostoru današnjega zagrebačkog Donjeg grada počinje u srednjovjekovnom razdoblju, a tijekom 19. stoljeća prostor je formiran blokovskom izgradnjom. To srednjovjekovno podgrađe u osnovi je određeno dimenzijama i prilazima iz nizinskih područja na povišeno položeni slobodni kraljevski grad Gradec i biskupsko sjedište Kaptol. Zapadno od toga područja, među prvim blokovima nastalim izvan prostora određenog dimenzijama Gradeca tijekom 19. stoljeća, formiran je blok omeđen Ilicom na sjeveru, Frankopanskom ulicom na istoku, Dalmatinskom ulicom na južnoj strani i Medulićevom ulicom sa zapadne strane (Blok 19).

Blokovskoj izgradnji 19. stoljeća prethodio je povijesno-prostorni razvoj podgrađa definiran prirodnim uvjetima, komunikacijskim smjerovima i funkcionalnim obilježjima vezanima uz starija povijesna razdoblja. Sagledavajući prirodne uvjete, prostor Zagreba određen je pružanjem Medvednice na sjevernoj strani gradskog teritorija i tokom rijeke Save s južne strane. Između planinskog masiva i nplavne riječne ravnice pruža se brdovito područje, koje je povijesno bilo okosnica naseljavanja. Spoj tih dviju prostornih cjelina, tj. područje izdignuto iznad zone poplava i brežuljkastih uzvišenja, na nadmorskoj visini od 120 do 130 metara, slijedila je stara prometnica od koje su se prema jugu i savskoj ravnici, odnosno sjeveru i brežuljcima u pobrđu Medvednice, odvajali putovi slijedeći brojne potoke od grebena brdskih odvojaka do utoka u Savu. Prema takvim prirodnim obilježjima, tijekom povijesti je nastala

i posjedovno-vlasnička struktura gradskog područja, često i danas prepoznatljiva u prostoru, prema kojoj je postupnim razvojem kroz dulja povijesna razdoblja formirana i temeljna urbana matrica zagrebačkoga Donjeg grada.

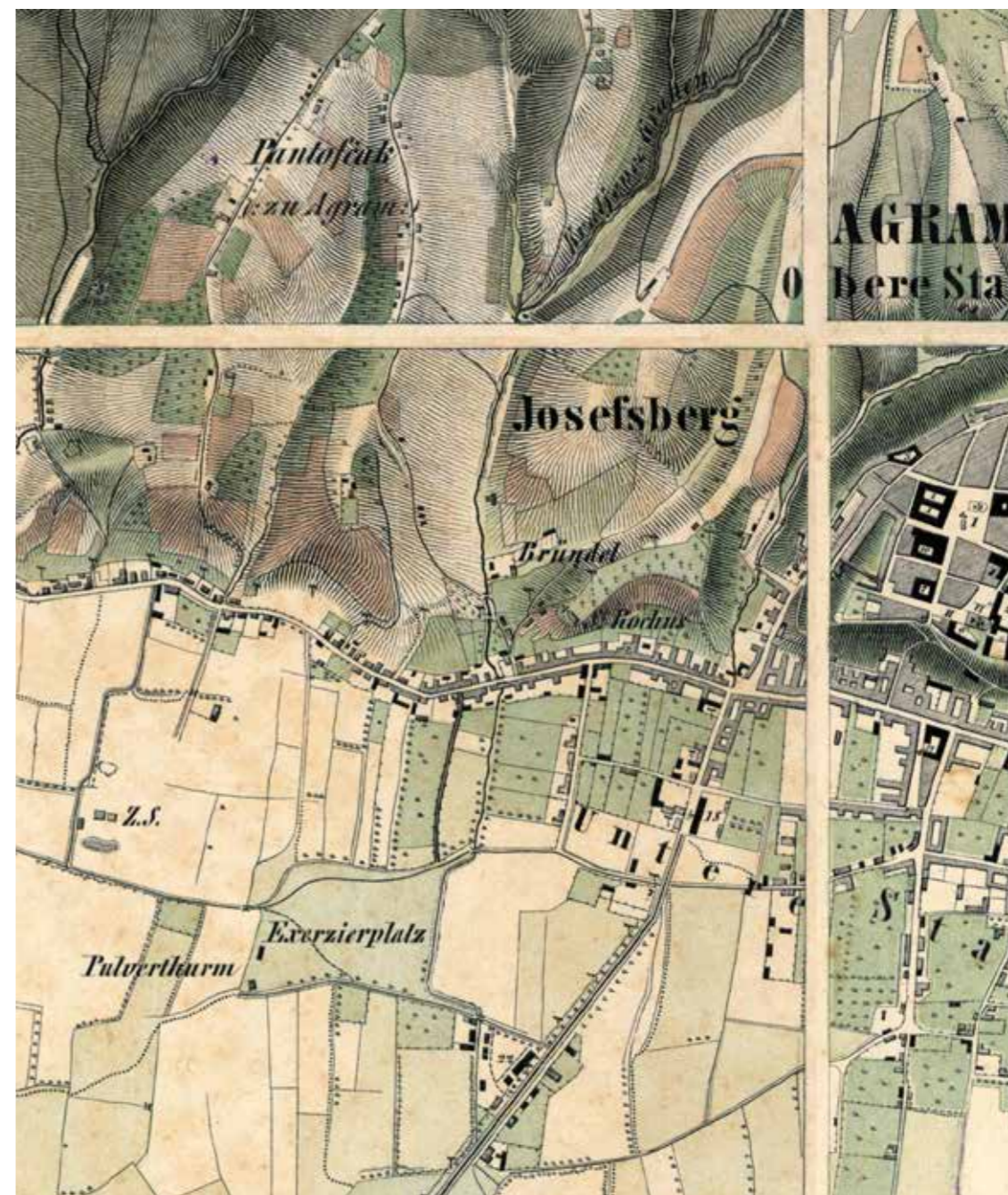
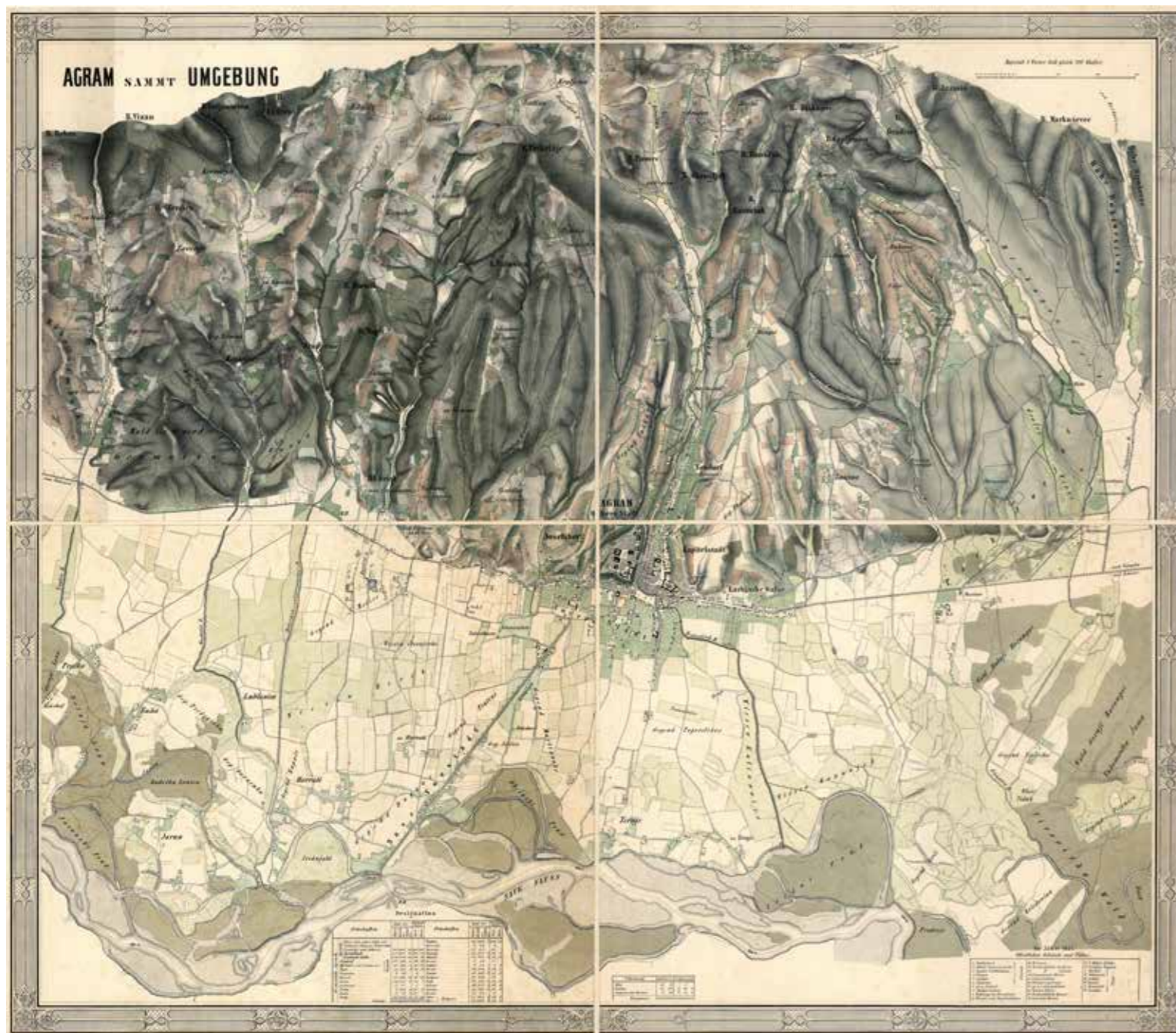
Ključni prometni smjer – današnja Ilica, ulazna komunikacija sa zapada, te Vlačka ulica, koja se pruža dalje prema istoku, u starijim su razdobljima označavane kao velike, vojne, kraljevske ceste ili pak izdignute ceste koje vode prema »Teutoniji«, moru, panonskoj ravnici, pojedinim regijama ili drugim gradovima i zemljama. Prema povijesnim nazivima, očit je i doživljaj važnosti te komunikacije, potisnute prema pobrđu podno Gradeca i Kaptola, ujedno i prostorne okosnice koja je utjecala na lokalnu prostornu organizaciju.

Prvo gradsko naselje, Kaptol, nastaje formiranjem biskupije u 11. stoljeću (1094.) na povišenom položaju, dok se samo naselje pružalo poput podgrađa uz današnju Vlačku ulicu. Osnivanjem slobodnoga kraljevskog grada Gradeca u 13. stoljeću (1242.), položaj na brežuljku nastanjuju stanovnici koji do tada žive u podnožju brežuljka ili u kaptolskom naselju. Obrambeni karakter planiranoga srednjovjekovnog grada očituje se u smještaju na povišenom položaju, dok se podgrađe razvija u nizini, na prilazima Gradecu, uz župnu crkvu sv. Margarete (na mjestu današnje pravoslavne crkve Preobraženja Kristova) i uz prilaz preko današnje Tomičeve ulice (prije Bregovite) prema gradskim vratima i kuli Lotršćak. Drugo srednjovjekovno podgrađe formirano je u 15. stoljeću uz prilaz Kamenitim vratima u podnožju današnje Radićeve ulice te dijelom na današnjem Trgu bana Josipa Jelačića, uz desnu obalu potoka Medveščaka. Prema jugu i Savi, s Gradeca i iz Kaptola pružao se put slijedeći potok Medveščak i nekadašnju ulicu Med grabami, poslije Josipovu, a današnju Petrinjsku ulicu, do savskog prijelaza Kraljev brod, najvažnijeg riječnog prijelaza preko Save na gradskom teritoriju. Drugi važan put prema Savi vodio je sa zapadne strane srednjovjekovnog Gradeca, vežući se na Mesnička vrata, prelazeći preko današnje Ilice i preko nekadašnje Savske ulice (danas Frankopanske u nje-

zinu sjevernom dijelu). Upravo taj spoj izlaza iz srednjovjekovnoga grada preko Mesničkih vrata na glavnu prometnu os koja se pruža u smjeru istok – zapad (današnja Ilica) i nastavak puta prema Savi (Frankopanska, Savska) odredit će nastanak donjogradskog bloka označenog brojem 19.

Dakle, podgrađe je određeno vezom s gradskim vratima srednjovjekovnoga grada (Kamenita vrata, Vrata Lotršćak), no u slučaju Mesničkih vrata situacija nije tako jasna. Položaj prvotnih vrata nije potpuno povijesno utvrđen. Neki autori smatraju da su se vrata nalazila na platou gradečkog brda, drugi pak drže da se od vremena utvrđivanja Gradeca Mesnička vrata nalaze na poziciji u podnožju Mesničke ulice, gdje su i arheološki potvrđeni temelji gradskih vrata. Prema nekim autorima, ta vrata na dnu ulice nastala su sekundarnim utvrđivanjem Gradeca zbog ratova s Osmanlijama u 16. stoljeću, a obnova ili gradnja vrata potvrđena je i povijesnim dokumentima toga vremena. Tijekom 16. stoljeća, zbog ratne opasnosti, podgrađe stagnira pa se pojedini njegovi dijelovi i napuštaju. U to vrijeme i crkva sv. Margarete, dotadašnja župna crkva podgrađa, postaje kapela gornjogradske Župe sv. Marka.

U prostoru između Mesničkih vrata, Ilice i Frankopanske ulice tijekom 18. stoljeća formira se trg. Njegov osnovni prostorni element su gradska vrata sa sjeverne strane, pred kojima se pružao jarak premošćen kamenim mostom, koji je odvodio oborinsku vodu s Gradeca u potok Tuškanac. To je bila i prostorna međa sa zapadne strane. Nadalje, uz vrata s istočne strane nalazila se kapela sv. Ivana Nepomuka (podignuta 1747.), zaštitnika od poplava i utapanja. Sa zapadne strane uz vrata je sagrađena kuća s trgovinom »na koljeno«, a na prostoru trga, na mjestu spomenika Andriji Kačiću Miošiću, podignutog u 19. stoljeću, nalazilo se zidano raspelo. Izgradnjom prvoga čvrstog drvenog mosta preko Save na području Zagreba 1783. godine, jača prometni smjer prema Savi kroz Savsku ulicu (pontonski most sagrađen je nešto ranije, 1764., na završetku današnje Petrinjske ulice).

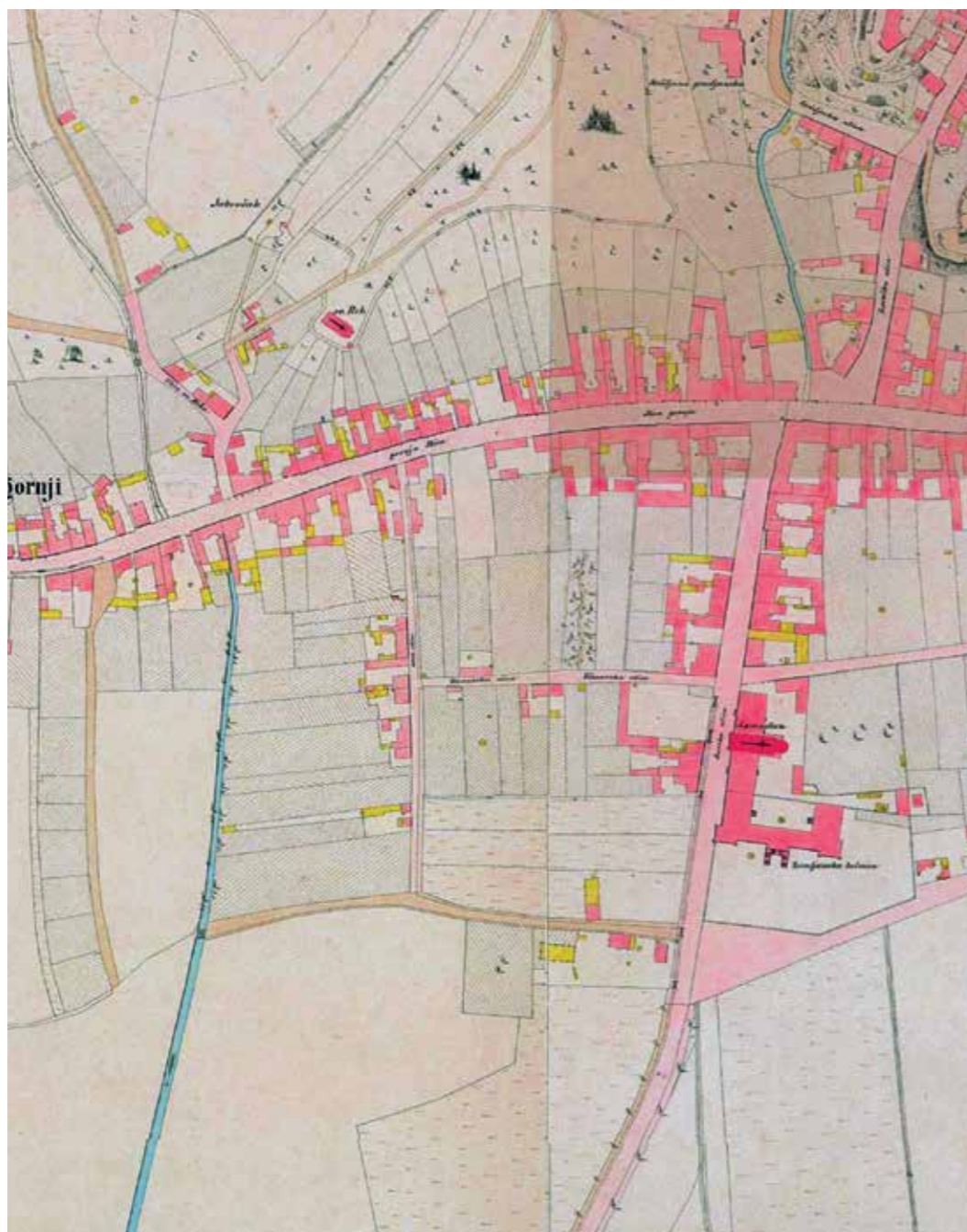
Plan Zagreba, 1853./1854., HDA

Detalj s Blokom 19

U 18. stoljeću počinje i intenzivnija urbanizacija podgrađa, prvotno uz sjevernu stranu Ilice, podno Gradeca i uz Harmicu (Trg bana Jelačića), a zatim i uz južnu stranu Ilice, gdje se grade majuri plemstva, redovnika i crkvenih velikodostojnika. U pravilu je bila riječ o većim parcelama sa samostojećim, često drvenim građevinama gospodarske namjene. Taj proces možemo evidentirati i na potezu današnjega Bloka 19, u primjerima velikih parcela s dugačkom uličnom fron-

tom uz Ilicu, kao što su one na broju 45 i 51–53–53a. Područje podgrađa ciljano urbanizira gradska uprava, na svojem ili otkupljenom zemljištu, ali parceliraju se i privatna zemljišta, koja se pretvaraju u građevinske parcele, s tendencijom stvaranja kontinuiranih uličnih nizova. Početkom 19. stoljeća pratimo proces još intenzivnije izgradnje uz Ilicu, osobito Gornju Ilicu (kako se nazivao potez od Harmice do današnje Medulićeve ulice), te uz Frankopan-

sku ulicu, pri čemu se najprije gradi upravo spoj navedenih ulica. Uz Frankopansku, gradnja se najprije širi duž istočne strane ulice, do današnje Varšavske ulice (nekad Samostanske), a na tom potezu podiže se i samostojeća barokno-klasicistička kuća Draškovića, gotovo identična biskupskim gradnjama u Vlaškoj ulici (vjerojatno je riječ o istom graditelju), uvučena od današnje ulične linije. U prvoj polovici 19. stoljeća podižu se i klasicističke kuće Keglevića na uglu Ilice

Detalj s Blokom 19

i Frankopanske te samostan Sestara milosrdnica uz istočnu stranu Frankopanske ulice. Na zapadnoj strani Frankopanske, od Ilice do Dalmatinske ulice, gušće se gradi tijekom prve polovice 19. stoljeća, kad je oko 1830. nastao i početak današnje Dalmatinske ulice (nekad Klesarske).

Zemljište uz zapadnu stranu današnje Medulićeve ulice (nekadašnja Nova ulica) parcelira se u prvoj polovici 19. stoljeća (oko ili nakon 1830.), na privatnom zemljištu, for-

miranjem građevinskih parcela, dok je istočna strana ulice sagrađena u drugoj polovici stoljeća. Obje ulice, Dalmatinska i Medulićeva, prvotno su bili poljski putovi kojima se prilazilo parcelama. Prostor se formirao uz ključne komunikacije – Ilicu i Frankopansku – dakle uz ulice, a blok se formirao mnogo kasnije, uz sekundarne putove.

Prema tome, kako je već spomenuto, očito je da se prvotno formira područje podgrađa koje u osnovi dimenzijama

Katastarska karta Zagreba, 1864.

slijedi dimenzije srednjovjekovnoga Gradeca, tj. područje koje se od središnjega gradskog trga pruža do Mesničke i Frankopanske ulice (tj. »nutarnji grad«, prostor određen Petrinjskom na istoku i Frankopanskom na zapadu), a tek zatim slijedi urbanizacija poteza određenog Ilicom, Medulićevom, Frankopanskom i Dalmatinskom ulicom. Potez od glavnog gradskog trga do Frankopanske smatrao se korzom, a i infrastruktura toga prostora riješena je ranije od poteza

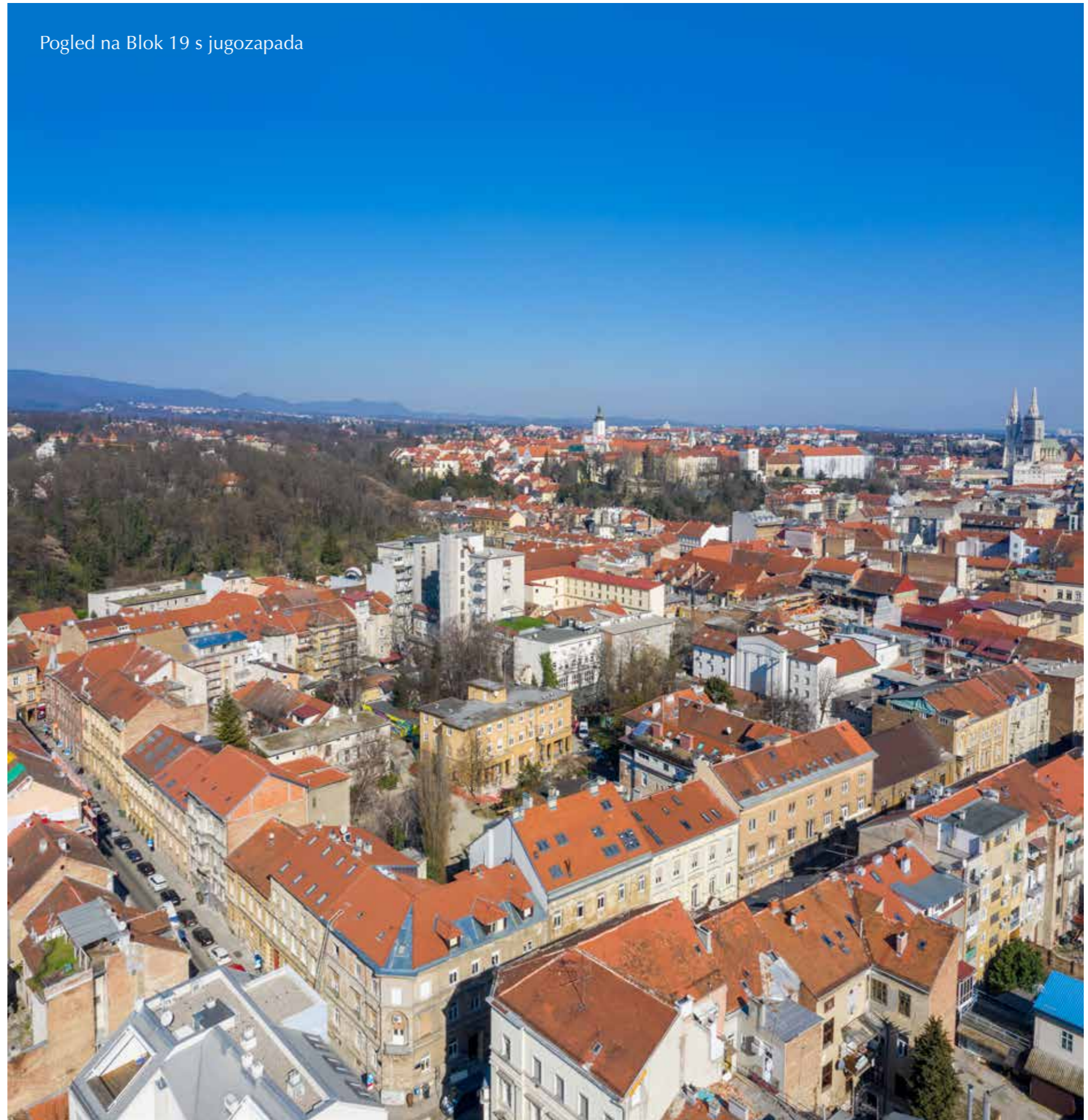
zapadno od Frankopanske ulice. U osnovi se može zamijetiti i hijerarhija vlasničkih odnosa, pri čemu su parcele uz Ilicu pripadale plemstvu i crkvenim velikodostojnicima, zatim u drugom redu slijedi gradska elita, a za njima obični građani. Prema dosadašnjim istraživanjima može se donekle odrediti i hijerarhija gradnje po pojedinim predjelima, prema hijerarhijski određenim primjerima reprezentativnosti arhitekture i vlasničkim odnosima.

RATKO VUČETIĆ

Prostorni razvoj Bloka 19 u 19. i 20. stoljeću

Na karti Donjega grada (*Untere Stadt*) iz 1853./1854. godine već su definirane konture Bloka 19, a jedine sagrađene zgrade su u istočnom dijelu Ilice. Sredinom 19. stoljeća izgradnja tog bloka dio je prvog planskog širenja Donjega grada od Frankopanske i Savske ulice na zapad, potaknutog sve intenzivnijim prometnim i gospodarskim razvojem, izgradnjom željezničke pruge Zidani Most – Zagreb 1862. godine sa zgradom nekad južnog, danas zapadnog kolodvora. Protourbano razdoblje izgradnje grada završava donošenjem Reda građenja za zemaljski grad Zagreb 1857. godine, tj. izradom prve Regulatorne osnove iz 1865. koja je uvela Zagreb iz protourbanog u urbano, moderno doba, propisavši izgradnju na tzv. »zatvoreni« način blokovima, tj. ucrtavši ortogonalnu mrežu prometnica i nukleuse budućih trgova i perivoja. Cijeli predio od Frankopanske do Ulice Republike Austrije, tj. od Ilice do Klaićeve, stambena je zona s novom, reprezentativnom alejom – Prilazom Đure Deželića i stambenim ulicama položenim u smjeru sjever – jug: Medulićevom, Kačićevom, Primorskom i Krajiškom. Sjeverno od Prilaza jedino je prostor između Frankopanske i Medulićeve podijeljen Dalmatinskom, u produžetku Varšavske (nekadašnje Samostanske) na dva manja bloka. Stalno latentno prisutna ideja produžetka Dalmatinske ulice, o kojoj se intenzivno razmišlja u vrijeme izrade nove Regulatorne osnove grada početkom tridesetih godina 20. stoljeća, do danas nije realizirana. I Medulićeva i Dalma-

Pogled na Blok 19 s jugozapada

Pogled na Blok 19 sa sjeveroistoka

tinska ulica formirane su duž poljskih putova, što pokazuje i njihova vrlo skromna širina. Nova stambena četvrt na zapadu omeđena je novim kulturnim i obrazovnim središtem – Trgom Republike Hrvatske i Školskim forumom (danas Rooseveltov trg). Za gradnju bloka bila je nedvojbeno važna prenamjena tvornice duhana (izvorno bolnice) u zgradu Sveučilišta 1882. godine te rasprava i donošenje odluke o uklanjanju sajmišta smještenog na današnjem Trgu Republike Hrvatske od 1872. i gradnji novih javnih zgrada na tom trgu uključujući kazalište 1895. godine. Glavnina zgrada u Medulićevoj i Frankopanskoj te u zapadnom dijelu Dalmatinske građena je upravo od sredine 1880-ih do kraja 19. stoljeća, u razdoblju intenzivne izgradnje Zagreba nakon potresa 1880. godine. Atraktivnosti Bloka 19 kao stambene lokacije pridonosila je i blizina perivoja, park-šume Tuškanac, između dvaju svjetskih ratova povezanima izravno iz Ilice Dežmanovim prolazom.

Do 1864. godine, i prvog plana grada, Blok 19 tek je djelomično izgrađen duž Ilice i Frankopanske ulice s trgovinama, kavanama, svratištima te obrtničkim radnjama. Unutar bloka u Dalmatinskoj 10 nalazi se i perivoj, hortikulturno oblikovana površina duž čije je ulične strane izgrađena mala građanska palača Spevec prema projektu Hermana Bolléa (1889./1890.). Od četiriju uglova nije »utvrđen« samo onaj na sutoku Dalmatinske i Medulićeve. Parcele bloka dužom su osi položene u smjeru sjever – jug, što je i razlog zbog kojega su parcele i u Frankopanskoj i u Medulićevoj ulici »plitke«, tj. imaju malu dubinu, a one u Ilici i Dalmatinskoj su dublje. Izgradnjom bloka, parcele s dužom uličnom frontom u Ilici i Frankopanskoj s vremenom se »sužavaju«, tj. dijele na više manjih. Primjeri takvog usitnjavanja su parcele, tj. zgrade u Ilici 51–53–53a (1887./1888.) i Ilici 41–41a–43 (1894., 1929.) te Frankopanskoj 2a–2b i 6 (1891.–1899.). U oba slučaja riječ je o poduzetničkom pothvatu obitelji arhitekta Lea Hönigsberga, tj. arhitektonskog biroa Hönigsberg i Deutsch, koji i potpisuje autorstvo svih kuća. Istodobno se usitnjavaju i parcele u Medulićevoj ulici, gdje na uglu Dalmatinske 14 i Medulićeve 11–13 arhitekt Janko Josip Grahor također veću parcelu dijeli

Blok 19 – karta visina izgradnje

na tri manje i investira u gradnju triju stambenih zgrada (1886./1887.). Sve kuće su ugrađene, a potezi izgrađeni u Medulićevoj te Dalmatinskoj ulici nemaju dvorišnih krila. Namjena dvorišta usklađena je s namjenom zgrade. Dvorišta u Ilici i Frankopanskoj važan su prostorni resurs s gospodarskom namjenom te su izgrađivana slobodnostojećim ili djelomično ugrađenim gospodarskim, tj. poslovnim kućama, poput namjenski građene prizemnice za poslovnicu biroa Hönigsberga i Deutscha (Ilica 53/1, 1890.), ali i stambenim objektima, poput srušene obiteljske vile graditeljske obitelji Carnelutti (Dalmatinska 12/3, 1886.).

Početak 20. stoljeća blok ima izgrađenu frontu u Ilici, Frankopanskoj i Medulićevoj. Najviše je novogradnji u Dalmatinskoj ulici, gdje se u drugom desetljeću 20. stoljeća parcela na uglu s Frankopanskom dijeli na tri manje (Frankopanska 14, Dalmatinska 4 i 6), od kojih je parcela u Dalmatinskoj 4 (s prizemnicom nekadašnje elektro-strojarke radionice) i danas jedini neizgrađeni ulični objekt cijeloga bloka. Novogradnje su veće katnosti, veće dubine, tj. većeg postotka izgrađenosti parcele, što je izravna refleksija privrednih i gospodarskih kretanja početkom 20. stoljeća, kad investiranje u nekretnine postaje sve unosnije. Ti su procesi razlog intenzivnoga popunjavanja sredine samoga bloka, tj. dvorišnih dijelova parcela u Ilici i Dalmatinskoj, stambenim sadržajima. Prvi eklatantan primjer dvorišne najamne stambene izgradnje je trokatnica Vulaković u dvorištu Ilice 47 iz 1911./1912. godine s tzv. malim stanovima. Proces je kulminirao između dvaju svjetskih ratova, kad se grade kompleksi Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije u Dalmatinskoj 12–12/3 (1926./1927.) i Matice hrvatskih obrtnika u Ilici 49 (1937.–1940.) – na mjestu zgrade iz sredine 19. stoljeća. Društvo općinskih činovnika gradi tri zgrade: uličnu mega stambenu zgradu s čak tri stubišta, tiskaru i dvorišnu samostojeću stambenu dvokatnicu na mjestu vile obitelji Carnelutti. Matica obrtnika pak gotovo u cijelosti izgrađuje prizemlje 75 metara dugačke parcele i unatoč reguliranoj visini od najviše pet katova na uličnoj strani, gradi uličnu sedmerokatnicu izvršivši pritisak na gradske vlasti, a u dvorišnom dijelu stam-

Pogled na Blok 19, 19./20. stoljeće

benu osmerokatnicu. Iako je prije svega riječ o ostvarivanju maksimalne dobiti za investitora, visoke zgrade između dvaju svjetskih ratova imaju velik modernizacijski potencijal, pokazatelj su ne samo financijske nego i tehnološke moći društva. Zgrada Matice hrvatskih obrtnika oblikuje u bloku javni trgovački pasaž i ugostiteljski sadržaj s vrtom terasom, unoseći novu vrstu sadržaja u unutrašnjost bloka. Istodobno se dvorišta Ilice i Frankopanske kontinuirano zapunjuju izgradnjama koje više nisu samo pomoćni objekti i dvorišne dogradnje uličnih zgrada nego namjenski građene poslovne zgrade (Svjetlotiskarski zavod Rudolfa Mosingera, Ilica 55/3, 1903.; Fotografski atelijer Firšt, Ilica 49, 1924.; Radionica i skladište božićnog nakita, Ilica 43/1, 1929.; Tiskara, Frankopanska 12, 1938.) i zabavni sadržaji, poput zgrade kina *Helios* (danas Dramsko kazalište *Gavella*, Frankopanska 10) i kuglana (Ilica 53/3). Zgrada kina, a zatim tzv. Malog kazališta, javni je sadržaj koji je potpuno zapunio jugoistočni dio unutrašnjosti bloka. Tijekom drugoga i trećega desetljeća 20. stoljeća rekonstruiraju se zgrade iz sredine 19. stoljeća u Frankopanskoj, pregrađuju se i preoblikuju pročelja.

Nakon Drugoga svjetskog rata zahvati asanacije provedeni pedesetih godina unutar Bloka 19, koji podrazumijevaju uklanjanje postojeće nekvalitetne izgradnje po dvorištima, donose bitne kvalitativne pomake, unapređujući standard stanovanja, ali i življenja u Donjem gradu. Riječ je o pro-

vedbi nove urbanističke i stambene politike čiji je temelj stambena zajednica opremljena svim za život potrebnim sadržajima: dječjim vrtićem, školom, trgovinom osnovnih namirnica, zelenilom za odmor i dokolicu itd. U južnom dijelu bloka, istočno i zapadno od kompleksa Društva općinskih činovnika (Dalmatinska 12) oblikuje se javna površina, park s dječjim igralištem, pješčanicom, toboganom, ljuljačkama i penjalicama. Novoimplementirani sadržaj je i nekadašnja podružnica dječjeg vrtića s ograđenim dječjim igralištem sa sjeverne strane i prostori Tehničke zajednice u centralnoj dvorišnoj zgradi bloka (Dalmatinska 12/3). Pristup novim javnim sadržajima omogućen je uspostavljanjem javnog prolaza-prečaca kroz vežu zgrade u Ilici 53 i u Dalmatinskoj 12. Pedesetih godina u blok je implementirana garaža-parkiralište (Ilica 45). Provedba takvih projekata asanacije unutar blokova, ali i povećavanja kulturnih i ugostiteljskih sadržaja te objekata za parkiranje, bila je predviđena i za druge donjogradske blokove Urbanističkim programom grada Zagreba iz 1965., podlogom za izradu Generalnog urbanističkog plana, te Programom uređenja centra Zagreba iz 1967. godine. Šezdesetih godina zgrada nekadašnjeg hotela *Imperial* prenamijenjena je za potrebe Ugostiteljske škole, pri čemu je dvorište prepušteno Kazalištu *Gavelli* za drugi ulaz. Posljednja veća intervencija bila je prenamjena dvorišnog objekta u Frankopanskoj 12 za potrebe Studija dizajna Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Nekadašnje dvorište pretvoreno je u javni prostor – svojevrsni pasaž (2012.). Blok 19 je od 1962. dio zaštićene povijesne urbane cjeline Donji grad.

TAMARA BJAŽIĆ KLARIN

ARHITEKTURA BLOKA 19

Građevinska supstancija Bloka 19 izgrađena je tijekom nešto više od jednog stoljeća, od dvadesetih godina 19. stoljeća do 1940. godine. Blok je dobar primjer suživota mješovite namjene (poslovne, javne i stambene), što je jamstvo održivosti i kvalitete urbanog života. Zone mješovite namjene protežu se duž Ilice i Frankopanske – dviju glavnih prometnih i trgovačkih gradskih arterija, dok su zgrade stambene namjene smještene duž Medulićeve i Dalmatinske ulice. Stoga su u Ilici i Frankopanskoj u prizemljima zgrade trgovačke, obrtničke ili ugostiteljske namjene, a ulični potezi Medulićeve i Dalmatinske imaju stambena visoka prizemlja. Na katovima su stanovi, a rjeđe uredske prostorije. Zoniranje nije provedeno samo vertikalno, nego i horizontalno, na razini prizemlja – od uličnih pročelja u unutrašnjost dvorišta, koja su važan prostorni i gospodarski resurs. U dvorištima su pomoćni gospodarski objekti, a česte su i nadogradnje stambenih krila, kao i izgradnja skladišta, obrtničkih radionica i poslovnica.

Blok 19 karakterizira homogenost oblikovanja i gabarita. Dominiraju dvokatnice te za Zagreb uobičajeni tip najamnih stambenih i stambeno-trgovačkih zgrada. U najvećem dijelu građene potkraj 19. i početkom 20. stoljeća, zgrade bloka zorno upućuju na htijenje da se zajednički gradi grad, vodeći računa o ujednačenosti gradskih poteza katnošću i oblikovanjem. Ta tendencija čitljiva je na pročeljima Medulićeve i zapadnog dijela Dalmatinske ulice, s visokim prizemljima i nizom jednokatnica koje su poslije često nadgrađivane, ali i na pročeljima Ilice i Frankopan-

ske ulice. Kuće, osim ujednačene visine, karakteriziraju balkoni i erkeri. Ta su dva elementa, zajedno s horizontalnim razdjelnim vijencima, krovnim strehama i prozorskim zabatima, u službi ritmiziranja uličnih poteza. Centralno smješteni balkoni na visini *piano nobile*, tj. prvog kata, oživljavaju pročelja Frankopanske (br. 2a, 2b, 8, 10, 12), a dijelom i Dalmatinske ulice (br. 12, 14). Motiv balkona prvi u blok uvodi Leo Hönigsberg na neobaroknoj obiteljskoj kući-palači u Ilici 51–53–53a (1887./1888.), a erkere Herman Bollé na kući Spevec u Dalmatinskoj 10 (1889./1890.) i Gjuro Carnelutti na kući Kosirnik u Dalmatinskoj 8 (1889.–1891.). Posebna pozornost posvećena je uglovnica – kućama Hönigsberg i Rossipal s tornjevima, na uglu Ilice s Frankopanskom i Medulićevom (Hönigsberg i Deutsch, 1894. i 1898./1899.), kući Pavelić s erkerima (Lav Kalda, 1909.) na uglu Frankopanske i Dalmatinske te kući Grahor, s rizalitom s polukružnom nišom i balkonom (Josip Janko Grahor, 1887./1888.) na uglu Dalmatinske i Medulićeve. Pročelja su oblikovana u maniri visokokvalitetnoga visokog i kasnog historicizma u njegovim skromnijim ili bogatijim inačicama – neorenesansi, neobaroku i neoklasicizmu, a na jednako visokoj razini manifestiraju se potom u Bloku 19 secesija i *art déco*.

S obzirom na poziciju zgrada i investitore, ugledne građane,¹ u izgradnji bloka angažirani su najvrjedniji graditelji i arhitekti Zagreba druge polovice 19. i početka 20. stoljeća, predstavnici različitih generacija – ranog historicizma ili romantizma: Leonhard Pfeiffenberger (1814. – 1873.), Franjo Klein (Beč, 1828. – Zagreb, 1899.) i Janko Jambrišak (Karlovac, 1834. – Zagreb, 1892.); zrelog historicizma: Janko Josip Grahor (Nova Gradiška, 1855. – Zagreb, 1918.); eklek-

ticizma: Gjuro Carnelutti (Gemona, Italija, 1854. – Zagreb, 1928.); visokog historicizma: Herman Bollé (Köln, 1845. – Zagreb, 1926.), Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – 1911.) i Julije Deutsch (Linhartovy, Češka, 1859. – Zagreb, 1922.); secesije: Vjekoslav Bastl (Pribram, Češka, 1872. – Zagreb, 1947.); protomodernizma: Edo Schön (Šen) (Zagreb, 1877. – 1949.) i Lav Kalda (Bilovec, Češka, 1880. – Zagreb, 1956.) te modernizma: Aleksandar Freudenreich (Zagreb, 1892. – 1974.) i Zvonimir Požgaj (Zagreb, 1906. – 1971.). Najviše uličnih zgrada u bloku, njih 11 od ukupno 35, realizirali su Hönigsberg i Deutsch, vlasnici i projektanti prvoga profesionalnog arhitektonskog biroa u Zagrebu. To je vjerojatno i jedna od najvećih akumulacija njihovih zgrada u jednom od donjogradskih blokova. Među njima posebno se ističu tri iličke gradnje kojima pripada važno mjesto u povijesti zagrebačke arhitekture. Dvije su u vlasništvu obitelji Hönigsberg. Riječ je o kompleksu triju kuća roditelja arhitekta Lea Hönigsberga (Mavra i Matilde), objedinjene zajedničkim neobaroknim pročeljem u Ilici 51–53 –53a te kući Matilde Hönigsberg na uglu Ilice i Frankopanske (1887./1888.). Osim kupolom, kuća se ističe i po mezaninu, poput prizemlja namijenjenog ugostiteljskom sadržaju. To arhitektonsko rješenje Hönigsberg i Deutsch ponovit će i u zgradi Hrvatsko-slavske zemaljske centralne štedionice, s poznatom kavanom *Corso* na uglu Gundulićeve i Ilice (1905./1906.) te kući Vasić u Ilici 11 (1912./1913.). Treća realizacija poznatog arhitektonskog dvojca jedna je od prvih secesijskih gradnji u Zagrebu – kuća Pečić, s ljevakom *K Svetom Trojstvu* u Ilici 43 (Vjekoslav Bastl za biro Hönigsberg i Deutsch, 1899.).

Istodobno, Blok 19 daje dobar uvid u genezu zagrebačke donjogradske stanogradnje druge polovice 19. i početka 20. stoljeća, u rasponu od luksuznih stambenih zgrada uglednih Zagrepčana, ujedno i investitora i stanara, preko skromnijih najamnih zgrada sa stanom investitora do zgrada građenih isključivo za najam. Najstarije gradnje podignute do 1864. godine su u Ilici i Frankopanskoj, u kojima je i najveći broj zamjenskih objekata građenih potkraj 19. i početkom 20. stoljeća (Ilica 41–43, 51–53–53a,

¹ Povjesničar umjetnosti Artur Schneider, Frankopanska 4 (obitelj knjigoveznika); političar i poduzetnik Dragutin Lobe (Frankopanska 10); poduzetnik i kulturni radnik Arthur Müller (Frankopanska 10); poduzetnik Janko Hribar (Frankopanska 12); političar i liječnik Ante Pavelić (Dalmatinska 2 / Frankopanska); liječnik Ivan Kosirnik (Dalmatinska 8); pravnik, profesor i rektor zagrebačkog Sveučilišta Stjepan Spevec (Dalmatinska 10); arhitekt Janko Josip Grahor (Dalmatinska 18, Medulićeva 11–13); bankar Mavro Hönigsberg, supruga Matilda Hönigsberg i sin, arhitekt Leo Hönigsberg (Ilica 51–53–53a, Frankopanska 2).

Kuća Pavelić, Dalmatinska 2, predvorje

Frankopanska 2a) te radikalnih pregradnji i nadogradnji postojećih zgrada. Najstarijim sačuvanim građevinama pripada kuća Angerer Franje Kleina u Ilici 47 (1866.) koja ima već sve značajke zagrebačke donjogradske stambene arhitekture: sobe duž ulične strane i gospodarske prostori- je prema dvorištu – kuhinja, izba, služinska soba i zahod (zgrade građene sredinom 19. stoljeća nisu imale kupao- nice). Iz toga razdoblja sačuvane su i dvokatna kuća Rath u Ilici 55 Leonharda Pfeiffenbergera (1863.) i recentno, nekvalitetno za potrebe hotela, nadograđena jedina klasi- cistička gradnja u bloku, u Ilici 45, nepoznatog arhitekta

Kuća Pavelić, Dalmatinska 2, stubište

i investitora. Ostale kuće, poput ulične zgrade Kazališta *Cavella* te uglovnice Rossipal u Ilici 57 / Medulićevoj 1 (1898./1899.) i uglovnice Pavelić u Frankopanskoj 14 / Dalmatinskoj 2 (1909.), također su dograđene i pregrađe- ne, a u adaptaciji im je preoblikovano i pročelje. Arhitek- turu sredine 19. stoljeća karakterizira simetrična kompo- zicija pročelja, s ulazom u sredini, horizontalni razdjelni vijenac i »uglovni« pilastri, rizalitom i pilastrima istaknut središnji dio te bogatiji okviri prozora reprezentativnoga prvog kata.

Zgrada Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, Dalmatinska 12, veža

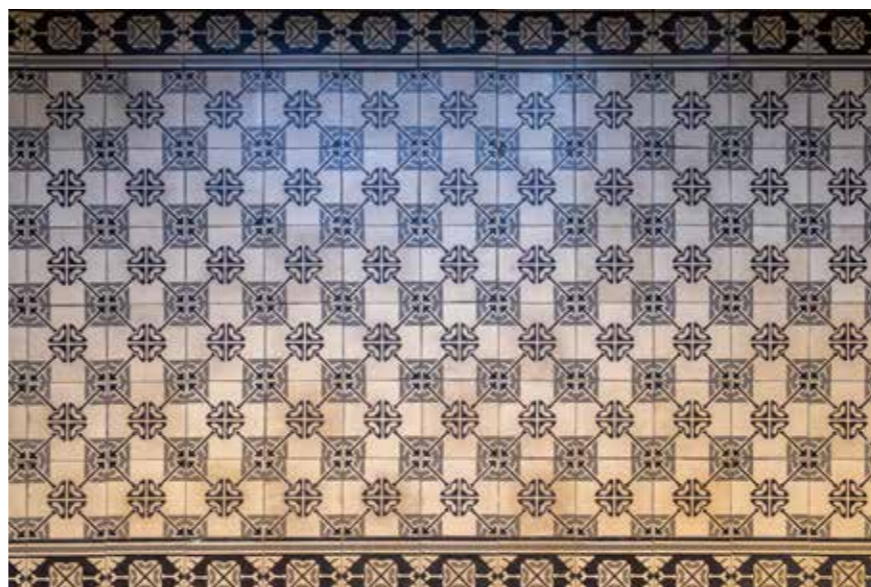
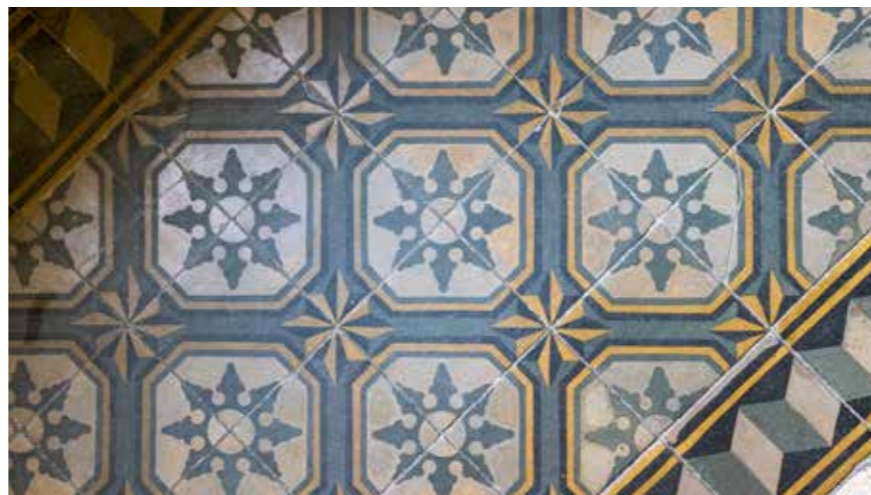
Najluksuznije stambene zgrade bloka grade Jambrišak, Gra- hor, Carnelutti i Bollé u Medulićevoj i Dalmatinskoj ulici u drugoj polovici osamdesetih godina 19. stoljeća. Toj grupi pripadaju i zgrade u Frankopanskoj 12 Franje Hribara te tri kuće koje projektira Leo Hönigsberg ili biro Hönigsberg i Deutsch u Frankopanskoj 2, Ilici 43 i 51–53–53a. Navede- ne zgrade karakterizira viši stambeni standard, koji pod- razumijeva i kupaonicu. Osim što su kuće uglavnom pravokutne osnove, bez dvorišnih krila, i jednokatne, obično imaju jedan veći stan s četiri, pet, šest ili čak sedam soba na stubištu na oba kata, pri čemu su sobe orijentirane prema

Kuća Spevec, Dalmatinska 10, svjetiljka u stubištu

uličnoj, ali i dvorišnoj strani – kuća Šašel u Medulićevoj 5 (1889.), kuće Grahor u Medulićevoj 11 i 13 (1886./1887.), kuća Kosirnik u Dalmatinskoj 8 (1889.–1891.), kuća Spevec u Dalmatinskoj 10 (1889./1890.), kuća Pettko u Dalmatinskoj 14 (1891.), kuća Smodek u Dalmatinskoj 16 (1894.), kuća Hribar u Frankopanskoj 12 (1886.) te kuća Pavelić na uglu Dalmatinske i Frankopanske (1909.). Druga česta varijanta je veći stan u prizemlju te dva manja stana na katu ili *vice versa* – kuća Balaško u Medulićevoj 7 (1889.) i kuća Deutsch u Medulićevoj 9 (1893.). Najmanji stanovi su dvosobni.

Posebno zanimljivu prostornu organizaciju imaju već spomenute kuće uglednoga zagrebačkog liječnika Ivana Kosirnika u Dalmatinskoj 8 i rektora zagrebačkog Sveučilišta, pravnika Stjepana Speveca u Dalmatinskoj 10. Kuća Kosirnik sadrži dva raskošna stana, od kojih je onaj na katu šestosobni. Stan ima stambene sobe te lođu i na južnoj i na sjevernoj strani, gdje su i ulazi. Gospodarske prostorije su u dvorišnom traktu uz istočnu među. Posebnost zgrade je i zasebno stubište za posluđu. Stubištem za posluđu opremljena je i kuća Spevec, koja u istočnom dijelu ima četiri međusobno povezane sobe: dvije s južne i dvije sa sjeverne strane, dok su gospodarske prostorije u zapadnom dijelu s dvorišne strane. Među ekskluzivnim stambenim gradnjama bila je i samostojeća jednokatna vila s tornjem i verandom

Zgrada Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, Dalmatinska 12, detalj kazetiranog stropa u veži

obitelji Carnelutti, sagrađena u unutrašnjosti bloka. Vila je srušena, a na njezinu mjestu sagrađena je dvorišna najamna stambena zgrada Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, prema projektu Ede Schöna (1917./1918.). Arhitektonske značajke tih kuća su visoko prizemlje oblikovano u rustici, horizontalni razdjelni vijenci između prizemlja i katova, istaknuti krovni vijenci i bogato ukrašeni ulazni portali i okviri te zabati prozora

Popločenje u stubištu

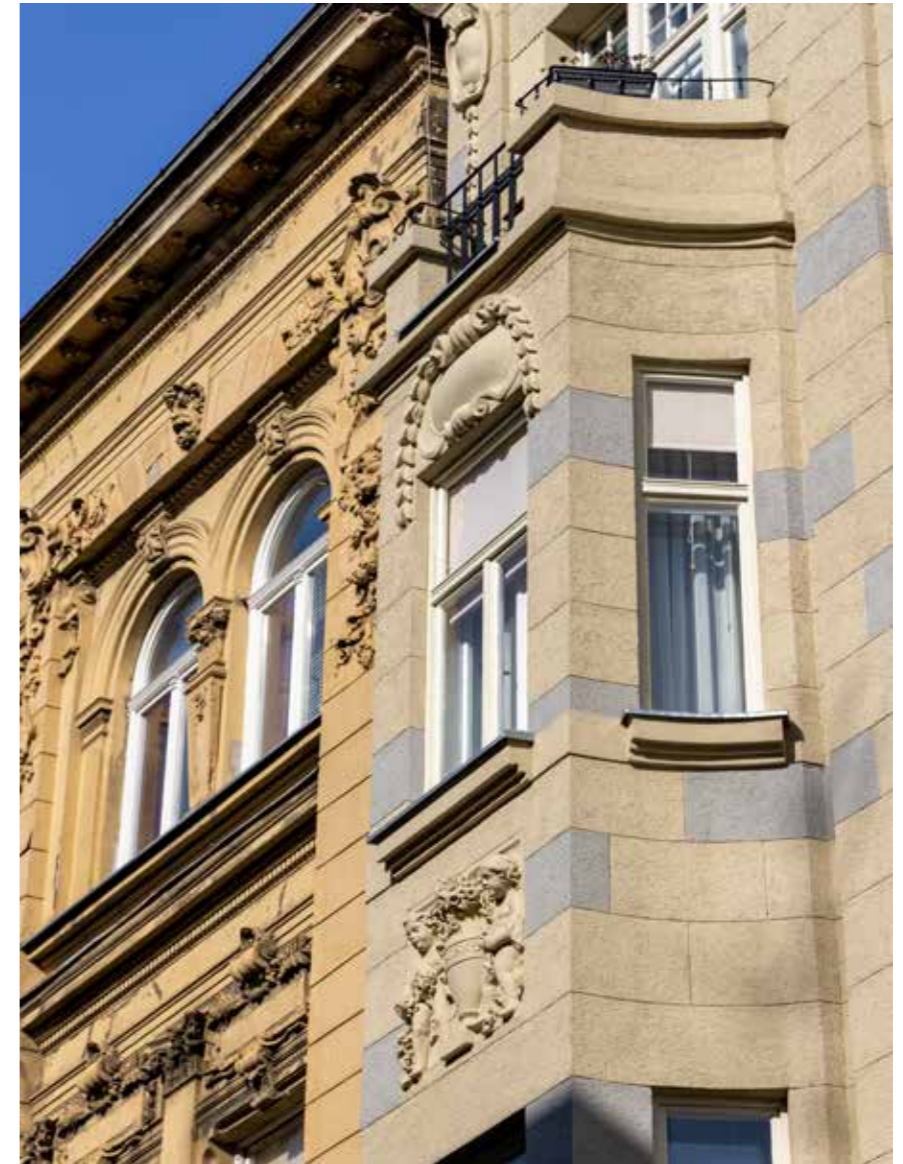
Zgrada Matice hrvatskih obrtnika i kuća Hönigsberg, Ilica 49 i 51

kata. Kuće s jednim stanom, na stubištu imaju bočno smješten ulaz (Dalmatinska 8, 14, 16, Medulićeva 5, 7, 11, 13; iznimka su Dalmatinska 10 i Frankopanska 12). Oblikovno su zanimljive kuće-blizanci u Medulićevoj 11 i 13, čije je pročelje koncipirano kao cjelina, s ulazima smještenim u sredini i s tornjićima naglašenima uglovnim rizalitima.

Zgrade građene potkraj 19. stoljeća (osamdesetih i devedesetih godina), na najfrekventnijem mjestu bloka (u Frankopanskoj ulici, ali i u drugim uličnim potezima bloka) znatno su manje luksuzne. Najčešće su dvokatnice i imaju dva stana na stubištu: veći, trosobni, i manji, dvosobni ili dva

dvosobna stana. Osim što su stanovi manjih dimenzija, češće su veća dubina zgrada i dvorišna krila te veći postotak izgrađenosti parcele. Većinu njih potpisuje Leo Hönigsberg ili arhitektonski atelijer *Arhitekti i graditelji Hönigsberg i Deutsch* – kuće Zimmermann (Frankopanska 2a, 1893.), Jeršić (Frankopanska 2b, 1891.), Uhrl (Frankopanska 6, 1889.–1892.), Hönigsberg (Ilica 51–53–53a, 1887./1888.), Rossipal (Medulićeva 1, 1898./1899.), Rossipal (Medulićeva 3, 1898.–1900.) te Deutsch (Medulićeva 9, 1897.). Te zgrade se oblikovno bitnije ne razlikuju od onih s većim stanovima građanim u istom razdoblju. Iznimke su kuće Rossipal na uglu Ilice i Medulićeve te kuća Hönigsberg na uglu Ilice i Frankopanske. Dok se u oblikovanju prve (Medulićeva 1), primjenjuje fasadna opeka kao glavni oblikovni element (vijenci, okviri izloga i prozora itd.) koji uokviruje otvore i ravne plohe pročelja, druga kuća Rossipal (Medulićeva 3) i kuća Hönigsberg (Frankopanska 2) ima iznimno bogatu plastiku ulaznog portala i prozora katova. Plastičnošću pročelja ističe se i kuća Zimmermann u Frankopanskoj 2a s centralno pozicioniranim balkonom. Toj grupi pripada i, nakon kuće Pavelić, druga izvorno trokatna gradnja u bloku – kuća Beniger u Dalmatinskoj 5 Ferde Šege (1911.), jedina s dva erkera. Kuću Pavelić, pak, sagrađenu u prvom desetljeću 20. stoljeća karakterizira bitno reducirani oblikovni vokabular, sveden na plošne okvire, što je i značajka preoblikovanog pročelja susjedne kuće Hribar u Frankopanskoj 12 (Svetomir Šimunec, 1921./1922.).

Građene u vrijeme prve ekspanzije Donjega grada, te su kuće međaši novoga razdoblja zagrebačke stanogradnje, u kojem se postupno mijenjaju prioriteti (kvaliteta stanovanja je sve podređenija stjecanju profita). Taj se proces manifestira u većoj katnosti (česte nadogradnje drugog, ali i trećeg kata), većem postotku izgrađenosti zemljišta i većem broju manjih stanova. Vrhunac procesa podređivanja kvalitete stanovanja profitu su trokatnice Vulaković u Ilici 47/2 s čak šest stanova na stubištu (1911./1912., Amadeo Carnelutti) i Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije u Dalmatinskoj 12 (1926./1927., Lav Kalda), te Matica hrvatskih obrtnika u Ilici 49 (1937.–1940, Aleksandar Freu-

Kuća Kosirnik i kuća Beniger, Dalmatinska 8 i 6

denreich, Zvonimir Požgaj). Sva tri objekta su *megastrukture* koje uzurpiraju unutrašnjost bloka, ističući se dubinom i visinom gradnje. Zgrada Vulaković, privatnog investitora, s dva paralelna trakta s malim dvosobnim stanovima, u koje se ulazi preko galerija na koje su orijentirane gospodarske prostorije, najradikalniji je primjer najamnog stanovanja u Bloku 19. Zgrade Zemaljskog društva općinskih činovnika i Matice obrtnika, pak, gradnje su udruženja, sagrađene da bi se sredstva namaknuta najmom koristila za rad udruženja, promidžbu struke, ali i socijalnu pomoć potrebitim članovima. Istodobno je riječ i o reprezentativnim grad-

Pogled na Blok 19 s jugoistoka

njama koje su trebale materijalizirati moć i ugled dotičnih struka, radi čega su na obje zgrade angažirani i umjetnici. Na uličnoj zgradi Zemaljskog društva općinskih činovnika, balkonske tranzene izrađuje kipar Hinko Juhn, dok su na zgradi Matice angažirani akademski slikari Kamilo Tompa i Ernest Tomašević, akademski kipari Jozo Turkalj i Emil Bohutinsky te prva akademska keramičarka u Hrvatskoj Blanka Dužanec ud. Neuberger. Društvo činovnika gradi čak dvije zgrade – uličnu i dvorišnu, s dvosobnim i trosobnim stanovima. Kao i u zgradi Matice, u bloku se u tim gradnjama prvi put pojavljuju tlocrtna rješenja stambene etaže s

tri stana na stubištu. Matica obrtnika u vrijeme gradnje nije samo najveća i najviša zgrada Bloka 19, nego i Donjega grada u njegovim povijesnim granicama od današnjega Trga Franje Tuđmana do Draškovićeve ulice. Kvaliteta stanova u zgradama Društva činovnika varira. Dok su u uličnoj zgradi stanovi manje kvalitetni, budući da sobe gledaju na međuprostor između dvorišnih krila, oni u dvorišnoj zgradi imaju trostranu orijentaciju. Matica je nedvojbeno najekskluzivniji stambeni prostor u bloku, realiziran između dvaju svjetskih ratova. Riječ je o kvalitetnom rješenju iznimno kompleksnog građevinskog programa, s trgovačkim,

ugostiteljskim, uredskim i stambenim sadržajima te prostorima za edukaciju, konferencije i izložbe. Stanovi u uličnoj i dvorišnoj zgradi imaju jasno diferencirane funkcionalne zone, kvalitetno osvjetljenje i poprečno zračenje. Osim po primjeni armiranobetonske konstrukcije, kompleks se ističe javnim trgovačkim pasażom i oblikovanjem interijera.

Većina gradnji u dvorištima, tj. unutrašnjosti Bloka 19, privredne je namjene; shodno tome, oblikovanju nije pridavano veće značenje. Te zgrade imaju, međutim, kulturološku važnost, jer su neke od njih namjenski građene za *Risaonu* – arhitektonski biro Hönigsberg i Deutsch (poslije smrti Lea Hönigsberga za biro Freudenreich i Deutsch) u dvorištu Ilice 53/1 (1897.) i za nove tehnologije, poput Svjetlotiskarskog zavoda Rudolfa Mosingera u Ilici 55/3 te građevinske tvrtke Pilar – Mally – Bauda (1903.). Zgrada Svjetlotiskarskog zavoda ima oblikovne elemente karakteristične za industrijsku arhitekturu 19. stoljeća, pilastre i lukove, te jednostrešne plitke krovove izvedene sa završnim slojem od drvocementa, koji se polagao na relativno tanke armiranobetonske ploče. Ostale spomena vrijedne dvorišne gradnje su Radionica i skladište božićnog nakita u Ilici 43/1 Mosesa Lorbera (1929.) i dvorišni objekti u Frankopanskoj 12, s prostorom za tiskaru, građeni također između dvaju svjetskih ratova.

Iznimka među dvorišnim zgradama je nekadašnje kino *Helios*, jedno od prvih stalnih kinematografa u Zagrebu. Izvornu zgradu iz 1906. je, zajedno s pročeljem ulične zgrade, temeljito pregradio Amadeo Carnelutti za Adolfa Müllera u duhu drugog moderniziranog klasicizma. Zgradu je za potrebe druge pozornice Narodnog kazališta (1929.) rekonstruirao Josip Dryak, a nakon osnivanje Dramskog kazališta Gavella (1953.) uslijedile su nove intervencije pedesetih godina (Božidar Rašica), sedamdesetih (Andrija Mutnjaković) i arhitektonskog biroa AB Centar 51 devedesetih godina 20. stoljeća. Od novijih arhitektonskih intervencija u Bloku 19 valja još spomenuti i prenamjenu dvorišne zgrade u Frankopanskoj 12 u Studij dizajna Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu (2012.) prema projektu Borisa Ilekovića.

TAMARA BJAŽIĆ KLARIN

Blok 19 – karta s kategorizacijom kuća (prema Konzervatorskoj podlozi GUP-a. 2015.) s prijedlogom povišenja kategorija

Z/A Kategorija Z/A

Povijesne građevine koje su pojedinačno zaštićena kulturna dobra i građevine za koje će se provesti postupak utvrđivanja svojstva pojedinačnog kulturnog dobra.

B0 Kategorija B0

Povijesne građevine visoke arhitektonske kvalitete i stupnja očuvanosti izvornih obilježja, a koje u bitnome određuju povijesnu fizionomiju i sliku te ambijentalne karakteristike neposredne okoline i grada u cjelini.

B1 Kategorija B1

Povijesne građevine određene arhitektonske kvalitete i stupnja očuvanosti izvornih obilježja; građevine koje utječu na povijesnu fizionomiju ili ambijentalnost predjela i interpolacije novijeg vremena koje su slijedile mjerilo i arhitektonsko-tipološke osobitosti pripadajuće sredine.

B2 Kategorija B2

Povijesne građevine djelomičnog stupnja očuvanosti i izraženosti izvornih obilježja; građevine određenog povijesnog sloja gradnje koje u određenoj mjeri upotpunjuju povijesnu fizionomiju prostora i tvore segmente specifične ambijentalnosti; građevine bez osobitih arhitektonskih vrijednosti.

C Kategorija C

Povijesne građevine kojima su bitno izmijenjena izvorna obilježja, bez osobitih su arhitektonsko-graditeljskih obilježja i vrijednosti, kasnije gradnje i dogradnje, odnosno gradnja koja ne posjeduje ambijentalno ili funkcionalno značenje u povijesnoj strukturi (Donjeg grada) i koja nije formativna komponenta cjeline.

Grādevine za koje se predlaže povećanje kategorije (B2 u B1, B1 u B0 i B0 u Z/A)

Grādevine za koje se predlaže povećanje kategorije (B2 u B1, B1 u B0 i B0 u Z/A)

VALORIZACIJA BLOKA 19

Valorizacija Bloka 19 u kontekstu donjogradskih blokova

Osnovnim obilježjima (relativno pravilnim ortogonalnim tlocrtnim obrisom i nizovima ugrađenih stambenih i stambeno-poslovnih zgrada s reprezentativnim uličnim pročelijima i jednostavnim dvorišnim začeljima) Blok 19 slijedi urbanističko-arhitektonski model zagrebačkih donjogradskih blokova druge polovice 19. stoljeća. Istodobno se odlikuje i samosvojnim karakteristikama, proizišlim s jedne strane iz istaknute urbanističke pozicije, a s druge strane iz elitnog profila naručitelja i arhitekata koji ga oblikuju. Takvim spletom okolnosti, iako podalje od najreprezentativnijega dijela Donjega grada – tzv. zelene (Lenucijeve) potkove (niza trgova od Zrinjevca do Trga Republike Hrvatske sa zgradama javne namjene), Blok 19 uvrštava se u jednu od najkvalitetnijih cjelina povijesne jezgre Zagreba.

Već spomenuti urbanistički smještaj bloka, neposredno uz najstarije srednjovjekovno podgrađe Gradeca, odražava se u originalnoj kombinaciji stare prostorne strukture i intervencija modernoga doba, definiranih prvom i drugom Regulatornom osnovom (1865. i 1887.). Tako sjevernom i istočnom obrisu, određenom blago organičkim tokovima starih komunikacija – Ilice i Frankopanske, kontrast čine pravocrtni tokovi kasnije trasiranih ulica, Dalmatinske i Medulićeve, južno i zapadno. I danas čitljive izdužene, prvotno ozelenjene i samo fragmentarno izgrađene parcele u smjeru sjever – jug, zabilježene još na prvom planu iz 1853./1854. godine, presijecane su kasnijom, drukčije usmjerenom parcelacijom radi izgradnje kuća. U kontekstu daljnjeg razvoja bloka i njegovih potencijala za kvalitetno stanovanje i rad u samom središtu Zagreba, nije zanema-

riva činjenica da se već zarana u unutrašnjosti bloka, na jednoj od najstarijih parcela (iza današnje Dalmatinske 10) uređuje perivoj engleskog tipa, kako to pokazuje katastarska karta iz 1864. godine.

No uz očuvanje zelenila, koje su mnogi od donjogradskih blokova potpuno izgubili, ovaj se blok odlikuje, kako je već spomenuto, i kvalitetnom arhitekturom. Ilustrirajući reprezentativni stilsko-tipološki presjek od klasicizma prve polovice 19. stoljeća do *art décoa* međuratnog razdoblja, kvantitativno i kvalitativno u bloku dominira historicistička arhitektura, koju prati i nekoliko iznimno kvalitetnih secesijskih ostvarenja. Zapravo mnogi od istaknutih zagrebačkih graditelja i arhitekata upravo su u tom bloku ostvarili neke od svojih najvažnijih projekata.

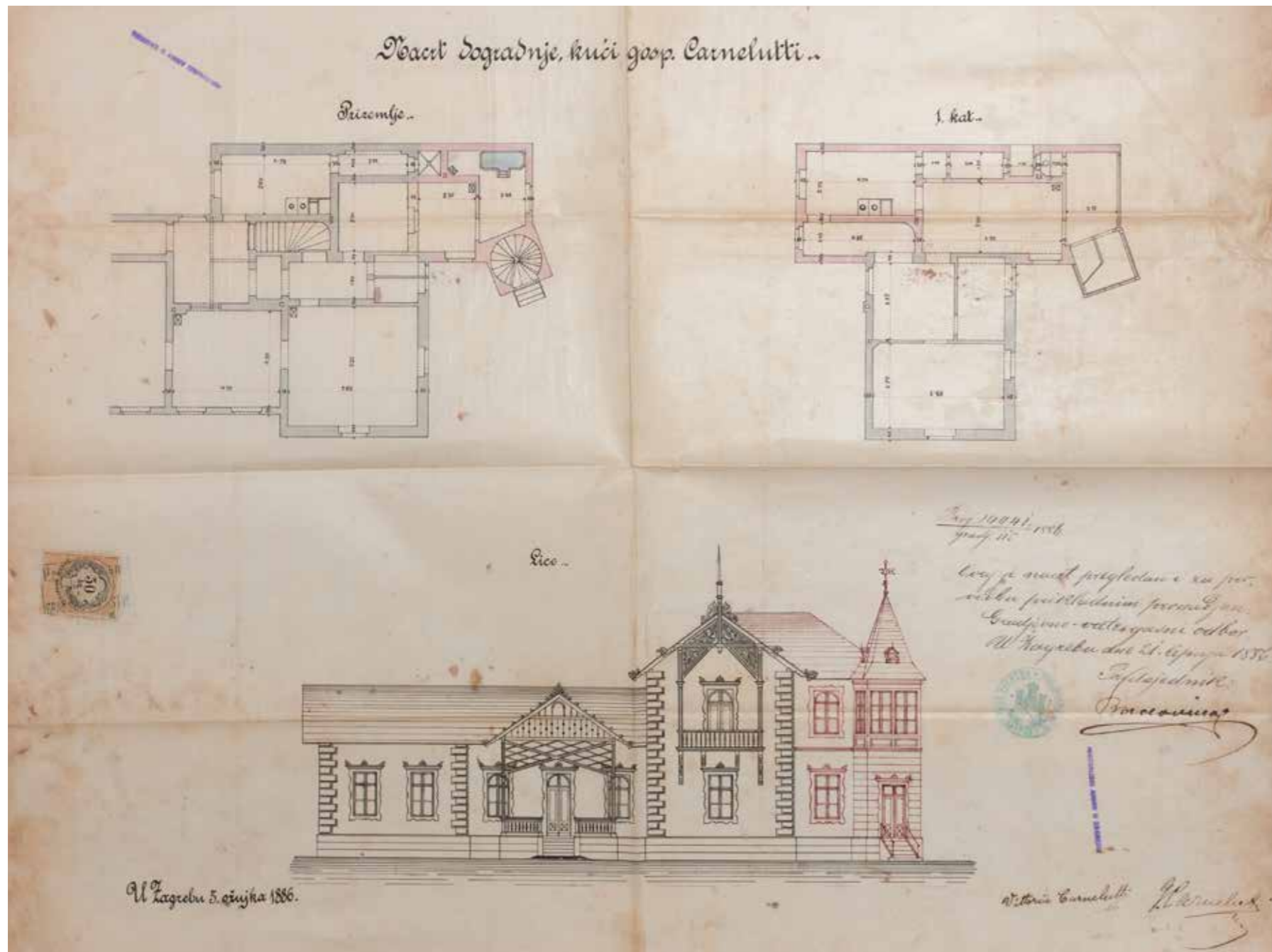
O svojevrsnoj »prehistoriji« bloka, dakle vremenu prije prve Regulatorne osnove 1865. godine i formiranja blokovskih struktura s ugrađenom arhitekturom, svjedoče velike parcele na kojima su se, kako je spomenuto u prethodnom poglavlju, nalazili majuri. Najstarija kuća u bloku nepoznatoga graditelja – jednokatnica u Ilici 45, tlocrtom s nizovima prostorija uz ulicu i arkadno rastvorenim hodnikom uz dvorište, kao i osovinskom organizacijom s vežom u prizemlju i rizalitno naglašenom dvoranom na katu, svjedoči o klasicističkim stilskim značajkama, čime se ubraja u rijetke očuvane građevine Donjega grada iz toga vremena. Jedna od prvih dvokatnica u bloku pak kojoj je znan projektant – kuća Rath u Ilici 55 (1863.) ujedno je i najmonumentalnije djelo svojega autora – Leonharda Pfeiffenbergera (1814. – 1873.). Riječ je o graditelju koji je, položivši cehovski ispit u Zagrebu, pridonio počecima preobrazbe Donjega grada sredinom 19. stoljeća, ponajviše pregrađujući prizemnice u katnice, nagovješćujući stilska obilježja ranog historicizma.

Idući važan graditelj koji je ostavio dojmljiv trag u građevnoj povijesti Donjega grada je Bečanin Franjo Klein (1828. – 1889.). Njegovo je djelo u Bloku 19 stambena dvokatnica Angerer u Ilici 47 (1867.). S prethodno spomenutom kućom Rath, konsolidiran je tako u Bloku 19 za 19. stolje-

će karakteristični tip ugrađene kuće, s trgovinama u prizemlju, vlasnikovim stanom na reprezentativnom prvom katu i gornjim skromnijim katom namijenjenom iznajmljivanju. Samom pak kućom Angerer (nastalom Kleinovim pregrađivanjem starije građevine) unesena je u blok i razrađena neorenesansa. Iako pročelje kuće Angerer zaostaje za Kleinovim antologijskim djelom, obližnjom zaobljenom kućom Rossenfeld (1866.) na spoju Mesničke i Ilice, ono svojim decentnim ranohistoricističkim elementima stvara otmjenu kulisu u glavnoj gradskoj ulici.

I visoki historicizam sa zreloom neorenesansom, kao karakterističnim stilskim izrazom, zastupljen je u Bloku 19 na zaista visokoj kvalitativnoj razini. U Dalmatinskoj ulici 10, naime, sam Herman Bollé (1845. – 1926.) projektira jednokatnicu (1889./1890.) za rektora zagrebačkog sveučilišta, pravnika dr. Stjepana Speveca. Uz znalačku vanjsku raščlambu s rustikom u prizemlju i jonskim redom na katu, te prostranim stubištem i salonima ukrašenima freskama pompejskog stila, tom je kućom unesen u ambijent i novi element pročelnog erкера. No više od toga kućom Spevec Bollé afirmira u bloku reprezentativni tip ugrađene palače za stanovanje jedne obitelji. Kad uzmemo u obzir kvalifikaciju tog tipa prema tipologiji Ive Maroevića, kao najlukuznijeg i najinventivnijeg, pri čemu treba dodati da Herman Bollé u svojem golemom opusu ima razmjerno malo stambenih kuća, ova realizacija, a s njom i Blok 19, dobiva na vrijednosti u kontekstu cijeloga Zagreba.

Bolléov suradnik na tom zahvatu, potpisan i na projektima kuće Spevec – graditelj Gjuro Cernelutti (1854. – 1928.), također je pridonio arhitektonskoj kvaliteti Bloka 19. Osim što gradi nekoliko elegantnih ugrađenih kuća, među kojima se ističe luksuzna neorenesansna dvokatnica poznatoga liječnika dr. Ivana Kosirnika u Dalmatinskoj 8 (1889. – 1891.), taj utemeljitelj važne graditeljske obitelji oplemenio je blok i jednom atipičnom intervencijom: gradnjom obiteljske vile u ozelenjenom unutarnjem dvorištu. Uz prizemnicu s jednokatnim zabatno zaključenim krilom, obilježenim dekorativnim drvenim elementima vernakularnog

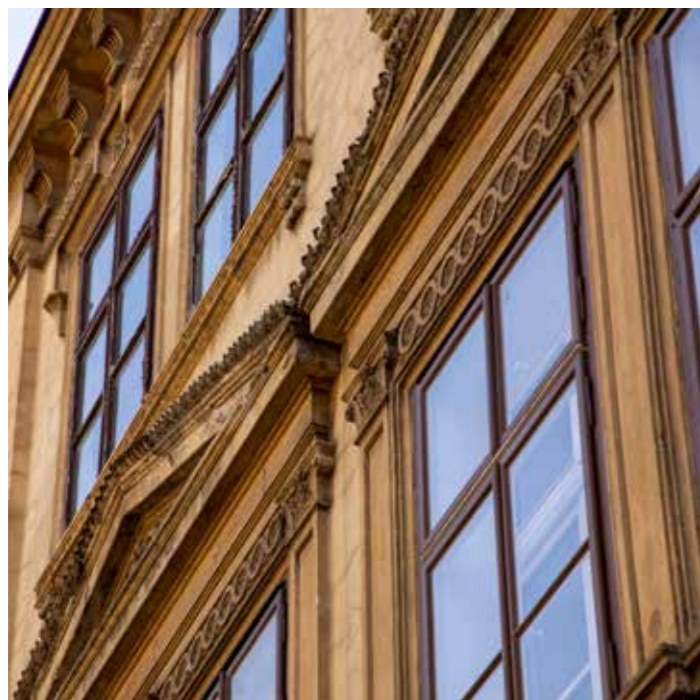
Vila arhitekta Gjura Carneluttija u unutrašnjosti Bloka 19 (srušena), projekt dogradnje, 1886., DAZ

stila, Carnelutti projektira prigradnju akcentiranu ugaonim tornjem sa zavojitim stubištem (1886.). Oblikovni je to repertoar koji Carnelutti i Bollé, ali i ostali arhitekti toga doba, primjenjuju u osebujnoj četvrti ljetnikovaca na Josipovcu, Tuškancu i podsljemenskim zonama. Ne treba sumnjati da je ova vila (nažalost, srušena zbog gradnje zgrade općinskih činovnika) inspirirala i Edu Schöna da primijeni vernakularni stil na novoj neoklasicističkoj dvorišnoj zgra-

di (1917./1918.). Drvene elemente tipične za ljetnikovce nalazimo na još jednoj zgradi koja je u oblikovnom smislu pridonijela ladanjskom ozračju unutrašnjosti Bloka 19, premda je njezina namjena bila poslovna – birou Hönigsberga i Deutscha (Ilica 53/1, 1897.), nastalom prigradnjom starije prizemnice. Znatno kasnije isti će arhitekti podići vilu u ozelenjenoj unutrašnjosti jednoga od donjogradskih blokova uz zelenu potkovu (Gajeva ulica 36). Prisutnost

Lea Hönigsberga (1861. – 1911.) i Julija Deutscha (1859. – 1922.) u Bloku 19, potaknula je, međutim, i radikalnu oblikovnu transformaciju njegovih uličnih kuća prema samom vrhu kasnohistoricističke zagrebačke arhitekture.

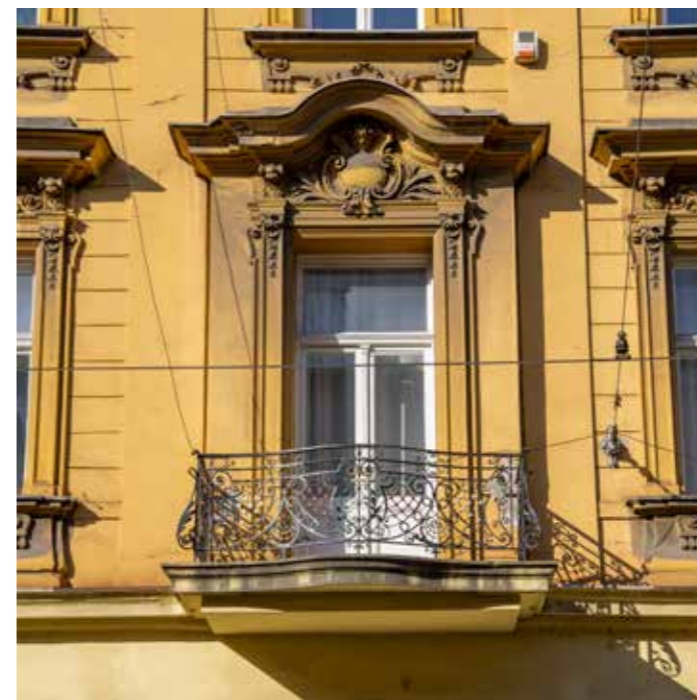
Ne treba ovom prilikom ponavljati kolika je kvalitativna i kvantitativna važnost biroa Hönigsberg i Deutsch (djelatnog od 1889. do 1911.) za zagrebački Donji grad, no Blok 19 ubraja se među blokove ne samo s najvećom koncentracijom projekata navedenih arhitekata, kako je spomenuto u prethodnom poglavlju, nego i u cjelinu s nekoliko njihovih antologijskih djela. Pridonijela je tome svakako činjenica da su sjeverne parcele uz Ilicu bile u vlasništvu Hönigsbergovih roditelja – oca bankara Mavra i majke Matilde, za koje sam Leo projektira monumentalnu trodijelnu dvokatnu neobaroknu palaču (Ilica 51–53–53a, 1887.). Ponajprije veličina građevine s uličnim pročeljem rastvorenim sa sedamnaest prozorskih osi, primjerena više plemićkom dvorcu nego gradskoj palači, dotada je neviđena u Zagrebu. Monumentalnost je praćena ne samo raskošnom plastikom nego i značajkom raščlambom pročelja s volumno istaknutom središnjom zonom, naglašenom atikom sa skulpturama, što sve govori o inspiraciji suvremenim bečkim neobaroknim palačama, ali i o projektantovu dobrom poznavanju europske barokne arhitekture. Isto umijeće prepoznajemo i u središnjoj veži palače Hönigsberg, raščlanjenoj neobaroknim štukaturama. Tri stubišta, standardnoga dvokrakog tipa s ulazima u stanove na podestima, upućuju na to da je osim za stanovanje vlasnika, ta stambeno-poslovna zgrada s trgovinama u prizemlju djelomično mogla služiti i za iznajmljivanje. Činjenica da Hönigsberg više nije ponovio projekt takvog tipa ide u prilog valorizaciji Lelje Dobronić njegovih najranijih zagrebačkih djela kao najkvalitetnijih. Ona su ujedno najbliža stilskim izvorima u Beču, gdje je Hönigsberg tijekom studiranja i kasnije prakse bio povezan s utemeljiteljima i protagonistima neobarokne inačice kasnog historicizma. Kao takav afirmira u Zagrebu još jednu bečku inovaciju, a to je uglovnica s kupolom. Nakon prototipske kuće Halper na Strossmayerovu trgu 3 (1887./1888.), inspirirane Philipp-Hoffom (1883.) Carla Königa u Beču,

Kuća Angerer, Ilica 47, neorenesansni detalj proćelja

Kuća Spevec, Dalmatinska 10, neorenesansni detalj proćelja

Kuća Zimmermann, Frankopanska 2a, neobarokni detalj proćelja

Kuća Pavelić, Dalmatinska 2, secesijski detalj proćelja

Leo Hönigsberg će zajedno s Julijem Deutschom projektirati uglovnice s kupolom na ključnoj točki Bloka 19 – spoju Ilice i Frankopanske (1894.). Uz još jači naglasak na dinamično stupnjevanom zaobljenom uglu s erkerom, ta je kuća u vlasništvu Leove majke Matilde inovativna i u pogledu razvoja stambeno-poslovnih sadržaja. Zona s lokalima u prizemlju proširuje se i na mezanin, iskazujući navedeno i oblikovanjem golemih izloga na dvije razine.

Stilsku raznolikost, kao jedno od obilježja kasnog historizma, Hönigsberg i Deutsch posvjedočili su pak na drugoj uglovnici Bloka 19 – kući Rossipal na spoju Ilice i Medulićeve (1898./1899.), istaknuvši je tornjem i raščlanivši je okvirima od neožbukane opeke, inače u to doba svojstvene primarno industrijskoj arhitekturi. Svoju otvorenost novom stilskom strujanju – secesiji, biro Hönigsberg i Deutsch dokazao je povjerivši projekt kuće Pečić s ljekarnom u Ilici 43 (1899.) mladom arhitektu Vjekoslavu Bastlu (1872. – 1947.). Time je taj poslije afirmirani projektant velebnih secesijskih građevina, poput današnjega Etnografskog muzeja (1903./1904.) i poznate kuće Kallina u Masarykovoju ulici

(1903.), ostvario prvo zagrebačko djelo u stilu vagnerijanske secesije upravo u Bloku 19. Nažalost, izvorna kvaliteta proćelja, koje je krasio i reljef Rudolfa Valdeca, znatno je umanjena u kasnijoj preinaci.

Kvaliteti bloka pridonose i kasnohistoricistička djela zagrebačkih graditelja Janka Jambrišaka (1834. – 1892.) i Janka Josipa Grahora (1855. – 1918.), napose Grahorova uglovnica na spoju Dalmatinske i Medulićeve ulice (1887./1888.) s efektnim ugaonim skošenim rizalitom s balkonom ili pak dvojna kuća Grahor u Medulićevoj 11 i 13 (1886./1887.) s dva tornja (nažalost uklonjena). No nakon kuće Pečić, ubrzo će se tijekom prvoga desetljeća 20. stoljeća u Blok 19 infiltrirati novi secesijski stil s još nekoliko visokokvalitetnih građevina. Ponajprije je riječ o uglovnici liječnika dr. Ante Pavelića na spoju Frankopanske i Dalmatinske ulice (1909.), s profinjenim erkerima i raskošnim predvorjem sa stupovima, djelu Lava Kalde (1880. – 1956.).

Što se pak tipologije zgrada tiče, prva četvrtina 20. stoljeća doba je kad uz već spomenute kombinirane stambeno-poslovne zgrade za stanovanje vlasnika i iznajmljivanje

te luksuzna obiteljska obitavališta vlasnika, počinje intenzivnija gradnja najamnih zgrada sa skromnijim stanovima. Uglavnom su one djela građevinskih poduzeća, bez obzira na to kriju li se razmjerno mali stanovi iza reprezentativnih secesijskih proćelja, kao kod kuće Beniger u Dalmatinskoj 6 (1911.), ili su najamne kuće potisnute u dubinu bloka s elementarno jednostavnim fasadama, poput kuće Vulaković u Ilici 47/2 (1911./1912.).

No zahvaljujući istaknutim arhitektima, i unutar toga tipa možemo u Bloku 19 pratiti otklon od prosječne najamne zgrade prema organiziranoj stanogradnji strukovnih udruženja za svoje članove. Vrijeme realizacije takvih projekata tijekom druge četvrtine 20. stoljeća odrazilo se i na stilskim promjenama prema *art déco* i moderni. Prvim djelom te vrste, zgradom općinskih činovnika u Dalmatinskoj ulici 12 (1926./1927.), već spomenuti Lav Kalda posvjedočio je da »pripada generaciji hrvatskih arhitekata koja je modernu hrvatsku arhitekturu prevela od secesijske moderne na racionalni funkcionalizam, a Zagrebu dala velegradsko obilježje«, kako je istaknula Darja Radović Mahečić. Iako

Kuća Spevec, Dalmatinska 10, erker

svojim dimenzijama odskače od mjere arhitekture bloka, navedena trokatnica ističe se pročišćenim stilom, bliskim modernizmu Huga Ehrlicha i Viktora Kovačića, pri čemu je ukrašavanje izduženoga balkona reljefima Hinka Juhna svakako uspješno osvježenje. Osim socijalne brige za zaposlenike – općinske činovnike, koji grade jednokatnicu i u središtu bloka, već spomenutu zgradu Ede Schöna na mjestu Cerneluttijeve vile (danas zgrada Narodne tehnike), taj je projekt iskaz novoga doba i povećanjem postotka izgrađenosti parcele.

Isti dvojaki trend – prekomjerna eksploatacija parcele i briga za stručnu udrugu – karakterizira još jedan zahvat u Bloku 19, izveden neposredno prije Drugoga svjetskog rata – gradnju nebodera Matice hrvatskih obrtnika u Ilici 49 (1937. – 1940.), projektu Aleksandra Freudenreicha (1892. – 1974.) i Zvonimira Požgaja (1906. – 1971.). Premda su od planirana tri nebodera, povezana nižim međuzgradama i pozicionirana duboko u unutrašnjost bloka, izvedena samo dva, taj je zahvat bio nešto sasvim novo u urbanističko-arhitektonskom planiranju Donjega grada. U temi visokogradnje u tradicionalnom bloku ubrzo će se okušati i neki od protagonista moderne arhitekture, poput Slavka Levyja i Drage Iblera. Iako je u gradu bio osjetan veliki otpor toj intervenciji hrvatskih obrtnika, s današnjega gledišta, kamenom obloženi i reljefnim balkonskim ogradama ukrašeni sedmerokatni neboder uz Ilicu možemo smatrati uspješnim akcentom, a prostrani dvoetažni pasaž s lokalima i otvorenim stubištem ukrašenim reljefima Hinka Juhna i zidnom slikom Kamila Tompe dobrodošlom oblikovnom i funkcionalnom inovacijom. Međutim, drugi osmerokatni neboder, potisnut u dubinu bloka i nevidljiv iz okolnih ulica, ali zato uočljiv iz udaljenijih vizura, sa svoje četiri nedorađene fasade nalik na dvorišna začelja prosječnih najamnih zgrada, zaista je oblikovni nesporazum.

Oblikovno su s arhitektonskom kvalitetom bloka neusklađene i brojne dvorišne kuće, svojevrsne ekstenzije trgovina i lokala ili pak spremišta i drvarnice kućanstava, koje se ubrzano grade uoči i nakon Prvoga svjetskog rata. Unatoč uredno provedenoj proceduri s izdanim građevinskim dozvolama, paradoksalno je da gotovo ni jedna od intervencija te vrste nije bila odbijena. Koncentrirane pretežito uz Ilicu, te su prigradnje i danas, u nekad ozelenjenom prostoru, velik izvor nereda i degradacije. Izuzetak od te stihijske izgradnje, nastavljene i u novije doba, čini nekoliko dvorišnih zgrada poslovne namjene, poput nekadašnjega fotografskog ateljea Rudolfa Mosingera (1903.), tiskare (1926.) te radionice božićnog nakita (1929.), iako je i njihovo oblikovanje vrlo jednostavno, ponekad s karakterističnim elementima industrijske arhitekture.

Kuća Hönigsberg, Frankopanska 2, detalj pročelja

Sadržajno je unutrašnjost bloka obogatila gradnja kina *Helios* (1908.), ubrzo prenamijenjenog u kazalište, danas Dramsko kazalište *Gavella*, čija vanjština i unutrašnjost imaju znatne arhitektonske kvalitete. No ubrzanim širenjem u dubinu i unošenjem daljnjih novih sadržaja, poput hotela *Imperial* (1929.) prenamijenjenog u ugostiteljsku školu, te u konačnici i Studija dizajna, istočna strana bloka uz Frankopansku ulicu postigla je prekomjerni stupanj izgrađenosti.

Oni pak dijelovi bloka koji su sačuvali najviše zelenila, kao jugozapadni dio uz Dalmatinsku i Medulićevu ulicu, di-

Kuća Rossipal, Medulićeva 2, ugaoni toranj

jelom u namjeni dječjeg igrališta, a dijelom u privatnom posjedu stanara, unatoč primjerenosti namjeni ne mogu se smatrati primjereni uređenim. Kad smo već kod oblikovne kritike pojedinih elemenata toga vrijednog sklopa, treba spomenuti i ruševnu prizemnicu u Dalmatinskoj ulici 4, koja otvara mogućnost kvalitetne interpolacije suvremenog doba.

Prema tome, urbanističke i arhitektonske značajke Bloka 19 ostvaruju u sklopu zagrebačkoga Donjeg grada znatnu kvalitetu. Prijelaz iz 19. u 20. stoljeće, kad su obrisi bloka bili definirani reprezentativnom kasnohistoričističkom

arhitekturom, a unutrašnjost još bila ozelenjena i slobodna, pridonoseći kvaliteti stanovanja u obodnim gradnjama, možemo smatrati najkvalitetnijom fazom u njegovoj građevnoj povijesti dugoj gotovo dva stoljeća. Nova arhitektonska kvaliteta, obilježena stilovima secesije, *art déco*a i moderne i dalje se unosila u Blok 19 tijekom prve polovice 20. stoljeća, no istodobno veća izgradnja u unutarnjim dijelovima parcela pridonijela je smanjenju ukupne urbanističke kvalitete.

Valorizacija Bloka 19 u urbanističkim planovima

Od 1962. godine Blok 19 dio je zaštićene povijesne urbane cjeline Donji grad.

Sama arhitektura bloka kategorizirana je u Provedbenom urbanističkom planu Donji grad 1989. te u Generalnom urbanističkom planu grada Zagreba 2015. godine. Kuće su svrstane u pet kategorija:

Z / A – povijesne građevine koje su pojedinačno zaštićeno kulturno dobro i građevine za koje će se provesti postupak utvrđivanja svojstva pojedinačnog kulturnog dobra;

B0 – povijesne građevine visoke arhitektonske kvalitete i stupnja očuvanosti izvornih obilježja, koje u bitnome određuju povijesnu fizionomiju i sliku te ambijentalne karakteristike neposredne okoline i grada u cjelini;

B1 – povijesne građevine određene arhitektonske kvalitete i stupnja očuvanosti izvornih obilježja, građevine koje utječu na povijesnu fizionomiju ili ambijentalnost predjela i interpolacije novijeg vremena koje su slijedile mjerilo i arhitektonsko-tipološke karakteristike određene sredine;

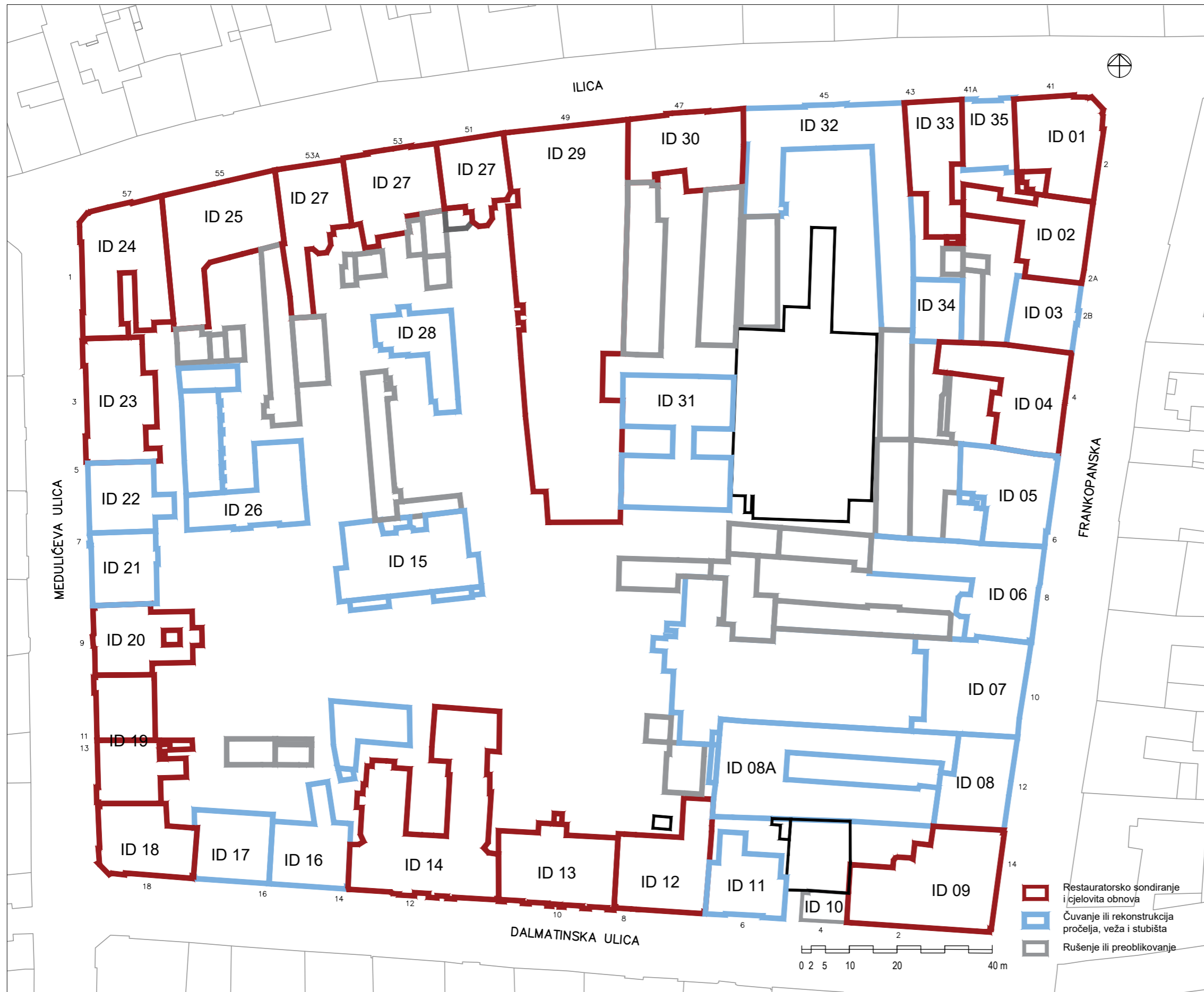
B2 – povijesne građevine djelomičnog stupnja očuvanosti i izraženosti izvornih obilježja, građevine određenog povijesnog sloja gradnje koje u određenoj mjeri upotpunjuju povijesnu fizionomiju prostora i tvore segmente specifične ambijentalnosti, građevine bez osobitih arhitektonskih vrijednosti;

C – povijesne građevine kojima su bitno izmijenjena izvorna obilježja, bez osobitih su arhitektonsko-građevnih obilježja i vrijednosti, kasnije gradnje i dogradnje, odnosno gradnja koja nema ambijentalno ili funkcionalno značenje u povijesnoj sredini (Donji grad) i koja nije formalna komponenta cjeline.

Prema kategorizaciji provedenoj u Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan 2015. godine, koja u određenoj mjeri korigira kategorizaciju iz 1989. godine, od 35 kuća u Bloku 19, 5 ih je vrednovano kao pojedinačno zaštićeno kulturno dobro (kategorija A) – kuća Rath, Ilica 55; kuća Hönigsberg, Ilica 51–53–53a; biro Hönigsberg i Deutsch, Ilica 53/1; Matica hrvatskih obrtnika, Ilica 49 te kuća općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, Dalmatinska 12. Visoku kategoriju B0 ima 10 kuća, kategoriju B1 15 kuća, kategoriju B2 5 kuća, a najnižom kategorijom C vrednovane su 32 kuće, mahom efemerne dvorišne prizemnice.

Na temelju istraživanja i valorizacije provedene pilot-projektom Blok 19, predloženo je da se određenom broju kuća povisi kategorija. Predloženo je da se s kategorije B0 na A vrednuju sljedeće kuće: uglovnica Hönigsberg, Frankopanska 2; uglovnica Pavelić, Dalmatinska 2; kuća Spevec, Dalmatinska 10; uglovnica Rossipal, Medulićeva 1; kuća Angerer, Ilica 47 te kuća Pečić, Ilica 43. S B1 na B0 predlaže se prevrednovanje kuće Kaufmann, Frankopanska 8; kuće Hribar – Penić, Frankopanska 12; kuće Kosirnik, Dalmatinska 8, uglovnice Grahor, Dalmatinska 18, dvojne kuće Grahor, Medulićeva 11 i 13 te kuće Deutsch, Medulićeva 9. I nekoliko kuća kategorije B2 zaslužio bi na temelju istraživanja kategoriju B1: kuća Uhlr, Frankopanska 6 i kuća Šašel, Medulićeva 5. Analize kuća i prijedlozi za povišenje kategorije nalaze se u katalogu kuća, koji je dio ove studije.

KATARINA HORVAT-LEVAJ

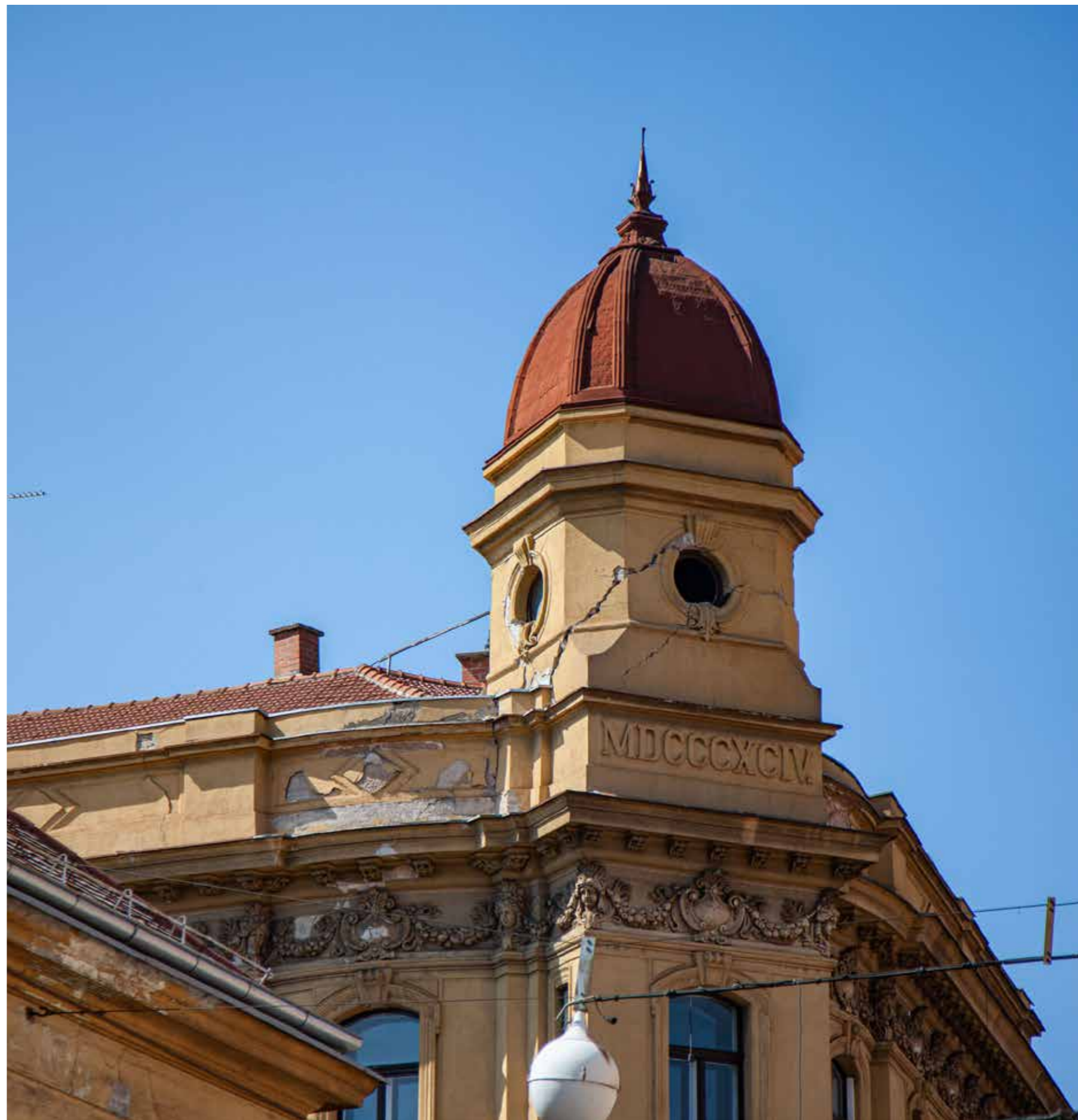
Blok 19 – karta s prijedlogom konzervatorskih smjernica

PRIJEDLOG KONZERVATORSKIH SMJERNICA ZA BLOK 19

Činjenica da je Blok 19, kao ogledni primjer pilot-projekta i kao jedan od najkvalitetnijih donjogradskih blokova, uključen u program cjelovite obnove povijesne jezgre Zagreba podrazumijeva mnogo širi spektar zahvata od puke sanacije šteta nastalih u potresu 22. ožujka 2020. godine i brojnim slabijim potresima koji su slijedili. Naravno, konstrukcijska sanacija svake zgrade u bloku je *condicio sine qua non*, jer prema procjeni statičara nakon prvoga, najrazornijeg potresa, 7 kuća postalo je neuporabljivo (crvena naljepnica), a 24 kuće privremeno neuporabljive (narančasta naljepnica). Slijedile su daljnje štete, osobito nakon potresa u Petrinji 29. prosinca, ali ni jedna kuća nije oštećena u tolikoj mjeri da bi iz konstrukcijskih razloga morala biti srušena. Međutim, kako je većinom riječ o tradicionalno građenim zgradama sa zidovima od opeke i drvenim međukatnim konstrukcijama i krovštima, za sve objekte te vrste (oštećene i neoštećene) preporučuje se neki oblik konstrukcijskog učvršćenja u slučaju novih potresa. Istodobno, budući da se radi mahom o povijesno vrijednim građevinama, statička rješenja valja prilagoditi arhitektonskim karakteristikama i valorizaciji kuća, što podrazumijeva, osim armiranog betona, primjenu i drugih metoda i materijala, poput učvršćenja karbonskim trakama i spregnutim konstrukcijama (drvo – beton) i sl.

Polazište za cjelovitu obnovu bloka je, prema tome, konstrukcijska sanacija cjelokupne građevne strukture te cjelovita obnova (restauracija vanjštine i unutrašnjosti) svake povijesno i arhitektonski vrijedne kuće prema preporukama konzervatora. Za najvrjednije građevine, podignute

Kuća Hönigsberg, Frankopanska 2, ugaona kupola oštećena u potresu 22. ožujka 2020. i uklonjena nakon potresa 22. travnja

Kuća Hönigsberg, Ilica 53, pročelje, atika, stanje prije potresa, Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Fototeka

duž oboda bloka (kategorija A i B0), treba najprije izraditi konzervatorske studije koje uključuju restauratorsko sondiranje pročelja te glavnih dijelova interijera (veže, predvorja, stubišta, saloni), kao i detaljno arhitektonsko snimanje (tlocrti svih etaža, presjeci, pročelja, detalji). Tek na temelju toga moći će se donijeti konačna odluka o obnovi i restauraciji te o karakteru mogućih suvremenih intervencija. Za određeni broj manje vrijednih, također pretežito uličnih,

a dijelom i dvorišnih građevina (kategorija B1 i B2), koje imaju važnu ulogu u oblikovanju ambijenta i u kojima su određeni vrijedni dijelovi interijera, pristup obnovi je slobodniji, uz moguće opsežnije suvremene zahvate. Iako, dakle, definitivne smjernice za cjelovitu obnovu podrazumijevaju pojedinačno elaboriranje građevina, prema proceduri i mjerodavnosti Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode, na temelju provedenih istraživa-

nja moguće je donijeti prijedloge konzervatorskih smjernica (kako je to elaborirano u drugom dijelu studije).

Kao zajedničke preporuke za povijesno vrijedne kuće (kategorije A i B) izdvajamo sljedeće:

- **Obnova uličnih pročelja**

Blok 19 odlikuje se velikim brojem bogato raščlanjenih uličnih pročelja. Osim primjerenog odabira vapnene žbuke

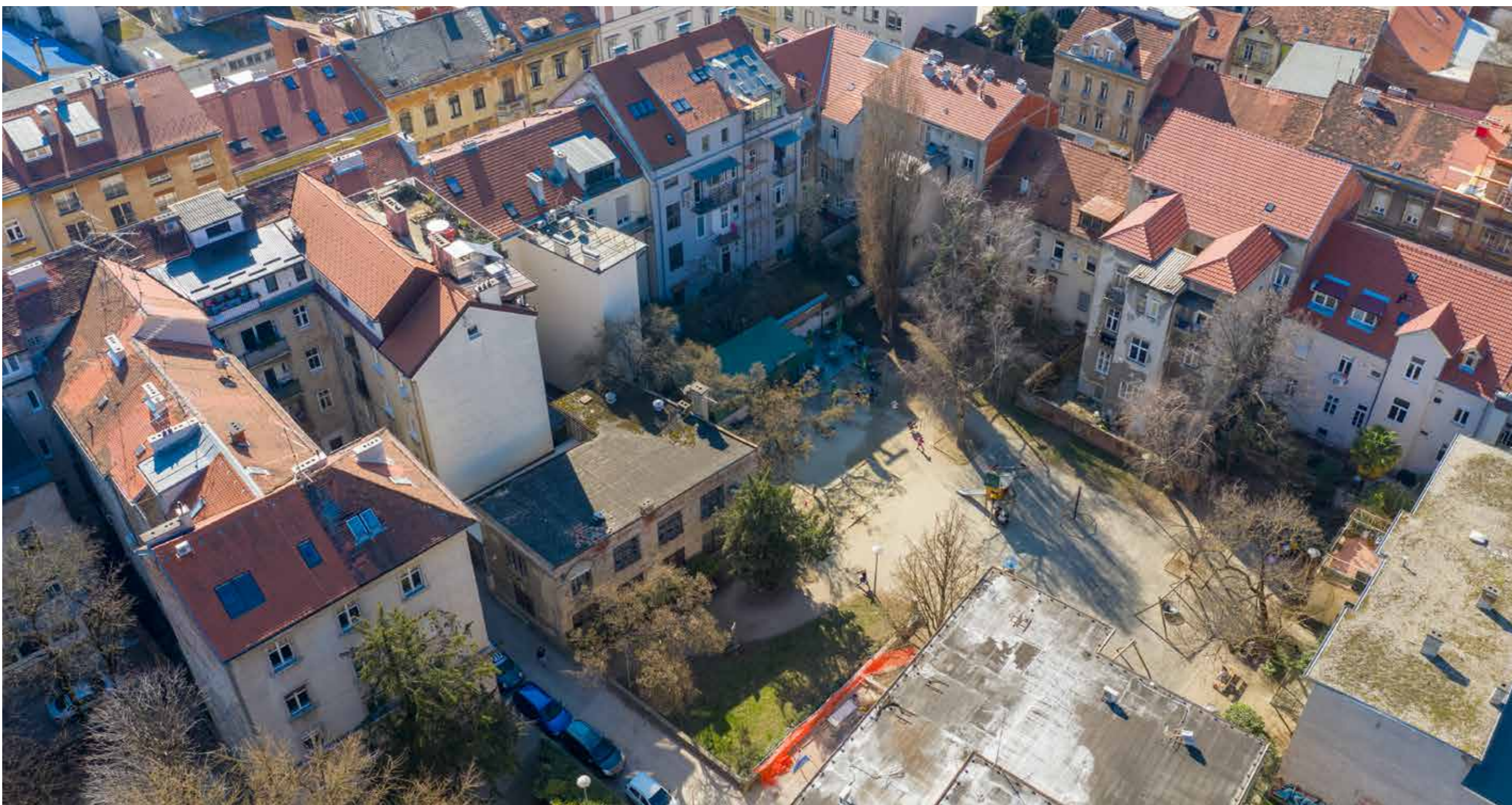
Kuća Hönigsberg, Ilica 53, atika oštećena u potresu 22. ožujka 2020.

i boje naliča, važno je pažljivo obnoviti arhitektonsku plastiku i dekoraciju. U onim primjerima u kojima je tijekom vremena došlo do osiromašenja pročelne plastike, a gdje postoje sačuvani projekti, predlaže se rekonstrukcija izvornog stanja. U tom pogledu posebno se ističu dva pročelja u Frankopanskoj ulici s drastičnim osiromašenjem pročelja (Frankopanska 2b i 6). Tijekom vremena posebno su stradali gornji dijelovi nekih pročelja uklanjanjem atika, akroterija,

zabata, malih tornjeva i sličnih karakterističnih oblikovnih elemenata kasnog historicizma. Cjelovita obnova uključuje rekonstrukciju i tih vrijednih dijelova na temelju podataka iz projekata i starih fotografija, poput faksimilske rekonstrukcije akroterija (Frankopanska 2), restauracije kipova i rekonstrukcije atike (Ilica 51–53–53a) te rekonstrukcije tornjeva (Medulićeva 3, 9, 11, 13). U tom pogledu za cijeli blok najvažniji je povratak i konstrukcijska sanacija (ili faksimilska

rekonstrukcija) kupole na uglovnici u Ilici i Frankopanskoj ulici, uklonjene nakon potresa 22. travnja 2020. godine.

Posebna tema u sklopu obnove pročelja su rješenja izloga stambeno-poslovnih zgrada. Opća je preporuka vraćanje izvornih izloga, no postoje i izuzetci s kvalitetnim secesijskim i modernističkim preinkama, koje također valja uzeti u obzir pri obnovi pročelja (Frankopanska 12). I na kraju bitan element vizualnog identiteta zgrada su dekorativne

Pogled na ozelenjeni prostor u jugoistočnom dijela bloka

drvene vratnice glavnih portala i veža, često s ukrasnim kovanim željeznim rešetkama te drvenina prozora uličnih pročelja, kao i ograde balkona, koje u sanaciji kuća također ne smiju biti uklonjene, nego ih valja pažljivo restaurirati ili zamijeniti faksimilima.

- **Obnova zajedničkih prostora interijera – veža, predvorja i stubišta**

U Bloku 19 očuvano je nekoliko izrazito reprezentativnih veža (Ilica 51–53–53a, Dalmatinska 8 i 12), kao i nekoliko malo skromnijih (Ilica 55, Ilica 47, Frankopanska 4, 6 i dr.), koje svakako treba obnoviti i restaurirati. Osim obrade

zidova, raščlanjenih pilastrima i štukoukrasima te stropova (svodova), posebnu pozornost valja posvetiti primjerenom popločenju veža.

Što se pak predvorja i stubišta tiče, ti su dijelovi interijera u historicističkim stambenim kućama u pravilu vrlo reprezentativno opremani s raznobojnim keramičkim popločenjem

Pogled na ozelenjeni prostor u središnjem dijelu bloka

podova i zidova te s dekorativnim ogradama od kovanog željeza. Bez obzira na kategoriju kuće (A, B0, B1, B2), ti elementi ne bi smjeli biti tijekom obnova uklanjani; trebalo bi ih zadržati i restaurirati.

Isto vrijedi za redovito kvalitetnu drveninu, odnosno ulaze u stanove i prozore stubišta, nerijetko s ukrasima raznobojnog brušenog stakla i vitraja.

- **Obnova interijera stanova**

Tlocrtni raspored i oprema stanova privatna je odluka vlasnika. No preporuka je u reprezentativnim primjerima zadržati formate salona i izvorne drvenine, a u nekim slučajevima i keramičko popločenje i parkete. Pojedine kuće u bloku sačuvale su oslike u salonima (Frankopanska 4, Dalmatinska 10), a vrijedan dio interijera manjeg broja stanova su ornamentalna ostakljenja (Frankopanska 4, Dalmatinska 8). Posebnom kvalitetom ističu se kaljeve peći, sačuvane u bloku u razmjerno velikom broju, pa je preporuka i njih sačuvati, osobito kad je riječ o najkvalitetnijim primjerima (Frankopanska 2 i 4, Dalmatinska 10).

- **Obnova dvorišnih začelja**

Nasuprot raskošno raščlanjenim uličnim pročeljima, zgrade u Bloku 19, kao i većinu donjogradskih kuća, karakte-

Pogled na parkiralište u sjeveroistočnom dijelu bloka

riziraju potpuno neraščlanjena začelja. Dvorišne fasade u pravilu su u izuzetno lošem stanju (zbog ponegdje gotovo u cijelosti otpale žbuke, ali i zbog brojnih neprimjerenih zahvata: prigradnji, nezgrapnih promjena otvora i sl.). Stoga začelja kuća valja ožbukati te urediti otvore i gospodarske balkone, to više što, osim privatnog prostora, unutrašnjost bloka dijelom ima i javnu namjenu.

- **Obnova krovišta**

Raznolikost nagiba i pokrova krovišta obilježje je zagrebačke donjogradske arhitekture. Pri obnovi zgrada u Bloku 19 treba svakako izbjeći unificiranje krovišta. Predlaže se zadržati postojeće drvene konstrukcije i prikladne pokrove (crijep, eternit). Pojedine izrazito neusklađeno oblikovane krovne prozore i mansarde trebalo bi svakako korigirati. Što se namjene tiče, dio potkrovlja već je adaptiran za stanovanje, a dio njih mogao bi se privesti takvoj ili sličnoj svrsi.

- **Dvorišta i okućnice**

Uličnim zgradama, kao i onima stambenim i poslovnim u unutrašnjosti bloka pripadaju okućnice i manja dvorišta, od kojih je većina u izrazito neurednom stanju. Predlažu se primjerena popločenja, hortikultura uređenja te preobli-

Pogled na gospodarske prizemnice u sjeverozapadnom dijelu bloka

kovanje gospodarskih gradnji (drvarnice, skladišta, garaže i sl.).

Uz kvalitetnu arhitekturu za koju vrijede prethodno navedene preporuke, dio građevina Bloka 19 izrazito je niske kvalitete (kategorija C) koja zahtijeva preoblikovanje, a dio pak stihijski podignutih efemernih građevina, najčešće u unutrašnjosti bloka, preporučuje se srušiti. Preduvjet za navedeno je, naravno, rješenje imovinsko-pravnih odnosa.

Na uličnom potezu jedina nekvalitetna građevina je ruševna prizemnica u Dalmatinskoj 4. Preporuka je rušenje i zamjena suvremenom kvalitetnom interpolacijom, čija će visina biti usklađena sa susjednim ugrađenim kućama u bloku.

U unutrašnjosti bloka broj nekvalitetnih ili oblikovno krajnje jednostavnih gospodarskih i poslovnih građevina razmjerno je velik. Najviše ih je koncentrirano uz potez Ilice, a sadrže prvotno različite obrtničke radionice, skladišta trgovina i sl. I dok je navedena namjena tijekom prve polovice 20. stoljeća tim dvorišnim ambijentima davala određenu živost, recentno napuštanje izvornih namjena rezultiralo je ili zapuštenošću i ruševnim stanjem ili pak adaptacijom u stambene prostore, uz većinom neprimjereno oblikovane dogradnje i uporabu neadekvatnih materijala (plastika, lim). Građevinska i oblikovna sanacija tih građevina bila bi

stoga nužan preduvjet uređenja bloka, a dio takvih efemer-
nih objekata, kako je već spomenuto, trebalo bi srušiti, da
bi se prostor unutrašnjosti bloka mogao primjerenije ure-
diti.

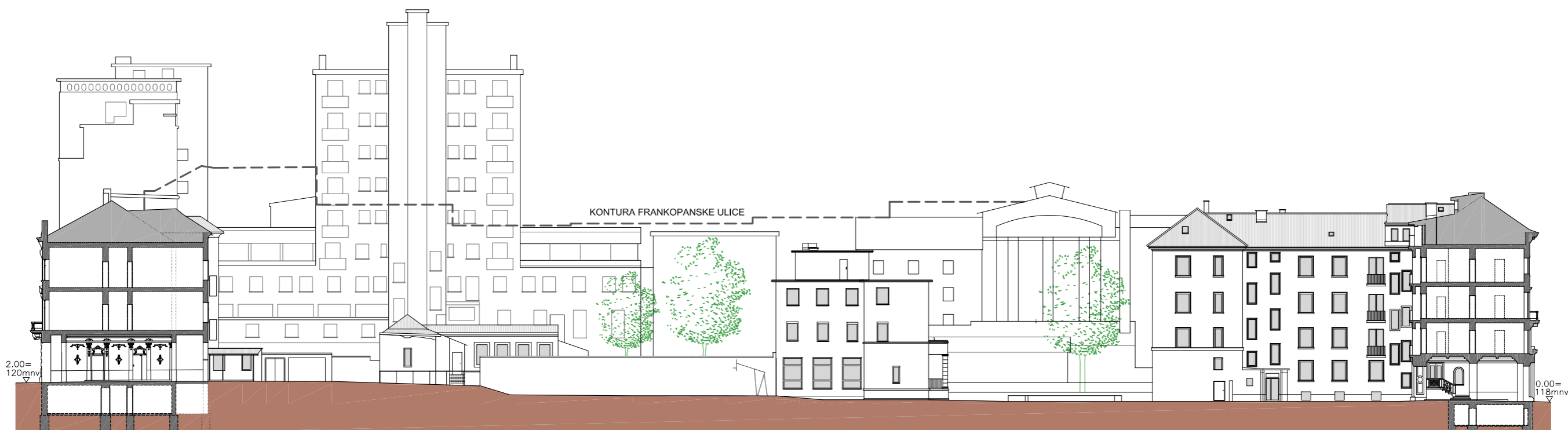
Naime, još sredinom 19. stoljeća u bloku se nalazio kulti-
virani perivoj, a poslije je u središtu bloka bila podignuta
i visokokvalitetna historicistička vila graditelja Gjura Car-
nellutija (poslije srušena), koju slijedi i arhitektonski biro
Hönigsberga i Deutscha, znatno jednostavnije riješen, pri-
gradnjom krila uz stariju historicističku prizemnicu (danas
u degradiranom i ruševnom stanju).

Navedena tradicija arhitektonskih (umjetničkih) ateljea u
ozelenjenoj unutrašnjosti bloka mogla bi poslužiti za inspi-
raciju predstojećem projektu njegove sanacije od potresa,
kao i cjelokupnoj revitalizaciji dvorišnog prostora. U tom
kontekstu ideju uređenja Centra Džamonja s parkom skul-
ptura držimo primjerenom, pod uvjetom da se u najvećoj
mogućoj mjeri unutrašnjost bloka ostavi slobodnom i otvo-
renom javnosti, uz zadržavanje privatnih dvorišta nepo-
sredno uz stambene kuće. Uvođenjem toga ili nekog dru-
gog atraktivnoga kulturnog sadržaja, Blok 19 bi dobio novu
dimenziju i značenje za cijeli Donji grad. U okviru projekta

uređenja unutrašnjosti bloka trebalo bi revidirati postojanje
otvorenog parkirališta (Ilica 45), kao i podzemnog skloništa
izvedenog tijekom Drugoga svjetskog rata te aktivirati po-
stojeće prilaze kroz veže uličnih višekatnica.

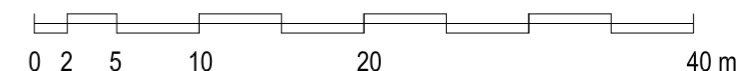
Unošenje nove kulturne namjene treba uskladiti i s funkci-
oniranjem već postojećih javnih građevina u bloku – nebo-
derima Matice hrvatskih obrtnika s pasažom i restoranom u
dvorišnom dijelu, Dramskim kazalištem *Gavella* koje zadi-
re duboko prema središtu bloka te zgradom Studija dizajna
Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

KATARINA HORVAT-LEVAJ

ILICA 53

DALMATINSKA 12

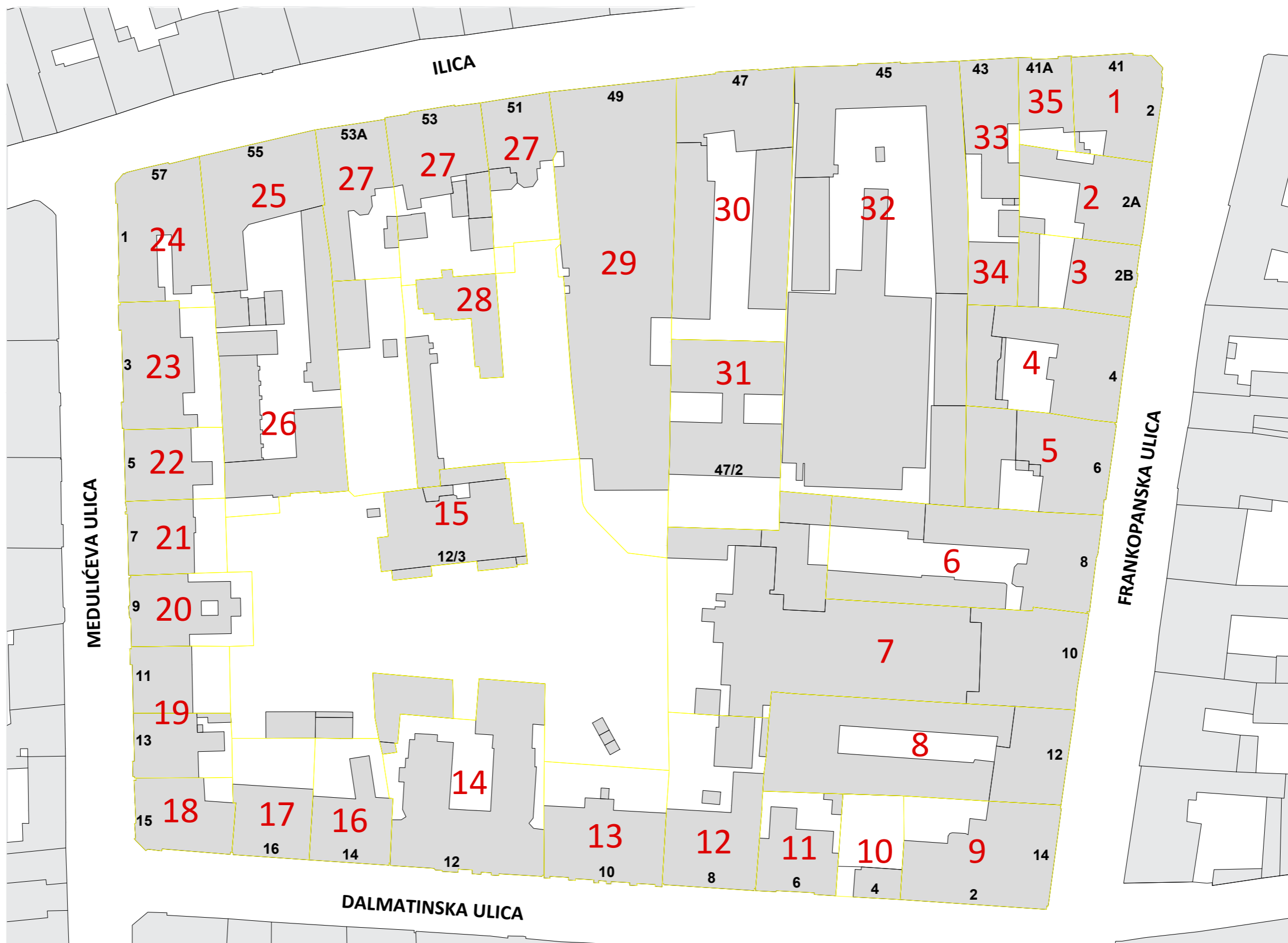
Blok 19 – tlocrt na razini prizemlja

← Blok 19 – presjek kroz blok s pogledom na istok

Izvori i literatura

- HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*
- VLADIMIR BEDENKO, Franjo Klein i razvoj historicističke arhitekture u Zagrebu, u: *Historicizam u Hrvatskoj I*, (ur.) Vladimir Maleković, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 87–100
- TAMARA BJAŽIĆ KLARIN, »*Za novi, ljepši Zagreb!*« – arhitektonski i urbanistički natječaji međuratnog Zagreba, 1918. – 1941., Zagreb, 2020.
- FRANJO BUNTAK, *Izgleđ i razvitak Zagreba u dva barokna stoljeća*, u: *Iz starog i novog Zagreba*, V (1974.), 27–50
- FRANJO BUNTAK, Zagreb u vrijeme Hermana Bolléa, u: *Život umjetnosti*, 26/27 (1978.), 118–121
- FRANJO BUNTAK, Stanovnici Ilice, njihove kuće i zemljišta u prošlom stoljeću, u: *Iz starog i novog Zagreba*, VI (1984.), 143–168
- FRANJO BUNTAK, *Povijest Zagreba*, Zagreb, 1996.
- ŽELJKA ČORAK, *U funkciji znaka. Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata*, Zagreb, 1981.
- DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Arhitekt Herman Bollé*, Zagreb, 2013.
- DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Zagreb. Arhitektonski atlas*, Zagreb, 2014.
- LELJA DOBRONIĆ, *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, Zagreb, 1959.
- LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965.
- LELJA DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb, 1983.
- LELJA DOBRONIĆ, *Slobodni kraljevski grad Zagreb*, Zagreb, 1992.
- ŽARKO DOMLIJAN, Stambena arhitektura Hermana Bolléa, u: *Život umjetnosti*, 26/27 (1978.), 32–39
- EUGEN FRANKOVIĆ, Regulatorna osnova Zagreba iz 1865. godine, u: *Život umjetnosti*, 32 (1981.), 49–59
- ZORAN GREGL, IVAN RUŽIĆ, MLADEN ŠVAB, DUBRAVKA TEŽAK, *Zagrebačke ulice*, Zagreb, 1994.
- RUDOLF HORVAT, *Prošlost grada Zagreba*, Zagreb, 1942.
- VIKI JAKAŠA BORIĆ, *Arhitektura klasicizma i ranog historicizma u Zagrebu*, Zagreb, 2018.
- DARKO KAHLE, Građevinski propisi grada Zagreba u razdoblju od 1850. do 1918. godine, u: *Prostor*, 28 (2004.), 203–215
- IVAN KAMPUŠ, IGOR KARAMAN, *Tisućljetni Zagreb*, Zagreb, 1994.
- SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka Zelena potkova*, Zagreb, 1996.
- SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zagrebu u središtu*, Zagreb 2003.
- SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, ALEKSANDER LASLO, *Židovski Zagreb*, Zagreb, 2011.
- VANDA LADOVIĆ, NADA PREMERL, O razvoju i uređenju Ilice, Preradovićeve trga i Jurišićeve ulice u 19. i 20. st., u: *Iz starog i novog Zagreba*, IV (1984.), 189–206
- IVO MAROEVIĆ, *Graditeljska obitelj Grahor*, Zagreb, 1968.
- IVO MAROEVIĆ, Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11 (1987.), 165–185
- OLGA MARUŠEVSKI, Franjo Klein, graditelj sredine 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 17 (1993.), 107–123
- OLGA MARUŠEVSKI, *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, Zagreb, 2006.
- MARTINA PAVKOVIĆ, *Arhitekt Vjekoslav Bastl*, doktorski rad, Zadar, 2017.
- Povijest grada Zagreba*, knjiga 1, (ur.) Ivo Goldstein i Slavko Goldstein, Zagreb, 2012.
- Stari i novi Zagreb*, sv. 1, (ur.) Emilij Laszowski, Zagreb, 1925.
- DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Sekvenca secesije – arhitekt Lav Kalda, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 30 (2006.), 241–264
- DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Graditeljska obitelj Carnelutti (1879.–1947.), u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 319–336
- Rijeka Sava u povijesti*, (ur.) Branko Ostajmer, Slavonski Brod, 2015.
- GJURO SZABO, *Stari Zagreb*, Zagreb, 1941. (preisak 1971.)
- JELENA USKOKOVIĆ, Arhitektonska plastika historicizma u Zagrebu, u: *Historicizam u Hrvatskoj I*, (ur.) Vladimir Maleković, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 239–260
- BRANKO VUJASINOVIĆ, Uloga rijeke Save u povijesnom razvoju grada Zagreba, u: *Ekonomska i ekohistorija*, 3 (2007.), 121–155
- Zagreb na geodetsko-katastarskim zemljovidima i u zemljišnim knjigama*, za izdavača Stjepan Galić, Zagreb, 1994.

Blok 19 – katastarska karta s označenim identifikacijskim brojevima i adresama kuća

ID 01 Kuća Hönigsberg

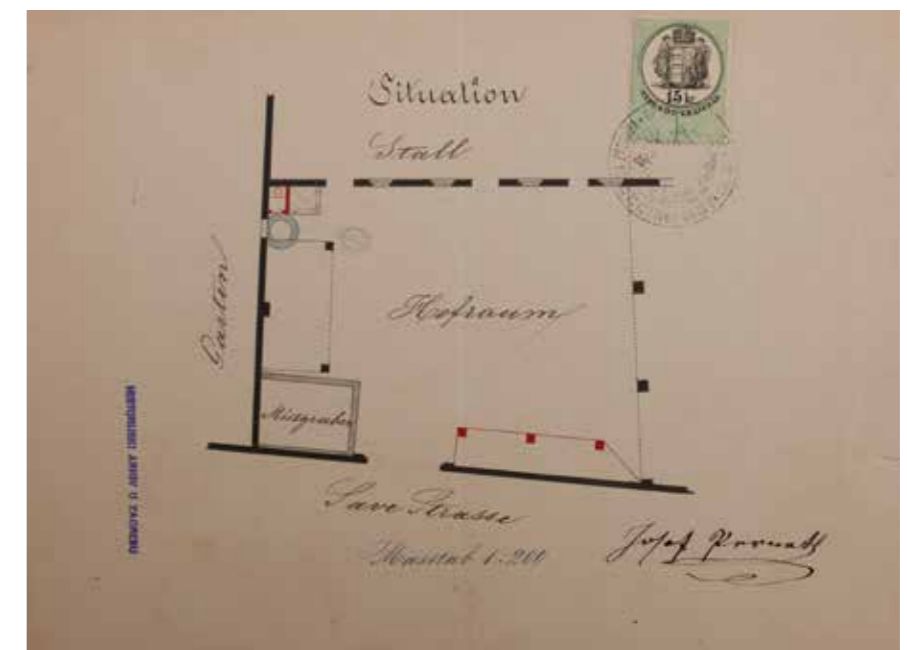
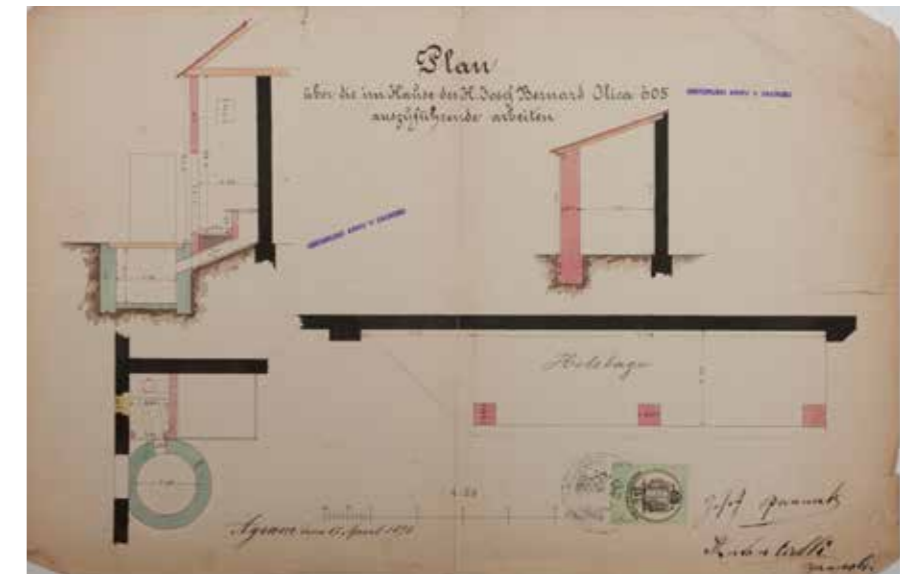
Frankopanska 2 / Ilica 41

KČ	2087
Tip građevine	Uglovnica (1 šesterosobni stan na stubištu)
Katnost	Po + P +Pk + 2
Namjena	Stambeno-poslovna
Vrijeme gradnje	1894.
Naručitelj	Matilda Hönigsberg (majka arhitekta Lea Hönigsberga)
Projektanti	Hönigsberg & Deutsch – Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – Zagreb, 1911.) i Julije Deutsch (Linhartovy, 1859. – Zagreb, 1922.)
Kasniji zahvati	1897. – pregradnja kavane u prizemlju prema projektu biroa Hönigsberg i Deutsch, po narudžbi Matilde Hönigsberg 1899. – proširenje kavane na susjednu kuću (Ilica 41a) zapadno prema projektu biroa Hönigsberg i Deutsch 1904. – pregradnje mezanina prema projektu biroa Hönigsberg i Deutsch 1931. – pregradnja kavane u prizemlju prema projektu biroa Freudenreich i Deutsch, po narudžbi Ivane Pavelić 1936. – pregradnja kavane u prizemlju prema projektu Ašera Kabilja (1903. i 1994.) Recentne pregradnje lokala u prizemlju i stanova na katovima.

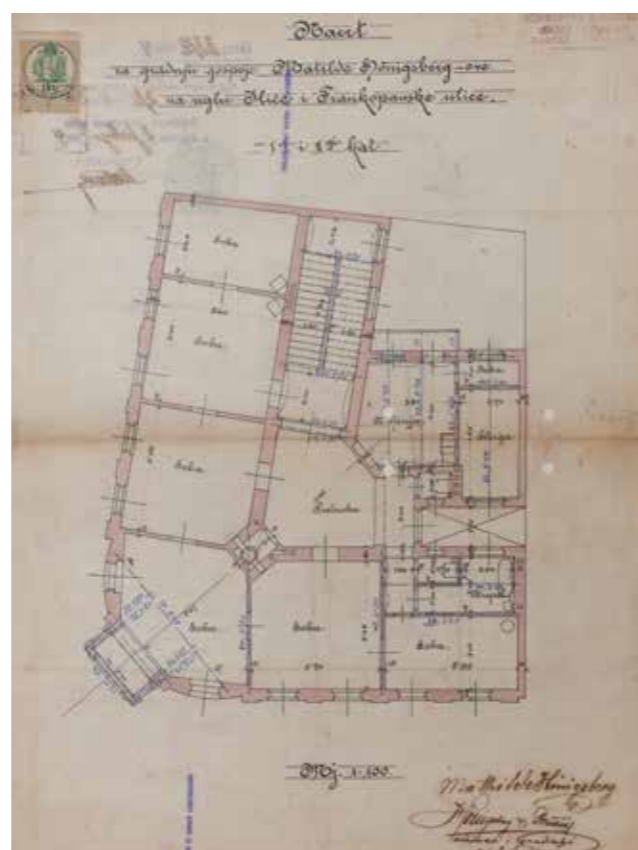
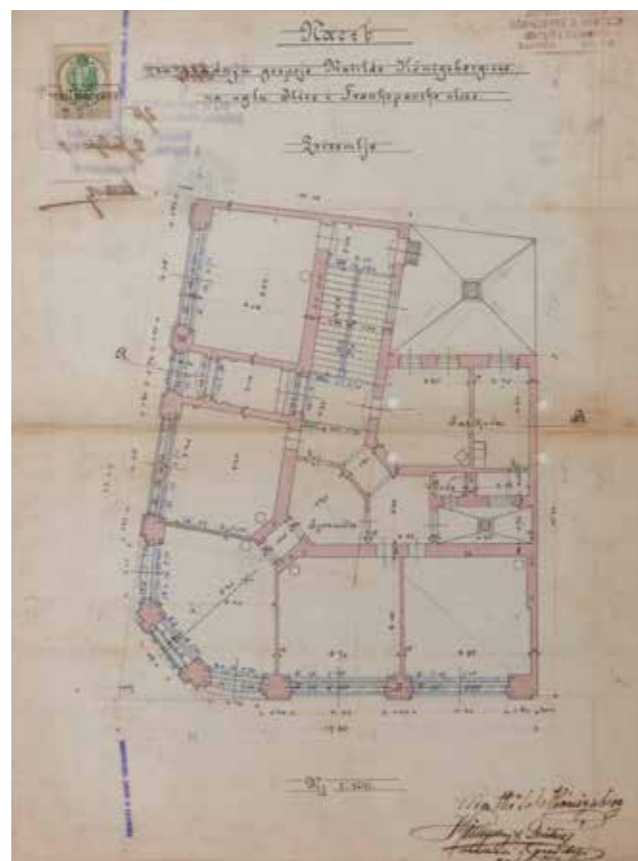
Stilske značajke Kasni historicizam (neobarok)

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

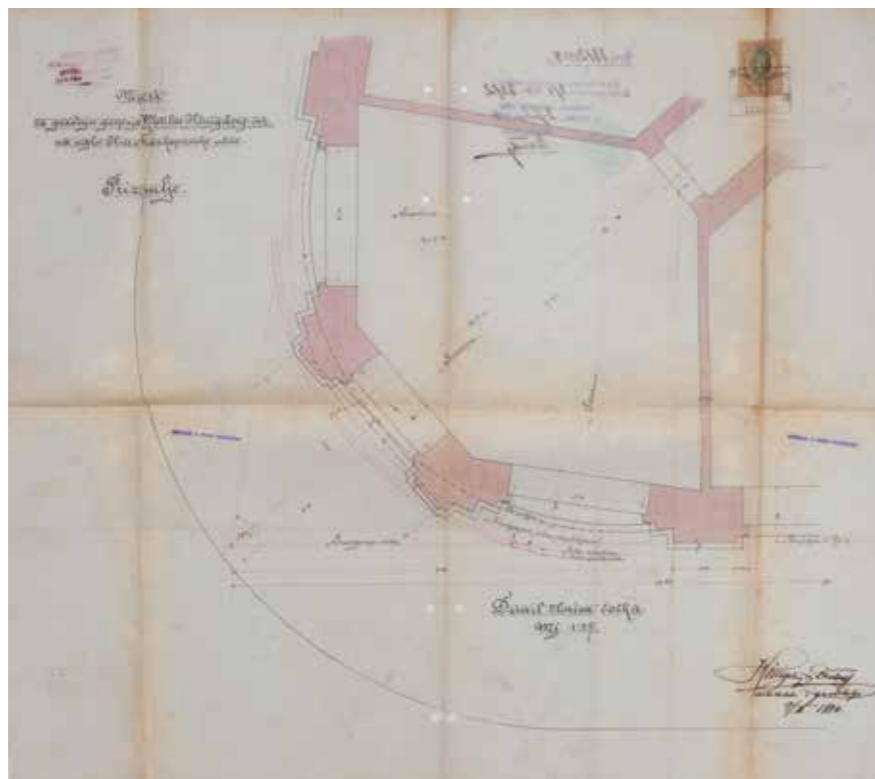
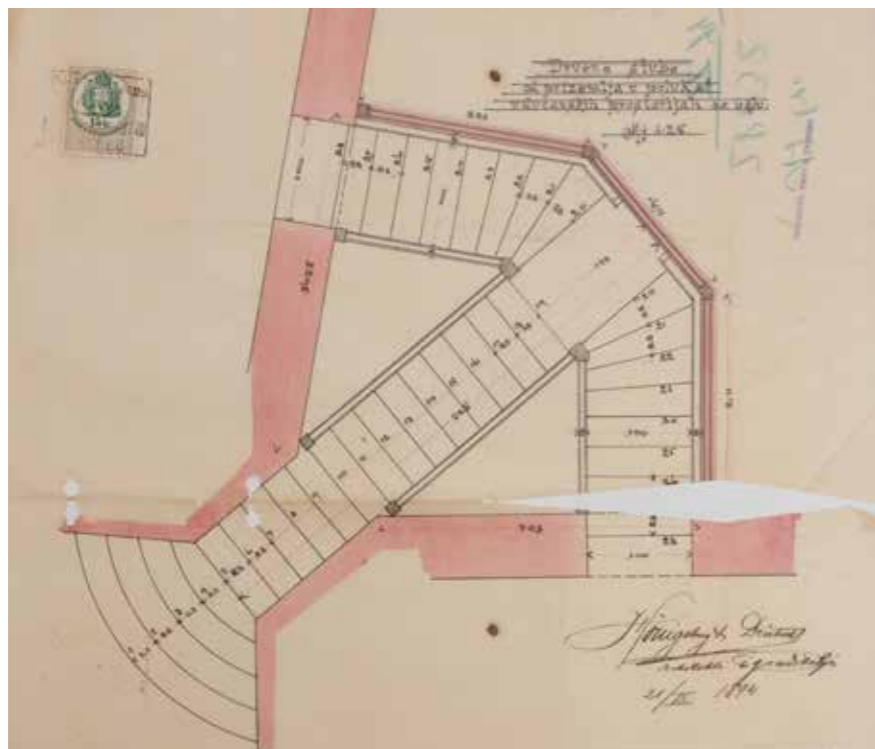
Reprezentativna historicistička dvokatnica s kupolom formira ugao bloka; istočnim ulaznim pročeljem okrenuta je prema Frankopanskoj ulici, a sjevernim pročeljem prema Ilici. Uz začelnu stranu nalazi se malo dvorište. Prema planovima iz 1853./1854. i 1864., prije je sjeverni dio izdužene pravokutne parcele (uz Gornju Ilicu) zapremala kuća (Ilica 605), a južni dio dvorište. Sačuvan je nacrt iz 1878.

Nacrt za gradnju drvarnice u vlasništvu Josipa Bernarda, 1878. (na mjestu kuće Hönigsberg, 1894.), DAZ

Kuća Hönigsberg, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1894., tlocrt podruma, prizemlja, mezanina i katova, presjek kroz stubište, DAZ

Projekt ugaonog dućana sa stubama za mezanin, Hönigsberg i Deutsch, 1894., DAZ

za izgradnju drvarnice u dvorištu s bunarom, u vlasništvu Josefa Bernarda (Josip Pernath).

Organizacija prostora

Zbog toka ulica te skošenoga uličnog ugla, tlocrtni je obris blago nepravilnoga trapezoidnog oblika, a dva ulična krila – sjeverno i istočno – tvore malo dvorište. Srednji nosivi zid u oba krila dijeli prostor na pročelni (ulični) i začelni (dvorišni) dio. Na svim etažama posebnom se reprezentativnošću odlikuje ugaona peterokutna prostorija osvijetljena s triju strana, na koju se dijagonalno u dvorišnom dijelu zgrade nastavlja peterokutni hol (osvijetljen iz svjetlarnika u stražnjem dijelu zapadnog krila).

Ulaz u zgradu organiziran je kroz portal, centralno postavljen, na istočnom pročelju, koji preko uskog, ali reprezentativno opremljenog hodnika vodi u prostrano poprečno orijentirano dvokrako kameno stubište u dvorišnom dijelu istočnog krila, osvijetljeno prozorima prema dvorištu. Ulični dio prizemlja danas zaprema pet trgovina (prodavaonice cipela – *Paramount*, čarapa – *Polzela*, odjeće – *Ontario i Tobacco* te optički studio *Monokl* na uglu) s velikim, ostakljenim ulazima i izlozima (koji postavljeni između pilona kontinuiraju i u zonu mezanina). Na prijelazu 19. u 20. stoljeće u tom se prostoru, međutim, nalazila kavana. Dvorišne prostorije u prizemlju danas su spremišta prodavaonica, a prema projektu, tu se trebao nalaziti i stan pazikuće. U peterokutnom začelnom holu bilo je projektirano interno drveno stubište koje je vodilo u mezanin, funkcionalno povezan s prizemljem.

Tlocrtni raspored mezanina, koji također ima ulaz i s glavnog stubišta, činila je prema projektu jedna velika pročelna prostorija u istočnom krilu, peterokutna ugaona prostorija te velika pročelna prostorija u sjevernom krilu, kao i manja spremišta i nusprostorije u začelnom dijelu. Danas je prostor podijeljen na dva stana.

Na svakom katu organiziran je po jedan šesterosobni stan (prvi i drugi kat). Ulazi sa stubišta vode u peterokutno pred-

soblje i u jednu od soba. Pročelne sobe međusobno su povezane dvokrilnim vratima u enfiladi, a ona ugaona ima i erker. Krajnja zapadna soba je manjeg formata jer je u tom dijelu kupaonica. Dvorišni dio zaprema kuhinja, s balkonom, a tu su projektirane i izba, WC, te soba za posluhu. Danas je u stanu na prvom katu ured i Konzulat Republike Kongo, a na drugom katu prostorije Zagrebačkoga nogometnog saveza.

Sličan raspored ima i podrum, kojemu se pristupa s glavnog stubišta. Sve prostorije u podrumu (spremišta i praonica) nadsvođene su plitkim segmentnim svodovima na željeznim traverzama. Jednaki se svodovi nalaze u veži, iznad stubišnih podesta, te u kuhinjama i sobama za posluhu na katovima.

Unutarnja oprema

Izvorna oprema najbolje je sačuvana u ulaznom prostoru i stubištu. Zidovi hodnika u prizemlju raščlanjeni su profiliranim ukladama, a arhitrav iznad ulaza iz hodnika u stubište nose kompozitni pilastri, tijela ukrašenih školjkama i lambrekenima te s kapitelima i impostima sastavljenim od voluta i akantusa. Prema projektu, pilastrima su trebali biti raščlanjeni i zidovi hodnika, a kapiteli i imposti podupirali su i plitke svodove iznad stubišnih podesta. Pročelne sobe u stanovima imale su profilirane vijence ispod stropova.

Ograde stubišta su od kovanog željeza, s biljnim ornamentima. Podovi hodnika i podesta popločeni su dekorativnim keramičkim pločicama bež, oker i mjestimično tirkizne boje, dok je pod stubišta ispred izlaza u dvorište popločen crno-bijelim keramičkim pločicama koje oponašaju mozaik. Izrazitom dekorativnošću ističu se i kaljeve peći u stanovima na katovima.

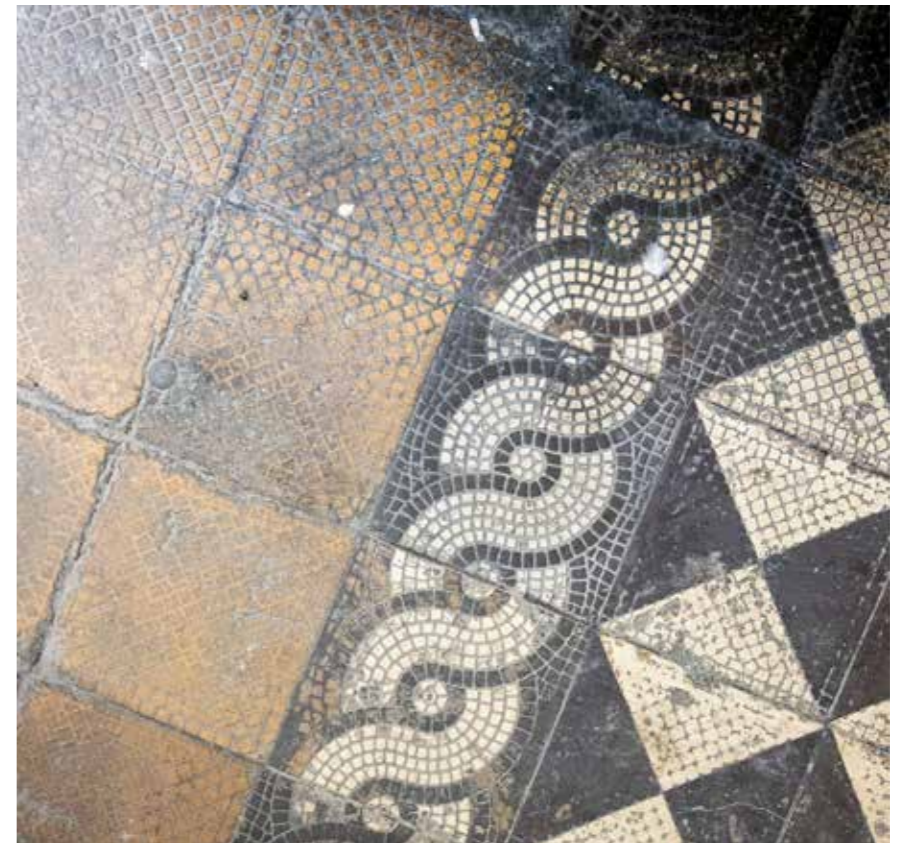
Na ulazu u zgradu, u stubištu i interijerima sačuvane su originalne vratnice s ukladama (na uličnom ulazu i u stubištu i sa staklima štíćenima rešetkama od kovanog željeza). Osobito su zanimljivi dvokrilni prozori stubišta stlačenih

Ulazno predvorje • Stubište • Ograda stubišta
Popločenje poda u predvorju

Str. 45
Prozor u stubištu • Ulazi u stanove iz
stubišta • Erker u salonu prvog kata • Konzola u
predvorju • Popločenje poda u razizemlju stubišta

Str. 46
Kaljeve peći u salonima prvog kata

nadvoja, sa središnjim stupićima na drvenim okvirima okna od brušenog stakla; slični stupići nalaze se i na drvenim okvirima prozora na katovima. Obradene drvene okvire imaju i veliki prozori mezanina, dok je u prizemlju izvorna drvenarija zamijenjena različito oblikovanim suvremenim izlozima (o njihovu prijašnjem izgledu svjedoče arhivski nacrti).

Pročelja

Vanjštini zgrade s dva reprezentativna pročelja – istočnim peterosnim i sjevernim četveroosnim – glavno obilježje daje zaobljeni ugao s erkerom i kupolom, oblikovan u širini triju prozorskih osi. Pročelja su podijeljena na donju zonu, s prizemljem i mezaninom, rastvorenima velikim ostakljenim otvorima između pilona, te na gornju zonu, s dva kata artikulirana prozorima bogato profiliranih okvira. U jedinstveno oblikovane otvore prizemlja i mezanina uklopljen je i glavni portal na istočnom pročelju. Iznad ugaonog ulaza u prodavaonicu dižu se masivne volutne konzole s biljnom dekoracijom, koje nose erker u zoni katova.

Visoki prvi kat rastvoren je francuskim prozorima. Parapete zatvaraju balustrade, a iznad profiliranih okvira dižu se trokutni zabati koje podupiru konzole; ukrašeni su praznim poljima grbova i lisnatim motivima. Na nešto nižem drugom katu prozori su zaključeni segmentnim nadvojima te uokvireni profiliranim okvirima s trapeznim zaglavljem kamenovima u obliku volute. Osobito raskoši ističe se friz ispod završnog vijenca na konzolama, koji kontinuirano duž obaju uličnih pročelja, a čine ga vješto oblikovani maskeroni, prazna polja grbova te girlande. Poviše završnog vijenca oblikovana je atika okrunjena ugaonom kupolom. Atiku krase motiv rombova, ispod kupole je u žbuci napisana godina gradnje MDCCCXCIV, a nekad su se naatici

Uglovnica Hönigsberg nakon uklanjanja kupole oštećene u potresu, istočno i sjeverno pročelje

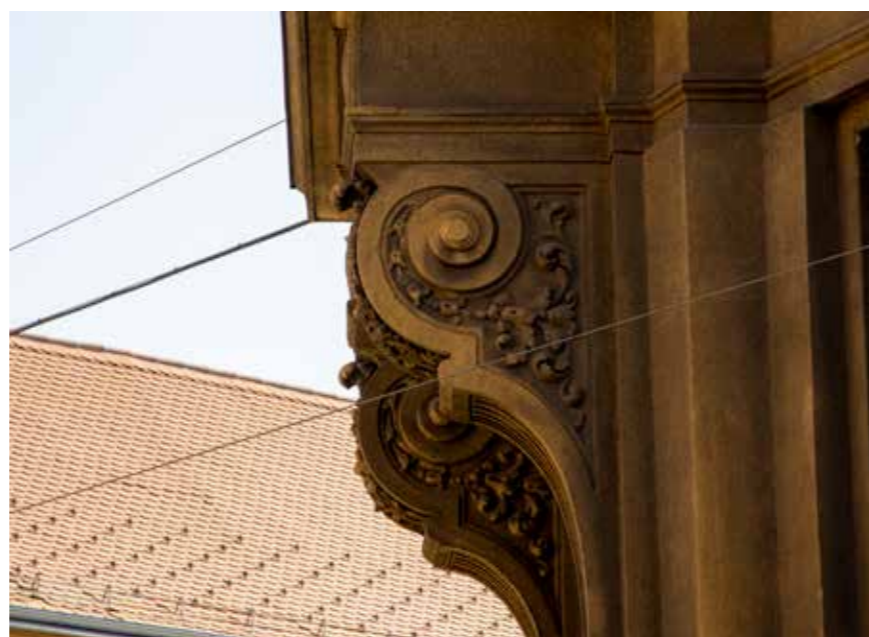
Glavni ulaz na istočnom pročelju

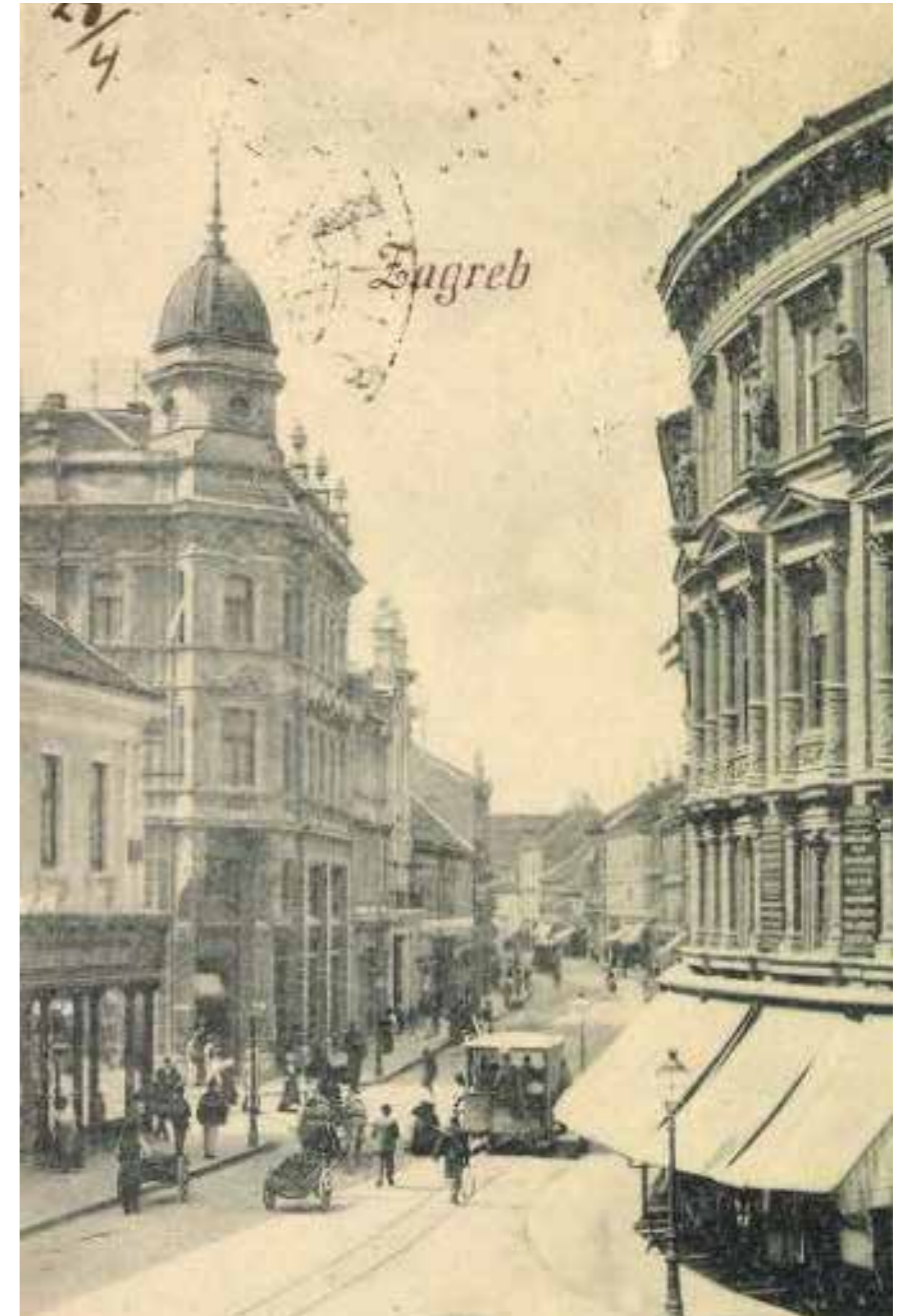
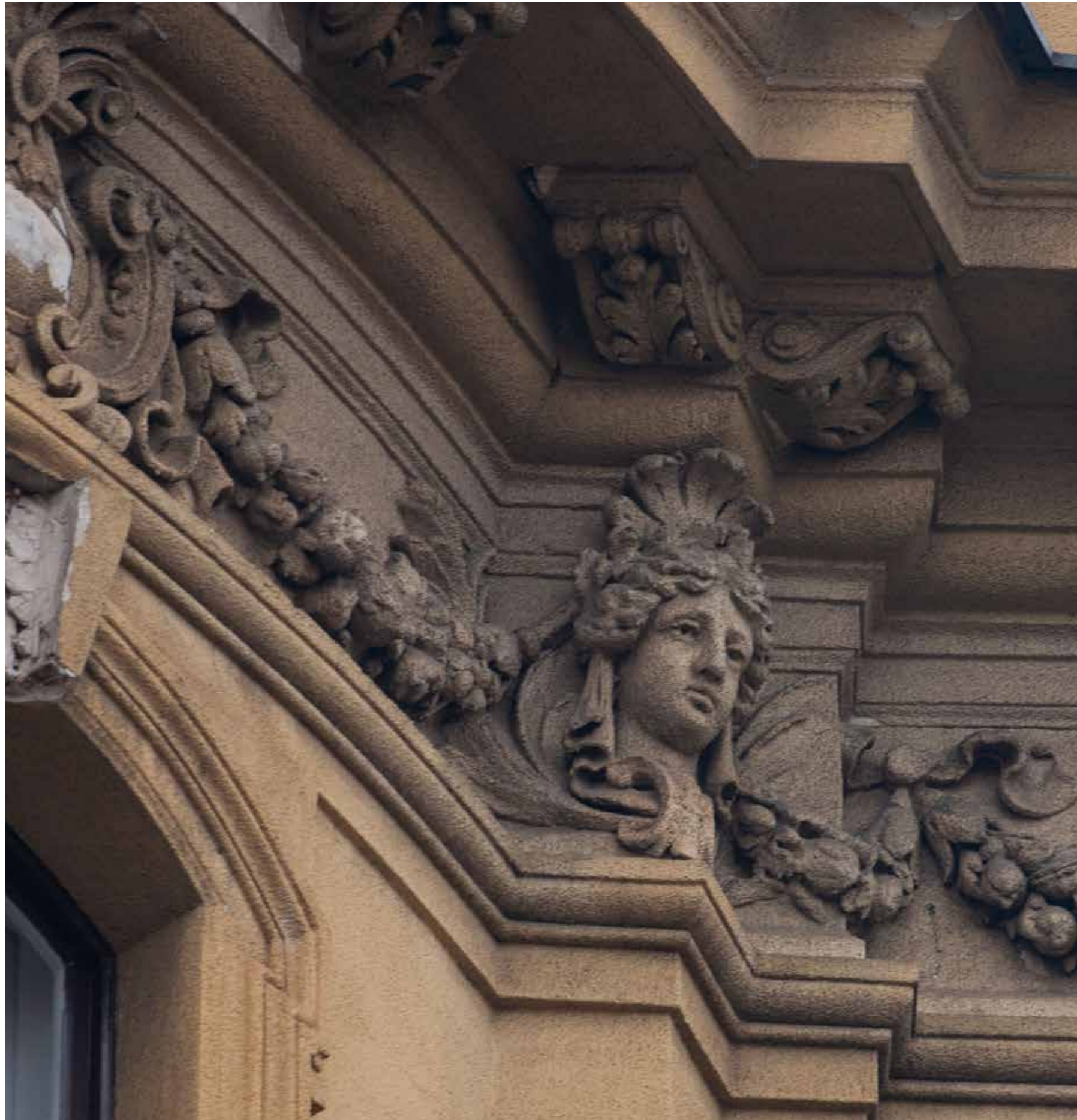
Prozor mezanina

Konzola ugaonog rizalita

Prozori na prvom katu

Detalj friza na sjevernom pročelju

Kuća Hönigsberg, Frankopanska 2, pogled na uglovnici prije uklanjanja akroterija, razglednica, Svjetlotiskarski zavod Rudolfa Mosingera

Detalj friza na zaobljenom uglu

Dvorište

nalazili akroteriji u obliku vaza (vidljivi na projektu i starim fotografijama). Kupola s visokim tamburom skošenih uglova (koji mu daju osmerokutni oblik) i rastvorenim ovalnim okulusima srušena je nakon oštećenja u potresu.

Dvorišna pročelja su jednostavnija, raščlanjena samo otvorima i gospodarskim balkonima kuhinja, no ipak dozu elegancije daju im prozori stubišta stlačenih nadvoja, poredani u dvije osi.

Krovište

Krovište je dvostrešno, prekriveno crijepom.

Projekt s detaljem pročelnih pilona,
Hönigsberg i Deutsch, 1894., DAZ

Pomoćne dvorišne građevine

U malom dvorištu u novije je doba podignuta prizemnica ravnog krova s nekoliko WC-a koji služe okolnim prodavaonicama.

Materijal i tehnika gradnje

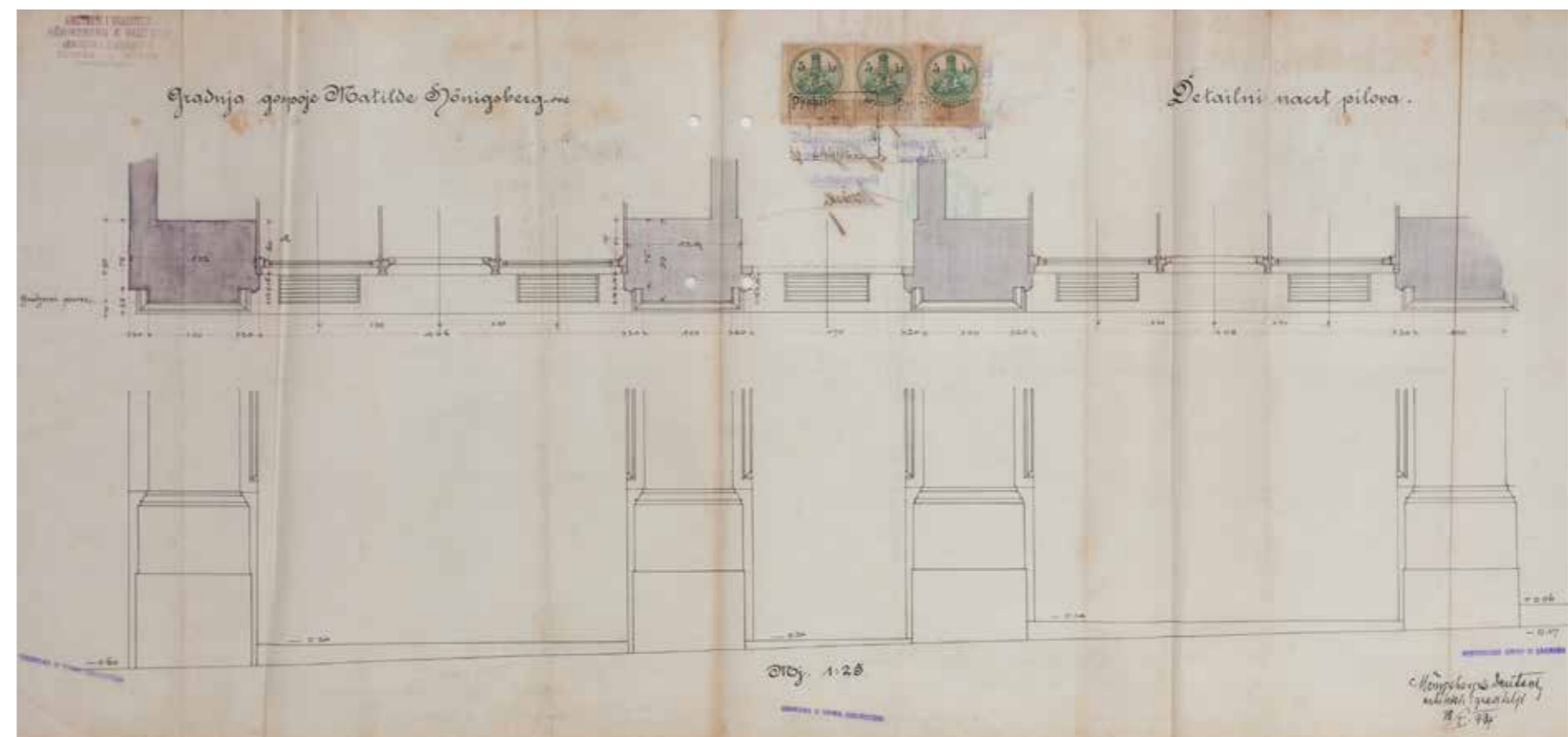
Zgrada je zidana od opeke. Međukatne konstrukcije su drvene. Plitki svodovi od opeke u podrumu, stubištu i gospodarskim prostorijama počivaju na željeznim traverzama, a željezne konzole nose i dvorišne balkone. Stubište je kameno, a hodnici i podesti popločeni su keramičkim pločicama. Sva arhitektonska plastika pročelja izvedena je u žbuci.

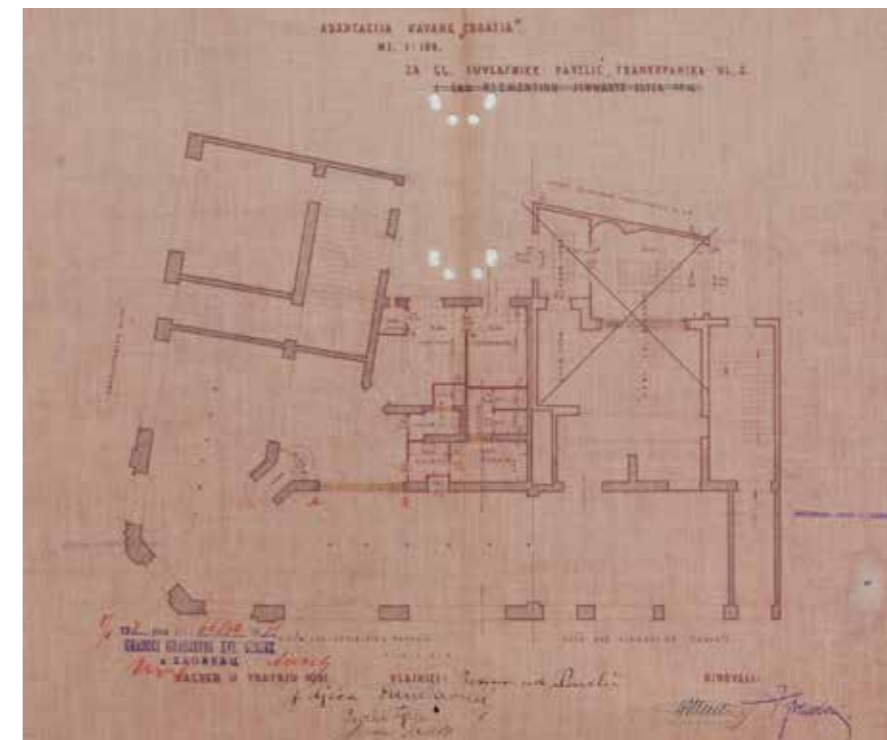
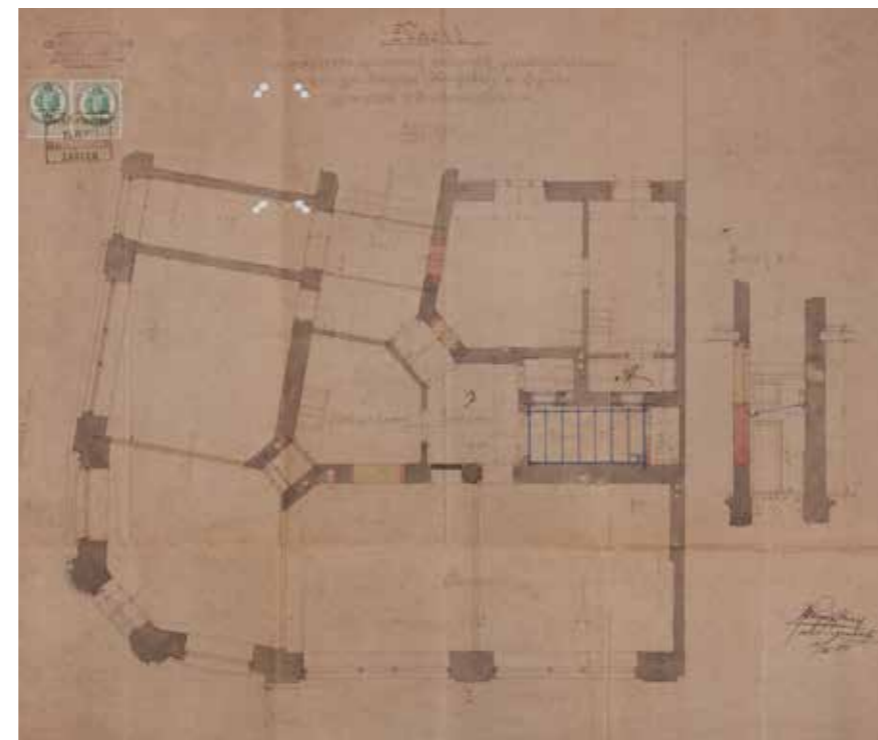
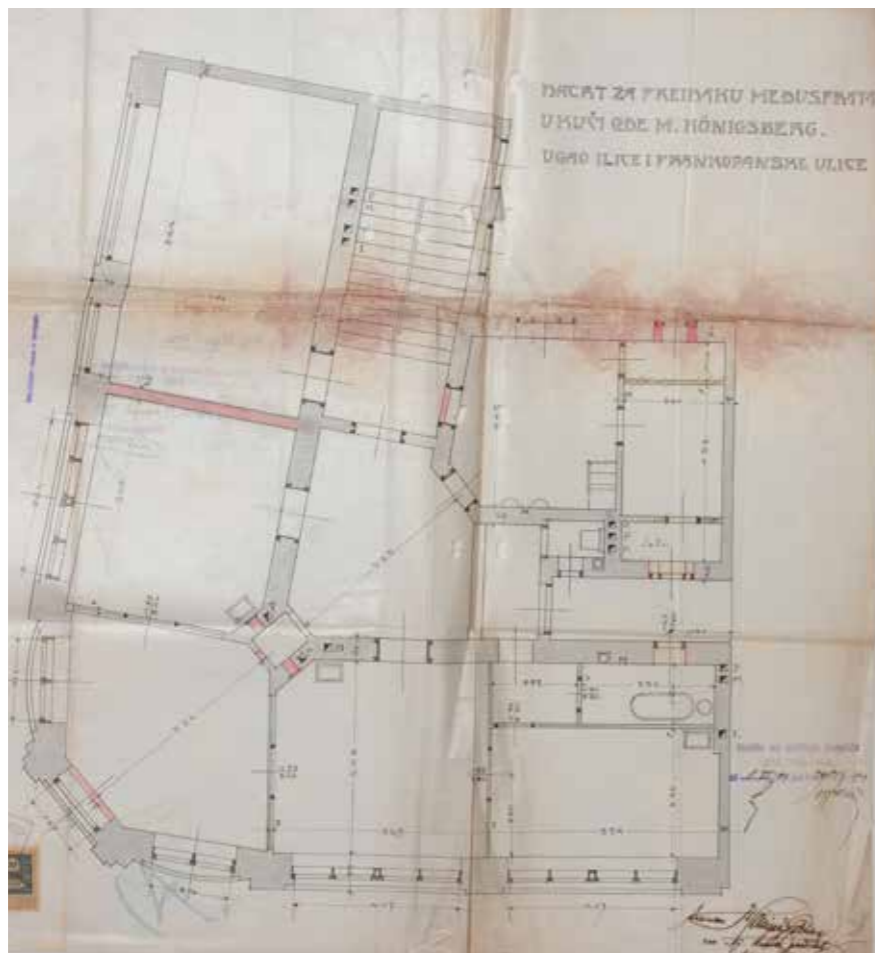
Građevinsko stanje

Zgrada je pretrpjela znatna oštećenja u potresu 22. ožujka 2020., tako da je građevinsko stanje loše. U stubištu su vidljive brojne pukotine zidova, a žbuka je mjestimično otpala. Velikim pukotinama načeta kupola u prvom potresu, nakon novih oštećenja u idućem potresu 22. travnja, morala je biti iz sigurnosnih razloga uklonjena. Procjena statičara je: privremeno neuporabljivo.

Faze gradnje

Zgrada je u cijelosti sagrađena prema projektu arhitektonskog biroa Hönigsberg i Deutsch 1894. godine. Zahvati koje je vlasnica zgrade Matilda Hönigsberg (majka arhitekta Lea Hönigsberga) naručivala tijekom idućih deset godina

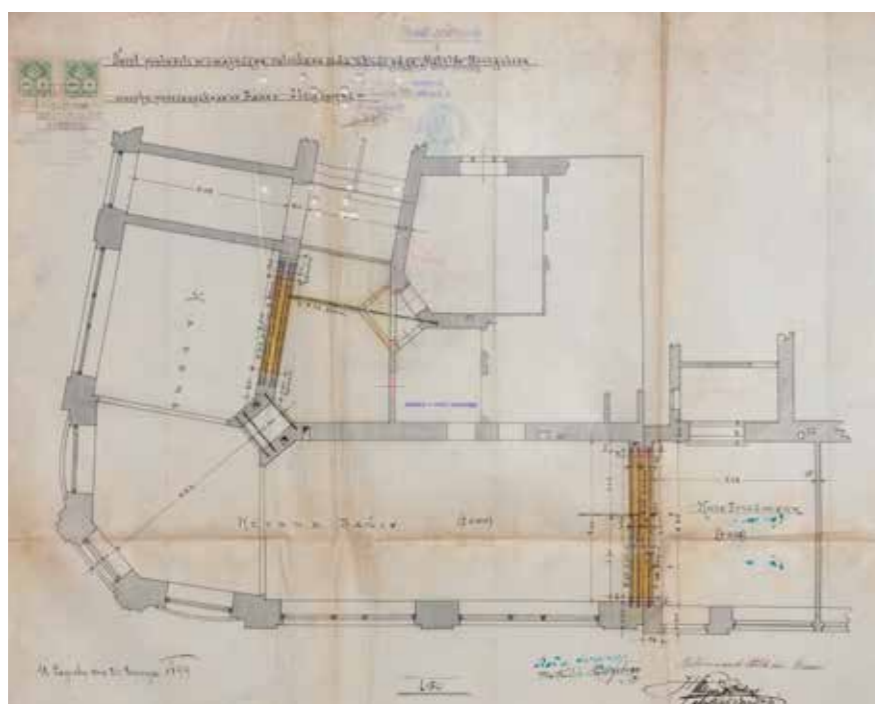

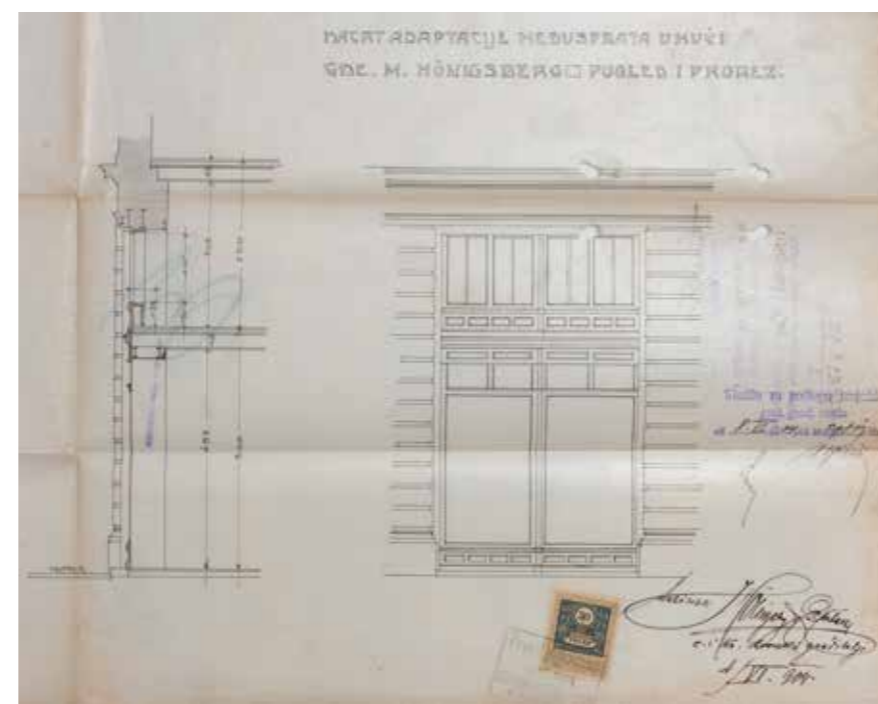
Projekt pregradnje trgovina u prizemlju u kavanu, Hönigsberg i Deutsch, 1897., DAZ

← Projekt pregradnje mezanina, Hönigsberg i Deutsch, 1904., DAZ

Projekt pregradnje kavane Croatia, Freudenreich i Deutsch, 1931., DAZ

Projekt povećanja kavane Bauer, Hönigsberg i Deutsch, 1899., DAZ

Projekt preinake otvora mezanina, Hönigsberg i Deutsch, 1904., DAZ

odnosili su se pretežito na adaptacije lokala u prizemlju, izvedene također prema projektima Hönigsberga i Deutscha.

Godine 1897. Matilda Hönigsberg dobiva dozvolu za pregradnju prizemlja u kavanu; tada se probijaju novi otvori i zazidavaju stari te se u svjetlarnik u prizemlju ugrađuje krov. Dvije godine poslije Kavana Bauer širi se na prizemlje susjedne zgrade zapadno u Ilici 41a te u tu svrhu vlasnica navedene kuće Ana Švarc-Friedmann dobiva dozvolu za »probušenje«, odnosno uklanjanje zida. Prema istom projektu provode se pregradnje i u istočnom dijelu kavane. Matilda Hönigsberg 1904. pregrađuje trgovačke prostore u mezaninu.

Naručiteljica kasnijih zahvata, koji se odnose uglavnom na prizemlje, je Ivana Pavelić s djecom. Prema projektu arhitektonskog biroa Freudenreich i Deutsch, 1931. adaptira kavanu koja se preimenuje u Croatia (cijeli prostor kavane postaje jedinstven). Godine 1936. pregrađuje pak prize-

Ugaona kupola s oštećenjima nastalima u potresu 22. ožujka 2020., uklonjena nakon potresa 22. travnja

mlje, prema nacrtu Ašera Kabilja, pa se prostor ponovno dijeli na više prostorija.

Brojni zahvati u preuređenju trgovačkih prostora u prizemlju te u preuređenju stanova provodili su se od Drugog svjetskog rata do danas.

Valorizacija

Urbanističkim položajem na uglu Ilice i Frankopanske ulice i svojim arhitektonskim oblikovanjem, reprezentativna neobarokna uglovnica Hönigsberg odlikuje se visokom kvalitetom. Prema Konzervatorskoj podlozi izrađenoj za Generalni urbanistički plan grada Zagreba 2015., dobila je kategoriju B0 – »povijesna građevina visoke arhitektonske kvalitete i stupnja očuvanosti izvornih obilježja, a koja u bitnome određuju povijesnu fizionomiju i sliku, te ambijentalne karakteristike neposredne okoline i grada u cjelini«. Pri tome valja istaknuti da temu neobarokne uglovnice s kupolom u zagrebačkoj historicističkoj arhitekturi promiče upravo Leo Hönigsberg, jednim od svojih najranijih projekata (prije osnivanja biroa s Julijem Deutschom) – kućom Mirka Halpera na Strossmayerovu trgu 3. Tu, u osnovi baroknu ideju potencira na uglovnici Frankopanska/Ilica za taj stil tipičnim stupnjevanjem zidnog plašta na uglu te ovalnim zaobljenjem ugla, prije dinamičnog naglaska na erkeru poduprtim impozantnim konzolama i zaključenom kupolom. Uz bogatstvo pročelne arhitektonske plastike, osobito prozorskih okvira i završnog friza, posebno je uspjele vanjsko iskazivanje poslovno-stambene namjene zgrade: kontrast poslovne zone prizemlja i mezanina, s golemim ostakljenjima između pilona, modernističkog izražaja, uspješno je usklađen sa zonom katova rastvorenom neobaroknim prozorima. Unutarnji prostor odlikuje se tipskim, ali funkcionalnim tlocrtom, karakterističnim za stambene višekatnice toga vremena, dijelom namijenjene iznajmljivanju. S obzirom na navedenu visoku urbanističko-arhitektonsku kvalitetu nekadašnje kuće Hönigsberg, predlažemo da se pokrene postupak njezina upisa u Registar kulturnih

dobara Republike Hrvatske kao pojedinačnoga zaštićenog kulturnog dobra (kategorija A).

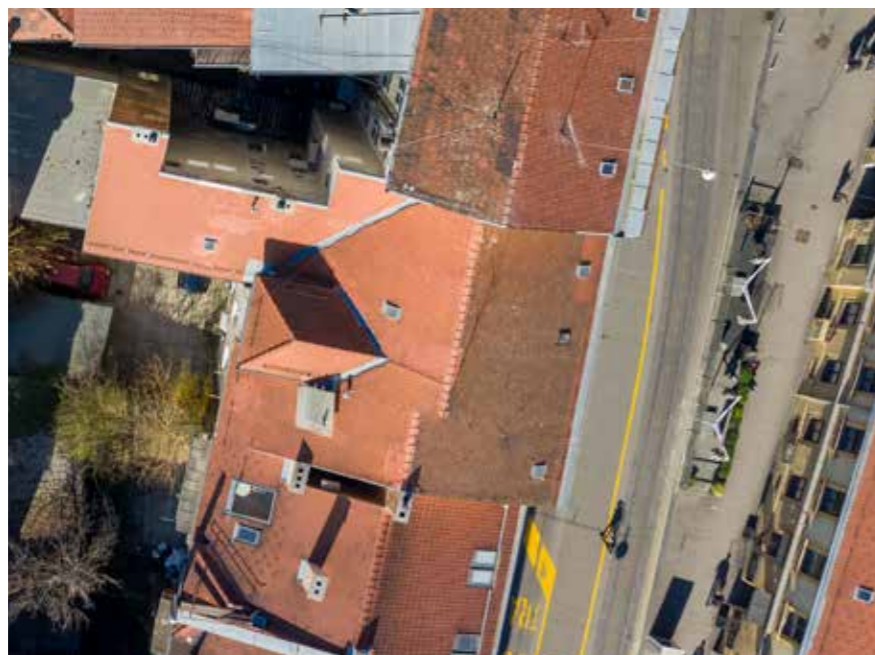
Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je nužno sanirati od posljedica potresa te je konstruktivno učvrstiti na način primjeren kvalitetnoj povijesnoj građevini. U tom procesu njezina izvorna arhitektonska obilježja (rješenje i plastika pročelja, organizacija i opremanje ulaznog prostora i stubišta, osnovna tlocrtna dispozicija stanova te unutarnja oprema) trebaju biti očuvana i restaurirana. Posebnu pozornost valja pridati rekonstrukciji kupole, a u tom kontekstu predlažemo i rekonstrukciju prije uklonjenih akroterija atike. Također se predlaže ujednačeno oblikovanje izloga u prizemlju, prema izvornom projektu i u skladu s prozorima mezanina koji su ostali očuvani. Prije cjelovite obnove zgrade, s obzirom na njezinu arhitektonsku kvalitetu i urbanističko značenje, trebalo bi izraditi konzervatorsku studiju temeljenu na restauratorskim sondiranjima. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode izdao je mjere zaštite.

Izvori i literatura

- HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Frankopanska 2
- LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965.
- IVO MAROEVIĆ, Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11 (1987.), 165–185

Katarina Horvat-Levaj

ID 02 Kuća Zimmermann

Frankopanska 2a

KČ	2088
Tip građevine	Ugrađena zgrada (2 trosobna stana na stubištu)
Katnost	Po + P + 2
Namjena	Stambeno-poslovna
Vrijeme gradnje	1893.
Naručitelj	Ivan Zimmermann
Projektant	Hönigsberg & Deutsch – Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – Zagreb, 1911.) i Julije Deutsch (Linhartovy, 1859. – Zagreb, 1922.)
Kasniji zahvati	1894. – dograđen pročelni balkon prema projektut Hönigsberga & Deutscha Vjerojatno prije Prvoga svjetskog rata – preoblikovanje prizemlja, s premještanjem glavnog ulaza uz lijevi, južni bok kuće. Recentne dogradnje u dvorištu, pregradnje prodavaonica i stanova.

Stilske značajke Kasni historicizam (neobarok/neorokoko)

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Historicistička stambena dvokatnica, kuća Zimmermann, podignuta je 1893., prema projektu koji će djelomice uvažiti mnogo reprezentativnija susjedna kuća u vlasništvu Matilde Hönigsberg na uglu Frankopanske i Ilice, koju su projektirali i već sljedeće, 1894. godine izveli isti arhitekti i graditelji.

Prema karti Zagreba sa stanjem oko 1853./1854. i katastarskoj karti iz 1864., vidi se da je na istom mjestu postojala parcela s kućom L-tlocrta (jednom od rijetkih kuća unutar prostora Bloka 19), ali koja svojim krilima otvara dvorište prema nekadašnjoj Savskoj, poslije Frankopanskoj ulici.

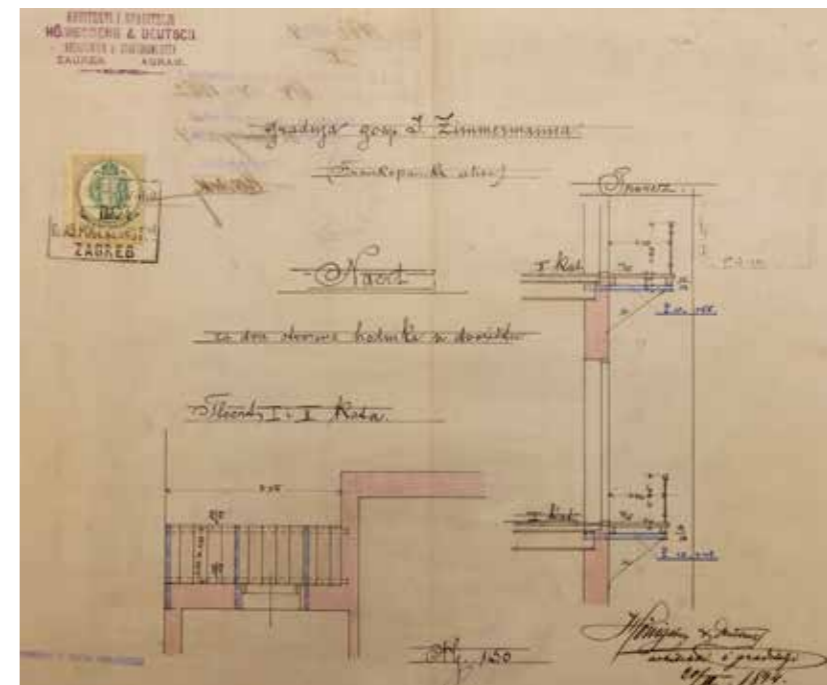
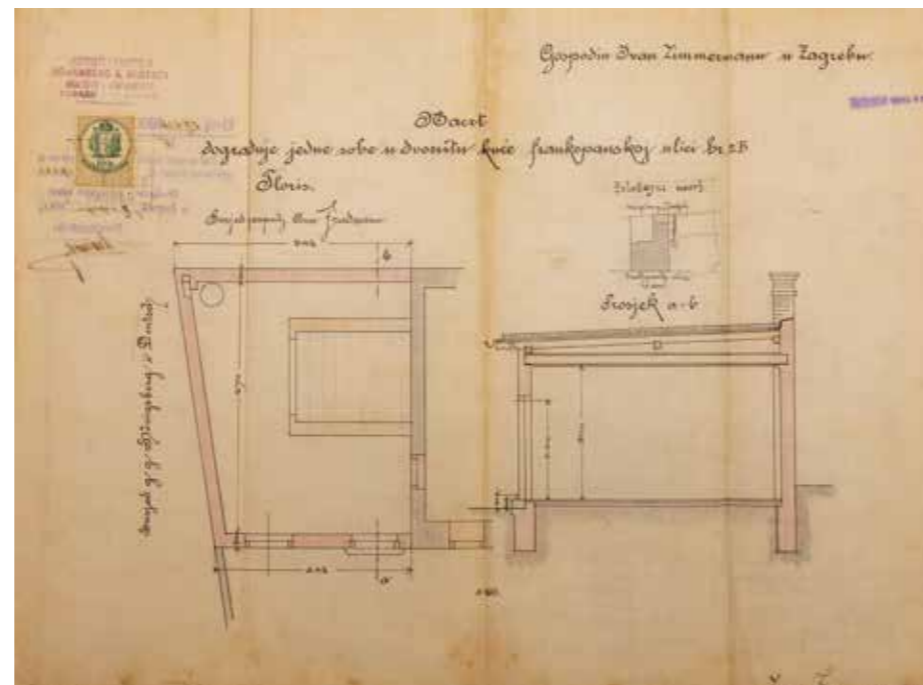
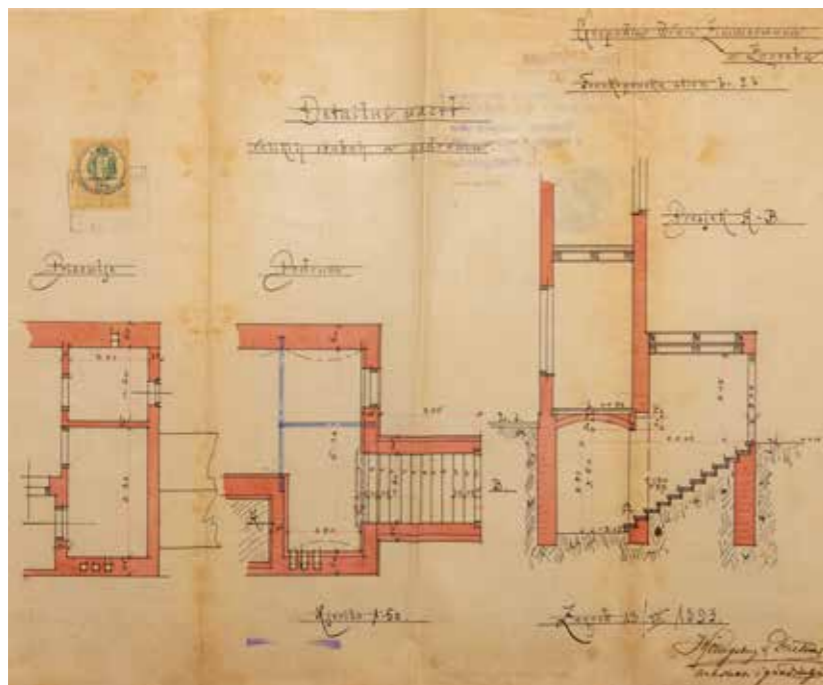
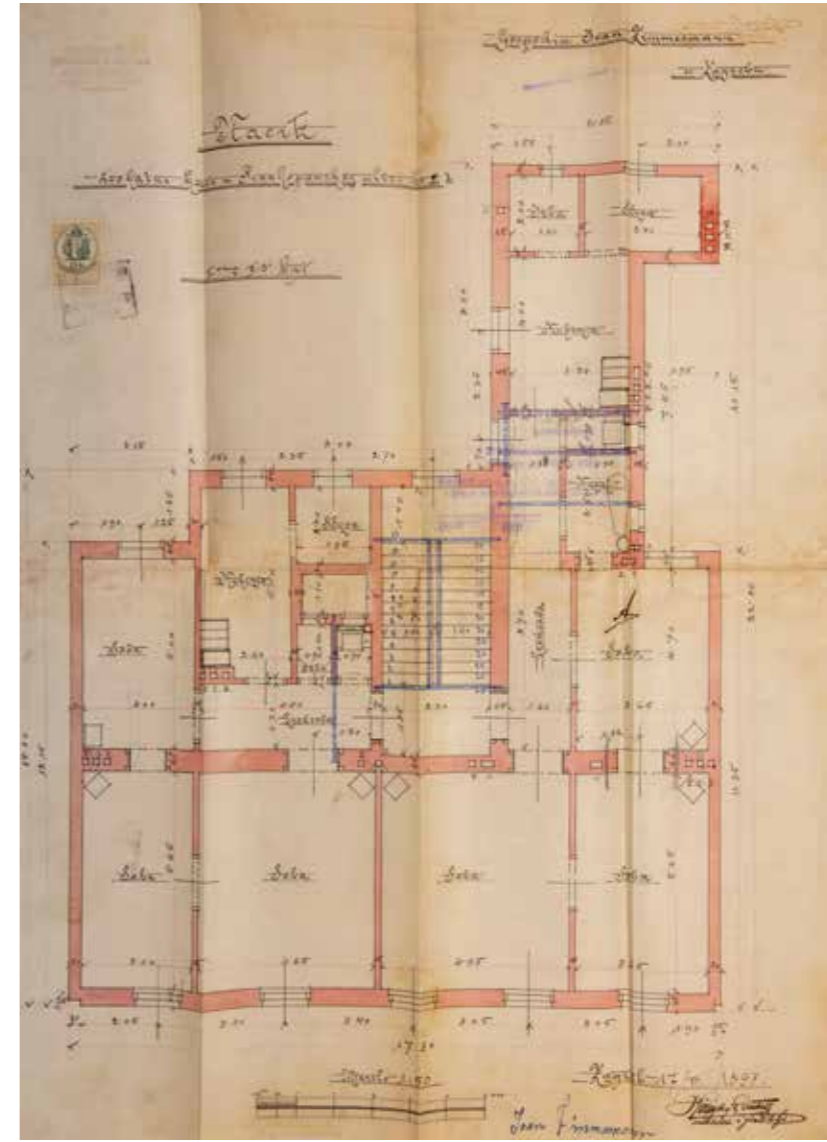
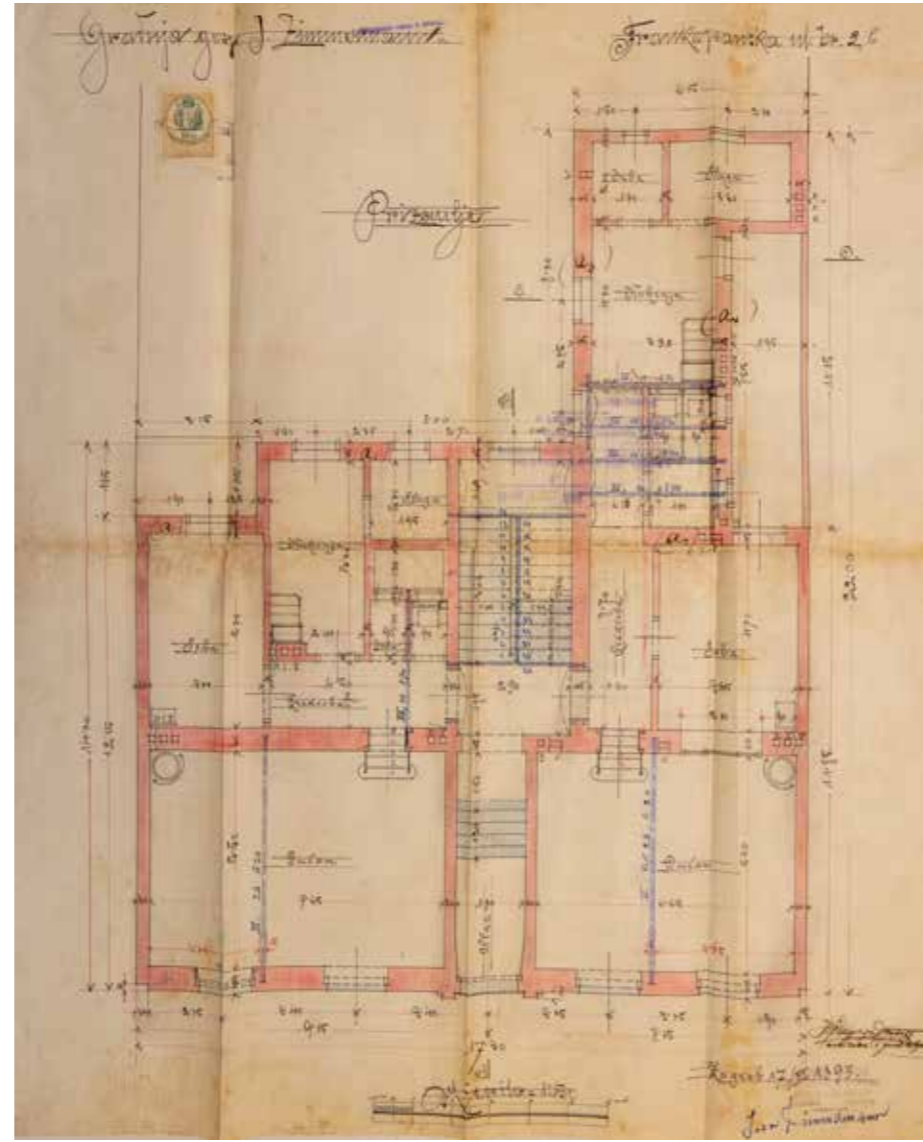
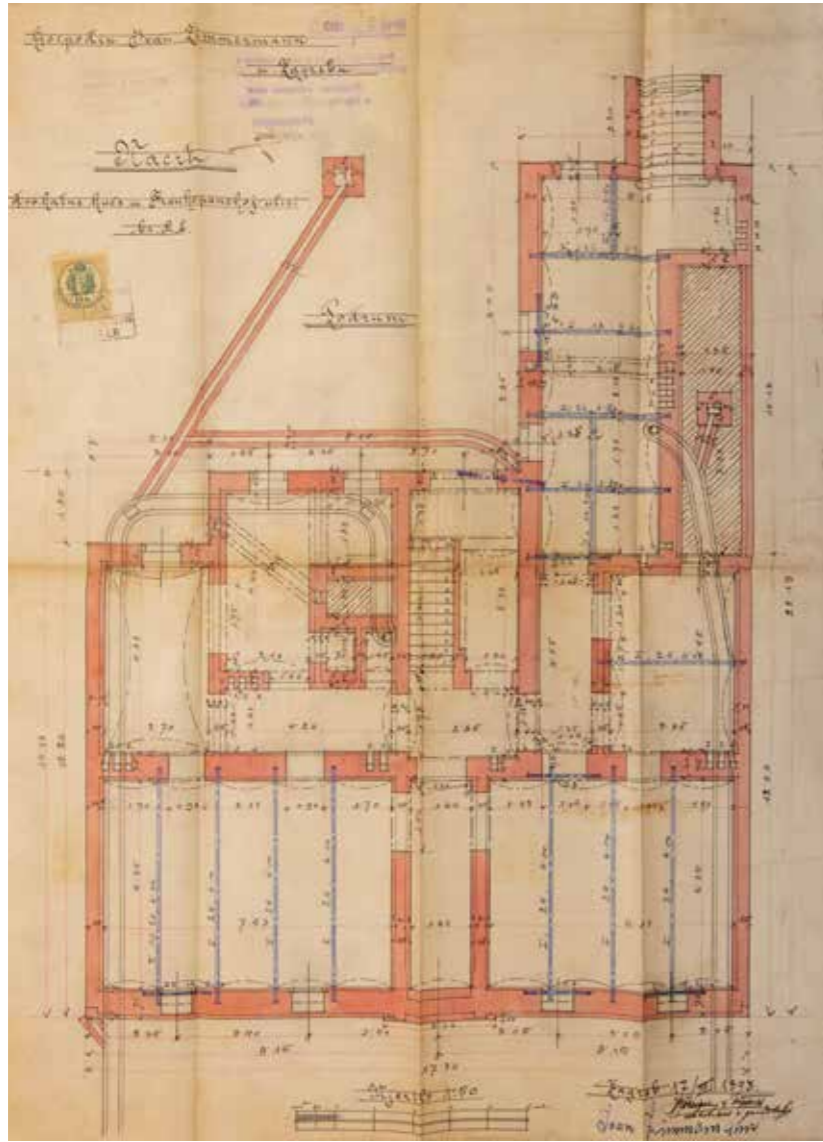
Ulaznim pročeljem orijentirana je prema ulici. Dvorište je danas pretvoreno u parking.

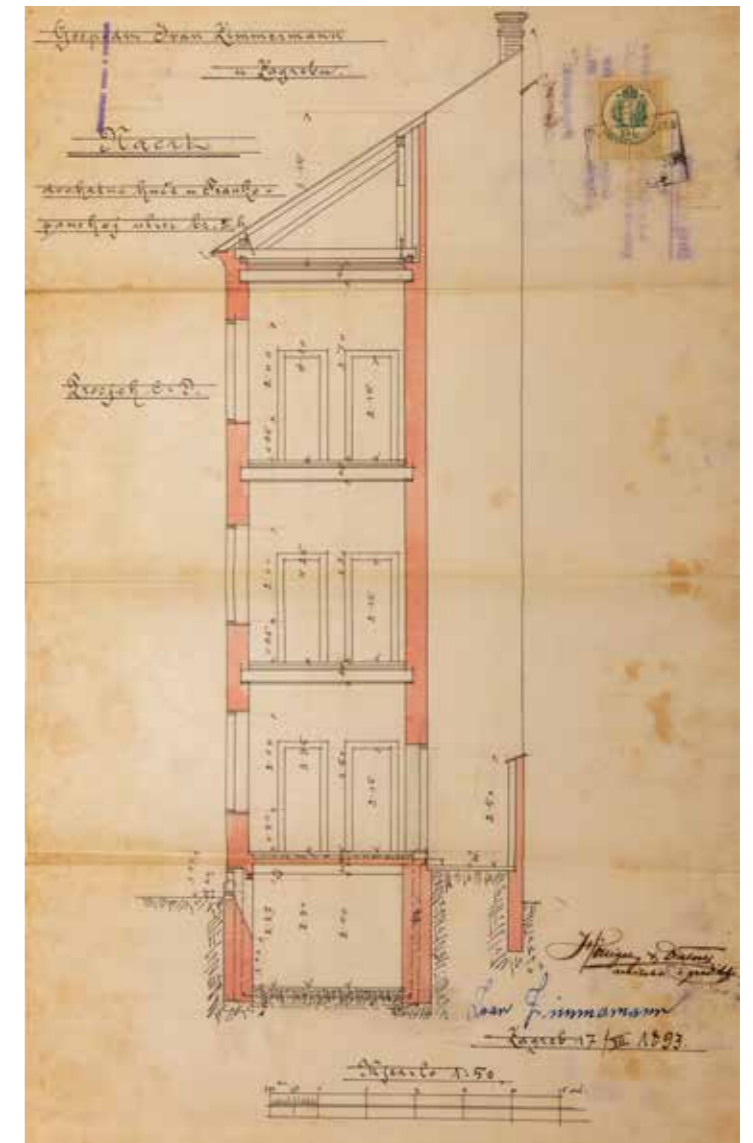
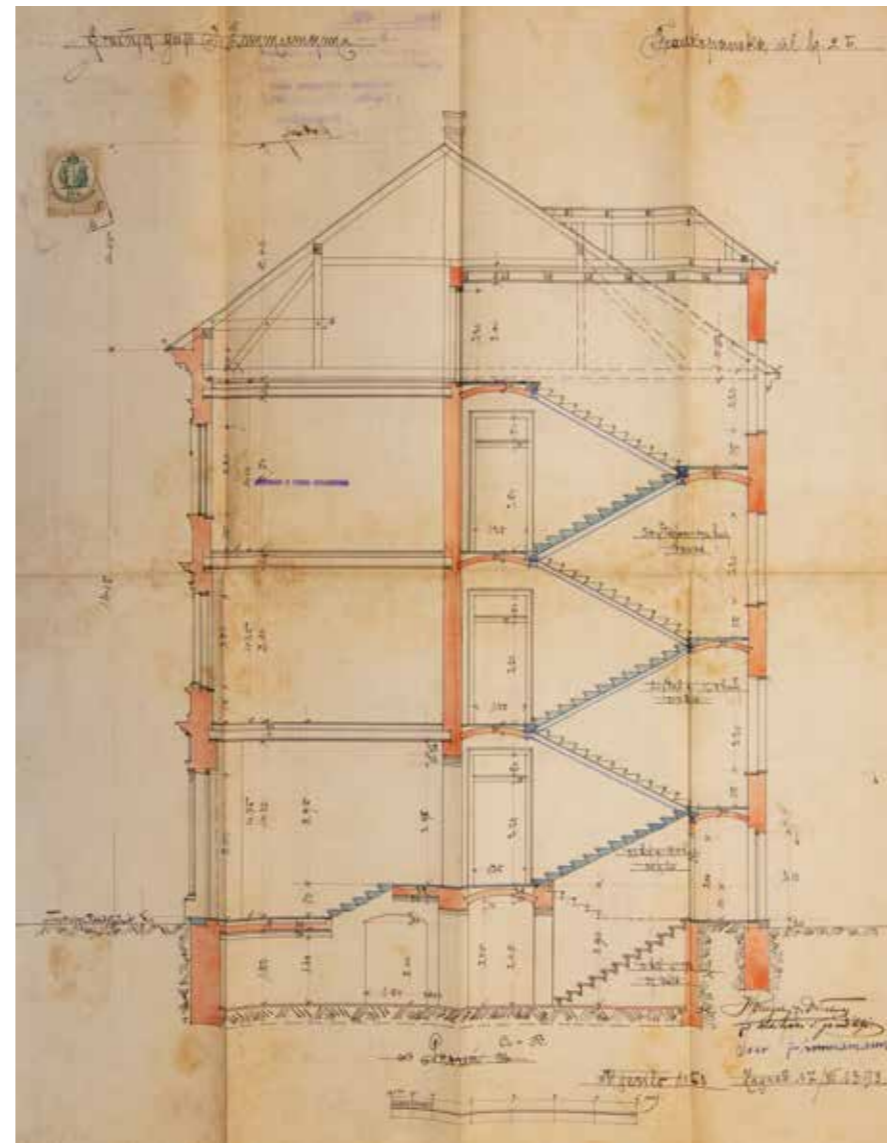
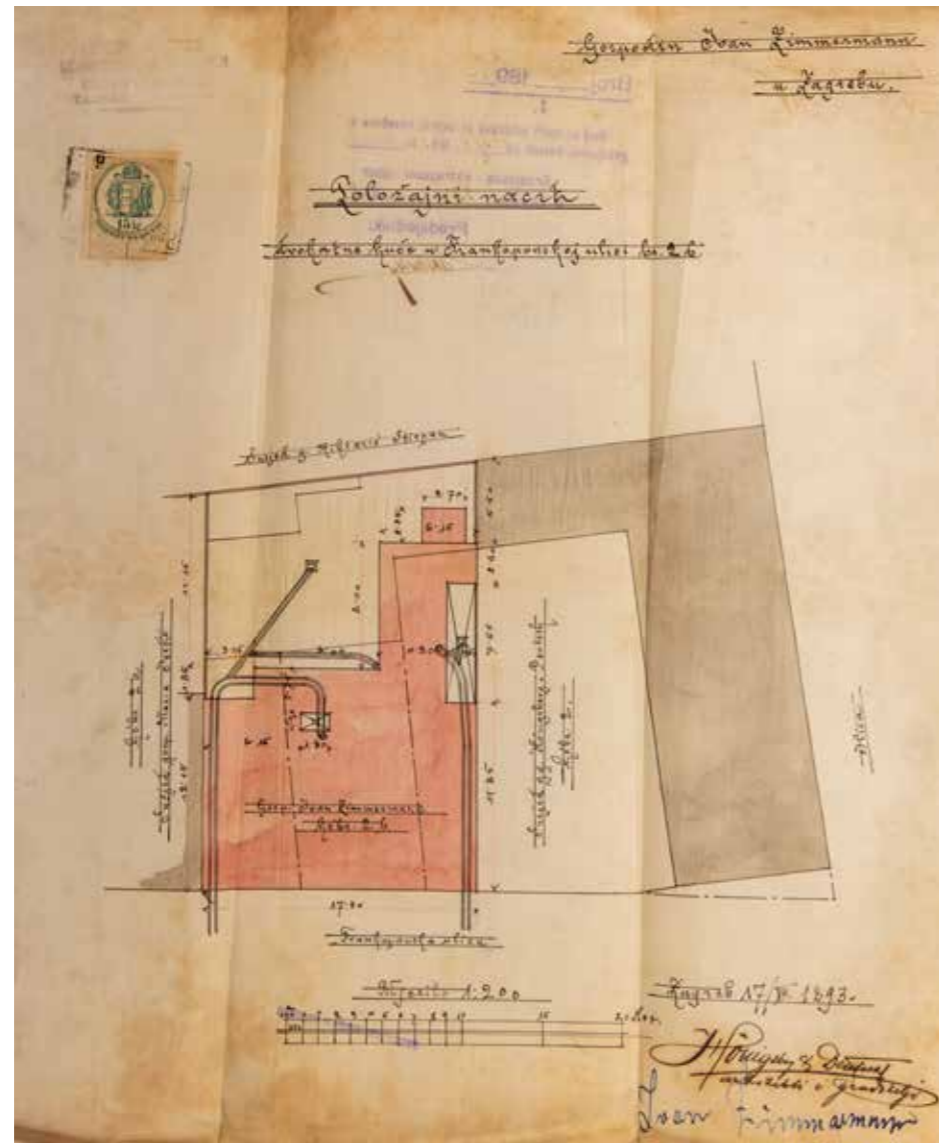
Organizacija prostora

Kuća Zimmermann ulaznim pročeljem orijentirana je prema Frankopanskoj, a zapadnim pročeljem te dvorišnim krilom – prema unutrašnjosti bloka. Pročelje je ritmizirano s pet prozorskih osi. Prema izvornom projektu, glavni portal bio je po sredini, dočim su sa strana bile dvije prodavaonice, s visokim vratima i prozorima s nadsvjetlom – svi izduženoga pravokutnog formata. Prodavaonice su bile povezane s manjim vlastitim stambenim dijelom u kojemu su bile sobe s predsobljem i kuhinjom te izbom za slugu. Na gornjim katovima su po dva trosobna stana sličnog tlocrta, s po dvije sobe prema ulici, te s kuhinjama i nusprostorijskim dijelovima prema dvorištu. Stan na sjevernoj strani razlikovao se po izdvajanju kuhinje, s dvjema manjim sobama za slugu u dvorišnom krilu.

Naknadno je zatražena dozvola za postavljanje dvaju »drvenih hodnika« na prvom i drugom katu toga dvorišnog krila te za dogradnju još jedne sobe u dvorištu – prema kući Hönigsberg.

No vjerojatno je već prije Prvoga svjetskog rata prizemlje temeljito preoblikovano reorganizacijom trgovačkih prostora koji su od tada činili jednu prodavaonicu. To je uvjetovalo premještanje glavnog portala uz južni bok zgrade, ukidanje stambenih prostora vezanih uz prvotne prodavaonice te formiranje hodnika nove veže, iz kojega se poprečno, iza prostorija novooblikovane prodavaonice, prilazilo dvokrakom stubištu.

Kuća Zimmermann, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1893., situacija, presjek kroz stubište i presjek kroz dvorišno krilo, DAZ

Projekt adaptacije prizemlja i dijela podruma, 1925., 1927. (neizvedeno), DAZ

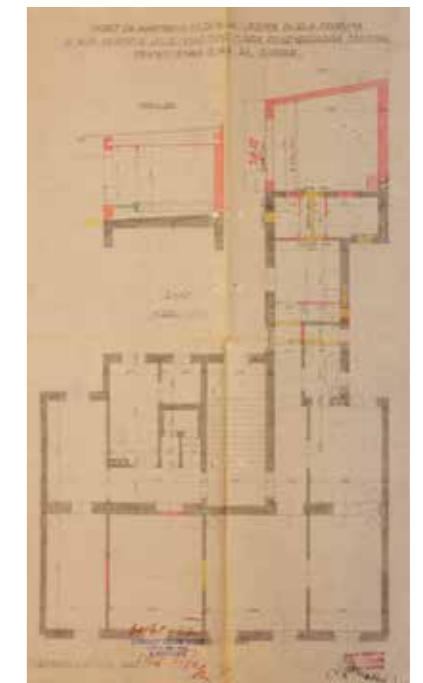
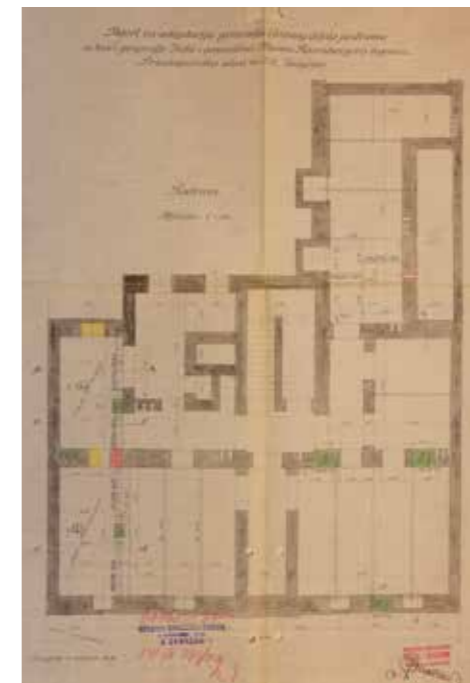
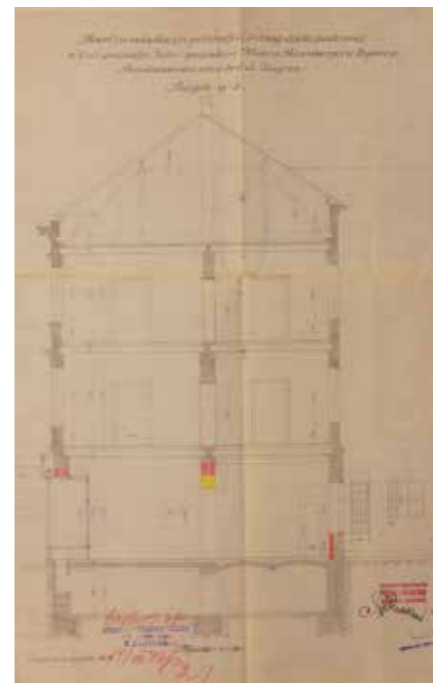
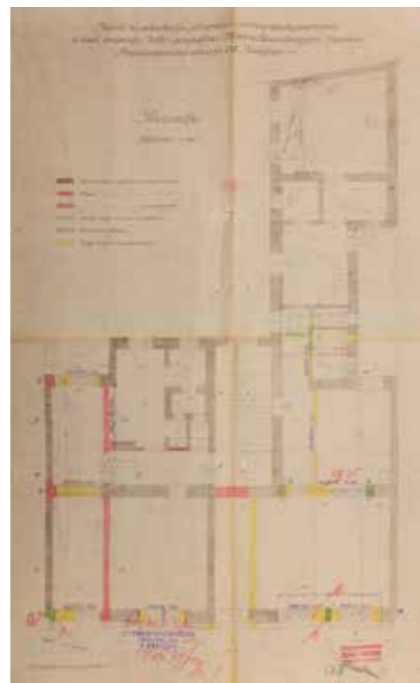
Str. 54

Kuća Zimmermann, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1893., tlocrt podruma, prizemlja i kata, DAZ

Projekt (detaljan nacrt) stuba u podrumu, Hönigsberg i Deutsch, 1893., DAZ

Projekt dogradnje u dvorištu, Hönigsberg i Deutsch, DAZ

Projekt otvorenih hodnika u dvorištu, Hönigsberg i Deutsch, 1894., DAZ

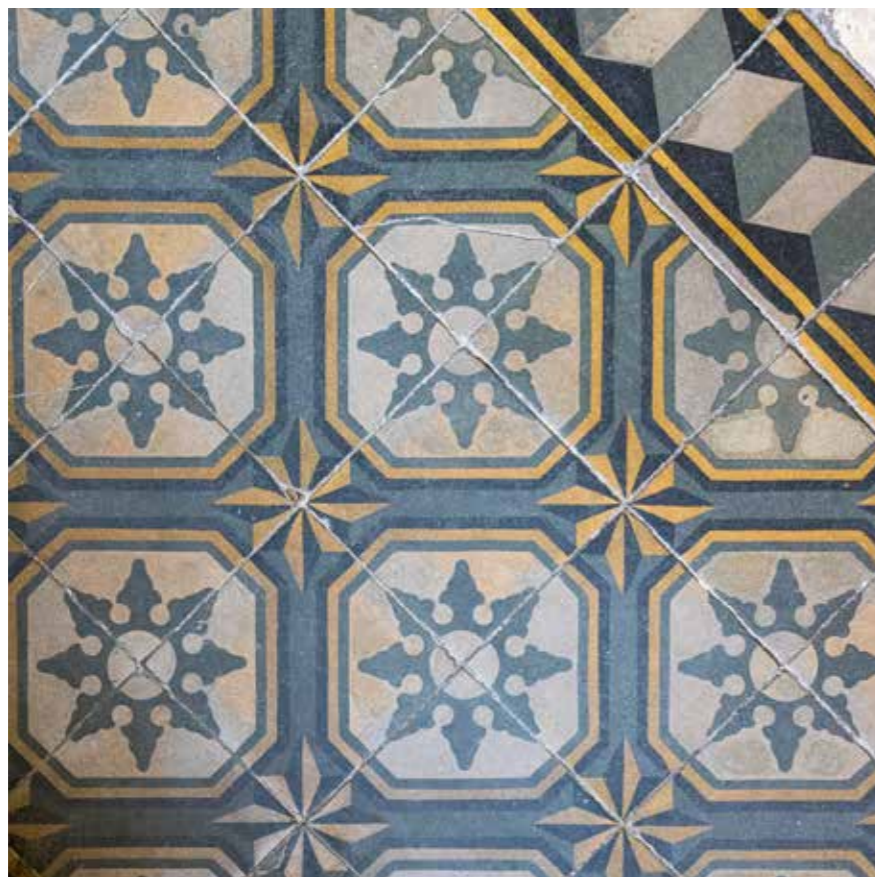
Veža • Ulazno predvorje • Hodnik u stubištu • Ulaz u stan iz stubišta

Ograda stubišta i detalj

Podrum, s pristupom sa stubišta zgrade, u osnovi prati izvorni tlocrt prizemlja. Uska spremišta između nosivih elemenata nadsvodena su segmentnim svodovima na željeznim traverzama.

Unutarnja oprema

Stubište kuće s kamenim stubama i keramičkim popločenjem ima dobro očuvane ograde od kovanog, dekorativno oblikovanog željeza. Od izvorne opreme valja istaknuti i drvene vratnice pročelnog ulaza te ulaza u stanove. U kući danas djeluju bilježnički i odvjetnički uredi s unutarnjom opremom koja slijedi namjenu takvih prostora.

Popločenje poda u stubištu

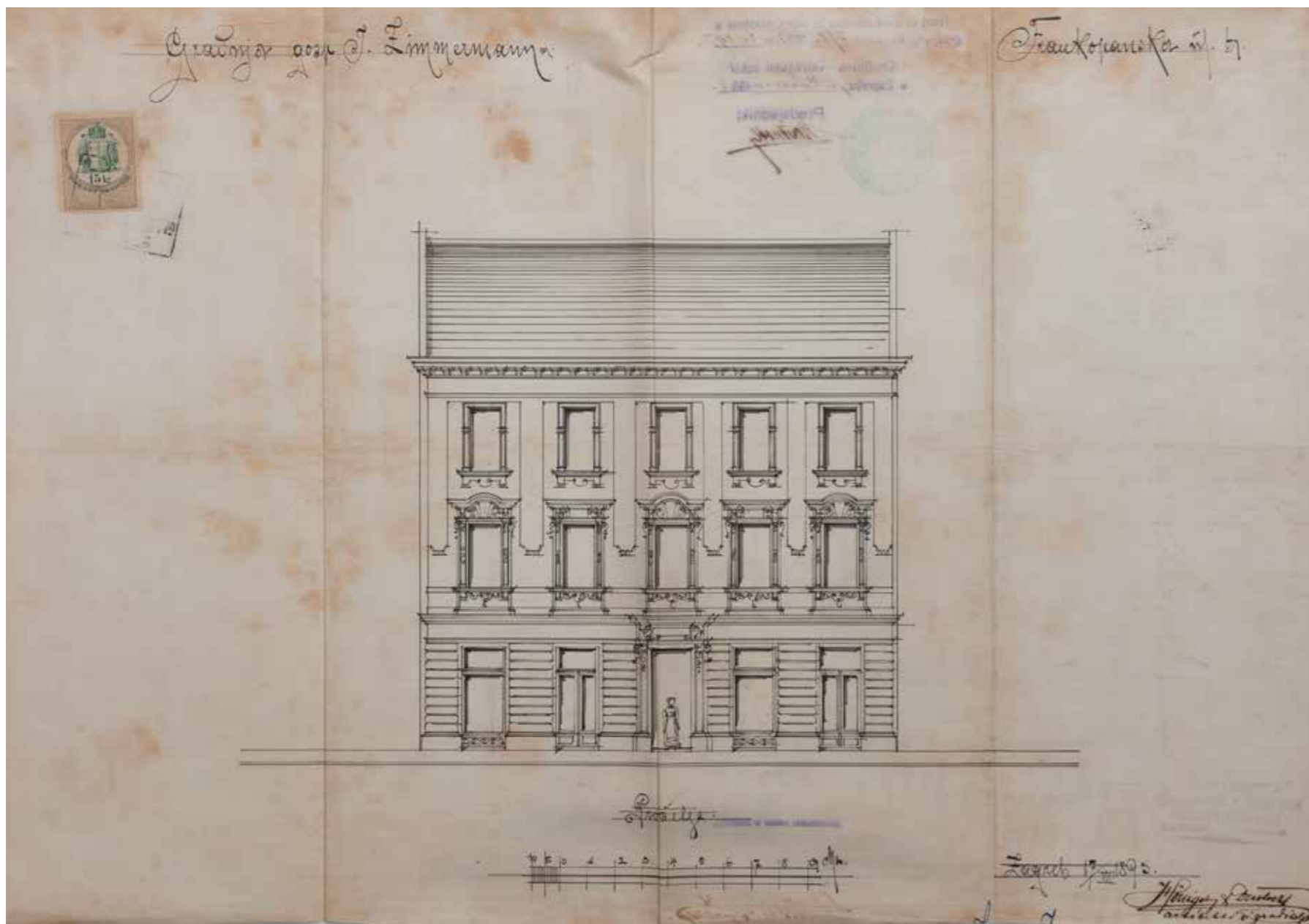
Pročelja

Ulično lice kuće Zimmermann prema Frankopanskoj ulici artikulirano je s pet prozorskih osi. Prozori su oblikovani poput edikula – snažno istaknutih neobaroknih vijenaca, profiliranih doprozornika i prozorskih klupčica. Izvorni projekt predviđao je na prvom katu kompoziciju *a-b-a-b-a*, dočim danas na pročelju dominira balkon po sredini prvog kata nadsveden ondulirajućim vijencem bogato raščlanjene neobarokne profilacije te s kovanom izvijenom rešetkom na ogradi balkona, čiji mrežasti ukras (izvorno i polikromiran) ima gotovo karakter neorokokoa.

Kao što je već spomenuto, moguće da je već početkom 20. stoljeća prizemlje preoblikovano: glavni portal premješten je uz lijevi, južni rub kuće, a svi otvori dobili su spljošteni segmentni nadvoj. Zadržana je rustikacija u obradi žbukanog pročelja u prizemlju, ali je provedena i na katovima između

Ulično istočno pročelje

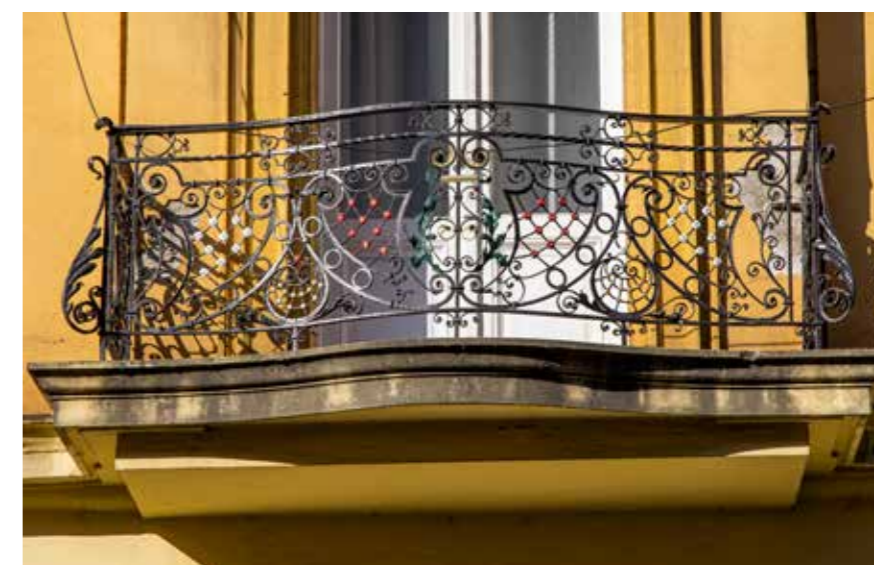
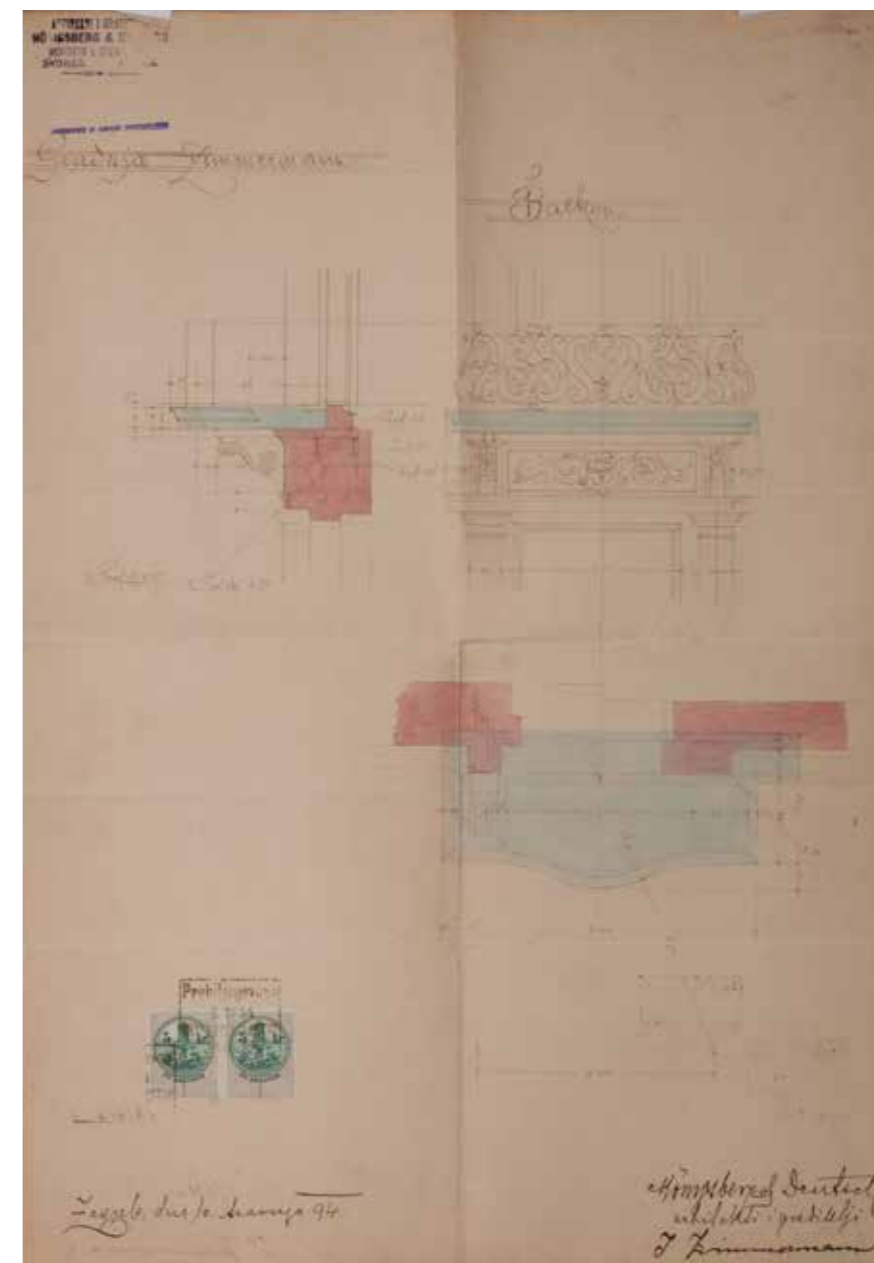
Kuća Zimmermann, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1893., pročelje, DAZ

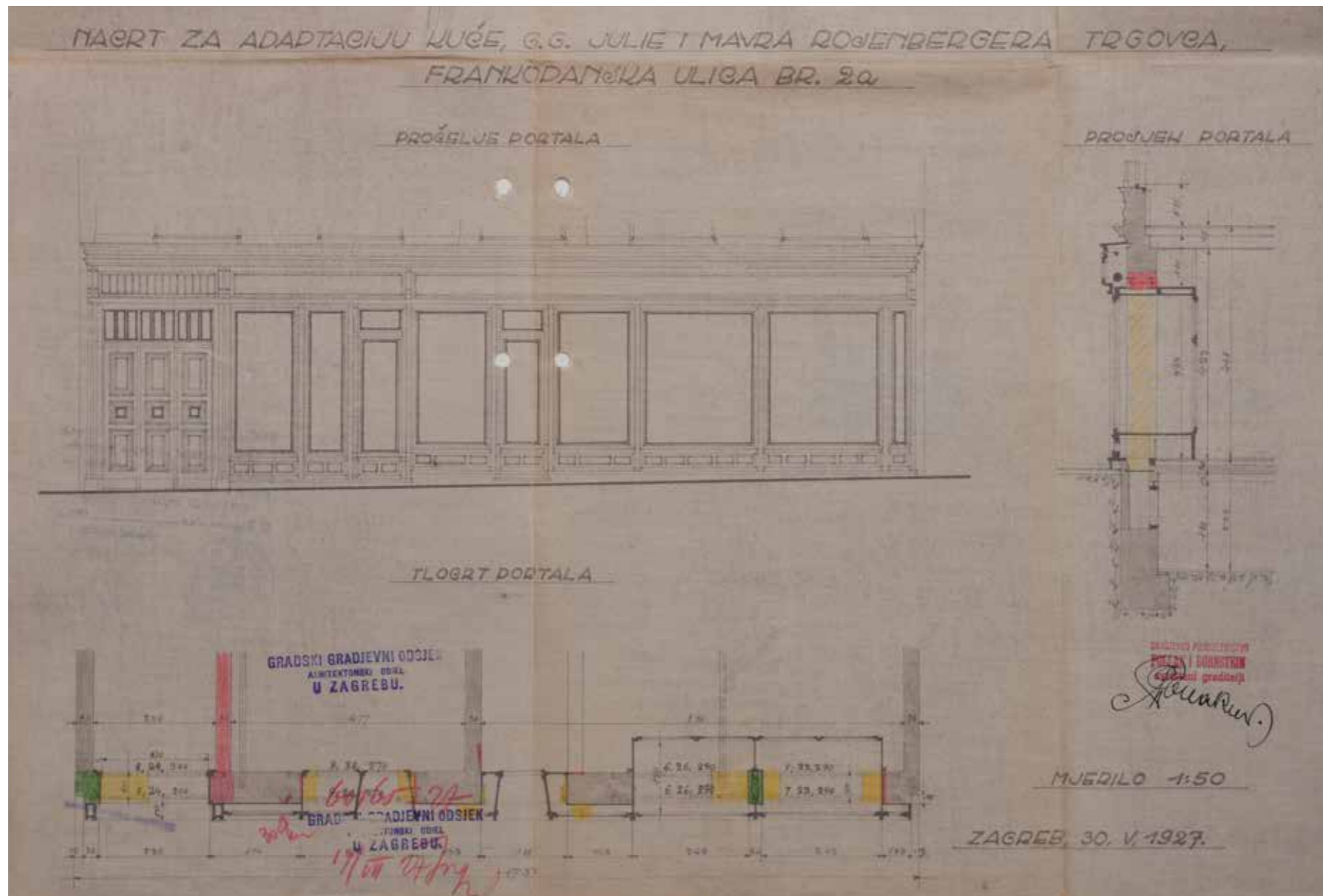
prozora i pilastara, koji su tada produženi do vijenca koji dijeli prizemlje od stambenog gornjeg dijela kuće. Prvotni pilastri imali su izgled »visećih tekstilnih traka«. Umjesto kapitela, pilastri su zaključeni dekorativnim »konzolama« koje ukrašavaju završni potkrovni vijenac (kao što je bilo predviđeno i projektom za kuću Marije Jeršić u Frankopanskoj 2b).

Sve navedene promjene ipak su stilski konzistentne s prvotnim projektom i nema sumnje da su nastale na crtaćem stolu u birou Hönigsberg & Deutsch.

Sačuvan je i pomalo bizarni projekt preuređenja prizemlja kuće u tramvajsku čekaonicu (s biljeternicom, trafikom, prodajom sladoleda, telefonskom kabinom). Izradio ga je arh. Bedenko iz Arhitektonsko-projektne biroa Ilijić šezdesetih godina 20. stoljeća, ali projekt također nije izveden.

Projekt za naknadno ugrađeni balkon, Hönigsberg i Deutsch, 1894., DAZ
Balkon na prvom katu, detalj ograde

Projekt izloga, 1927., DAZ

Krovište

Krovište je dvostrešno, s pokrovom od crijepa. Iznad stubišta je trostrešno krovništvo, a iznad dvorišnog krila jednostrešno.

Pomoćne dvorišne građevine

Sjeverno dvorišno krilo kuće, s dograđenom sobom, postupno se preoblikovalo pregradnjama i novim otvorima, izgubivši bilo kakve stilske odlike.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke, s drvenom međukatnom konstrukcijom. U podrumu i iznad stubišnih podesta te iznad sjevernoga dijela prizemlja i prigradenog dvorišnog krila su plitki svodovi od opeke poduprti željeznim traverzama.

Pročelni portal, premješten na rubnu poziciju početkom 20. stoljeća

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje je loše jer je u potresu kuća pretrpjela znatna oštećenja na pročeljima prema ulici i dvorištu. Procjena statičara je: privremeno neuporabljivo.

Vidjeti: Zapisnik bodovanja višestambene zgrade prema kriterijima određenim Odlukom o uvjetima, načinu i kriterijima sufinanciranja obnove pročelja višestambenih zgrada (Sl. gl. Grada Zagreba 5/2017): <https://www.zagreb.hr/UserDocImages/arhiva/Procelja/1052.pdf>

Balkon prema dvorištu

Faze gradnje

Dvokatna kuća s dvije prodavaonice u prizemlju i s po dva stana na katovima sagrađena je 1893. godine prema projektu Honigsberga i Deutscha. Iduće godine prema projektu istih arhitekata izveden je pročelni balkon. Početkom 20. stoljeća prizemlje je preuređeno; glavni portal premješten je uz južni rub kuće. Godine 1927., odnosno 1928., kad se kuća bilježi kao vlasništvo Julije i Mavra Rosenbergera, trgovca, ishoda je nova dozvola za preuređenje prizemlja i dijela podruma, koja međutim nije provedena. Recentno su izvedene dogradnje u dvorištu te pregradnje prodavaonica i stanova.

Valorizacija

Prema Konzervatorskoj podlozi izrađenoj za Generalni urbanistički plan grada Zagreba 2015., kuća u Frankopanskoj

Dvorišno zapadno začelje

2a uvrštena je u kategoriju B0, odnosno u kategoriju »povijesnih građevina visoke arhitektonske kvalitete i stupnja očuvanosti izvornih obilježja, a koje u bitnome određuju povijesnu fizionomiju i sliku, te ambijentalne karakteristike neposredne okoline i grada u cjelini«. Svojim kasnohistoricističkim pročeljem koje se skladno (unatoč znatnoj razlici u mjerilu) povezuje sa susjednom kućom Hönigsberg, na uglu Frankopanske i Ilice, kuća Zimmermann zaista je važna karika u urbanističkoj sintaksi kuća gornjega dijela istočne strane Frankopanske ulice. Preuređenje prizemlja, uz gotovo mimikrijski arhitektonski zahvat, do kojega je moglo doći vjerojatno prije Prvoga svjetskog rata, rezultiralo je novom kompozicijom pročelja koja donekle podsjeća na jedan drugi projekt Hönigsberga & Deutscha – kuću Virgila i Jelke Devčić u Bogovićevoj 2 (podignutu 1901.); također s glavnim portalom uz rub kuće te sa sličnim, iako bogatijim, plasticitetom arhitektonske dekoracije.

Valja spomenuti i da je u veži kuće Zimmermann 1971. godine održana izložba/performans Brace i Nene Dimitrijević te Gorana Trbuljaka pod naslovom *At the Moment*, što se smatra jednim od međaša konceptualne umjetnosti.

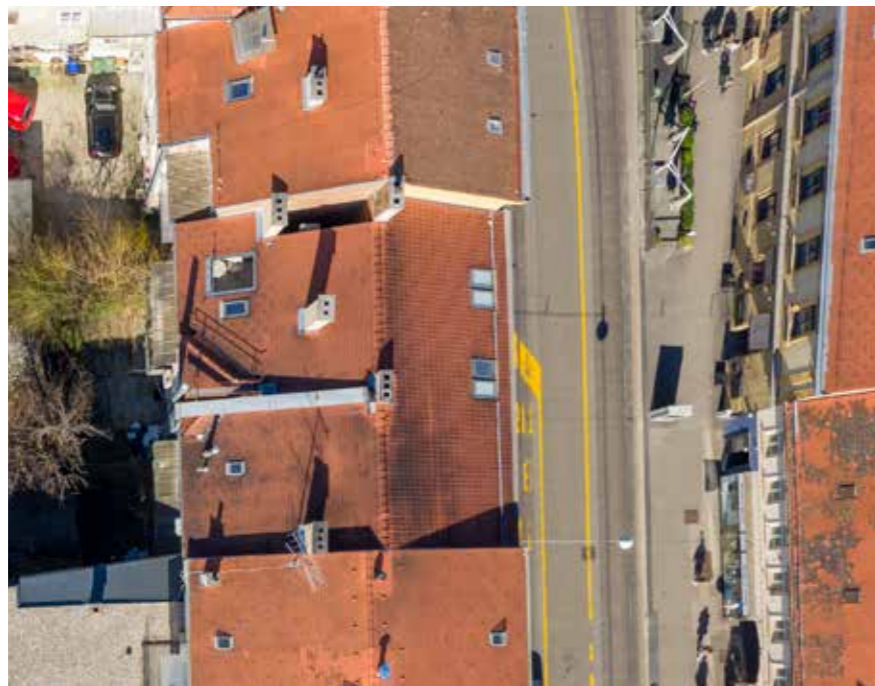
Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je nužno sanirati od posljedica potresa te je konstruktivno učvrstiti na način primjeren zaštićenom kulturnom dobru. U tom procesu ulično pročelje treba ostati u izvorno sačuvanim zonama katova intaktno, kao što treba zadržati i izvornu organizaciju i opremu ulaznog prostora i stubišta. Bilo bi poželjno primjereno urediti sve površine u parteru prizemlja i dvorišta te obnoviti zidove stubišta. U dvorištu koje se danas koristi kao parking trebalo bi reprojektirati sva pročelja te prije svega ukloniti drvenu garažu. Prije donošenja definitivnih smjernica trebalo bi izraditi konzervatorsku studiju.

Izvori i literatura

- HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Frankopanska 2a
- DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Zagreb. Arhitektonski atlas*, Zagreb, 2014.
- LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965., 1-80
- ZLATKO JURIĆ, Školovanje arhitekata i graditelja prije osnivanja Tehničke visoke škole (do 1919. godine), u: *Prostor*, 9 (2001.), 119-139
- SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, ALEKSANDER LASLO, *Židovski Zagreb*, Zagreb, 2011.
- OLGA MARUŠEVSKI, *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, Zagreb, 2006.

Joško Belamarić

ID 03 Kuća Jeršić

Frankopanska 2b

KČ	2089
Tip građevine	Ugrađena zgrada (2 dvosobna stana na stubištu)
Katnost	Po + P + 2
Namjena	Stambeno-poslovna
Vrijeme gradnje	1891.
Naručitelj	Marija Jeršić
Projektanti	Hönigsberg & Deutsch – Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – Zagreb, 1911.) i Julije Deutsch (Linhartovy, 1859. – Zagreb, 1922.)
Kasniji zahvati	Recentne dogradnje u dvorištu, pregradnje prodavaonica i stanova.
Stilske značajke	Kasni historicizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

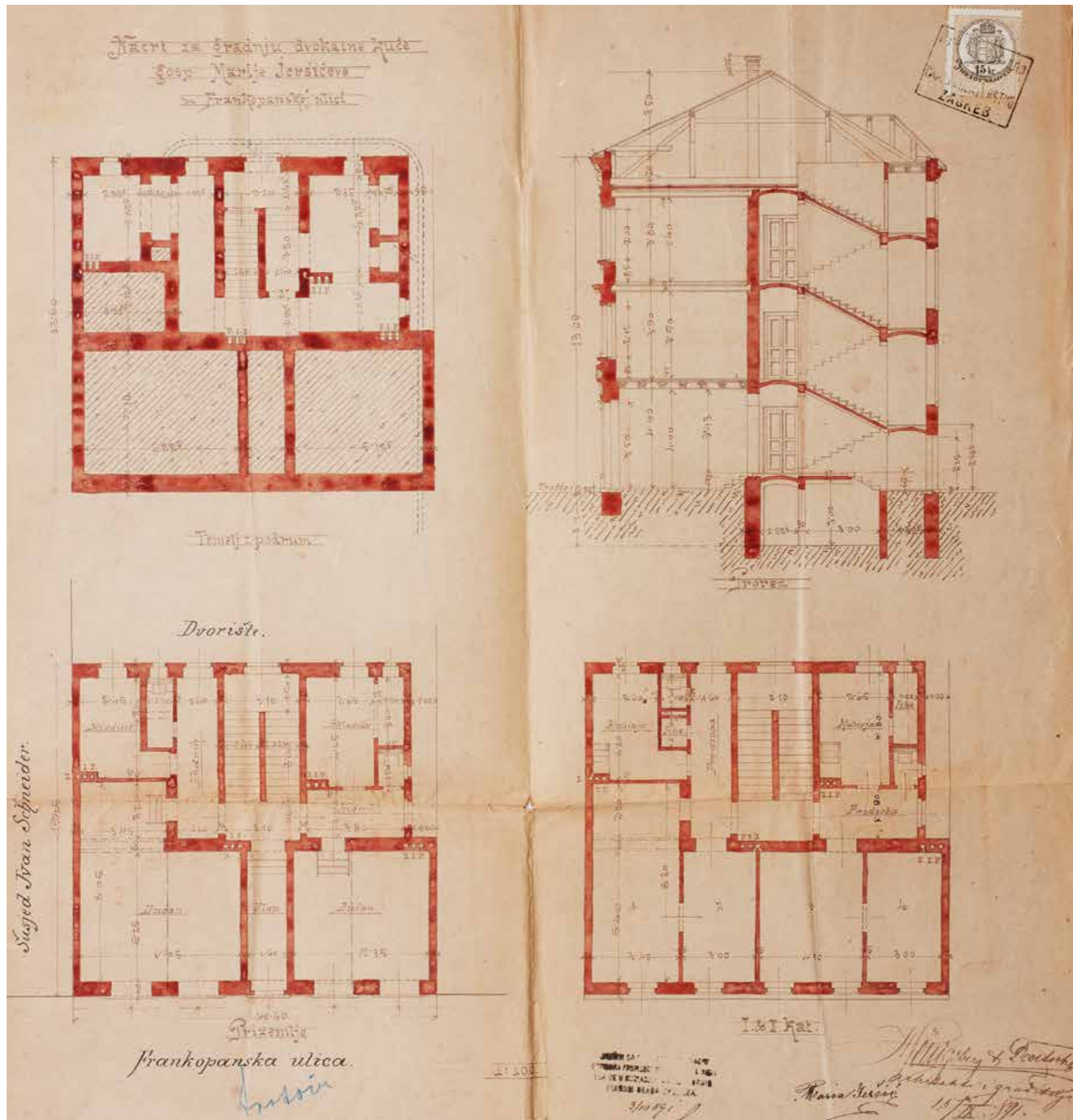
Historicistička stambena dvokatnica, kuća Jeršić, podignuta je 1891., prema projektu svedjelatnog arhitektonsko-građevinskog biroa Hönigsberg & Deutsch, na istočnoj strani bloka, na mjestu na kojemu katastarska karta iz 1864. godine pokazuje neizgrađenu parcelu. Prostornom dispozicijom u unutrašnjosti te kompozicijom pročelja, i prema svim detaljima predviđenog arhitektonskog ukrasa, trebala je nalikovati na kuću Zimmermann, koja se na nju naslonila sa sjeverne strane. Ulaznim pročeljem orijentirana je, dakle, prema Frankopanskoj ulici. Dvorište je danas jagodnjak s nekoliko stabala.

Ulazno predvorje i stubište

Organizacija prostora

Kuća Jeršić ulaznim pročeljem orijentirana je prema Frankopanskoj, a zapadnim pročeljem i dvorišnim krilom prema unutrašnjosti bloka. Pročelje je ritmizirano s pet prozorskih osi. Glavni portal je po sredini, a sa strana su bile dvije prodavaonice, visokih vrata i prozora. Kroz vežu se dolazi do nekoliko stuba kojima se pristupa u hodnik koji uokviruje dvokrako stubište smješteno prema začelnom zidu te odvaja skladišne prostore u stražnjem dijelu prizemlja. Poviše su po dva stana identične sheme na prvom i drugom katu, s po dvije sobe prema ulici te s kuhinjama i nusprostorijama prema dvorištu.

Prizemlje je vjerojatno nakon Drugoga svjetskog rata preoblikovano reorganizacijom prostora prodavaonica, uz izmjenu svih otvora na pročelju.

Podrum u osnovi prati izvorni tloct prizemlja. Funkcija dvorišta nije bila detaljnije definirana izvornim projektom; danas je u njemu zapušteni melankolični jagodnjak.

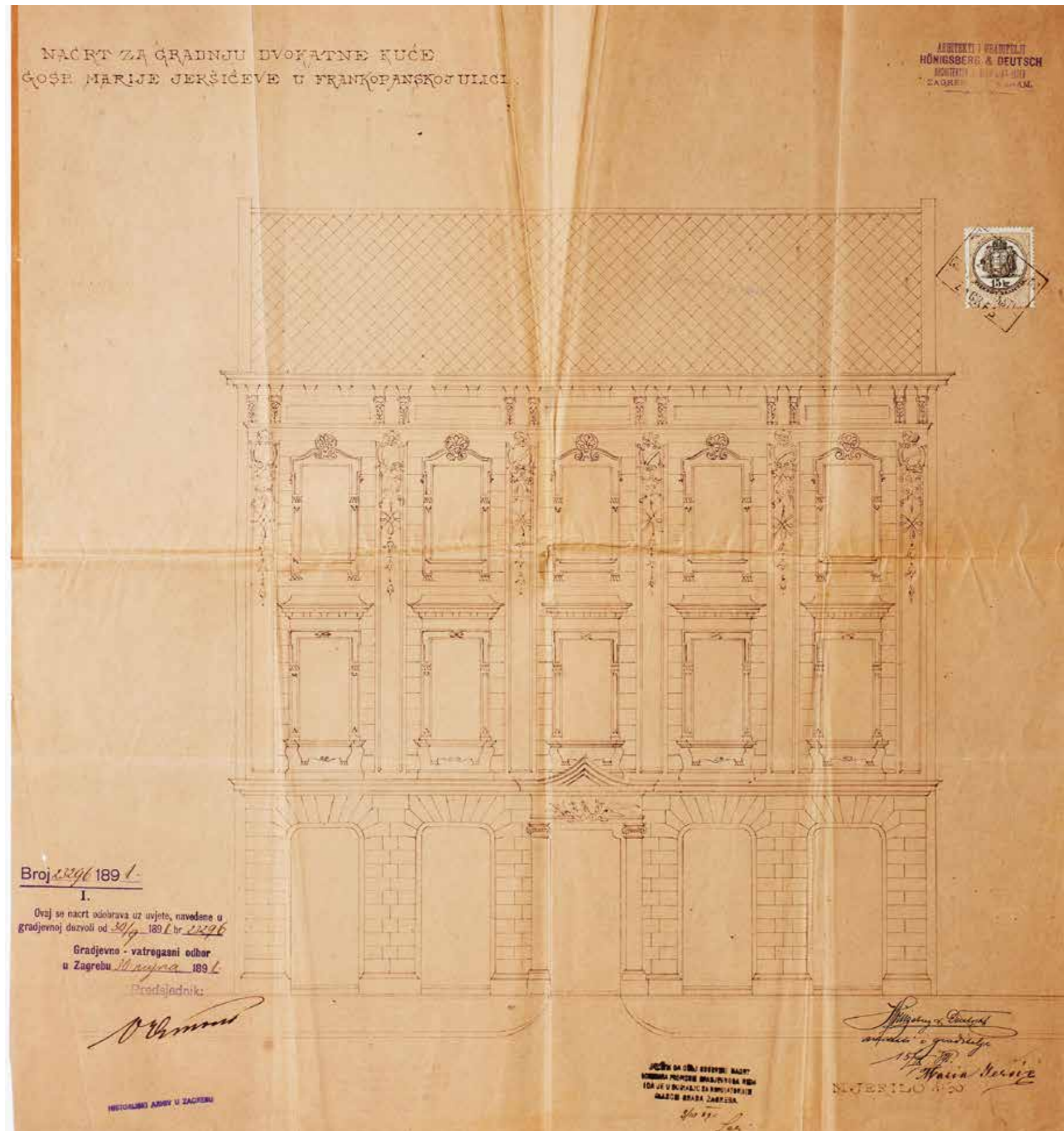
Unutarnja oprema

Ulazni prostor reprezentativno je riješen s dekorativnim keramičkim popločenjem, oblogom zidova *stuccolustrom* (koji imitira crvenkasti kamen) te kamenim stubama. Samo stubište kuće, međutim, skromno je oblikovano; drveno je, tek s jednostavnim keramičkim pločama na podestima, što upućuje na to da je zgrada bila građena za iznajmljivanje.

Pročelja

Ulično lice kuće Jeršić prema Frankopanskoj ulici prema izvornom je projektu bilo komponirano s pet prozorskih osi, s prozorima oblikovanim poput edikula (stiliziranih neobaroknih vijenaca, profiliranih doprozornika i prozorskih klupčica), ukrasa vrlo bliskog pročelju susjedne, Zimmermannove kuće, građene također prema planu biroa Hönigsberg & Deutsch, samo dvije godine poslije. Čini se, međutim, da je na pročelju izvedena tek osnovna »muskulatura«, s pilastrima između prozora i sa završnim vijencem pod krovom, dočim predviđeni ukras u žbuci nikad nije bio postavljen oko portala i prozora. S obzirom na izrazitu skromnost unutarnjeg uređenja prostora ove, po svemu sudeći najamne kuće, investitor je odustao od bilo kakvoga ukrašavanja glavnog pročelja. Možemo, shodno toj pretpostavci, zamisliti da je i balkon na prvom katu, iznad glavnog portala, bio postavljen naknadno. U izvornom nacrtu nije bio predviđen.

Kuća Jeršić, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1891., tloct podruma, prizemlja i katova, presjek kroz stubište, DAZ

Krovište

Krovište je dvostrešno, s pokrovom od crijepa.

Pomoćne dvorišne građevine

Sjeverno dvorišno krilo kuće, s dograđenom sobom, postupno se preoblikovalo pregradnjama i novim otvorima, izgubivši bilo kakve stilske odlike.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke, s drvenom međukatnom konstrukcijom. Stubišni podesti poduprti su željeznim traverzama.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje je loše jer je u potresu kuća pretrpjela znatna oštećenja na pročeljima prema ulici i dvorištu: oštećeno je više od 50 % površine, pa je kuća prema procjeni statičara privremeno neuporabljiva.

Vidjeti: Zapisnik bodovanja višestambene zgrade prema kriterijima određenim Odlukom o uvjetima, načinu i kriterijima sufinanciranja obnove pročelja višestambenih zgrada (Sl. gl. Grada Zagreba 5/2017): <https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/arhiva/Procelja/793.pdf>

Faze gradnje

Godine 1891. sagrađena je dvokatna kuća s dvjema prodavaonicama u prizemlju i s po dva stana na katovima. Nakon Drugoga svjetskog rata preuređeno je prizemlje.

Kuća Jeršić, projekt, Hönlberg i Deutsch, 1891., pročelje, DAZ

Dogradnje u dvorištu te pregradnje prodavaonica i stanova recentne su intervencije.

Valorizacija

Prema Konzervatorskoj podlozi izrađenoj za Generalni urbanistički plan grada Zagreba 2015., kuća u Frankopanskoj 2b uvrštena je u kategoriju B1, odnosno u kategoriju »povijesnih građevina određene arhitektonske kvalitete i stupnja očuvanosti izvornih obilježja; građevine koje utječu na povijesnu fizionomiju ili ambijentalnost predjela i interpolacije novijeg vremena koje su slijedile mjerilo i arhitektonsko-tipološke osobitosti pripadajuće sredine«.

Pročeljem, koje zapravo nikad nije dobilo svoje dekorativno ruho (a koje je trebalo biti veoma slično pročelju susjedne kuće Zimmermann), predstavlja rijedak primjer iz kojega se vidi u kojoj se mjeri jeftina izgradnja najamnih stanova mogla maskirati neohistoricističkim ukrasom. Tipom pročelja i unutarnjom organizacijom, kuća reprezentira tipični »konfekcijski« projekt biroa Hönigsberg & Deutsch, čijih stotinjak realizacija u Zagrebu pokazuje golem raspon arhitektonske kvalitete.

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je nužno sanirati od posljedica potresa te je konstruktivno učvrstiti. Trebalo bi urediti prizemnu zonu prodavaonica – primjerenim žbukanjem, uklanjanjem nadstrešnice s reklamom pekarnice (koja je odnedavno u južnoj prodavaonici), usklađenjem boje cijeloga pročelja. Svakako treba rekonstruirati i dekorativne konzole na lijevom kraju završnog vijenca koji je nedavno obnovljen bez njih.

Ulično istočno pročelje

Dvorište

Dvorišno zapadno začelje

U obnovi potrebno je također zadržati izvornu opremu ulaznog prostora (popločenje, oplata zidova *stucco-lustrom*). Bilo bi nadasve poželjno tom prigodom urediti i dvorište koje bi moglo postati krasan mali urbani vrt.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Frankopanska 2b

DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Zagreb. Arhitektonski atlas*, Zagreb, 2014.

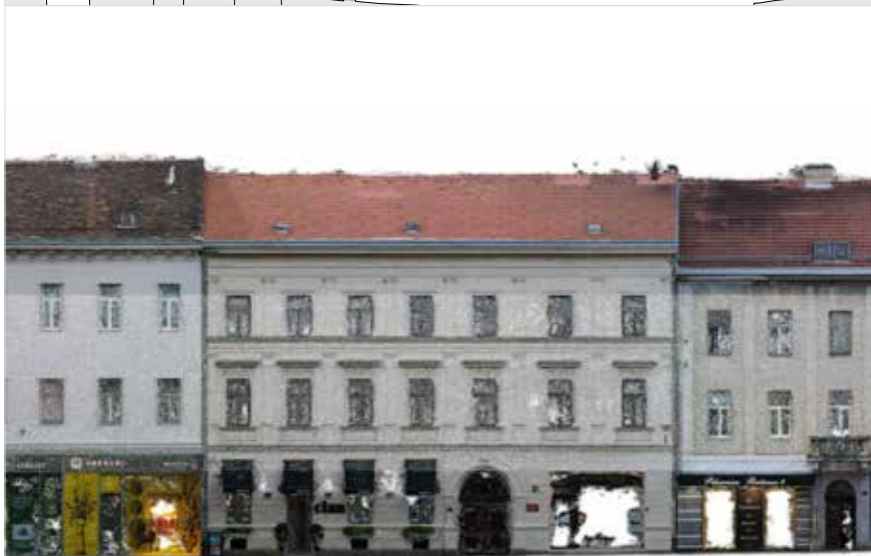
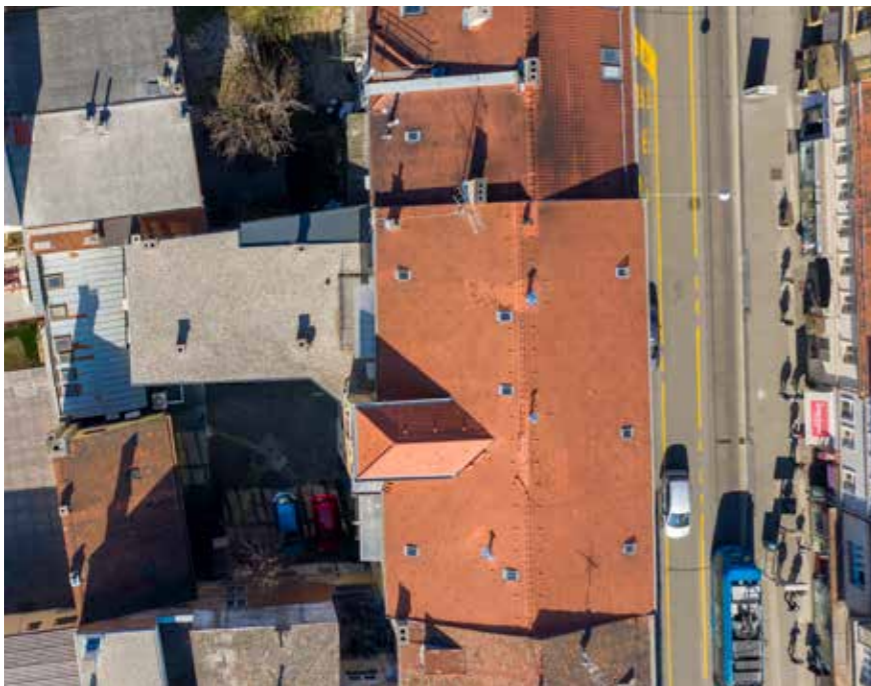
LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965., 1–80

ZLATKO JURIĆ, Školovanje arhitekata i graditelja prije osnivanja Tehničke visoke škole (do 1919. godine), u: *Prostor*, 9 (2001.), 119–139

SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, ALEKSANDER LASLO, *Židovski Zagreb*, Zagreb, 2011.

OLGA MARUŠEVSKI, *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, Zagreb, 2006.

Joško Belamarić

ID 04 Kuća Schneider Frankopanska 4

KČ	2090
Tip građevine	Ugrađena zgrada (2 dvosobna stana na stubištu)
Katnost	Po + P + 2 (naknadno dograđen 2. kat)
Namjena	Stambeno-poslovna
Vrijeme gradnje	1887. / 1898. / 1928.
Naručitelj	Ivan Schneider, knjigoveža prof. dr. Artur Schneider (1879.–1946.), povjesničar umjetnosti, glazbeni pisac i likovni kritičar
Projektant	Šafranek & Wiesner – Vjekoslav Šafranek i Robert Wiesner
Kasniji zahvati	1898. – prigradnja jednokatnog dvorišnog krila kuće 1928. – dogradnja drugog kata kuće pre- ma projektu Franje Gabrića (Samobor, 1877. – Zagreb, 1941.) 1962. – otvaranje vrata za lokal Restau- ranta <i>Frankopan</i> Recentne dogradnje u dvorištu, pregrad- nje prodavaonica i stanova.
Stilske značajke	Kasni historicizam (neobarok) / dograđen drugi kat s diskretnim značajkama <i>art dé- coa</i>

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Historicistička stambena dvokatnica, kuća Schneider, po-
dignuta je 1887. na istočnoj strani bloka, na mjestu na

kojemu katastarska karta iz 1864. godine pokazuje neiz-
građenu parcelu. Ulaznim pročeljem orijentirana je prema
Frankopanskoj, a zapadnim pročeljem i dvorišnim krilom
prema unutrašnjosti bloka.

Pročelje je skandirano sa sedam prozorskih osi. Na mjestu
treće osi, gledano s desne strane, oblikovan je reprezen-
tativni portal i veža, kroz koju pristup vodi s Frankopanske u
dvorište. Sjeverno dvorišno krilo kuće s »ganjčecom«
pregrađeno je i dijelom prigradeno 1898., ponajprije za potre-
be knjigovežnice, smještene u sjevernom dijelu prizemlja,
ali i kao ekstenzija reprezentativnog stana na tom dijelu
prvog kata kuće. Dvorište je danas pretvoreno u parking, a
na njegovoj strani nakon Drugoga svjetskog rata postupno
se oblikovala amorfnja katnica.

Organizacija prostora

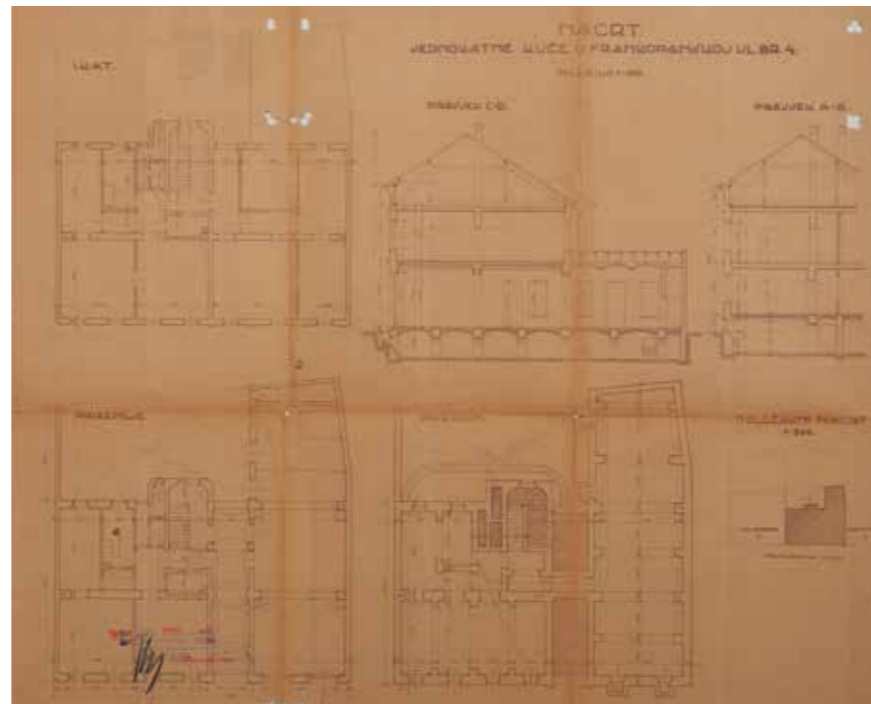
Ulično pročelje zgrade, širine sedam prozorskih osi, rastvo-
reno je u prizemlju hodnikom širokim 2,8 metara. Na kraju
hodnika pristupalo se s lijeve strane dvosobnom suterens-
skom stanu u južnom dijelu kuće, odnosno stubištu prema
gornjim katovima. Radi ekonomiziranja prostorom, podesti
dvokrakog kamenog stubišta oblikovani su u prigradenom
volumenu koji, dakle, prelazi preko začelne linije kuće pre-
ma dvorištu. S desne strane hodnika, nasuprot stubištu kuće,
bio je ulaz u knjigovešku radionicu Ivana Schneidera. Radi-
onica je imala još dva portala u prizemlju dvorišnog krila.

Danas prizemni dio kuće zapremaju prodavaonice (luku-
sne odjeće, odnosno posteljine), zbog čega su morali na-
knadno biti otvoreni portali: jedan uski, na mjestu prijaš-
njeg prozora, s lijeve strane, te drugi neproporcionalnih di-
menzija (probijen 1962.) na mjestu dvaju izvornih prozora
kroz koje je dopiralo svjetlo u knjigovežnicu.

Na prvom katu su dva stana s po dvije sobe prema ulici te s
kuhinja i nusprostorijama prema dvorištu. Stan na sjever-
noj strani dobio je znatno na reprezentativnosti prigradnjom
dvorišnog krila s galerijski oblikovanim »ganjčecom«
(1898.).

Kuća Schneider, projekt, Šafranek i Wiesner, 1887., pročelje, DAZ

Nacrt postojećeg stanja izrađen uoči dogradnje drugog kata 1928., DAZ

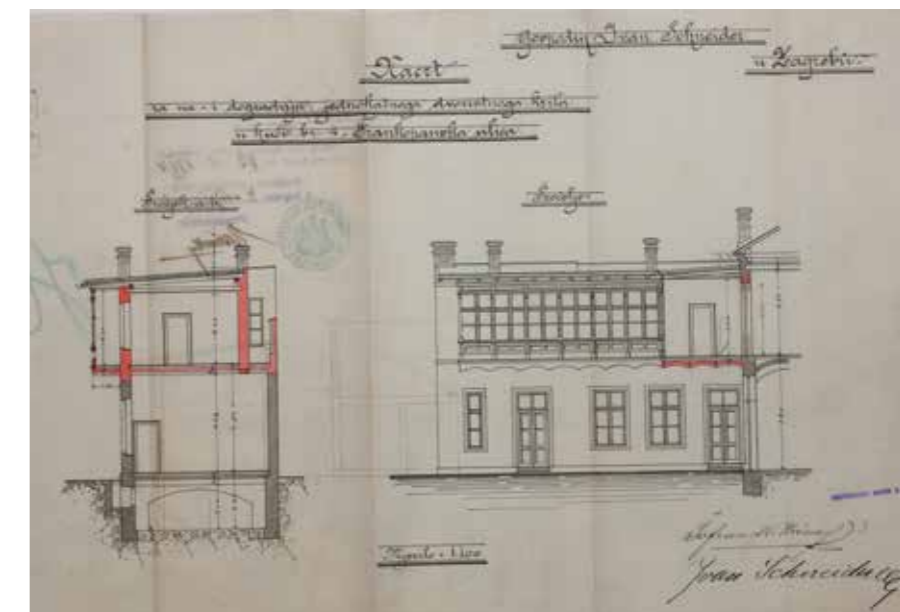
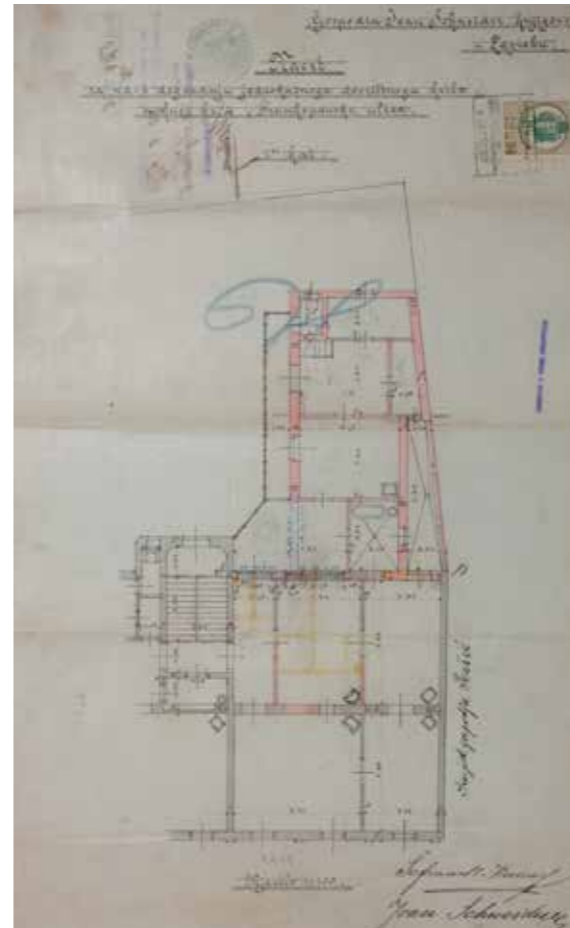
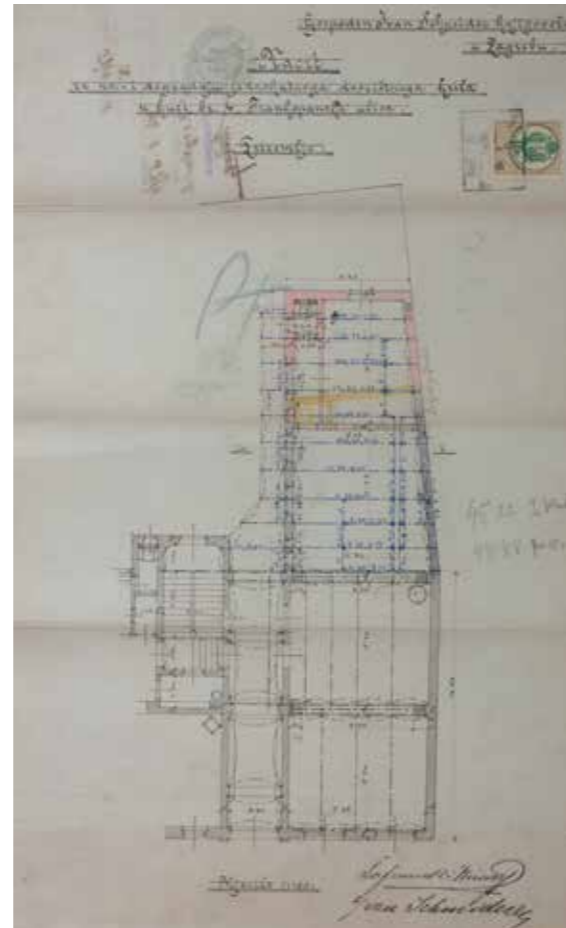
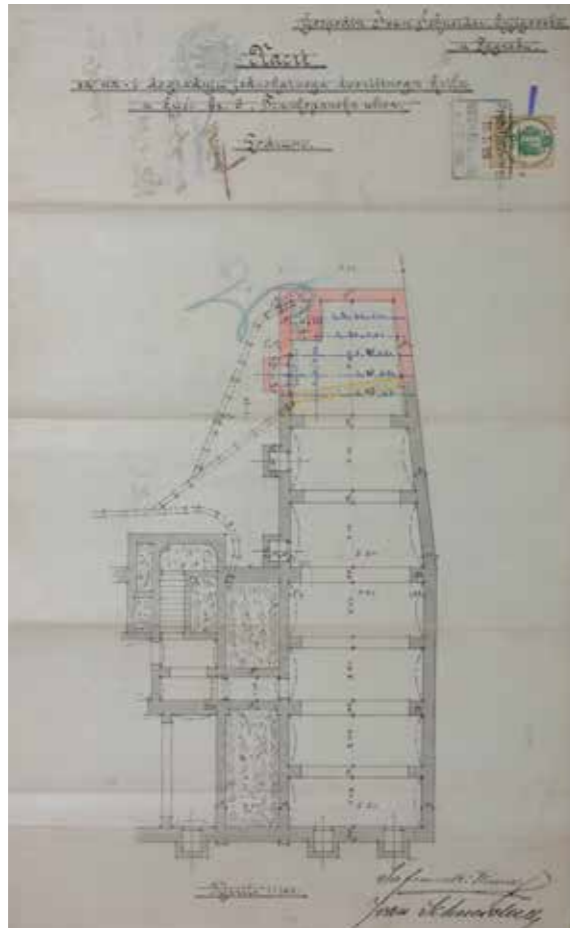
Sobe prema ulici dobile su karakter salona s lijepim oslikom na zidovima i na stropu.

Shema rasporeda prvog kata najvećim dijelom je ponovljena i na drugom katu, nadograđenom 1928. godine. Sobe dvaju stanova okrenute su prema ulici, odnosno uz rubove kuće prema dvorištu, dočim su na toj strani, kao u jezgri kuće, kompaktirane sve infrastrukturne prostorije i kuhinje.

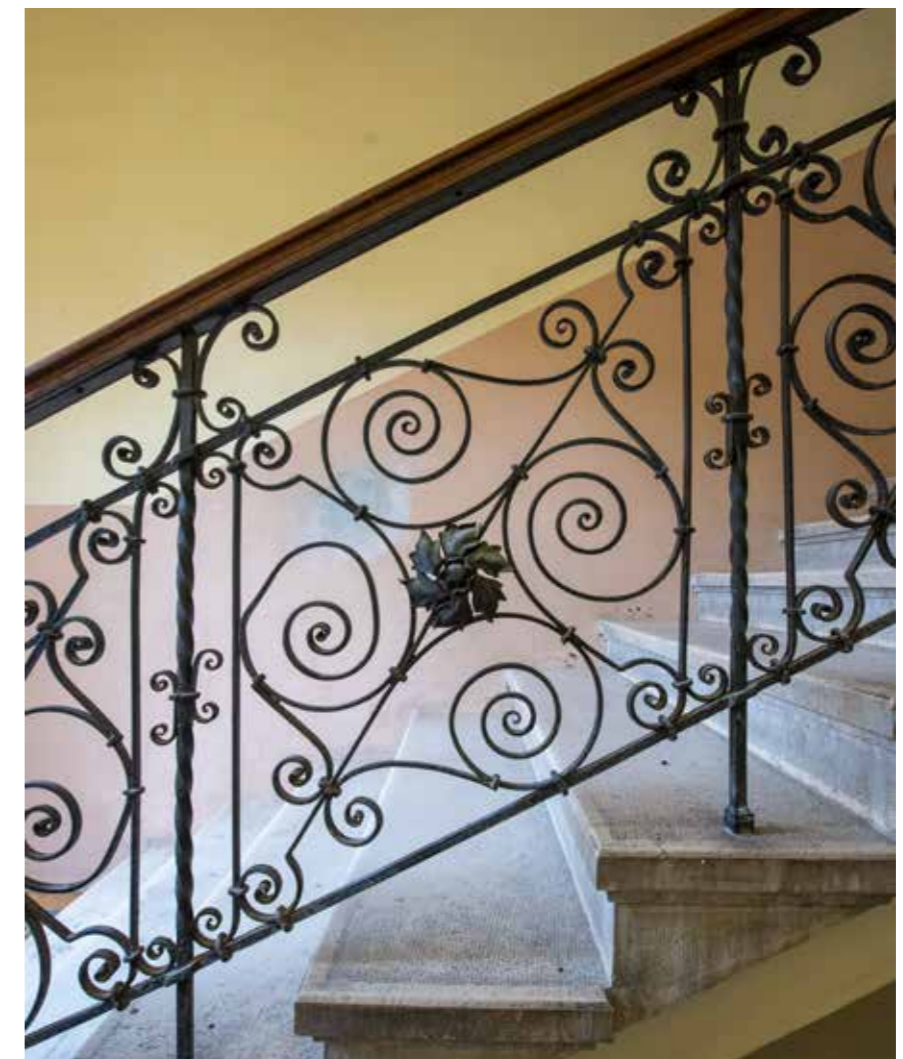
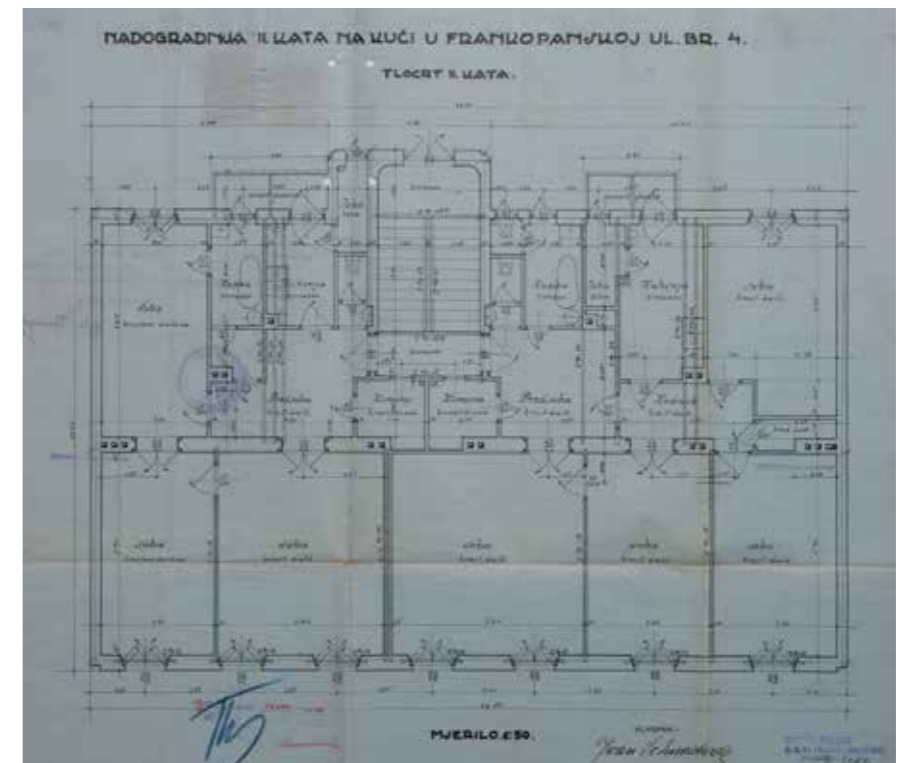
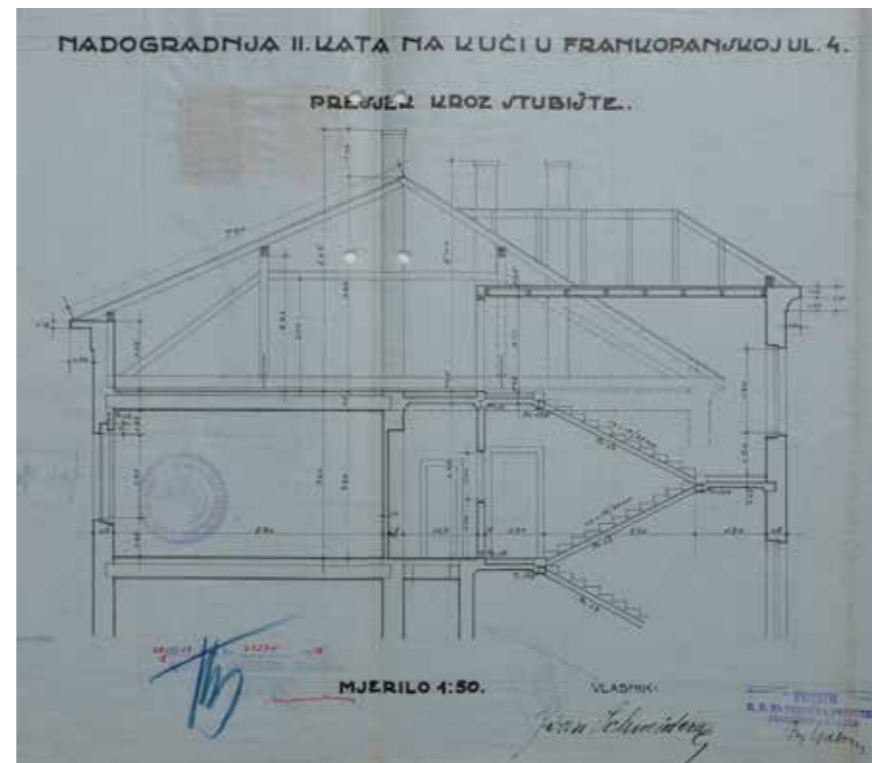
Podrum, s pristupom sa stubišta zgrade, u osnovi prati tlocrt prizemlja – podjelu na stambeni i radionički dio te središnji hodnik. Uska spremišta između nosivih elemenata nadsvođena su segmentnim svodovima na željeznim traverzama (kao što je i u prizemlju prigradenog dvorišnog krila), a jednaki se svodovi nalaze i u ulaznom hodniku u prizemlju.

Unutarnja oprema

Stubište kuće je na podestima razmjerno bogato opremljeno keramit-pločicama te ogradama od kovanog, dekorativno oblikovanog željeza. U najvećem stanu na prvom katu (u kojemu je stanovao vlasnik, potom njegov sin, dr. Artur

Projekt za dogradnju dvorišnog krila, Šafranek i Wiesner, 1898., DAZ

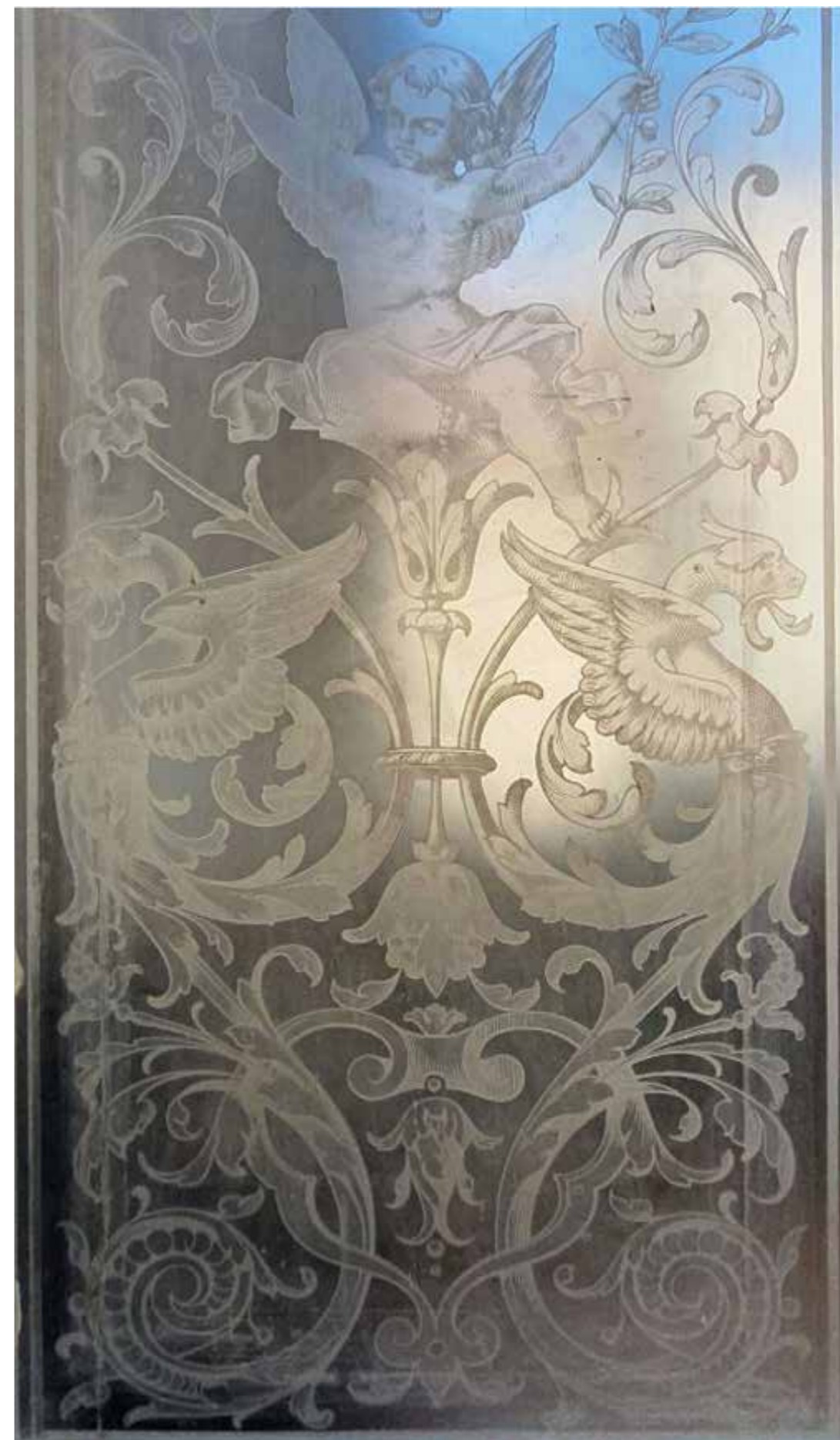
Kuća Schneider, projekt dogradnje drugog kata, Franjo Gabrić, 1928., pročelje, presjek i tlocrt, DAZ
Veža • Stubište • Ograda stubišta

Svjetiljka u veži

Kaljeva peć u salonu prvog kata

Dekorirano staklo vrata u prvom katu

Oslik stropa salona u prvom katu

Ulaz u stan iz stubišta

Popločenje poda u stubištu

Pročelni portal

Schneider) izvrsno je sačuvan stropni oslik u salonu, ali i dekorativne kaljeve peći, drvene vratnice s lijevanim staklima (na kojima su jetkanjem ugravirani motivi krilatih puta s girlandama) te lusteri – sve iz vremena prvotne gradnje kuće. Ističu se i drvene vratnice pročelnog ulaza s dekorativnom željeznom rešetkom ispred ostakljenja krila i u luneti portala.

Pročelja

Ulično lice kuće prema Frankopanskoj ulici artikulirano je sa sedam prozorskih osi te distinkcijom rustikacije u obradi žbukanog pročelja u prizemlju i glatkog na gornjim katovima. Prema izvornom neobaroknom projektu, izrađenom u birou poznatih zagrebačkih arhitekata Šafraneka i Wiesnera, pilastri se nalaze sa strana prozora iznad glavnog portala i desne strane kuće, u kojoj je živio vlasnik, dočim nisu prikazani uz četiri prozora lijeve strane, niti uz sam rub kuće. Ipak, ne bismo iz toga smjeli zaključivati da je pročeljem kuća izvorno trebala pokazivala distinkciju između reprezentativnijeg dijela (u kojemu je radio i živio vlasnik) i južnog dijela (u kojemu su u suterenu i na katu bili stanovi, vjerojatno za iznajmljivanje). Nacrt je bio prilično sumaran, bez detaljiziranja neobaroknih vijenaca i štukoukrasa ispod prozora i nad njima. Čini se da je u izvedbi ili, vjerojatnije, u neko doba poslije uklonjen efekt raskinutog zabata koji je prema nacrtu bio predviđen iznad glavnog portala (za čime, međutim, ne bismo trebali žaliti).

Godine 1928. arh. Franjo Gabrić načinio je projekt nadogradnje kuće, čime je – postavljanjem jednostavnih pravokutnih prozora (ogoljenih do profilacija uz same otvore) i novih pilastara u osovini donjih te rastezanjem štukoprofilacije poviše njih, okrunivši novu cjelinu snažnim stiliziranim završnim vijencem – uspio »slijepiti« stariji (donji) i novi (gornji) dio kuće.

Krovište

Krovište je dvostrešno, s pokrovom od crijepa. Dvorišno krilo ima ravni krov

Pomoćne dvorišne građevine

Sjeverno dvorišno krilo kuće s »ganjčecom« dograđeno je kući 1898. godine. Na zapadnoj strani dvorišta postupno se nakon Drugoga svjetskog rata oblikovala katnica bezličnih stilskih svojstava.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke, s drvenom međukatnom konstrukcijom. U podrumu i iznad stubišnih podesta te iznad sjevernoga dijela prizemlja i prigradenog dvorišnog krila su plitki svodovi od opeke poduprti i nošeni željeznim traverzama.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje je loše jer je u potresu kuća pretrpjela znatna oštećenja. U stanovima i nadasve u potkrovlju kuće vidljive su velike pukotine. Procjena statičara je: uporabljivo. U dijelovima zgrade, osobito u najreprezentativnijem stanu u sjevernom dijelu prvog kata, sanacija je već završena.

Faze gradnje

Obiteljska jednokatna kuća s knjigoveškom radionicom Ivana Schneidera u sjevernom dijelu prizemlja sagrađena je 1887. godine. Slijedila je 1898. pregradnja i prigradnja jednokatnog dvorišnog krila kuće. Godine 1928. nadograđen je drugi kat kuće, a 1962. otvorena su velika vrata za lokal *Restauranta Frankopan*, na mjestu izvornih dvojih vrata. U novije doba poduzete su dogradnje u dvorištu te pregradnje prodavaonica i stanova.

Valorizacija

Prema Konzervatorskoj podlozi izrađenoj za Generalni urbanistički plan grada Zagreba 2015., kuća u Frankopanskoj

Ulično istočno pročelje

Prozor na prvom katu

Prozor na dograđenom drugom katu

Dvorišno zapadno začelje

2a uvrštena je u kategoriju B0, odnosno u kategoriju »povijesnih građevina visoke arhitektonske kvalitete i stupnja očuvanosti izvornih obilježja, a koje u bitnome određuju povijesnu fizionomiju i sliku, te ambijentalne karakteristike neposredne okoline i grada u cjelini«.

Kuća Schneider u Frankopanskoj 4 građena je 1887., nakon velikog potresa 1880., kao obiteljska jednokatna kuća uglednoga zagrebačkog knjigoveže Ivana Schneidera. Projektom poznatoga zagrebačkog arhitektonskog biroa Šafraček & Wiesner ostvarena je logična funkcionalna artikulacija prostorija stana u prizemlju i još dvaju stanova na katu te knjigoveške radionice u sjevernom dijelu prizemlja (u kojoj se, primjerice, tijekom više desetljeća uvezivala cjelokupna naklada Matice hrvatske). Primijenjena su za ono vrijeme uobičajena rješenja nosivih konstrukcija: segmentnim svodovima na željeznim traverzama nadsvodene su podrumske prostorije, ulazni hodnik koji povezuje ulicu i dvorište, radionički dio prizemlja, nošeni stubišni podesti.

Bočno krilo u dvorištu

Kuća je nadograđena 1928. godine prema projektu arh. Franje Gabrića. Shema rasporeda prvog kata najvećim dijelom je ponovljena. Distinkcija starog i novog jasno se očituje na glavnom pročelju. Prozori drugog kata – oslobođeni neobarokne dekorativne oblande, položeni u širokom glatkom prostoru zidnog platna skandiranog tankim pilastrima – imaju nešto od duha *art déco*a. Sve u svemu, suzdržana Gabrićeva intervencija veoma je senzibilna fuzija staroga i novoga, pri čemu vjerojatno ne bismo trebali sumnjati u to da je određenu riječ u izvedenom rješenju mogao imati i dr. Artur Schneider, ugledni profesor povijesti umjetnosti, koji je na tadašnjem Mudroslovnom fakultetu držao kolegije iz talijanske renesansne umjetnosti, obnašajući i funkcije upravitelja Grafičke zbirke Sveučilišne knjižnice (od 1919.) i ravnatelja Strossmayerove galerije (od 1928.).

Od stanovite važnosti je i činjenica da je u istoj kući u Frankopanskoj 4 stanovao i Josip Matasović (1892.–1962.), jedna od najmarkantnijih figura hrvatske historiografije 20. stoljeća.

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je nužno sanirati od posljedica potresa te je konstruktivno učvrstiti na način primjeren zaštićenom kulturnom dobru. Pri tome valja sačuvati postojeće gabarite, izvornu raščlambu pročelja te izvornu organizaciju i opremu veže, stubišta i stambenih prostora. Bilo bi poželjno smanjiti nerazmjerno velik trgovački portal koji je 1962. oblikovan na mjestu dvaju prvotnih prozora koji su osvjetljavali knjigovešku radionicu. Dvorište koje se danas koristi kao parking moglo bi se reprojektirati, a preporučuje se preoblikovati i bezličnu katnicu s betonskom nadstrešnicom na njegovoj zapadnoj strani te prizemlje dvorišnog krila ispod »ganjčeca«. Trebalo bi posebnu pozornost posvetiti oblikovanju danas betonskih podnih površina u dvorištu, posebno u veži, koja je u tom pogledu degradirana. U svakom slučaju prije početka obnove preporučuje se izraditi konzervatorsku studiju).

Izvori i literatura

- HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Frankopanska 4
- SANDRA KRIŽIĆ ROBAN, Zaboravljeni arhitekt Franjo Gabrić, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 22 (1998.), 137–149
- IVO MAROEVIĆ, Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11 (1987.), 165–185
- TIHOMIL STAHULJAK, Arturu Schneideru u spomen, u: *Peristil*, 23 (1980.), 7–36

Joško Belamarić

ID 05 Kuća Uhrl Frankopanska 6

- KČ** 2091
- Tip građevine** Ugrađena zgrada (2 stana na stubištu, dvosobni i trosobni)
- Katnost** Po + P + 2 (naknadno dograđen 2. kat)
- Namjena** Stambeno-poslovna
- Vrijeme gradnje** 1889. – 1892.
- Naručitelj** Dragutin Uhrl
- Projektant** Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – Zagreb, 1911.)
- Kasniji zahvati** 1894. – pregradnja dvorišne radionice u stan i suše u radionicu (nacrti Bösenbacher i Brkić); tom prilikom pregrađen je pročelni prozor u prizemlju u vrata i mijenja se funkcija prostora
1904. – prijedlog dogradnje drugog kata (nacrti Pilar, Mally i Bauda) – nije izvedeno
1906. – prijedlog dogradnje i nadogradnje (nacrti Gjuro Carnelutti) – manje izmjene u dvorišnom i stubišnom dijelu
1922. – dr. Eugen Laxa ishodi građevinsku dozvolu za dogradnju trećeg kata, prigradnju dvorišnog krila, pregradnju stubišta i preinake u rasporedu prostorija na katu, dok su u prizemlju prostorije trgovačke namjene (kat nije dograđen)
1924. – Samuel Weinberger dobiva dozvolu za pregradnju veže i postav portala (nacrti Kaučić i Gyiketta), u svrhu spremišta koje je trebalo biti organizirano kao »mezanin«- etaža u veži

1926. – Weinberger ishodi dozvolu za adaptaciju stana (nacrti ing. Cernjak i J. Neumann, izvode Kaučić i Gyiketta); tom prilikom planira se pregradnja ugaonog dvorišnog prostora u garažu, uz koju je uređena prostorija namijenjena miješanju boja

1954. – Izdavačko poduzeće *Kultura* iz Zagreba dobiva građevinsku dozvolu za adaptaciju i nadogradnju kata na dvorišnoj zgradi; tada se ugrađuje teretno dizalo

Stilske značajke Elemente kasnog historicizma (neobaroka) pronalazimo isključivo uvidom u postojeće nacрте i razglednicu, na kojima su prikazi artikulacije pročelja; na izvorno stanje upućuje sačuvan niz konzola krovne strehe, ukrašen animalnom dekoracijom.

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Dvokatnica, čije je ulično pročelje lišeno stilskih karakteristika, smještena je u sredini bloka uz Frankopansku ulicu, dok je uz začelnu stranu prigraden dvorišni objekt, spojen s glavnom zgradom u sjevernom dijelu parcele. Između njih je malo dvorište. Prema katastarskoj karti iz 1864., taj dio ulice tada još nije bio podijeljen u zasebne parcele, a njihovo širenje prema zapadu s dvorišne strane ograničeno je pozicijom izdužene parcele s iličke strane (Ilica 43).

Organizacija prostora

Zbog ne posve pravilnog oblika parcele, zgrada tlocrtno ima neznatno trapezoidan, kompaktan oblik. Srednji nosivi

Kuća Uhrl, projekt, Leo Hönigsberg, 1889., tlocrt podruma, prizemlja i kata, presjek kroz stubište i pročelje, DAZ

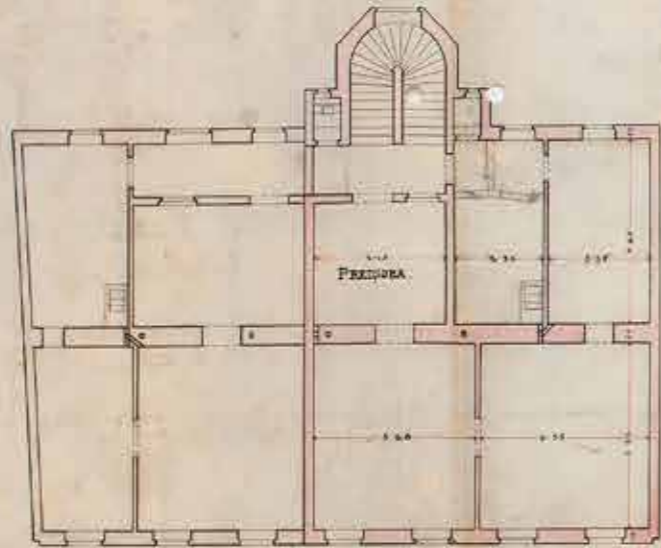

NACRT ZA GRADNJU JEDNOKATNE KUĆE GOSP. D. UHRLA,
FRANKOPANŠKA ULICA, BR. 6.

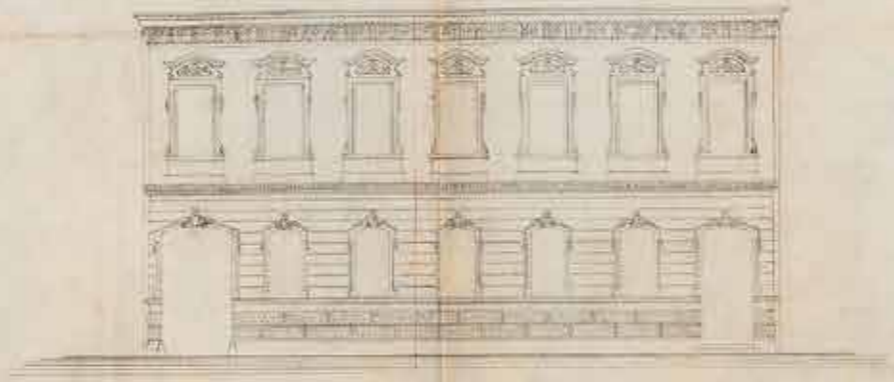

Proj. 76576/1889
Čas. 20. nov. 1889.
Gradske poglavništvo
kuće gradjevine - vukobranice odloze
20. listopada 8. 1889.
Prostojediničnik
Šturmski

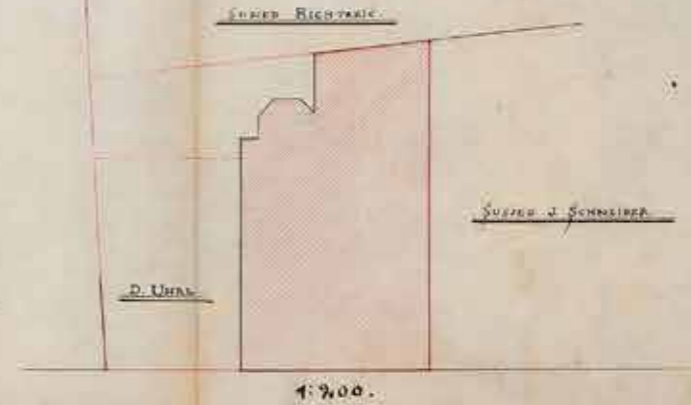
I. KAT.

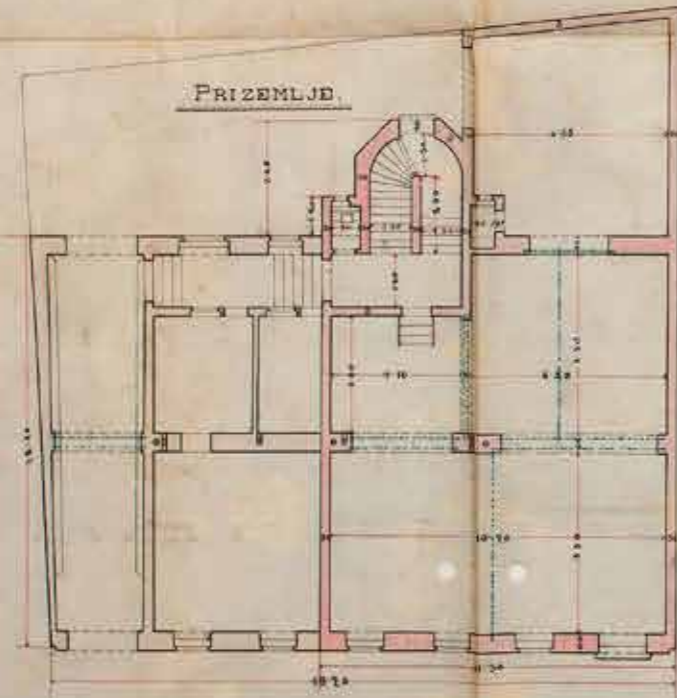
FAÇADA

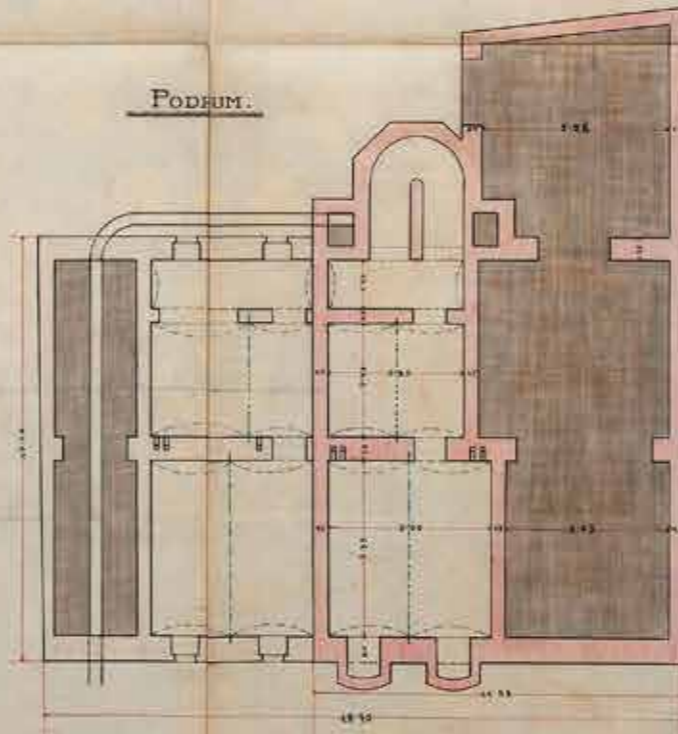
SITUACIA.

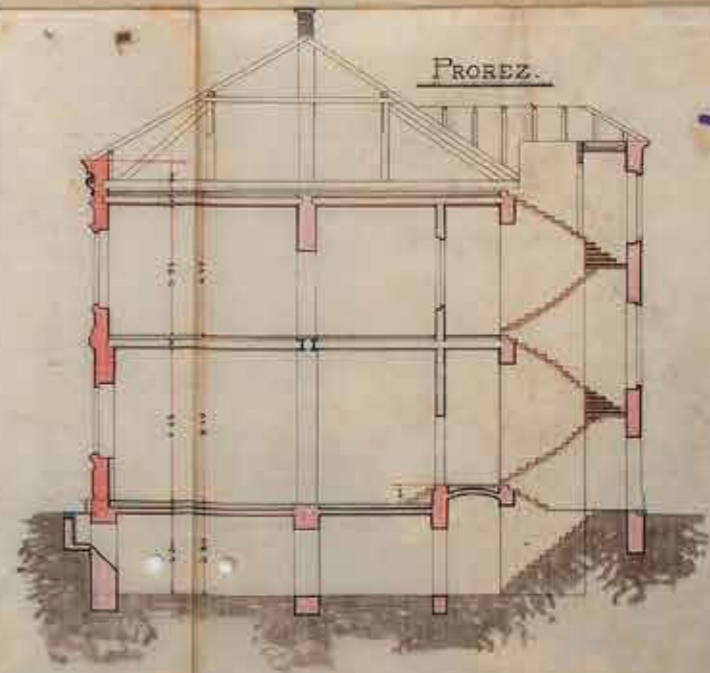
PRIZEMLJE

PODRUM.

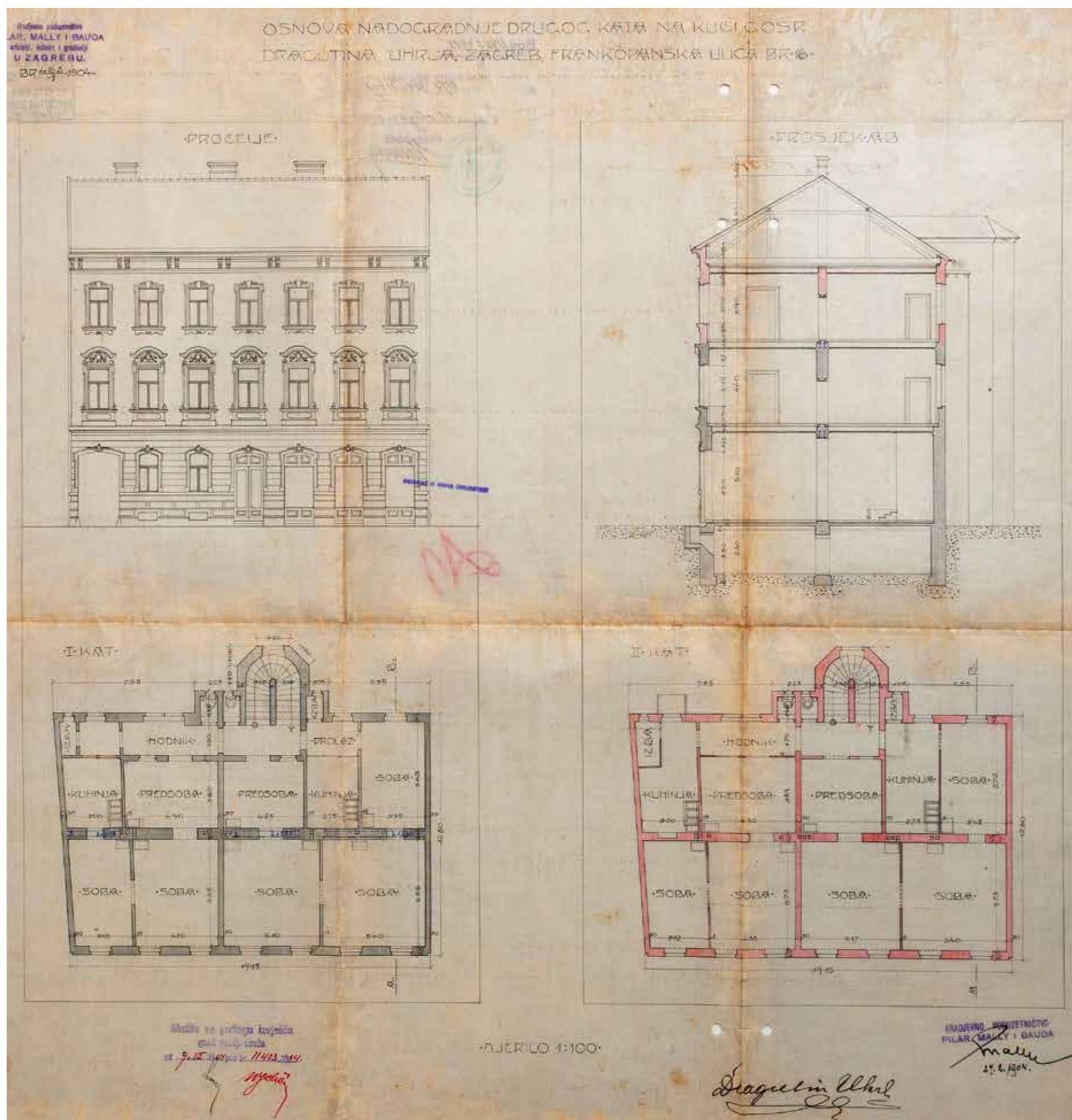
PROREZ.

U ZAGREBU DNE 25 LIPNJA 1889.

Dragutin Uhlak
24. 89.

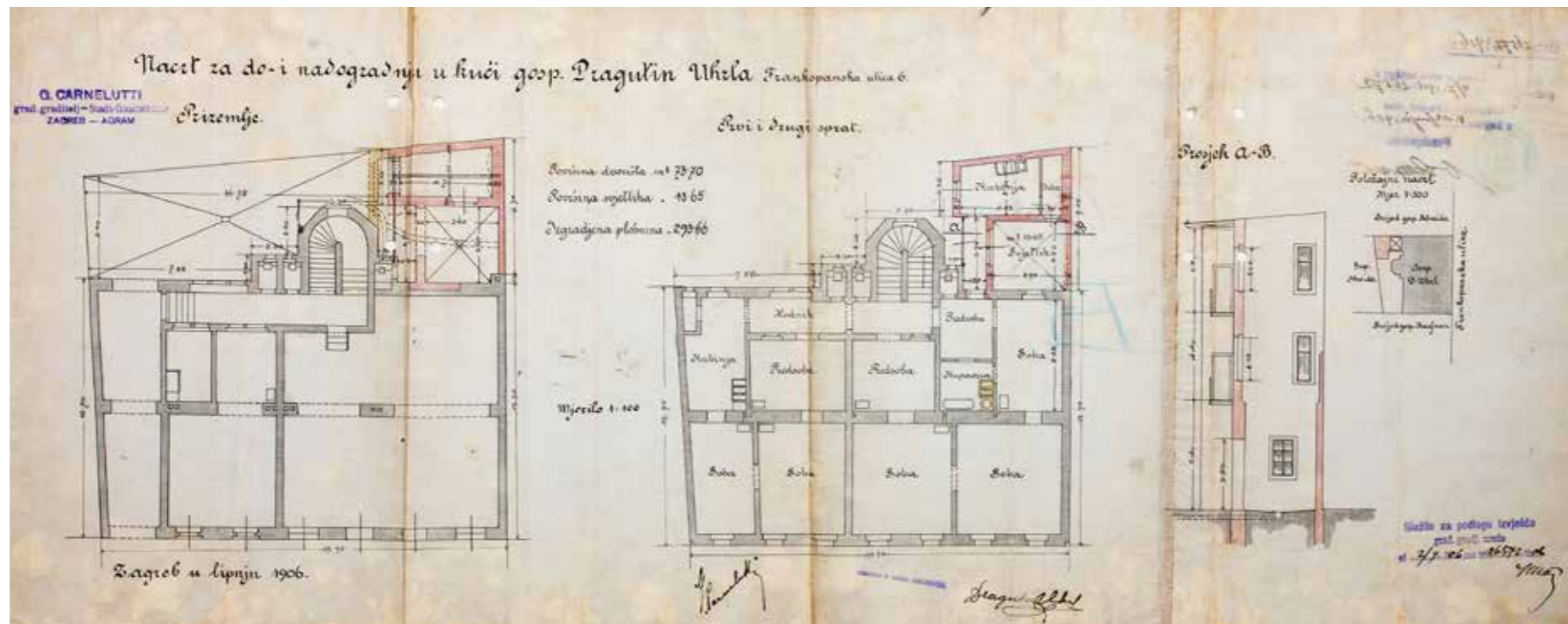

zid dijeli prostor na pročelni (ulični) i začelni (dvorišni) dio. Organizacija prostora na katovima slijedi načelo nizanja soba uz ulično pročelje, dok su uz zabatnu stranu hodnik, predsoblja, kuhinje i kupaonice. Stubišno tijelo je prema izvornom nacrtu bilo trostrano zaključeno, a u sjeverozapadnom spoju parcele bile su pomoćne prostorije (radio-nica) i svjetlarnik. Početkom 20. stoljeća na svakoj etaži su po dva stana, povezana hodnikom uz začelje. Sjeverni stan je veći, trosobni, s dvije veće sobe kvadratnog tlocrta uz ulicu. Ostatak prostora raspoređen je oko kupaonice u središnjem dijelu stana, a kuhinja je posve odvojena od prostora stanovanja pomoćnim hodnikom u dvorišnom dijelu. Manji stan je dvosobni.

Ulaz u zgradu organiziran je kroz portal, smješten u krajnjoj lijevoj osi, posve lišen svih prijašnjih stilskih karakteristika. Zanimljivo je da je 1924. godine veža pregrađena tako da je skladišni dio smješten u međukatu između prizemlja i kata, a tragovi te pregradnje vidljivi su i na fotografiji koju je 1966. snimila Ljerka Krtelj za potrebe Zavoda za zaštitu spomenika kulture Grada Zagreba. U kasnijim izmjenama zadržan je raspored prozorskih osi i njihov format na katovima, a uz potpuno »ogoljavanje« pročelja, najveća promjena dogodila se u prizemnoj zoni. U prizemlju je nekad bila kavana, a u odnosu na izvorni nacrt, vidljivo je da su s vremenom pojedini prozori pretvoreni u vrata. Preciznije podatke o tim izmjenama nemamo zabilježene u dokumentaciji. Sudeći prema sačuvanim fotografijama, od šezdesetih godina 20. stoljeća prizemni je dio trgovačke namjene, podijeljen isprva u četiri zasebna prostora (prodavaonice i staklarska radionica), dok su danas u prizemlju tri prodavaonice povezane generički oblikovanim metalnim okvirima. Dvorišni objekt služi privremenom turističkom najmu stanova.

Podrum zaprema središnji dio zgrade, s pristupom sa začelnog stubišnog istaka. Sve su prostorije zaključene stropovima.

Kuća Uhlr, projekt dogradnje drugog kata, Mally i Bauda, 1904., pročelje, presjek, tlocrt prvog i drugog kata, DAZ

Projekt dogradnje dvorišnog krila, Gjuro Carnelutti, 1906., DAZ

Stubište • Hodnik u stubištu • Lučni nadvoji uz stubišne krakove • Popločelje poda u stubištu

Unutarnja oprema

Izvorna oprema ostala je sačuvana u stubištu. Podesti su popločeni malim kvadratnim crnim i oker keramičkim pločicama, a same stube sa zavojitim spojevima između krakova u aneksu su drvene. Sačuvane su i stare drvene vratnice na ulazima u stanove iz stubišta.

Pročelja

Vanjšina zgrade danas više ne upućuje na izvorno stanje, o kojem djelomično sudimo prema sačuvanoj arhitektonskoj dokumentaciji i jednoj pronađenoj fotografiji. Reprezentativno sedmeroosno pročelje bilo je podijeljeno u dvije zone, u prizemlju naglašene vodoravne žbukane dekoracije, dok su katovi artikulirani bogatije profiliranim okvirima. Glavni portal markirao je ulaz u vežu, visinom

usklađen s ostalim otvorima u prizemlju, neznatno istaknut širinom. Polja između prozora prvog kata i lučnih nadvoja bila su ukrašena biljnom dekoracijom i volutama, dok su prozori drugog kata bili zaključeni stiliziranim zabatnim kamenom. Jedini ostatak dekoracije na današnjem posve ogoljenom pročelju je niz voluta ispod krovne strehe, oblikovanih u stilizirane glave grifona.

Krovište

Krovište je dvostrešno, prekriveno crijepom. Nad dvorišnim objektima je ravni krov.

Pomoćne dvorišne građevine

Dvorišni objekti više su puta dograđivani, danas su uglavnom u funkciji kratkoročnog turističkog najma. Samo dvorište natkriveno je ostakljenim krovom.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke.

Građevinsko stanje

Zgrada nije pretrpjela znatnija oštećenja u potresu 22. ožujka 2020. Procjena statičara je: uporabljivo. Zbog namjene funkcije većine stambenog prostora, nije omogućen opsežniji uvid u stanje.

Faze gradnje

Zgrada je sagrađena prema projektu Lea Hönlgsberga 1894. godine. Kasnije pregradnje u stambenom dijelu nisu je znatnije promijenile, jer većina planiranih zahvata, poput dogradnje trećeg kata nije ni izvedena. Najveći zahvati izve-

Ulično istočno pročelje

Projekt dogradnje trećeg kata, 1922., pročelje (neizvedeno), DAZ

deni su nakon Drugoga svjetskog rata, kad je zgrada postala općenarodno vlasništvo i uglavnom služila za potrebe Izdavačkog poduzeća *Kultura*. Izmjene koje su se u tu svrhu dogodile sredinom pedesetih godina 20. stoljeća nisu sačuvane u nacrtnoj dokumentaciji, osim ugradnje lifta. O fazama pregradnji u prizemlju i promjenama iz trgovačke u ugostiteljsku namjenu prostora te poslije ponovno u trgovačku, zaključujemo samo prema sačuvanim fotografijama vanjštine.

Valorizacija

Zgrada je smještena u sredini bloka, a oblikovanjem i namjenom (kavana) sa susjednom zgradom na broju 8 činila je skladnu cjelinu (na broju 8 bio je hotel s restauracijom). Ulična zgrada (kategorija B2, prema Konzervatorskoj podlozi izra-

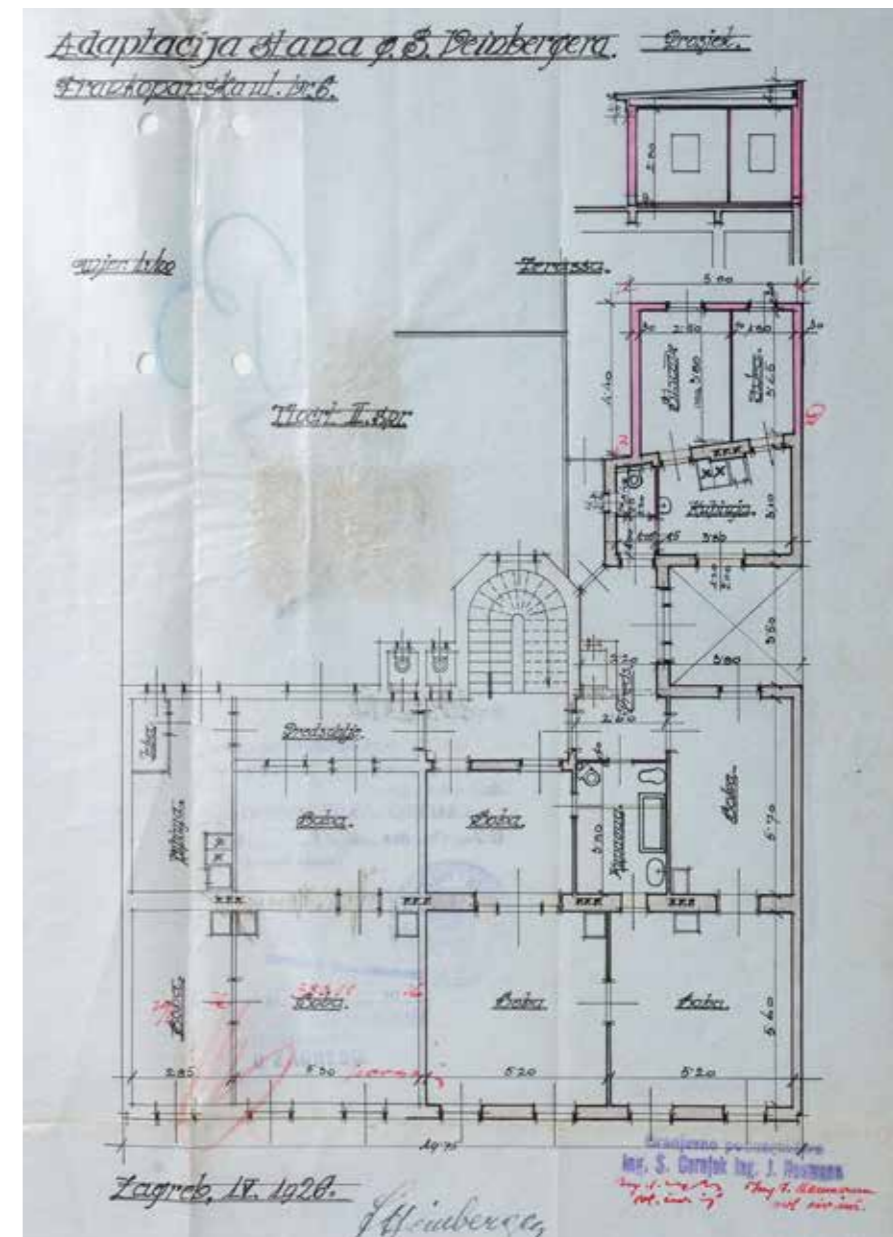

Natkriveno dvorište

denoj za Generalni urbanistički plan grada Zagreba 2015.) doživjela je brojne promjene, dok su dvorišni objekti posve bez arhitektonskih obilježja. Sve naknadne promjene, osobito one u prizemlju, pretjerana izgradnja u dvorišnom dijelu (zbog koje je ono izgubilo namjenu) te devastacija uličnog pročelja potpuno su poništili izvorne kvalitete građevine.

Prijedlog smjernica za obnovu

S obzirom na današnje stanje te činjenicu da zgrada nije teže oštećena, nema potrebe za intervencijama očuvanja i obnove. Prizemlje je uređeno vrlo skromno, a zbog smještaja u povijesnoj jezgri bilo bi uputno inzistirati na kvalitetnom dizajnu natpisa trgovina, kao i uređenja izloga. Ipak, zbog istaknute urbanističke pozicije zgrade, idealnim

Projekt pregradnje drugog kata, Cernjak i Neumann, 1926., DAZ

držimo rekonstrukciju njezina historicističkog pročelja prema izvornom projektu (čime bi kuća mogla zadobiti višu kategoriju vrijednosti – B1). Nužno je također primjereno urediti i popločiti vežu i dvorište.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Frankopanska 6

Muzej grada Zagreba, Zbirka fotografija

Sandra Križić Roban

ID 06 Kuća Kaufmann Frankopanska 8

KČ	2092
Tip građevine	Ugrađena zgrada
Katnost	Po + P + 2
Namjena	Obrazovna, ugostiteljska (prijašnja stambena, zatim ugostiteljska)
Vrijeme gradnje	1897.
Naručitelj	Ivan i Jozefina Kaufmann
Projektant	Nema podataka
Kasniji zahvati	1929. – dodijeljena građevinska dozvola za obnovu portala vlasnicima Teodoru Kaufmannu i Zori Čačić r. Kaufmann; stavljen natpis s tekstom <i>Hotel Imperial</i> ; nacrti: Stjepan Škripalj 1950. – građevinska dozvola za gradnju restorana CKKPH-a (Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske), investitor: Zagrebačko hotelsko poduzeće; izvodi: građevinsko poduzeće <i>Udarnik</i> , Zagreb 1957. – građevinska dozvola za adaptaciju Restorana <i>Kvarner</i> u prizemlju; zgradom se koristi Ugostiteljska škola; nacrti: Arhitektonski projektni biro Vincek 1964. – dozvola za adaptaciju i uređenje hotelskog prostora za potrebe škole te djelomičnog uređenja pročelja; nacrti: Arhitektonski projektni biro Löwy
Stilske značajke	Kasni historicizam (neobarok)

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

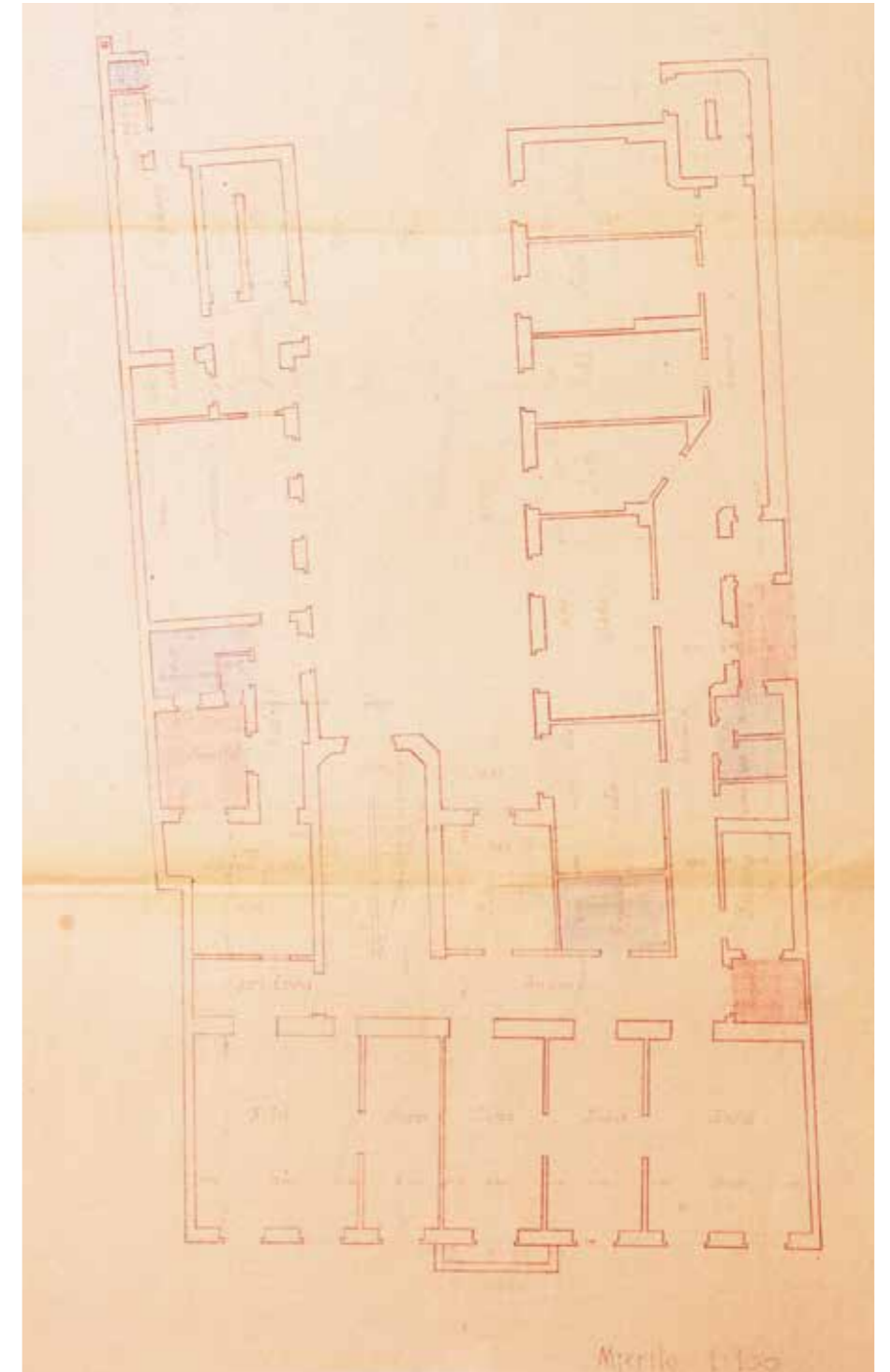
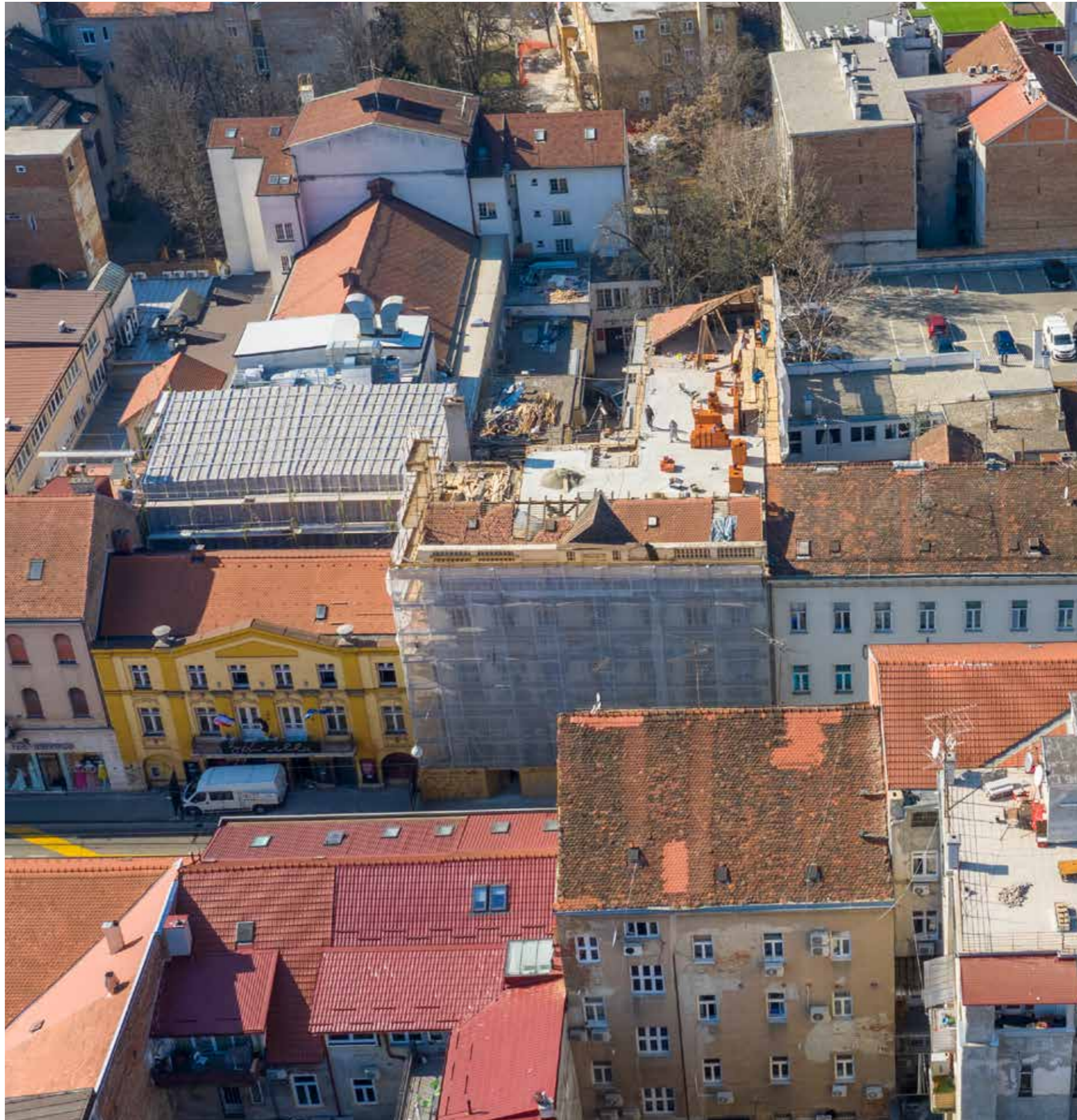
Dvokatnica bogato razvedenog pročelja smještena je u sredini bloka uz Frankopansku ulicu, dok je uz začelnu stranu više puta dograđivana, s dvojim krilima koja se protežu duž parcele. Parcela seže duboko u prostor bloka. Zapadni susjed je Kazalište *Gavella* koje se koristi prolazom kroz vežu Frankopanske 8 za umjetničko i tehničko osoblje te rekvizite, a isti ulaz služi i kao vatrogasni, u slučaju potrebe.

Prema katastarskoj karti iz 1864., taj dio ulice bio je podijeljen u nekoliko parcela, ali je zbog nedostatne dokumentacije teško donijeti zaključak o promjenama i procesu izgradnje Frankopanske 8. Ipak, čini se da je u drugoj polovici 19. stoljeća već postojala zidanica u dnu dvorišta, kao i još neki pomoćni objekti vezani uz ulično krilo.

Zgrada je između dvaju svjetskih ratova bila dio male cjeline sa susjednom Frankopanskom 6. Naime, na broju 8 bio je *Hotel Imperial* s restoranom u prizemlju, dok je na broju 6 u prizemlju bila kavana. Obje su zgrade ritmom prozorskih osi i izjednačenom nivelacijom katova, osobito dekoracijom, činile skladan ansambl.

Organizacija prostora

Glavni i zasigurno najstariji dio zgrade je ulično krilo, čije su veće i reprezentativnije prostorije bile usmjerene prema Frankopanskoj, dok je niži dvorišni aneks bio funkcionalno sekundarnog značaja. Raspored prostorija u prizemlju definira središnja postava veže, dinamično ritmizirane žbukanom zidnom dekoracijom (kanelirani pilastri) i stropnim poljima. Iz veže na katove vodi kameno stubište, čija je metalna ograda izvedena stilizacijom biljnih vitica. Svi ostali prostori višestruko su mijenjani; najprije je to bila prenamjena u hotel, a nakon toga u srednju školu. Trenutno je zgrada u procesu obnove, a bilo kakvi nacrti koji bi upućivali na promjenu namjene nisu bili dostupni tijekom istraživanja.

Hotel Imperial, tlocrt kata
Pogled na kuću u tijeku obnove

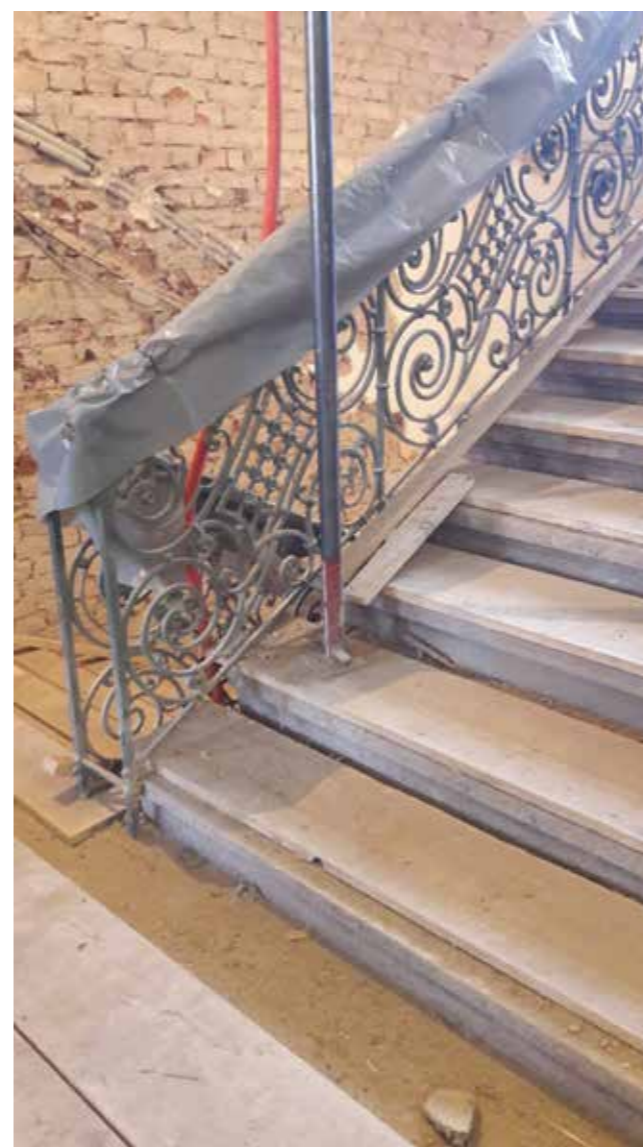
Podrum zaprema ulični dio i dio dvorišnog dijela zgrade, s pristupom iz obaju krila. Sve su prostorije zaključene stropovima. Sudeći prema debljini zidova podruma, moguće je da je dvorišno krilo građeno u isto vrijeme kad i ulično.

Veža

Detalji
raščlambe

Vratnice pročelnog ulaza u vežu • Stubište • Prostorija na prvom katu u tijeku obnove s vidljivim svodovima prizemlja

Unutarnja oprema

Od starije opreme djelomično je sačuvana drvenina (vrata i prozori sa stupićima na okvirima okna) te metalna ograda stubišta izvedena stilizacijom biljnih vitica. U postojećoj arhitektonskoj, fotografskoj i pisanoj dokumentaciji nema informacija o eventualnim drugim ukrasima ili opremi.

Pročelja

Za razliku od susjedne Frankopanske 6, vanjšina zgrade zadržala je izvorni oblik. Sedmeroosno pročelje ove dvo-

katnice bogato je dekorirano; najviše se to odnosi na ulaz u vežu, flankiran lijepo modeliranim pilastrima s karijatidnom dekoracijom u punoj plastici, na koje nasjedaju konzole balkona prvoga kata. Osobito je uspješno izvedena modelacija lica karijatida, lagano zakošenih prema prolaznicima, dok kartuša s natpisom *Dobro došli* s desne strane ulaza i vrč u rukama žene s lijeve strane upućuju na prostorne sadržaje.

Prizemna zona obuhvaćena je naglašenijom žbukanom dekoracijom, dok je između zone prizemlja i kata širok, ravni vijenac, prekinut ravno zaključenim konzolama balkona. Prozori obaju katova također su bogato ukrašeni, u

nižoj etaži zaključeni ravnom gredom, a u zoni drugoga kata polukružnim nadvojem. Ograda balkona zaprema širinu cijele osi, a taj je otvor dodatno naglašen stlačenim lučnim nadvojem. U funkciji svojevrsnog zaglavnog kamena lijepo je oblikovana glava muškarca, pridržana volutama nadvoja. I ostala je dekoracija vješto modelirana i uklopljena u cjelinu – brojne volute, tekstilni elementi zavjesa, kao i izvedenice stilizirane biljne dekoracije; pojedini su istaknuti tamnocrvenom bojom u odnosu na ostatak pročelja.

Iznad zaključnog vijenca ukrašenog volutnim konzolama, u zoni krova podignuta je ukrasna ograda s balustradom, čiji je središnji dio zatvoren, markiran godinom navede-

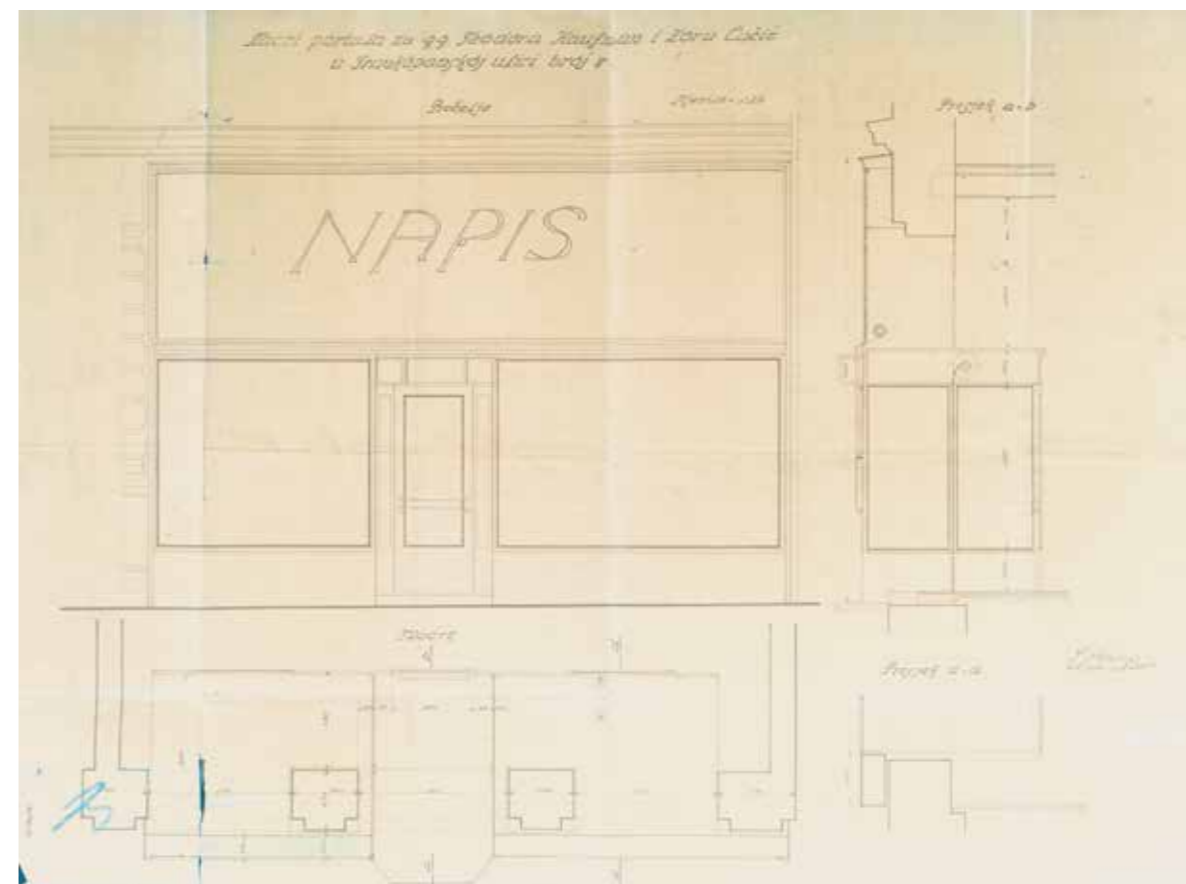

Detalj karijatide i konzole na uličnom istočnom pročelju

Nacrt za svjetleću reklamu hotela, DAZ

Projekt portala hotela, 1929., DAZ

nom rimskim brojevima, iznad koje je manji trokutasti zabat. U tom je dijelu u odnosu na izvorno stanje došlo do promjena. Na razglednici iz zbirke Muzeja grada Zagreba vidljivo je da su međe između osi na ukrasnoj ogradi dodatno bile istaknute stiliziranim kuglama, a završni zabat bio je oblikovan poput lučno zaključene niše u zoni krovništva. Sudeći prema tom skladnom i promišljenom ansamblu, možemo zaključiti da je riječ o vještom graditelju, dok će nekoliko pročelnih dekoracija te osobito ukrasna ograda nad zaključnim vijencem usmjeravati prema Hönigsbergu i Deutschu (uz sve moguće zadržke).

Krovište

Krovište je dvostrešno, prekriveno crijepom.

Pomoćne dvorišne građevine

Dvorišni objekti više su puta do/pregrađivani. Danas su uglavnom u funkciji najma te djelomično korišteni za kazališne urede.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke.

Građevinsko stanje

Zgrada je pretrpjela znatna oštećenja u potresu 22. ožujka 2020. Procjena statičara je bila: neuporabljivo. Trenutno je u postupku njezina temeljita obnova i konstrukcijska sanacija.

Dvorište

Faze gradnje*

Zbog oskudne dokumentacije, tek je djelomično moguće rekonstruirati faze gradnje. Na karti grada iz 1853./1854. godine, u dijelu bloka gdje je Frankopanska 8, vidi se zidana gradnja, ali teško je zaključiti je li bilo što od te najranije strukture sačuvano. Izvorna namjena zgrade nije poznata; može se samo pretpostaviti da je isprva bila stambena. Vlasnici Teodor Kaufmann i Zora Čačić r. Kaufmann 1929. obnavljaju portal, istodobno postavljajući osvjetljen znak

Hotela *Imperial*, što znači da je zgrada tada u funkciji hotela. Nakon Drugoga svjetskog rata u prizemlju se uređuje restoran, no s obzirom na to da je u hotelu u tom prostoru i prije bila restauracija, promjene vjerojatno nisu bile opsežnije. Od sredine pedesetih godina 20. stoljeća zgradom se koristi Ugostiteljska škola, koja u prizemlju ima restoran za školovanje budućih ugostiteljskih djelatnika, a u južnom dijelu prizemlja kafić. Najveće promjene u interijeru događaju se sredinom šezdesetih godina 20. stoljeća, kad se prema projektu Biroa Löwy zgrada preuređuje u cijelosti za potrebe Ugostiteljske škole. Tada nisu provedene bilo kakve dogradnje niti su poduzeti konstruktivni zahvati koji bi utjecali na statiku zgrade. Učionice su u uličnom dijelu zgrade, ponajprije zbog visine prostorija i primjerenog osvjetljenja, dok su prostori uprave smješteni u dvorišnom krilu. Grozdan Knežević 1992. dobiva drugu nagradu na arhitektonskom natječaju, za prijedlog povezivanja dvorišta Frankopanske 8 i dvorišta Ilice 49 (Matica obrtnika). Isti natječaj spominje i arhitekt Igor Franić, ali iz 1994. godine.

Valorizacija

Zgrada je smještena u sredini bloka, a oblikovanjem i namjenom (hotel, restauracija i kafić) sa susjednom zgradom na broju 6 činila je skladnu cjelinu (na broju 6 u prizemlju je bila kavana). Ulična zgrada (kategorija B1, prema Konzervatorskoj podlozi Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba iz 2015.) u unutrašnjosti je dosta pregrađivana, a dvorišni objekti su posve bez arhitektonskih obilježja (kategorija C). Najveća kvaliteta su sačuvano pročelje i ulazna veža, ukrašeni bogatom dekoracijom u stilu kasnog historicizma (neobaroka, zbog čega bi kategoriju vrijednosti trebalo podići na B0). Dubina parcele omogućuje svestranije korištenje unutar bloka, na tragu povezivanja ozelenjenih dvorišnih zona.

Prijedlog smjernica za obnovu

S obzirom na današnje stanje te sačuvanu dekoraciju pročelja i veže, potrebno je razmisliti o novoj namjeni prostora

ili obnovi školskih prostorija, primjereno 21. stoljeću. Veliki potencijal omogućuje dubok prodor parcele prema sredini bloka. Uklanjanjem dijela danas neiskorištenih dvorišnih objekata, očuvanjem postojećeg zelenila te povezivanjem s ozelenjenim zonama (dvorište Ilice 49, park u sredini bloka), omogućilo bi se podizanje kvalitete stanovanja, ali i primjereniji okoliš Kazališta *Gavella*. Na taj način simbolički bi se, u hortikulturno objedinjenom prostoru, povezali postojeći kulturni i kulturno-tehnički sadržaji (zgrada Zajednice tehničke kulture, Kazalište *Gavella*). Što se zgrade tiče, u obnovi je nužno očuvati i primjereno restaurirati ulično historicističko pročelje i vežu, što je i navedeno u posebnim uvjetima zaštite kulturnog dobra koje je izdao Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Frankopanska 8

LELJA DOBRONIĆ, *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, Muzej grada Zagreba, 1959.

OLGA MARUŠEVSKI, Franjo Klein, graditelj sredine 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 17(1993.), 107–123

Muzej grada Zagreba, Zbirka fotografija

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

Sandra Križić Roban

* U Državnom arhivu u Zagrebu, uz dokumentaciju za navedenu lokaciju, uloženi su nacrti Franje Kleina iz 1862. godine, za dvokatnu stambenu zgradu Petra Dräxlera. Na nacrtu je navedena Savestraše No. 604. Prema *Starim numeracijama kuća u Zagrebu* Lelje Dobronić, navedena je numeracija (604) doista povezana s Frankopanskom 8. Ipak, uvidom u fotografiju srušene Kleinove kuće u Frankopanskoj ulici, te osobito zbog nagiba ulice vidljivog na snimci, čini se da je predmetna arhitektonska dokumentacija krivo uložena, te se u stvari odnosi na susjednu, neparnu stranu ulice.

ID 07 Dramsko kazalište Gavella

Frankopanska 10

KČ	2094
Tip građevine	Ugrađena zgrada; izvorno dvije dvorištem odvojene zgrade
Katnost	Po + P + 2 (ulična i spojna zgrada) Po + P + 5 (dvorana i prateći radni prostori)
Vrijeme gradnje	prije 1864. / 1905. / 1908. / 1915. – 1917. / 1922. – 1929.
Naručitelji	Dragutin Lobe (Požega, 1833. – Nova Gradiška, 1924.), industrijalac i političar Adolf Müller (Zagreb, 1857. – Zagreb, 1932.), trgovac i poduzetnik Narodno kazalište u Zagrebu (danas Hrvatsko narodno kazalište) Zagrebačko dramsko kazalište (danas Dramsko kazalište <i>Gavella</i>)
Projektanti	Prva hrvatska zidarska zadruga Građevinsko poduzetništvo Braća Carne-lutti Josip Dryàk (1870. – 1950.) Srećko Florschütz (1882. – 1960.) i braća Hintermayer
Kasniji zahvati	1930. dogradnja radnih prostorija u sjevernom krilu (projekt: Josip Dubsy) 1953./1954. preuređenje interijera (projekt: Božidar Rašica)

1960. dogradnja sjevernog krila (projekt: Arhitektonski biro Žerjavić)

1972. – 1974. preuređenje interijera (projekt: Andrija Mutnjaković)

1976. dogradnja i adaptacija tehničkog trakta (projekt: Andrija Mutnjaković)

1990./1991. izvedba atrija, adaptacija ulične zgrade te tehničkih i radnih prostorija (projekt: Arhitektonski biro Centar 51, Vjenčeslav Lončarić i Nebojša Weiner)

1994./1995. adaptacija dvorane i Male scene *Mamut* (projekt: Arhitektonski biro Centar 51, Vjenčeslav Lončarić i Nebojša Weiner)

– od 2017. gradnja male dvorane iznad atrija (projekt: Nenad Kondža)

Stilske značajke Modernizirani drugi neoklasicizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Ugrađeni kompleks građen je u više etapa. Početkom 20. stoljeća činile su ga dvije zgrade: ulična stambena zgrada s lokalom i dvorišna zgrada kina Helios adaptiranog u kazalište dvadesetih godina. Dvije zgrade su početkom devedesetih godina povezane atrijem ili tzv. »spojnim objektom«.

Ulična ugrađena dvokatnica slijedi građevinski pravac Frankopanske ulice i dužom osi je položena u smjeru sjever – jug. Trokutastim zabatom i balkonom uklapa se u pročelje bloka prema Frankopanskoj, s reprezentativnim uglovnica na glašenima erkerom i kupolom te nizom centralno smještenih balkona kojima se ističe prvi kat (*piano nobile*). U osnovi zgrade je jedna od najstarijih u Frankopanskoj ulici ucrtana na katastarski plan iz 1864. s dvama dvorišnim objektima.

Dvorišna peterokatna zgrada kazališta namijenjena je »proizvodnji« i održavanju repertoara. Zgrada je položena du-

žom osi u smjeru istok – zapad; pristupa joj se kroz trijem ulične zgrade s kojom zatvara dvorište trapezoidnog/klinastog oblika, naknadno preoblikovano u natkriveni atrij.

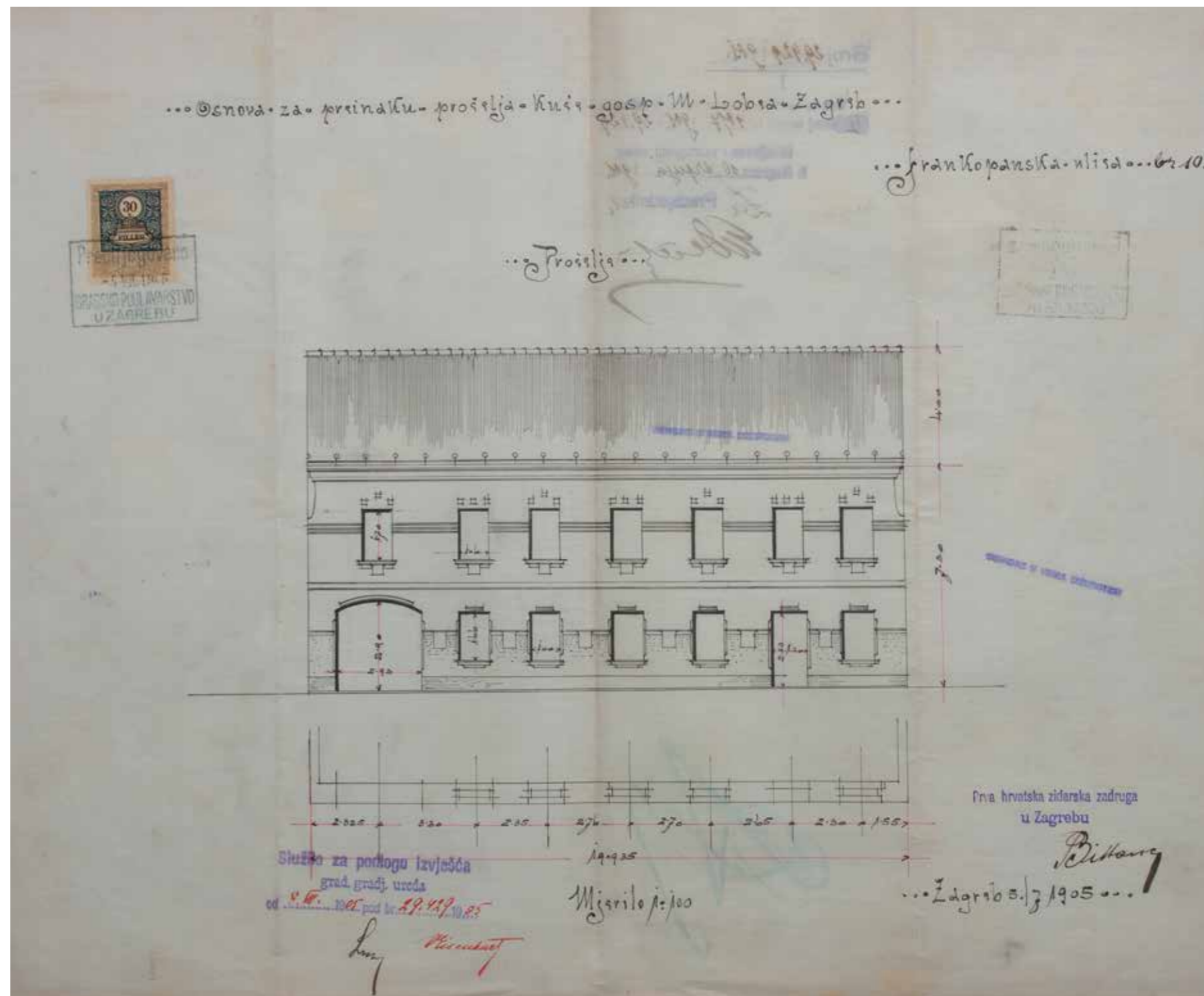
Kompleks je djelomično ugrađen između uličnih i dvorišnih zgrada u Frankopanskoj 8 i 12, a djelomično »slobodan« sa sjeverne strane (dvorište-veža u Frankopanskoj 8) i zapadne strane prema dvorištu bloka. U dvorištu-veži Frankopanske 8 nalazi se i drugi ulaz u kazalište za djelatnike. Sa zapadne strane prema parku je terasa klupskog prostora za djelatnike kazališta te dograđeni objekt koji se koristi za odlaganje scenografija.

Od svojega otvorenja, kazalište ima problema s unošenjem većih dijelova scenografija, budući da nema kolni pristup pozornici. Tadašnji vlasnik hotela/svratišta *Imperial* u Frankopanskoj 8 uskratio je besplatan prolaz kroz njegovu vežu, pa su se dijelovi scenografije unosili kroz gledalište. Taj je problem riješen nakon Drugoga svjetskog rata, kad je kazalištu omogućen pristup kroz veže u Frankopanskoj 8 i Dalmatinskoj 8. Bila je u planu i gradnja upravne zgrade u Dalmatinskoj 4.

Organizacija prostora

Ulična zgrada

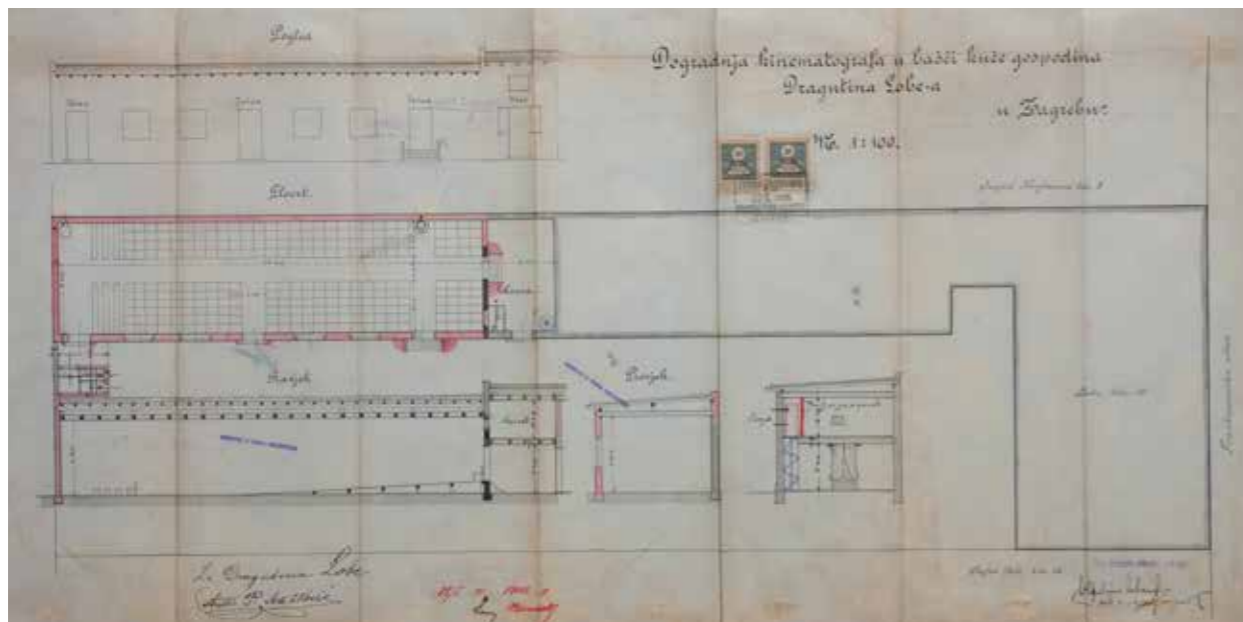
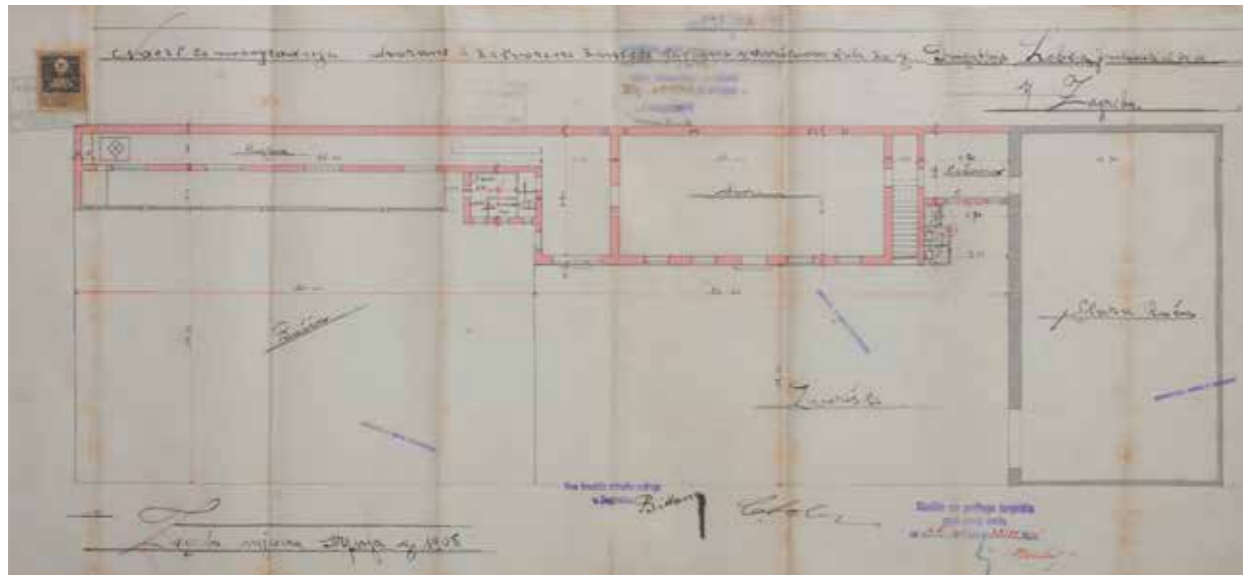
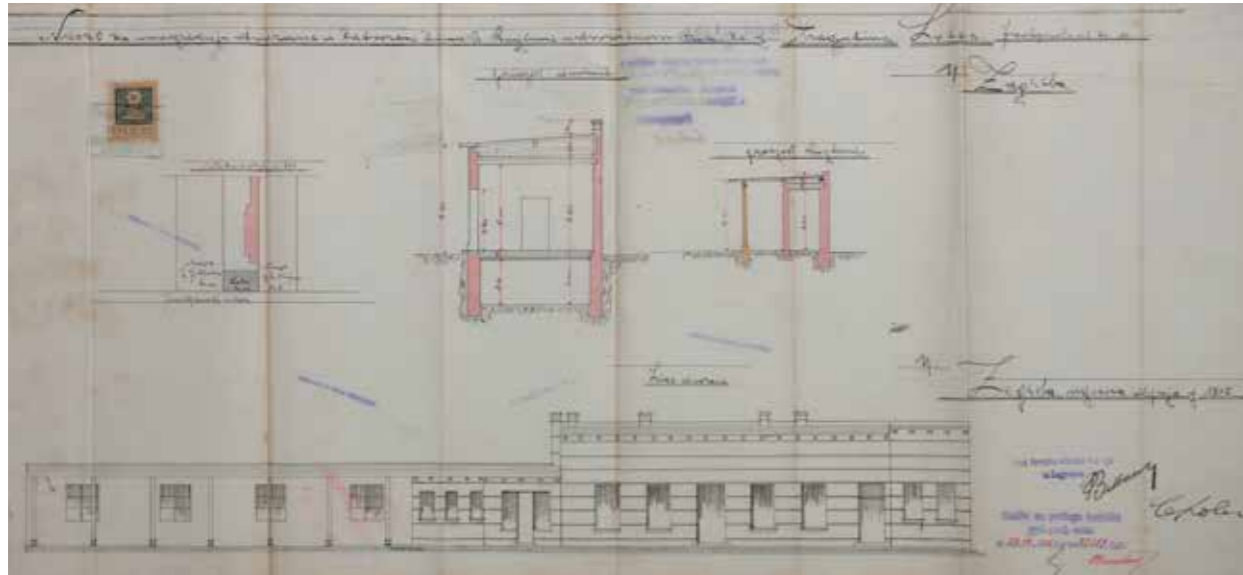
Ulična zgrada ucrtana u katastarskom planu iz 1864. bila je jednokatnica sa sedam prozorskih osi čija izvorna osnova nije poznata. Ulično pročelje je prvi put preoblikovano 1905., a drugi put 1915., kad je nadograđen drugi kat. Namjena i organizacija prostorija po etažama upućuju na to da je riječ o ponešto atipičnom objektu namijenjenom primarno stanovanju, s ugostiteljskim sadržajem, »blagovalištem« i kuhinjom u prizemlju, koje je i u službi stanara i vanjskih korisnika. Stambeni prostori na prvom i na drugom katu nemaju kuhinje, a na oba kata je samo jedna kupaonica. »Blagovalište« i kuhinja su u sredini između dviju veža pozicioniranih simetrično uz sjevernu i južnu među. U »blagovalište« se ulazi izravno iz Frankopanske

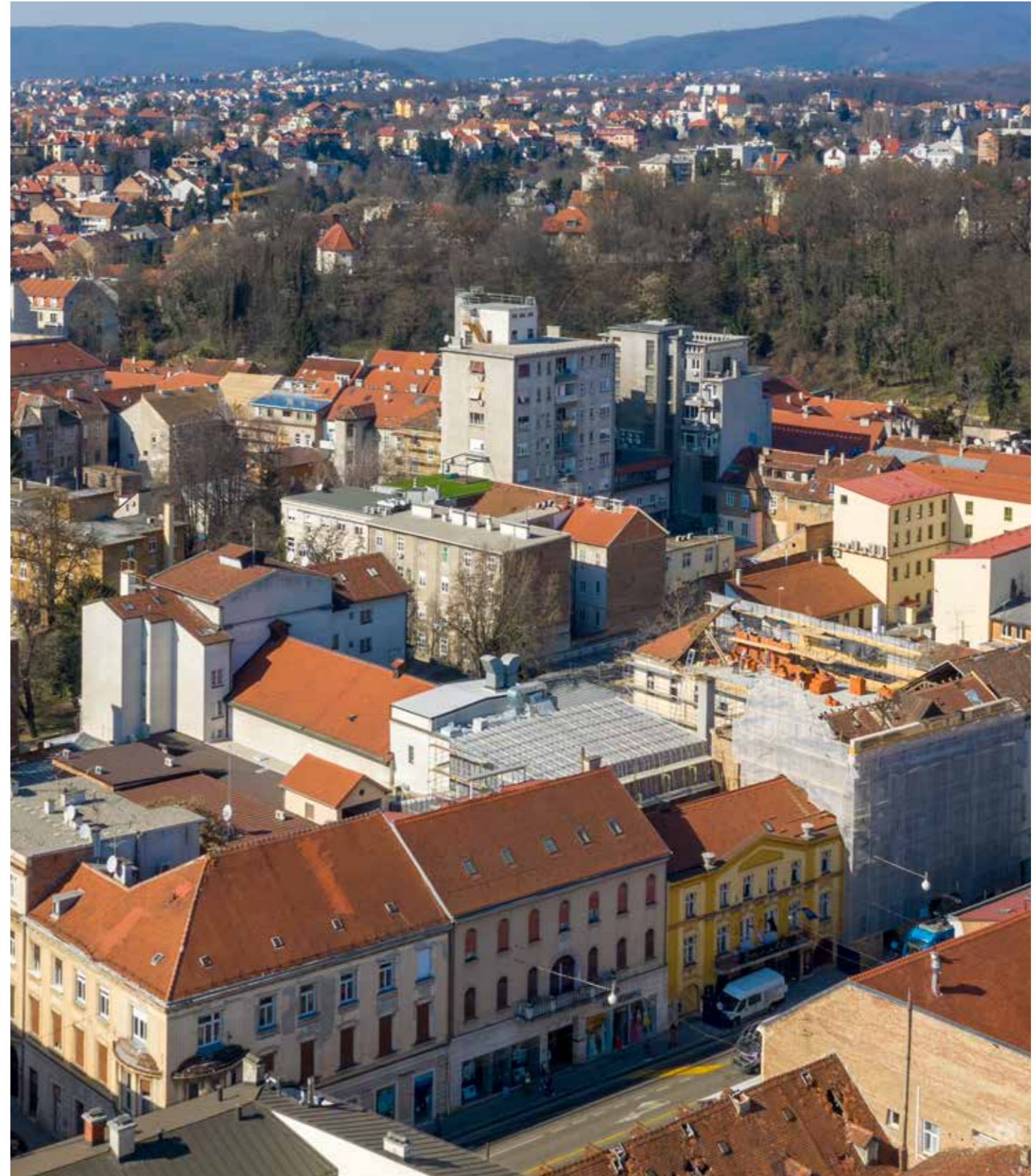
Kuća Lobe, Prva hrvatska zidarska zadruga u Zagrebu, 1905., preoblikovanje uličnog pročelja, DAZ

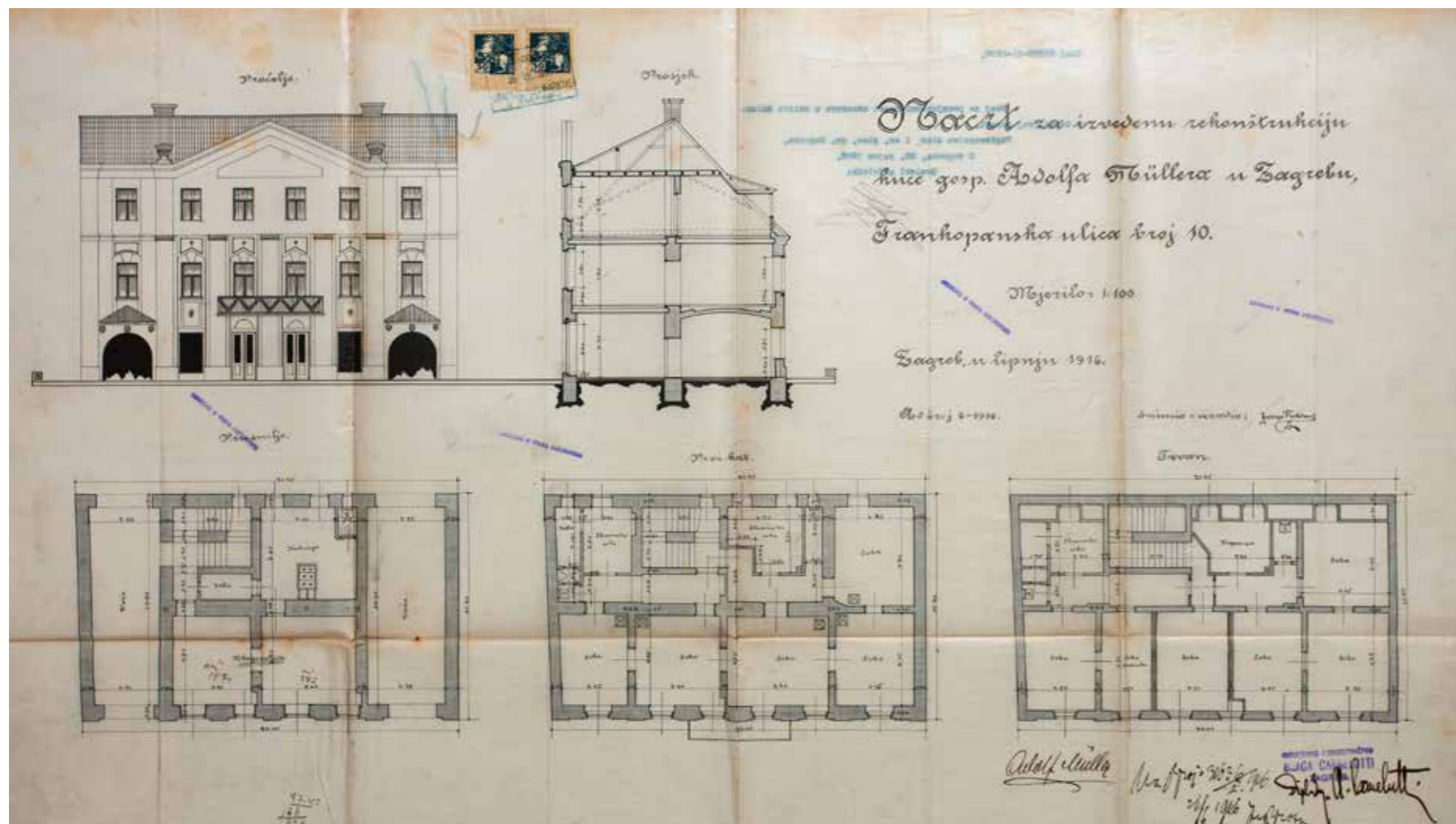
i iz stubišnog prostora zgrade kojim se pristupa u stambene prostorije na katu. Ulaz u stubišni prostor je iz južne veže. Stubište je dvokrako (krakovi su položeni paralelno s pročeljima) i ima prirodno osvjetljenje. Oba kata imaju jednaku osnovnu prostornu organizaciju. Podijeljena su

središnjim nosivim zidom na pročelnu i začelnu stranu, na začelnoj su uz stubište smještene pomoćne prostorije – sobe služavki i sanitarije zračene kroz svjetlarnik te centralno smješteni hodnici. Stambeni prostor na prvom katu čini jednu stambenu jedinicu s dva ulaza, enfiladom i dvjema

Kuglana i dvorana Dragutina Lobe (dogradnja dvorišnog krila), Prva hrvatska zidarska zadruga u Zagrebu, 1905., pročelje, presjek i tlocrti, DAZ
Pogled na Dramsko kazalište Gavella s jugozapada

Pregradnja i preoblikovanje pročelja kuće Müller, Građevno poduzetništvo braća Carnelutti, 1916., tlocrti prizemlja, prvog kata i mansarde, presjek i ulično pročelje, DAZ

služinskim sobama. Na drugom katu su dvosobna i trosobna stambena jedinica te zasebna soba s ulazom sa stubišta.

»Proizvodna« zgrada

Osnova kina nije sačuvana. Sačuvan je samo nerealizirani projekt adaptacije kina *Helios* u varijete-kazalište *Helios-Urania* (Braća Carnelutti za Adolfa Müllera), na temelju kojega možemo pretpostaviti da je zgrada kina (s podrumom, prizemljem i katom) imala dva dijela: ulazni dio s predvorjem i stubištima te dvoranu bez pozornice. Adaptacija kina za potrebe Narodnog kazališta obuhvaćala je dogradnju pozornice i tehničkog dijela – sjevernog i južnog krila. Glavni korpus zgrade kazališta (površine 260 m²) ima pravokutnu osnovu.

Čine ga *foayer* i dvorana s pozornicom u njegovu produžetku. Zgrada ima dva dograđena krila sa stubištima i zahodom na svakom katu, priključena sjeverno i južno od pozornice. Krila su povezana hodnikom smještenim neposredno iza pozornice. Ulaz u kazalište istaknut je i zaštićen trijemom. *Foyer* je smješten između dvaju dvokrakih stubišta, ispod kojih su blagajne i sanitarni čvorovi. U produžetku stubišta su garderobe, također dostupne iz *foayera*, visinski dilatiranog od ulaznog dijela četirima stubama. Podizanjem razine pada dobivena je razlika u visini, potrebna za prostor orkestra ispred pozornice. Iz *foayera* publika ulazi u *promenoir*, pret-prostor dvorane. Duž sjevernog i južnog pročelja dvorane u prizemlju su hodnici s evakuacijskim izlazima, dostupni iz *promenoira* i same dvorane. *Foyer* na prvom katu je pro-

straniji, dok je na drugom katu riječ o »balkonu« s kojega se ulazi u dvije lođe i centralno smještenu kabinu za projekcije. Gledalište je u parteru imalo 21 red sjedala, a na balkonu, koji je prekrivao gotovo polovinu partera, 12. Ukupan kapacitet gledališta bio je 674 sjedala (396 u parteru, 258 na balkonu i 20 u reprezentativnim ložama u parteru bočno od prostora za orkestar). Dok je pod partera ravan, gledalište na balkonu stepenasto se spušta prema pozornici. S balkona vode stepenice u lođu na drugom katu.

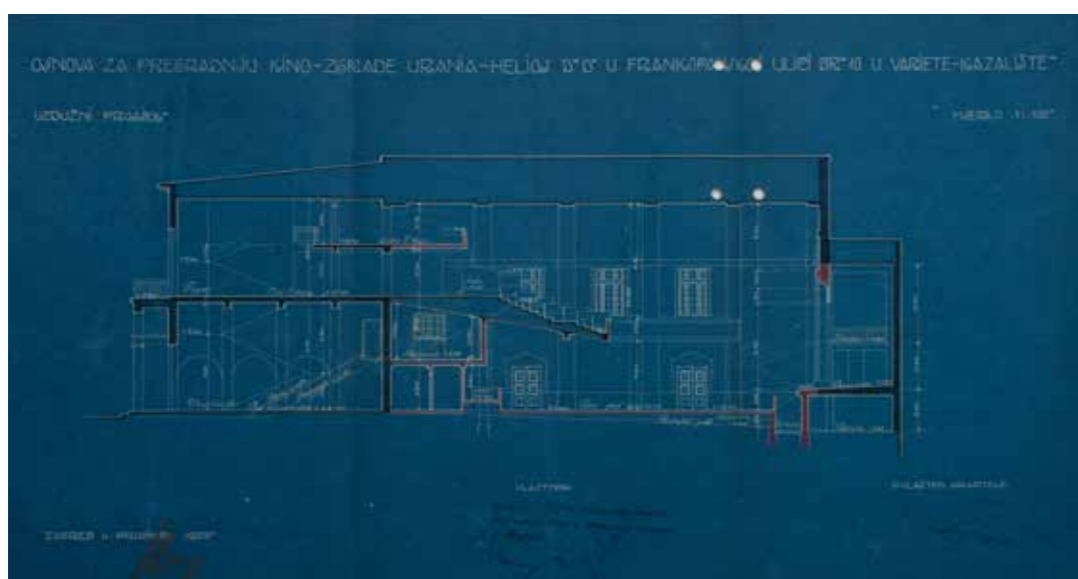
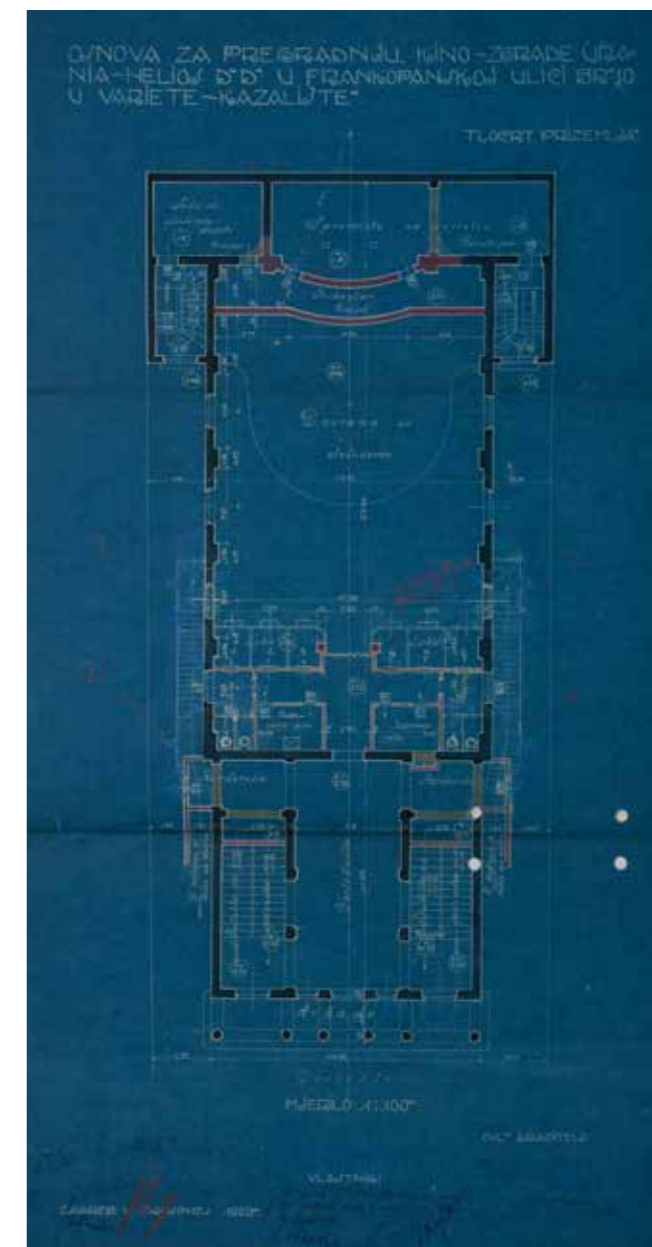
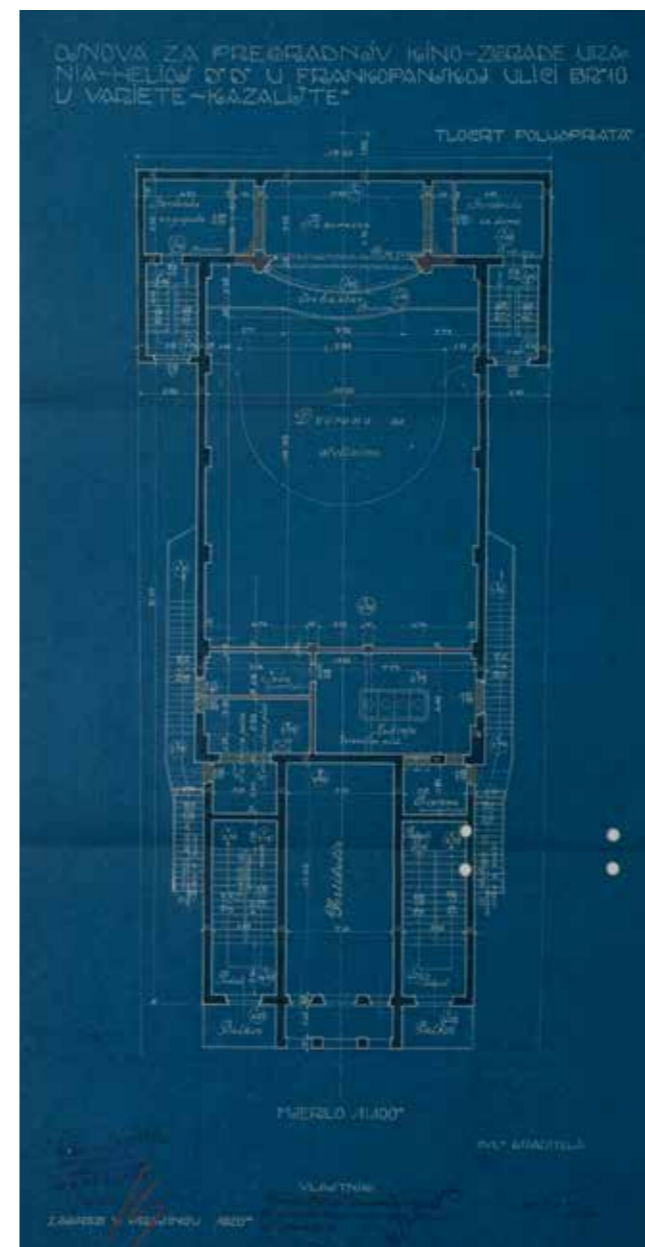
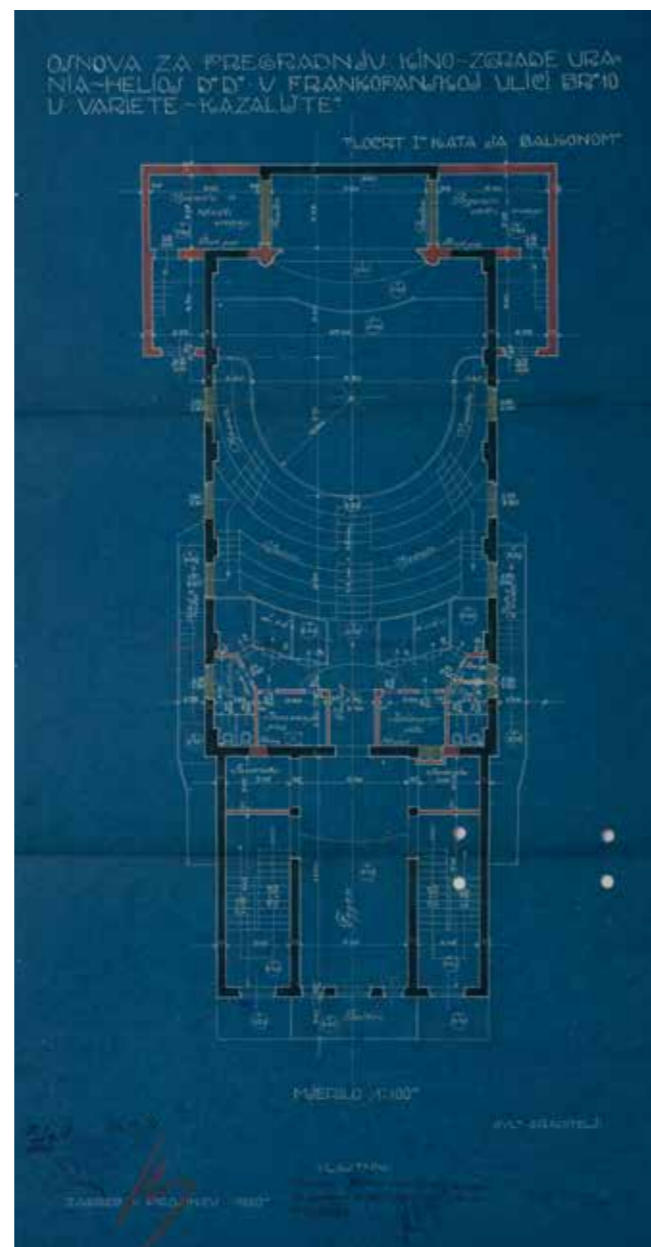
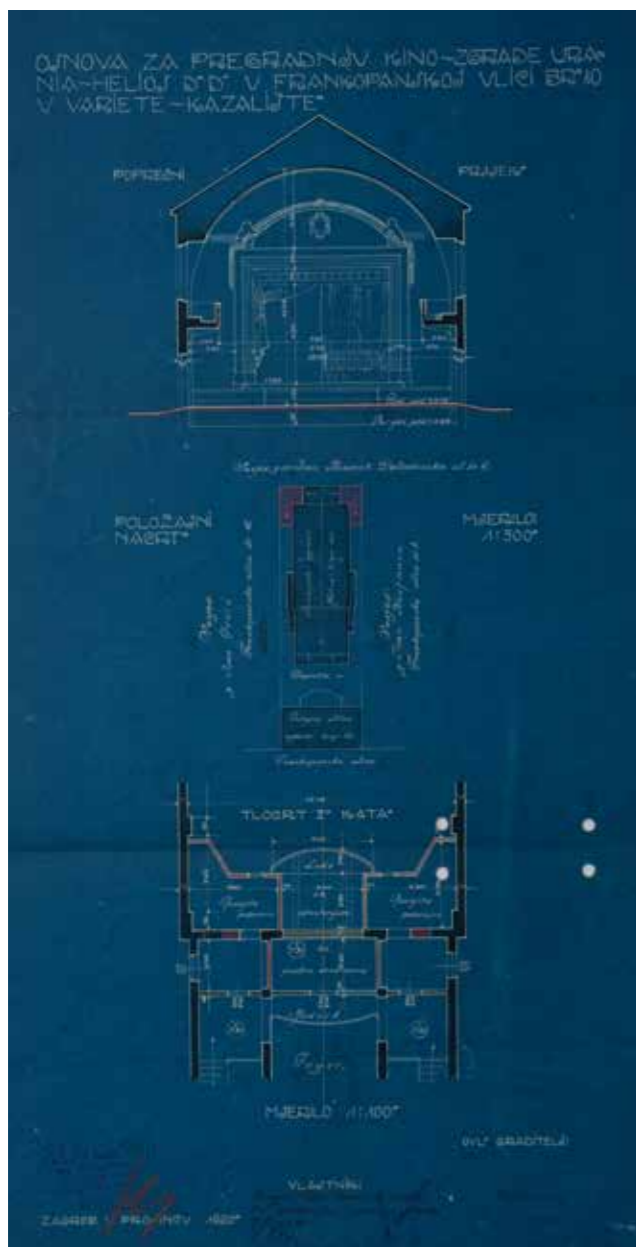
Dograđena pozornica duboka je deset metara, a visoka šest. Opremljena je radnim galerijama na prvom katu, cugovima za izmjenu scenografije i suvremenom rasvjetom reguliranom iz proscenija. Sferni horizont, zaobljena čvrsta pozadina, izvedena je od gipsa.

Južno krilo je manje površine. Namijenjeno je skladištu pokućstva u podrumu, ženskim garderobama (za šest osoba) u prizemlju i na prvom katu (mezanin u nacrtima) te uredskim prostorijama na drugom i trećem katu (na nacrtima prvi i drugi kat). U površinom dvostruko većem sjevernom krilu su tehničke prostorije (skladišta rekvizita, visine dvaju katova, i kostima, krojačka dvorana i soba »krojačkog majstora«), muške garderobe (u prizemlju, prvom i drugom katu / na nacrtima mezaninu i prvom katu) i soba glazbenika (podrum). Podjela na »žensko« – južno krilo i »muško« – sjeverno, zadržala se do danas.

Unutarnja oprema

Ulazni prostor kazališta bio je bogato dekoriran. Zidovi su raščlanjeni pilastrima s jonskim kapitelima koji nose lukove svoda. Svod je imao dekoraciju koja imitira kasetirani svod s poljima dekoriranim cvjetovima. Središnja dvokrilna vrata koja vode u *foayer* imala su polukružno nadsvjetlo koje slijedi oblik lukova i svoda. Predvorje anonimni novinar *Jutarnjeg lista* opisuje ovako: »Blistavi mramor, velika zrcala, zlatno svjetlo pozdravlja u predvorju posjetioca.«

Interijer dvorana bio je skromniji, nema »... puno kićene pozlate, niti pompozni draperija. Sve je jednostavno, li-

Pregradnja kina Helios u Variete-kazalište, Braća Kaučić i Gyketa, 1920., položajni nacrt, tlocrti prizemlja, pokukata i pvog kata, poprečni i uzdužni persjek presjeci, DAZ

nearno, sve vuče i upravlja pogled na jedno mjesto – k pozornici.« Glavni oblikovni elementi gledališta su lučni okviri koji nose konstrukciju krovišta i pokrov; pet takvih okvira povezano je uzdužnim gredama, s čije je donje strane ugrađena rasvjeta. Lukovi su s donje strane ornamentirani motivom meandra. Vid-

ljive su i konzole i kasetirana ploča na kojoj počiva balkon sa zidanom ogradom, koja je u donjem dijelu stepenasto profilirana. Na isti način je oblikovan i lučni portal pozornice također ukrašen motivom meandra. Zid oko portala i ograda balkona dekorirani su cvjetnim medaljonima. Interijer je bio oličen »svijetlo-zelenim, sivim i žućkastim (drap) tonovima s diskretnim delikatnim okvirnim ornamentima, željezni zastor svijetlosiv, sjedala od crnog drveta s crvenim jastučićima.«¹

1 *** Narodno kazalište. Otvorenje Malog kazališta u Frankopanskoj ulici. – Prva predstava: Crna kraljica, 23. Ov. Mj., u: *Narodna politika*, 27. veljače 1929., 3

Balkon je imao drveni pod. Od izvorne opreme kazališta sačuvan je portal pozornice i ograda stubišta sjevernog i južnog krila.

Pročelja

Glavna pročelja ulične i dvorišne zgrade oblikovana su protomodernistički – vokabularom reduciranoga moderniziranog drugog neoklasicizma. Ulično pročelje simetrično je komponirano i podijeljeno na tri dijela – središnji dio (s četiri prozorske osi povezane balkonom na razini prvog kata) i dva bočna (s po jednim prozorom i vežama, kroz koje se iz Frankopanske ulice izravno pristupa dvorišnoj zgradi kazališta). Središnji i bočni dijelovi odvojeni su pilastrima koji ističu i uglove zgrade. Na pilastrima središnjega dijela (koji završavaju vazama) počiva trokutasti zabat koji uokviruje kartušu jednakog oblika. Središnji dio istaknut je balkonom koji ima i funkciju nadstrešnice. Ograda balkona je od kovanog željeza, vertikalnih šipki ukrućenih dijagonalama koje tvore motiv trokuta. Trokutastog presjeka / oblika su i nadstrešnice veža.

Pročelje nema klasičnu tripartitnu podjelu; na njemu se jasno čita nadograđeni, nešto niži drugi kat, odvojen od prizemlja i nešto višeg prvog kata vijencem. Prozori kata nisu uokvireni. Pročelja prizemlja i prvog kata ritmizirana su izmjenom pilastara s jonskim kapitelima i polja s prozorima. Prozori su obrubljeni plitkim »okvirima« s trokutastim zabatima i trapezoidnim zaglavnim »kamenom«. Polja iznad prozora daju dubinu pročelju uslojavanjem okvira od većeg prema manjima. Unutar polja su maskeroni koji eksplicitno upućuju na namjenu zgrade. Prozori iznad veža uokvireni su na isti način, samo »okviri« imaju polukružni oblik, kao i otvori prizemlja, koje ima naglašeni sokl.

Pročelje dvorišne zgrade oblikovano je jednakim elementima – jonskim kapitelima, lukovima, upuštenim poljima, vazama itd. I to pročelje podijeljeno je na središnji dio (s

Ulično istočno pročelje

Prozor na prvom katu • Akroterij • Pilastar

trima prozorskim osima) i dva bočna dijela (s jednim otvorom te uglovima naglašenim pilastrima). Središnje polje obrubljeno je plitkim »okvirom«, čije vertikale poput pilastara na vrhu imaju kugle, između kojih je atika odijeljena od pročelja profiliranom strehom, tj. vijencem. S brojem prozorskih osi korespondira i broj ulaza u prizemlje, koje je natkriveno trijemom. Središnji dio trijema ima kolonadu (četiri) jonskih stupova s impostima i polukružnim lukovima, iznad kojih su polja oblikovana poput polja iznad prozora ulične zgrade. U središtu polja su maskeroni. Dok je dio iznad trijema u funkciji balkona, bočni dijelovi su niži

(u visini imposta) i bez funkcije, iako imaju ogradu. Balkon ima ogradu s četiri stuba s vazama, između kojih je ispunjena od kovanog željeza s vertikalnim prečkama i medaljonima sa stiliziranim slovom S. Jednaka ograda sačuvana je na stubištima sjevernog i južnog krila zgrade. Plastičnost trijema dodatno je istaknuta plošnom obradom pročelja zgrade. Svi su prozori i vrata bez profilacija, gotovo u ravnini pročelja. Bez dekoracije bila su i dvorišna pročelja ulične zgrade i dvorane te tehničkog dijela kazališta, raščlanjena samo otvorima.

Krovište

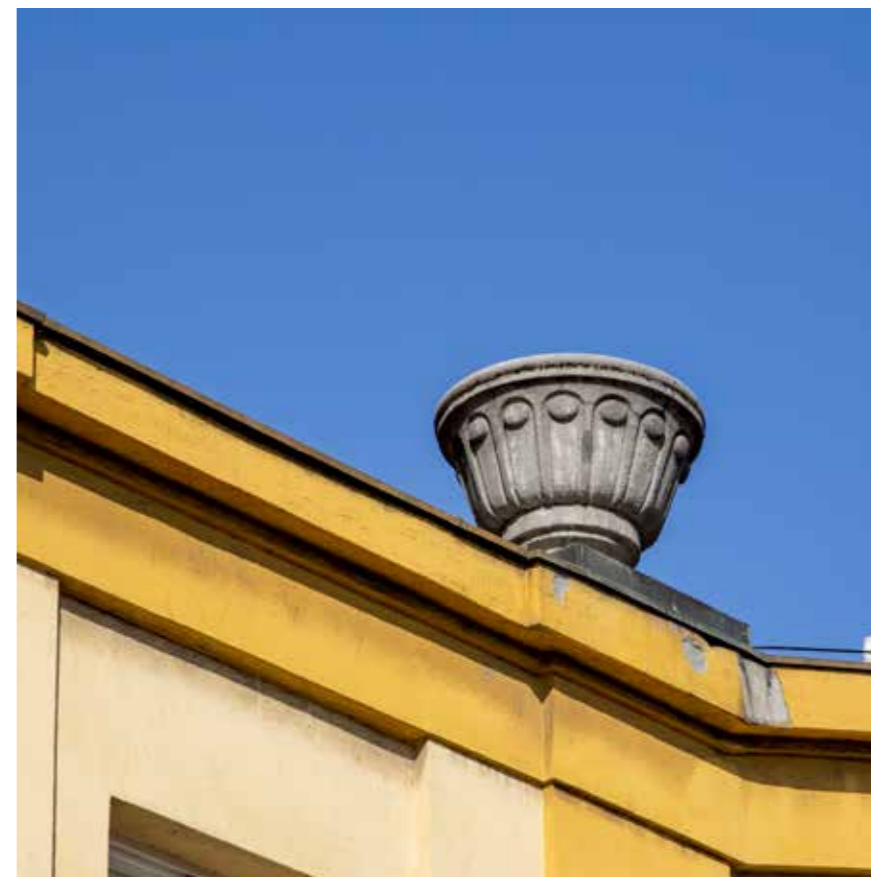
Krovište ulične zgrade je dvostrešno, prekriveno crijepom. Krov dvorane koji počiva na okvirnoj lučnoj konstrukciji je dvostrešan. Dvostrešni plitki krov natkrivao je i pozornicu. I južno i sjeverno krilo pokriveno je plitkim jednostrešnim ravnim krovom.

Pomoćne dvorišne građevine

U produžetku pozornice, duž zapadnog vanjskog zida, recentno je dograđen prostor za pohranu kulisa.

Materijal i tehnika gradnje

Ulična zgrada je zidana od opeke. Međukatne konstrukcije su drvene. Svodovi uličnih veža su bačvasti. Stubište je novoizvedeno, armiranobetonsko. Sva arhitektonska plastika pročelja ulične i dvorišne zgrade izvedena je u žbuci. Zgrada kazališta ima betonske zidove u podrumu i zidove od opeke na katovima. Dvorana je presvođena polukružnim okvirnim armiranobetonskim nosačima, a armiranobetonska je i konzolna konstrukcija balkona te međukatna konstrukcija foajera. Sjeverno i južno krilo imaju zidove od opeke i drvenu međukatnu konstrukciju. Stubišta su izvedena od kamenih stuba oslonjenih na željezne traverze.

Građevinsko stanje

Zgrada je rekonstruirana početkom devedesetih godina prošloga stoljeća. U potresu 22. ožujka 2020. neznatno je oštećena, kao i zgrada samog kazališta (dvorana te južno i sjeverno krilo). Vidljiva oštećenja nastala su u zoni krovišta dvorane i pozornice, budući da zidovi nemaju horizontalne serklaže. Ulična zgrada je pretrpjela i jača oštećenja tavana etaže, zbog urušavanja zabatnog zida i dimnjaka susjedne kuće u Frankopanskoj 8.

Faze gradnje

Zgrada kazališta ima iznimno kompleksnu povijest. Osim što je čine dvije zgrade građene u različito vrijeme za različitu namjenu, u više je navrata dograđivana, pregrađivana, nadograđivana. Ulična jednokatnica datira iz razdoblja prije 1864. godine. Uličnog je pročelje u dva puta preoblikovano prigodom gradnje dvorišnog komercijalnog sadržaja namijenjenog zabavi. Prvi put vlasnik Dragutin Lobe preoblikuje 1905. pročelje zgrade u maniri krajnje pojednostavnjene secesije. U dvorištu gradi prizemnu dvoranu i kuglanu, koja je već 1908. bila pregrađena i dograđena za potrebe kinematografa (projekt: Prva hrvatska zidarska zadruža). Lobe je bio vlasnik prve parne Pivovare *Lobe* u Novoj Gradiški, gradonačelnik Nove Gradiške i saborski zastupnik. U Zagrebu je imao skladišta, prodavaonice i pivnicu s plesnom dvoranom u Masarykovoju ulici. U dvorani pivnice Klub Ćirilo-Methodskih zidara otvorio je 1907. drugo stalno zagrebačko kino.

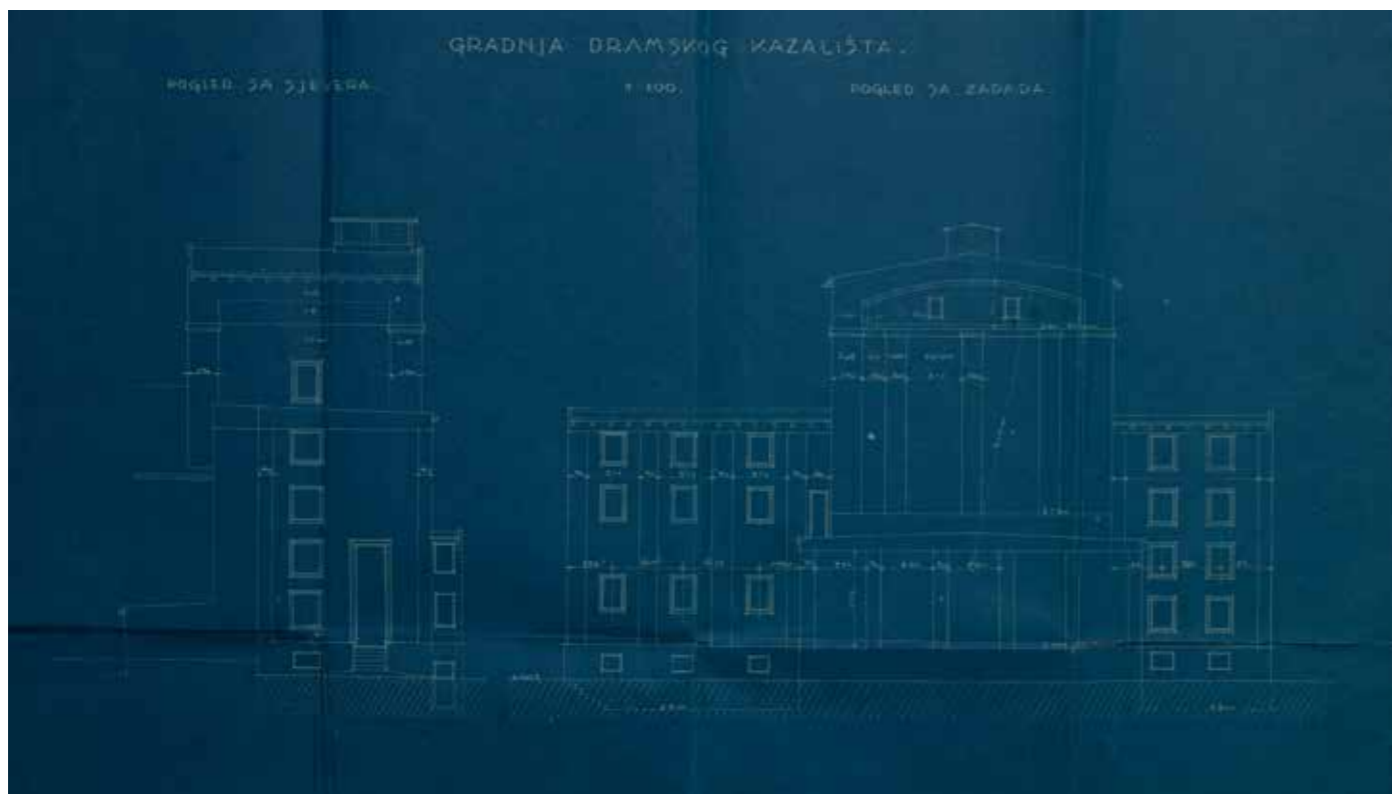
Drugo preoblikovanje pročelja ulične zgrade u Frankopanskoj 10, s dogradnjom drugog kata (s dvorišne strane mansarde), i izgradnju nove, dvorišne, namjenski građene zgrade kinematografskog kazališta *Helios*, realizirala je 1915.

Malo kazalište – adaptirana zgrada kina *Helios*, izvorno pročelje prema projektu Građevnog poduzetništva braća Carnelutti, 1916., IPU, Zbirka Aleksandera Lasla

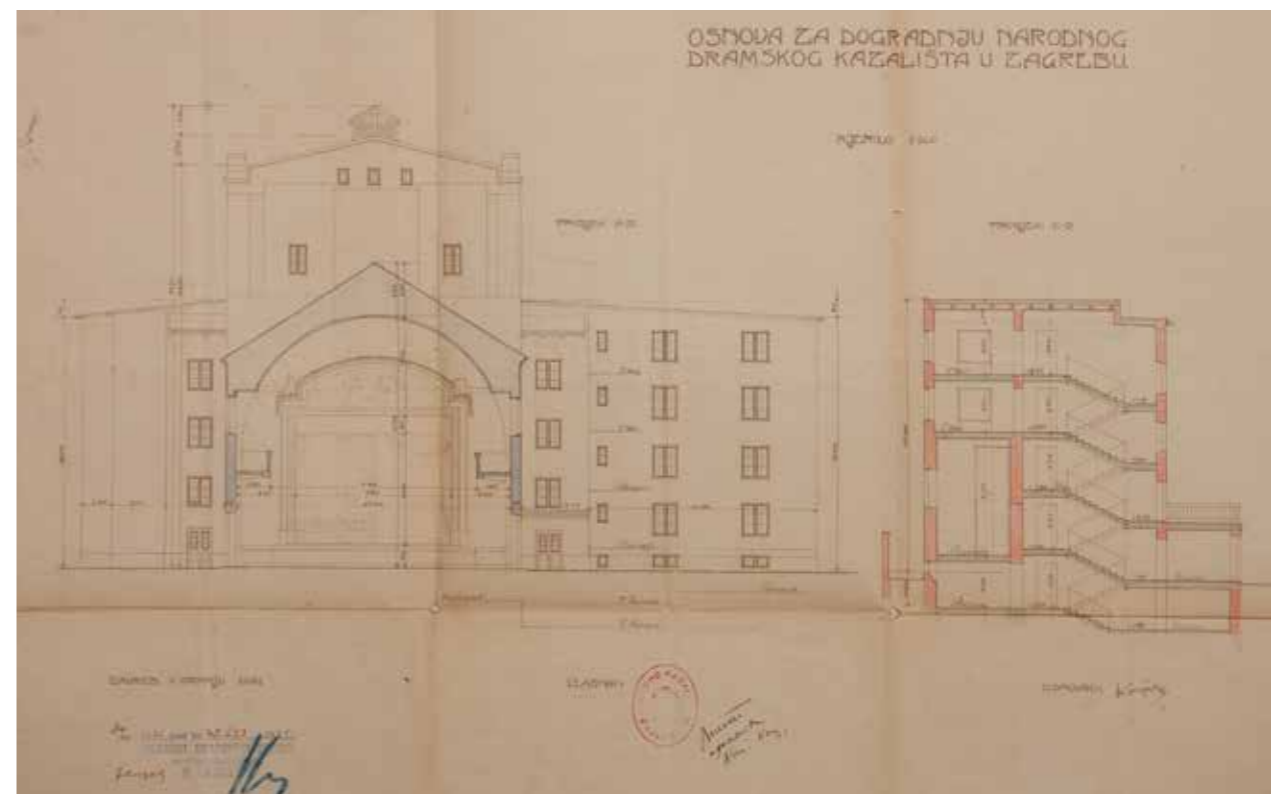
– 1917. tvrtka Braća Carnelutti za Adolfa Müllera. Gotovo istovremeno s gradnjom zgrade kinematografa *Helios*, inž. građevine Amedeo Carnelutti realizira i zgradu kinematografa *Metropol* (poslije *Zagreb*) na Trgu Petra Preradovića. Carnelutti bio je etablirani statičar i konstruktor, angažiran na više važnih gradnja. Nerealizirani projekt pregradnje zgrade kinematografa u varijete, Müller je 1921. naručio od tvrtke Braća Kaučić i Gyiketta. Müller je od Lobe kupio i zgradu pivnice na čijem je mjestu 1925. izgradio kino *Balkan-Palace*, danas *Europa*. Kina *Union*, *Helios*, *Balkan-Palace*, *Apolo* (danas Satiričko kazalište Kerempuh) i Filmski zavod *Urania*, Müller je objedinio u tvrtku *Urania-Helios* d.d. za vođenje kina i industriju filmova u Zagrebu.

Kino *Helios* kupljeno je 1922. za drugu scenu Narodnog kazališta (danas Hrvatsko narodno kazalište), tzv. Malo kazalište u Frankopanskoj. Kupnju i adaptaciju zgrade inicirao je vladin referent za umjetnost i upravitelj kazališta Vladimir Treščec Branjski. Dograđena je pozornica te južno i sjeverno krilo s prostorijama za glumce i tehniku. Arhitekt je Josip Dryak. Dryak je diplomirao u Pragu i trajno se nastanio u Zagrebu, gdje je vodio gradnju Narodnog kazališta. Bio je nadzornik zagrebačkih kazališnih zgrada (1905.–1933.) i nastavnik na zagrebačkoj Obrtnoj školi. Pregradnju Malog kazališta realizirala je tvrtka Srećko Florschütz i braća Hintermayer. Realizacija se oduljila od 1922. do 1929., zbog nedostatka financijskih sredstava (investitor je Ministarstvo prosvjete) i nepredviđenih okolnosti (prodor vode u podrumске prostorije, štrajkovi radnika itd.). Dio sredstava za gradnju namaknut je iz kredita Hipotekarne banke te reparacije, ratne štete koju je isplatila Njemačka. Tijekom radova na zgradi kazalište se koristilo adaptiranom zgradom *Streljane* na Tuškancu (1923.–1929.).

Zagrebačko dramsko kazalište u Frankopanskoj, današnje Dramsko kazalište *Gavella*, postalo je samostalna institucija nakon odcjepljenja dijela ansambla, mladih glumaca i redatelja, Hrvatskog narodnog kazališta 1953. godine. Zgrada je preuređivana i dograđivana više puta: pedesetih, šezdesetih, sedamdesetih i devedesetih godina 20. stoljeća,

Malo kazalište u Frankopanskoj, Josip Dryak, 1921., sjeverno i zapadno pročelje, DAZ

Malo kazalište u Frankopanskoj, Josip Dryak, 1921., presjeci, DAZ

ali i u drugom desetljeću 21. stoljeća. Intervencije su bile različitog obuhvata. Interijer gledališta i *foayera* tripudij su »oljušteni« od svojih »povijesnih« slojeva. Božidar Rašica samo intervenira u prostore namijenjene publici (u dvoranu i *foayere*), Andrija Mutnjaković osim preoblikovanja dvorane radi prvi veliki zahvat dogradnje i pregradnje tehničkog dijela zgrade, što čine i biro Centar 51. Venčeslav Lončarić i Nebojša Weiner prvi put izvode rekonstrukciju obiju zgrada; implementiranjem atrija objedinjava ih u funkcionalnu i prostornu cjelinu.

Ulična zgrada

Zgrada je postupno pripajana kazalištu, zadržavajući do devedesetih godina prošloga stoljeća stambeno-trgovačku funkciju. U Mutnjakovićevu zahvatu iz sedamdesetih godina, stubište je ostalo na istome mjestu, ali se u nje ga više nije ulazilo iz južne veže, nego iz dvorišta. Dvije ulične prostorije spojene su u jedan ugostiteljski prostor, u

koji se više nije ulazilo izravno s ulice, nego iz sjeverne i južne veže. Iako je prenamijenjen u uredske prostorije (računovodstvo i krojačka radionica – jedina radionica izvan sjevernog krila), prvi kat je zadržao gotovo istu prostornu organizaciju, osim ukidanja enfilade te povećanja jedne od soba na štetu druge. Premješten je ulaz u cijeli prostor; više nije u sjevernom zidu stubišnog podesta, nego u istočnom. Drugi kat je zadržao stambenu namjenu sve do devedesetih godina 20. stoljeća.

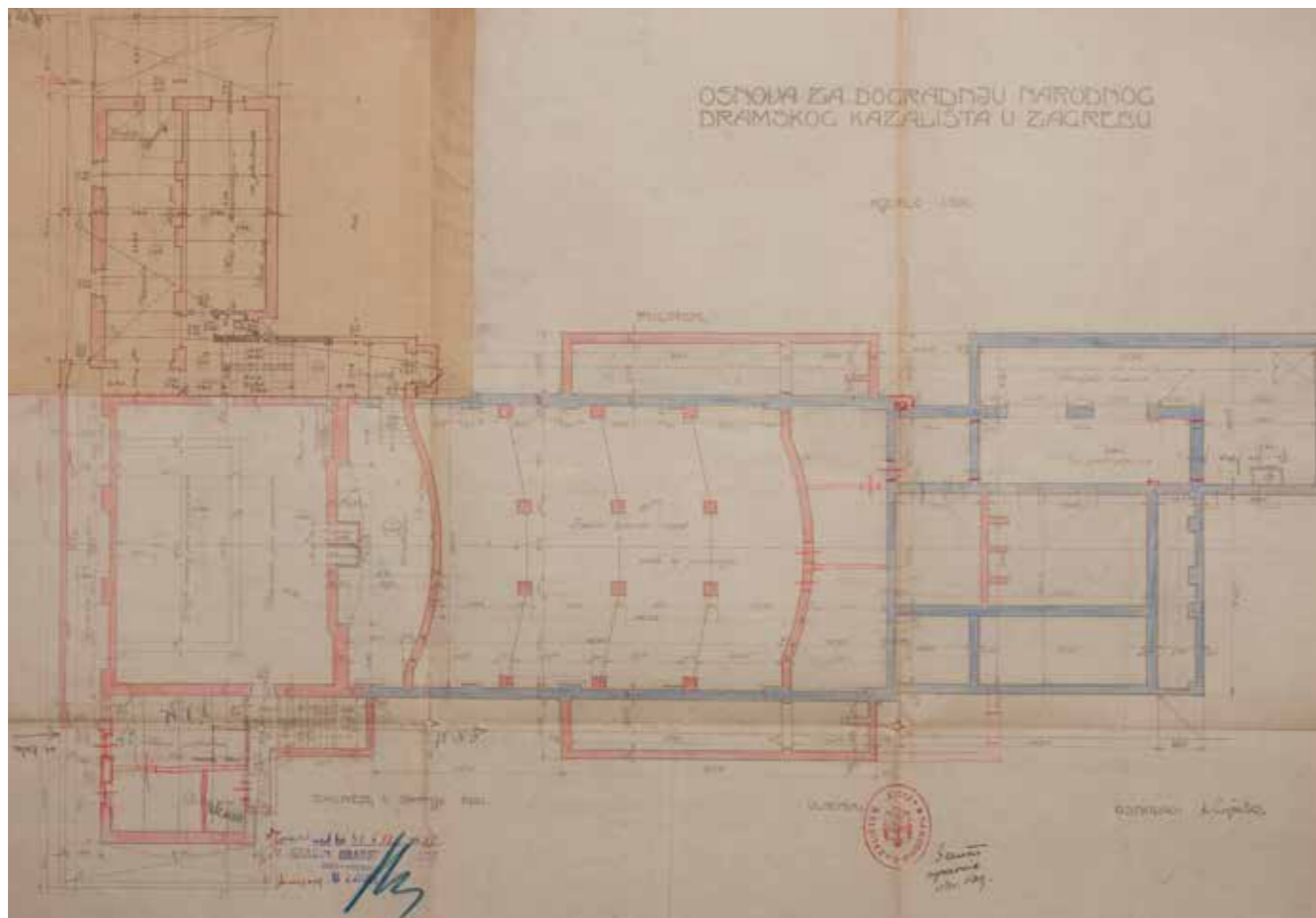
U posljednjoj intervenciji biroa Centra 51, nakon iseljavanja uslužnih sadržaja i preostalih stanara, dio prostora za publiku premješten je u uličnu zgradu koja s dvorišnom zatvara prostor atrija – staklenim krovom natkrivenog unutarnjeg dvorišta. U uličnoj su zgradi prvi put objedinjene i sve uredske prostorije – na prvom katu (ravnatelj, producent i dvorana za sastanke), na drugom (računovodstvo, propaganda, nabava, kadrovska služba). Treći kat, tj. tavan, adaptiran je za spremište kostima.

U prizemlju ulična zgrada zadržava simetričnu osnovu. Na mjesto veža sjeverno dolazi aperitiv bar, a južno blagajna i stubište za više katove. U centralnom dijelu je trijem – pretprostor i vestibul iz kojega se ulazi u stubište uredskih prostorija na katovima te u natkriveno dvorište.

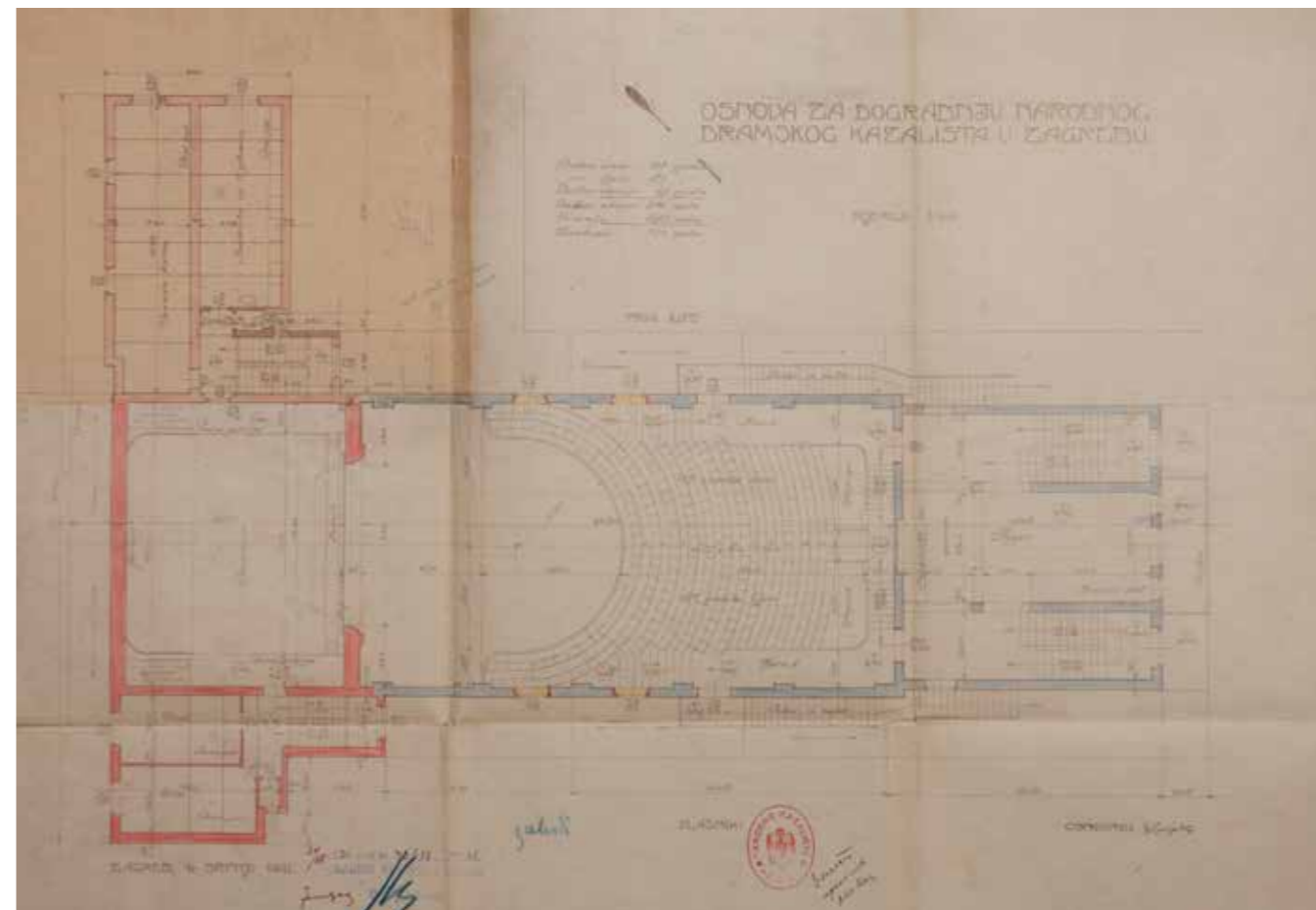
Foyer i dvorana

Prvu radikalnu modernizaciju interijera realizira arhitekt, slikar i scenograf Božidar Rašica 1953./1954., nakon osnivanja Zagrebačkog dramskog kazališta. Cilj je bio osnovati »drugačije« kazalište, čiji repertoar zajednički osmišljavaju glumci i redatelji. Do tada je zgrada u Frankopanskoj 10, kao i prije rata, bila u funkciji druge pozornice HNK-a. Rašica bio je jedan od umjetnika koji su dali javnu potporu toj inicijativi.

Zagovara radikalnu adaptaciju svih prostorija zgrade kazališta, kako bi ona postala »savremeni kazališni organizam«. U uličnoj zgradi predlaže otvaranje trijema, smještaj

Malo kazalište u Frankopanskoj, Josip Dryak, 1921., tlocrt podruma, DAZ

Malo kazalište u Frankopanskoj, Josip Dryak, 1921., tlocrt prvog kata, DAZ

blagajne, administracije i prostora za pokuse te »pročišćavanje fasade«. Takav je zahvat bio preskup i zahtijevao je previše vremena, pa se preuredilo *foayer* i dvoranu.

Rašica zadržava simetričnu »kompoziciju« prostorâ namijenjenih publici (prizemlje, prvi i drugi kat) koju diktiraju stubišta. U produžetku stubišta smješta garderobe i sanitarne čvorove. Pomicanjem zida između dvorane i *foayera* prema pozornici, u prizemlju i na prvom katu, bitno mijenja njihovu veličinu u korist *foayera* koji na prvom katu dobiva i izložbenu namjenu. Zahvat je nužno rezultirao smanjenjem broja sjedećih mjesta, protiv čega je bilo vodstvo kazališta, koje zagovara politiku »regrutiranja« što većega broja posjetitelja. Zid gledališta na drugom katu ostaje na istom mjestu, pa kapacitet balkona ostaje u načelu isti.

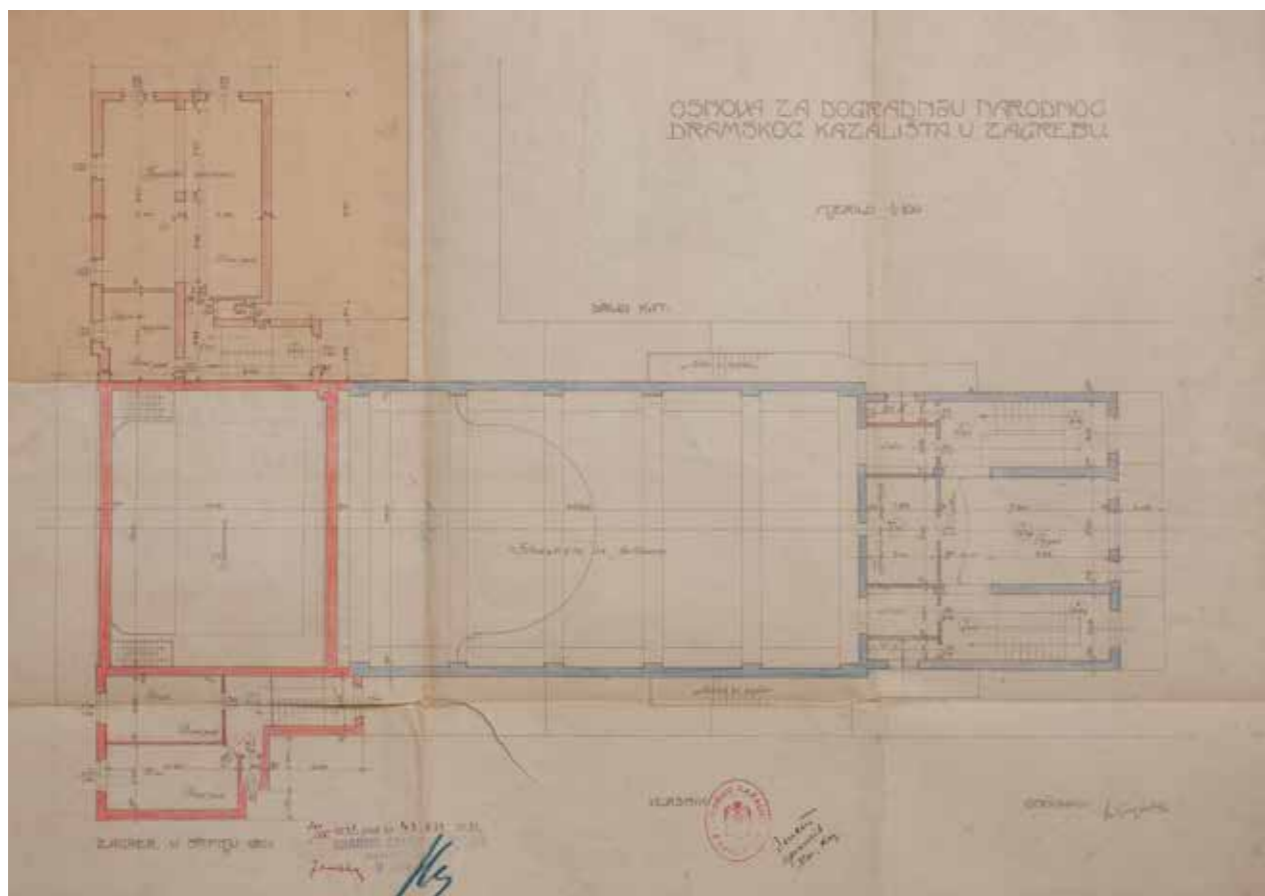
U prizemlju Rašica zadržava blagajne ispod stubišta i izravnavava pod *foayer*. Prostor *foayera* na prvom katu, osnove

u obliku slova T, proteže se od ulaznog pročelja do dvorane. Čine ga dva međusobno okomita dijela: istočni dio, između stubišta, sanitarija i garderoba, dijelom namijenjen izložbama (prostor uz pročelje), te zapadni, tj. ulazni prostor u dvoranu, koji se proteže cijelom njezinom dužinom. *Foayer* na drugom katu s *buffetom* i dalje čini dvoetažni prostor povezan s *foayerom* prvog kata.

U duhu visokog modernizma pedesetih godina 20. stoljeća, Rašica pri uređenju dvorane i *foayera* eliminira sav stilski dekor i kreira oblikovno krajnje jednostavan prostor opremljen modernim namještajem. Kako bi fokus publike bio na pozornici, dvoranu oblikuje kao neutralan prostor. Lučne okvirne nosače »neutralizira« izvedbom segmentiranog, akustičnog, spuštenog stropa (gips na *rabic* pletivu) i kontinuiranom oblogom zidova koji dobivaju valovitu formu i uske kanelure (također gips). Dvorana je u sivim

(zidovi) i smeđim (stolci) tonovima. Vidljiv ostaje samo profilirani luk portala produžene pozornice, s koje nekoliko stepenica vodi do gledališta; time se želi ostvariti intenzivnija komunikacija glumaca i publike. Ta je komunikacija ostvarena eliminiranjem prostora za orkestar i izvođenjem poda pozornice u padu. Pod u gledalištu je zbog akustike obložen tekstilom, dok je u *foayeru* i hodnicima bio crni, mramorni teraco, sačuvan u fragmentima na stubištima za publiku, zajedno s ogradom od vertikalnih šipki. Za interijer kazališta Rašica je nagrađen na Zagrebačkom triennalu 1956. godine.

Dvadeset godina nakon Rašičine rekonstrukcije, arhitekt Andrija Mutnjaković redizajnira *foayer* i dvoranu bez većih konstruktivnih zahvata. U prizemlju, stubišta otvara prema *foayeru*, smanjuje sanitarne čvorove s ulazom iz *promenoira*, a na mjesto njihova pretprostora smješta garderobe

Malo kazalište u Frankopanskoj, Josip Dryak, 1921., tlocrt drugog kata, DAZ

Malo kazalište u Frankopanskoj, Josip Dryak, 1930., interijer gledališta, Ministarstvo kulture, foto Vladimir Horvat

s pultom, također otvorene prema *foayeru*. *Foayer* na katu ostaje prostorno-organizacijski isti. U interijeru pak Mutnjaković uklanja Rašičin modernistički sloj. Konstrukciju dvorane ogoljuje do »betona«. Zidove, strop i ogradu balkona zaodijeva *oblogom* – konstrukcijom od plinskih cijevi koja postaje »nosač« za različite intervencije u prostoru pozornice, ali i gledališta, pri čemu kreira jedinstven prostor. Osim što se izvlači, pozornica više nije povezana s parterom, nego s balkonom, preko dva bočno postavljena jednokraka stubišta, čime se stvara »mogućnost vanjskog prstena igre«. Kapacitet balkona se smanjuje zbog smještaja kontrolne sobe – kabine za ozvučenje i rasvjetu. Za *Gavellu* je Mutnjaković izradio i idejni projekt nove zgrade, planirane na Trnju.

Početkom devedesetih godina biro Centar 51 realizira novi *foayer* – staklenim krovom natkriveni atrij s aperitiv-barom i

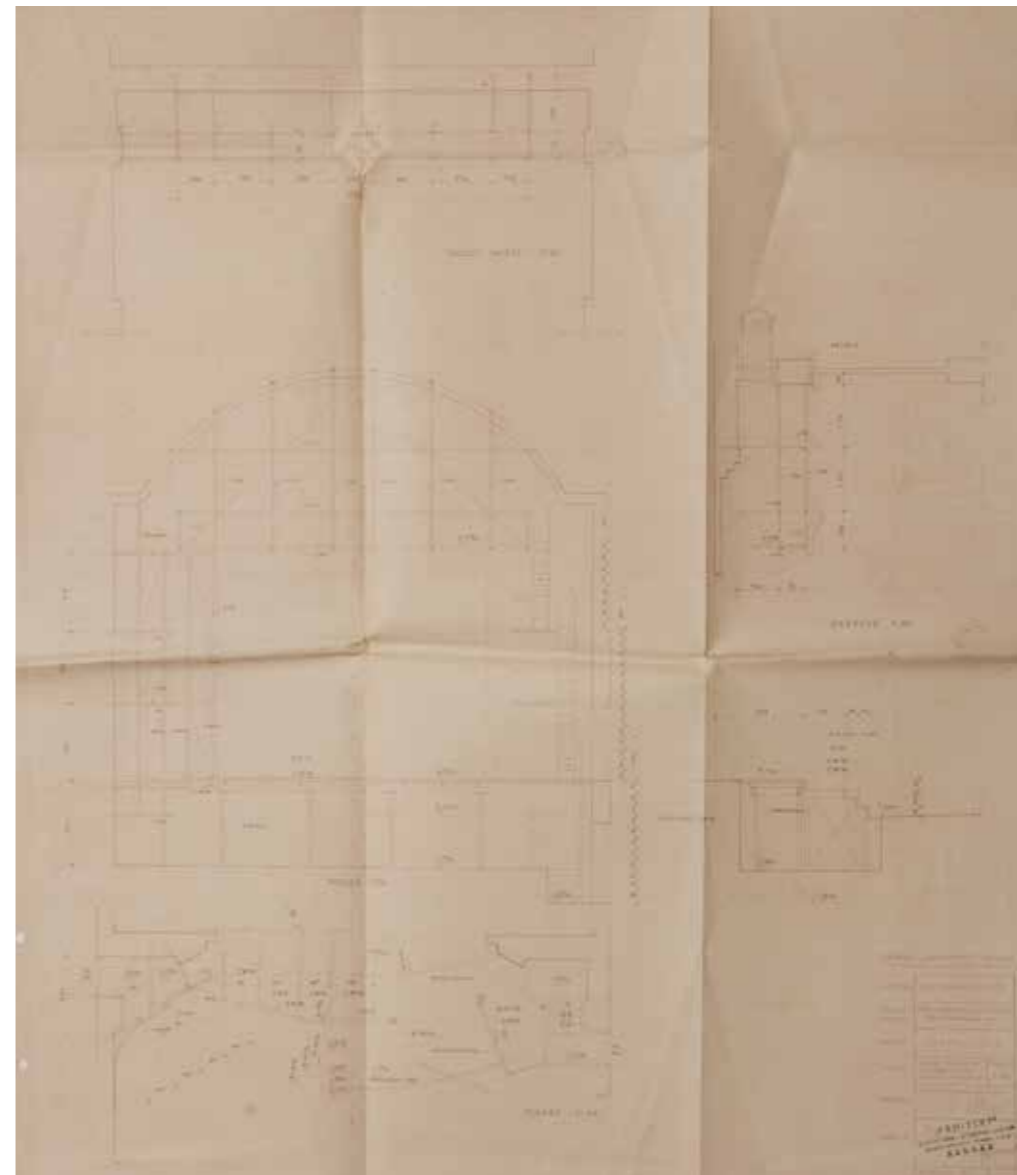
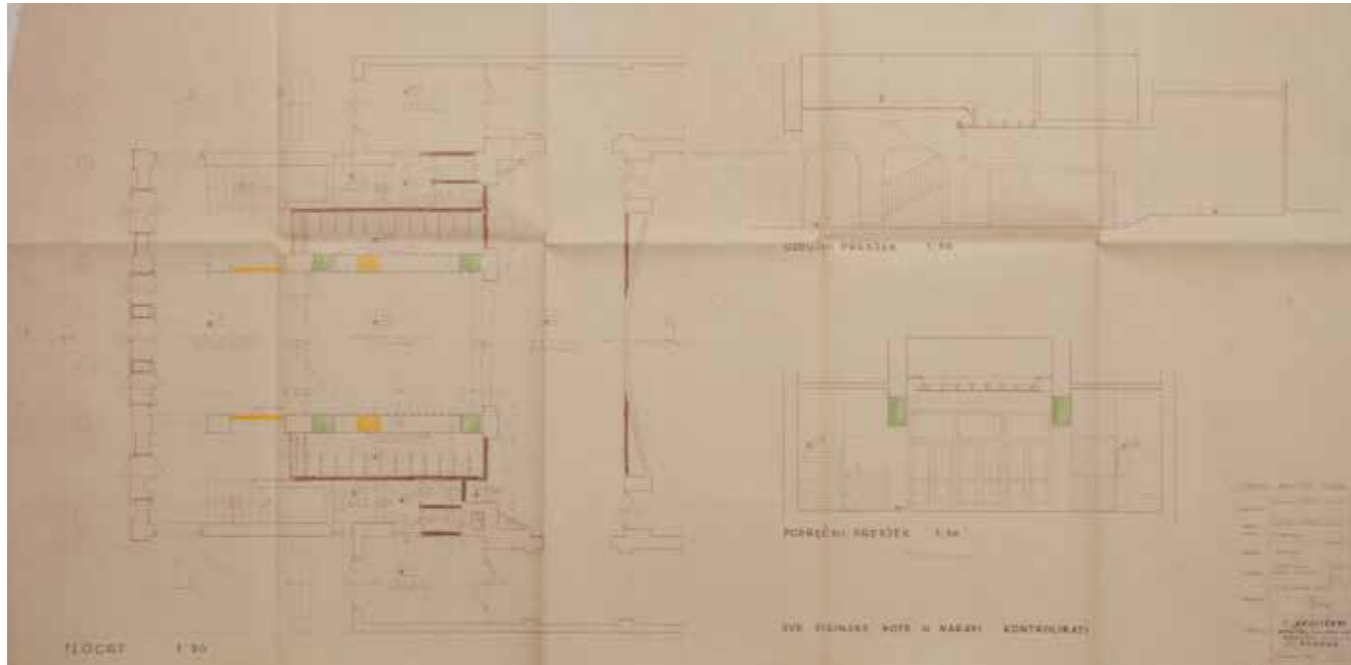
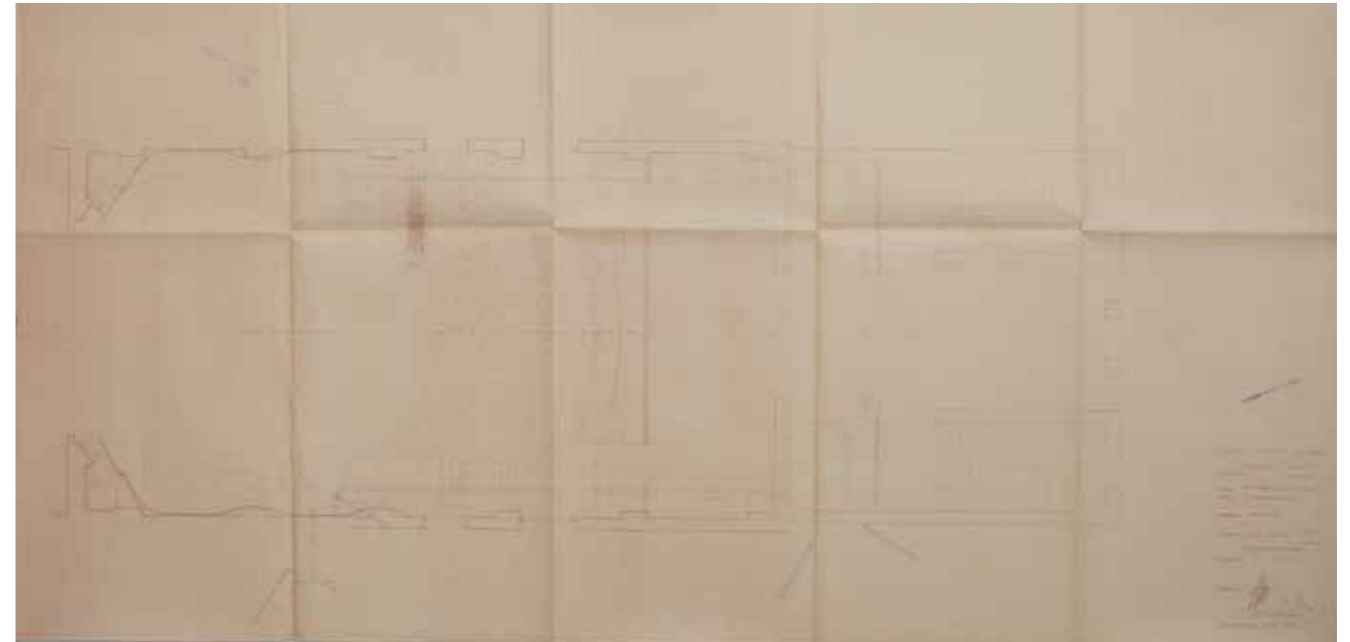
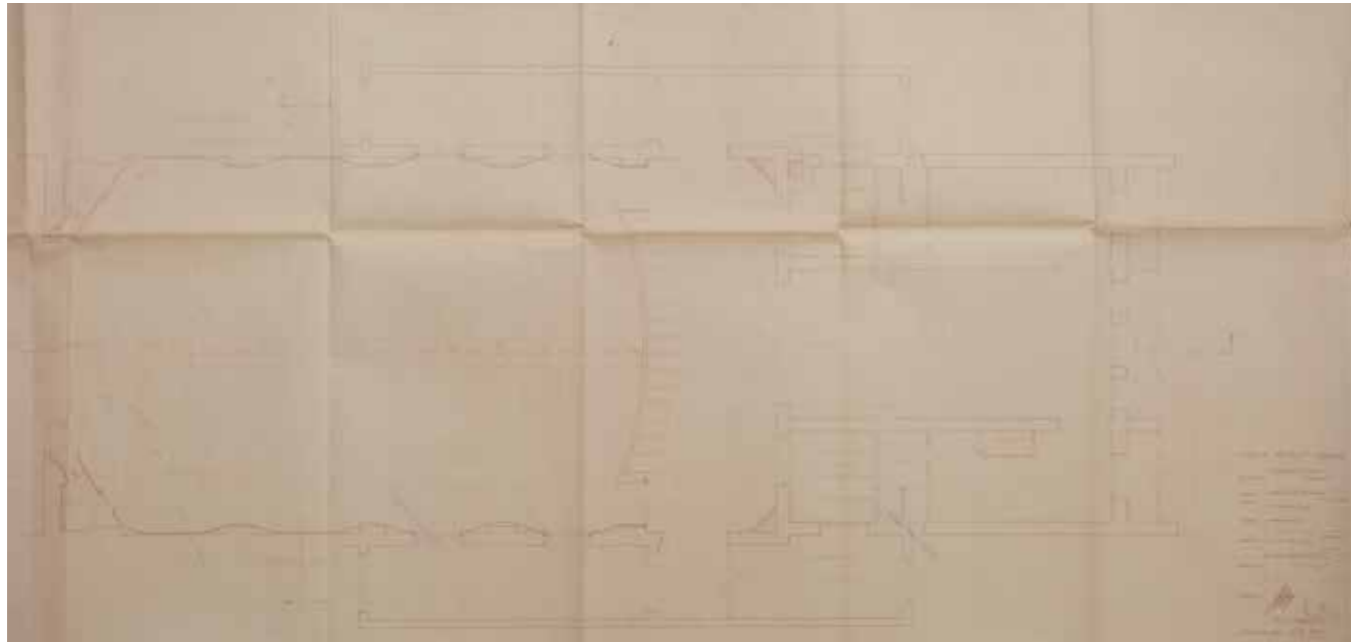
blagajnama, površine 200 m². Glavni »eksponat« u atriju je izvorno ulazno pročelje kazališta s kolonadom jonskih stupova, lukovima i maskeronima. Ulazni dio dvorišne zgrade dograđuje se u širini atrija, a u dograđenim prostorima sjeverno i južno od stubišta nižu se blagajna i sanitarije. Garderobe ostaju na istome mjestu.

U duhu postmoderne osamdesetih, biro Centar 51 nakon dviju radikalnih modernizacija vraća naznake izvornog stilskog dekora u *foayerima* prizemlja i kata te dvorane s 420 sjedala u prizemlju – lučne otvore, pilastre, horizontalne profilacije, kamenu oblogu podova (granit i mramor) itd. Zidovi dvorane dobivaju drvenu oblogu, a uklanjaju se i bočna stubišta te se smanjuje nagib pozornice. Pozornica je povećana za proscenij (koji se prema potrebi može ukloniti), a ispod nje je osiguran i prostor za orkestar. Uz jedan postojeći, dodana su i dva nova mosta za rasvjetu. U stražnjem dijelu

scene izvedena je podizna platforma – dizalo za rekvizite. Na posljednjoj etaži *foayera* na drugom katu smještena je komora za ventilaciju. Kazalište dobiva i Malu dvoranu *Mamut*, formiranu u prizemlju sjevernog krila, na mjestu spremišta i glumačkog salona, tj. izvorno muške garderobe. Ulaz osoblja ostaje na istome mjestu. Uklanja se zasebno stubište koje je vodilo na prvi kat, a klupske prostorije se povezuju u ulazni prostor za publiku. Klub glumaca seli se u dograđeni prostor s terasom na zapadnoj strani.

»Proizvodni« dio

Arhitektonski biro Žerjavić potpisuje prvu dogradnju sjevernog krila, na koje se prema dvorištu-veži u Frankopanskoj 8 dograđuje ulaz za osoblje s portom, garderoba i dvije »dvorane«, od kojih zapadna ima *buffet*.

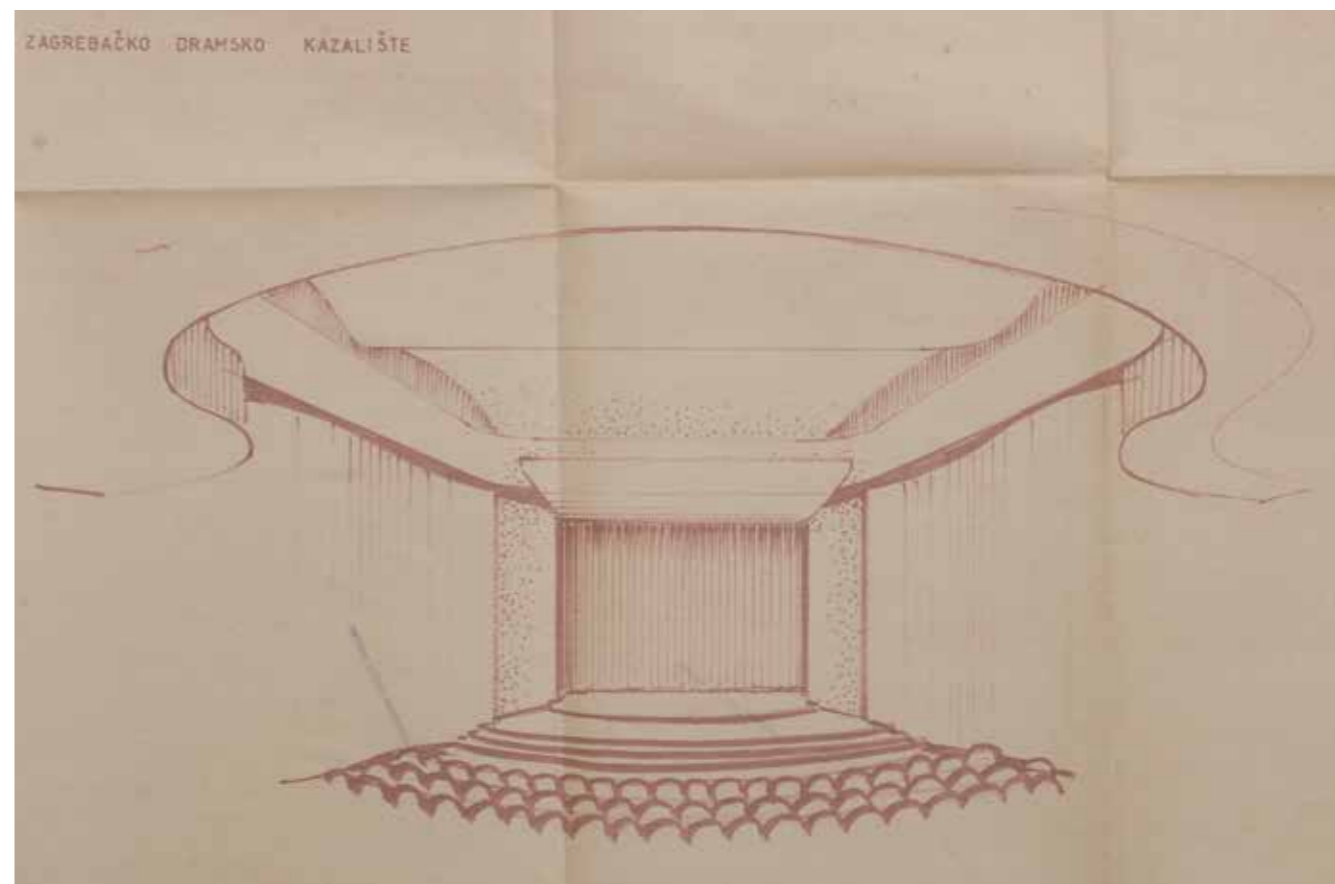
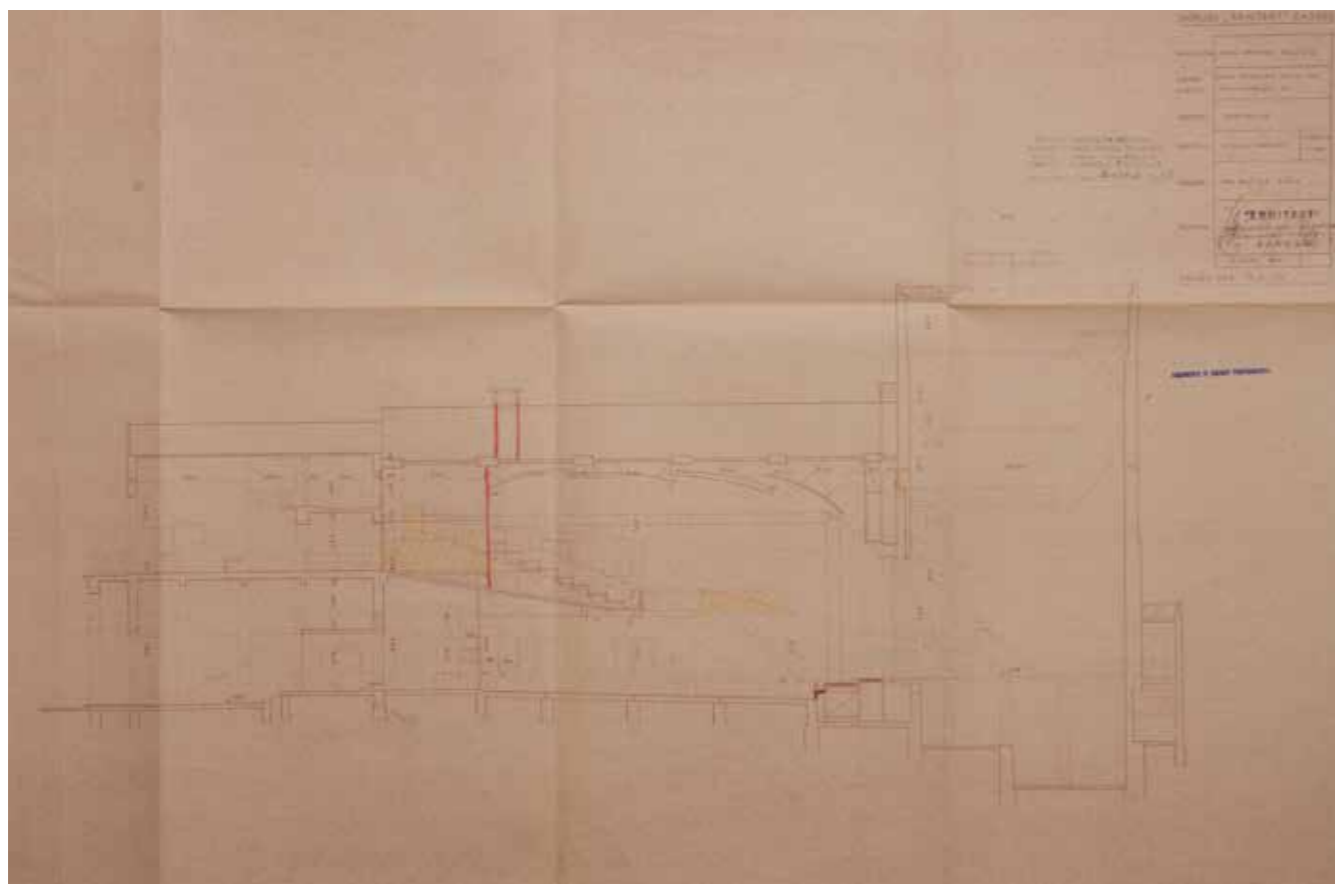
Andrija Mutnjaković realizira prvu rekonstrukciju prostori-
ja ansambla i »tehnike«, substandardnih i u prostornom i u
higijenskom pogledu. Naime, radionice su bile u barakama
u dvorištu. Zahvat obuhvaća: dogradnju podruma, nado-
gradnju sjevernog i južnog krila (četvrti kat i potkrovlje) te
promenoira duž cijele dvorane, čime je prvi put ostvaren
izravan, fizički spoj *foayera* sa sjevernim i južnim krilom.
Do tada je veza bila moguća isključivo preko gledališta i
pozornice. Iznad hodnika i u sjevernom i u južnom krilu

Zagrebačko dramsko kazalište,
uređenje interijera, Božidar
Rašica, 1953., tlocrt prizemlja,
DAZ

Zagrebačko dramsko kazalište,
uređenje interijera, Božidar
Rašica, 1953., tlocrt balkona,
DAZ

Zagrebačko
dramsko kazalište,
uređenje interijera
foayera, Božidar
Rašica, 1954.,
tlocrt i presjeci,
DAZ

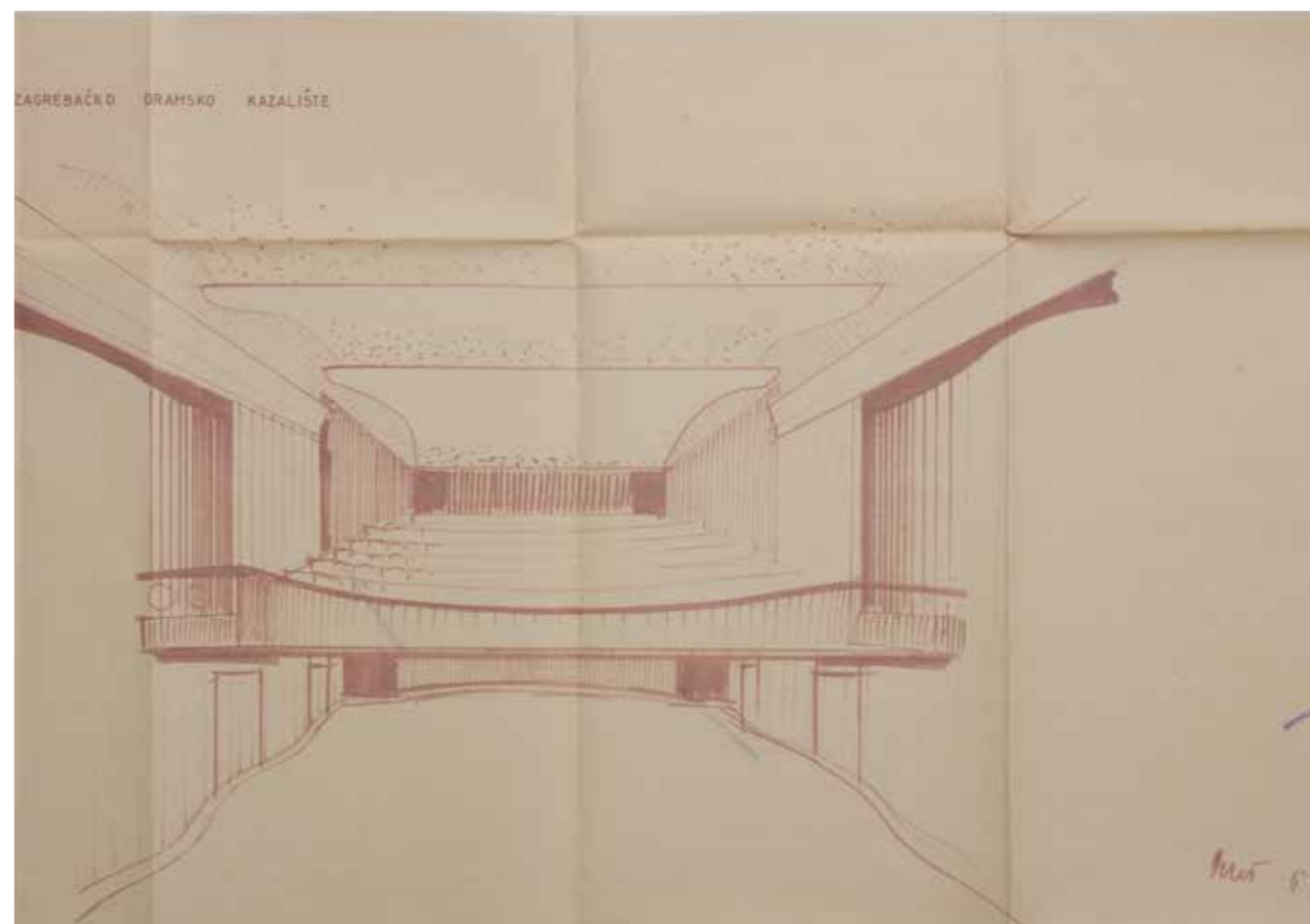
Zagrebačko
dramsko kazalište,
uređenje interijera
– željezna
konstrukcija mosta
i portala, Božidar
Rašica, 1953.,
tlocrt, presjek i
pogled, DAZ

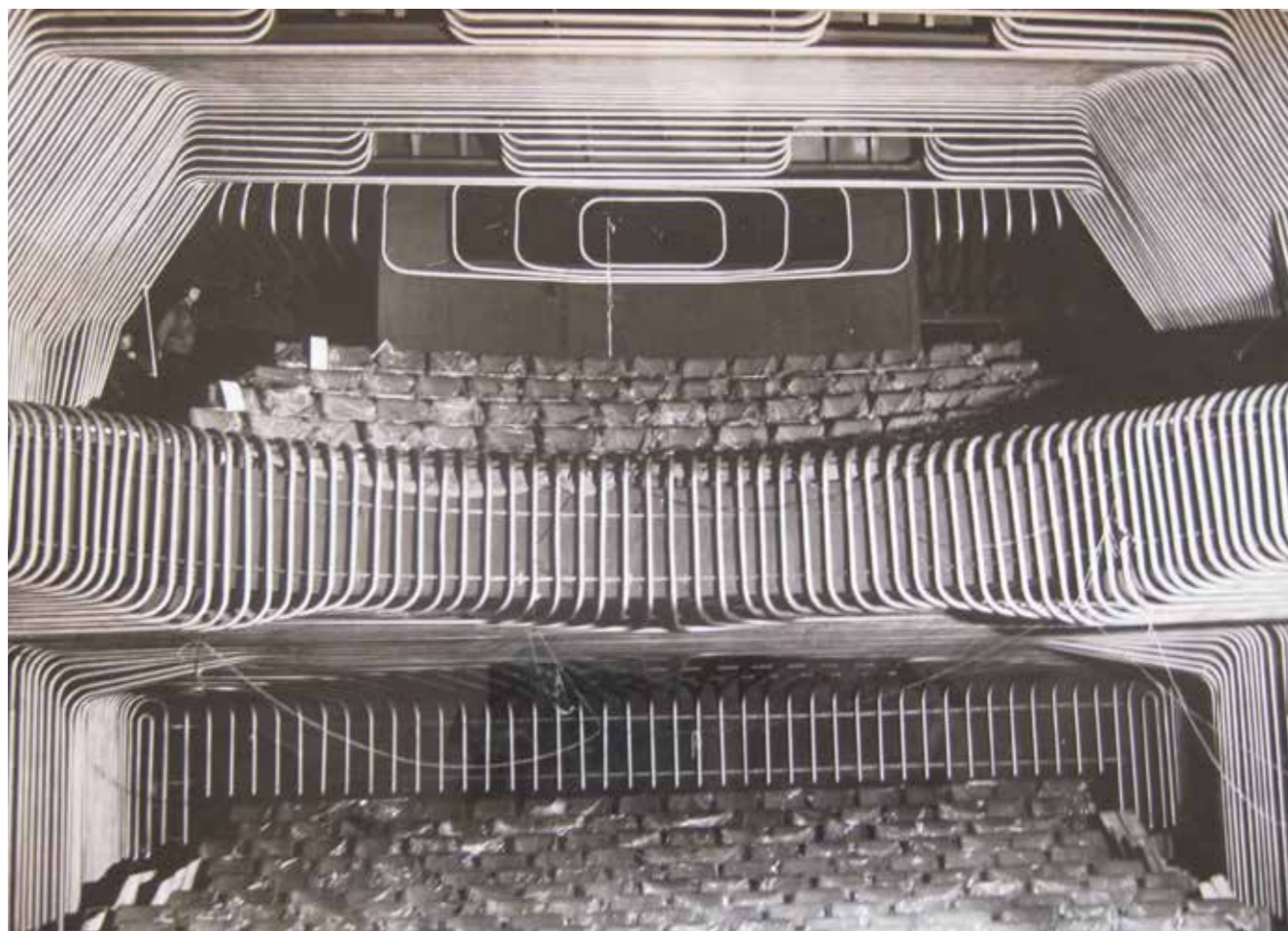
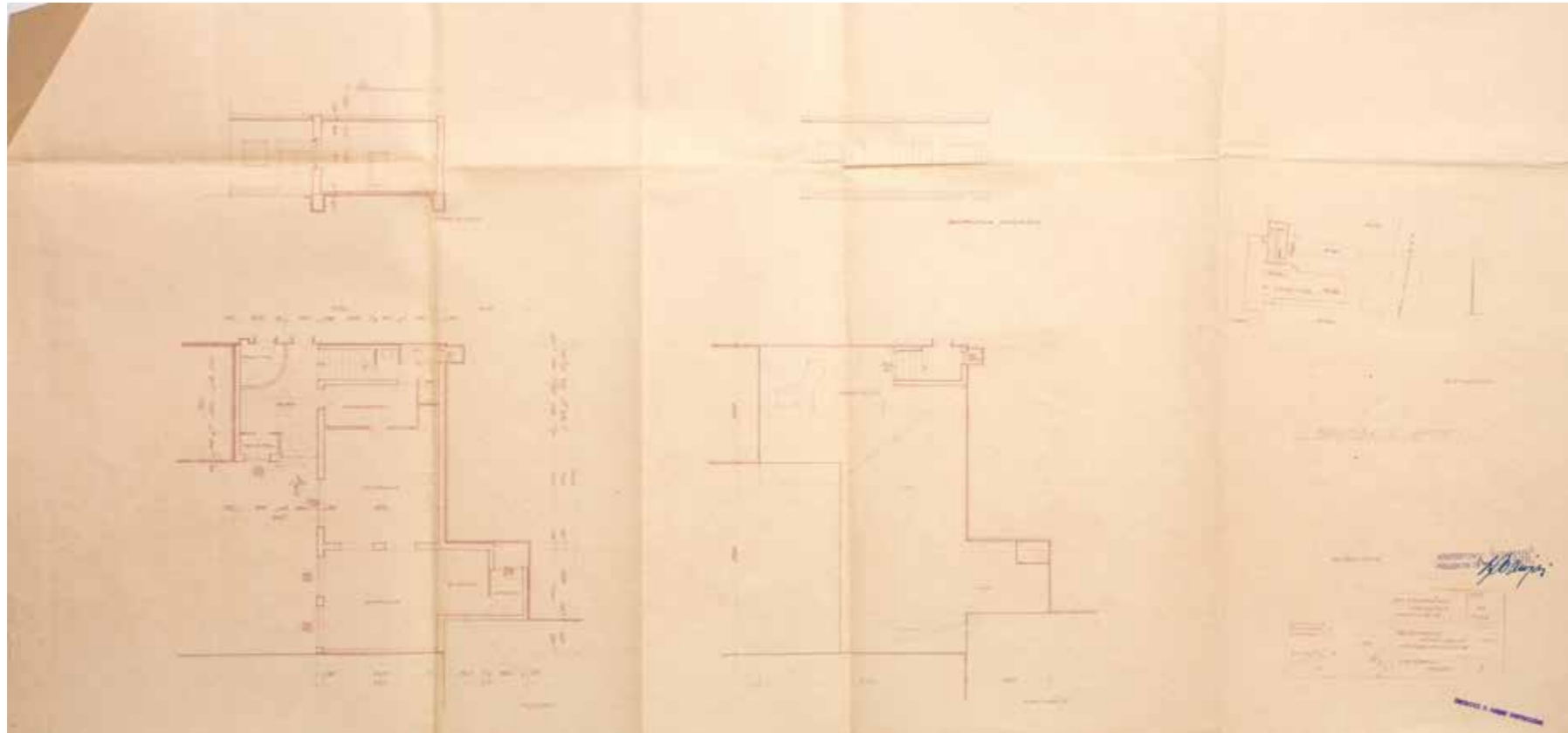
Zagrebačko dramsko kazalište, uređenje interijera, Božidar Rašica, 1953., uzdužni presjek, DAZ

nadograđuje sobu scenskih radnika, rekvizitera i sl., u koje se ulazi s međupodesta glavnih stubišta.

U podrumu Mutnjaković produžuje hodnik i duž njegov zapadnog zida realizira novi trakt namijenjen radionicama. U funkciju stavlja i prostor ispod dvorane gdje smješta skladišta, ventilaciju i grijanje. Sjeverno krilo na razini podruma u načelu ostaje u istim gabaritima (proširuje ga oknom za zračenje) i funkciji (spremišta). U prizemlju ostaju Klub glumaca s *buffetom* i garderobom te ulaz za osoblje. Tu je i zasebno stubište koje iz ulaznog dijela vodi na prvi kat, kojem mijenja sadržaj; tu smješta urede uprave kazališta. Muške garderobe ostaju na drugom katu te se proširuju i na nekadašnji prostor skladišta. Na trećem katu su radionice i spremišta (vlasuljar, obuća, oružje) i propaganda. Na dograđenom četvrtom katu je spremište muške garderobe. Južno krilo ostaje u postojećim gabaritima iz 1921. – 1928. jer nema prostora za njegovu dogradnju. U podrumu se

Zagrebačko dramsko kazalište, uređenje interijera, Božidar Rašica, 1953., interijer dvorane – pozornice i gledališta, DAZ

Adaptacija društvenih prostorija Dramskog kazališta Gavella, Arhitektonski biro Žerjavić, 1959., snimak postojećeg stanja, DAZ

Dramsko kazalište Gavella, Andrija Mutnjaković, 1972. – 1974., interijer gledališta, HAZU, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta

umjesto skladišta smješta električarska radionica, dok u prizemlju i na prvom katu ostaju prostorije ženskog dijela ansambla. Na mjesto ureda na drugom i trećem katu dolaze pokusne dvorane (što je omogućeno izmještanjem ureda u sjeverno krilo). Na dograđenom četvrtom katu je spremište ženske garderobe.

Posljednji zahvat biroa Centra 51 realizira za scenu važan dio – dizalo. Zbog toga se prostor planiran za radionice koristi kao manipulativno-skladišni dio. Iz tog središnjeg dijela pristupa se stolariji, bravariji i radionici ličioca smještenim sjeverno i južno od njega. Sa zapadne strane dvorane, tj. hodnika, u prizemlju su dograđene kotlovnica i njezina kontrolna soba. Manjim zahvatom ostvarena je i preglednija podjela funkcija unutar tehničke etaže. U sjevernom krilu su praonica, »peglaonica« i prostorija čistačica, dok su sva skladišta u prostoru ispod dvorane. Zbog implementacije Male dvorane *Mamut*, visoke dvije etaže, uklonjene su garderobe glumaca na prvom katu. Zahvaljujući premještanju uredskih prostorija u uličnu zgradu, na njihovo mjesto došle su dvorana za čitaće probe i dvije manje muške garderobe. Ostale muške garderobe su i dalje na drugom katu, samo su podijeljene u više manjih. Treći kat se minimalno pregrađuje za urede tehnike, zaštite na radu, ispicijenta i dramaturga. Na četvrtom katu na mjesto spremišta kostima dolazi krojačnica. Spremište je preseljeno na tavan, gdje je i arhiva.

U južnom krilu ženske garderobe ostaju na istome mjestu, dok na mjesto dvorana za probe na drugom i trećem katu dolaze prostorije frizera i maskera te tapetarska radnja. Na četvrtom katu je umjesto spremišta ženskih kostima – soba za tonske probe. U potkrovlju je prostor za probe.

Valorizacija

Zgrada Dramskog kazališta *Gavella* jedno je od važnih mjesta kulturne produkcije, ali i kulturne povijesti Zagreba i Hrvatske. Izgrađena 1908. zgrada je jedna od prvih objekata namjenski građenih za kinematograf, stalne projekcije

(prvo kino »Union« otvoreno je u Gajevoj ulici 1 1906.). Cijeli kompleks, uličnu stambenu i dvorišnu kinozgradu kupuje Adolf Müller i gradi novu zgradu kina *Helios*. Nakon toga će realizirati još jedan veliki i važan projekt – kino *Balkan-Palace* (danas *Europa*). Prodajom zgrade kina Narodnom kazalištu (danas HNK) za Malo kazalište Zagreb je dobio programski i prostorno-oblikovno malo, intimno kazalište. Upravo je to bila njegova posebnost u odnosu na reprezentativni, nacionalni HNK. Adaptacija Malog kazališta jedna je od prvih rekonstrukcija kinozgrada za potrebe kazališta, što je također bio slučaj i s kinom *Apollo* (danas Kazalište *Kerempuh*), kinom *Lika* (danas Zagrebački plesni centar) i kinom *Kozara* (danas kazalište Glumačke družine *Histrion*). Sve navedene zgrade su u najužem gradskom središtu, u dvorištima njegovih glavnih prometnih i trgovačkih arterija (Ilica i Frankopanska), ali jedino je Kazalište *Gavella* prisutno u slici grada, zahvaljujući svojem uličnom pročelju, koje je i zaštitni znak Kazališta.

Glavni problem Kazališta *Gavella* je nedostatak prostora zbog osamostaljivanja pomoćne, druge scene HNK u autonomnu kazališnu kuću. Unatoč višestrukim rekonstrukcijama, dogradnjama i preuređenjima interijera, prostori namijenjeni tehnicima, radionicama, scenskim radnicima i glumačkom ansamblu nisu dostatni (i prema broju prostorija i prema površini). S druge strane, upravljački kadar ima kvalitetnije i veće prostorije na prvom i drugom katu ulične zgrade. Osiguravanje dodatnih prostora za ansambl moguće je jedino uz nove zahvate, koji će ponovno iziskivati velika materijalna sredstva. Jedno od mogućih rješenja je premještanje, tj. izgradnja centralnih radionica za sva zagrebačka kazališta – *Komediju*, *Kerempuh*, Zagrebačko kazalište mladih, *Histrione* i *Gavellu*.

Dodatna prostorna i reprezentativna vrijednost ostvarena rekonstrukcijom ulične zgrade, oblikovanjem ulaznog trijema i natkrivanjem dvorišta staklenim pokrovom, čime je kazalište dobilo iznimno kvalitetan i reprezentativan ula-

Dvorišno zapadno začelje

zni prostor, recentno je narušena gradnjom nove, manje dvorane iznad atrija. Implementacijom dvorane prostori namijenjeni publici smješteni u zgradi kazališta (*foayera* u prizemlju i na prvom katu) ostali su bez prirodnog svjetla i zračenja. Izgled dvorišnoga dijela zgrade narušen je recentnom dogradnjom hodnika duž cijele zgrade (s loše detaljiziranim i izvedenim limenim pročeljem na razini prvog kata) te spremišta na dvorišnoj strani.

Interijer *foayera* i dvorane zahtijeva obnovu, ličenje i tehnološko unapređenje pozornice (koja je za današnje vrijeme izrazito skućena).

U podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015. kompleks Kazališta *Gavella* kategoriziran je kao B1.

Prijedlog smjernica za obnovu

Dijelove zgrade, gledališta i pozornice potrebno je sanirati od posljedica potresa konstruktivnim učvršćivanjem zidova u visini krovnog vijenca. Izvorni objekt nije imao veću arhitektonsku vrijednost. Riječ je o arhitektonski i tehnološki prosječnoj, uvriježenoj gradnji, čiji su najzanimljiviji dijelovi konstrukcija krova i balkona. Od triju preuređenja, najinventivnije i s arhitektonsko-oblikovnog stajališta najvrjednije je ono arhitekta Andrije Mutnjakovića iz 1972. godine. Nakon triju preuređenja interijera, i četvrto bi trebalo realizirati u skladu sa suvremenim trendovima i scenskom tehnikom. U tom procesu treba zadržati izvorna arhitektonsko-konstruktivna obilježja – rješenje i plastiku krovne konstrukcije dvorane i balkona, portal pozornice i pročelje dvorišne zgrade. Posebnu pozornost treba posvetiti rekonstrukciji krovništa, koje omogućuje izravno osvjetljenje *foayera* na katu, koji je recentnom dogradnjom nove, manje dvorane ostao bez dnevnog svjetla i zračenja. Ulične lokale treba urediti tako da ostanu usklađeni s interijerom trijema ulične zgrade s kojim čine cjelinu. Prije obnove interijera, s obzirom na kulturno-povijesnu važnost zgrade, trebalo bi izraditi konzervatorsku studiju temeljenu na restauratorskim sondiranjima.

Izvori i literatura

Arhiv Dramskog kazališta *Gavella*

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Frankopanska 10

HR-1770, Hrvatski državni arhiv, Fond *Božidar Rašica*

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture, Osobni arhivski fond *Božidar Rašica*

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta

Muzej grada Zagreba, Zbirka fotografija

Muzej za umjetnost i obrt, Arhiv Arhitektonskog biroa Centar 51
Privatni arhiv Andrije Mutnjakovića

SANJA BENAKOVIĆ, *Bilo jednom u Zagrebu – zatvaranje i prenamjena starih zagrebačkih kino dvorana*, diplomski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 2014.

SANJA BENAKOVIĆ i ALEKSANDAR LUKIĆ, *Bilo jednom u Zagrebu – zatvaranje i prenamjena starih zagrebačkih kinematografa*, u: *Geografski horizonti*, 61/2 (2015.), 37–60

ŽELJKA ČORAK, *Vječni teror neba*. Adaptacija Dramskog kazališta *Gavella* arhitekta Andrije Mutnjakovića (1972.), u: *Život umjetnosti*, 21 (1974.), 33–36

DUNJA DUBIEL, *Obnavlja se Dramsko kazalište »Gavella«*, u: *Komunalni vjesnik*, 31. siječnja 1994.

IH, *Otvorenje Malog kazališta*. Kulturna tekovina kojom se Zagreb može ponositi, u: *Jutarnji list*, 24. veljače 1929., 8

GORAN IVANIŠ, *Povijesna zgrada na Tuškancu 1 opet će postati druga pozornica HNK u Zagrebu*, u: *Vijenac*, 233 (2003.)

VESNA KUSIN, *Obnovljeno Dramsko kazalište »Gavella«*, u: *Vjesnik*, 1. listopada 1995., 20

VERA MARSIC, PETAR SELEM i ZVONKO MAKOVIĆ, *Božidar Rašica. Arhitektura – scenografija – slikarstvo – pedagoški i znanstveni rad*, Zagreb, 2009.

MIRO M., *Otvorenje Malog kazališta*. Značajan događaj u kulturnoj povijesti Hrvata. Zagreb dobio i drugo kazalište, u: *Večer*, 25. veljače 1929.

N. P., *Konačno: 30. listopada!* Zagrebačko dramsko kazalište otvara svoja vrata publici, u: *Narodni list*, 23. listopada 1954., 5

ANTOANETA PASINOVIĆ, *Ponovno okučivanje glumišta*. Krug kao super-znak. Projekt arhitekta Andrije Mutnjakovića za dramsko kazalište »Gavella«, u: *Telegram*, 23. lipnja 1972., 11

S., *Zagrebačko dramsko kazalište*, u: *Čovjek i prostor*, 22 (1955.), 3

ŽELJKO SABOL, *Dryak, Josip, arhitekt*, u: *Hrvatski bibliografski leksikon*, Trpimir Macan (ur.), sv. 3, Zagreb, 1993., 625

DUBRAVKA VRGOČ, *»Gavella« u obnovljenoj zgradi*, u: *Danica (Hrvatski kulturni tjednik)*, 8. travnja 1995.

*** *Izgradnja Frankopanskog kazališta bit će uskoro dovršena*, u: *Novosti*, 4. rujna 1928., 5

*** *Kazalište u radu i izgrađivanju*, u: *Novosti*, 8. rujna 1928., 18

*** *Nagrađeni eksponati na Zagrebačkom Triennalu*, u: *Čovjek i prostor*, 46 (1956.), 6

*** *Narodno kazalište*. Otvorenje Malog kazališta u Frankopanskoj ulici. – Prva predstava: *Crna kraljica*, 23. Ov. Mj., u: *Narodna politika*, 27. veljače 1929., 3

*** *Novo kazalište*, u: *Svijet*, 13. travnja 1929., 386

*** *Novo kazalište u Zagrebu*, u: *Kulisa*, 6 (1929.), 2

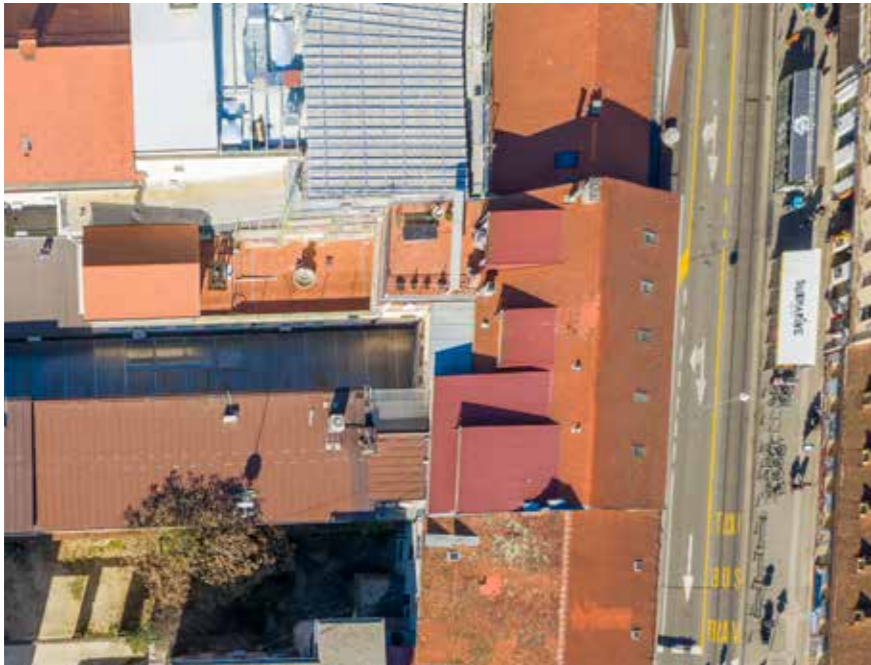
Iz povijesti novogradiškog kraja, Dragutin Lobe, 9. siječnja 2014., izvor: <http://www.novagra.hr/iz-povijesti-novogradiškog-kraja/> (pristupljeno 14. 11. 2020.)

Müller, Adolf, *Židovski biografski leksikon* (radna verzija), izvor: <https://zbl.lzmk.hr/?p=1383> (pristupljeno 14. 11. 2020.)

Na današnji dan 1953. godine osnovano Gradsko dramsko kazalište Gavella, izvor: <https://licegrada.hr/na-danasnji-dan-1953-godine-osnovano-gradsko-dramsko-kazaliste-gavella/> (pristupljeno 14. 11. 2020.)

Zagrebačka kina kroz povijest, TV kalendar, izvor: <https://www.youtube.com/watch?v=Llu9REV6jTo> (pristupljeno 14. 11. 2020.)

Tamara Bjažić Klarin i Ljiljana Kolešnik

ID 08 Kuća Hribar – Penić Frankopanska 12

KČ	2095
Tip građevine	Ugrađena zgrada (1 sedmerosobni stan na stubišu)
Katnost	Po + P + 2
Namjena	Stambeno-poslovno-javna
Vrijeme gradnje	1886.
Naručitelj	Janko Hribar, poduzetnik iz Velike Gorice
Projektant	Franjo Hribar (1853. – 1917.)
Kasniji zahvati	1921./1922. – prema narudžbi Ivana Penića, trgovca iz Zagreba, preoblikovanje uličnog pročelja u zoni katova izvodi Svetomir Šimunec (Građevinsko poduzeće <i>Arh. Šimunec i ovl. grad. Gregor i Miletić</i>) 1922. – oprema stubišta 1924./1925. – pregradnja prodavaonica u prizemlju i promjena njihovih pročelnih otvora po narudžbi Ivana Penića; izvodi Građevinsko poduzeće <i>Braća Carnelutti</i> 1933. – preoblikovanje uličnog prizemlja po narudžbi Ivana Penića izvodi Vjekoslav Faltus 2004. – obnova zgrade i adaptacija potkrovlja u stan
Stilske značajke	Mješavina stilova: historicizam (tlocrt katova) / kasna secesija (pročelje i unutarnja oprema) / modernizam (izlozi u prizemlju)

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Parcela ima oblik izduženog pravokutnika koji se pruža u unutrašnjost bloka. Taj oblik parcele prvi je put zabilježen na nacrtu iz 1920. godine. Na nacrtima prije 1920. godine, parcela je bila gotovo upola kraća. Očito je da je 1920. vlasnik Ivan Penić kupio susjednu parcelu u unutrašnjosti bloka, čime je nastala današnja parcela.

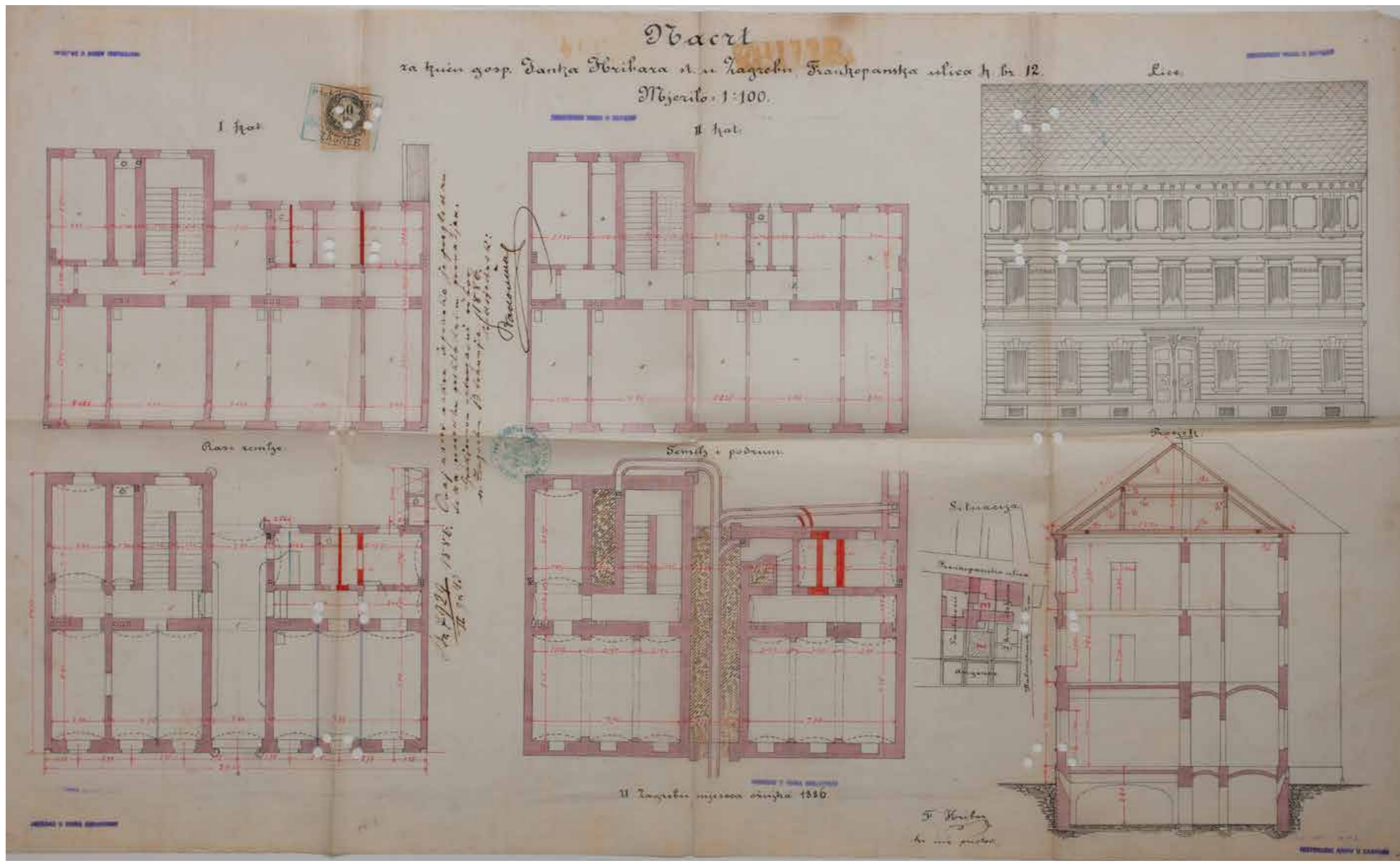
Ugrađena ulična dvokatnica nalazi se u nizu zgrada na istočnoj strani bloka, odnosno na zapadnoj strani Frankopanske ulice. Smještena je između zgrade na kućnom broju 10 (danas Kazalište *Gavella*) i uglovnice na adresi Frankopanska 14 i Dalmatinska 2 (projektanta Lava Kalde). Znatno nadvisuje kuću na broju 10 (Kazalište *Gavella*) te je iste visine kao i uglovnica južno od nje, na broju 14. Zgrada tlocrtno zauzima istočnu četvrtinu parcele.

Organizacija prostora

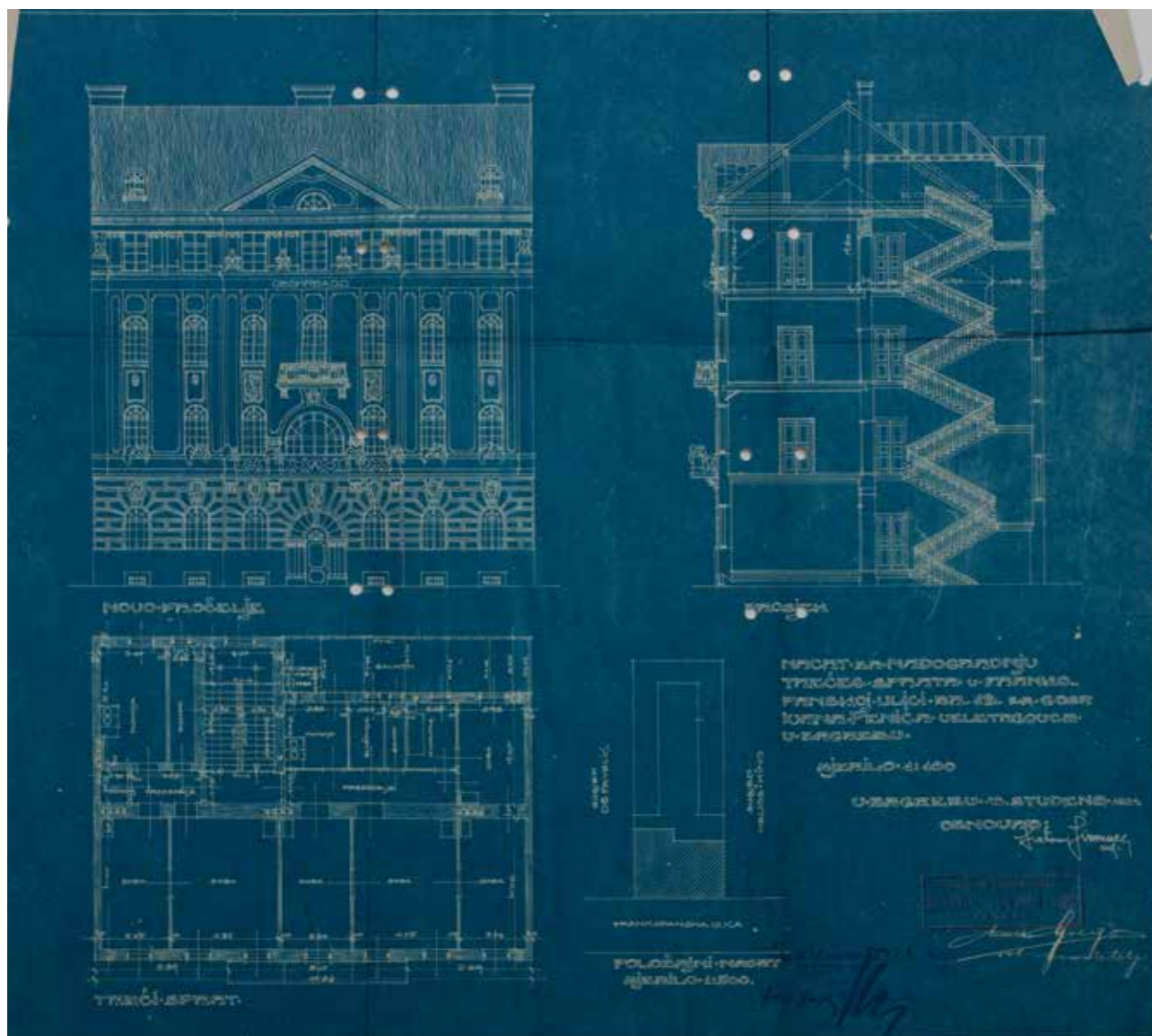
U prizemlju su prostori prodavaonica, neprekidno od 1903. godine. Na prvom i drugom katu je po jedan stan, kao i u

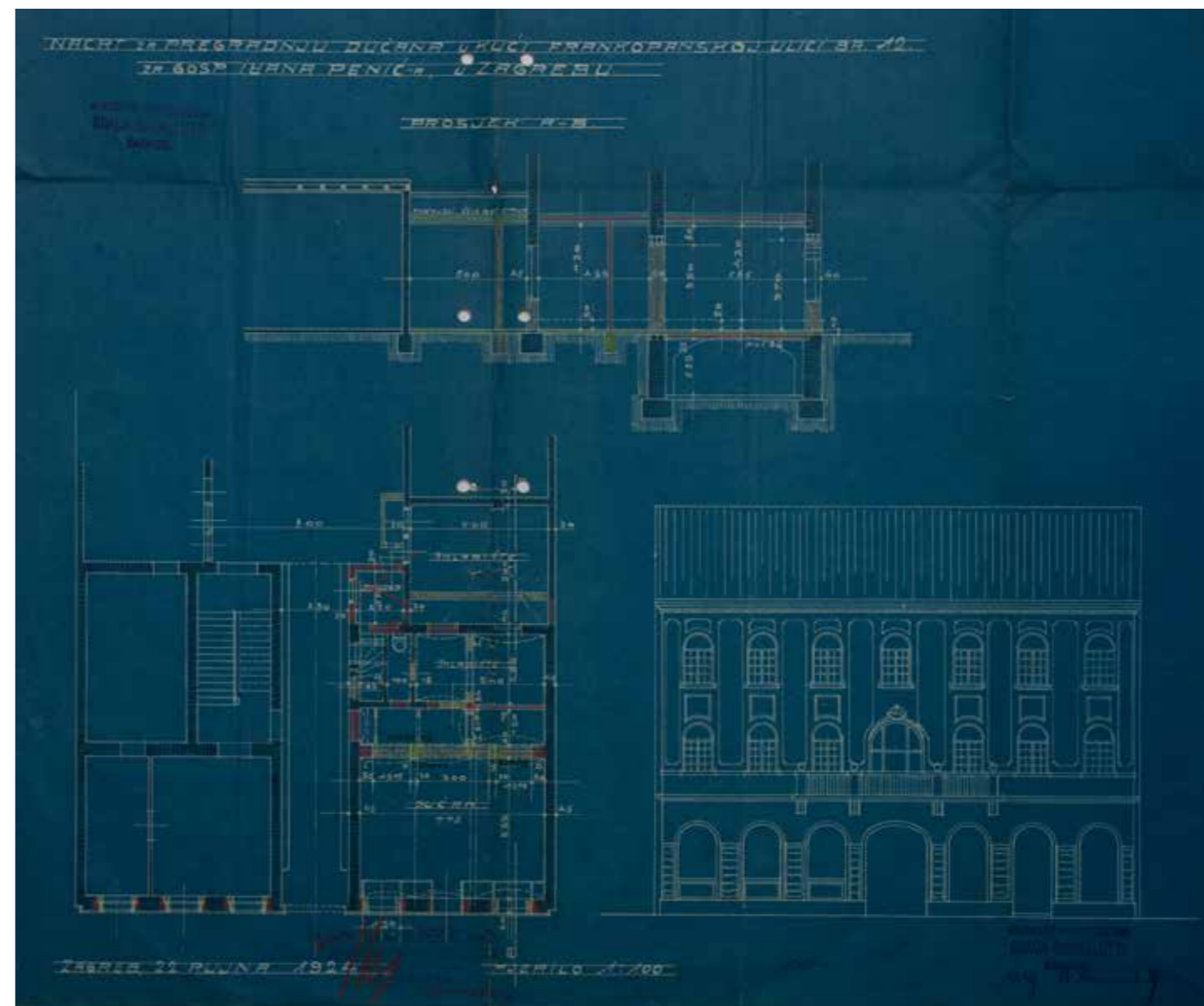
Ograda u stubištu

Kuća Hribar, projekt, Franjo Hribar, 1886., tlocrt podruma, prizemlja i katova, pročelje i presjek, DAZ

Kuća Penić, projekt dogradnje trećeg kata, Svetimir Šimunec, 1921., pročelje, presjek i tlocrt, DAZ

Kuća Penić, projekt pregradnje trgovine u prizemlju, Braća Carnelutti, 1924., tlocrt, presjek i pročelje, DAZ

izvornom projektu iz 1886. godine. Potkrovlje je 2004. godine adaptirano u stan.

U sredini prizemlja je kolni ulaz. Slijeva i zdesna od kolnog ulaza su trgovački prostori otvoreni staklenom stijenom (izlozima) na ulicu. Južni trgovački prostor danas je izložbeni prostor *Studija dizajna*. U sjevernom trgovačkom prostoru danas je prodavaonica vjenčanica *I do weddings*. Prizemlje je zadržalo karakter preinake prizemlja iz 1933. godine.

Iz kolnog ulaza (haustora) ulazi se u stubište u južnoj polovici zgrade, koje vodi u stambeni dio (prvi i drugi kat te

potkrovlje). Na prvom katu nalazi se jedan stan koji je zadržao tlocrtni raspored iz 1886. godine (uz manje preinake, poput probijanja vrata između soba). Na drugom katu također je izvorno bio jedan stan, od kojega su nedavno nastala dva stana (zadržavši izvorni raspored prostorija). Stanovi su sedmerosobni i imaju jednak tlocrt – pet soba okrenuto je na ulicu, a dvije sobe te kuhinja, kupaonica i zahod okrenuti su prema dvorištu. Stanovi imaju prostrane terase prema dvorištu, u širini sjevernog krila dvorišne zgrade; terasa stana na prvom katu pruža se i po ravnom krovu sjevernoga krila dvorišne zgrade. Potkrovnici stan također

ima terasu jednake površine i jednakog tlocrtnog smještaja kao i terase prvog i drugog kata.

Unutarnja oprema

Sačuvana je oprema stubišta iz vremena obnove (1921./1922. godine). Reprezentativnije je uređeno stubište do prvog kata (gdje je živio kućevlasnik, trgovac Ivan Penić); stube su popločene crnim kamenim pločama, a pod odmorišta kombinacijom crnih i bijelih kamenih kvadratnih ploča, dok je zid stubišta obložen kamenim pločama

bež boje u visini ljudske figure. Duž cijeloga stubišta oblikovana je i ograda od lijevanog željeza bjelkaste bež boje (ima stilske karakteristike jednostavne, reducirane kasne secesije). U oblikovnom smislu, uspjelija su bijela, drvena ulazna dvokrilna vrata stanova na prvom i drugom katu (na svakom katu su po dvojica ulazna vrata u stanove, sjeverna i južna). Svako krilo ulaznih vrata komponirano je od dvaju superponiranih upuštenih osmerokuta dolje te od izduženog i ostakljenog osmerokuta gore, koji ima bijelu željeznu rešetku kasnosecesijskih stilskih karakteristika, koju tvore dvije razmaknute vertikale ispunjene viticama te tri razmaknute horizontale ispunjene kružnicama.

Pročelja

Istočno pročelje (ulično)

Prizemlje sa središnjim kolnim ulazom i staklenim stijenama (izlozima) rezultat je pregradnje iz 1933. godine (Vjekoslav Faltus, 1933., pročelje i detalj s izlozima, DAZ

Projekt pregradnje trgovine u prizemlju, Vjekoslav Faltus, 1933., pročelje i detalj s izlozima, DAZ

Ulično istočno pročelje • Prozor na prvom katu • Prozor na drugom katu

Dva stambena kata raščlanjena su sa sedam prozorskih osi. Prozori su vertikalno izduženi i zaključeni segmentnim (gotovo polukružnim) lukom. Središte pročelja je istaknuto horizontalom balkona na prvom katu (koji obuhvaća tri prozorske osi) te vertikalom balkonskih vrata: ona su šira i viša od prozora, zaključena polukružnim lukom te obrubljena kamenom klasicizirajućom profilacijom ko-

ja ponad luka prelazi u oveću kartušu u obliku štita grba u kojoj je upisana godina 1922., godina dovršetka novog pročelja. Ta kartuša zauzima parapet prozora drugog kata, pa se tom dekoracijom vizualno povezuju dva kata i stvara se jasan oblikovni akcent pročelja. Kartuša i u njoj upisana godina imaju stilske karakteristike tradicionalnije, prema prošlosti zagledane secesije. Pročelje je k tome raščlanje-

Balkon na prvom katu

no plitkim vertikalnim istacima u žbuci, kojima se vizualno objedinjuju katovi, potirući pravilo vodoravnog vijenca koji je u prethodnom stilskom razdoblju jasno dijelio katove. Vertikalni istaci među prozorima se poput pilastara velikog reda pružaju duž obaju katova, dok u prozorskim osima zauzimaju prostor između prozora prvog i drugog kata. Naposljetku, prozorske osi zaključene su horizontalnim istacima sličnim kartušama iznad prozora drugog

kata. Svi ti istaci imaju mahom odrezane kutove. Pod vijencem je niz ovula.

Pročelje je pojednostavnjena izvedba projekta secesijskog arhitekta Svetomira Šimunca. Unatoč pojednostavnjenjima u izvedbi, pročelje je skladno, elegantno i reprezentativno.

Zapadno pročelje (dvorišno)

Dvorišno pročelje oblikovano je s naglaskom na utilitarnosti. U sredini su, iznad kolnog ulaza, veliki kuhinjski prozori; u

sjevernom dijelu pročelja su superponirane tri terase, dok se na južni dio pročelja nastavlja dvorišna zgrada (južno krilo).

Krovište

Ulična zgrada ima dvostrešni krov pokriven crijepom. U sklopu adaptacije potkrovlja u stan 2004. godine, na istočnoj kosini krova ugrađeni su krovni prozori (koji se ne vide s ceste), dok je na zapadnoj kosini sagrađena horizontalna krovna kućica.

Pomoćne dvorišne građevine

Nema

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je građena opekom i betonom. Zidovi su ožbukani.

Građevinsko stanje

Zgrada nije pretrpjela veća oštećenja u potresu 22. ožujka 2020. godine. Procjena statičara je: uporabljivo.

Faze gradnje

1886. kraljevski inženjer Franjo Hribar projektira ugrađenu historicističku dvokatnicu za investitora, svojega oca, Janka Hribara, poduzetnika iz Velike Gorice; ta kuća doživjet će preinaku uličnog pročelja (1921./1922.) i prizemlja (1933.), no sačuvati će konstrukciju, gabarite, tlocrtni opseg, tlocrt katova i stubišta te osi otvora na pročeljima

1903. kraljevski inženjer Franjo Hribar, koji je tada i kućevlasnik, probija ulična vrata u prizemlju na mjestu drugoga prozora gledano s juga; taj zahvat nije više vidljiv, jer je prizemlje poslije preinačeno; potkraj 19. stoljeća u kući je bio Hotel *Dalmacija*

1911. ili prije u kući je smješteno Svratište *Loyd*; tada se u sjevernoj polovici prizemlja nalazio restoran; u to vrijeme kućevlasnik je Franjo Petsche

1921./1922. secesijski arhitekt Svetomir Šimunec (trećeplasirani na natječaju za zgradu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu) projektira nadogradnju trećeg kata za investitora i kućevlasnika Ivana Penića, veletrgovca »špecerajske i kolonijalne robe« (*Opskrba* d.d.); taj projekt nadogradnje kata (za koji je bila dobivena građevinska dozvola) uključivao je i preoblikovanje uličnog pročelja u reprezentativno secesijsko pročelje sa zabatom i arhitektonskom plastikom; ubrzo se odustaje od nadogradnje trećeg kata, no izvodi se

preoblikovanje uličnog pročelja postojećih dvaju katova prema Šimunčevu projektu uz pojednostavnjenja, odnosno preinake (bez arhitektonske plastike i bez secesijski oblikovane ograde balkona na prvom katu te bez balkona na drugom katu); tada se po svoj prilici obnavlja i oprema stubišta te se vjerojatno grade i terase prema dvorištu

1924./1925. Građevinsko poduzeće *Braća Carnelutti* (ispod pečata poduzeća je potpisan Amadeo Carnelutti) projektira za investitora i kućevlasnika Ivana Penića pregradnju prizemlja u njegove prodavaonice »špecerajske i kolonijalne robe« (*Opskrba* d.d.), po jedan sa svake strane kolnog ulaza; prema tom projektu prizemlje je bilo otvoreno na ulicu ostakljenim arkadnim otvorima s parapetom, koji su bili projektirani u osima otvora katova; projekt prizemlja *Braće Carnelutti* skladno se uklopio u reduciranu izvedbu pročelja prema projektu Svetomira Šimunca; takvo prizemlje postojalo je do 1933. godine, kad isti poduzetni investitor naručuje novo, modernističko pročelje prizemlja

1933. arhitekt Vjekoslav Faltus projektira modernističko prizemlje za prodavaonice, otvoreno staklenim stijenama (izlozima) na ulicu; tako je sačuvano do danas

2004. obnova zgrade i adaptacija potkrovlja u stan; investitor: Boris Luetić

Valorizacija

Zgrada je zadržala konstrukciju, gabarite, tlocrt katova i prozorske osi historicističke zgrade iz 1886. godine te je prema tim svojstvima jedna od starijih zgrada na tom potezu Frankopanske ulice i u cijelom bloku. Njezine kasnije preinake pročelja jasno će pak (smiono, no ne bez respekta) biti građene u stilovima svojega vremena: u zoni katova sačuvana je reducirana izvedba secesijskog projekta iz 1921., a u prizemlju modernistički izlozi iz 1933. godine. Zgrada je u Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015. kategorizirana oznakom B1, no s obzirom na njezinu povijesnu slojevitost i visoku kvalitetu predlažemo da se kategorija digne na B0.

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgrada nije pretrpjela veće štete u potresu. U potencijalnoj obnovi svakako treba očuvati volumne gabarite pročelja te osnovnu prostornu organizaciju i opremu. S obzirom, međutim, na činjenicu da je izvorni, kvalitetan historicistički projekt poništen, a drugi kvalitetan secesijski projekt, kad je u pitanju ulično pročelje, samo djelomično izveden, valjalo bi prilikom obnove uzeti u obzir mogućnost djelomične rekonstrukcije pročelja prema secesijskom projektu, uz zadržavanje modernističkih izloga. Definitivna odluka o načinu obnove moći će se donijeti nakon izrade konzervatorske studije.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Frankopanska 12

Muzej grada Zagreba, fotografija, oko 1898., MGZ-fot-4928

<https://sites.google.com/site/turopole/Home/turopole-i-plemenita-opcina/obitelj-hribar> (O obitelji Hribar ondje je pisao Slavko Štepanić prema njemu upućenim zapisima praunuke Franje Hribara, Radmile Prodanović iz Beograda).

KREŠIMIR GALOVIĆ, *Klub hrvatskih arhitekata u Zagrebu*, Zagreb, 2010. (o Šimuncu)

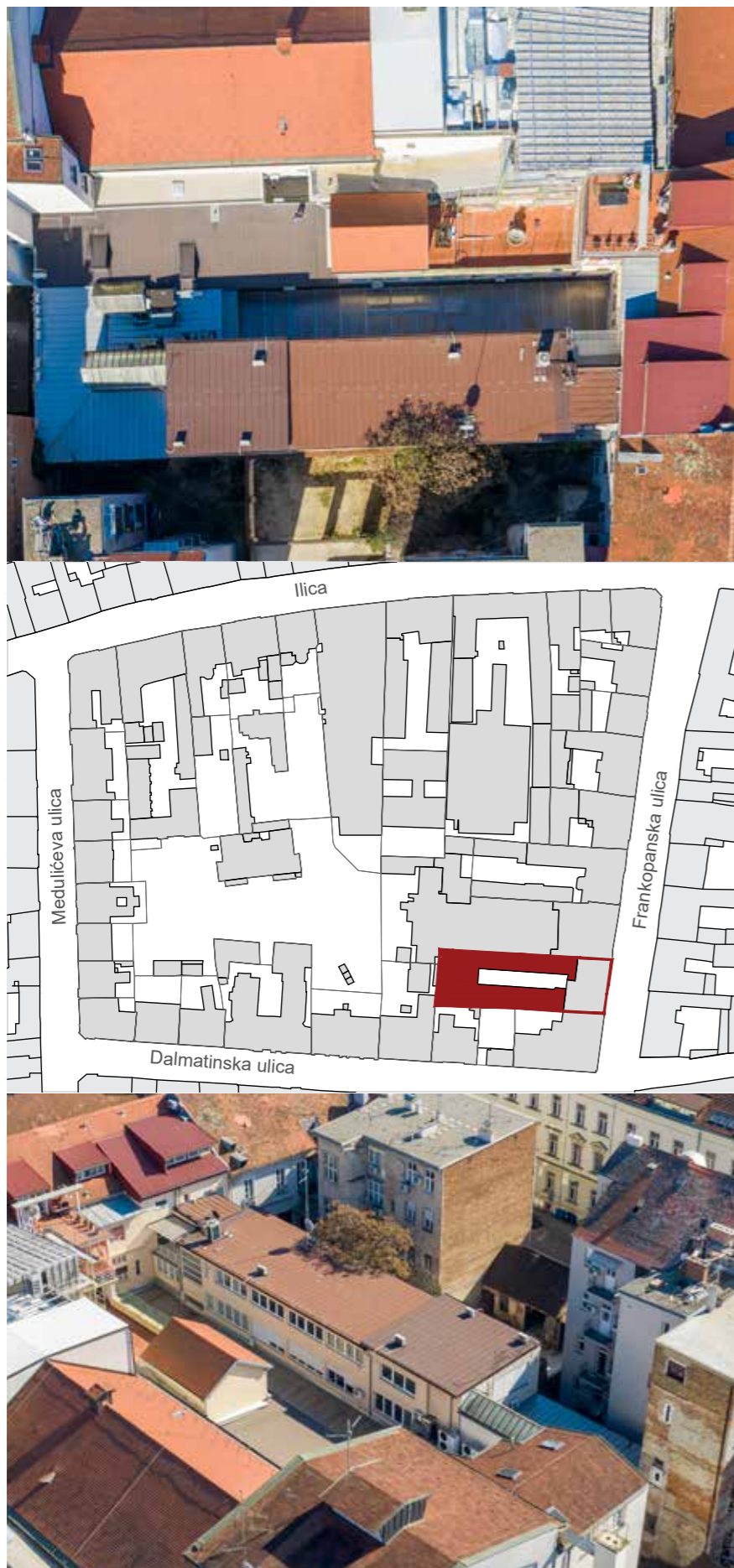
SNJEŠKA KNEŽEVIĆ, *Zagrebačka zelena potkova*, Zagreb, 1996. (o Šimuncu)

ALEKSANDER LASLO, *Lica moderniteta 1898.-1918.: zagrebačka arhitektura secesijske epohe*, u: *Secesija u Hrvatskoj*, (ur.) A. Galić, M. Gašparović, Zagreb, 2003. (o Šimuncu)

PETAR PUHMAJER ET AL., *Arhitektura Velike Gorice*, Velika Gorica, 2005. (spominju se J. i F. Hribar)

DAVORIN VUJČIĆ, Mirogojski opus Vanje Radauša, u: *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 30 (2010.) (o grobnici obitelji Penić)

Daniel Premerl

ID 08a Tiskara – Studij dizajna Frankopanska 12 (dvorište)

KČ	2095
Tip građevine	Dvorišna trokrilna zgrada (spojena s uličnom zgradom)
Katnost	Južno krilo: Po + P + 2 Zapadno i sjeverno krilo: Po + P + 1
Namjena	Poslovno-javna
Vrijeme gradnje	1921. (sjeverno krilo) i 1937. – 1945. (južno krilo)
Naručitelj	Ivan Penić
Projektant	Mauricij Stapp (1921.) i Miroslav Kralik i Kamilo Haller (1937. – 1945.)
Kasniji zahvati	Južno krilo 2012. – adaptacija za <i>Studij dizajna</i> Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; projektant: Boris Ileković (<i>Vulin i Ileković d.o.o.</i>) Zapadno krilo poslije 1952. – gradnja na mjestu tlocrtno manjeg jednokatnog krila iz 1921. 2012. – adaptacija za <i>Studij dizajna</i> Arhitektonskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu; projektant: Boris Ileković (<i>Vulin i Ileković d.o.o.</i>) Sjeverno krilo poslije 1952. – nekoliko adaptacija 2004. – obnova prizemlja 2018. – adaptacija u apartmane (<i>F 12 apartments</i>) po narudžbi Borisa Luetića

Stilske značajke Modernizam (južno krilo) / suvremena arhitektura (adaptacija)

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

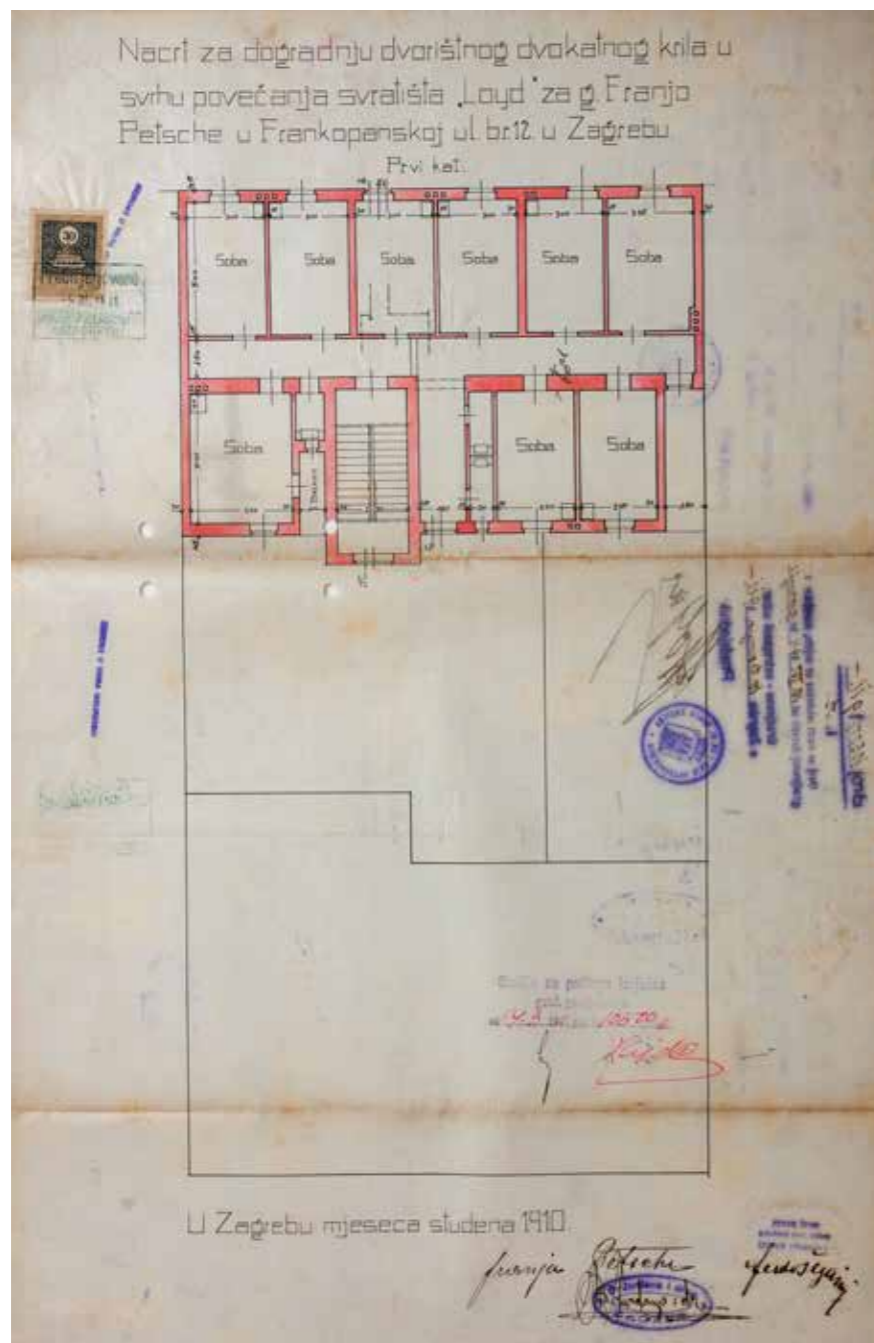
Dvorišna zgrada pruža se od zapadnog pročelja ulične zgrade uz južnu, zapadnu i sjevernu među parcele te se formira izduženo dvorište (danas atrij natkriven pomičnim ostakljenim pločama). Niža je od ulične zgrade.

Organizacija prostora

U južnom i zapadnom krilu prikladno je smješten *Studij dizajna*. U južnom dvokatnom krilu ističu se na katovima predavaonice, smještene iza triju prozorskih osi na sjevernom pročelju; prozori su izrazito vodoravnog formata i propuštaju puno dnevne svjetlosti. To je krilo izvorno građeno 1938. godine, a adaptirano je i produženo 1942. – 1945. za tiskaru i urede Hrvatskog tiskarskog zavoda (poslije Drugoga svjetskog rata ondje je bila Hrvatska seljačka tiskara, pa tiskara *Vjesnika* – treći pogon, zatim servis Elektronske industrije Niš itd.). Zapadno krilo ima prizemlje i kat; ondje je ulaz u zgradu fakulteta. U istočnom dijelu sjevernoga krila smještena je u prizemlju prodavaonica (na katu njezini uredi), dok su u zapadnom dijelu na objema etažama apartmani (*F 12 apartments*). Sjeverno krilo ima jednake gabarite kao i skladišta za koja je izvorno građeno 1921. godine.

Unutarnja oprema

Sačuvana je stara tiskarska preša. Danas se nalazi na krovu sjevernoga krila dvorišne zgrade (produžetak terase stana na prvom katu).

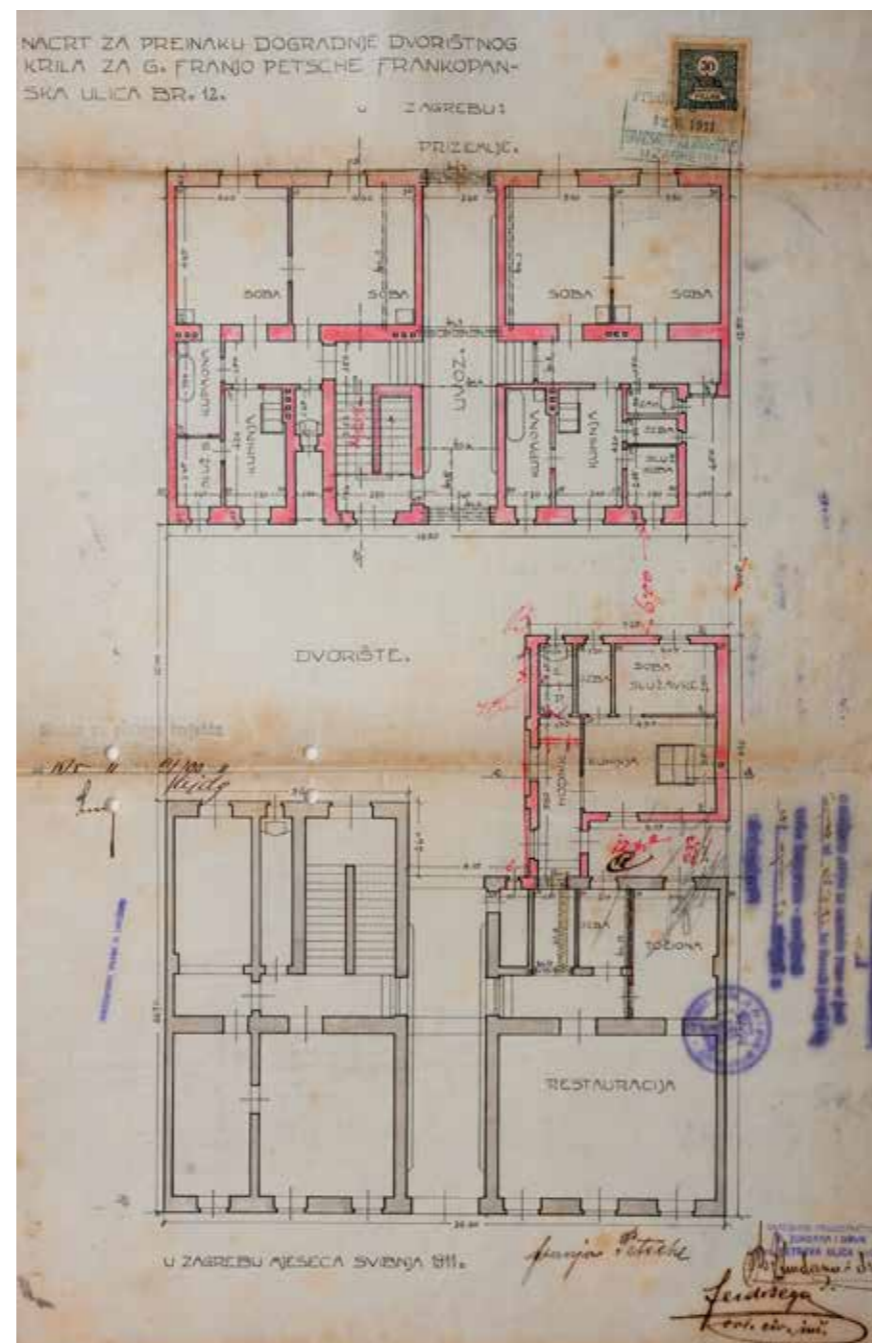

Projekt dogradnje zapadnog dvorišnog krila, 1910., DAZ

Pročelja

Južno krilo

Sjeverno pročelje južnog krila raščlanjeno je sa šest širokih prozorskih osi, prema projektima gospodarsko-poslovne zgrade iz 1938. godine (pet prozorskih osi koje počinju na

Projekt pregradnje zapadnog dvorišnog krila, 1911., DAZ

istočnom kraju) i njezine prigradnje i adaptacije u tiskaru iz 1942. – 1945. godine (jedna prozorska os na zapadnom dijelu krila). U prizemlju su te prozorske osi danas staklene stijene (izlozi), prema recentnijem projektu; ondje je smješten izložbeni prostor *Studija dizajna*. Južno pročelje južnoga krila otvoreno je prozorima na prvom i drugom katu

(gledaju u dvorišta susjednih parcela); ti prozori nisu uvijek zadržavali raspored i formate izvornih prozora iz 1938. – 1945. godine. Južno pročelje nije ožbukano.

Zapadno krilo

Istočno pročelje zapadnog krila – u prizemlju je širi ostakljeni ulaz u *Studij dizajna*; kat je rastvoren vodoravnim prozorima ispred kojih je balkon. Zapadno pročelje otvoreno je prozorima prema unutrašnjosti bloka, no u većoj mjeri je zastrto susjednom prizemnicom u bloku.

Sjeverni krilo

Prizemlje je uglavnom otvoreno staklenom stijenom, na katu su prozori nejednakih razmaka i formata. U sredini je garaža.

Krovište

Ravni krov pokriven je limom.

Pomoćne dvorišne građevine

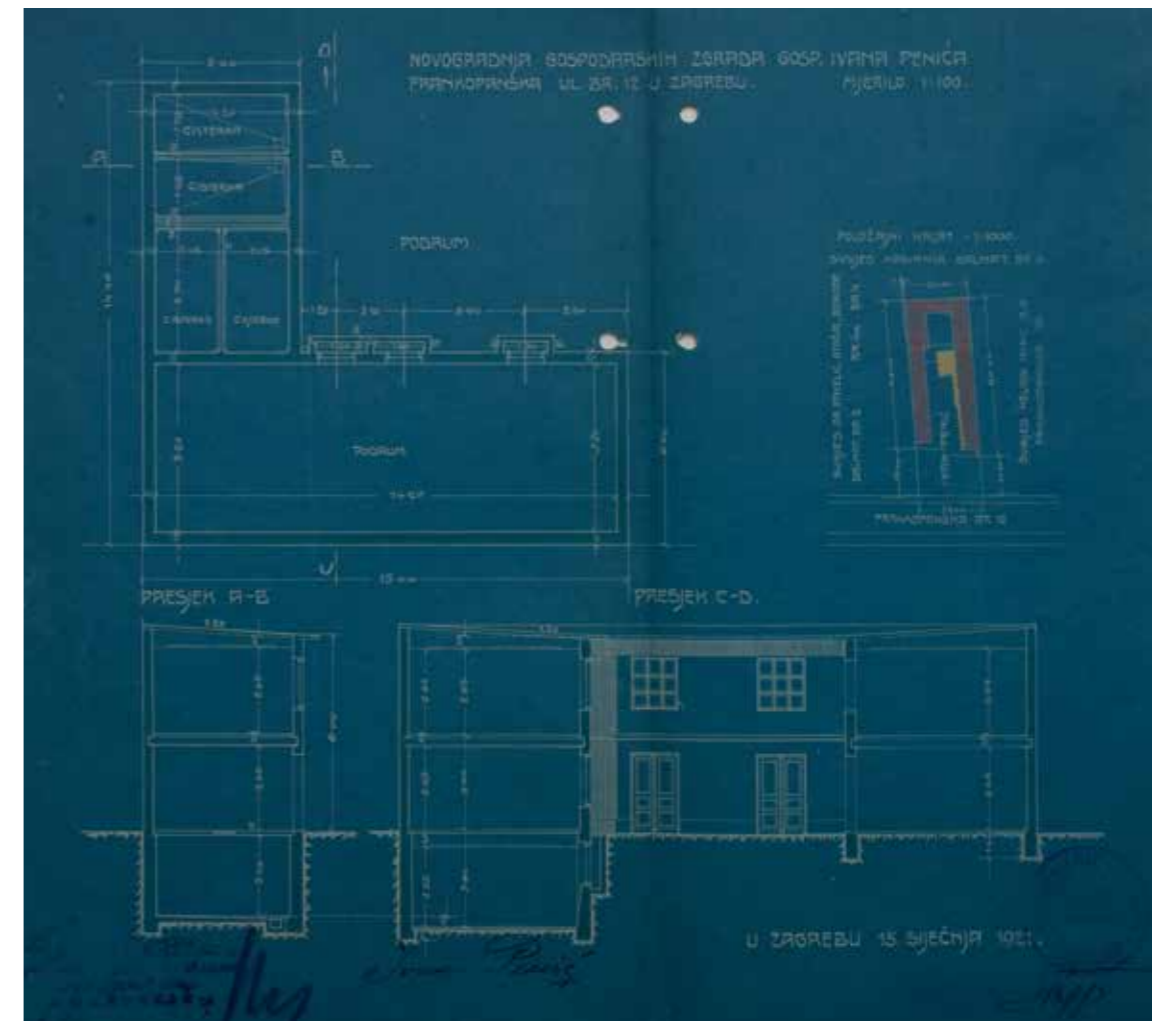
Nema

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je građena opekrom i betonom. Zidovi su ožbukani (osim južnog pročelja južnog krila).

Građevinsko stanje

Recentno adaptirana građevina nije pretrpjela veće štete u potresu 22. ožujka 2020., tako da je građevinsko stanje dobro. Procjena statičara je: uporabljivo.

Projekt dogradnje dvorišnih zgrada, Mauricij Stapp, 1921., DAZ

Faze gradnje

1910./1911. Građevinsko poduzeće *B. Jurdana i drug* gradi dvokatnu kuću u dvorištu i sjeverno prizemno krilo ulične zgrade kao dogradnje Svrtišta *Loyd* za investitora i kućevlasnika Franju Petschea; parcela je tada bila tek malo veća od polovice današnje; dvokatno svrtište zauzimalo je cijelu zapadnu među i bilo udaljeno deset metara od zapadnog pročelja ulične zgrade; prizemno krilo ulične zgrade pružalo se uz sjevernu među; u njemu je bila smještena kuhinja, izba i zahodi restorana koji je tada bio u sjevernoj polovici prizemlja ulične zgrade; navedene dvorišne zgrade srušene su do 1921. godine, kad novi investitor i

Projekt dvorišne gospodarske zgrade, Mauricij Stapp, 1921., DAZ

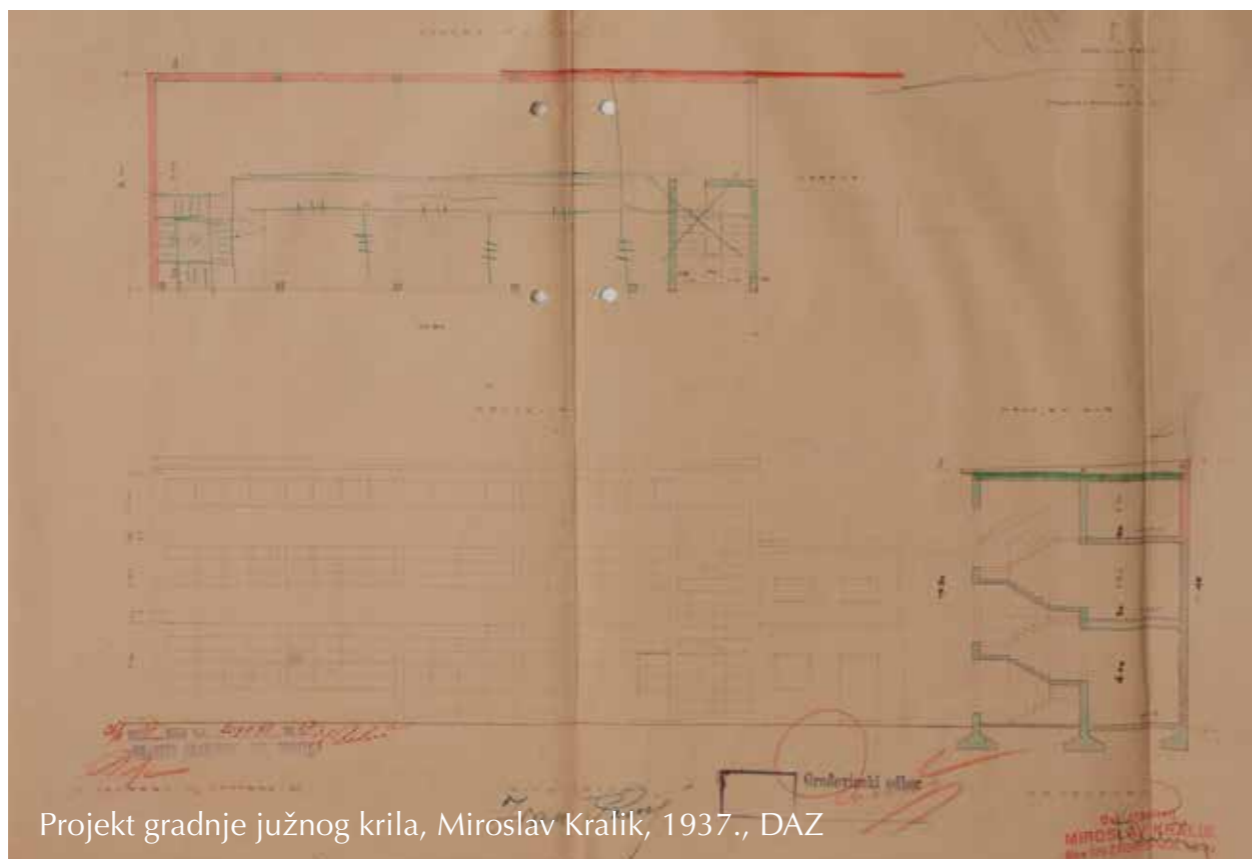

Stubište u zgradi Studija dizajna
Natkriveno dvorište

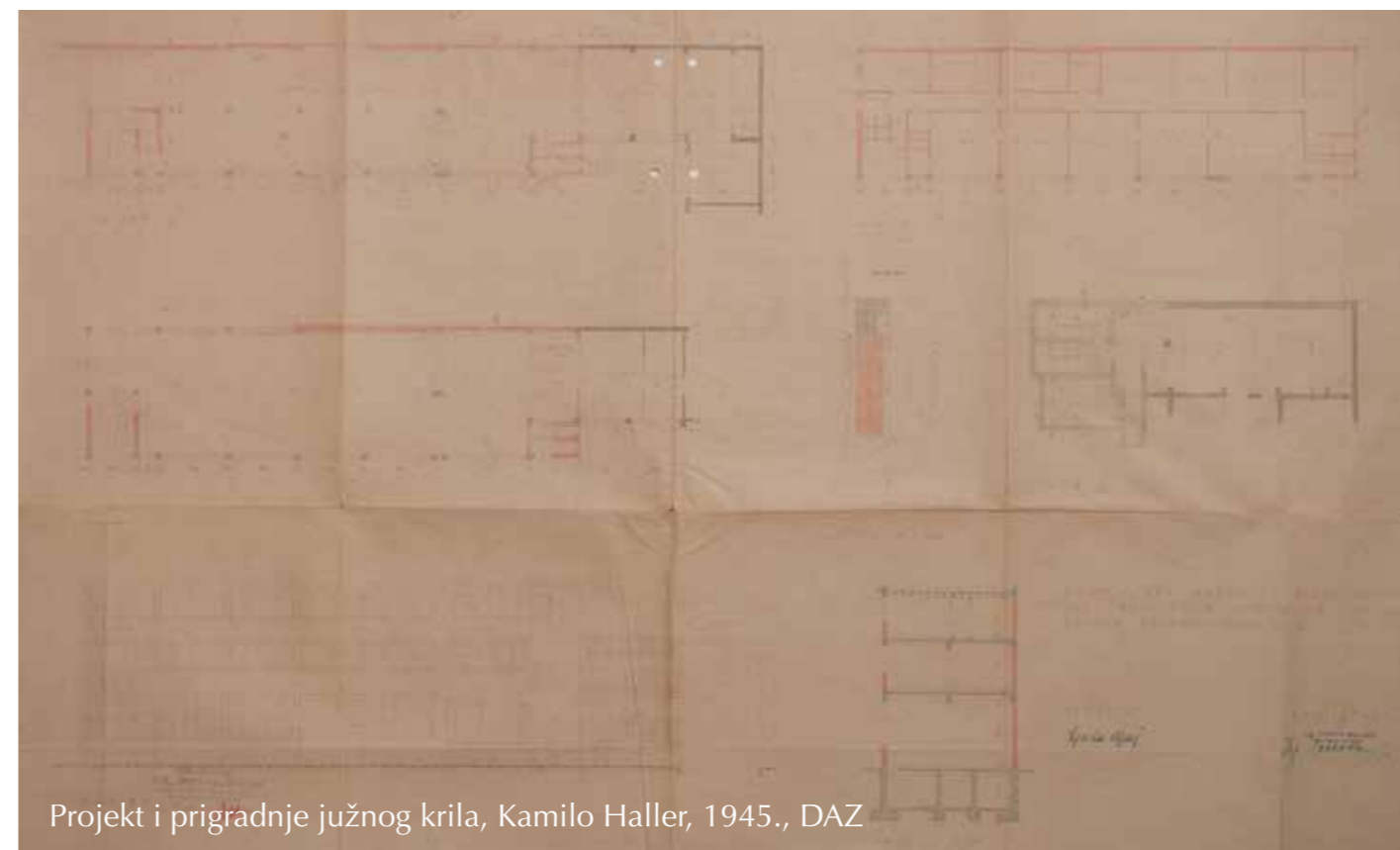
kućevlasnik Ivan Penić već posjeduje znatno dužu parcelu na kojoj gradi nove dvorišne zgrade

1920. Građevinska tvrtka *Vilko Ebert i drug* projektira novogradnju gospodarske zgrade za investitora i kućevlasnika Ivana Penića; zgrada se prostirala duž južne i zapadne strane i zapadnog dijela sjeverne strane međe parcele; glavni na južnog krila je bila prizemna, dok su njezin zapadni kraj te zapadno i sjeverno krilo bili jednokatni; taj je projekt možda započet, ali nije izveden; dvorišna zgrada izvest će se sljedeće godine prema projektu Mauricija Stappa

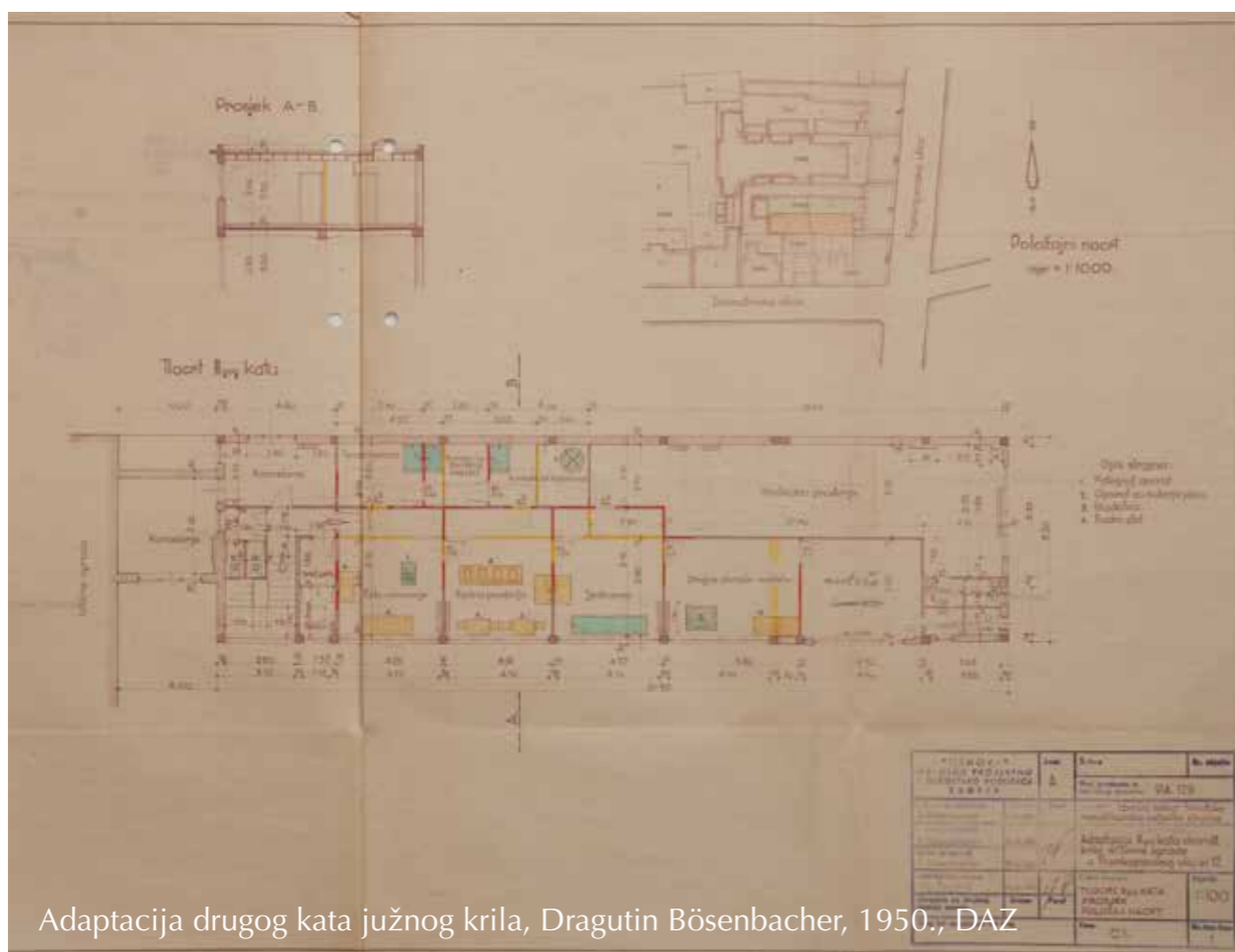
1921. prema projektu inženjera Mauricija Stappa gradi se nova jednokatna dvorišna zgrada za skladišta veletrgovca i kućevlasnika Ivana Penića; zgrada se pružala uz dvorišne međe parcele te je formirala izduženo dvorište; sjeverno

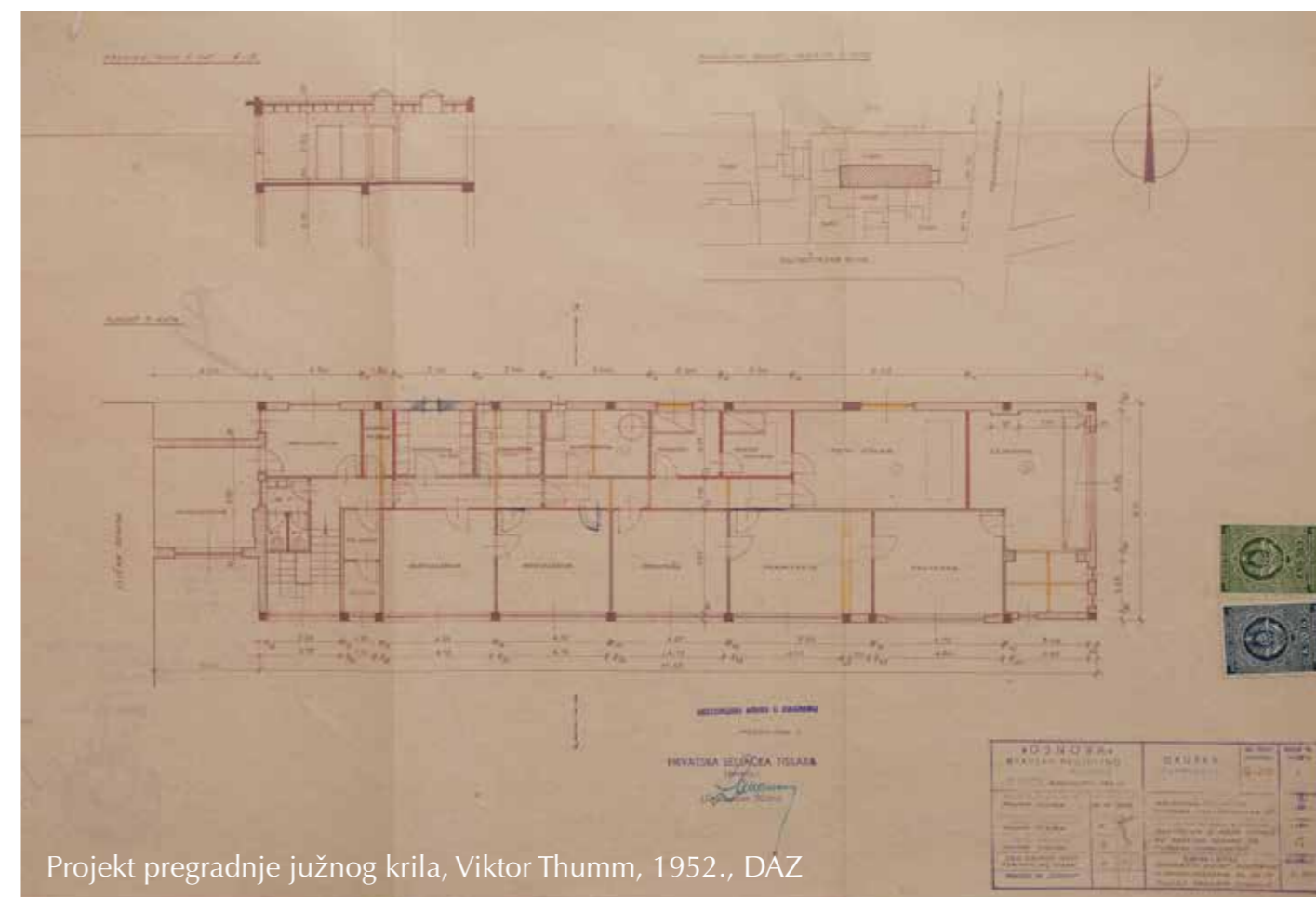
Projekt gradnje južnog krila, Miroslav Kralik, 1937., DAZ

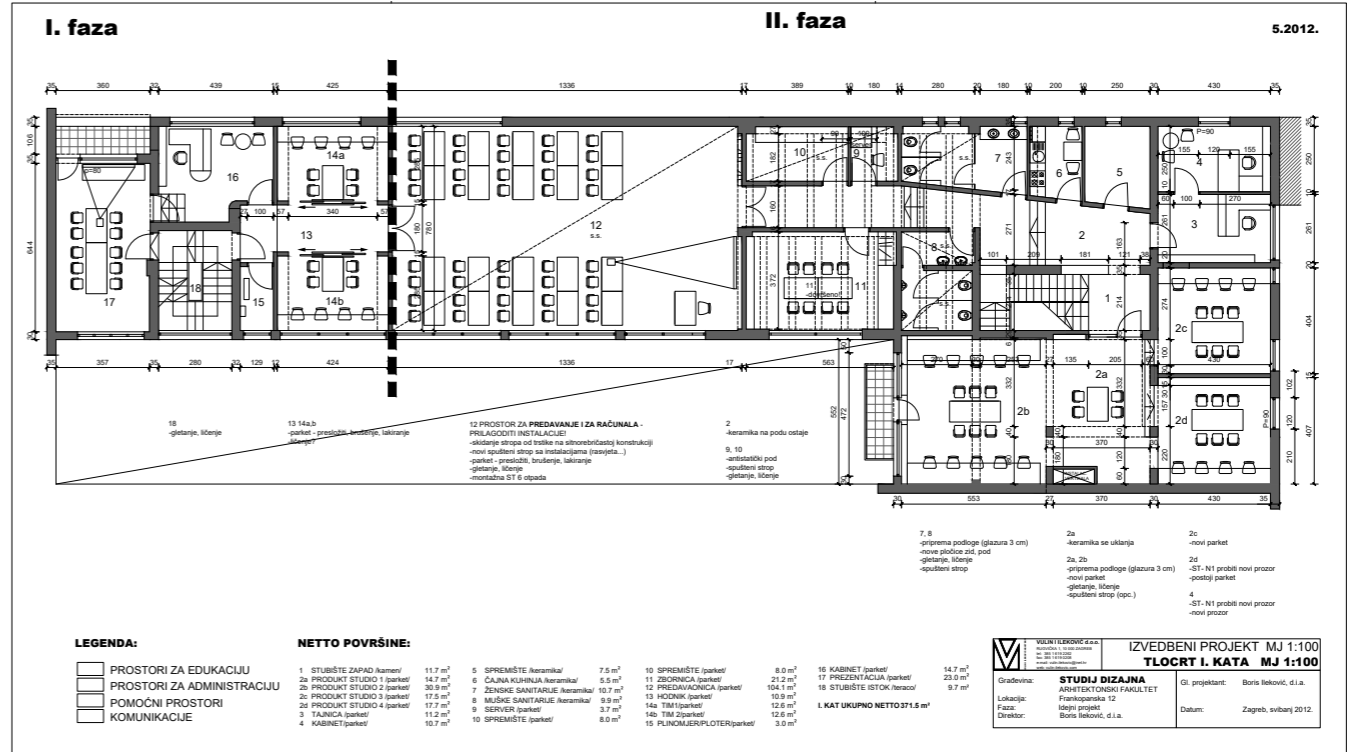
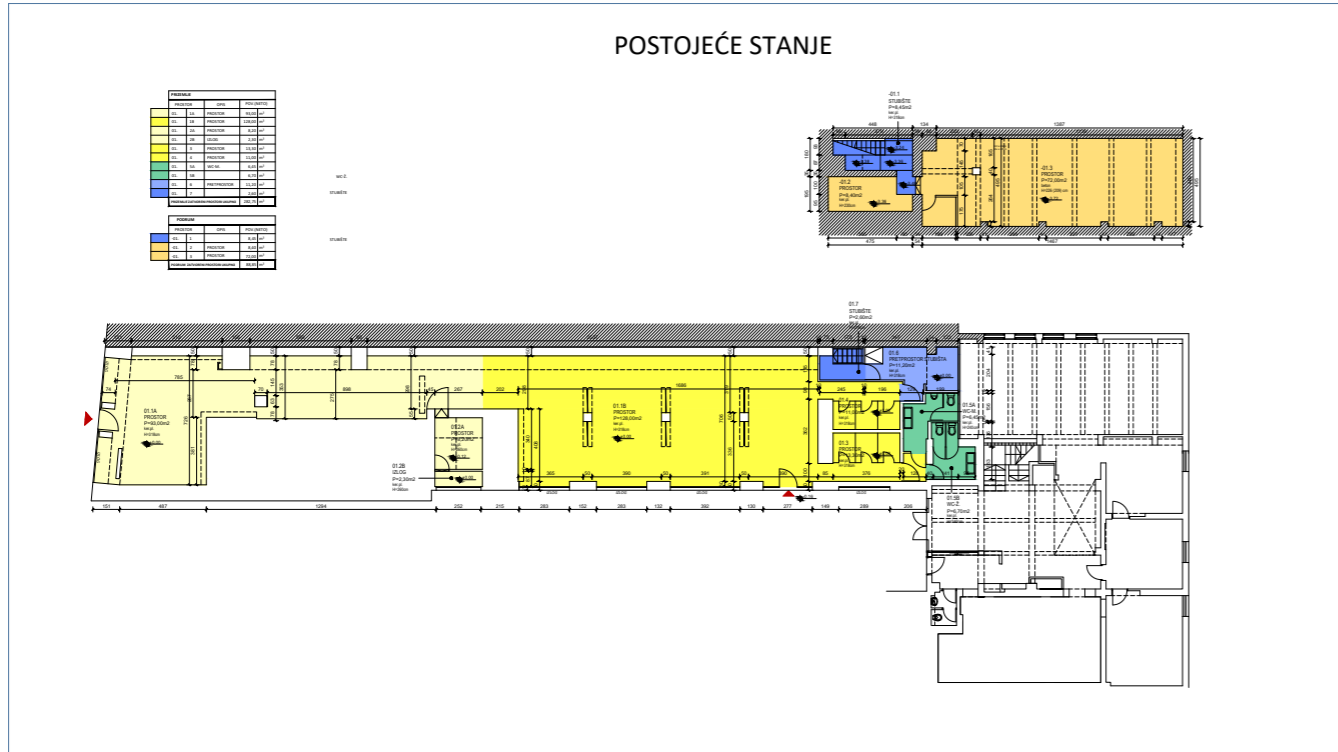
Projekt i prigradnje južnog krila, Kamilo Haller, 1945., DAZ

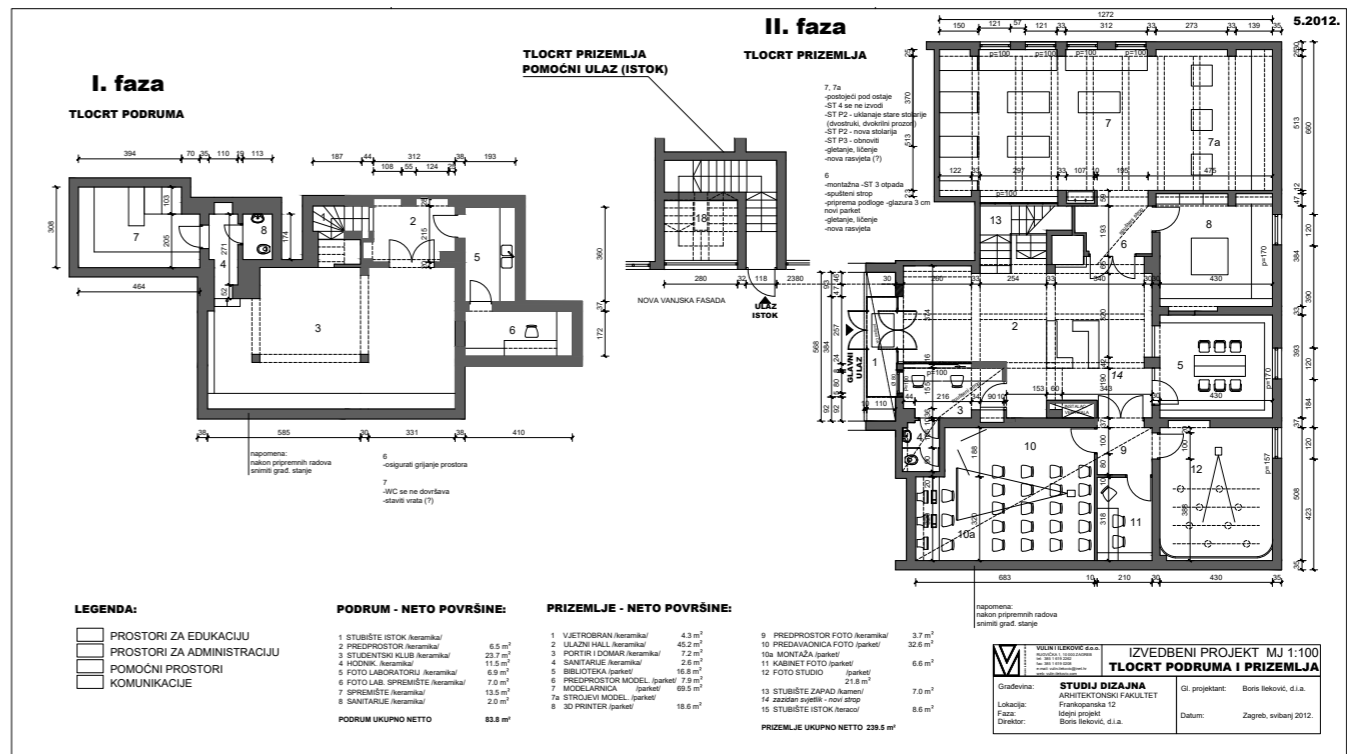
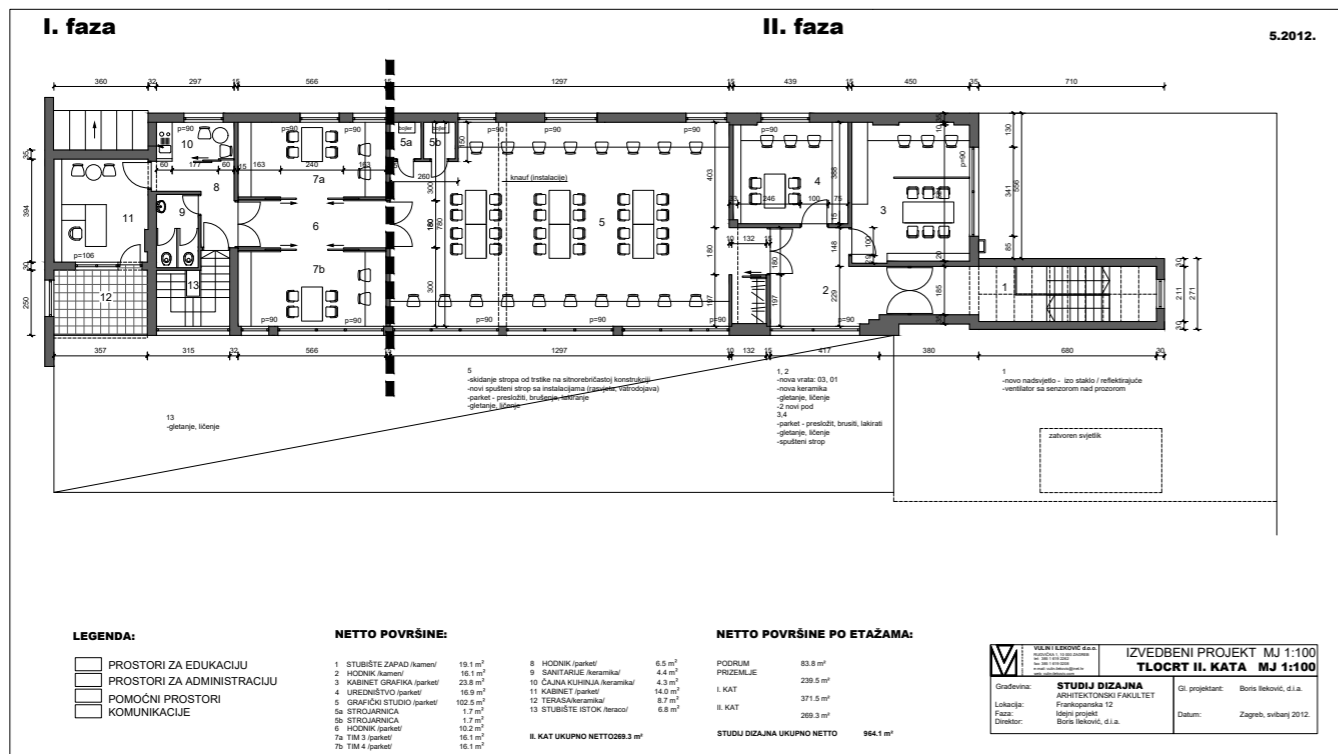
Adaptacija drugog kata južnog krila, Dragutin Bösenbacher, 1950., DAZ

Projekt pregradnje južnog krila, Viktor Thumm, 1952., DAZ

Projekt pregradnje zapadnog i južnog krila za potrebe Studija dizajna Arhitektonskog fakulteta, Boris Ileković, 2012.

Sjeverno dvorišno krilo s apartmanima

krilo imalo je jednaku širinu kao danas; južno i zapadno krilo bili su uži od kasnijih zgrada na tom mjestu

1931. adaptacija staje u garažu u zapadnom dijelu sjevernoga krila (projektant: Vilko Ebert); nije sačuvano

1937. nacrti Miroslava Kralika »za proširenje dvorišnog skladišta«, odnosno južnoga krila dvorišne zgrade, koje se proširuje i povisuje na današnje gabarite; sljedeće godine u taj nacrt bit će unesene neke preinake

1938. prema projektu Miroslava Kralika gradi se južno krilo; razlika u odnosu na nacrt iz prethodne godine je pozicija stubišta, koje je sada na istočnom kraju zgrade (a na starijem nacrtu bilo je na zapadnom kraju zgrade); prizemlje i prvi kat su hale, dok su na drugom, »potkrovnom« katu uredi; postoji i danas

1942. nacrti Građevinskog poduzeća *Pionir* (potpisan arhitekt Vlado Galić) za prigradnju zapadnog dijela južnoga krila dvorišne zgrade; postojeća zgrada koju je projektirao Kralik 1938. godine sada se produžuje za tri prozorske osi (odnosno, nešto više od dvanaest metara), koje su jednakih dimenzija kao i na Kralikovoj zgradi; taj projekt prigradnje ujedno je i adaptacija starije zgrade za tiskaru Hrvatskoga tiskarskog zavoda

1945. nacrti arhitekta Kamila Hallera za promjenu prethodnog nacrtu iz 1942. za prigradnju zapadnog dijela južnog krila, za investoricu i kućevlasticu Ljerku Gaj, kćer pokojnoga Ivana Penića, odnosno za potrebe Hrvatskoga tiskarskog zavoda; postojeća zgrada sada se produžuje za jednu prozorsku os (a ne tri, kako je bilo na prethodnom nacrtu); tako je nastala dvorišna dvokatnica koja postoji i danas; usto se adaptira zapadni kraj jednokatnog južnog krila

1950. adaptacija drugog kata južnog krila; radi se mahom o preuređenju unutarnjih prostora za potrebe Hrvatske seljačke tiskare; projektant je Dragutin Bösenbacher (*Osnova – gradsko projektno i geodetsko poduzeće Zagreb*), a investitor Hrvatska republikanska seljačka stranka; zgrada je tada u državnom vlasništvu

1952. adaptacija drugog kata »za potrebe cinkografije« (unutarnje pregradnje i probijanje nekih prozora na južnom pročelju koje gleda na susjedne parcele); projektant je Viktor Thumm (*Osnova – gradsko projektno i geodetsko poduzeće Zagreb*), a investitor Hrvatska seljačka tiskara

1962. adaptacija: promjene nekih pregradnih zidova i pregradnih stijena od lesonita, na sve tri etaže; investitor i vlasnik: *Vjesnik*

2004. obnova pročelja, popločenje dvorišta te natkrivanje dvorišta pokretnim ostakljenim pločama; investitor: Boris Luetić

2012. adaptacija južnog i zapadnog krila za *Studij dizajna*; projektant: Boris Ileković (*Vulin i Ileković d.o.o.*); investitor: Sveučilište u Zagrebu

2018. adaptacija zapadnog dijela sjevernog krila u apartmane (*F 12 apartments*); investitor: Boris Luetić

Valorizacija

Dvorišna zgrada – koja je od 1921. godine imala gospodarsku namjenu (skladišta), a od 1942. i industrijsku (tiskara) – ne plijeni osobitom stilskom izražajnošću, no svojom je utilitarnošću adekvatno poslužila današnjim namjenama: funkcionalnoj adaptaciji za *Studij dizajna* te turistističkim apartmanima, garaži i prodavaonici; sve bez povećanja izgrađenosti parcele i narušavanja fizionomije bloka. Upravo zato što čuva povijesnu fizionomiju bloka iz vremena Drugoga svjetskog rata te memoriju i na povijesni industrijsko-gospodarski karakter bloka, zgrada bi mogla biti kategorizirana oznakom B 2. Trenutno je kategorizirana oznakom C (prema Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015. godine).

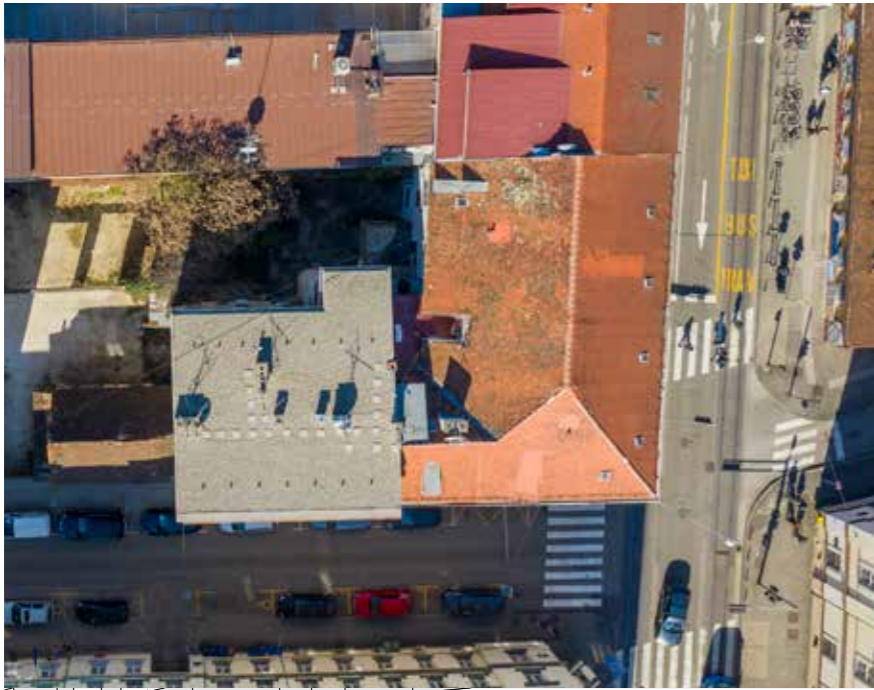
Prijedlog smjernica za obnovu

Zgrada je u dobrom građevinskom stanju, ojačana u posljednjoj adaptaciji armiranobetonskim konstrukcijama pa nije potrebna konstrukcijska sanacija nakon potresa. Prilikom moguće obnove valja čuvati osnovne volumne i tlocrtne gabarite. Preporučuje se također urediti južnu fasadu južnog krila, orijentiranog prema dvorištu kuća u Dalmatinskoj ulici, koje nije ožbukano.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Frankopanska 12

Daniel Premerl

ID 09 Kuća Pavelić

Frankopanska 14 / Dalmatinska 2

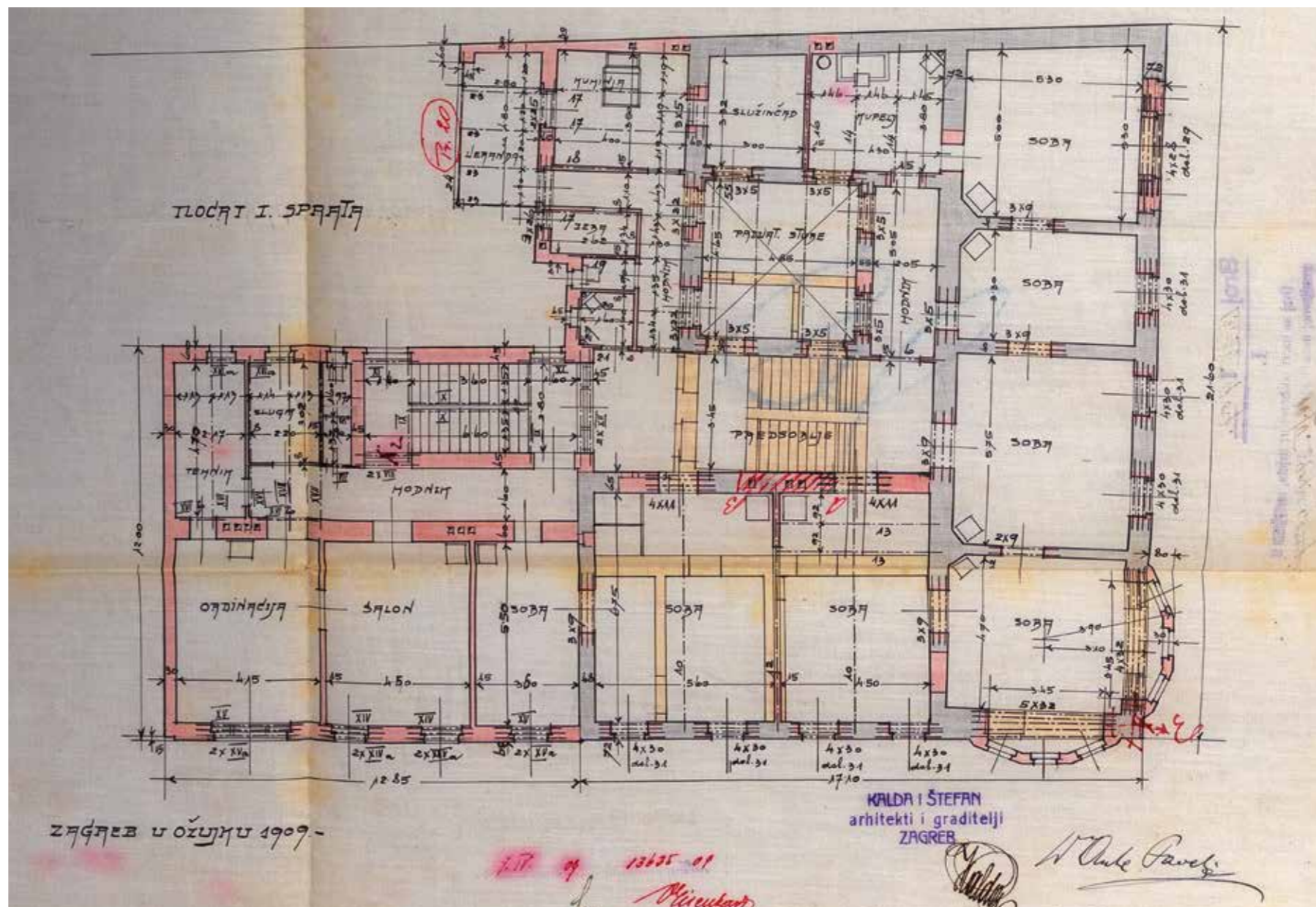
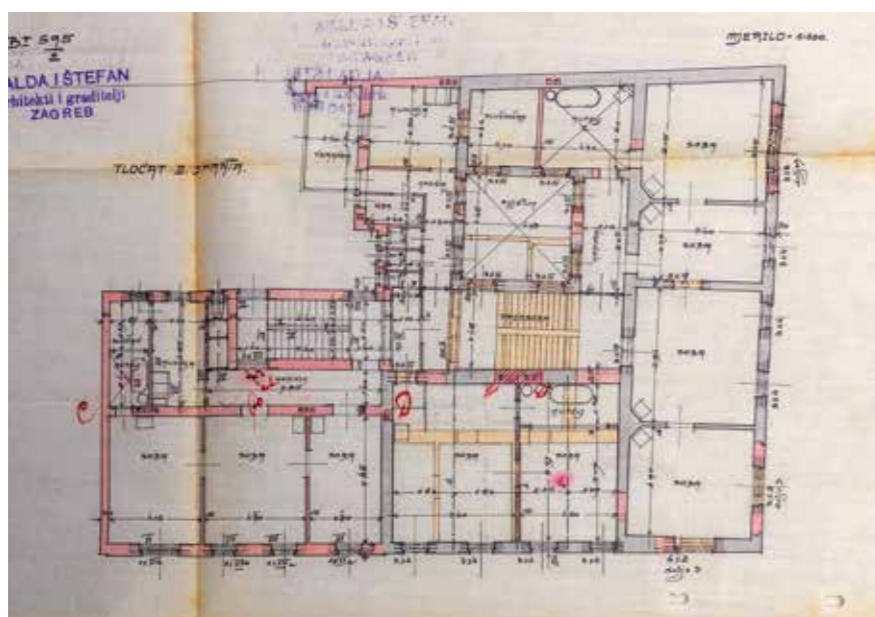
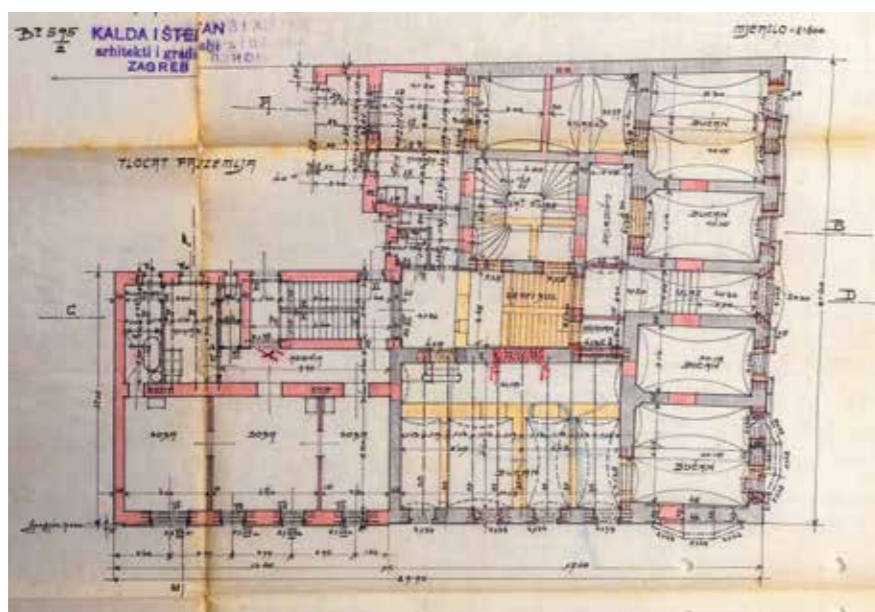
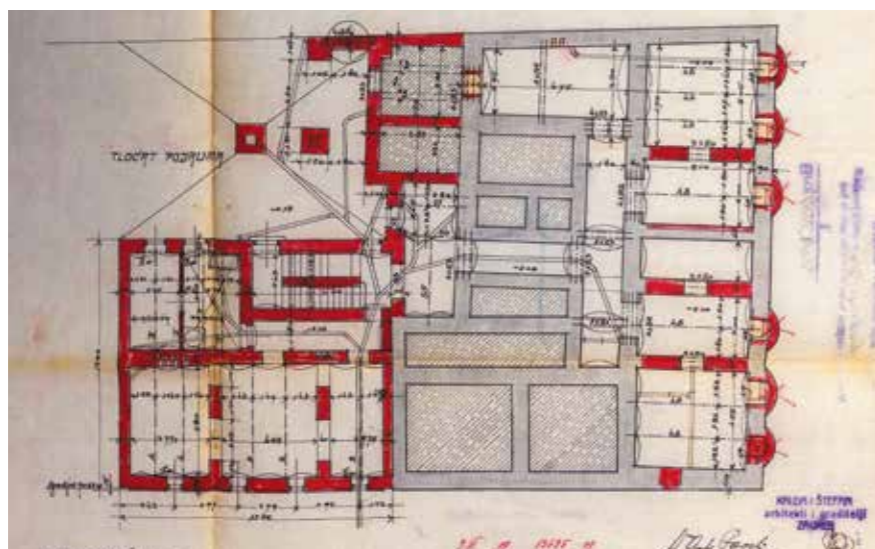
- KČ** 2099
- Tip građevine** Uglovnica (2 stana na stubištu, šestersobni i trosobni)
- Katnost** Po + P + 2/3
- Namjena** Stambeno-poslovna
- Vrijeme gradnje** Prije 1864.; pregradnja i dogradnja 1909.
- Naručitelj** Naručitelj prvotne građevine je nepoznat.
Naručitelj gradnje iz 1909. godine je dr. Ante Pavelić (Gospić, 1869. – Zagreb, 1938.), hrvatski političar, liječnik i zubar.
- Projektant** Projektant prvotne građevine je nepoznat.
Projektant gradnje iz 1909. godine je Lav Kalda (Wagstadt, danas Bilovec, 1880. – Zagreb, 1956.).
- Kasniji zahvati** 1911. – adaptacija lokala u prizemlju (sjeverni dio istočnog krila)
1932. – adaptacija lokala u južnom krilu, prema projektu Ede Schöna
Niz manjih zahvata na pročeljima (uklanjanje drvenih izloga) i zatvaranje dijela balkona na prvom katu.
- Stilske značajke** Rani *art déco* s naglašenom geometrijskom stilizacijom

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Uglovnica zauzima površinu uobičajenu za dvije tipične parcele bloka – uglovnu, na kojoj se nalazio postojeći dvokatni objekt, i ugrađenu parcelu u Dalmatinskoj 4, na kojoj je sagrađena nova trokatnica. Zgrada formira sjeverozapadni ugao Frankopanske i Dalmatinske ulice, koji oblikuju dvije dvokatnice geometrizirane plastike pročelja. Podjednakim tretmanom obaju pročelja, dogradnjom dvostrukog erkera, na pročelju i u Frankopanskoj i u Dalmatinskoj ulici, zgrada negira koncept glavnog pročelja, to više što se u uglovnom dijelu zgrade ne nalazi glavni ulaz, nego isključivo lokali s vanjskim ulazima s ulice. Glavni ulaz je u novosagrađenom trokatnom dijelu u Dalmatinskoj ulici, koji prati visinu susjednih kuća u Dalmatinskoj 6 i 8. Sa sjeverne strane nalazi se ograđeno dvorište. Prema katastarskoj karti iz 1864., prvotna dvokatnica zauzimala je ugao Frankopanske i Dalmatinske, dok su se na zapadnoj međi nalazila dva objekta, ulični i dvorišni, srušena pri podizanju trokatnice. Parcela je bila vrlo duboka i dužom stranom orijentirana u smjeru istok – zapad. Probijanjem Dalmatinske, parcela je postala uglovna pa je, pri rekonstrukciji i dogradnji, zemljište raspodelirano u tri, odnosno četiri parcele, pri čemu je kuća vlasnika dr. Ante Pavelića zauzimala dvije. Ostale dvije parcele danas su Dalmatinska 4 i Dalmatinska 6. Potonje zemljište prodao je Franji Benigeru, koji na toj parceli gradi 1911. trokatnicu prema projektu Ferde Šege.

Organizacija prostora

Zgradu čine dvije zasebne zgrade (spojene zajedničkim stubištem): pregrađena dvokatna uglovnica, sagrađena prije 1864., i ugrađena trokatnica, sagrađena 1909. godine. Dva krila, istočno prema Frankopanskoj i južno prema Dalmatinskoj, formiraju osnovu u obliku slova L koja zauzima više od tri četvrtine parcele. Preostala četvrtina u sjeverozapadnom uglu pripada dvorištu u koje se ulazi sa stubišnog prostora. Ulazni portal zgrade nalazi se na

Kuća Pavić, projekt, Lav Kalda 1909., tlocrt podruma, prizemlja i katova, DAZ

južnom pročelju iz Dalmatinske ulice. Ulazni prostor sa stubama reprezentativno je opremljen i vodi u prostrano, dobro osvijetljeno dvokrako kameno stubište u produžetku. Zgrade imaju zajedničko stubište u trokutnom dijelu, uz spojni poprečni zid između dviju zgrada. U uglovnici je na svakom katu jedan veliki šesterosobni stan; u trokutnici u visokom prizemlju je jedan dvosobni, a na katovima po jedan trosobni stan. Novogradnja poštuje visinu etaža uglovnice. Zgrada ima uobičajen vertikalni zoning, lokale u prizemlju uglovnice i stanove na katovima. Svi lokali, dva

manja u Frankopanskoj (*Tinktura*, Krojačko-pletački obrt *Olja*) i jedan veći uglovni (salon za uljepšavanje, uglovni *Vikler i ruž*), dostupni su s ulice. Prostorije su nadsvođene svodovima. Izlozi su tek nešto širi od prozora na katovima. Dvorišne prostorije u prizemlju namijenjene su spremištima i sanitarijama. Stanovi u uglovnici u načelu su zadržali izvornu prostornu dispoziciju. U stanove se ulazi kroz hodnik trakta u Dalmatinskoj ulici, duž kojega su dvije sobe, veliki salon i ugaona soba, ukupno s pet prozorskih osi. Reprezentativne stambene prostorije (saloni) okrenute su

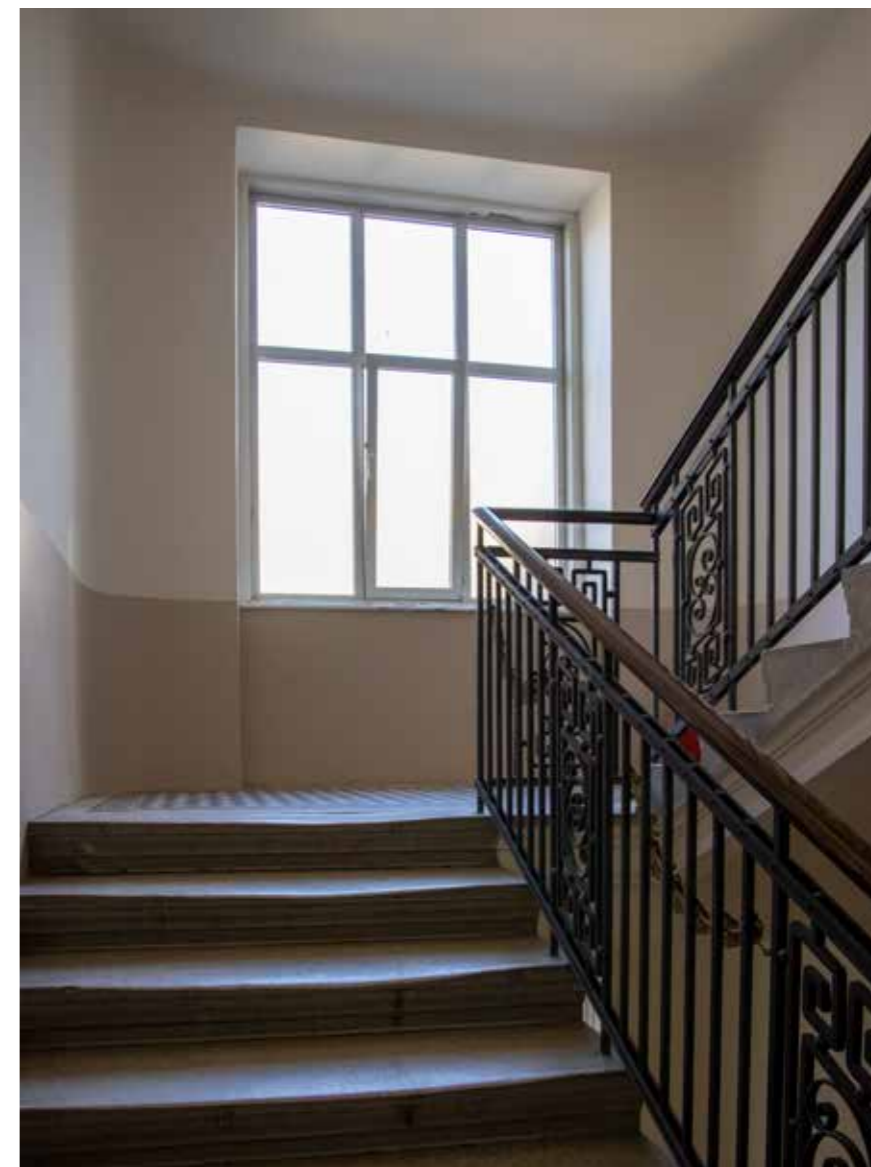
Kuća Pavelić, projekt, Lav Kalda 1909., južno i istočno pročelje, DAZ

prema ulici, dok su gospodarske prostorije stanova grupirane uz dvorišna pročelja. Na oba kata posebno se ističe uglovna soba s dvostranim osvjetljenjem i većim otvorima, tj. erkerima na prvom katu. Dva otvora u ugaonoj sobi spojena su i proširena u erkere. Trakt prema Frankopanskoj ulici ima četiri sobe u nizu, uključujući sobu na uglu sa šest prozorskih osi (enfilada). Na mjestu dvokrakog stubišta je postojeći hodnik proširen u hal te su izvedena dva zahoda i balkon-lođa. Kuhinja je u središnjem dijelu dvorišnog krila, gdje je i izbočeni veliki balkon-terasa oslonjen na iznimno tanku željeznu konstrukciju.

Na drugom katu soba i kupaonica u južnom krilu prema Dalmatinskoj čine zasebnu prostornu jedinicu. U stan, koji ima pet soba, ulazi se na kraju hodnika. U novosagrađenoj trokatnici je dvosobni stan u visokom prizemlju

i trosobni stanovi na katovima. Stanovi imaju dva trakta: južni, s tri sobe u nizu (enfilada) s četiri prozorske osi, i sjeverni, s gospodarskim prostorijama. U sredini je hodnik, na čijem je kraju kupaonica. U sjeveroistočnom uglu između stubišta i krila zgrade u Frankopanskoj je balkon vjerojatno s izlazom iz kuhinje (gospodarska veranda). Dio balkona u južnom dijelu, u produžetku sjevernog zida pročelja stubišta, je zatvoren. Podrum zgrade s ulazom iz dvorišta i plitkim lučnim zidanim svodovima i zemljanim podom je u iznimno zapuštenom stanju. Ugaoni lokal koristi se dijelom podruma ispod lokala. U sjevernom dvorišnom zidu prema Frankopanskoj 12 je zazidani lučni otvor.

Zgrada je očuvala izvornu trgovačko-stambenu namjenu. U stanu u visokom prizemlju je odvjetnički ured.

Stubište

Unutarnja oprema

Izvorna oprema zgrade najbolje je sačuvana u ulaznom prostoru i stubištu. Originalna ulazna dvokrilna vrata s nadsvjetlom ostakljena su i štíčena ornamentiranom rešetkom od kovanog željeza. Jednostavna rešetka krila sa stupićem u sredini dekorirana je ovalnim ornamentiranim medaljonima s festonima. Zidovi predvorja raščlanjeni su profiliranim poljima. Na isti način je profiliran i strop, u čijem je polju bogato profilirani okulus. Na ulazu u stubište su dva stilizirana toskanska stupa. Dvokrilna vrata između pred-

Ograda stubišta • Detalj ograde • Ulazno predvorje i stubište

Štukoprofilacije na stropu predvorja

Popločenje poda u predvorju

vorja i stubišta ostakljena su kristalnim brušenim staklom složenim u geometrijski ornament. Prozor stubišta (zamijenjen PVC stolarijom) između prizemlja i prvog kata je trokrilni s profiliranim doprozornicima i drvenom ukladom u visini parapeta. Vitraj prozora je samo djelomično očuvan. Ograde stubišta su od kovanog željeza, s geometrijskim ornamentom meandra. Izmjenjuju se dvije i tri vrste polja. Najveće polje je s vertikalnim šipkama povezanim festonima. Stubište je izvedeno u kamenu, dok su podesti i ulazni dio u širini vrata popločeni keramičkim pločicama bež-crne boje sa stiliziranim cvjetnim ornamentom. U interijeru stanova sačuvana je unutarnja stolarija. Vrata imaju profilirane dovratnike s ukladama i uklađena drvena vrata.

Pročelja

Zgrada ima dva ravnopravno tretirana pročelja – istočno sa šest i južno s devet prozorskih osi, pet na dvokatnom uglovnom dijelu i četiri na dograđenom trokatnom dijelu u Dalmatinskoj ulici. Glavno obilježje zgrade su dva široka i plitka erкера s tri prozora koja akcentiraju oba ulična pročelja. Erker na južnom pročelju završetak je stupnjevane kompozicije pročelja koja raste u pogledu prema Medulićevoj ulici, od erкера na prvom katu, preko krovnog vijenca dvokatnog dijela zgrade do onog trokatnog, što je ujedno i planirana visina susjednih kuća. Na istočnom pročelju erker pak akcentira, završava, ugao zgrade. U kompoziciji južnog pročelja zgrade novosagrađena trokatnica u Dalmatinskoj tretirana je kao rizalit.

Pročelja su podijeljena na donju zonu i dva kata visoku gornju zonu. Prizemlje je izvedeno u rustici s prozorima bez okvira i izlozima obrubljenim plošno tretiranim okvirima izvedenim u žbuci. Okviri su izvedeni tijekom posljednje obnove pročelja. Njih nema ni na nacrtu pročelja Lava Kalde ni na fotografijama iz vremena prije obnove. Lokali u Frankopanskoj imali su projektirane i izvedene jednostavne drvene izloge kojih jedino nije bilo u dijelu pročelja ispod erкера. Na Kaldinu nacrtu pročelja kutija je išla sve do ugla

Portal na južnom pročelju

zgrade. I ta je kutija uklonjena za recentne obnove pročelja. Ulaz u zgradu diskretno je istaknut lučnim otvorom sa zaglavljem kamenom, iznad kojega je profilirana istaka u visini razdjelnog vijenca prvog kata.

Prvi i drugi kat povezani su oblikovno u homogenu cjelinu objedinjenu horizontalnim vijencima – razdjelnim u visini prvog kata i krovnim sa zuborezom. Krovni vijenac dijeli i treći kat novosagrađene trokatnice, koji je tretiran kao dogradnja na arhitektonski unisono oblikovano pročelje obiju zgrada. Prozori prvog i drugog kata s profiliranim stepenasto uvučenim okvirima i prepuštenim prozorskim klupči-

Prozor na prvom katu

cama povezani su okvirima u cjelinu, čijim ponavljanjem pročelje dobiva na ritmu i dinamici. U parapetnim poljima su »slijepi« okviri. Pročelje trećeg kata s vijencem i atikom ima samo stepenasto uslojene bočne okvire. U projektu je zid bio tretiran kao na kući Pavić u Masarykovej ulici, kao ravno zidno platno samo s prozorskim okvirima.

Erker je relativno plitak i širok te »stlačen« između konzolno prepuštene bogato profilirane baze i jednostavno

Uglovnica Pavelić, južno i istočno pročelje

prepuštene strehe. Barokizirajući element su blagi lomovi luka erкера i slojevite profilacije stupova između prozora. Nadvoji prozora i rubovi ukrašeni su mozaikom. Erkeri imaju i geometriziranu rešetku za cvijeće. Pročelje drugog kata iznad erкера ima trokrilne prozore s bogato profiliranim okvirima u sredini i bočno od njih niz vertikalnih užljeba u žbuci.

Na južnom pročelju 1994. Družba Braće hrvatskoga zmaja postavila je ploču hrvatskom političaru, povjesničaru, albologu i književniku dr. Milanu pl. Šufflayu, koji je smrtno ranjen ispred zgrade 1931. godine.

Dvorišna pročelja su jednostavna, raščlanjena samo otvorima. Lođe na dvorišnom pročelju novogradnje u Dalmatinskoj su zatvorene. U stanu u uglovnici na dvorišnoj strani probijeni su francuski prozori.

Krovište

Krovište iznad uglovnice Frankopanska/Dalmatinska je dvostrešno, prekriveno crijepom. Novosagrađena trokatnica u Dalmatinskoj ima ravni krov, izveden završnim slojem od drvocementa koji se polagao na relativno tanke armiranobetonske ploče.

Pomoćne dvorišne građevine

Dvorište je malih dimenzija i nema pomoćnih objekata.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke. Međukatne konstrukcije su drvene. U podrumu i prizemlju su polulučni svodovi od opeke. Stubište je kameno, a popločenja hodnika i podesta su od keramičkih pločica. Sva arhitektonska plastika pročelja izvedena je u žbuci.

Erker na južnom pročelju

Građevinsko stanje

Zgrada je pretrpjela oštećenja u potresu 22. ožujka 2020. Procjena statičara je: privremeno neuporabljivo.

Faze gradnje

Na katastarskom planu iz 1862. na uglu Dalmatinske i Frankopanske ulice nalazi se uglovnica Martina Gašpara.

Zgrada ima dvije faze gradnje. Prva faza datira iz vremena prije 1864. godine i poznata je faza rekonstrukcije Lava Kalde za dr. Antu Pavelića 1909. godine. Riječ je o jednoj od malobrojnih dvokatnica sagrađenih u Frankopanskoj ulici. Zgrada je imala osnovu u obliku slova L i za to vrijeme uobičajenu tlocrtnu dispoziciju – dva niza prostorija s ulične i dvorišne strane, s hodnikom u sredini. U prizemlju se duž uličnih pročelja nižu lokali nadstvođeni polulučnim svodovima – prema Frankopanskoj četiri lokala, a prema Dalmatinskoj dva. Organizacija prostorija i glavnog pročelja prema Frankopanskoj bila je simetrična u odnosu na središnju os, u kojoj se nalazio glavni ulaz. Sa svake strane bio je jedan veći lokal i jedan manji. Pročelje prema Frankopanskoj imalo je sedam prozorskih osi, a prema Dalmatinskoj pet. Dvokrako stubište nalazilo se u dvorišnom traktu u Frankopanskoj. Raspored prostorija na katovima ponavljao je tlocrtnu dispoziciju prizemlja. Zgrada je bila djelomično podrumljena. Podrumske prostorije bile su u traktu duž Frankopanske ulice i uz sjevernu među prema Frankopanskoj 12. Na sačuvanoj razglednici s fotografijom Frankopanske ulice iz 1908. godine vide se konture dvokatnice sa sedam prozorskih osi.

Pregradnja Lava Kalde nije izvedena prema nacrtu sačuvanom u Državnom arhivu u Zagrebu. Riječ je o vrlo kompliciranom projektu, temeljenom na većim pregradnjama i dogradnjama uglovnice i dogradnji trokatnice u Dalmatinskoj ulici. Dva objekta planirana su kao dvije stambene jedinice sa zajedničkim, glavnim stubištem (u sjevernom

traktu trokatnice), pri čemu vlasnikov stan na prvom katu uglovnice ima vlastito trokrako stubište. Glavni ulaz je i dalje iz Frankopanske ulice, kroz koji se pristupa velikom vestibulu (na mjestu dvokrakog stubišta izvorne građevine), glavnom stubištu te stanu pazikuće u dograđenom sjeverozapadnom dijelu prizemlja, čiji najveći dio i dalje zauzimaju lokali. Na svakom katu trokatnice je jedan trosobni stan. Stan na prvom katu namijenjen je zubarskoj ordinaciji dr. Ante Pavelića. U uglovnici je na prvom katu i luksuzan peterosobni stan vlasnika. Središnji dio stana, na mjestu vestibula u prizemlju, povezuje sve tri funkcionalne cjeline: gospodarski dio (s dvorišnom verandom u dograđenom sjeverozapadnom dijelu), spavaći trakt (s kupaonicom i odvojenim hodnikom u sjeveroistočnom dijelu) i tri salona (od kojih dva imaju južnu orijentaciju). Dvije izvorno manje sobe prema Dalmatinskoj ulici povezane su u jednu veliku, a ugaona soba dobila je dva erker. Stan na drugom katu ima jednaku dispoziciju gospodarskog i spavaćeg trakta. U južnom dijelu stana prema Dalmatinskoj smješten je, međutim, još jedan spavaći trakt s dvjema sobama, od kojih je prva prolazna, i kupaonicom.

Izvedeno stanje razlikuje se prema dispoziciji glavnog ulaza u stambeni dio zgrade, koji je iz Frankopanske premješten u Dalmatinsku, dokidanjem dogradnje s gospodarskim prostorijama u sjeverozapadnom dijelu zgrade i zasebnog stubišta za stan vlasnika na prvom katu te promjenom orijentacije glavnog stubišta, koje dužom osi više nije položeno u smjeru istok – zapad, nego u smjeru sjever – jug. Sve navedeno utjecalo je i na promjenu organizacije stanova na prvom i drugom katu uglovnice.

Godine 1911. izdana je građevinska dozvola trgovcima Ivanu Peniću i Josipu Kunaju za adaptaciju lokala u sjevernom dijelu istočnog krila zgrade u Frankopanskoj. Riječ je o uklanjanju zida i ugradnji traverze (izvode Pollak i Bornsterin). Lokali u južnom krilu zgrade u Dalmatinskoj adaptirani su 1932. prema projektu Ede Schöna. Otvorena su vrata i prostor je proširen.

Valorizacija

Stambeno-trgovačka zgrada na uglu Frankopanske i Dalmatinske ulice odmjerenost je i kvalitetno arhitektonsko rješenje ugla koje se s velikim respektom odnosi prema zatečenom prostoru i okolnim, starijim gradnjama, dajući cijelom prostoru novu kvalitetu. Lav Kalda citira pojedine oblikovne elemente susjedne uglovnice i donosi novu interpretaciju erker. Karakterističnih za arhitekturu historicizma, ali i za Dalmatinsku ulicu. Iako zgrada ima u osnovi bogatu plošnu pročelnu plastiku, rustika u prizemlju, horizontalni vijenci, prozorski okviri, dodatno vertikalno naglašavanje prozora okvirima, erkeri, vertikalni užljebi u žbuci itd., njezin ukupan dojam je vrlo rafiniran. Odmjerenost i otmjenost karakterizira i stubište, s opremom ranog art décoovskog moderniziranog rječnika. S obzirom na kompleksnost projektnog zadatka, pregradnju devetnaestostoljetne dvokatnice i dogradnju ugrađene trokatnice, Kalda pokazuje projektantsku vještinu. Pozicioniranjem stubišta na »spoju« dviju gradnji, krakova položenih u smjeru sjever – jug, ostvaruje kvalitetna tlocrtna rješenja i većeg, luksuznog peterosobnog i manjeg, trosobnog stana. Posebno je zanimljivo rješenje tlocrta drugog kata, sa zasebnom spavaćom jedinicom koja istodobno može biti i dio stana i autonomna cjelina. Uklanjanje kutije izloga u Frankopanskoj nije narušilo izvornu kvalitetu vanjštine zgrade i opravdano je potrebom proširenja nogostupa i kontinuirane građevne linije Frankopanske, od Illice do Dalmatinske, ali i do Prilaza Đure Deželića. U Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015. godine, zgrada je kategorizirana kao B0, no zbog svega navedenog preporučujemo da dobije kategoriju A, odnosno da se registrira kao pojedinačno zaštićeno kulturno dobro.

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je nužno sanirati od posljedica potresa. Prijeko je potrebno provesti sanaciju sjevernog dijela podruma krila u

Frankopanskoj ulici, kao i željezne konstrukcije dvorišnog balkona prvog kata. Sanacija je potrebna i za cijelo dvorišno pročelje, čije su izvorne karakteristike bitno narušene zatvaranjem lođa i proširivanjem postojećih otvora. Zbog visoke arhitektonske kvalitete, zgrada zavrđuje cjelovitu obnovu, što podrazumijeva izradu konzervatorske studije. Posebnu pozornost treba posvetiti očuvanju svih elemenata uličnog pročelja (pročelje je recentno obnovljeno i ima ujednačene izloge) i stubišta, posebno ulaznog predvorja, popločenja poda, ograde, ulaznih vrata i vrata stambenih jedinica.

Izvori i literatura

- HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Dalmatinska 2
- Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Fototeka
- ALEKSANDER LASLO, Arhitektura modernog građanskog Zagreba, u: *Život umjetnosti*, 56–57 (1995.), 58–71
- ALEKSANDER LASLO, Lica moderniteta 1898.–1918.: zagrebačka arhitektura secesijske epohe, u: *Secesija u Hrvatskoj* (katalog izložbe), Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2003., 22–41
- NANA PALINIĆ, Rane armiranobetonske konstrukcije u riječkoj luci, u: *Građevinar*, 5 (2009.), 435–444
- DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Sekvenca secesije – arhitekt Lav Kalda, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 30 (2006.), 241–264
- DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Kalda, Lav (Leo, Leon, Lavo-slav), mrežno izdanje. Hrvatski biografski leksikon, 2005., pristupljeno 12. 11. 2020.; <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=165>
- Pavelić, Ante, Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2020., pristupljeno 12. 11. 2020.; <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=47106>

Tamara Bjažić Klarin

ID 10 Elektrostrojarska radionica

Dalmatinska 4

KČ	2098
Tip građevine	Djelomično ugrađena prizemnica
Katnost	Pr
Namjena	Poslovna: radionica
Vrijeme gradnje	Prije 1864.
Naručitelj	Barica Stažir
Projektant	Nepoznat
Kasniji zahvati	1920./1921. – izgradnja strojarske radionice Elektrostrojarske udruge (kotlovnica i ured); objekt je srušen (ostali su stupovi i građa južnog pročelja i zabatni zapadni zid)
Stilske značajke	Bez stilskih značajki

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Parcela je formirana 1909. godine parcelacijom zemljišta dr. Ante Pavelića. Na parceli je djelomično ugrađena ulična prizemnica, položena dužom osi na građevinskoj liniji parcele u Dalmatinskoj ulici. Riječ je o dijelu zgrade ucrtane na katastarskom planu iz 1864. godine. Istočni dio zgrade srušen je u gradnji trokatnice dr. Ante Pavelića, o čemu

svjedoči i položaj vrata na sjevernom pročelju uza sam zid susjedne zgrade u Dalmatinskoj 2.

Organizacija prostora

Osnova prizemnice nije poznata. Vjerojatno je riječ o jednoj prostoriji.

Unutarnja oprema

Nije sačuvana

Pročelja

Ulično pročelje ima dva prozora. Sjeverno je fragmentirano. Između dvojih vrata, manjih i većih (gospodarske namjene), nalazi se prozor. Na zabatnom zapadnom zidu je ulaz na tavan.

Krovište

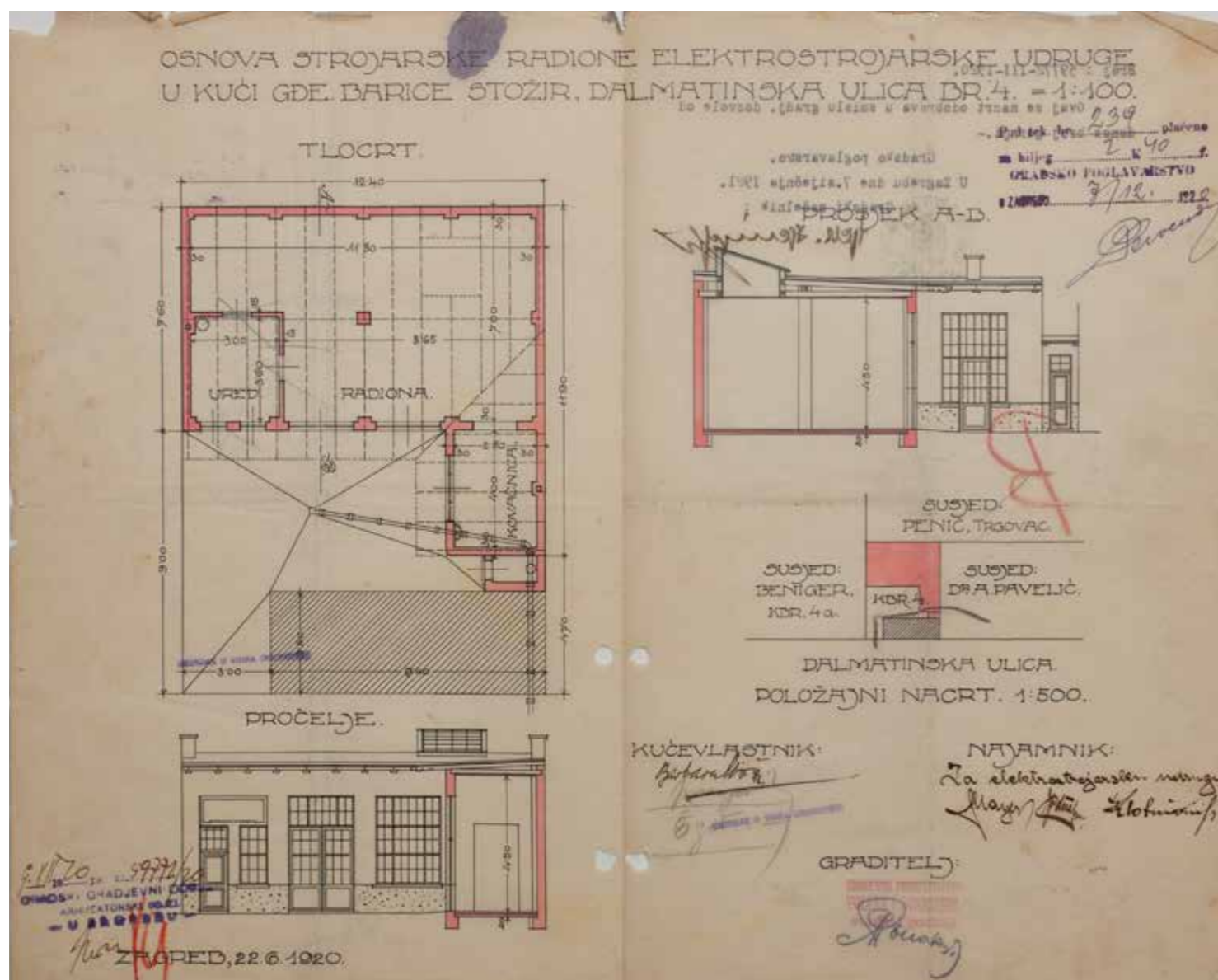
Krovište je dvostrešno, prekriveno crijepom.

Pomoćne dvorišne građevine

U dvorištu je bila sagrađena elektrostrojarska radionica, osnove u obliku slova L. Na sjevernoj međi parcele u njezinoj punoj širini nalazila se radionica s uredom. U dijelu između radionice i ulične zgrade, duž međe s Dalmatinskom 2, bila je kovačnica i zahod s vanjskim ulazom. Radionica je imala velike otvore na južnom pročelju i ravni, jednostrešni krov s nadsvjedom.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke. Konstrukcija krovišta je drvena.

Projekt elektrostrojarske radionice, 1920., DAZ

Prizemnica

Građevinsko stanje

Kuća je trošna i godinama neodržavana.

Faze gradnje

Kuća je sagrađena prije 1864., a u dvorišnom dijelu parcele izgrađena je 1920./1921. prizemna strojarska radionica.

Valorizacija

Riječ je o loše građenom prizemnom objektu bez arhitektonske i urbanističke vrijednosti.

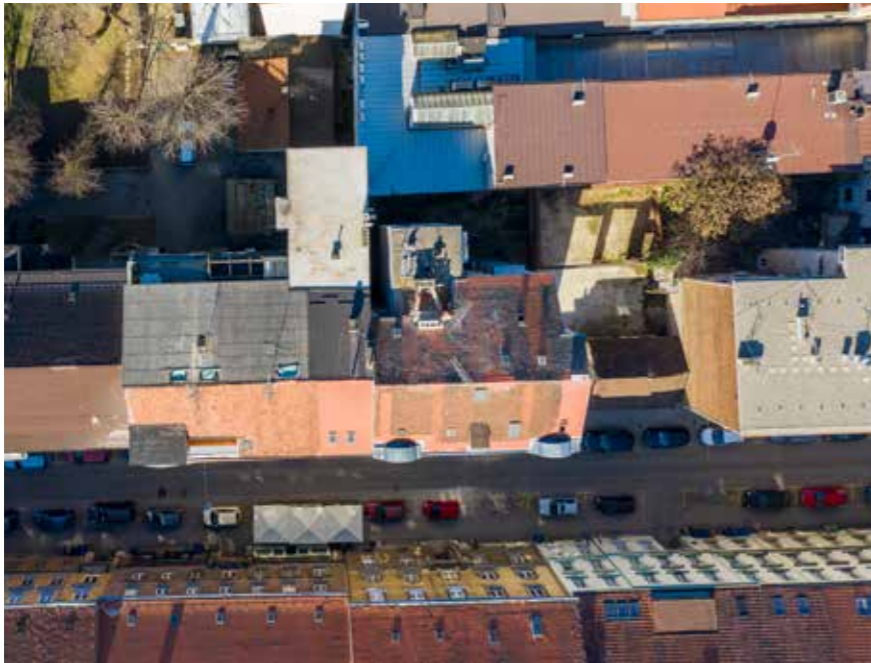
Prijedlog smjernica za obnovu

Sve objekte na parceli treba ukloniti i sagrađiti novu trokatnicu u skladu s propozicijama nadređenog plana.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Dalmatinska 4

Tamara Bjažić Klarin

ID 11 Kuća Beniger Dalmatinska 6

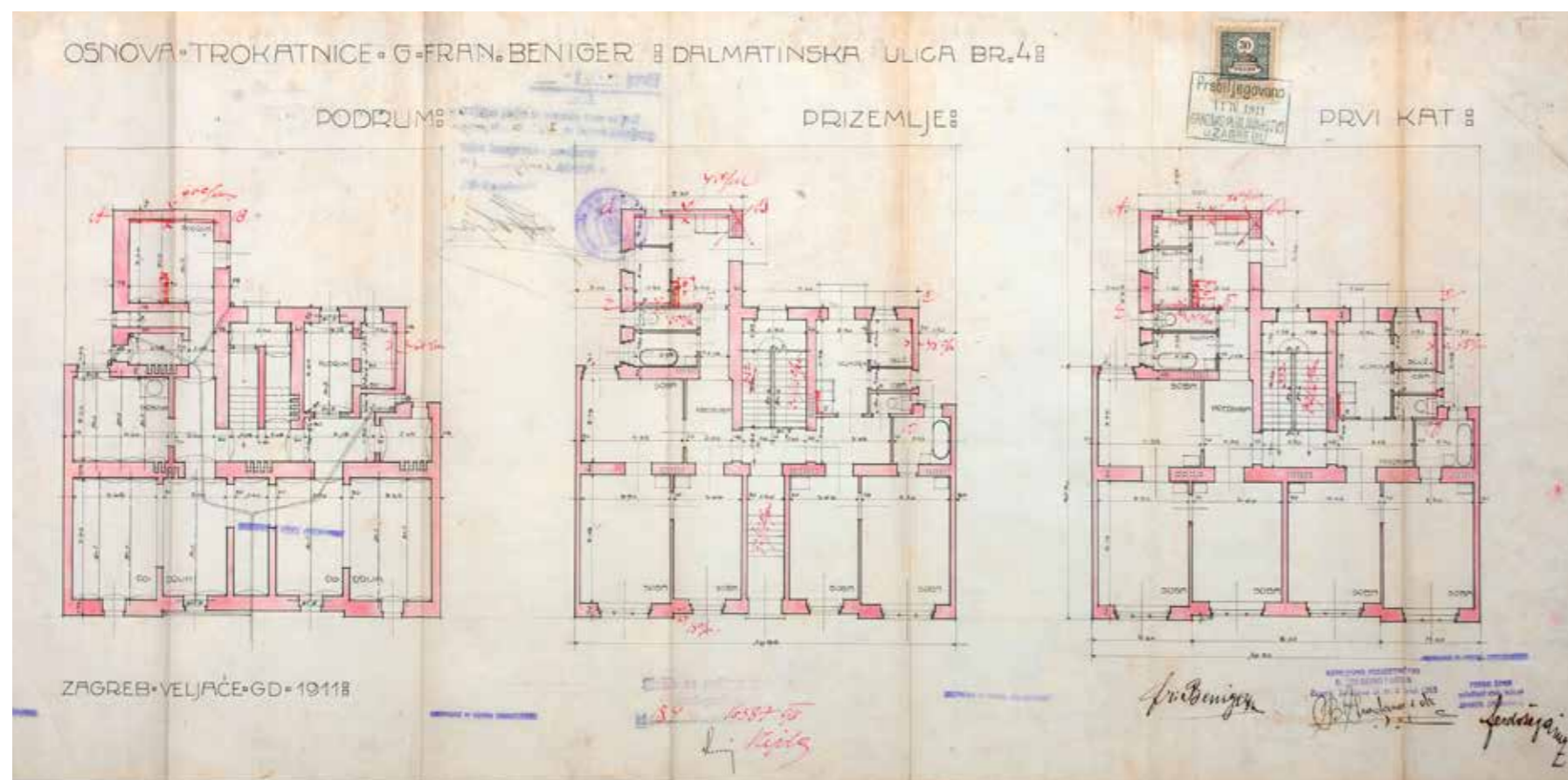
KČ	2097
Tip građevine	Ugrađena zgrada (2 stana na stubištu, dvosobni i trosobni)
Katnost	Po + Vp + 3
Namjena	Stambena
Vrijeme gradnje	1911.
Naručitelj	Franjo Beniger
Projektant	<i>B. Jurdana i drug</i> , građevinsko poduzeće Ferdo Šega, ovlaštteni inženjer (izvedba)
Kasniji zahvati	1926. – adaptiran tavan, prema projektu arhitekta Ive Marčelje
Stilske značajke	Kasni historicizam i secesija

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

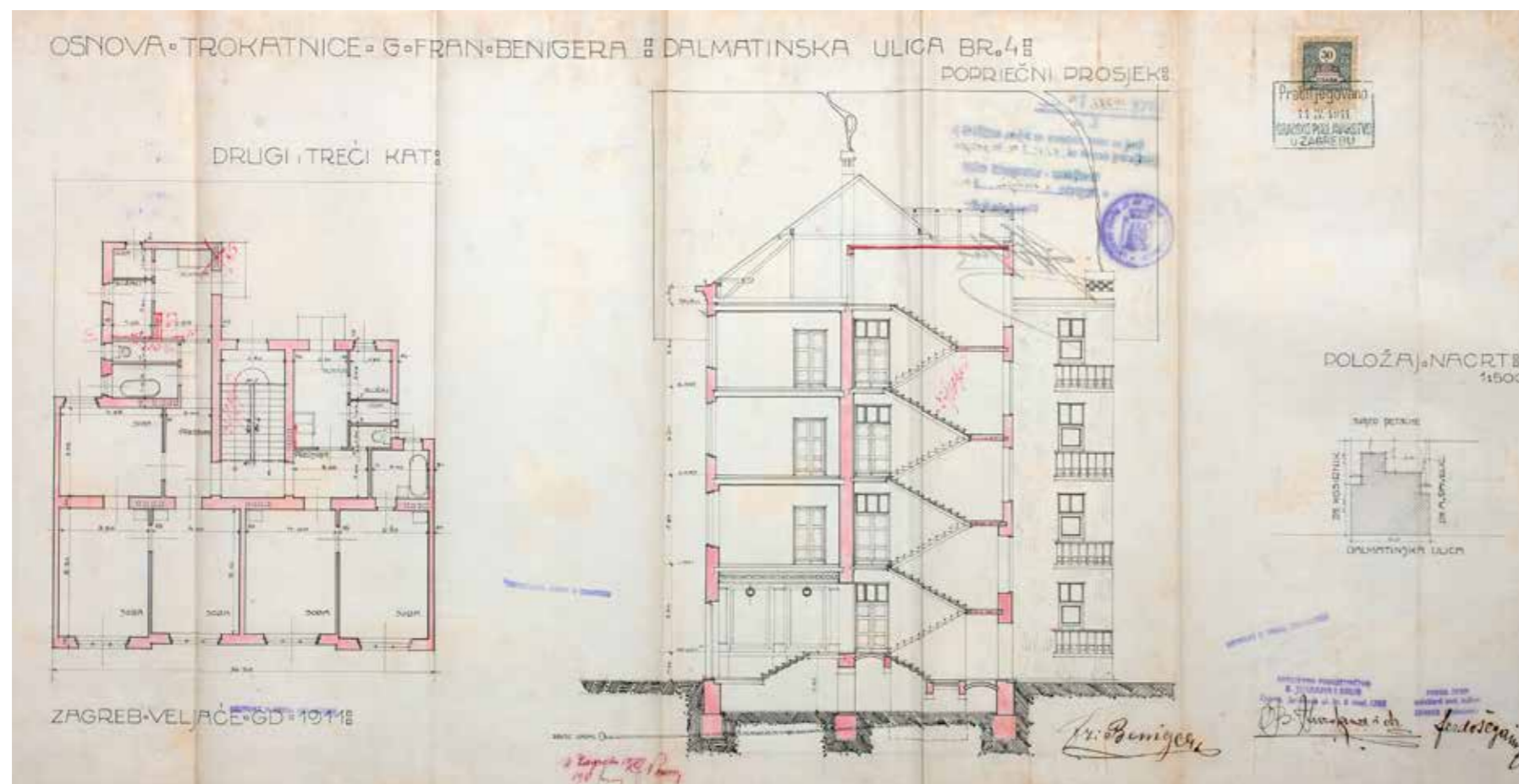
Zgrada je smještena duž Dalmatinske ulice kao treća u nizu od Frankopanske ulice. Zapadno je ugrađena u blok, a istočna joj je strana vidljiva zbog susjedne odmaknute prizemnice. Južno pročelje prati liniju ulice, dok je sjeverno razvedeno istacima; naročito je istaknut produžetak s lijeve strane u dubinu parcele. Parcela je sa sjeverne strane omeđena dvorišnom zgradom, s adrese Frankopanska 12. Zgrada zauzima gotovo cijelu površinu parcele, a uski dio sa sjeverne strane služi kao dvorište s malo zelenila.

Kuća Beniger, projekt pročelja
(izvedena varijanta s erkerom),
B. Jurdana, 1911., DAZ

Kuća Beniger, projekt, B. Jurdana, 1911., tlocrt podruma prizemlja i katova, presjek kroz stubište i pročelje (bez erкера), DAZ

Organizacija prostora

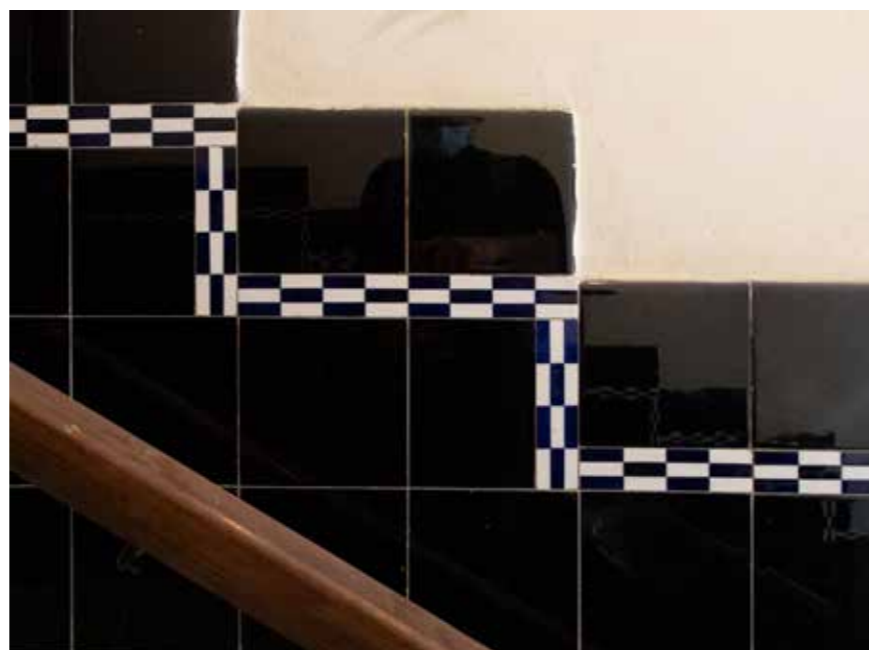
Centralno smješten ulaz vodi do dvokrakog stubišta u dvorišnom dijelu. Na svakom katu su po dva stana, zapadno veći (trosobni), a istočno manji (dvosobni). Svi stanovi imaju po dvije reprezentativne sobe (salone) orijentirane na ulicu, a s dvorišne strane su gospodarske prostorije (kuhinja, soba za služavku, kupaoonica i zahod).

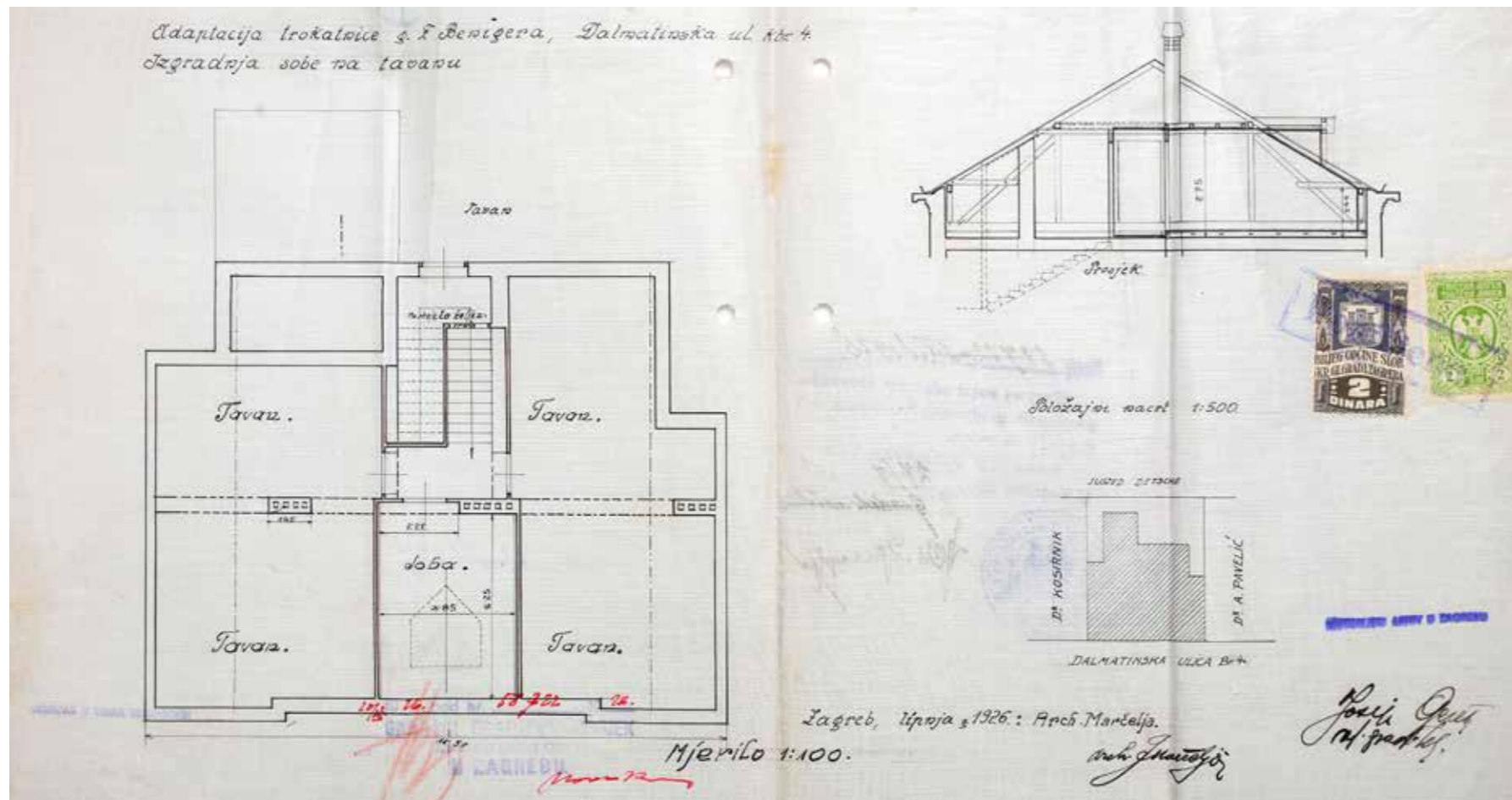

Stubište • Ograda stubišta • Zidne pločice u stubištu
Ulaz u stan iz stubišta • Poštanski sandučići

Unutarnja oprema

Ulazna vrata su drvena, s kasetiranim ostakljenim gornjim dijelom zaštićenim kovanim rešetkama. Stubište je popločeno ornamentiranim keramit-pločicama, a na ulaznom dijelu, do razine visokog prizemlja, zid je s obiju strana obložen crnim keramičkim pločicama s crno-bijelom bordurom. U stubištu su sačuvani stari ugrađeni poštanski sandučići s drvenim vratašcima. Stubišna željezna ograda ornamentarno je kovana; ima drveni rukohvat.

Projekt uređenja sobe u potkrovlju, 1926., DAZ

Pročelja

Ulično pročelje reprezentativan je primjer zagrebačke stambene kuće s početka 20. stoljeća. Pročelje je simetrično u odnosu na centralno smještena ulazna vrata. Po četiri prozorske osi nižu se kroz četiri etaže (Vp + tri kata). Prozori su trokrilni (s iznimkom dvaju dvokrilih u zoni ulaznih vrata). S krajnje istočne i zapadne strane istaknuti su erkeri koji se protežu kroz prvi i drugi kat, s prozorima na tri strane. U odnosu na prvi nacrt (veljača 1911.) koji nije predvidio erkere na pročelju, oni su projektirani neposredno prije gradnje (svibanj 1911.). Zahvaljujući polukružnim dekorativnim zabatima u krovnoj zoni koji nadvisuju erkere, kuća je dobila na reprezentativnosti.

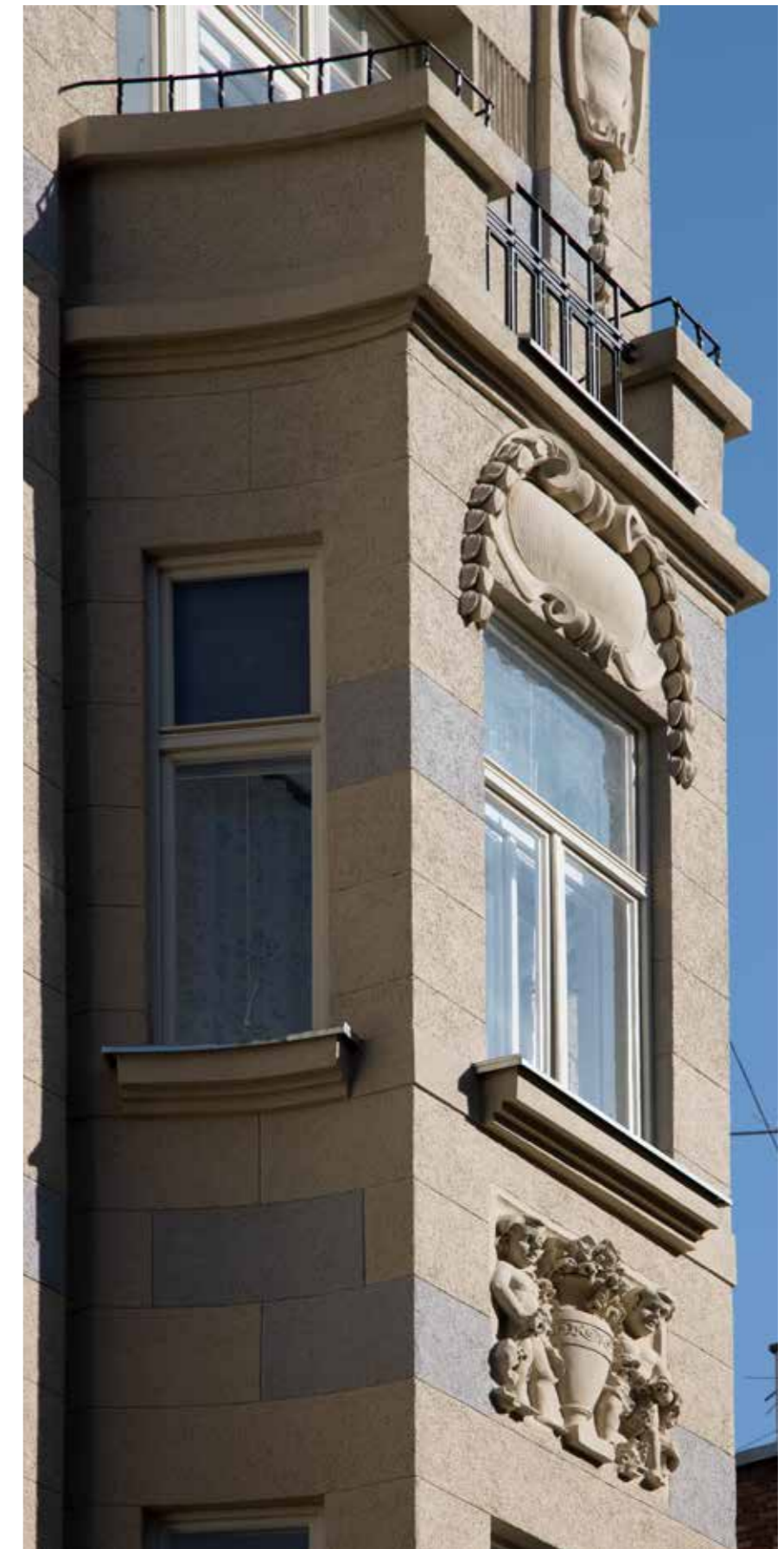
Pročelja su uz konzervatorski nadzor kvalitetno obnovljena potkraj 2019., prije potresa 2020. godine. Restaurirano

je ulično pročelje, sa svim detaljima fasadne dekoracije (girlande, vegetabilni ornament, reljefi s prikazima putta i vaza na erkerima, maskeroni u zabatima koji nadvisuju erkere), završnim naličjem i novim drvenim prozorima prema izvornom projektu (uklonjeni su PVC prozori postavljeni na uličnom pročelju).

U navedenoj obnovi istočno i sjeverno pročelje je ožbukano, popravljani su balkoni na dvorišnoj strani, ali su ostali prozori PVC stolarije s dvorišne strane.

Krovište

Krovište je dvostrešno, prekriveno crijepom. U sredini s ulične strane probijen je manji prozor pri adaptaciji tavana 1926. godine.

Erker

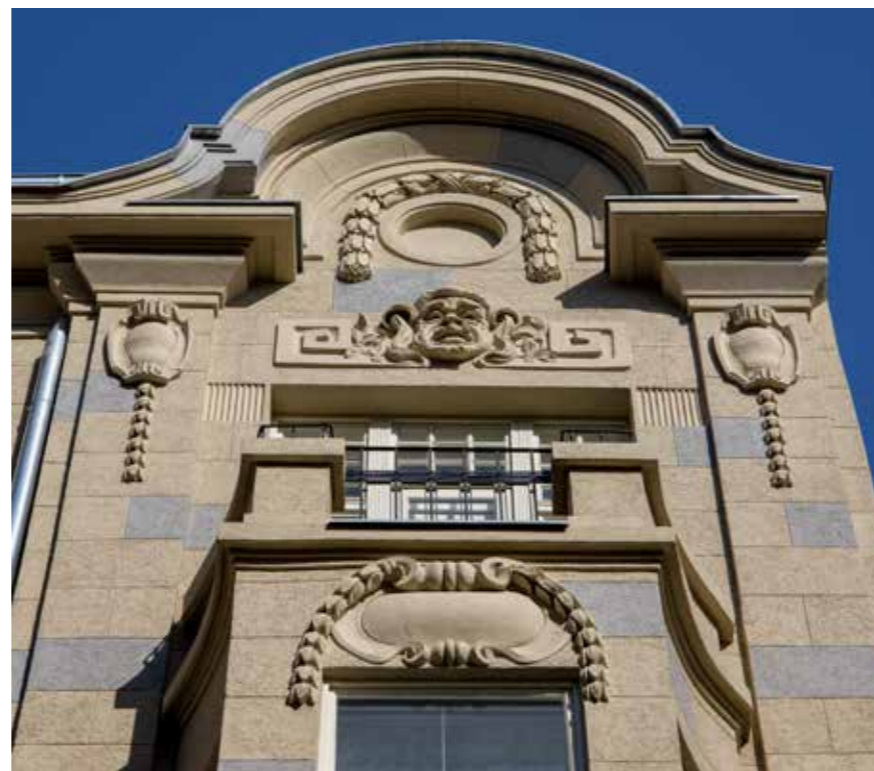
Ulično južno pročelje

Ukras iznad prozora u prizemlju • Erker

Pročelni portal

Erker

Prozor na drugom katu

Pomoćne dvorišne građevine

Nema

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje je vrlo dobro. Kuća je zahvaljujući inicijativi stanara potpuno obnovljena 2019. godine, prije potresa 22. ožujka 2020., koji nije prouzročio znatnije štete na zgradi. Procjena statičara bila je: uporabljivo. Međutim, u potresu 29. prosinca 2020. godine (s epicentrom blizu Petrinje) oštećeni su dimnjaci, koji su morali biti uklonjeni, a mjestimično je otpala i žbuka s pročelja.

Faze gradnje

Zgrada je sagrađena 1911. godine (projektanti i izvedba: *B. Jurdana i drug, Zagreb, Jurišićeva 8*; Ferdo Šega, ovlaštenu civilni inženjer, Zagreb, Maksimir). Godine 1926. adaptiran je tavan, na kojemu je uređena soba (projektant: Ivo Marčelja, arhitekt, Zagreb).

Valorizacija

Zgrada je kvalitetan primjer stambene gradnje u Zagrebu početkom 20. stoljeća, a osobito se kvalitetom ističe ulično pročelje s dva erker. Njezin je investitor Franjo Beniger u skladu s tadašnjim potrebama dao podići stambeno-najamnu zgradu s osam stanova, a projekt i gradnju povjerio je solidnim zagrebačkim graditeljima B. Jurdani i F. Šegi. Na adaptaciji tavanog prostora angažiran je arhitekt Ivo

Marčelja 1926., a kuća je tada još bila u vlasništvu investitora. Zgrada je valorizirana u kategoriji B0 (Konzervatorska podloga za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015.).

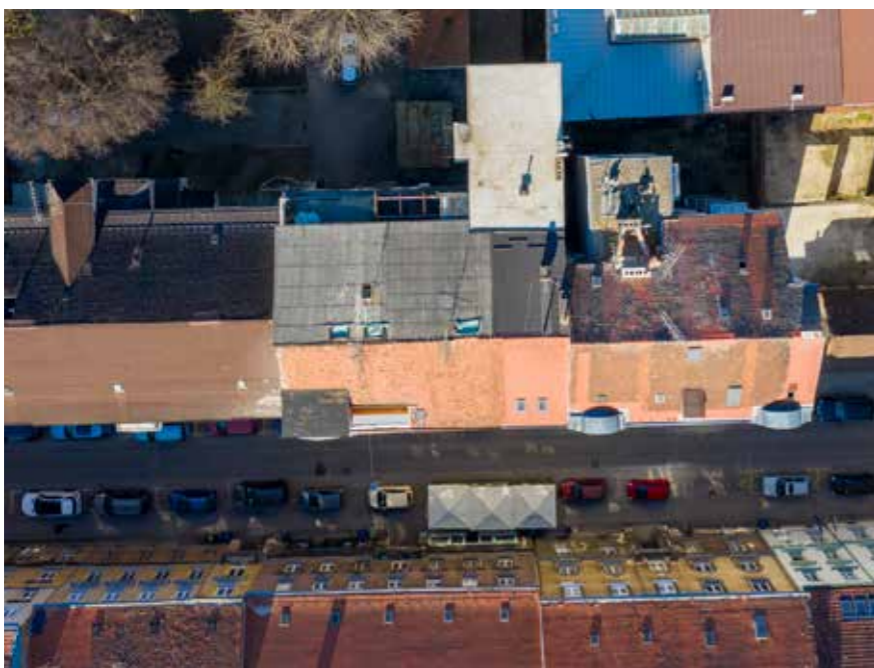
Prijedlog smjernica za obnovu

Zgrada je primjer dobro obnovljene stambene kuće u bloku. Poštovan je izvorni izgled pročelja i sačuvani su brojni izvorni detalji u stubištu; uređene su sjeverna i istočna fasada.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije, Dalmatinska 6*

Irena Kraševac

ID 12 Kuća Kosirnik Dalmatinska 8

- KČ** 2096
- Tip građevine** Ugrađena zgrada (1 stan na stubištu; u prizemlju četverosobni, na katovima šesterosobni)
- Katnost** Po + Vp + 2
- Namjena** Izvorno stambena, danas stambeno-poslovna
- Vrijeme gradnje** 1889. – 1891.
- Naručitelj** dr. Ivan Kosirnik (Studence pri Poljčana, 1847. – Zagreb, 1924.), liječnik i istaknuti sportski djelatnik
- Projektant** Gjuro Carnelutti (Gemono, 1854. – Zagreb, 1928.)
- Kasniji zahvati** 1964. – adaptacija tavana u stan sa sjeverne strane; investitor: Petar Bajs (s dozvolom Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba)
1972.(?) – adaptacija tavana u stan s južne strane
- Stilske značajke** Historicizam, neorenesansa

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Zgrada je smještena duž Dalmatinske ulice kao četvrta u nizu od Frankopanske. Parcela je orijentirana sjever – jug. Na ulično krilo nastavlja se uz zapadnu stranu parcele dvorišno krilo.

Sa sjeverne strane prema unutrašnjosti bloka u cijeloj širini kuće protezala se zelena parkovna površina (ucrtana na nacrtu iz 1864. kao uzdužna parcela), danas uglavnom pretvorena u parkiralište i zapuštenu zelenu površinu.

Kolni ulaz je otvoren pa je omogućen ulazak u unutrašnjost bloka i prolaz prema Ilici.

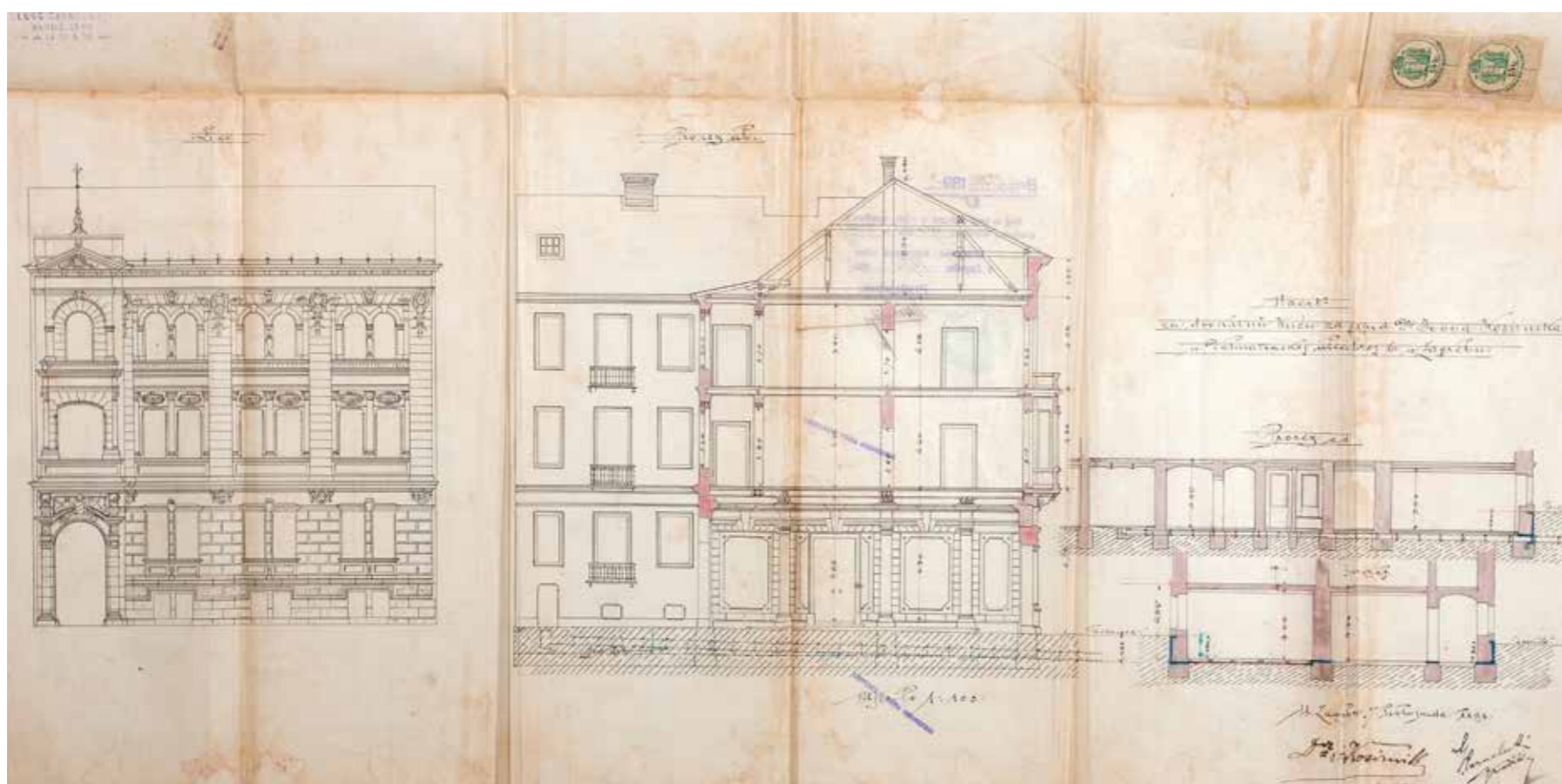
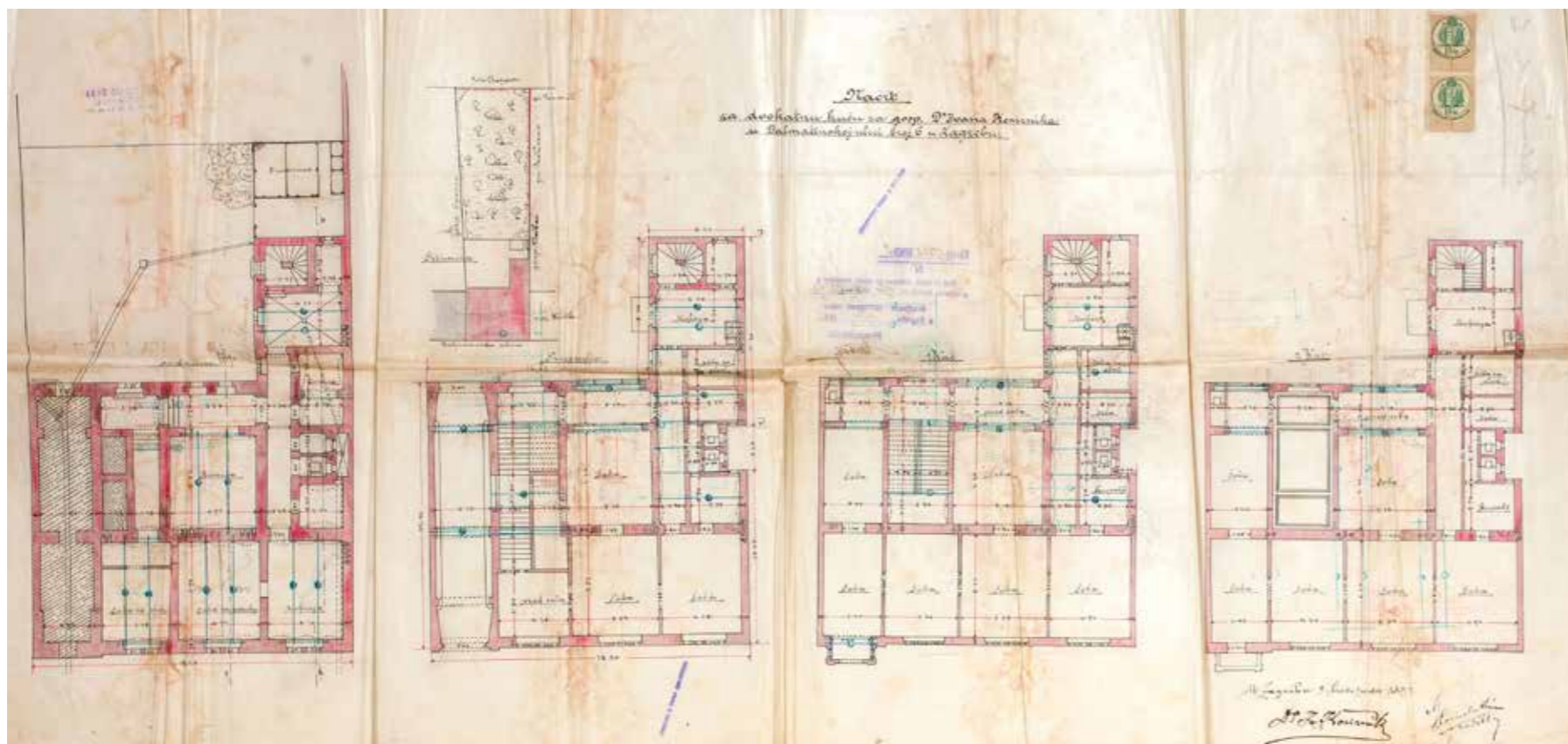
Organizacija prostora

Glavni ulaz u zgradu je kroz kolni ulaz (vežu) koji je smješten krajnje zapadno. Iz veže se istočno ulazi u prostrano bočno stubište. U izvornom stanju, u kući su bila tri stana. Stan u visokom prizemlju ima tri reprezentativne sobe (salona) orijentirane prema ulici i međusobno povezane dvokrilnim vratima, dok stanovi na prvom i drugom katu imaju po četiri sobe. Tzv. gospodarski dio orijentiran je sjever – jug, smješten je u aneksu zgrade s unutarne dvorišne strane zapadno i ima zaseban ulaz i stubište.

U stambenoj cjelini u visokom prizemlju smješten je Salon mode *Branimir*. U gospodarskom dijelu je krojačka radionica.

Na prvom katu, u nekadašnjem reprezentativnom salonu vlasnika kuće, poznatog zagrebačkog liječnika dr. Ivana Kosirnika, smještena je direkcija Hrvatskoga zavoda za zdravstveno osiguranje. Uočene su pregradnje velikih salona u manje uredske prostorije te probijanje vrata. U visokom prizemlju i prvom katu sačuvana su vrata s dekoracijama od brušenog stakla na ulazu iz hodnika u središnji salon (*hall*).

Na drugom katu i u potkrovlju nalaze se stanovi u pregrađenim, dograđenim i adaptiranim prostorima. Gospodarski dio je dijelom također prenamijenjen u stanove koji imaju zaseban ulaz u dvorišnom dijelu zgrade, u kojem je i zasebno stubište. Stan na drugom katu prenamijenjen je u odvjetnički ured.

Kuća Kosirnik, projekt, Gjuro Carnelutti, 1898., tlocrti podruma, prizemlja i katova, pročelje i presjek, DAZ

Unutarnja oprema

U kolnom ulazu (veži) sačuvan je dio zidne dekoracije: kasetirani strop, na bočnim zidovima pilastri s kapitelima te centralno ovješena svjetiljka – luster. Na ulazu u vežu sačuvane su izvorne dvokrilne vratnice od kovanog željeza, bogato ornamentirane. Ulazna vrata u kuću su bijela PVC stolarija, dvokrilna (novija zamjena izvornih vrata). Stubište je zadržalo dio izvornog stanja. Na ulazu desno sačuvana je kartuša s natpisom: SAGRADJENO PO GRADSKOM GRADITELJU / 18 + GJURI CARNELUTTIU + 91. Podesti i hodnici u stanovima popločeni su dekorativnim keramičkim pločicama Tvornice *Zagorka* iz Bedekovčine. Ograda je bogato izrađena od kovanog željeza s viticama i motivom cvjetnih rozeta. Prozor u visokom prizemlju prema dvorišnoj strani oslikan je motivom muškog lika sa šešikom, što je znak Modnog salona *Branimir* koji se nalazi na tom mjestu (vjerojatno kao zamjena za izvorni prozor od obojenog stakla). Vrata koja vode u stambene (danas uglavnom poslovne) prostore su drvena dvokrilna, bijelo obojena. Izvorni drveni prozori s pripadajućim okovom sačuvani su na južnom pročelju kuće.

Pročelja

Južno ulično pročelje je asimetrično, a glavni akcent je kolni ulaz, iznad kojega je erker, s krajnje zapadne strane kuće. Prozorske osi podijeljene su u tri para po dva prozora, između kojih su reljefne dekoracije. Prizemlje je fasadarno naglašenim kvadrirama, a po tri para podrumskih prozora zaštićena su dekorativnim kovanim rešetkama. Na prvom katu se kao dekorativni element ispod prozora proteže »slijepa« balustrada od niza zaobljenih stupića. Drugi kat karakteriziraju prozori oblog luka, po dva u paru, fingirajući bifore. Podno krova je zaključni vijenac s motivom zubaca. Zapadnu stranu iznad kolnog ulaza i erkera nadvisuje trokutasti zabat. Od arhitektonske dekoracije ističu se maskeroni u obliku muških glava i kartuše sa stiliziranim ljiljanom

Veža

Strop u veži sa svjetiljkom

Natpis u stubištu s imenom graditelja Gjura Carneluttija i
godinom dovršetka gradnje 1891.

Detalj pilastra u veži

Stubište

Ograda stubišta

Popločenje poda u stubištu

i zaglavnim kamenom ponad svakog prozora, s motivom stiliziranog lišća akanta u zoni drugog kata. Iznad prozora prvog kata su zaglavni kameni u obliku voluta, a između prozora visokog prizemlja su glave obrubljene akantovim

Ulično južno pročelje

Detalj arhitektonske dekoracije

lišćem. Najistaknutiji dekorativni element je polukružni kolni ulaz koji flankiraju plitki pilastri sa stiliziranim jonjskim kapitelima i reljefne skulpture dviju ženskih figura u poluležećem položaju s atributima – knjigom i vrčem. Ponađ kolnog ulaza je istaknut erker s prozorima na tri strane. Dekorativni elementi pročelja upućuju na neorenesansni stil, koji daje obilježje ovoj arhitekturi.

Začelje, sjeverna strana zgrade, nekad je imalo žbukanu fasadu koja je većim dijelom otpala pa se nazire ciglena gradnja. Izvorni drveni prozori su vrlo oštećeni, a neki su

Prozori na prvom katu

zamijenjeni PVC stolarijom. »Gospodarski aneks« je prema susjednoj desnoj parceli bio kompletno zazidan, a u novije doba probijeni su prozori u zoni drugog kata i potkrovlja (PVC stolarija). Sa zapadne strane u istom nizu središnje osi izvučeni su manji balkoni s jednostavnim metalnim ogradama.

Krovište

Krovište je dvostrešno, pokriveno crijepom. Pri adaptaciji tavana u stan 1964. godine, podignuta je sjeverna strana

krovišta kako bi se dobila visina za stan i terasa. Drugi put je tavan proširen početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća, kad su probijeni i prozori na zabatu sa zapadne strane (danas zamijenjeni PVC stolarijom). Sa sjeverne strane su dvije prostrane terase u razini krovne zone.

Pomoćne dvorišne građevine

Prema izvornom nacrtu, postojala je manja dvorišna građevina u nastavku »gospodarskog aneksa«. Sada su u dvorištu postavljene improvizirane nadstrešnice za aute.

Erker

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je građena od opeke.

Građevinsko stanje

Južno pročelje se dobro održava i fasada je zadržala dekorativne elemente vidljive na izvornom nacrtu i arhivskim fotografijama kuće. Sjeverna fasada kuće je u vrlo lošem stanju. Žbuka je većim dijelom otpala i nazire se ciglena gradnja. Prozori su većinom drveni, u vrlo lošem stanju,

Pročelni portal • Detalj kapitela • Maskeron • Prozori u prizemlju

neki su zamijenjeni PVC stolarijom. Zidove u zoni prizemlja oštetila je kapilarna vlaga. Kolni ulaz omogućuje ulazak automobilom u dvorišni dio koji je postao parkiralište; zato su postavljene improvizirane nadstrešnice na metalnim stupovima. Adaptacija tavana u stanove i terase, šezdesetih i sedamdesetih godina 20. stoljeća, promijenila je izvornu geometriju krova s dvorišne strane. U potresu 22. ožujka 2020. zgrada nije bila znatnije oštećena tako da je procjena statičara: uporabljivo.

Faze gradnje

Zgrada je projektirana 1898., a dovršena je 1891. godine. Godine 1964. zatražena je adaptacija tavana u stan (investitor: Petar Bajs), za što je dobivena dozvola Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba (broj 02-420/3-1964, od 10. 10. 1964.). Adaptacija se odnosila na podizanje sjeverne strane kuće i dijela gospodarskog trakta.

1972. (?) – adaptiran je zapadni dio tavanog prostora i probijeni su prozori na zabatu sa zapadne strane kuće (zahvat je evidentiran na temelju arhivske fotografije)

1960. – 1970-ih – stan na prvom katu bio je adaptiran za Centralnu zubnu polikliniku, Odjel za regulaciju zubi djece i omladine.

Valorizacija

Zgradu je projektirao Gjuro Carnelutti za uglednoga zagrebačkog liječnika dr. Ivana Kosirnika, ravnatelja Bolnice Sestre milosrdnice, predsjednika Hrvatskoga liječničkog zbora i utemeljitelja Hrvatskoga sokola i Hrvatskoga planinarskog društva, koji je stanovao u reprezentativnom stanu na prvom katu. Zgrada se ističe monumentalnošću i pripada najreprezentativnijim kućama u Dalmatinskoj ulici. Stanovi u kući bili su vrlo raskošno planirani, s tri, odnosno četiri salona s ulične strane, dok je gospodarski dio bio izdvojen u dvorišnom aneksu. Kući je pripadala zelena površina koja se protezala u unutrašnjost bloka. Graditelj Carnelutti na pročelju varira neorenesansne elemente u vidu arhitektonske dekoracije, koja je kvalitetno izvedena (polukružni prozori u paru kao bifore), vegetabilna dekoracija u obliku akanta i ljiljana, ženske alegorijske figure i dr. Zgrada je primjer reprezentativnog stanovanja u Donjem gradu potkraj 19. i početkom 20. stoljeća. Valorizirana je u kategoriji B1 (Konzervatorska

podloga za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015.) , ali predlažemo da se kategorija povisi na B0.

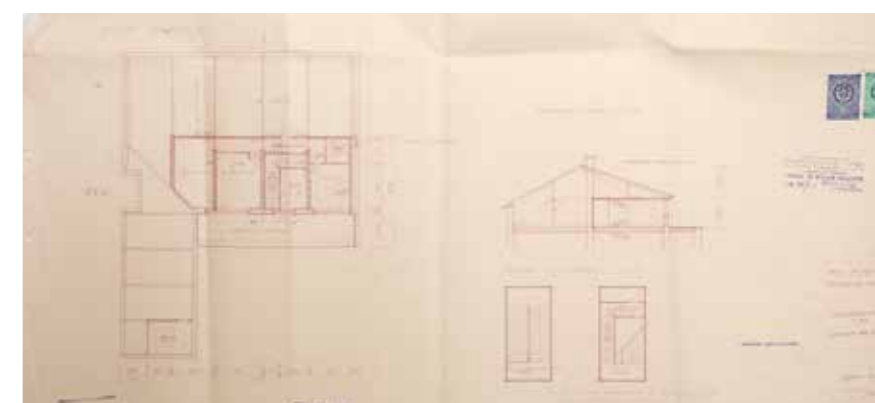
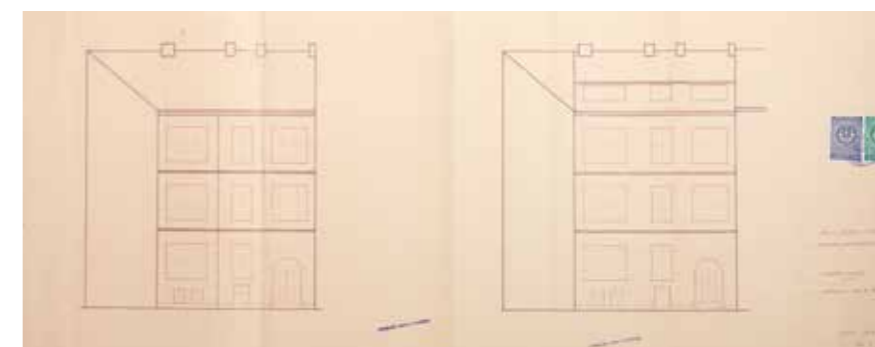
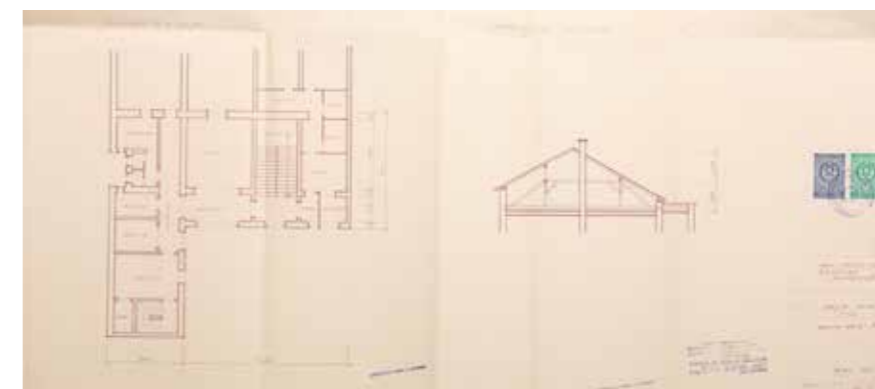
Prijedlog smjernica za obnovu

Kuću je potrebno konstrukcijski sanirati i cjelovito obnoviti (posebno dvorišni dio). Prije cjelovite obnove zgrade, s obzirom na njezinu arhitektonsku kvalitetu, trebalo bi izraditi konzervatorsku studiju temeljenu na restauratorskim sondiranjima.

Kao hitne intervencije ističemo uređenje stolarije i skidanje vanjske jedinice klima-uređaja, koja je postavljena na središnjem prozoru erкера (!). Sjeverna strana kuće je u vrlo lošem stanju; drvena prozorska krila su dotrajala, a dogodile su se i brojne zamjene PVC stolarijom i zazidavanje nekadašnjih velikih prozorskih otvora da bi se prozori smanjili, što sve treba vratiti u prvotno stanje. Jednako tako trebalo bi zatvoriti recentne prozore u gornjem dijelu zapadne bočne strane. Dvorište je pretvoreno u parkiralište i dijelom su postavljene improvizirane nadstrešnice, čime je narušena prvotna zamisao zelene parkovne površine koja se proteže duž cijele širine kuće. Parkirališni prostor i zelenu površinu trebalo bi uskladiti i urediti.

Dvorišno sjeverno začelje

Projekt pregradnje potkrovlja u stan, 1964., DAZ

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Dalmatinska 8

Gradski zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode, Fototeka, 1972.

DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Graditeljska obitelj Carnelutti (1879.–1947.), u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 319–336

Irena Kraševac

ID 13 Kuća Spevec Dalmatinska 10

KČ	2061
Tip građevine	Ugrađena zgrada (u prizemlju 2 trosobna stana na stubištu; na katu 1 sedmerosobni stan)
Katnost	Po + Vp + 1
Namjena	Stambeno-poslovna
Vrijeme gradnje	1889./1890.
Naručitelj	dr. Stjepan Spevec (Vukanci pokraj Zlata, 1839. – Zagreb, 1905.), dekan Pravnog fakulteta i rektor Sveučilišta te predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu
Projektant	Herman Bollé (Köln, 1845. – Zagreb, 1926.) (na nacrtima potpisan Gjuro Cernelutti)
Kasniji zahvati	1957. – adaptacija stana na katu, naručiteljica Mira Kirinčić; projekt: ing. arh. Branko Tučkarić
Stilske značajke	Historicizam, neorenesansa

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Zgrada je podignuta na sredini sjeverne strane Dalmatinske ulice. Prema kronologiji gradnje postojećih kuća, ova je kuća najranija (1889.). Istočno se prislonila kuća dr. Kosirnika (1898.), a zapadno je stambena zgrada za općinske činovnike, sagrađena tek 1926. godine. Iza kuće, s dvoriš-

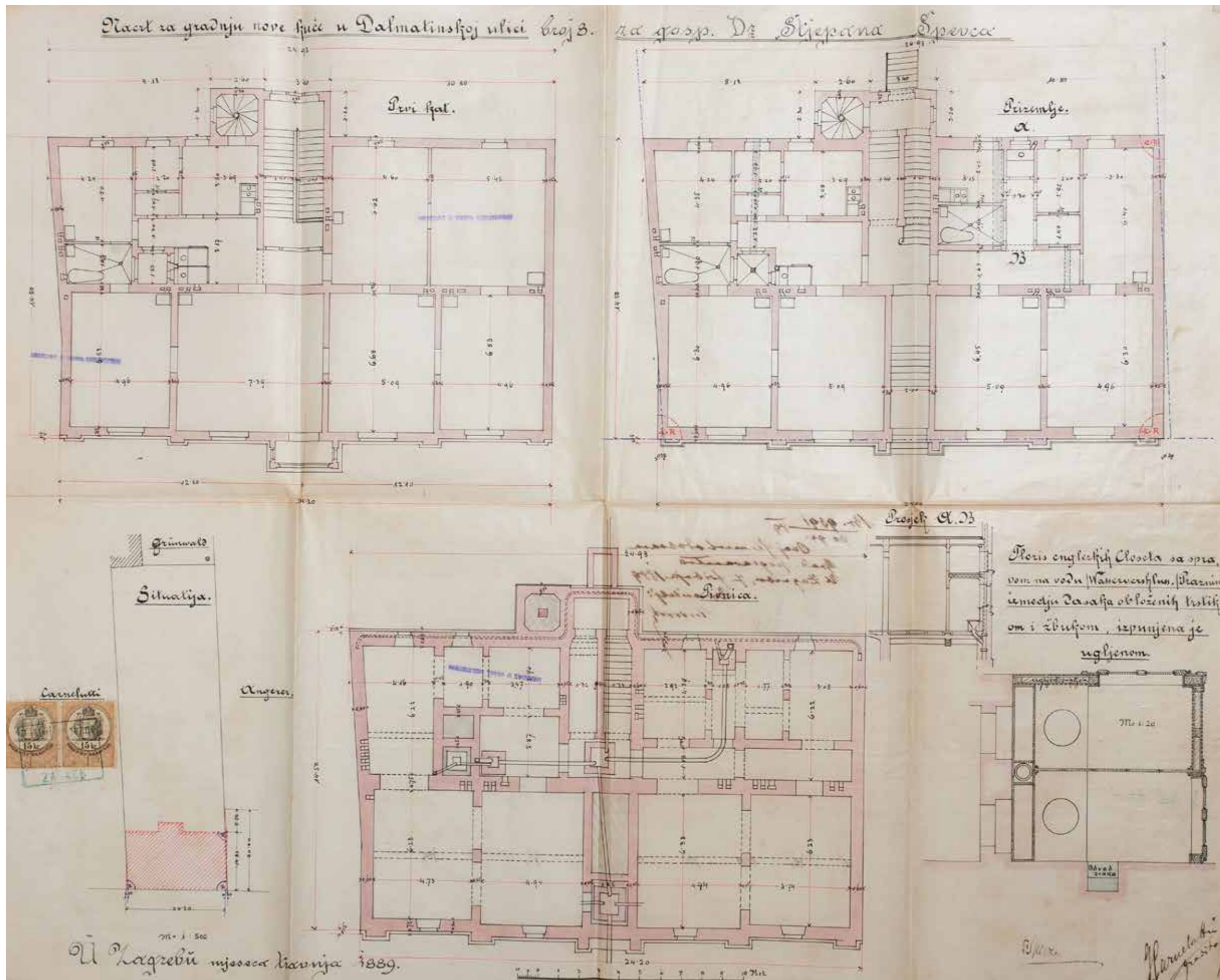
ne strane, proteže se duboka parcela koja je bila parkovno uređena površina još u vrijeme gradnje (ucrtana u katastar iz 1864.). Šezdesetih godina 20. stoljeća je za potrebe obližnjega dječjeg vrtića dio parka pretvoren u dječje igralište, s pješčanicom, toboganom i njihaljka. U to je vrijeme ondje bio prizemljen manji zrakoplov.

Organizacija prostora

Jednokatnica s četiri stambene cjeline najniža je kuća u bloku. Ulazni dio sa stubištem smješten je centralno. U visokom prizemlju su lijevo i desno ulazi u stanove, prenamijenjeni u uredske prostorije (prije *Kontaktor – zastupstvo inostranih firmi*, danas odvjetnički ured) i u novije vrijeme adaptirani. Na prvom katu je bio reprezentativni stan investitora, dr. Stjepana Speveca; stan je u adaptaciji 1957. godine podijeljen na dva manja stana. Kuća sa sjeverne, dvorišne strane, ima istak s manjim platom i stubištem koje vodi u vrt. U tom dijelu, s unutarnje strane, nalaze se i stube koje vode u prodrom i tzv. gospodarski dio kuće, koji je na sjevernoj strani (kuhinja, izba, soba za služavku).

Unutarnja oprema

Sačuvana unutarnja oprema svjedoči o kvaliteti interijera kakvu je zamislio Herman Bollé. Kameno stubište je ograđeno bogatom kovanom ogradom od željeza. Podesti su popločeni kvadratnim pločicama. Na podestu između visokog prizemlja i kata je dekorativna svjetiljka na ukrasnom stalku od kovanog željeza, ugrađena u ogradu. Ulazna vrata i sva vrata u stanove su kvalitetno izvedena; posebno se ističu vrata stana na prvom katu (u kombinaciji drva, stakla i kovanih rešetki) koja sežu do stropa. Na stropu prvog kata je (ostatak) zidnog oslika u pompejskom stilu. Stan na prvom katu sa zapadne strane ima sačuvane detalje inventara, izvorna vrata, prozore, namještaj i oslik na stropu srednjeg salona.

Kuća Spevec, projekt, Herman Bollé, 1889., tlocrt podruma, prizemlja i kata, DAZ

Stubište

Stropni oslik u salonu na prvom katu

Ograda stubišta

Ulaz iz stubišta u stanove na prvom katu

Prozor u stubištu

Pročelja

Na južnom uličnom pročelju pet prozorskih osi simetrično je raspoređeno u tri etaže (podrum, visoko prizemlje, prvi kat). Prozori visokog prizemlja nadvijeni su lučno, a prozori prvog kata flankirani su pilastrima s korintskim kapitelima koje povezuju plitki trokutasti zabati. Pročelje je vrlo raskošno raščlanjeno jonskim pilastrima koji se protežu kroz obje etaže. Prizemni dio je rustikalno obrađen. Ulaz je smješten centralno i iznad njega je efektan izbočeni erker, prekriven limenim krovčićem. Na fasadi se ističe orna-

Kaljeve peći u istočnom stanu na prvom katu

mentalna arhitektonska dekoracija (cvjetne rozete i lavlji maskeroni).

Sjeverno dvorišno pročelje je jednostavnije, ali također efektno riješeno drvenim ulaznim vratima (izvorna su vrata zamijenjena novima) i tornjićem nad istakom stubišta (izvorno), sada zaključen četveroslivnim krovčićem. Stube koje vode u vrt ograđene su ornamentiranom ogradom od kovanog željeza. S lijeve strane prvog kata proteže se balkon ograđen kovanom ogradom istovjetnog motiva kao i na stubama. Vijenac je ornamentiran motivom zubaca. Stražnja fasada izvorno je bila ožbukana.

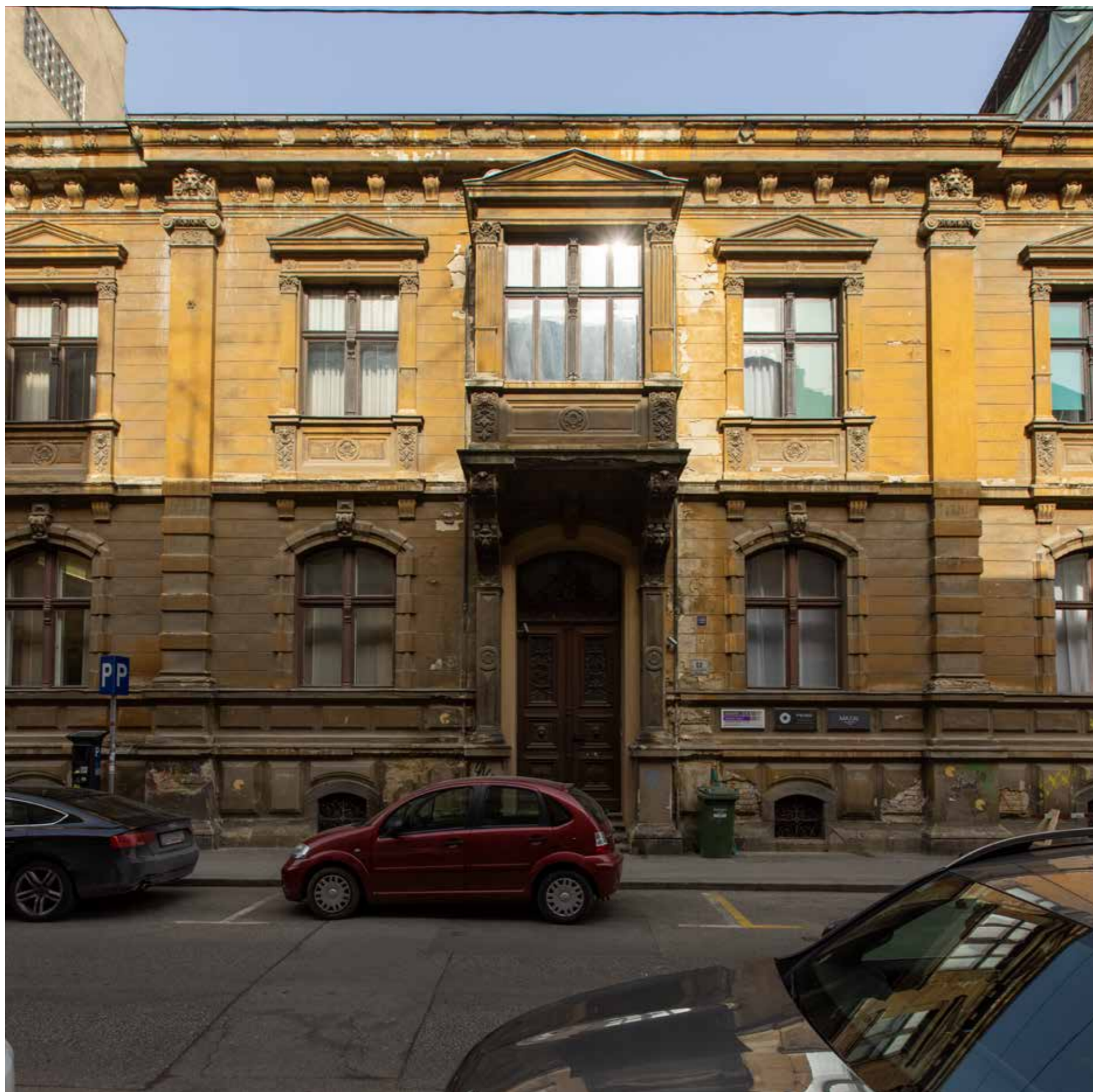

Krovište

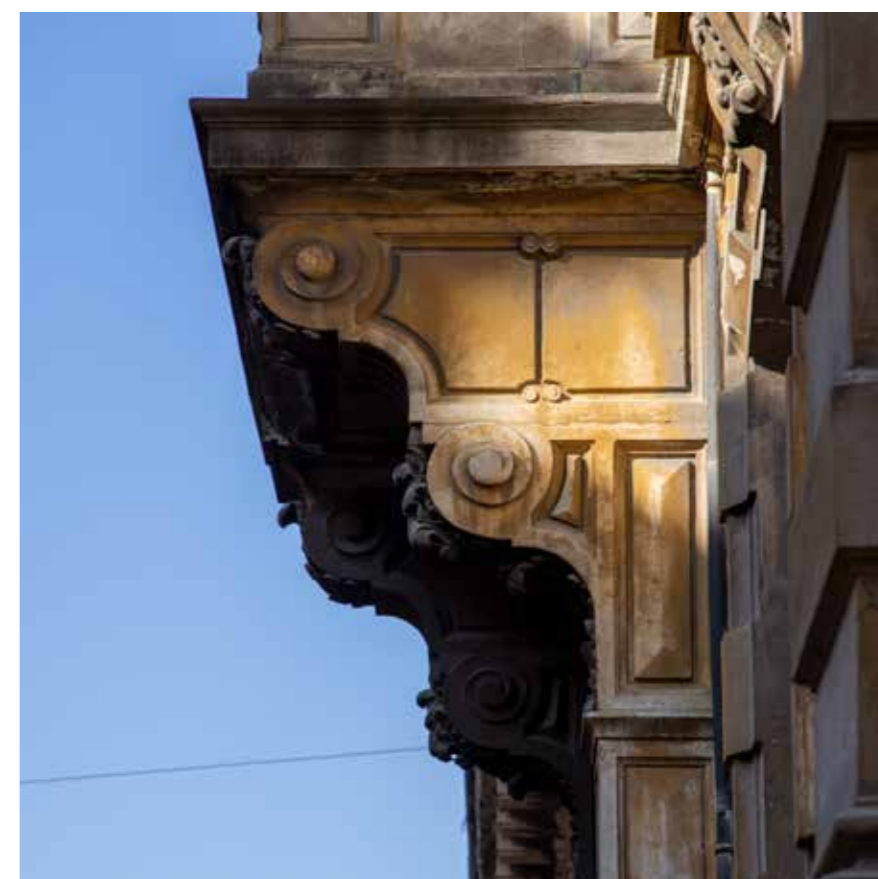
Krovište je dvostrešno, pokriveno smeđom šindrom (koja nije izvorni pokrov!).

Pomoćne dvorišne građevine

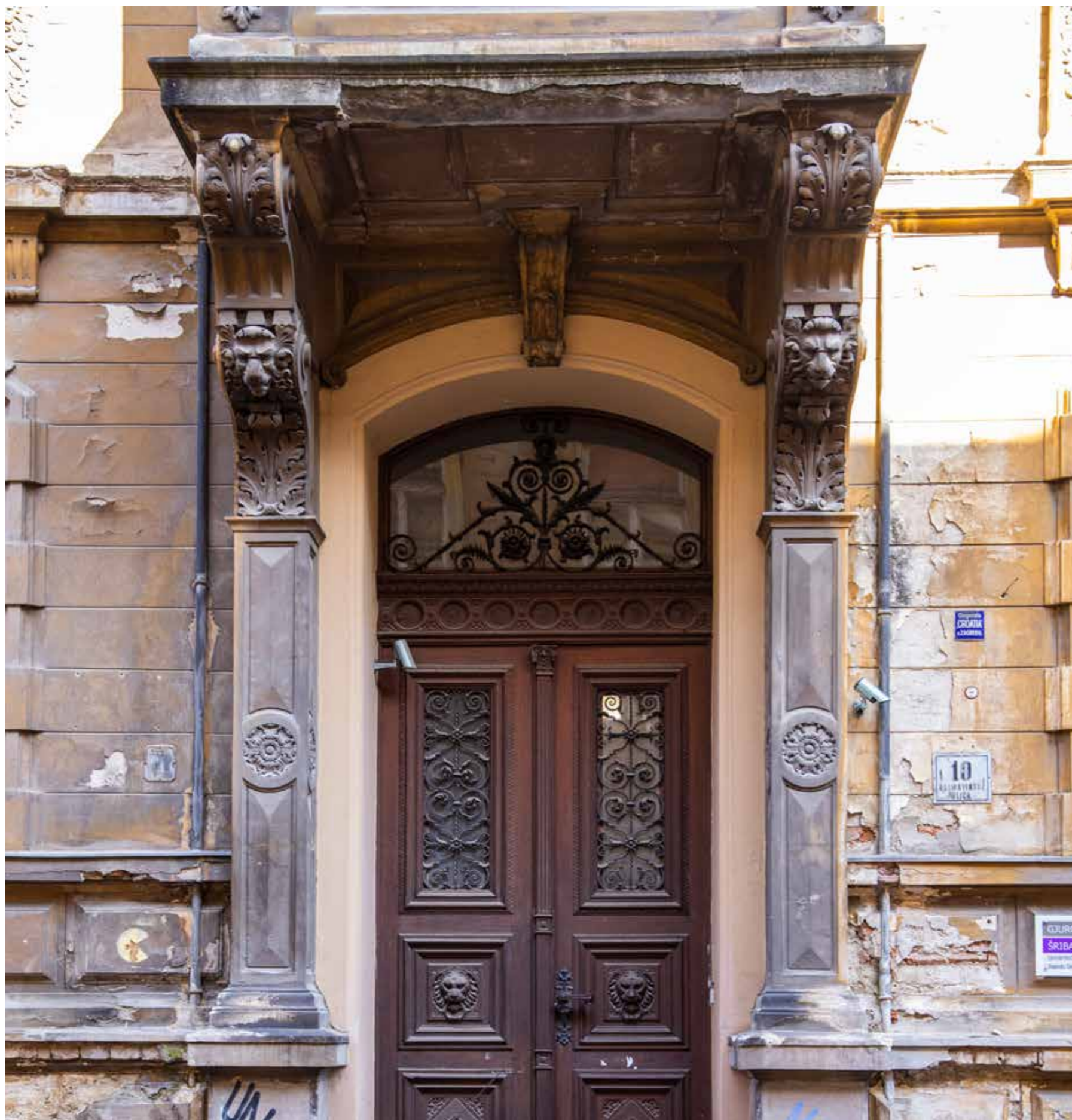
Na izvornim nacrtima nisu planirane pomoćne dvorišne građevine; iza kuće prostirala se velika zelena površina u širini cijele parcele.

Ulično južno pročelje

Erker • Konzole erkera

Detalj prozora u prizemlju

Materijal i tehnika gradnje

Kuća je zidana od opeke. Novije pregradnje u uredskom prostoru u prizemlju izvedene su od knaufa.

Građevinsko stanje

Kuća nije pretrpjela veća oštećenja u potresu 22. ožujka 2020. godine, no ipak procjena je statičara: privremeno neuporabljivo. Unatoč unutarnjim pregradnjama, ostala je u dobrom stanju i zadržala brojne izvorne detalje. Ulično pročelje nije u novije vrijeme obnovljano. Sačuvani su izvorni drveni prozori i ulazna vrata. Stanje dvorišnog začelja je loše; većim dijelom je otpala žbuka, a izvorna dr-

Pročelni portal

Pilastar u prizemnoj zoni pročelja

vena stolarija zamijenjena je PVC stolarijom. Dodane su i PVC nadstrešnice nad prozorskim ventilacijama podruma.

Faze gradnje

Kuća Spevec sagrađena je 1889./1890. godine. U literaturi se ponavlja navod da je kuća zajednički projekt Bolléa i Carneluttija. Gjuro Carnelutti je kao izvođač gradnje potpisao nacрте, ali nije bio projektant ni suvlasnik kuće. Njegova je parcela bila na broju 10 (danas kbr. 12), na kojoj je u dvorištu sagrađio obiteljsku vilu koja je bila i sjedište biroa. Ta je kuća poslije srušena. Pogrešan navod vjerojatno potječe od izmjene numeracija kuća u ulici (prvotno kbr. 8). Potvrdu za atribuciju Bolléu nalazimo u *Osmrtnici* objavljenoj u *Novostima* 107, od 18. travnja 1926., u kojoj se kao jedno od njegovih znamenitijih djela spominje i

Detalj dovratnika portala

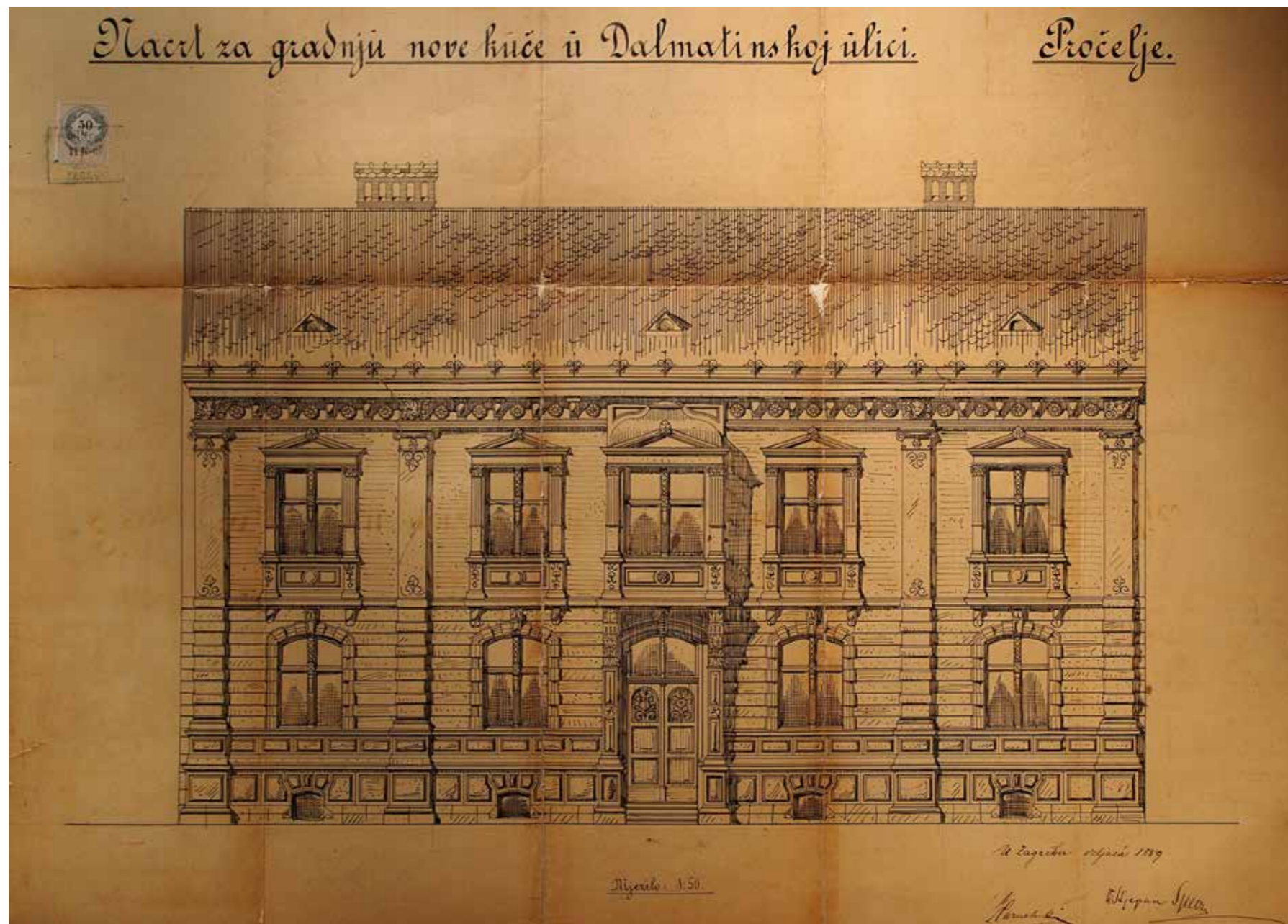
kuća Spevec, te na temelju brojnih detalja tipičnih za opus Hermana Bolléa (dekorativni ornamenti na pročelju, pompejski oslik na stubištu i sl.).

Veća preinaka interijera izvedena je tek 1957. adaptacijom stana na katu istočno, po narudžbi Mire Kirinčić i prema projektu ing. arh. Branka Tučkarića. Tada je veliki šestersobni Spevecov stan s četiri salona na uličnoj strani podijeljen na dva manja stana. Zazidan je prolaz između dvaju srednjih salona, a u istočnom stanu uvedene su instalacije za kupaonicu/zahod/kuhinju, kojih u izvornom stanju nije bilo.

Kasnije adaptacije nisu dokumentirane u Građevnoj dokumentaciji Državnog arhiva u Zagrebu, ali ostala je podjela na četiri međusobno odvojena stana, od kojih su dva u prizemlju prenamijenjena u urede, a dva na katu zadržala su stambenu namjenu.

Detalj konzole erkera

Kuća Spevec, projekt, Herman Bollé, 1889., pročelje, DAZ

Valorizacija

Kuća pripada najkvalitetnijim rješenjima stambene arhitekture kasnog 19. stoljeća u Zagrebu. Ubraja se u rjeđe primjere (u odnosu na najamne stambene zgrade), građene za jednu uglednu obitelj, sa stanovima za posluhu u prizemlju i stanom vlasnika na katu. Investitor, dr. Stjepan Spevec,

Detalj pilastra i završnog vijenca

ugledni zagrebački profesor prava, projekt je povjerio tada vodećem zagrebačkom arhitektu Hermanu Bolléu, koji je u to vrijeme bio ravnatelj Obrtne škole, pa se kvalitetna oprema može povezati upravo s izvođačima – majstorima Obrtne škole (kovana ograda rukohvata, drvena stolarija, zidni oslik i dr.), koji su radili prema Bolleóvim nacrtima. Kvalitetnu gradnju izvelo je poduzeće Gjüre Carneluttija.

Uz sve navedeno, zanimljivost kuće je u za to doba vrlo visokom standardu opreme zahoda. U nacrtu se posebno

Dvorišno sjeverno začelje

razrađuje »tloris engleskih Closeta sa spravom na vodu« koji imaju svoj dovod vode i kanalizacijski sustav.

Zelenu površinu u doba vlasnika Speveca njegovao je Vite-slav Durhanek, (nad)vrtlar Botaničkog vrta u Zagrebu. Per-rivoj je danas gotovo potpuno devastiran i zapušten, tek se po nekoliko starih stabala kestena, lipe i tise nazire njegov povijesni sloj. U vrijeme Drugoga svjetskog rata u parku je

bio ukopan bunker, koji se i danas nalazi ispod izdignute travnate površine, s otvorima prema jugozapadu.

Kuća je valorizirana u kategoriji B0 (Konzervatorska podlo-ga za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015.), no kao visokokvalitetni Bolléov projekt, sačuvan u gotovo intaktnom obliku, zavrjeđuje kategoriju A, odnosno kate-goriju pojedinačnoga zaštićenog kulturnog dobra.

Prijedlog smjernica za obnovu

S obzirom na visoku arhitektonsku kvalitetu, kuću bi tre-balo cjelovito obnoviti, uz prethodnu izradu konzervator-ske studije koja uključuje i restauratorska sondiranja. Uz konstrukcijsku sanaciju primjerenu zaštićenom kulturnom dobru, nužno je vratiti u prvotno stanje pročelja i stubište. Posebnu pozornost treba posvetiti očuvanju kvalitetne unu-tarnje opreme u stubištu i stanovima na katu. S dvorišne strane potrebne su preinake u dijelovima koji su zamije-njeni i uništeni u novije doba. Pokrov kuće je neprimjeren njezinoj valorizaciji i treba ga zamijeniti.

Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode izdao je obavijest vezanu za sanaciju oštećenja uzrokovanih po-tresom.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbir-ka građevne dokumentacije*, Dalmatinska 10

Fototeka Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba, 1966.

ŽARKO DOMLJAN, *Stambena arhitektura Hermana Bolléa*, u: *Život umjetnosti*, 26/27 (1978.), 32–39; (ponovljeno u: *Historicizam u Hrvatskoj*, (ur.) Vladimir Maleković, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 81–85)

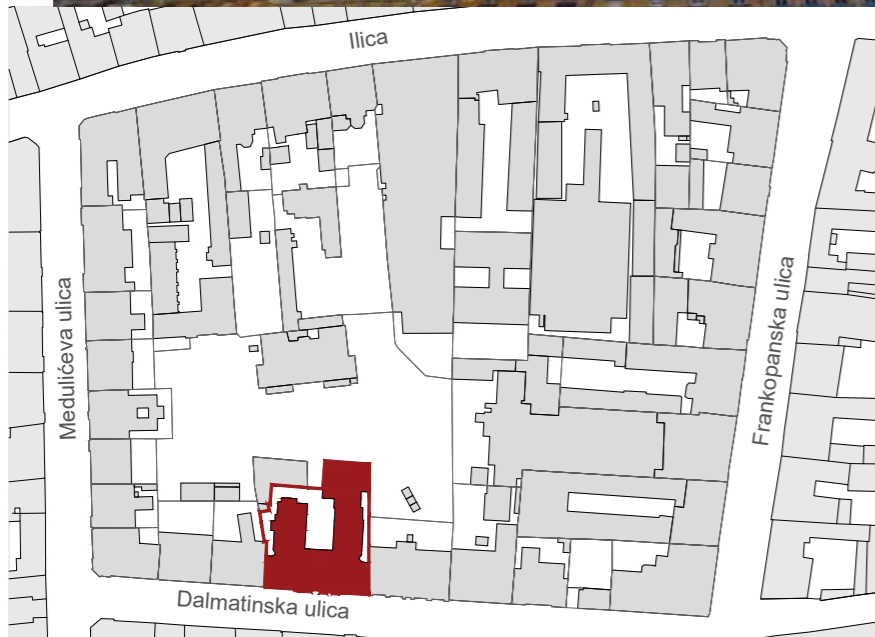
ISO KRŠNJAVI, *Zapisci iza kulisa hrvatske politike*, Zagreb, 1986., 309

DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, *Graditeljska obitelj Carnelutti (1879.–1947.)*, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 319–336

DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Arhitekt Herman Bollé*, Zagreb, 2013., 583

MAGDALENA APOSTOLOVA-MARŠAVELSKI, *Znanstvena obrada u nastavi Rimskog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu*, u: *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 27 (1), 1977., 73–100; (o Stjepanu Spevecu, prvom profesoru Rim-skog prava na Sveučilištu u Zagrebu)

Irena Kraševac

ID 14 Zgrada Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije

Dalmatinska 12

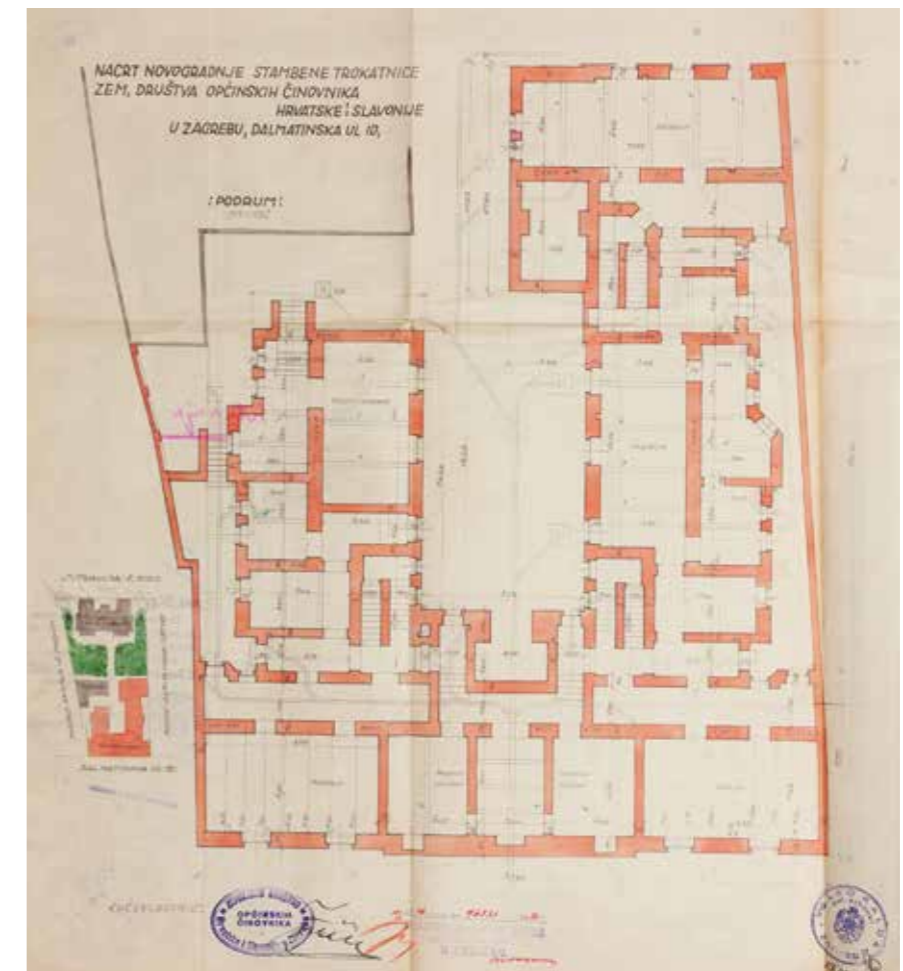
- KČ** 2062/1
- Tip građevine** Ugrađena zgrada (3 stubišta: zapadno s 2 dvosobna stana na stubištu; istočno s 1 trosobnim i 2 dvosobna stana na stubištu; sjeverno s 1 trosobnim stanom na stubištu)
- Katnost** Po + Vp + 3
- Namjena** Stambeno-poslovna
- Vrijeme gradnje** 1926./1927.
- Naručitelj** Zemaljsko društvo općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije
- Projektant** Lav Kalda (Bilovec, Češka 1880. – Zagreb, 1956.) – »Ovlašteni graditelj Lav Kalda, građevno poduzetništvo«
- Kasniji zahvati** Recentno je nadograđeno potkrovlje na zapadnom kraku objekta, gdje je objekt podignut za još jednu etažu koja završava ravnim krovom / terasom.
- Stilske značajke** Klasicizirana secesija

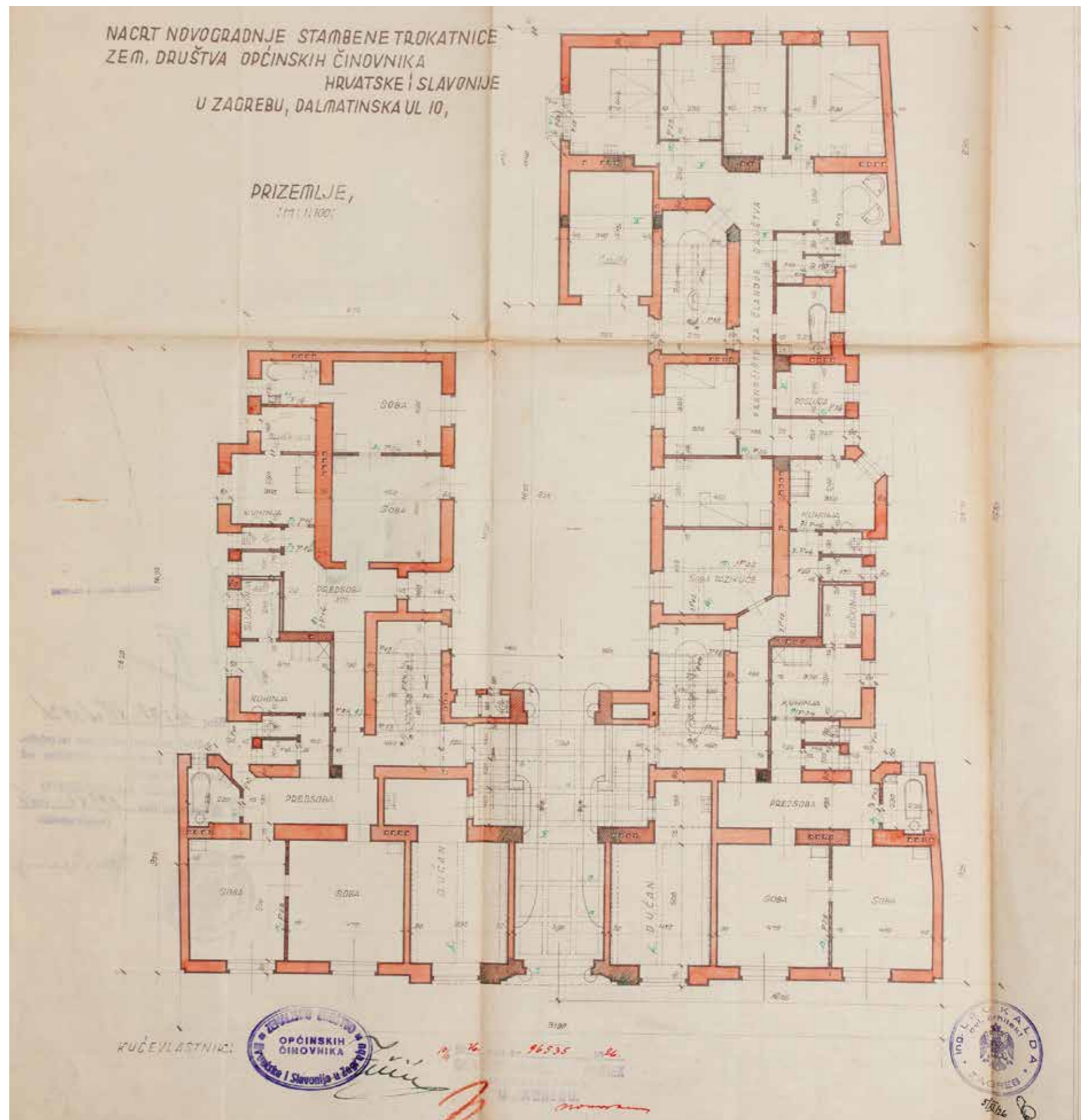
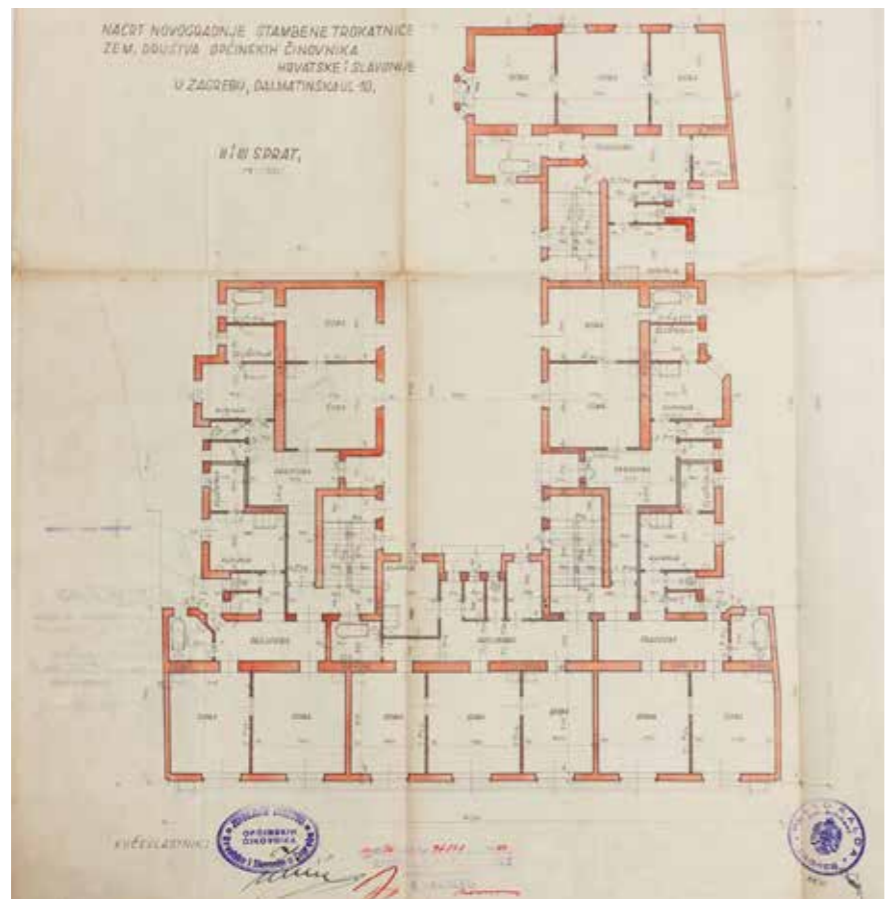
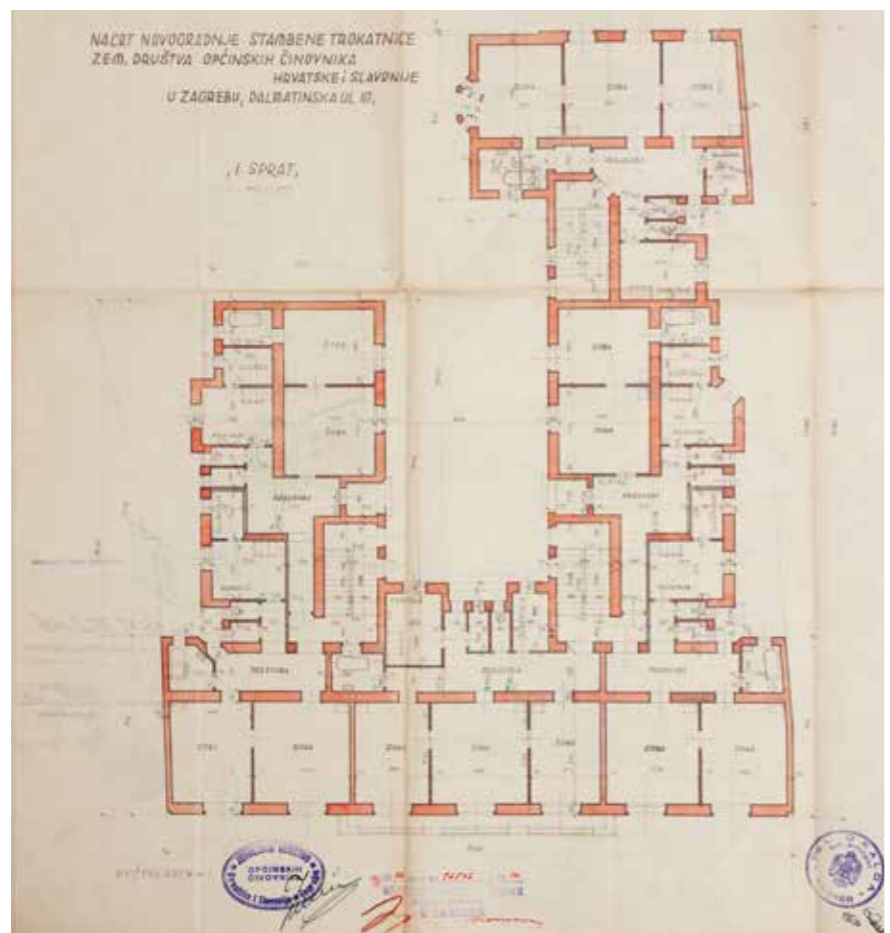
Zgrada Zemaljskog društva općinskih činovnika, projekt, Lav Kalda, 1926., tlocrt podruma, DAZ

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Objekt je smješten na južnom obodu bloka, u Dalmatinskoj ulici na današnjem broju 12. Parcela se u vrijeme gradnje i kasnijih nadogradnji vodila pod kućnim brojem 10. Objekt je sagrađen na parceli koja je dužom osi okomito okrenuta prema Dalmatinskoj ulici, odnosno pruža se u smjeru sjever – jug. Na parceli je sagrađen trokatni objekt, tlocrta u obliku nepravilnog slova U, čiji paralelni krakovi – kao dijelom samostojeći objekti – penetriraju u unutrašnjost bloka, formirajući relativno uzak kolni prolaz koji služi i kao dvorište objekta. Zapadni krak kraći je od istočnog. Dvorište je spojeno s ostatkom unutarnjeg prostora bloka, koji ima polujavnu funkciju (parkovi, kafići, sportski tere-

→
 Zgrada Zemaljskog društva općinskih činovnika, projekt, Lav Kalda, 1926., tlocrt prizemlja i katova, DAZ

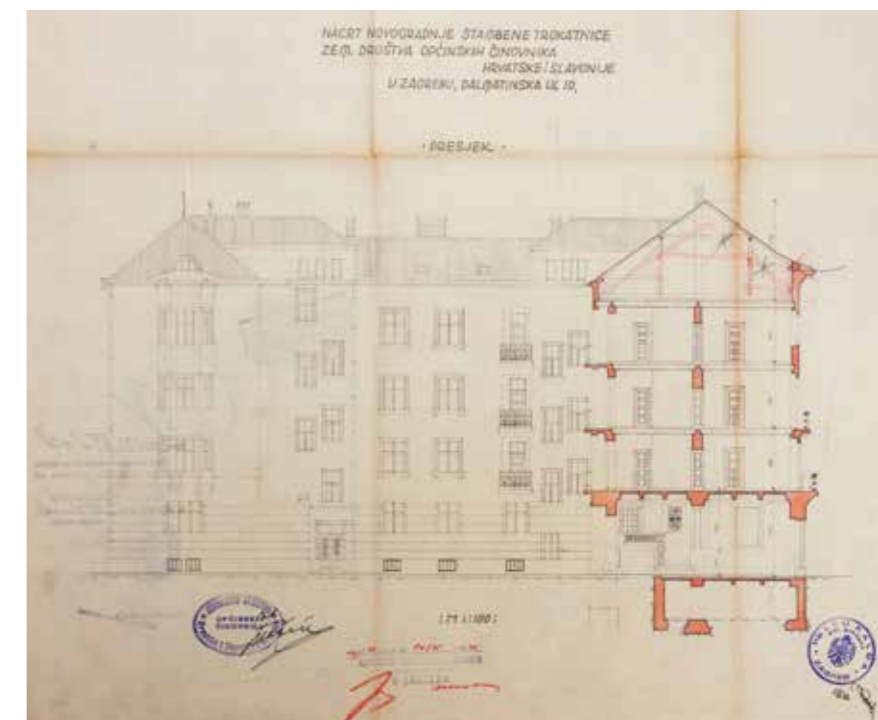

Zgrada Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, projekt, Lav Kalda, 1926., pročelje i presjek, DAZ

ni). Prolaz koji iz ulice vodi kroz objekt u Dalmatinskoj 12, a kojim se ulazi u zgradu i koji se nastavlja na unutarnje dvorište zgrade, ujedno je i glavni ulaz u unutarnji prostor bloka s južne strane, čime objekt nosi i svojevrsnu javnu funkciju.

Pročelje objekta nešto je više od objekta sa zapadne i znatno više od objekta s istočne strane, pa iako je uklopljeno u niz pročelja okrenutih prema prometnici, objekt dominira vizurom relativno uske Dalmatinske ulice (visinom i širinom pročelja te snažnim horizontalnim akcentom balkona).

Organizacija prostora

Stambeno-poslovnu zgradu općinskih činovnika arhitekt Lav Kalda projektirao je kao duboku gradnju s tri stubišta. U objekt se ulazi dvama reprezentativnim stubištima s lijeve i desne strane reprezentativnog kolnog ulaza / vestibula (veže). Dva stubišta vode do dva ulaza u zgradu, a potom do stanova na prizemnoj etaži i gornjim etažama objekta. Treći ulaz u zgradu vodi iz unutarnjeg dvorišta, gdje je ulaz u duži, istočni krak zgrade.

Originalni nacrt predviđa po šest stanova na prvom, drugom i trećem katu objekta (ukupno s prizemljem 24 stana). Svaki stan čine sljedeće prostorije: dvije do tri sobe različitih veličina, kuhinja, koja je spojena sa sobom za sluškinju, kupaonica i odvojeni WC, izba i predsoblje. Većina stanova ima dvostruku orijentaciju (sjever – jug ili istok – zapad). Najveći stanovi smješteni su u središnjem volumenu zgrade okrenutim prema ulici.

Tlocrt prizemlja donekle je drugačiji, budući da su u prostorijama koje flankiraju kolni ulaz predviđene prodavaonice sa stražnjim pomoćnim prostorijama. U ostatku prize-

Veža

mlja smještena su tri stana sličnog tlocrta kao i stanovi na gornjim etažama, soba za pazikuću i garaža, a u začelju istočnoga kraka zgrade predviđeno je prenočište za članove Zemaljskoga društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije (četiri prostorije i sanitarni čvor).

Tlocrt podruma slijedi osnovni raspored prostorija gornjih etaža. Sve podrumске prostorije osvijetljene su suterenskim prozorima. U podrumu zapadnog kraka zgrade predviđen je podrum tiskare.

Stubište u veži

Potkrovlje je kasnijim adaptacijama pretvoreno u stambeni prostor, a dio krovišta zapadnoga kraka zgrade poravnato je i služi kao balkon.

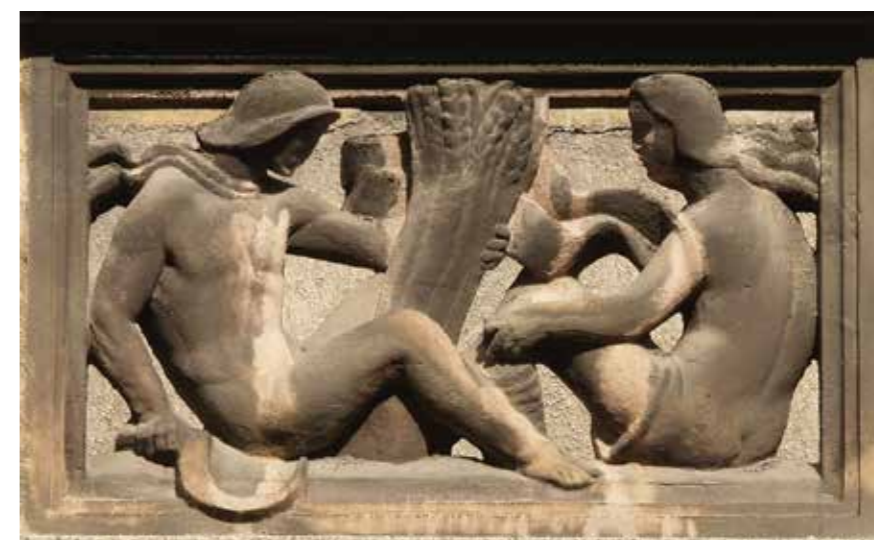
Unutarnja oprema

Izvorna oprema najbolje je sačuvana u prostoru kolnog ulaza / vestibula i u stubištima. U većinu stanova nije bilo

Pogled na dvorišno krilo iz veže

moćuće ući, a dio ih je u sanaciji zbog potresa. Sačuvana su originalna drvena ulazna vrata s detaljima od kovanog željeza. Kolni prolaz odlikuje se elegantno riješenim kasetiranim stropom te završava profiliranim lučnim prolazom koji vodi u unutarnje dvorište zgrade. Kolni prolaz / vestibul danas je opterećen nizom rashladnih uređaja i rampom, narušavajući izvorno oblikovanje reprezentativnog ulaza u zgradu. Ograde vanjskih stubišta u kolnom ulazu izrađene su od masivnog kamena i odlikuju se secesijsko-klasiciz-

Ulično južno pročelje

Reljefi na ogradi balkona, Hinko Juhn, 1926.

Ulaz u vežu iz dvorišta

ranom ornamentikom. Ograde unutarnjih stubišta izrađene su od kovanog željeza, s geometrijskim ornamentima secesijskih obilježja. Podovi hodnika i podesta te pod stubišta ispred izlaza popločeni su kamenom.

Pročelja

U nizu pročelja na sjevernoj strani Dalmatinske ulice pročelje zgrade na kućnom broju 12 dominira širinom i izraženim horizontalnim plastičkim naglascima: balkon-

Istočno dvorišno krilo

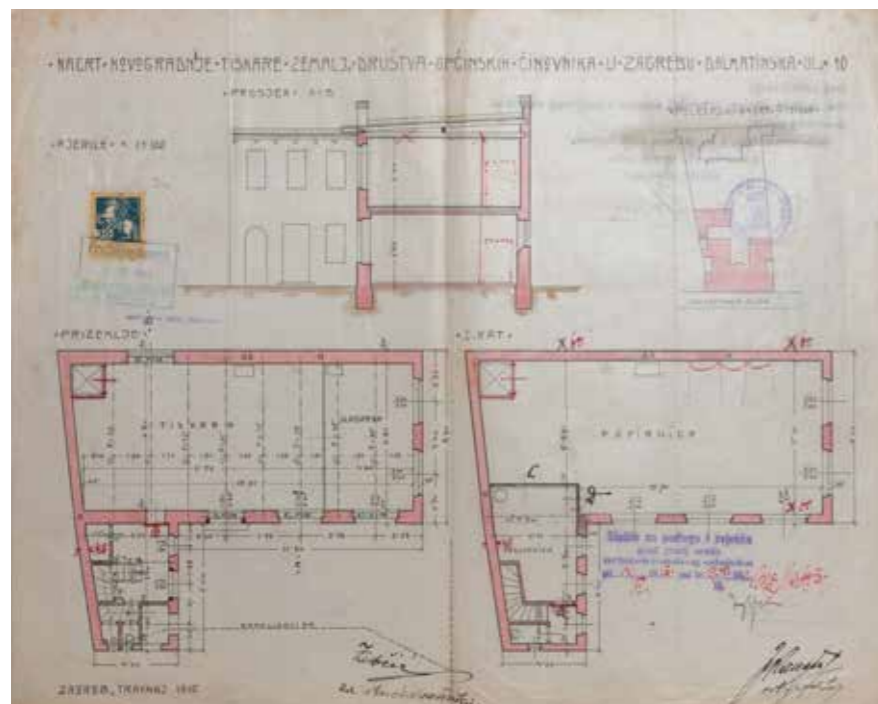
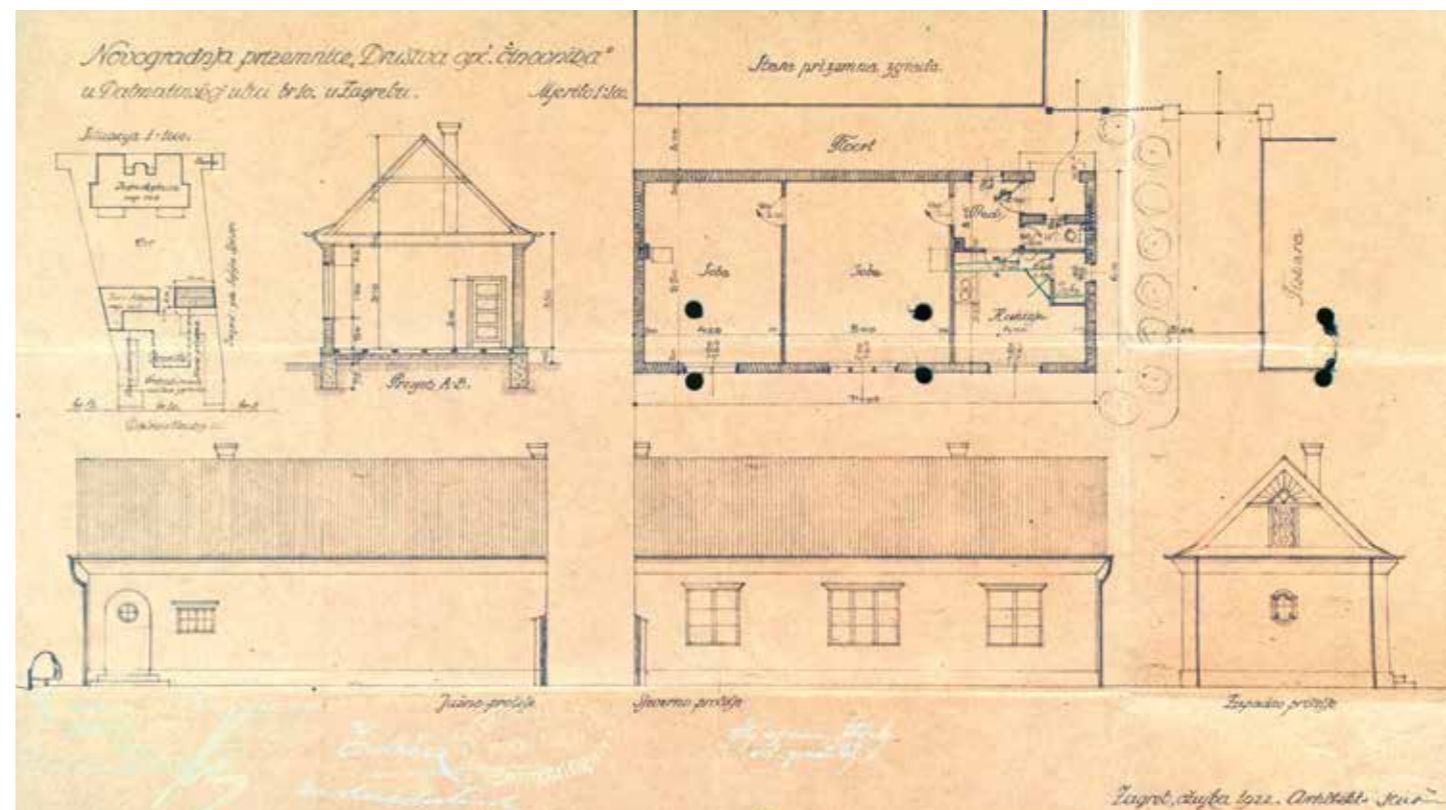
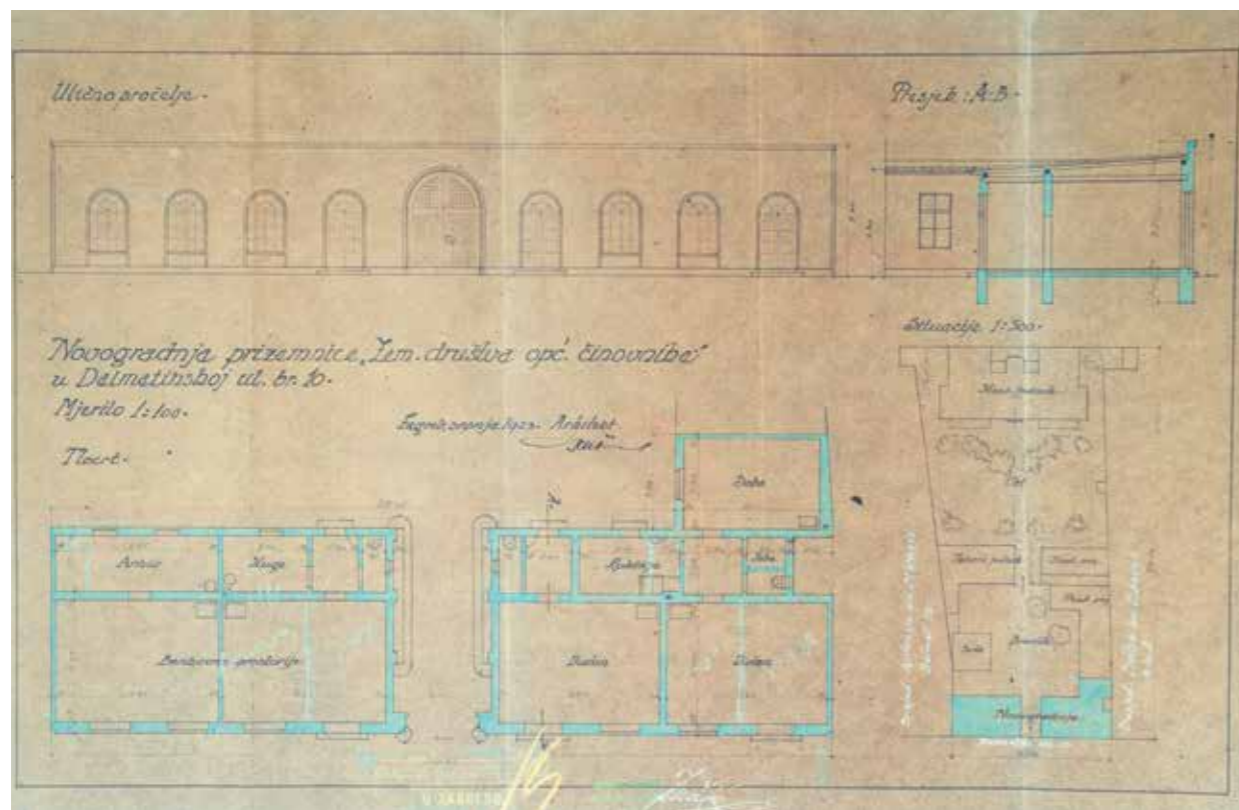
skim istakom koji prolazi cijelom dužinom sredine pročelja, krovnim vijencem te vijencem kojim završava rizaltni istak portala. Vertikalnim naglascima arhitekt je uspješno riješio problem bočnih perspektivnih pogleda na zgradu u ulici stiješnjennoj među donjogradskim blokovima i u tako zahtjevnom kontekstu ostvario dojam monumentalnosti objekta.

Simetrična kompozicija pročelja na četiri etaže definirana je horizontalnom podjelom postignutom plastičkim naglaskom bogato oblikovane ograde te gusto poredanih, raskoš-

Dvorišno sjeverno začelje

nih konzola balkona, dok je sekundarni, vertikalni ritam ostvaren pravilnim rasporedom sedam prozorskih osi. Plitkim rizaltnim istakom s istaknutim vijencem naglašen je tročlano širok kolni ulaz u dvorište bloka i u samu zgradu. Rizaltni istak trodijelno je raščlanjen, ističući tri centralne vertikalne osi zgrade. Uvučeni profilirani središnji kolni ulaz flankiran je dvama trgovačkim izlozima. Atika rizaltnog portala nadvišena je plitkim francuskim balkonom koji se kontinuirano proteže širinom triju centralnih prozorskih osi. Naatici je originalno stajao natpis DOM OPĆINSKIH ČINOVNICA, dok su među prozorima druge etaže izvorno

Projekt za dvorišnu zgradu, 1923., DAZ
 Projekt za dvorišnu zgradu, 1922., DAZ
 Projekt za tiskaru u dvorištu, 1915., DAZ

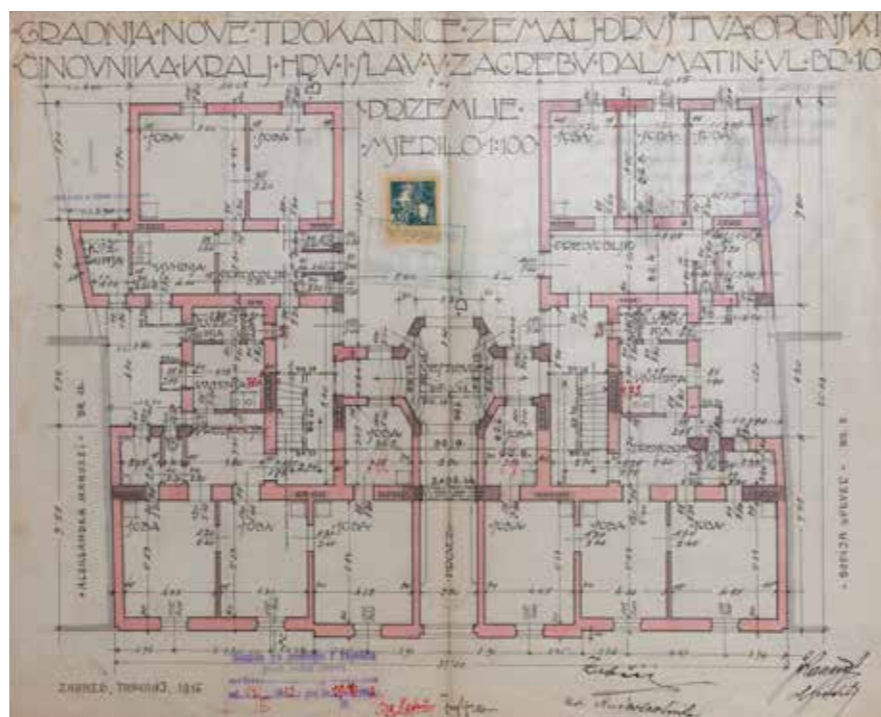
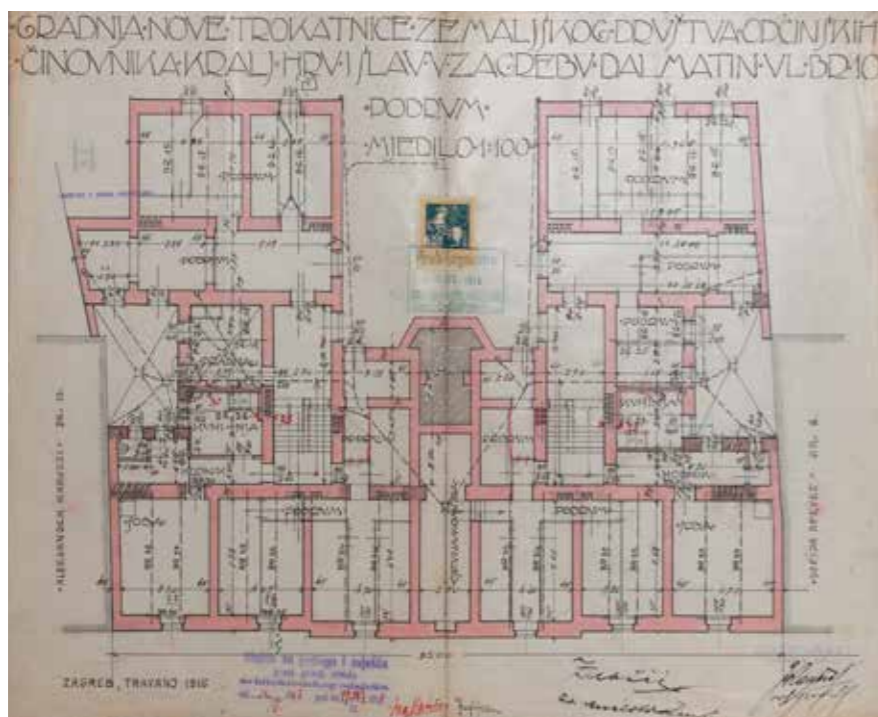
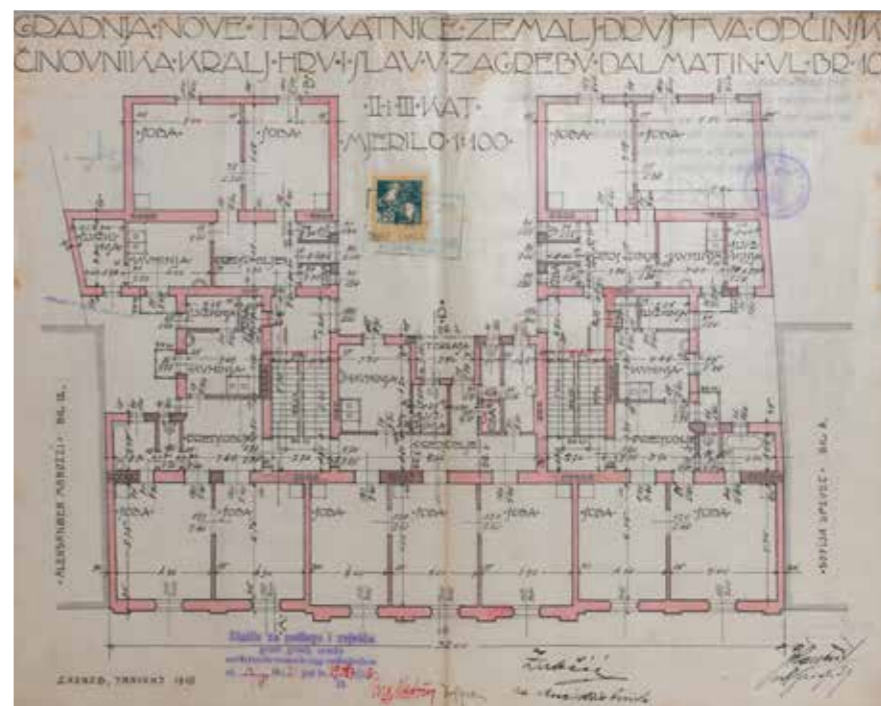
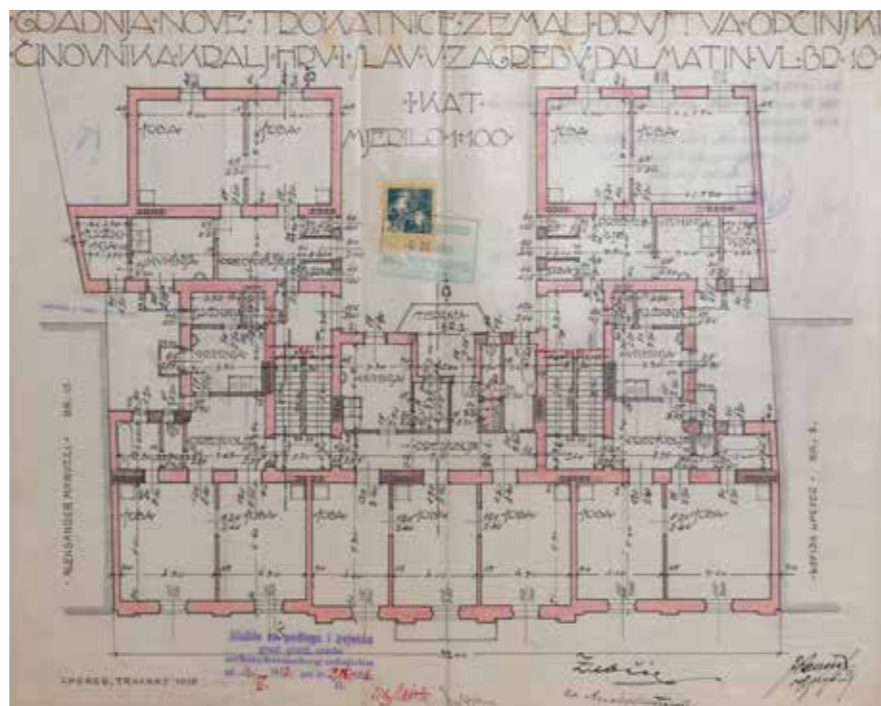
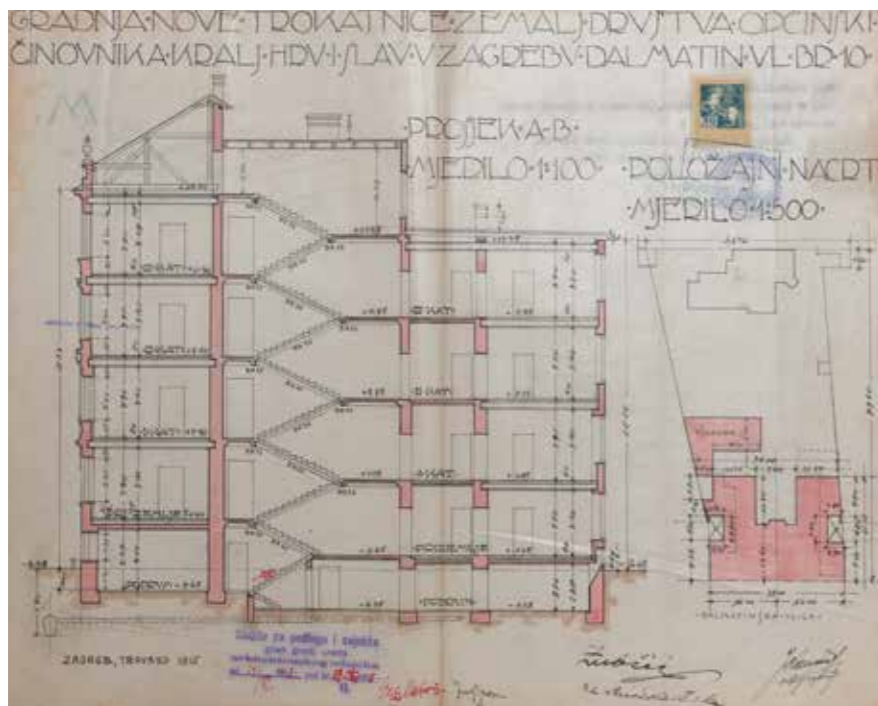
bili reljefi neidentificiranog izgleda i autora, koji su poslije uklonjeni. Prozorski otvori donjih dviju etaža, kao i prozori na trećem katu, ukvireni su tek tankim profilacijama, dok je druga etaža (*piano nobile*), osim balkonom, dodatno naglašena prozorima natkrivenim dublje profiliranim vijencima. Balkon se proteže cijelom širinom pročelja i bogato je ukrašen balkonskim frizom, odnosno nizom transena od šamotnih ploča koje se, prateći prozorske osi, u trostrukom ritmu ponavljaju sedam puta (ukupno 21 transena). U središtu svakog »triptiha« nalazi se alegorijski prikaz žetve: bočno prikazane, nage muške i ženske sjedeće figure okrenute su jedna prema drugoj, držeći snop žita. Središnja transe na flankirana je transenama s dvjema varijacijama prikaza oružane borbe muške i ženske nage figure, što upućuje na to da je riječ o alegorijskoj primjeni Amazonomahije, mita klasične grčke provenijencije. Takva kombinacija alegorijskih prikaza na zgradi Doma općinskih činovnika najvjerojatnije posreduje ideju civilizacijskog napretka zapadne kulture, koja se definira u suprotnosti s barbarizmom ili kaosom, utjelovljenom u mitu o borbi Grka i Amazonki. Balkonske transene djelo su kipara Hinka Juhna (1891.–1940.),

koji je kasnih dvadesetih godina 20. stoljeća skulpturalnom *art déco* dekoracijom opskrbljivao arhitekta, mahom secesijske moderniste: Aladara Baranyaia (fontana u dvorištu vile, Tuškanac 8) i Rudolfa Lubynskog (reljefi i skulpture za Središnji ured za osiguranje radnika, Mihanovićeve 3), a poslije i Aleksandra Freudenreicha i Zvonimira Požgaja (stubište Matice obrtnika, Ilica 49).

Originalnim projektom iz 1926. Kalda je predviđao opremu obiju balkonskih ograda (na prvom i drugom katu) geometrijskim dekorativnim uzorkom te figurama u punoj plastici, položenima na dva suprotna kraja balkonske ograde. Od toga se rješenja najvjerojatnije odustalo pri konzultacijama s izvođačem umjetničke opreme zgrade, kiparom Hinkom Juhnom.

Krovište

Krovišta svih triju krila zgrade originalno su dvostrešna, prekrivena crijepom. U središtu glavnog volumena zgrade, okrenutog prema ulici, nalazi se svjetlarnik koji završava

Zemaljsko društvo općinskih činovnika, neizvedeni projekt ulične zgrade, 1915., presjek, tlocrt podruma, prizemlja i katova, DAZ

maljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije (ing. arh. Edo Schön); unatoč zabrani gradnje objekata u unutrašnjosti donjogradskih blokova prije izgradnje uličnih fronti, objekt je zbog izvanrednih okolnosti (nemogućnost gradnje planiranog i odobrenog projekta trokatnice prema ulici zbog porasta troškova) dobio dozvolu i bio sagrađen,

no poslije je uklonjen zbog gradnje predmetnog objekta; pri gradnji toga objekta srušena je postojeća jednokatnica na tom mjestu

1922. projekt novogradnje prizemnice na parceli Dalmatinska 10 (tada kbr. 10, danas 12) za potrebe Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije; objekt

je bio smješten u unutarnjem dvorištu (stambena dozvola ishodaena još 1918. godine); objekt je bio sagrađen i uklonjen zbog gradnje predmetnog objekta

1923. projekt novogradnje po narudžbi Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije, kojim je na toj parceli predviđena prizemnica s dvije veće prodavaonice i bankovnom prostorijom; pročelje prema ulici oblikovano je simetrično, jednostavnim ritmom osam prozorskih osi i jednog središnjeg kolnog ulaza (pribavljena građevinska i stambena dozvola); objekt je opisan kao »provizorna zgrada« koja je uklonjena zbog gradnje predmetnog objekta

1926. projekt predmetnog objekta u Dalmatinskoj 10 (danas 12) (građevinska dozvola: 30. studenoga 1926.; stambena dozvola: 19. prosinca 1927.; ing. arh. Lav Kalda) 1938./1939. – gradnja prema projektu iz 1926. (ing. arh. Lav Kalda)

Valorizacija

Dom općinskih činovnika u Dalmatinskoj ulici 12, kategoriziran kao pojedinačno zaštićeno kulturno dobro (prema Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan iz 2015.), najpoznatija je u nizu zagrebačkih gradskih palača Lava Kalde, građenih između dvaju svjetskih ratova, među kojima se, osim nje, izdvaja trgovačko-stambena uglovnica Ullmann (Trg žrtava fašizma – Ulica kralja Držislava, 1924.) i Češki narodni dom (Šubićeva 20, 1936.). Kako navodi Darja Radović Mahečić, »sve se te gradnje odlikuju racionalnošću, jednostavnom monumentalnošću, elegantnim mjerilom, vještom prostornom dispozicijom i visokom razinom izvedbe«. Objekt ima nesumnjivu povijesnoumjetničku vrijednost i važnu urbanističku funkciju koja određuje specifičnost Bloka 19, a to je prilaz polujavnom unutarnjem prostoru bloka. Budući da u gustom urbanističkom rasteru donjogradskih blokova nedostaje javnog prostora i zelenih površina, kao i mjesta zaštićenih od prometa i buke, valjalo bi istaknuti i vrednovati funkcionalno-urbanističku važnost navedenog objekta, a buduće zahvate i regulacije gradnje uskladiti s tim parametrom.

Osobitu likovnu i ambijentalnu vrijednost ima oblikovanje pročelja, koje je smjelim horizontalnim naglaskom balkona riješilo problem izduženih perspektivnih pogleda u uskoj ulici. Kiparski elementi (i drugi likovni elementi koji danas izostaju s pročelja) znatno pridonose cjelokupnoj povijesnoumjetničkoj vrijednosti objekta, ne samo zbog inovativ-

nosti rješenja i kiparske kvalitete u izvedbi balkonskih transena nego i zato što demonstriraju za to vrijeme specifičnu praksu suradnje arhitekata i likovnih umjetnika/obrnika, s ciljem uključivanja likovnih umjetnika u opremu pročelja i interijera javnih i privatnih objekata. Isti je fenomen u još većoj mjeri vidljiv na zgradi Matice hrvatskih obrtnika, smještenoj na sjevernom obodu istoga bloka (Ilica 49).

Prijedlog smjernica za obnovu

Zbog niza spomenutih karakteristika, od oblikovanja pročelja i likovne kvalitete elemenata balkonskih transena, do strateško-urbanističke važnosti za funkcionalnost cijeloga Bloka 19 (pristup unutarnjem dvorištu bloka), ovaj bi objekt trebao biti temeljito obrađen stručnim elaboratom koji uključuje restauratorska sondiranja. Tek nakon izrade elaborata i izdavanja konzervatorskih smjernica moglo bi se pristupiti obnovni i sanaciji te eventualnoj adaptaciji određenih funkcionalnih elemenata objekta i njegove okolice.

Kad je riječ o smjernicama za obnovu, prioritetno je zaštititi, obnoviti i u prvotno stanje vratiti ulično pročelje zgrade i ulazni kolni prolaz / vestibul koji bi trebalo osloboditi rashladnih uređaja i pomične rampe (ili taj problem riješiti na bolji način). Osim sanacije strukturnih oštećenja u zgradi radi sigurnosti stanara, preporučuje se i vraćanje originalnih reljefa koji su se nalazili u centralnoj zoni druge etaže pročelja.

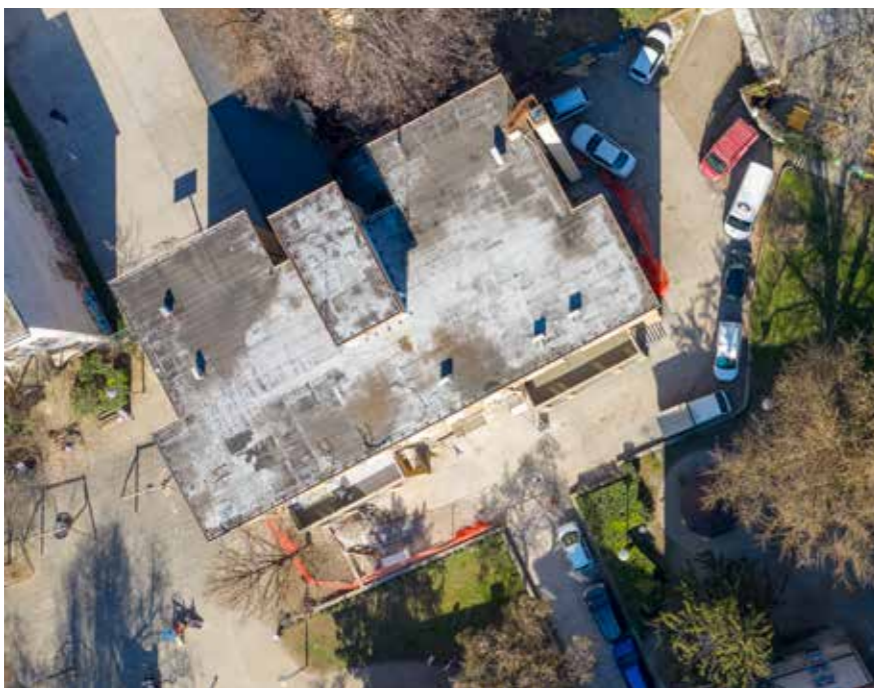
Jedan od prijedloga adaptacije objekta novim funkcijama moglo bi biti novo rješenje javnog ulaza u unutarnji polujavni prostor, koji bi mogao biti odvojen od ulaza u zgradu kojim se koriste stanari.

Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode izdao je odobrenje za sanaciju zabatnih zidova, dimnjaka, krovišta te stručno mišljenje za obnovu ulaznih vrata i kolnog ulaza.

Izvori i literatura

- HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Dalmatinska 12
- IVO MAROEVIĆ, Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11 (1987.), 165–185
- DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Sekvenca secesije – arhitekt Lav Kalda, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 30 (2006.), 241–264
- DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih*, Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
- DAVORIN VUJČIĆ, *Juhn*, ArtTresor naklada; Akademija likovnih umjetnosti, Zagreb, 2009.

Sanja Horvatinčić

ID 15 Zgrada Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije

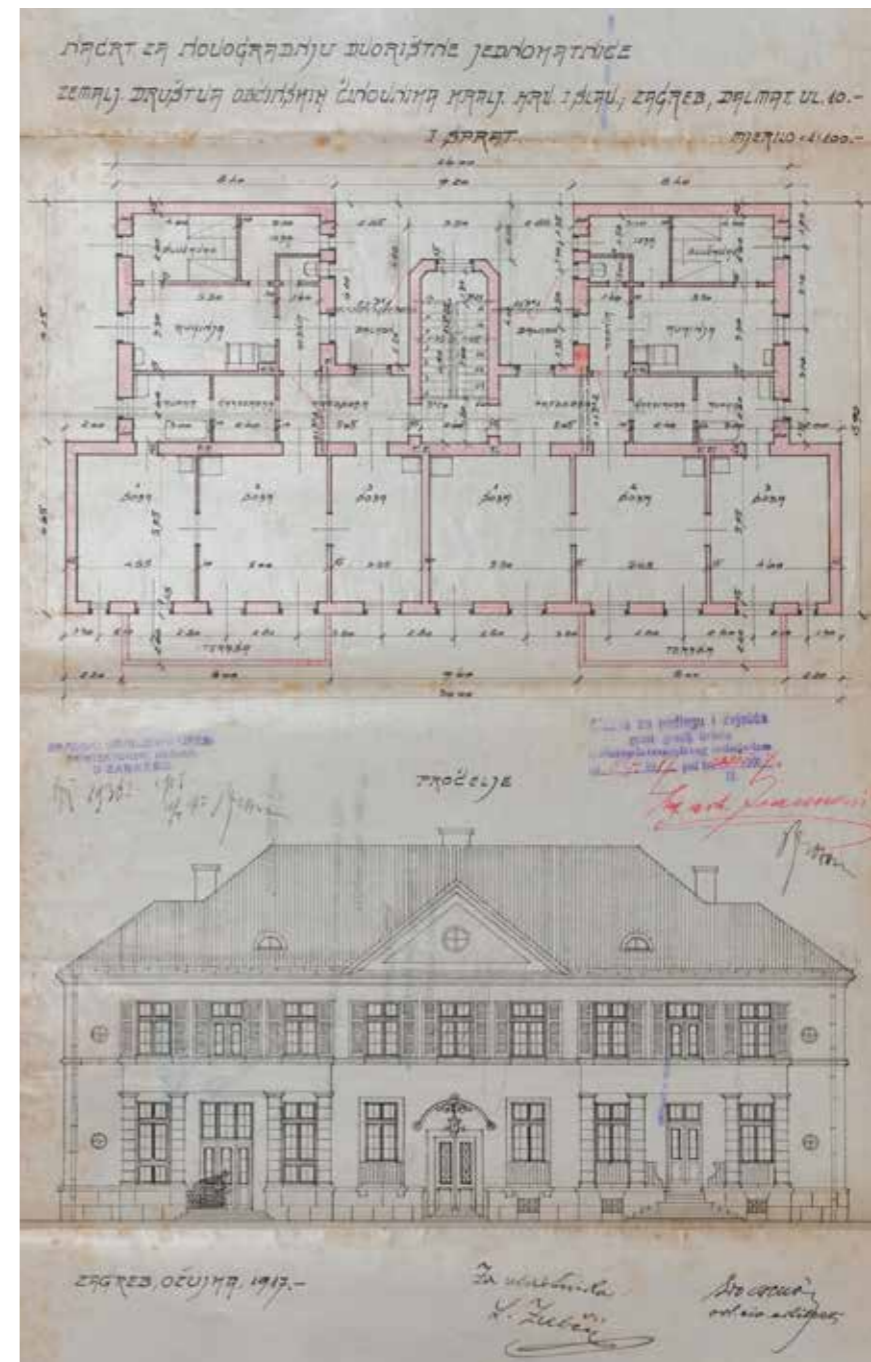
Dalmatinska 12/3 (dvorište)

- KČ** 2063
- Tip građevine** Samostojeća zgrada (2 trosobna stana na stubštu)
- Katnost** Po + Vp + 2 (naknadno dograđen 2. kat)
- Namjena** Poslovna (izvorno stambena)
- Vrijeme gradnje** 1917./1918.
- Naručitelj** Zemaljsko društvo općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije
- Projektant** Edo Schön (Zagreb, 1877. – Zagreb, 1949.)
- Kasniji zahvati** 1948. – manje preinake unutarnjeg prostora
1961. – dogradnja drugog kata i postavljanje ravnog krova
- Stilske značajke** Izvorni projekt: neoklasicizam s elementima vernakularne arhitekture

Izvedeni projekt: moderna

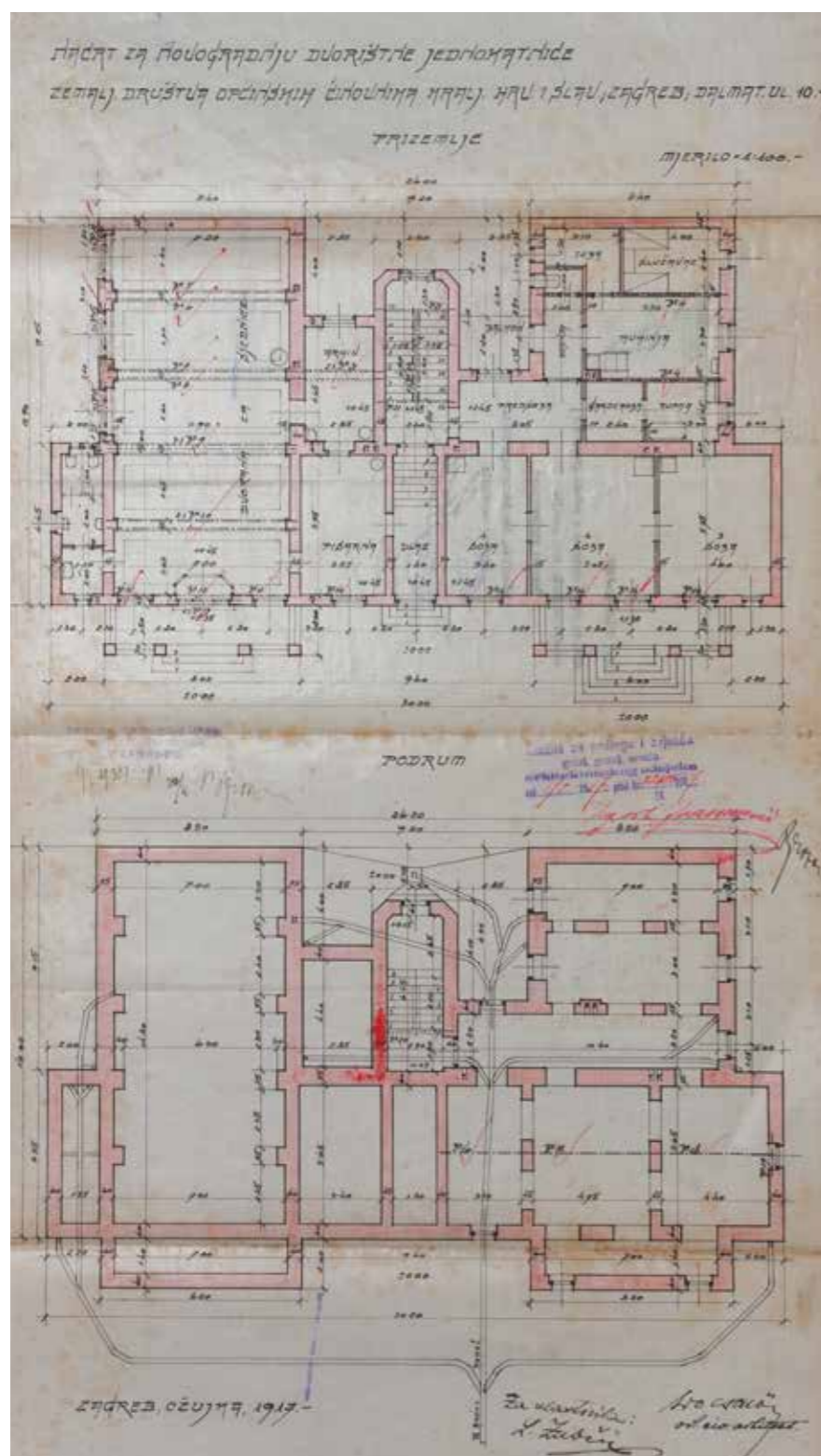
Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Stambeno-poslovna jednokatnica podignuta je 1917./1918., kao samostojeći objekt unutar bloka, pozicioniran uz središnji dio sjevernoga ruba njegove jugoistočne četvrtine, odnosno u gornjem dijelu parcele na tadašnjoj adresi Dalmatinska 10 (danas Dalmatinska 12), na čijem je donjem dijelu, uz liniju ulice, podignuta 1927. godine stambena

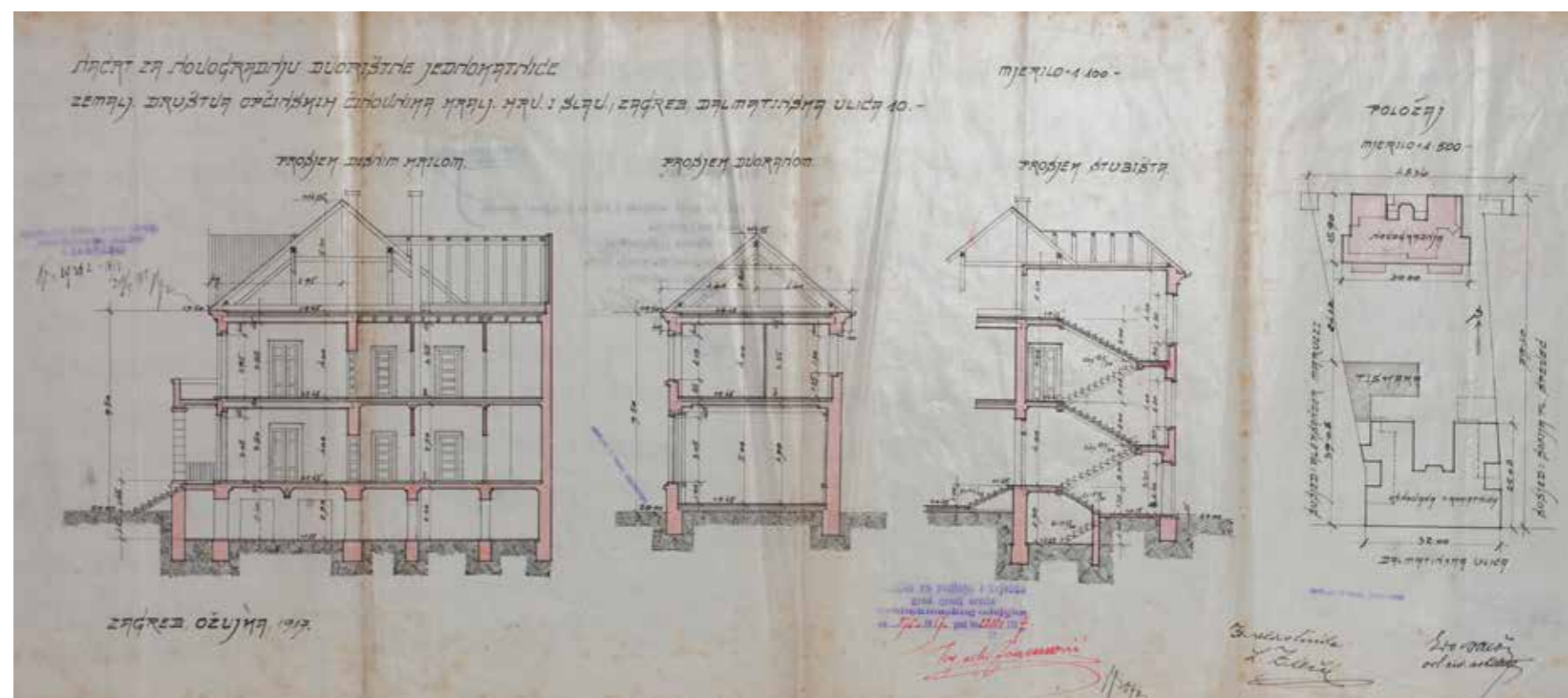

Zgrada zemaljskog društva općinskih činovnika, projekt, Edo Schön, 1917., tlocrt prvog kata i pročelje, DAZ

trokatnica Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije (projektant Lav Kalda). Reprezentativnim, južnim pročeljem jednokatnica je orijentirana prema unutrašnjosti bloka, s triju strana okružena parkom i parkovnim sadržajima te postavljena nasuprot zgradi bivše Zadružne tiskare (inicijalno Tiskara Zemaljskog društva općinskih či-

novnika Hrvatske i Slavonije), sagrađenoj 1915./1916. godine i pročeljem također orijentiranoj prema unutrašnjosti bloka. Objektu se pristupa kroz vežu spomenute trokornice, a moguće ga je sagledati s prednje strane i obiju bočnih strana, dok je pristup stražnjoj, sjevernoj strani bloki-

Zgrada zemaljskog društva općinskih činovnika, projekt, Edo Schön, 1917., tlocrt podruma i prizemlja, presjeci, DAZ

ran ograđenom, u šikaru zaraslom parcelom, s oronulim prizemnim objektom, nekad uredom arhitektonskog biroa Hönigsberga i Deutscha, postavljenim uzduž njezina zapadnog ruba, te uz njega postavljenim, također ograđenim, košarkaškim igralištem bivše Ugostiteljske škole.

Organizacija prostora

Jednokatnica s horizontalno razvučenim prednjim dijelom, širine devet prozorskih osi, te s uvučenim stražnjim bočnim aneksima, između kojih je poligon zajedničkog stubišta, i s podrumom ispod cijeloga svojeg istočnog dijela. Objekt se izvorno sastojao od triju zasebnih stambenih jedinica identične prostorne organizacije: jedne u prizemlju i dviju na katu, kojima se pristupalo zajedničkim stubištem. Servisni prostori stambenih jedinica (kuhinja, soba za služinčad, izba) bili su smješteni u poligonalne anekse na stražnjem, sjevernom dijelu objekta, nosivim zidom odvojenim od njegova reprezentativnog prednjeg dijela, u kojem su bile

tri velike prostorije orijentirane prema jugu, odnosno prema tadašnjem unutarnjem vrtu bloka. Hijerarhijski aspekt organizacije prostora – u funkcionalnom, kao i socijalnom smislu – formalno je istaknut užim volumenom servisnih aneksa te planiranim (neizvedenim) balkonima koji su trebali biti oslonjeni o zapadni zid stubišnog poligona osvijetljenog velikim, izduženim dvokrilnim prozorima koji, iako danas bijelo obojeni, vjerojatno pripadaju izvornoj opremi zgrade.

Iz reprezentativnih, južno orijentiranih prostorija dviju stambenih jedinica prvog kata izlazi se na terase, smještene uza zapadni i istočni dio prizemne zone pročelja. U prizemlju – istočno od glavnog ulaza – nalazila se treća stambena jedinica s identičnom prostornom organizacijom kao i ona koju susrećemo u stanovima prvog kata, a nasuprot njoj bile su službene prostorije Zemaljskog društva činovnika te dvorana za javna događanja, koja je zauzimala najveći dio površine zapadnoga segmenta prizemlja. U obje cjeline prizemlja ulazi se s podesta u dnu zajedničkog

stubišta, čijim se lijevim krakom uspinje na kat, a desnim spušta u podrum, protegnut ispod istočnoga dijela objekta.

Opisana organizacija prostora, temeljena na Schönovu projektu, zadržana je do 1948. godine, kad je jednokatnica, kao i njoj nasuprotna zgrada Zadružne tiskare (predratne Tiskare Zemaljskog društva općinskih činovnika), predana na upotrebu Savezu seljačkih radnih zadruga i prenamijenjena u poslovni objekt. Na zahtjev Saveza poduzete su manje preinake u unutrašnjosti objekta koje nisu utjecale na njegovu strukturu ni na njegov vanjski izgled, budući da su bile ograničene na gradnju pregradnih zidova u servisnom dijelu stambenih jedinica prvog kata i prizemlja, s ciljem prilagođavanja objekta novoj, poslovnoj funkciji.

Nakon ukidanja seljačkih radnih zadruga 1953. godine, u zgradu je useljen Glavni odbor Narodne tehnike za Republiku Hrvatsku koji se, pod nazivom Hrvatska zajednica tehničke kulture, i danas koristi znatnim dijelom objekta. Do kraja pedesetih godina 20. stoljeća u njemu su izvedene i dodatne pregradnje, posebice u reprezentativnim prostorijama uz južno pročelje prvog kata, no kako – ponovno – nije bila riječ o zahvatima strukturne prirode, za njih, čini se, nisu tražene građevinske dozvole, a potvrdu takvih preinaka nalazimo u prikazu stanja priloženom zahtjevu za podizanjem još jednoga kata, iz 1961. godine. Njegovom dogradnjom izvorno dvoslivno krovništvo zamijenjeno je ravnim krovom, a ponad stubišnoga aneksa dodana je poligonalna krovna kućica za potrebe popravaka i održavanja krova, kojoj se pristupa uskim, strmim metalnim stepenicama. Danas se u toj krovnoj kućici također nalazi ured.

Prostorna organizacija kata dograđenog početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća slijedi tlocrtnu dispoziciju tipičnu za uredske objekte toga razdoblja, prilagođenu prostornoj organizaciji postojećega objekta. U prostor drugog kata ulazi se kroz velika dvokrilna vrata i stupa u hodnik protegnut duž cijeloga južnog pročelja zgrade, uz koji je smješten niz od sedam istovjetnih ureda te dva dvojna ureda na zapadnom i istočnom kraju objekta. Iz toga glavnog hodnika ulazi se u bočne hodnike pozicionirane s unutar-

nje strane obiju stražnjih aneksa, na čijem se kraju nalaze sanitarni čvorovi. U zapadnom aneksu je još jedan niz od triju ureda, a u istočnom je dvorana za javna događanja i radne sastanke.

Unutarnja oprema

Zajednički, ulazni i stubišni prostor zgrade relativno skromnom, ali vizualno dojmljivom opremom posve je u skladu s racionalizmom ravnih linija koje dominiraju pročeljem i unutarnjim prostorom zgrade. Ta relativna strogost, koja se proteže i na opločenje odmorišta tamnosmeđim, kvadratnim pločicama širokoga bijelog ruba iz razdoblja gradnje objekta, jedva da je nešto ublažena ogradom stubišta od kovanoga željeza s ponešto secesijskih dekorativnih elemenata. Naznake secesije nalazimo i u stiliziranoj formi šipka, dekorativnom elementu postavljenom na gornje kutne spojeve ograde francuskih balkona u prizemlju. Odjek secesije ili možda jedva zamjetni trag inicijalno planiranog, neoklasicističkog sloga zgrade, prepoznaje se u kvadratnim, pločastim kapitelima parova vitkih stupova identičnog, kvadratnog presjeka u altanama. Moguće je da se u reprezentativnim prostorijama, poput bivše javne dvorane, očuvao još pokoji element inicijalne opreme i dekoracije, uklonjen tijekom sadašnjeg procesa obnove nakon potresa koji je posve ogolio unutarnje zidove, stropove i podove zgrade. Moguće je, isto tako, da je dekorativna 'purifikacija' toga dijela objekta učinjena još znatno prije, pri podizanju brojnih pregradnih zidova pedesetih godina prošloga stoljeća ili pri nadogradnji drugog kata 1961. godine.

Pročelja

Glavno, južno pročelje ritmizirano je različitim dimenzijama prozora plitko upuštenim u zidnu masu, odnosno altanama prislonjenim uza zapadnu i istočnu trećinu prizemne zone pročelja, koje na razini prvog kata funkcioniraju kao terase obrubljene relativno niskim, punim i glatkim ograd-

Glavno (južno) pročelje

Detalj altane

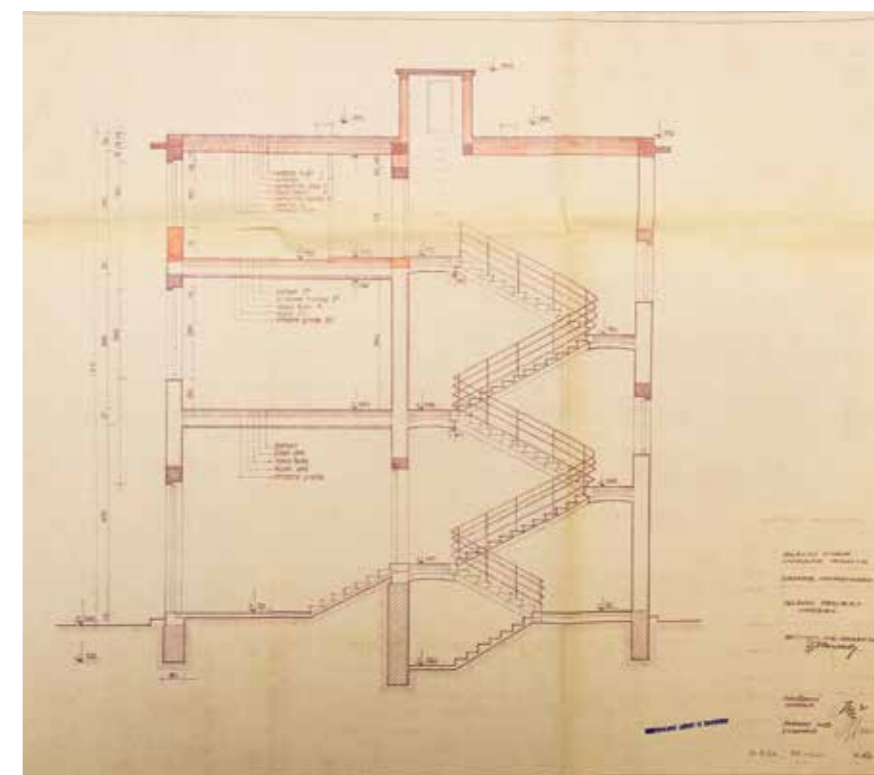
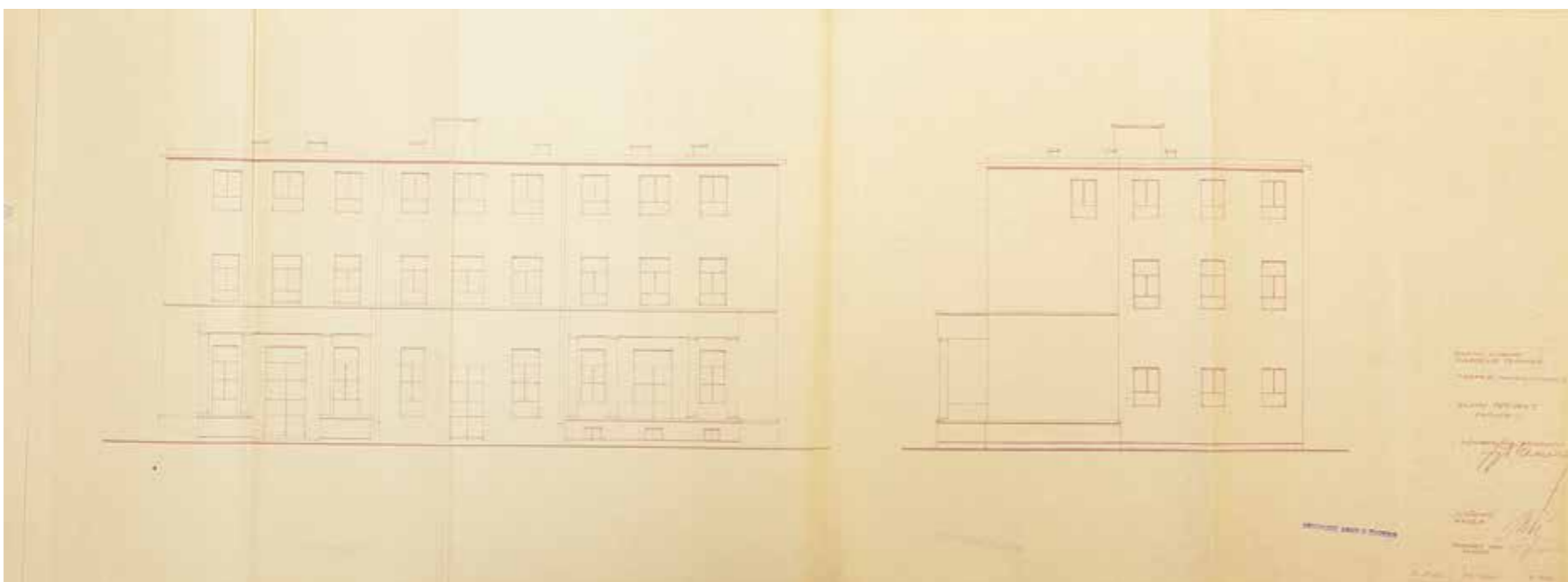
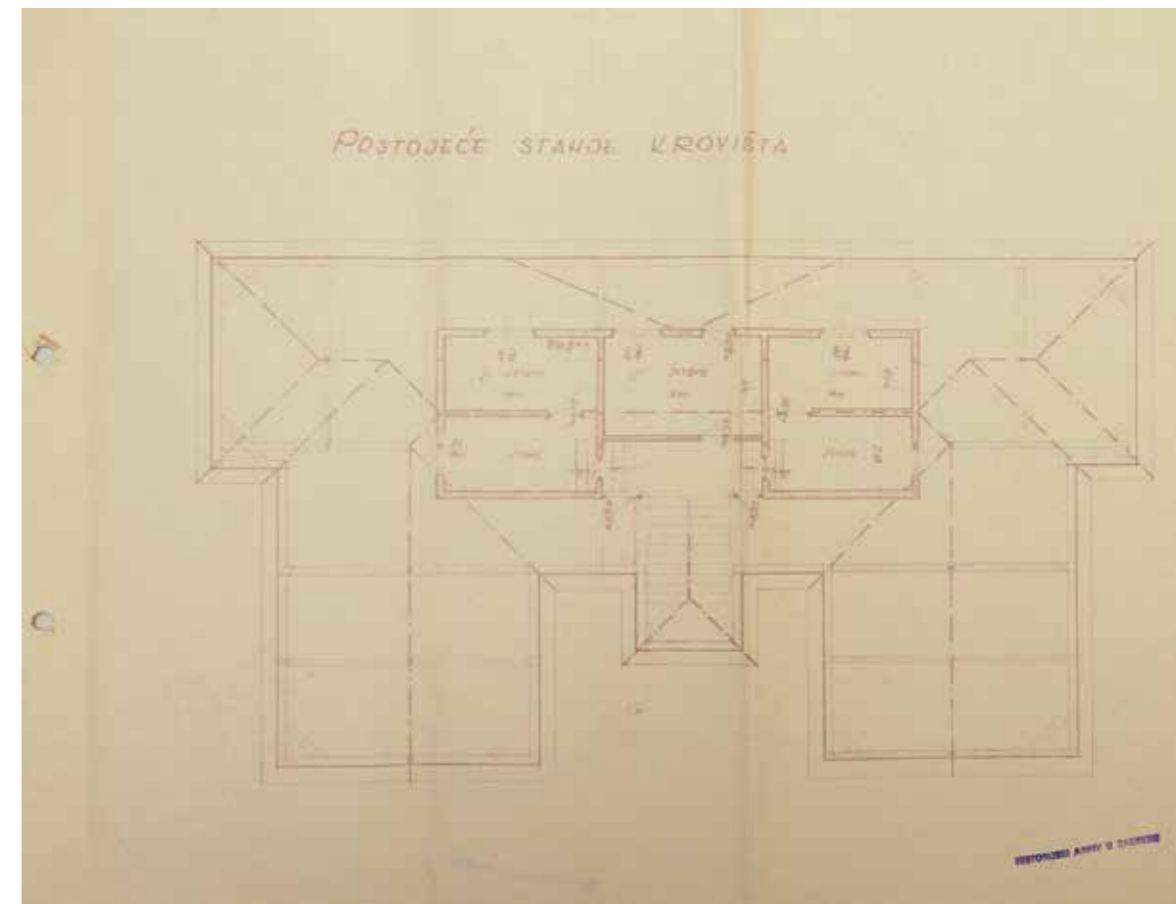
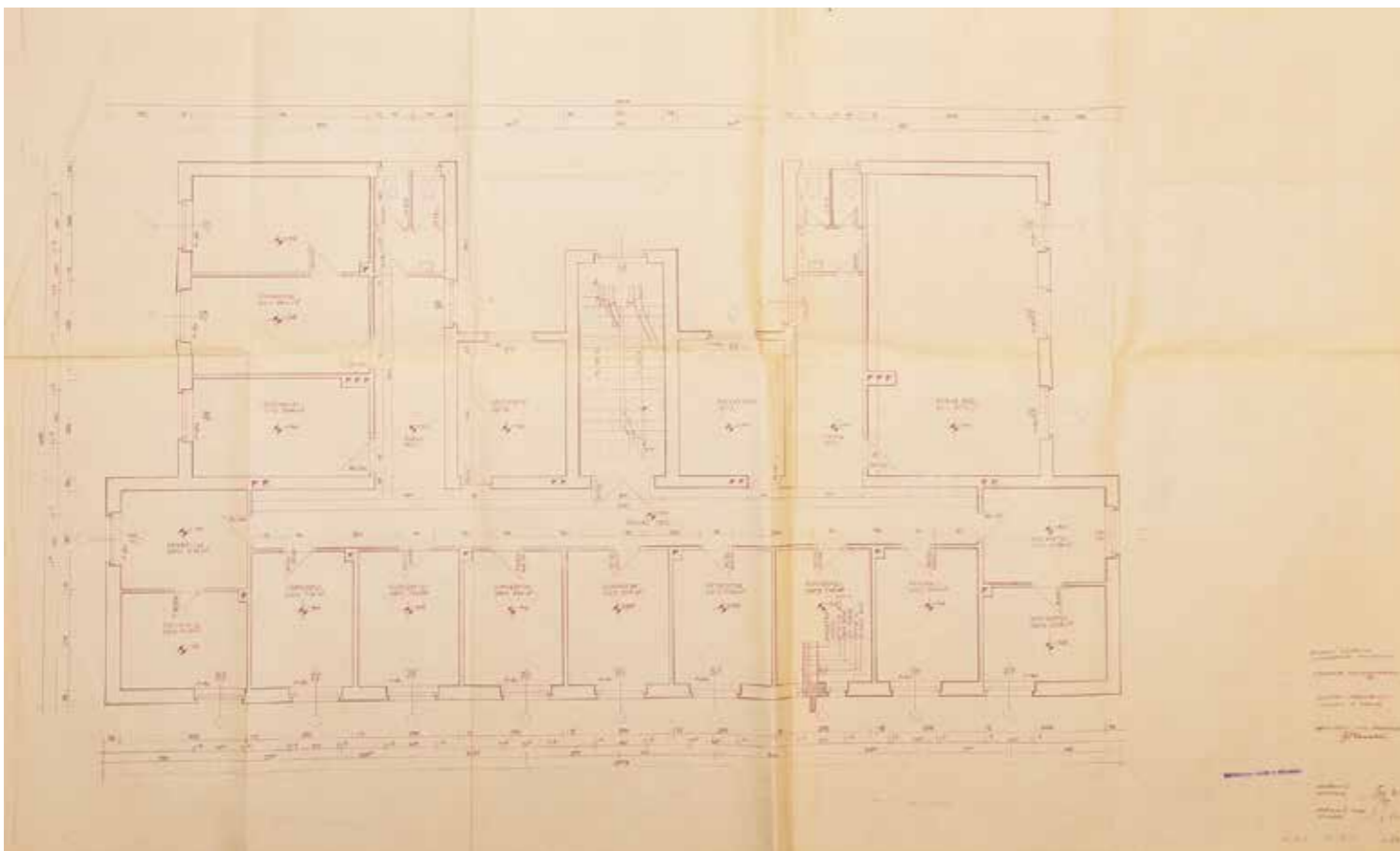
nim parapetom bez plastičkih ukrasa. Visina poda obiju altana (naknadno) je izjednačena s visinom sokla zgrade i s triju stana obrubljena jednostavnom, tankom ogradom od kovanog željeza, postavljenom s prednje strane izme-

đu nosača njezine gornje zone, odnosno (bočno) između stupova i pročelnog zida. Identičnu ogradu nalazimo i na francuskim balkonima ispred visokih staklenih prozora koji s istočne i zapadne strane flankiraju glavni ulaz, smješten u središnju os prizemnog dijela pročelja i izdignut od razine tla dvjema niskim, plitkim stubama. Donja razina balkona postavljena je na visinu sokla zgrade, odnosno na visinu poda altana, koje vizualno funkcioniraju kao bočni rizaliti, iako se ne protežu cijelom visinom objekta. Vizualno-plastički naglasak središnjega dijela pročelja osiguran trokutastim zabatom ugrađenim u inicijalno, dvoslivno krovšte, izgubljen njegovim uklanjanjem, nije nakon dogradnje kata i njegova pokrivanja ravnim krovom nadomješten nekim drugim, novim dekorativnim elementom identične funkcije, pa u usporedbi s relativno monumentalnim vratima, kojima se izlazi iz objekta u prostor altana, njegov glavni ulaz danas djeluje neugledno, čak i zapušteno. Važno je napomenuti da su projektanti i izvođači dograđenog drugog kata, odlukom da zadrže ritam od devet prozorskih osi, te skrate otvore prozora prema omjeru koji je Schön uspostavio suodnosom veličina prozora prvog kata i prizemlja, uspjeli očuvati vizualni integritet objekta.

Bočna, zapadna fasada u prednjem dijelu prizemlja, uz koju se protezala negdašnja dvorana za javna događanja, rastvorena je visokim, masivnim, lučno zaključenim prozorima od tamnoga drva, koji imaju gotovo jednak vizualni učinak kao pročelne altane. No zamjenom izvorno drvenih prozorskih okvira u zoni prvog kata konvencionalnom PVC stolarijom, dojam monumentalnosti zapadne fasade znatno je narušen. Čini se da bi tijekom sadašnjeg procesa obnove do takve zamjene moglo doći i na ostalim fasadama objekta, koje su – budući da oblik i izgled prozora čini važan dio njihove vizualno-plastičke artikulacije – već degradirane postavljanjem plastičnih bijelih roleta na sve prozore na objektu. Dodatna degradacija mogla bi se dogoditi i uklanjanjem izvornih, masivnih vrata od istoga tamnog drva,

Južno i zapadno pročelje

kroz koja se izlazi u prostor zapadne altane, budući da su dvoja manja vrata u istočnoj altani već zamijenjena, prebojena bijelom bojom i »dopunjena« plastičnim roletama.

Bočna, istočna strana te altane dobila je nezgrapna, metalna rešetkasta vrata koja je zatvaraju cijelom visinom te jednako tako nezgrapno, improvizirano bočno metalno stubište.

Projekt za dogradnju drugog kata, 1961., DAZ

Krovište

Izvorno dvoslivno krovište zamijenjeno je ravnim krovom od pjenastog betona, prekrivenog završnim slojem uvaljanog kulira.

Pomoćne dvorišne građevine

Neznatno odmaknut od istočne fasade, nalazi se samostojeci dimnjak za cijelu etažu viši od samoga objekta. Pristupa mu se ružnim, zavojitim metalnim stepenicama, montiranim na krov zgrade i vidljivima s razine okolnog parka.

Uz sjeveroistočni rub stražnje fasade prislonjen je improvizirani, arhitektonski beznačajan objekt jednoslivnog krovišta, koji vjerojatno služi kao garaža za neku od desetak udruga i saveza smještenih u objektu.

Materijal i tehnika gradnje

Prizemlje i prvi kat zgrade zidani su opekom, s drvenom međukatnom konstrukcijom i stubištem oslonjenim na metalne traverze; materijal dograđenog drugog kata, postavljenog na armiranobetonsku deku, pjenasti je beton, od kojega je načinjen i ravni krov.

Građevinsko stanje

Zgrada je u potresu znatno oštećena (oznaka: neuporabljivo) i trenutačno se nalazi u procesu temeljite konstrukcijske sanacije. Skinuta je žbuka sa svih unutarnjih zidova, uklonjene su podne obloge i dotrajale instalacije te se izvođe ojačanja međukatnih konstrukcija (informacije su dobivene od voditelja radova).

Faze gradnje

1926. – 1928. – izgradnja jednokatnice prema projektu Ede Schöna iz 1917. (građevinska dozvola izdana 1918.),

po narudžbi Zemaljskog društva općinskih činovnika Hrvatske i Slavonije

1948. – manji zahvati u unutrašnjosti objekta (dodavanje pregradnih zidova na objema etažama); naručitelj: Savez radnih zadruga NR Hrvatske, projektant i izvođač: Graditeljsko poduzeće Stanka Horvata

1961. – dogradnja drugog kata prema projektu Dragutina Menarda i Nikole Ivoševića, u izvedbi poduzeća *Modul-projekt* iz Bedekovčine

Valorizacija

Prema inicijalnom projektu Ede Schöna iz 1917./1918., objekt je trebao nositi stilske oznake neoklasicizma s elementima vernakularne arhitekture, koje su u realizaciji (1926./1927. godine) uklonjene iz njegova dekorativnog repertoara, ali dijelom zadržane u morfologiji zgrade (dvije altane u prizemlju, masivno dvoslivno krovište). Sagrađeni objekt, čije su fasade bile ritmizirane samo nizovima različito dimenzioniranih prozorskih otvora, plitko upuštenih u zidnu masu, te dvjema altanama u prizemlju, lišenim bilo kakvih dekorativnih, plastičkih elemenata, stoga je – u stilskom smislu – bliži Schönovoj osobnoj verziji moderne arhitekture, kakvu potkraj dvadesetih godina prošloga stoljeća nalazimo i na njegovoj stambenoj zgradi u Gundulićevoj 7 (1928.), nego inicijalnom projektu. Zato je ovaj zanimljiv, rani primjer napuštanja historicizma i individualnog, autorskog iskoraka prema modernoj arhitekturi međuratnog razdoblja, s kvalitetnom nadogradnjom iz šezdesetih godina prošloga stoljeća, kategoriziran u Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015. kao B1.

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je potrebno sanirati te konstruktivno učvrstiti, uz očuvanje arhitektonskih i plastičkih elemenata iz inicijalne

faze gradnje, poput masivnih drvenih prozora na zapadnoj fasadi objekta i prozora na ostalim fasadama objekta iz istoga razdoblja, kako bi se sačuvao suodnos njihovih proporcija kao ključni element plastičko-vizualne artikulacije prednje fasade i bočnih fasada objekta te korelacije takve artikulacije s organizacijom unutarnjeg prostora. Budući da je obnova već počela, predlaže se nadzor te zabrana eventualnog podizanja još jednog kata, čija bi se izgradnja mogla uključiti u program obnove. Jednako tako, predlaže se uređenje okolnog parka u unutrašnjosti bloka, čija zapuštenost degradira ne samo navedeni objekt nego i sve druge objekte pročeljima orijentirane prema toj zelenoj površini. Kao moguće polazište uređenja preporučuje se studija Urbanističkog zavoda grada Zagreba, *Urbanistički program grada Zagreba – Smjernice razvoja* (drugo izdanje), iz 1965. godine.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Dalmatinska 12a

ZLATKO JURIĆ, ANAMARIJA ZUBOVIĆ, Edo Schön i najamna poslovno-stambena arhitektura Viktora Kovačića, u: *Peristil*, 56 (2013.), 275–280

DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Sekvence secesije. Arhitekt Lav Kalda, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 30 (2006.) 241–264

Urbanistički program grada Zagreba – Smjernice razvoja (drugo izdanje), Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1965.

Ljiljana Kolečnik

ID 16 Kuća Pettko Dalmatinska 14

KČ	2066
Tip građevine	Ugrađena zgrada (1 četverosobni stan na stubištu)
Katnost	Po + Vp + 2
Namjena	Stambena (naknadna adaptacija podrumskog prostora u lokal)
Vrijeme gradnje	1891.
Naručitelj	Otilija pl. Pettko
Projektant	Gjuro Carnelutti (Gemona, 1854. – Zagreb, 1928.)
Kasniji zahvati	1912. – dogradnja aneksa (Građevinsko poduzeće Greiner i Waronig) 1980-ih – adaptacija potkrovlja u stambene prostore 2015./2016. – posljednja obnova fasada i izmjena zajedničkih instalacija Novije i recentne adaptacije stanova; uređenje klupskog prostora u zoni podruma i suterena. Recentne sanacije krovšta i dimnjaka od posljedica potresa.
Stilske značajke	Kasni historicizam (neorenesansa)

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Ugrađena dvokatnica nalazi se u nizu zgrada na južnoj strani bloka, odnosno na sjevernoj strani Dalmatinske ulice, s glavnom pročelnom orijentacijom na Dalmatinsku

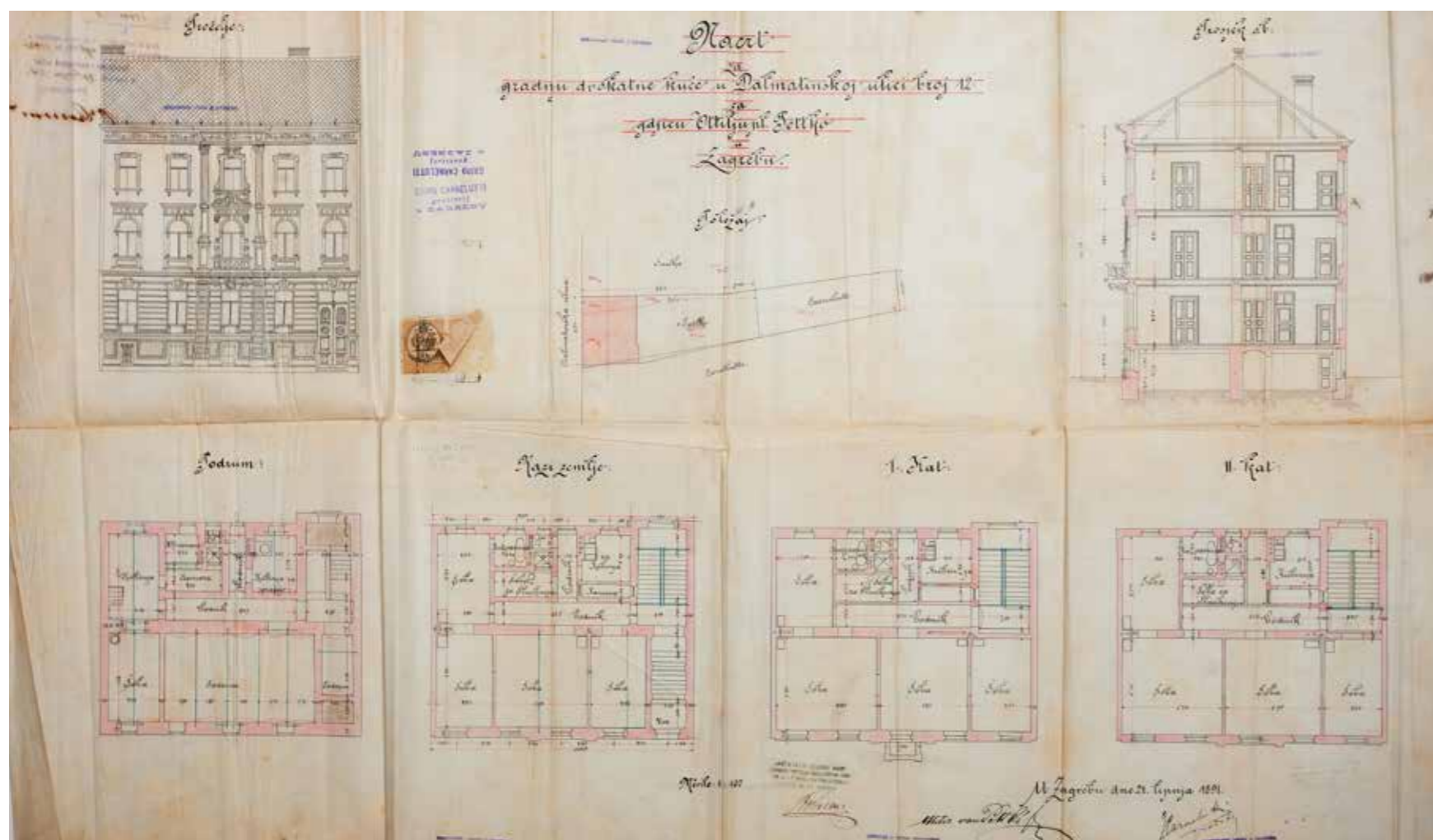
ulicu. Smještena je između zgrade na današnjem kbr. 12 (Dom Zemaljskog društva općinskih činovnika, 1927., arh. L. Kalda) i stambene zgrade na današnjem kbr. 16 (kuća Smodek, 1894., arh. Gj. Carnelutti). Glavni volumen kuće zauzima južnu polovicu današnje parcele, dok se prigradnja dvorišnoga krila proširila na sjeverni dio parcele. Parceli pripada i manje dvorište, preko kojega zgrada ima i izlaz u unutarnji prostor bloka.

Organizacija prostora

Organizacija prostora odgovara tipologiji stambene arhitekture kraja 19. stoljeća. Glavni je ulaz smješten uz istočni rub zgrade; vodi u pretprostor i prostor stubišta, s čije se zapadne strane nalaze ulazi u stanove. Inicijalni Carneluttijev projekt predviđa po jedan stan na etaži (Vp + 2) te servisne prostorije u podrumu, odnosno suterenu. Prema Carneluttijevu projektu, stambeni prostori slijede standardnu tlocrtnu dispoziciju: središnji nosivi zid, koji prati uzdužni hodnik, stan dijeli na reprezentativni dio, odnosno tri sobe s uličnom orijentacijom (jug), te na gospodarstveni dio, orijentiran na dvorište (sjever). Ta će se prostorna organizacija dopuniti prigradnjom dvorišnoga krila (aneksa) zgrade (1912.) u koje će se premjestiti funkcije kuhinje i sobe za posluhu, tako da stanovi zaključno zatvaraju svojevrsni L-tlocrt. Osamdesetih godina prošloga stoljeća i tavanski je prostor adaptiran u stambeni. Zona suterena dvorišne prigradnje danas se također koristi za stanovanje (pristup iz dvorišta), dok je dio podrumskih prostorija s uličnom orijentacijom adaptiran u lokal *Pračka* (pristup s ulice).

Unutarnja oprema

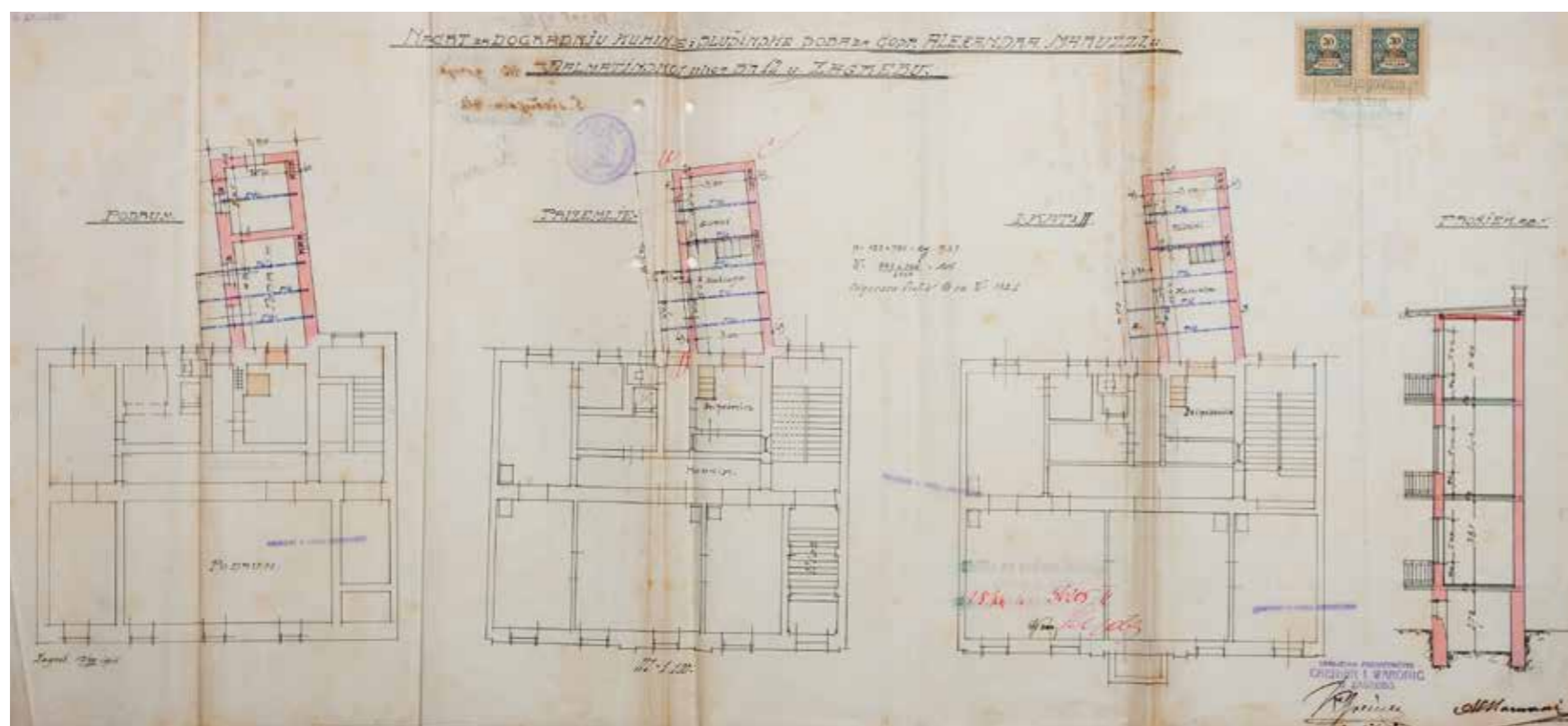
Izvorna dvokrilna ulazna vrata, s vanjske strane bogato dekorirana, s unutarnje su strane jednostavno kasetirana, s dva kružna otvora i nadsvijetlom. Zidne površine ulaznog prostora koji vodi prema stubištu dekorirane su arhitekton-

Kuća Pettko, projekt, Gjuro Carnelutti, 1891., pročelje, presjek, tlocrt podruma, prizemlja i katova, DAZ

Projekt za dogradnju dvorišnog krila, Greiner i Waronig, 1912., DAZ

Ulazni prostor

skim profilacijama u tehnici štuka – naglašenom zonom sokla, pilastrima, vijencem te stropnim pravokutnim istacima. Ulazni dio od stubišta je odijeljen također izvornim dvokrilnim, ostakljenim vratima s nadsvijetlom; samo ostakljenje nije izvorno. U zoni partera ističe se očuvano ke-

Ulazni prostor i stubište

ramičko popločenje. Također, očuvana je i stubišna ograda od kovanog željeza s drvenim rukohvatima. Stolarija u zajedničkom prostoru stubišta djelomično je očuvana. Kružni otvori za prozračivanje prostorije spremišta (tzv. komore) u stanovima također su vidljivi na stubištu. Stolarija u stanovima većim je dijelom izmijenjena ili uklonjena tijekom recentnih adaptacija; originalni su prozori vidljivi u zoni stana u visokom prizemlju (s ulične i dvorišne strane). Na osnovi nacrtu recentnih uređenja stanova zaključuje se da nema očuvanih izvornih peći.

Strop u ulaznom prostoru

Pročelja

Glavno, južno pročelje zgrade oblikovano je standardnim neostilskom rječnikom (neorenesansa). Odlikuje ga naglašeno simetrična kompozicija: središnja od pet prozorskih osi istaknuta je reprezentativnim balkonom u zoni prvog kata te pilastrima velikog reda, koji povezuju otvore prvog i drugog kata; i raščlamba pročelja po vertikali ističe zonu prvog kata kao *piano nobile*; sokl i visoko prizemlje izvedeni su u rustici i od katnih zona odvojeni vijencem, a prvi je kat

Detalj pilastra

artikuliran lučnim prozorskim otvorima i raskošnijim profilacijama, za razliku od prozorskih otvora drugog kata koji su pravokutni i skromnije dekorirani. Upušteni ulaz smješten je uz istočni rub pročelja te se diskretno uklapa u slijed otvora u zoni prizemlja. Kao dekorativni element pročelja, uz arhitektonsku plastiku, vegetabilnu i figurativnu (ženska glava na zaglavnom kamenu portala) ističu se i drvene vratnice ulaza, urešene antikizirajućim oblikovnim repertoarom. Naknadnom intervencijom jedan je prozor suterena prenamijenjen u vrata kojima se silazi u podrumski lokal.

Str. 169

Ograda stubišta • Kapitel na drugom katu • Zaglavni kamen portala

Popločenje poda u stubištu • Detalji rustike u prizemnoj zoni pročelja

Dvorišna fasada (orijentacija sjever i zapad) određena je prigradnjom dvorišnoga krila (1912.) koje je izmijenilo njezin prvotni karakter. Prigradnja krila donijela je element dvorišnih balkona, od kojih je onaj drugog kata proširen te djelomično ostakljen u recentnoj adaptaciji. Neki su prozorski otvori i balkonska vrata tijekom adaptacija povećani, a naknadno su postavljena i vrata za ulazak u suterenski stan. S dvorišne strane vidljiva je i krovna kućica, nastala tijekom adaptacije potkrovlja osamdesetih godina prošloga stoljeća.

Krovište

Krovište glavnog volumena zgrade je dvostrešno (pokriveno crijepom), dok je krovište dvorišnoga krila jednostrešno, minimalne kosine (5–7 %, pokrov od lima). Adaptacijom potkrovlja u stambene prostorije, dvostrešno krovište naknadno je mjestimično otvoreno krovnim prozorima te nadograđeno krovnom kućicom (potonja je s dvorišne strane). Krovište dvorišnoga aneksa iskorišteno je za smještaj vanjskih jedinica klimatizacijskih uređaja. U manjem dijelu površina potkrovlja nije adaptirana u stambeni prostor pa je iz njega vidljiva konstrukcija krovišta; taj dio ima funkciju zajedničke ostave, a iz njega je moguć i pristup krovu.

Pomoćne dvorišne građevine

U prostoru dvorišta nalazi se mali prizemni objekt skladišne namjene, smješten uz zapadnu među. Zid od opeke vratima dijeli dvorište zgrade, tj. samu parcelu, od unutarnjeg

Ulično južno pročelje

Detalj pilastra

prostora bloka; na taj zid djelomično se naslanja dvorišna zgrada ugostiteljskog objekta *Trocadero*.

Materijal i tehnika gradnje

Kuća je zidana u opeci, s drvenom međukatnom konstrukcijom. Vanjski i unutarnji zidovi su ožbukani. Dekorativna raščlamba unutrašnjosti ulaznog prostora izvedena je štukotehnikom. Složenije plastičke dekoracije na glavnom pročelju čine fabricirani, standardizirani elementi.

Balkon na prvom katu

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje zgrade je relativno dobro, djelomično zahvaljujući i posljednjoj sanaciji zgrade 2015./2016., tijekom koje su obnovljena pročelja i učvršćen pročelni balkon, pa fasade u cjelini nisu teže oštećene u potresu 22. ožujka 2020. (procjena statičara: uporabljivo). Oštećenja krovišta uzrokovana potresom su sanirana, a u tijeku je i preventivna konstruktivna sanacija.

Prozor na prvom katu

Faze gradnje

Današnji izgled zgrada u Dalmatinskoj duguje ponajprije dvjema fazama: prvoj, rađenoj prema Carneluttijevu projektu (1891.), te drugoj, u kojoj je dograđeno dvorišno krilo zgrade (1912.). Osamdesetih godina prošloga stoljeća potkrovlje je adaptirano u stambene prostore. Od devedesetih godina do danas svi stambeni prostori znatnije su adaptirani. Posljednja obnova zgrade, u kojoj su obnovljene fasade (ulična i većim dijelom dvorišna), uređen prostor stubišta te izmijenjene instalacije, bila je 2015., odnosno 2016. godine.

Dvorišno sjeverno začelje

Valorizacija

Zgrada na kbr. 14 u Dalmatinskoj ulici (tzv. kuća Pettko) karakterističan je primjer ugradbene stambene najamne zgrade kasnog historicizma, kakve daju karakter mnogim zagrebačkim ulicama i trgovima. Zgrada je svojstvena i opusu projektanta Gjura Carneluttija, koji je u posljednjem desetljeću 19. stoljeća ustalio tipologiju svojih kuća, koje odlikuje plastički istaknutije, razvedenije oblikovanje pročelja neostilskim vokabularom (rustikalno prizemlje, istaknuta zona prvog kata, naglasak na središnjoj kompozicijskoj osi, često balkonom itd.) te nešto razrađenija orga-

nizacija stambenoga prostora, za razliku od jednostavnijih zgrada koje Carnelutti projektira za susjednu Medulićevu ulicu osamdesetih godina 19. stoljeća.

Prigradnja iz 1912. godine promijenila je dvorišno pročelje zgrade i narušila njezinu kompozicijsku cjelovitost. Istovremeno, tim su aneksom proširene mogućnosti organizacije stambenog prostora, koje su do izražaja došle i u recentnim adaptacijama stanova, pa i navedenu fazu valja tretirati kao dio povijesne cjeline zgrade.

Adaptacija potkrovlja donijela je nekoliko manje sretnih rješenja (krovnna kućica s dvorišne strane, pragmatično

otvoreni krovni prozori), no takvi su nedostaci manje važni u usporedbi s općom očuvanošću glavnog izgleda zgrade.

Recentne adaptacije stanova bitno su izmijenile izvornu tlocrtnu dispoziciju, prilagođavajući prostor novim modelima stanovanja, no pritom nisu narušile nosive konstrukcije ni osnovne gabarite zgrade.

U Konzervatorskoj podlozi Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba iz 2015. zgrada je dobila kategoriju B1.

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgrada je u razmjerno dobrom stanju, a sanacija potresom uzrokovanih oštećenja već je poduzeta ili je u tijeku. Premda zgrada nije pojedinačno zaštićena, ona je vrijedan primjer stambene arhitekture kasnog historicizma koja tvori izgled i ambijent ulica i trgova zagrebačkoga Donjeg grada i kao takvu ju je preporučeno i nadalje održavati, vodeći računa o njezinu autentičnom povijesnom izgledu. Zamjena izvorne stolarije, osobito one glavnog pročelja koja je prvotno čak imala neostilske dekorativne detalje (danas vidljive samo u visokom prizemlju), velik je gubitak i treba je koliko je moguće izbjegavati, odnosno rekonstruirati.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Dalmatinska 14 (dokumentacija pod kbr. 12)

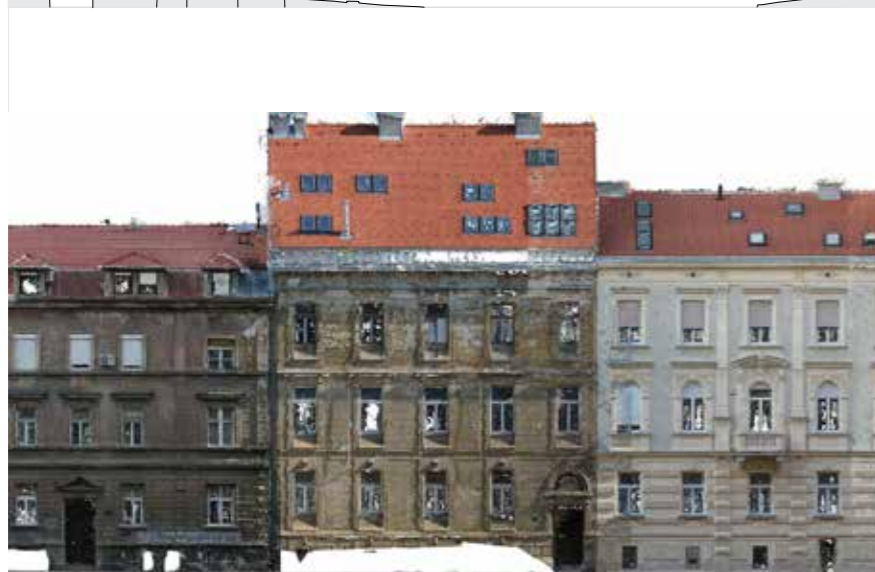
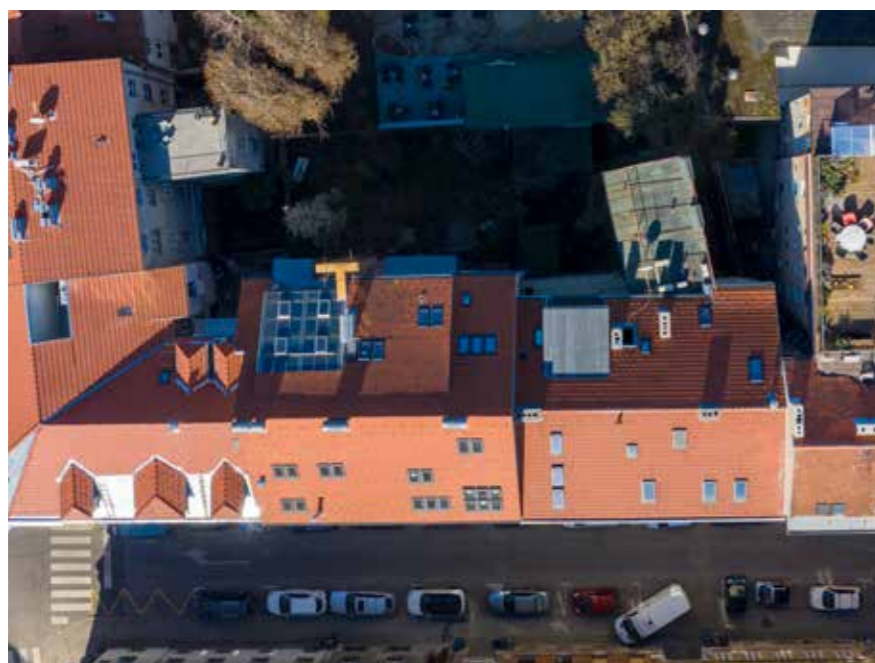
Institut za povijest umjetnosti, dokumentacija

SANJA DULAR-CUCULIĆ, *Graditeljska obitelj Carnelutti*, rukopis

IVO MAROEVIĆ, Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11 (1987.), 165–185

DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, *Graditeljska obitelj Carnelutti (1879.–1947.)*, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 319–336

Ivana Mance

ID 17 Kuća Smodek

Dalmatinska 16

KČ	2067
Tip građevine	Ugrađena zgrada (1 četverosobni stan na stubištu)
Katnost	Po + Vp + 2 (naknadno dograđen 2. kat)
Namjena	Stambena
Vrijeme gradnje	1894.
Naručitelj	Andrija i Marija Smodek
Projektant	Gjuro Carnelutti (Gemona, 1854. – Zagreb, 1928.)
Kasniji zahvati	1922. – dogradnja drugog kata, građevinsko poduzeće: Aranjoš i Popović. U novije vrijeme kuća je povišena, ugrađen je bazen, stanovi su pregrađeni.
Stilske značajke	Kasni historicizam (neorenesansa)

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Kuća se nalazi u kontinuiranom nizu kuća sjeverne strane Dalmatinske ulice, smještena na pravokutnoj parceli uz uličnu liniju. Iza kuće pruža se malo neizgrađeno dvorište. Prema katastru iz 1864., na mjestu današnje kuće ucrtana je uska, izdužena zidanica smještena na dugoj izduženoj parceli, koja se pružala do polovice današnjega bloka. U vrijeme nastanka katastra, sjeverna strana današnje Dalmatinske ulice (nekadašnja Klesarska ulica), bila je neizgrađena sve do ugla s Frankopanskom ulicom. Današnja dvokatnica rastvorena je s pet simetrično postavljenih otvora podruma, prizemlja i kata prema Dalmatinskoj ulici. U krajnjoj, istočnoj osi prizemlja smješten je ulaz u kuću.

Stubište

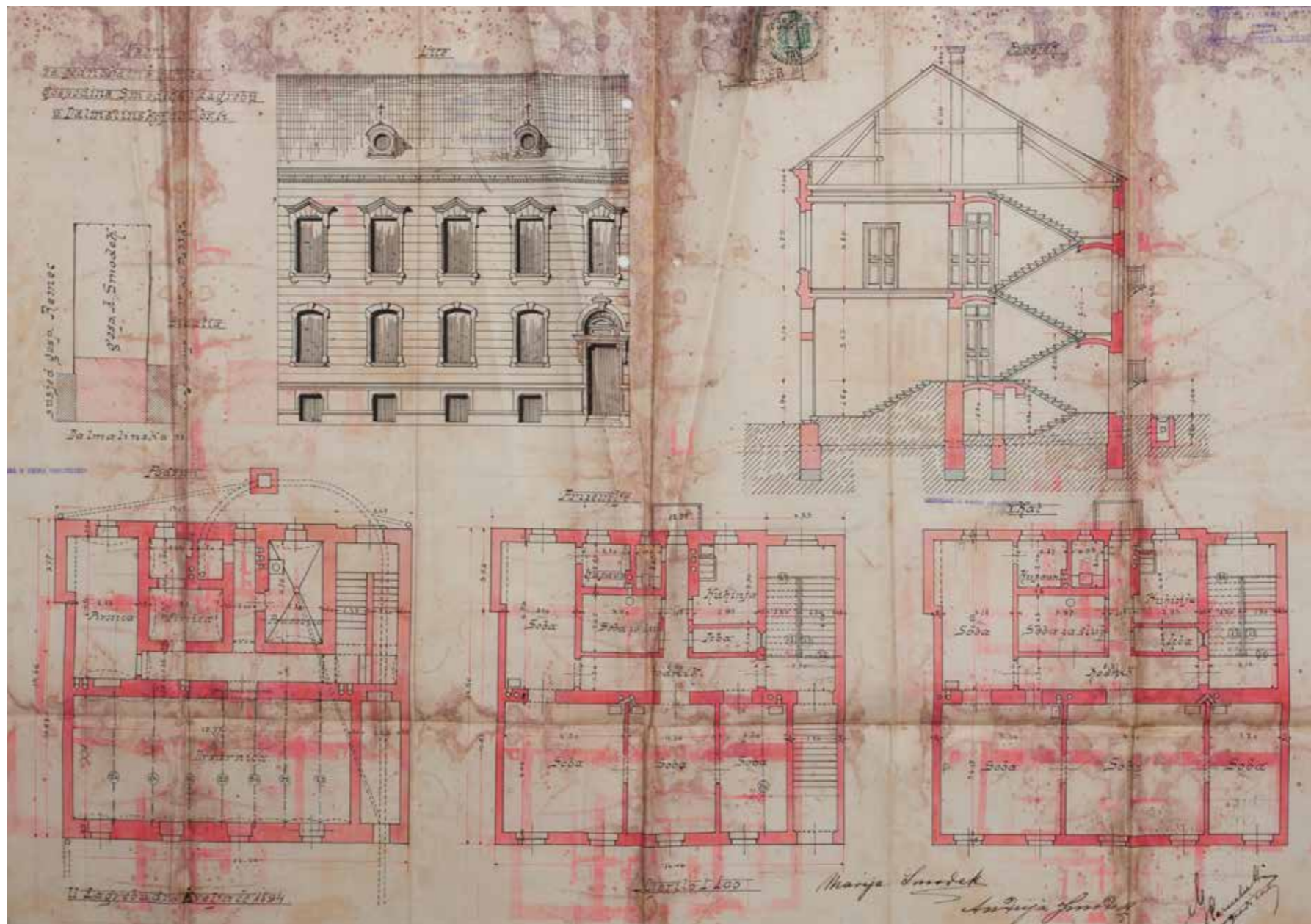
Organizacija prostora

Prema prvotnom projektu Gjura Carneluttija, u kuću se ulazilo stubištem do izdignutog podesta. Dvokrako stubište povezivalo je prizemlje i kat. S podesta se stubištem silazilo u podrum, koji se pružao pod cijelom kućom. Na svakoj etaži bio je po jedan stan organiziran oko središnjeg hodnika. Po tri sobe različitih dimenzija smještene su uz ulično pročelje. Stan na katu nešto je prostraniji, za širinu stubi-

Prozor u stubištu

šta, a središnja soba je većih dimenzija. U sobe se ulazi iz središnjeg hodnika, a i međusobno su povezane vratima. Krajnja, zapadna soba prizemlja rastvorena je dvama prozorima, druge dvije jednim prozorom. Središnja, najveća soba stana na katu također je rastvorena dvama prozorima. U osi središnjeg hodnika prema zapadu nalazila se još jedna soba (spavaća), koja se pružala uza zapadni vanjski zid zgrade do dvorišnog pročelja; iz nje se ulazilo u kupaonicu, smještenu uz dvorišno pročelje. Iz središnjeg hodnika pristupalo se izdvojenim pomoćnim prostorijama (kuhinja,

Kuća Smodek, projekt, Gjuro Carnelutti, 1894., pročelje, presjek, tlocrti podruma, prizemlja i kata, DAZ

izba, soba za služe) organiziranima oko kraćeg hodnika iz kojega se prilazi balkonu nad dvorištem. Pri dogradnji drugog kata 1922., prema projektu Aranjoša i Popovića, u osnovi je ponovljena jednaka prostorna organizacija.

Unutarnja oprema

Sačuvana je izvorna ograda stubišta, dijelom su sačuvana i dekorativna, obojena stakla prozora na stubištu i izvorna stolarija prozora i vrata, kao i podne pločice na ulazu i u stubištu.

Pročelja

Prvotno ulično pročelje bilo je raščlanjeno trakama rustike. Prozori prizemlja zaključeni su segmentnim lukom sa zaglavnim kamenom, dok su oni na katu zaključeni zabatima povijenih završetaka. Ulaz je nadvijen lukom. Potkrovnji vijenac bio je jednostavno profiliran. Dvorišno pročelje obrađeno je glatkom žbukom bez dekoracije. Nakon dogradnje drugog kata (1922.), pročelje je preoblikovano i obrađeno je istaknutijom, plastičnijom rustikom – kvadri-

Detalj vratnica pročelnog portala • Detalj stubišne ograde •
Prozor u stubištu

Popločenje poda u stubištu

ma, dok su etaže naglašene dekorativno oblikovanim vijencima. Sokl je plastičnije naglašen izraženijim kvadrima i zaključen horizontalnim vijencem. Razdjelni vijenac prvog kata dekoriran je motivom poput voluta, a onaj drugog kata motivom palmeta. Okviri prozora oblikovani su naizmjenično uvučenim kvadrima sa skošenim ukladama u parapetnoj zoni i zaglavnim kamenom, ponad kojega je u visini razdjelnoga vijenca postavljen istaknuti natprozor nik poduprt konzolama. Dekoracijom izvedenom u žbu-

Ulično južno pročelje

ci, motiva sličnog onom razdjelnoga vijenca prvog kata, oblikovan je i horizontalni vijenac koji se pruža u visini natprozonika drugog kata. U recentnoj adaptaciji sačuvane su i konzole potkrovnoga vijenca, dok je sam vijenac suvremeno preoblikovan. Dekoracija pročelja zadržala je historicistička neorenesansna obilježja.

Krovište

Krovište je izvorno bilo drvene konstrukcije, manjeg nagiba, pokriveno (biber) crijepom. Prema izvornom projektu, na krovu su bile dvije krovne kućice s ovalnim otvorima. U preoblikovanju 1922. kućice su dokinute. Recentnom pregradnjom krovu je postalo strmije i rastvoreno je ležećim krovnim prozorima.

Materijal i tehnika gradnje

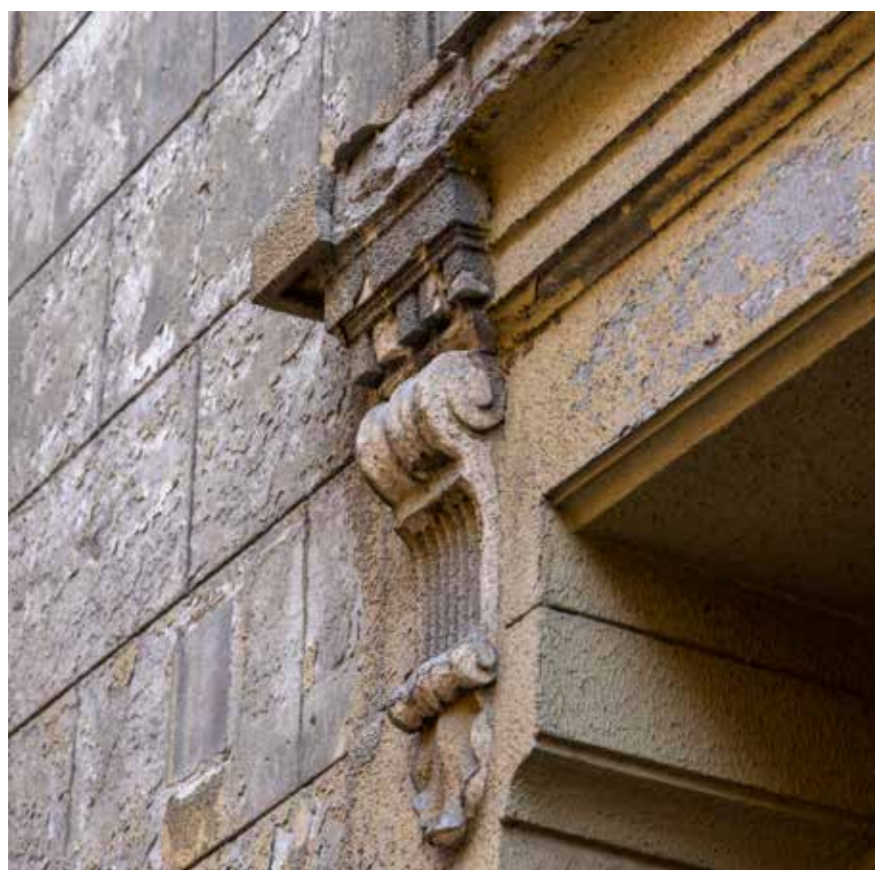
Zgrada je zidana opekom i ima drvenu međukatnu konstrukciju. Podrum je svođen plitkim segmentnim lukovima s traverzama.

Građevinsko stanje

Nakon potresa 22. ožujka 2020., zgrada je označena kao uporabljiva. Trenutno se obnavlja; zamjetne su izrazitije pregradnje. U prethodnim obnovama za istog investitora ugrađen je unutarnji bazen u dvoetažni stan, koji se proteže kroz prvi i drugi kat (uvid nije bio moguć). Zapušteno ulično pročelje zasad se ne obnavlja.

Faze gradnje

Prema sačuvanoj dokumentaciji, mogu se prepoznati dva razdoblja gradnje: prvo prema projektu Gjure Carneluttija 1894. (kad je sagrađena stambena jednokatnica) i drugo

Luneta i voluta portala

Nadvoj prozora u podrumu • Prozor u prizemlju

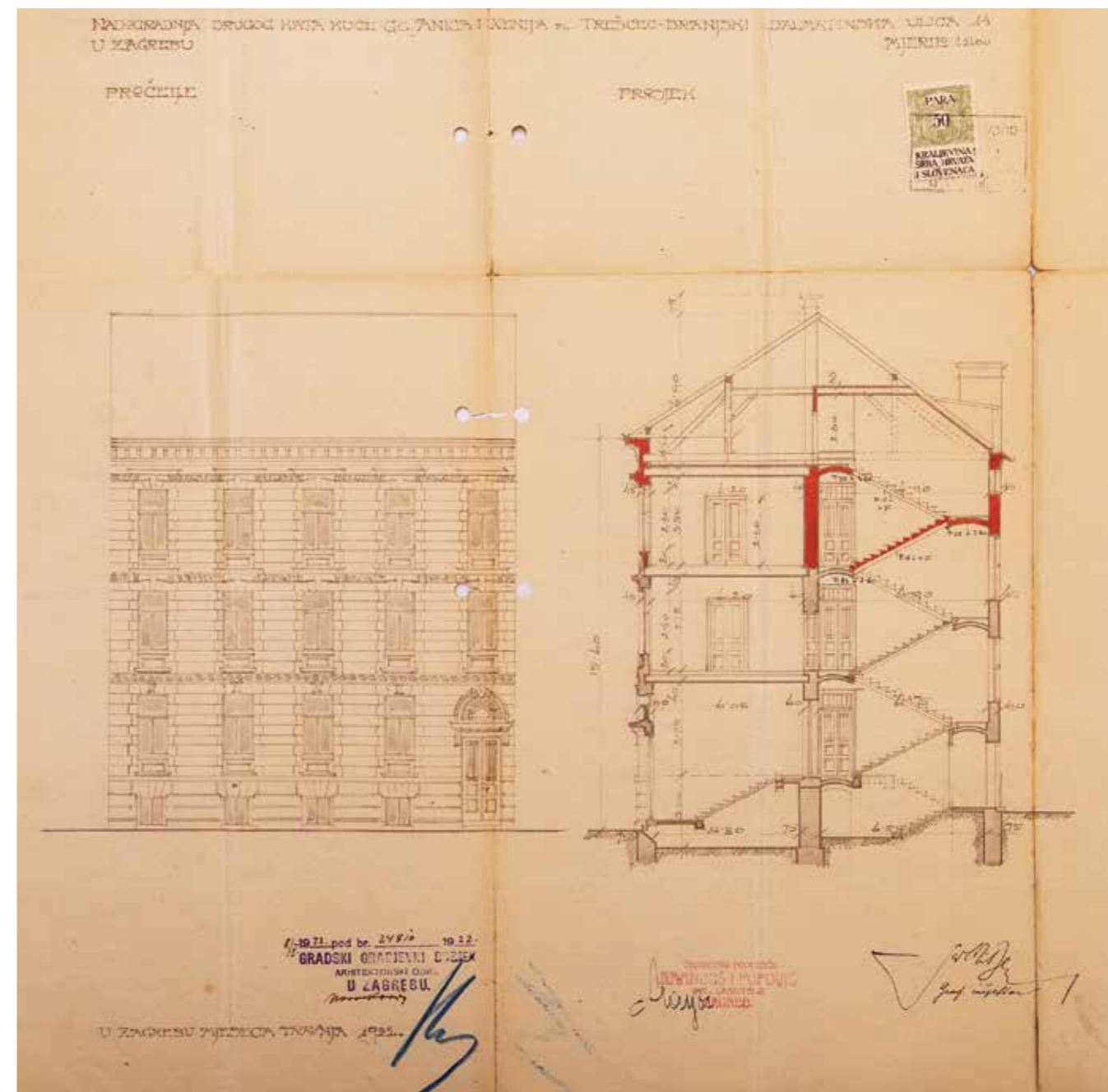
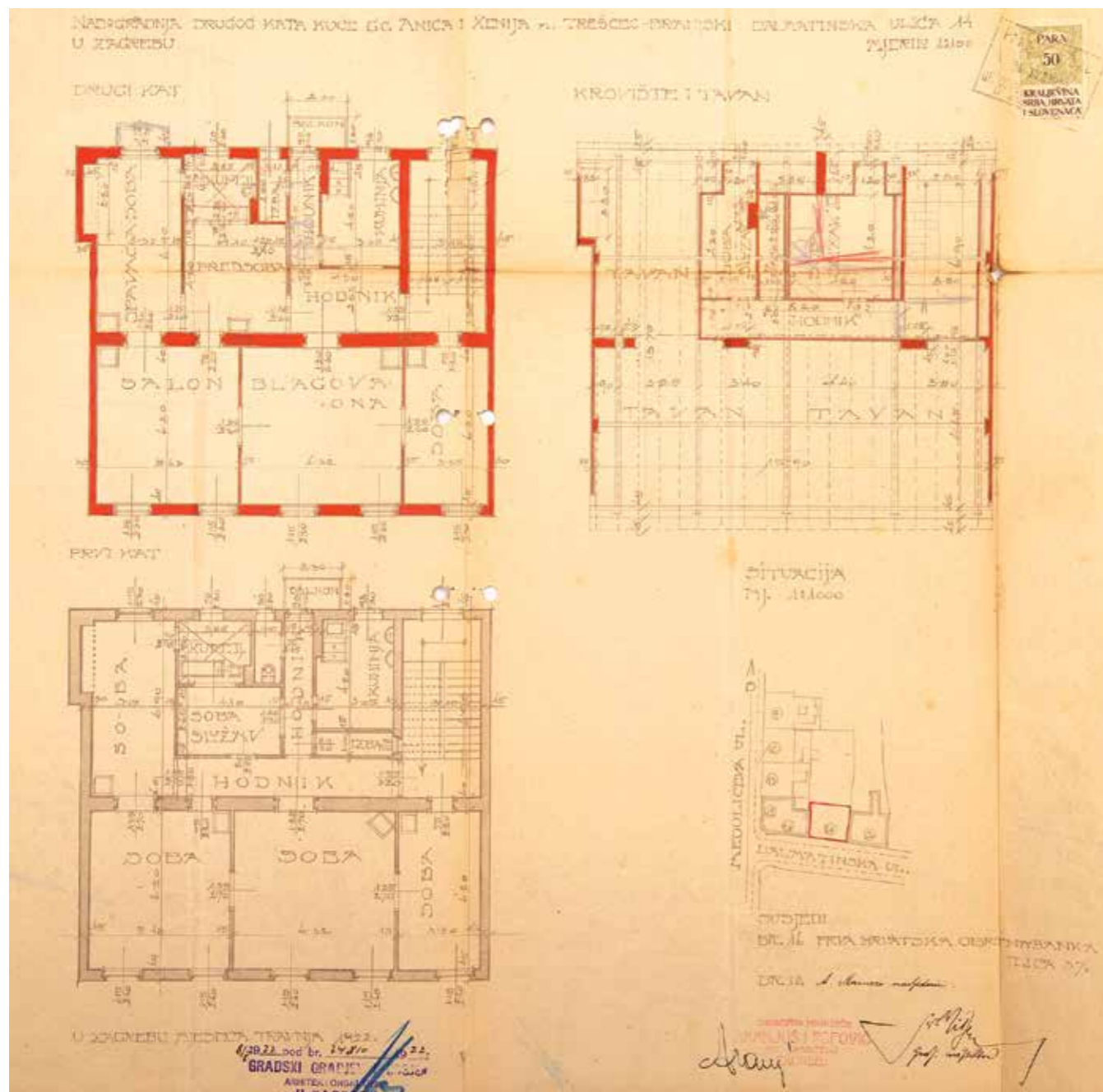

Prozor na drugom katu

1922. (kad se dograđuje drugi kat i preoblikuje pročelje). Organizacija prostora uglavnom je ostala nepromijenjena. Novijom adaptacijom bitno je promijenjena prostorna organizacija, a zgrada je i povišena te je promijenjena geometrija krovišta. Sadašnje krovište strmije je od onoga iz starijega razdoblja, nakon dogradnje kata; ujedno je i rastvoreno ležećim krovnim prozorima. Uvid u interijer bio je samo djelomično omogućen, a dokumentacija povezana s recentnom adaptacijom nije bila dostupna.

Neizvedeni projekti gradnje dvorišne zgrade:

– projekt novogradnje dvorišne jednokatnice za investitora Vladimira pl. Treščeca Branjskog, 1926. godine; nije izvedeno

Projekt dogradnje drugog kata 1922., DAZ

- prijedlog prigradnje dvorišne zgrade za investitora prof. Milivoja Blažekovića, prema projektu arh. Stjepana Planića, 1935. godine; nije izvedeno.

Valorizacija

Zgrada je kategorizirana oznakom B1 (Konzervatorska podloga za Generalni urbanistički plan iz 2015.). Pripada

opusu Gjure Carneluttija koji je u Bloku 19 gradio niz zgrada. Oblikovanje zgrade neorenesansnih obilježja relativno uobičajenog prostornog koncepta i oblikovanja pročelja ne pripada istaknutijim Carneluttijevim djelima, no svakako je bitan dio ambijentalne cjeline Donjega grada i navedenoga bloka. Novije adaptacije bitno su promijenile prostorni koncept zgrade; to se posebno odnosi na povišenje zgrade i promjenu nagiba krovišta.

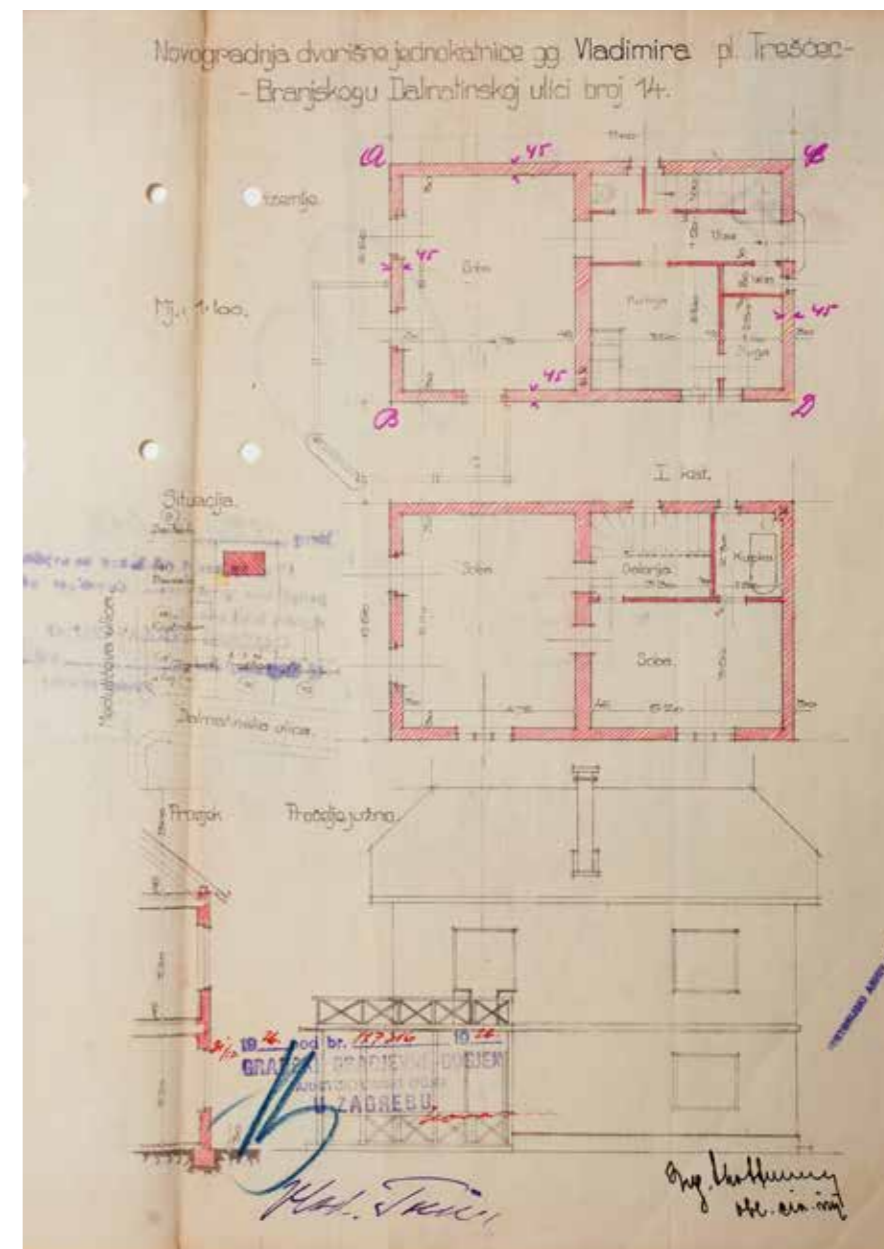
Prijedlog smjernica za obnovu

Zgrada se obnavlja, ali nije poznato koliko se poštuju konzervatorske smjernice. Može se pretpostaviti da uskoro slijedi i obnova uličnog pročelja. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode izdao je posebne uvjete za obnovu.

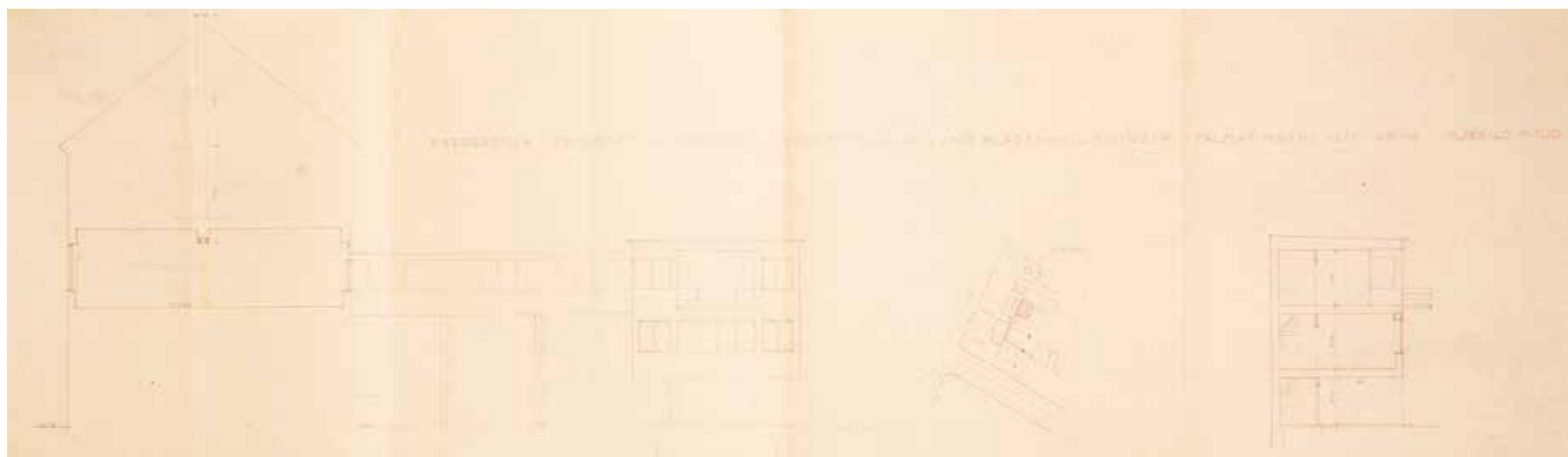

Dvorišno sjeverno začelje

Projekt dvorišne kuće, Stjepan Planić, 1935. (neizvedeno), DAZ

Projekt dvorišne kuće, 1926. (neizvedeno), DAZ

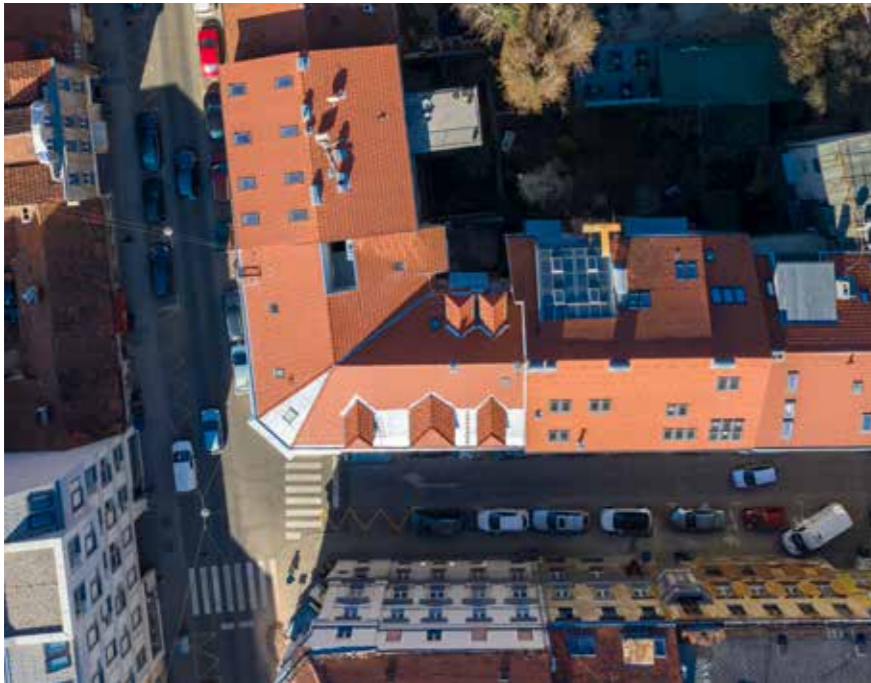
Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Dalmatinska 16

SANJA DULAR-CUCULIĆ, *Graditeljska obitelj Carnelutti*, rukopis

DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, *Graditeljska obitelj Carnelutti (1879.–1947.)*, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 319–336

Ratko Vučetić

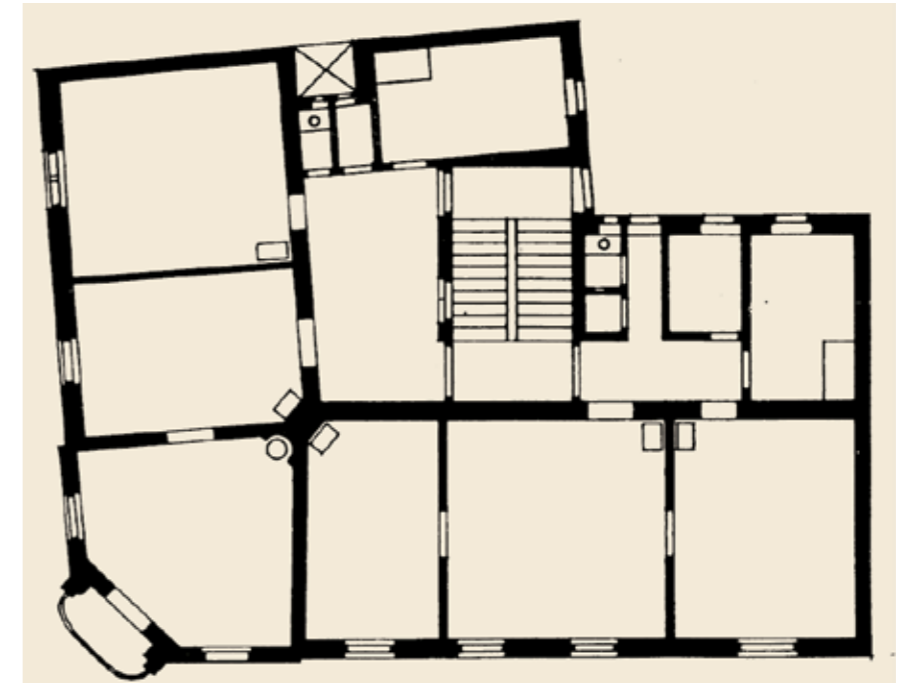
ID 18 Kuća Grahor

Dalmatinska 18

KČ	2068
Tip građevine	Uglovnica
Katnost	Po + Vp + 2 (naknadno dograđen 2. kat)
Namjena	Stambena (2 trosobna stana na stubištu)
Vrijeme gradnje	1887./1888.
Naručitelj	Janko Josip Grahor
Projektant	Janko Josip Grahor (Nova Gradiška, 1855. – Zagreb, 1918.)
Kasniji zahvati	1920. – Hugo Ehrlich dogradio drugi kat i izmijenio izgled pročelja
Stilske značajke	Kasni historicizam (neorenesansa, neo-barok)

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Prema prvoj katastarskoj izmjeri, na uglu Nove ulice (danas Medulićeve) i Klesarske (danas Dalmatinska) nalazila se izdužena parcela dužom stranom položena uz Medulićevu, na kojoj je na samom spoju ulica ucrtana manja drvena građevina, dužom stranom položena uz Dalmatinsku ulicu, uz jugozapadni rub parcele. Prema današnjoj situaciji, dva krila kuće pružaju se uz Dalmatinsku i Medulićevu ulicu i zatvaraju malo dvorište u unutrašnjosti bloka. Parcele uz Medulićevu ulicu (istočna strana) ujednačenih su dimenzija i nastaju u vrijeme organizacije građevinske parcelacije u drugoj polovici 19. stoljeća, nakon katastarske premjere iz 1864. godine.

Kuća Grahor, projekt dogradnje drugog kata, Hugo Ehrlich 1920.

Organizacija prostora

Tlocrt je prilagođen položaju zgrade, s ulazom iz Dalmatinske ulice. U zgradu se ulazi središnje smještenim ulazom preko kraćeg stubišta do podesta s kojega se ulazi u stanove prizemlja. Preko podesta stubište se spušta do ulaza u podrum. Dvokrakim stubištem dolazi se na više etaže. Na katovima su po dva stana. Stanovi imaju po tri sobe uz ulična pročelja i druge prostorije orijentirane prema dvorištu. Uz sjeverno pročelje zgrade, prema susjednoj zgradi u Medulićevoj ulici nalazi se svjetlarnik, oko kojega su organizirane pomoćne prostorije (toaleti, kuhinja). *Hall* stanova u krilu prema Medulićevoj prozorima je otvoren prema stubištu.

Unutarnja oprema

Djelomično je očuvana stolarija, podne pločice, rukohvati stubišta i kaljeve peći.

Pročelja

Pročelja su raščlanjena s pet prozorskih osi u Dalmatinskoj, trima prozorskim osima u Medulićevoj i jednom osi na uglu. Skošeni ugao je rizalito istaknut, kao i rubni spojni dijelovi krila zgrade. Pročelja su podijeljena u tri zone. Prema prvotnom projektu (1887.), ugao zgrade bio je naglašen u prvom katu balkonom, lođom i trokutastim zabatom, koji se izdizao iznad završnoga vijenca. Sokl je bio izveden u zaglađenoj žbuci s nizom prozora uokvirenih dvama vijencima. Prizemlje i kat obrađeni su rustikom vodoravnih glatkih kvadara, nejednake širine, uz ponavljanje širih i užih kvadara. Razdjelni vijenac oslanjao se na natprozornike prizemlja, a na njega su bile oslonjene parapetne zone prozora kata. Vijencem su bile povezane i prozorske klupčice kata. Rubni rizaliti prema susjednim kućama nisu istaknuti u prostoru, nego su samo naglašeni međurazmakom prozora. Ispod profiliranoga završnog vijenca smješteni su eliptični otvori tavana. Podrumski otvori nisu imali profilirane rubove. Prozori prizemlja bili su obrubljeni jednostavnim okvirom sa zaglavnim kamenom i profiliranom klupčicom i glatkom parapetnom zonom, a oni na katu bili su bogatije profilirani, s klupčicama na konzolama. Prozorske osi rizalita većih su dimenzija, sa središnjim stupićem, pa djeluju poput bifora. Balkon na uglu bio je elipsasto izbočen, ograđen profiliranom ogradom s balustradom, a lođa polukružno svođena i kasetirana. Ulazni portal bio je zaključen baroknim slomljenim zabatom.

Današnje stanje

Dograđen je drugi kat glatkog zidnog platna profiliranih prozorskih okvira. Podrumski prozori sada su zaključeni segmentnim završecima, a kvadri rustike prekrili su i parapetne zone prozora prizemlja. Dokinuti su zaglavni kameneri iznad prozora, a obrada rustikom sačuvana je samo u rubnim rizalitim zonama prvog kata, dok su središnje

Stubište • Ograda stubišta

Ulazni prostor

zone zidova izvedene u zaglađenoj žbuci, kao i dograđeni drugi kat. Ugao zgrade je izmijenjen, dokinut je prozor prizemlja, a ta ploha prekrivena je rustikom, dok su lođa i balkon preoblikovani, tako da je balkon sada oslonjen na dvije volutaste konzole i ima željeznu ogradu. Zabat i svi plastički elementi su nestali; zadržan je jedino polukružni luk lođe, sada uvučen u zidnu masu. Zaključak portala umjesto baroknog slomljenog luka sada je zamijenjen trokutastim zabatom. Tlocrt u osnovi nije izmijenjen.

Dvorišnja pročelja obrađena su zaglađenom žbukom bez posebnih obilježja. Dio prizemlja dvorišta i ulaz obloženi su opekom (ili je otučena žbuka).

Uglovnica Grahor, zapadno i južno pročelje

Krovište

Prema prvotnom projektu (1887./1888.), krovnište je bilo dvo-strešno sa slomljenim dijelom na uglu, prilagođenim zabatu. Nakon dogradnje drugog kata (1920.), otvoreni su mansar-dni prozori na krilu zgrade prema Dalmatinskoj ulici.

Pomoćne dvorišne građevine

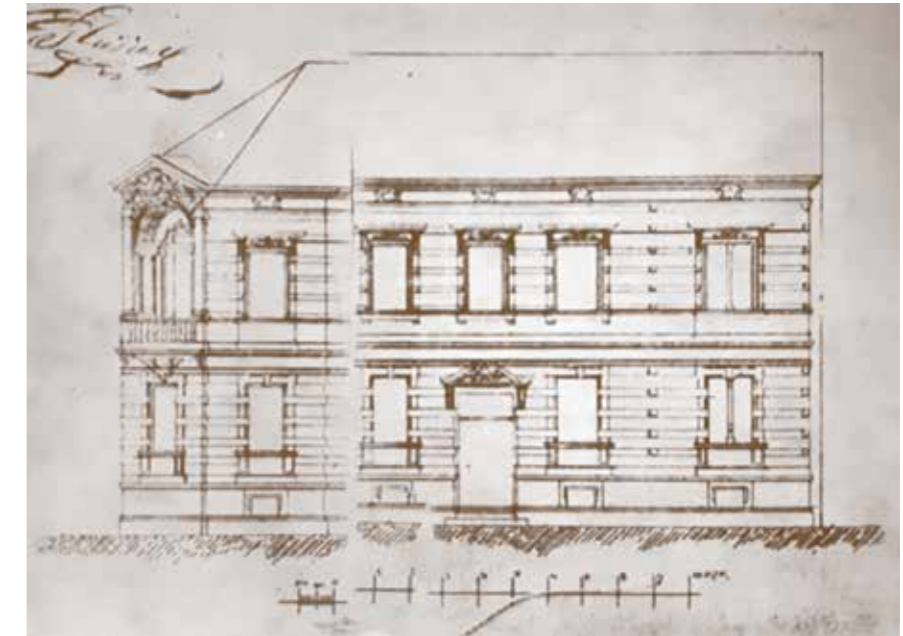
Nema

Materijali i tehnike gradnje

Zgrada je građena opekom, katna konstrukcija je drveni grednik, a podrum je svodjen segmentnim svodovima s tra-verzama.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje je loše do osrednje. Zgrada je pretrpje-la oštećenja u potresu 22. ožujka 2020., no bez vidljivih

Kuća Grahor, projekt, Janko Josip Grahor, 1887., južno pročelje

konstruktivnih oštećenja. Pročelja zgrade su zapuštena, u lošem stanju, a zamjetna je i kapilarna vlaga. Uvid u po-jedine stanove nije bio moguć. Procjena statičara nakon potresa je: privremeno neuporabljivo.

Faze gradnje

Prvotna zgrada sagrađena je 1887. prema projektu Janka Josipa Grahora kao jednokatna uglovnica. Grahor je ujed-no bio i investitor zgrade. Drugi kat i preoblikovanje pročelja izveden je prema projektu Huga Ehrlicha 1920. godi-ne. Zbog nemogućnosti ulaska u stanove nije bilo moguće ustanoviti promjene koje su izveli pojedini vlasnici stanova.

Valorizacija

Prema kategorizaciji građevinskog fonda, Konzervatorske podloge izrađene za Generalni urbanistički plan 2015., zgrada je kategorizirana kao B1. U arhitektonskom opusu Janka Josipa Grahora, zgrada u Dalmatinskoj 18 visoko je

Ugaoni rizalit s balkonom

valorizirana zato što pripada najuspješnijem razdoblju arhitektonske i građevinske aktivnosti 1886./1887., kad Grahor ne radi pod pritiskom investitora, pa njegove gradnje ovise samo o njegovoj financijskoj moći i inventivnosti. Dogradnjom kata i preoblikovanjem pročelja (1920.) izgubila se izvornost prvotne zgrade, stoga je i njezina vrijednost umanjena. Današnja je zgrada uglovnim položajem i oblikovanjem bitna odrednica bloka i prostora u kojem se nalazi te stoga predlažemo da se njezina kategorizacija povisi na B0.

Prozor u prizemlju

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je potrebno građevinski sanirati i precizno utvrditi eventualna oštećenja uzrokovana potresom. Pročelja zgrade nužno je obnoviti prema prijašnjem stanju, tj. oblikovanju zgrade nakon dogradnje kata i preoblikovanja pročelja 1920. godine. Pri svakoj intervenciji nužno je voditi brigu o spomeničkim i prostornim vrijednostima zgrade. Savjetuje se prije obnove izraditi konzervatorsku studiju. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode izdao je rješenje za sanaciju krovišta.

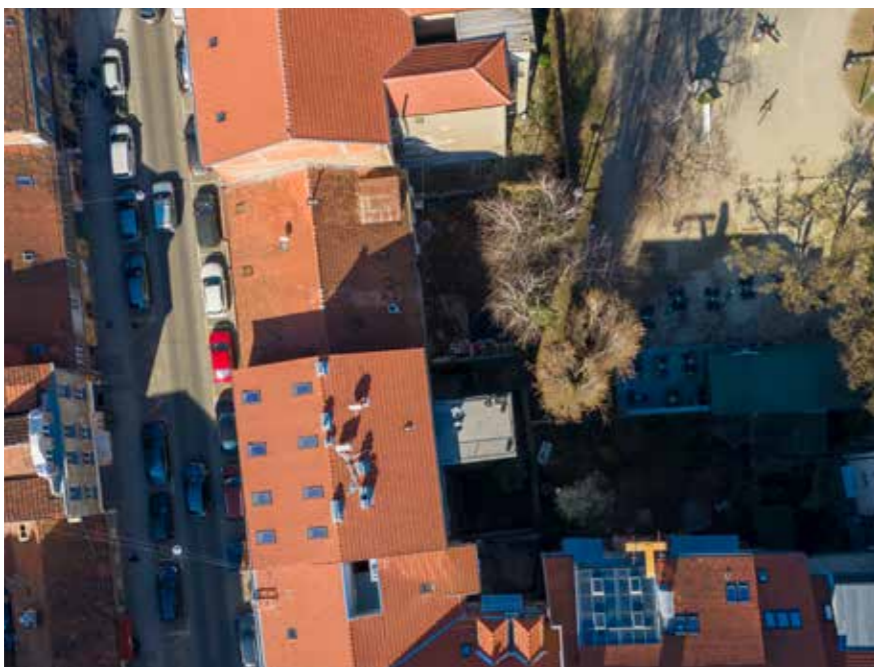
Prozor na prvom katu

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Dalmatinska 18

IVO MAROEVIĆ, *Graditeljska obitelj Grahor*, Zagreb, 1968.

Ratko Vučetić

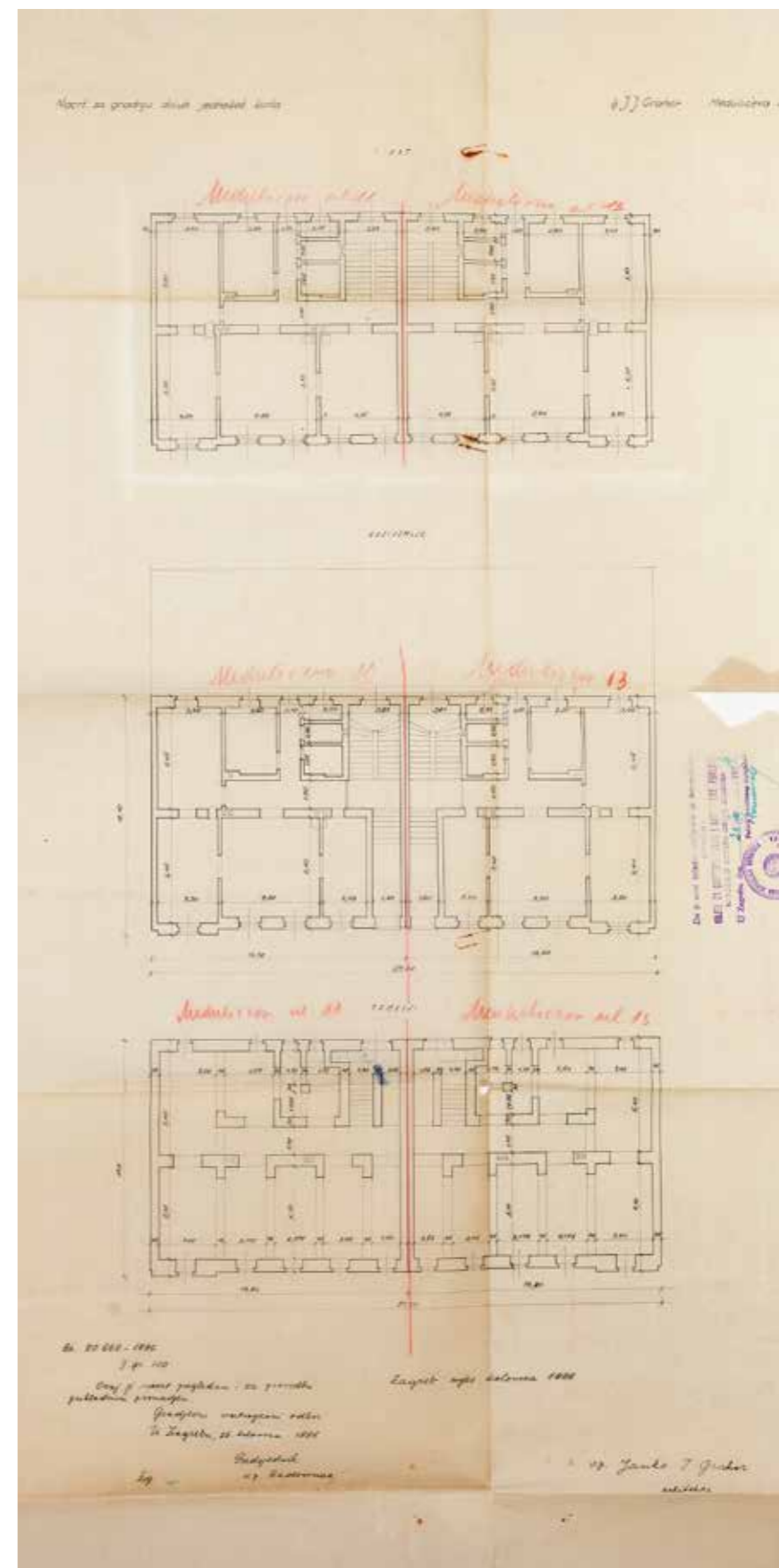

ID 19 Kuće Grahor Medulićeva 11–13

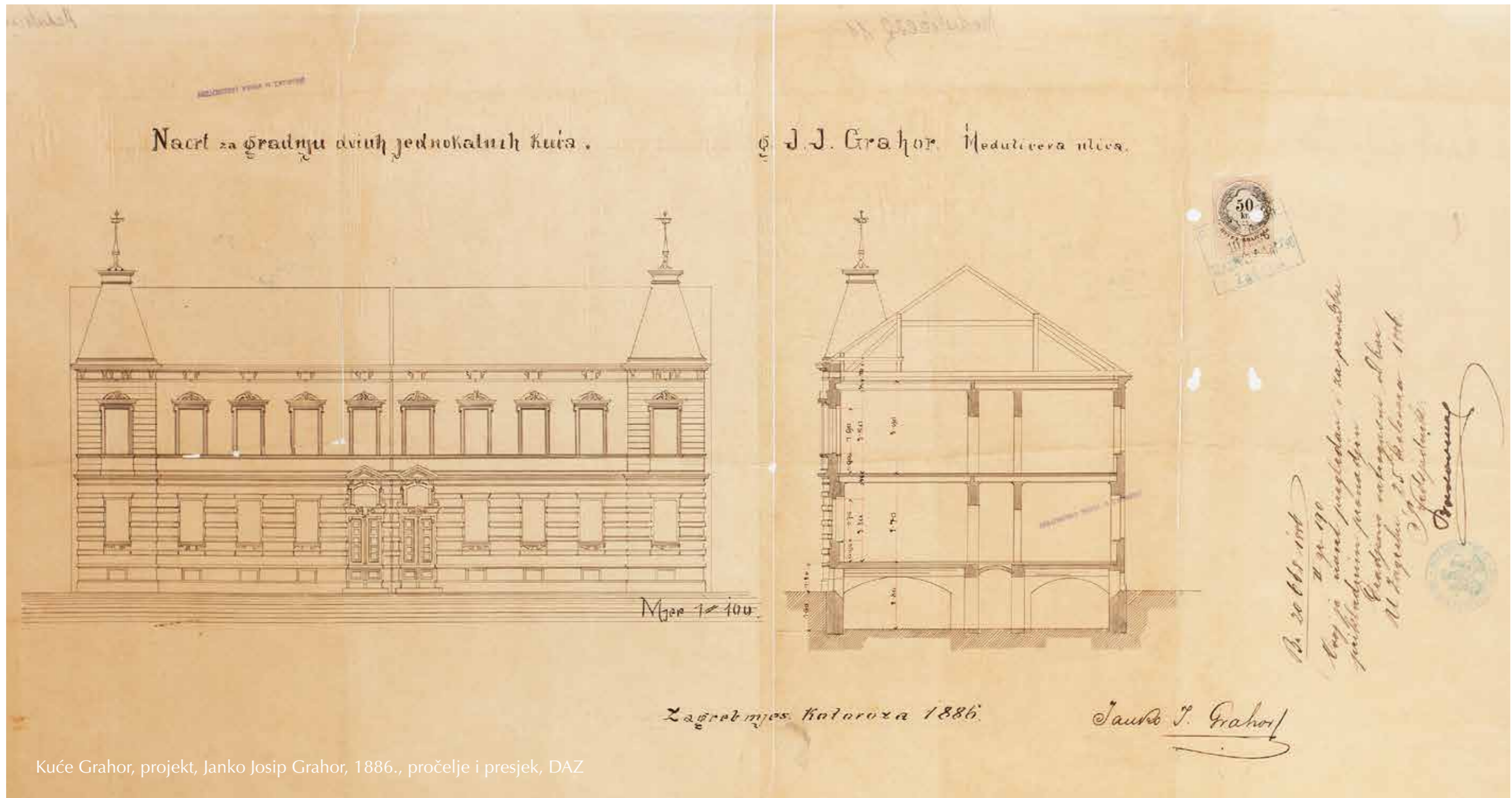
- KČ** 2070–2069
- Tip građevine** Dvije ugrađene zgrade (svaka s 1 četveroosobnim stanom na stubištu)
- Katnost** Po + Vp + 1/2 (naknadno dograđen 2. kat na zgradi u Medulićevoj 13)
- Namjena** Stambena
- Vrijeme gradnje** 1886./1887.
- Naručitelj** Janko Josip Grahor
- Projektant** Janko Josip Grahor (Nova Gradiška, 1855. – Zagreb, 1918.)
- Kasniji zahvati** 1921./1922. – adaptiran podrum u Medulićevoj 13 za potrebe slastičarske radionice i dograđena drvarnica u dvorištu
1945. – adaptacija podruma u Medulićevoj 13
1963. – 1965. – izvedena dogradnja drugog kata na južnoj zgradi (Medulićeva 13)
- Stilske značajke** Neorenesansno-neobarokna građevina s odlikama arhitekture visokog i kasnog historicizma

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Riječ je o ugrađenim jednokatnicama izvorno zrcalno simetričnih pravokutnih tlocrta. Čini se da u vrijeme gradnje sjeverno od bloka tih zgrada još nije stajala ni jedna zgrada, budući da se u stambenoj dozvoli u Državnom arhivu u Zagrebu spominje da su zgrade sagrađene do Ilice.

Kuće Grahor, projekt, Janko Josip Grahor, 1886., tlocrt podruma, prizemlja i kata, DAZ

Kuće Grahor, projekt, Janko Josip Grahor, 1886., pročelje i presjek, DAZ

Nadalje, izvorno su te dvije kuće nosile brojeve 5 i 7, a danas je riječ o brojevima 11 i 13 u Medulićevoj ulici. Pri nadogradnji južne zgrade, 1965. godine (ili možda ranije ili kasnije, no o tome nema sačuvane dokumentacije u Državnom arhivu u Zagrebu) osim dogradnje drugog kata, zgrada je proširena i prema unutrašnjosti bloka i dograđen joj je aneks pravokutnog tlocrta.

Organizacija prostora

Zgrade u Medulićevoj 11 i 13 imaju identične, zrcalno simetrične tlocrte. Ispod obiju zgrada nalaze se podrumi, nešto niži od ostalih etaža u zgradi. Podijeljeni su na niz manjih komora, a može se pretpostaviti da su izvorno služili kao ostave i drvarnice.

U prizemljima obiju zgrada dugački ulazni hodnik/predvorje vodi do stubišta i hodnika u središnjem dijelu prostora kuće, koji pak vodi do većine prostorija prizemlja. S pročelne strane zgrada nižu se najveće sobe, međusobno povezane vratima (enfilade). Po jedna velika prostorija nalazi se i s dvorišne strane, na krajevima obiju zgrada. U središnjem dijelu obiju zgrada s dvorišne strane, osim stubišta,

Ulazni prostor i stubište

smještene su manje prostorije. U tlocrtu nije naznačeno čemu su služile, no pretpostavlja se da se radilo o nusprostorijama: kuhinji, toaletu i/ili sobi za služinčad.

Organizacija prostora na prvom katu vrlo je slična organizaciji prostora prizemlja, s tom razlikom da je jedna od soba okrenuta glavnom pročelju znatno veća, budući da na katu nema predvorja, odnosno ulaznog hodnika. Na oba kata središnja je soba okrenuta ulici najveća, pa je vjero-

Lučni nadvoji uz stubišne krakove
Zrcalni strop u ulaznom prostoru

jatno služila kao dnevna soba / salon za obitelj nastanjenu u stanu.

S obzirom na organizaciju prostora, čini se da se u objema zgradama u prizemlju i na katu nalazio po jedan stan, odnosno bilo ih je ukupno četiri.

Prema grbu postavljenom iznad ulaza u Medulićevo 13, može se pretpostaviti da je na tom broju stanovala obitelj

Grahor, dok su ostali prostori iznajmljivani. Prizemlje je izvorno bilo visoko 3,7 m, a prvi kat 3,9 m.

Unutarnja oprema

Pregledani su samo zajednički prostori zgrade u Medulićevoj 13, jer se nije moglo ući u zgradu u Medulićevoj 11. Na stubištu i u hodnicima navedene zgrade dijelom je ostala sačuvana izvorna raščlamba stropova i zidova (sa zrcalnim stropovima iznad hodnika te segmentnim lukovima na počecima stubišnih krakova), kao i stolarija ulaznih vrata u stanove. Izvorne ograde stubišta nisu ostale sačuvane. Zasad nije dostupan uvid u unutrašnjost nijednoga stana u tim zgradama, pa se ne može znati ima li u njima sačuvanih izvornih peći, štukoukrasa, oslika ili drugih elemenata izvorne opreme.

Pročelja

Pročelja obiju zgrada sastoje se od pet prozorskih osi i na krajevima su blago rizalito istaknuta. Stilski se mogu okarakterizirati kao primjeri kombiniranja elemenata neorenesanse i u manjoj mjeri neobaroka, što je bio čest slučaj u arhitekturi Zagreba potkraj osamdesetih godina 19. stoljeća, kad je navedena građevina podignuta. S obzirom na plastičnost raščlambe prizemlja i krovne istake u vidu krnje piramide, koji su izvorno stajali iznad rubnih dijelova pročelja, kao i na reprezentativno riješene portale, zgrade predstavljaju primjere prijelaznih ostvarenja iz visokoga u kasni historicizam.

Pročelja prizemlja obiju zgrada dekorirana su snažno istaknutom rustikom koja se stanjuje u zoni potprozornika zbog dekorativnih pravokutnih polja. Isto tako, u zoni iznad prozora rustika postaje istaknutija, da bi se time vizualno naglasili prozorski otvori. Portal zgrade u Medulićevoj 11 postavljen je na južni kraj pročelja, a portal zgrade u Medulićevoj 13 na sjeverni kraj pročelja, tako da su

prislonjeni jedan uz drugi. Bogato su raščlanjeni dekoracijom izvedenom u žbuci u zoni nadvratnika. Prema projektu, iznad svakog portala trebao se nalaziti prozor (*Oberlicht*) okrunjen trokutastim zabatom. Čini se da ti prozorski otvori nisu nikad izvedeni. Umjesto njih, iznad portala, u zoni vijenca prvog kata, postavljena su pravokutna polja uokvirena konzolama i volutama. Unutar pravokutnog polja zgrade u Medulićevoj 11 stoji kućni broj, dok na istom mjestu na zgradi u Medulićevoj 13 stoji bogato uokvireni grb s prikazom lovca koji nišani puškom. Kako nije poznato da je obitelj Grahor imala grb, moguće je da se radi o izmišljenom grbu kojim se implicira zanimanje Janka Josipa Grahora za lov.

Na ulazu u zgrade su dvije stube. Bočni zidovi prostora koji vodi od ulice do vrata zgrade raščlanjeni su posebno oblikovanim fasadnom opekama. Drvena vrata izvedena su jednostavnim pravokutnim profilacijama. Iznad vrata izveden je, u drvu i staklu, profilirani *Oberlicht*, koji je vjerojatno i učinio nepotrebnim dodatni *Oberlicht* u zoni vijenca.

Osnovu raščlambe pročelja prvog kata zgrade u Medulićevoj 11 čine vodoravne fuge, kojih danas više nema na pročelju zgrade u Medulićevoj 13, nesumnjivo zbog kasnijih intervencija. Na objema zgradama prozori su obrubljeni neorenesansnim okvirima okrunjenim polukružnim zabatima, unutar kojih je izveden motiv velike školjke. U središnjem dijelu na vrhu svake školjke stoji kartuša koja sadrži motiv koji podsjeća na grb, no nije se moglo ustanoviti je li doista riječ o heraldičkom simbolu ili tek o dekorativnom motivu. Izvorno na pročeljima obiju zgrada iznad zabata prozora u zoni vijenca drugog kata stajali su (dijelom ovalni, dijelom pravokutni) tavanski prozori ukrašeni neobaroknim štukookvirima, koji su uklonjeni sa zgrade u Medulićevoj 13. Začelja, odnosno dvorišne fasade obiju zgrada nisu bile raščlanjene, nego samo jednostavno ožbukane. Obje zgrade do danas su zadržale svojevrzne dvorišne portale, naglašene okvirima od fasadne opeke.

Ulično zapadno pročelje

Pročelni portali dvojnih kuća

Krovište

Krovište obiju zgrada izvorno je bilo dvostrešno i pokriveno crijepom. I nakon dogradnje zgrade u Medulićevoj 13, novo je krovište također izvedeno kao dvostrešno. Na krajevima zgrada (odnosno južnom kraju zgrade u Medulićevoj 11 i sjevernom kraju zgrade u Medulićevoj 13) izvorno su stajali, iznad rizalito istaknutih dijelova pročelja, krovni istaci u obliku krnje piramide koji predstavljaju rane primjere toga motiva u zagrebačkoj arhitekturi historicizma. Nije poznato kada su uklonjeni. Aneks dograđen zgradi na adresi Medulićeva 13 (vjerojatno iz 1965. godine) pokriven je ravnim krovom.

Pomoćne dvorišne građevine

Iza zgrade u Medulićevoj 11 dograđena je skromna prizemna struktura nepoznate namjene, dok je velik dio dvorišta zgrade u Medulićevoj 13 iskorišten za gradnju dvokatne dogradnje koja je, koliko se daje zaključiti, stambene namjene.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrade su izvedene od opeke; arhitektonska dekoracija na pročeljima najvećim je dijelom od žbuke, osim dekoracije unutarnjih strana portala, koja je izvedena od fasadne opeke.

Prema sačuvanom presjeku, čini se da je međukatna konstrukcija izvedena od drvenih greda, kao i krovište. Međukatna konstrukcija između podruma i prizemlja, koliko se da zaključiti iz presjeka (korištena je drukčija boja u odnosu na boju kojom su prikazane drvene grede preostalih međukatnih konstrukcija i krovišta), izvedena je od traverzi. Strop podruma počiva na nizu plitkih lukova.

Stube su djelomično u južnom dijelu zgrade (kbr. 13) izvedene od kamena, a djelomično, koliko se dalo zaključiti, od betona dok je u sjevernom dijelu (kbr. 11) u zoni katova sačuvano staro drveno stubište.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje obiju zgrada je osrednje. Pročelja su im vrlo zapuštena, no unutrašnjost je dobro održavana. Oznake staričara o stanju građevina nakon potresa 22. ožujka 2020. su za kbr. 11: privremeno neuporabljivo, a za kbr. 13: uporabljivo.

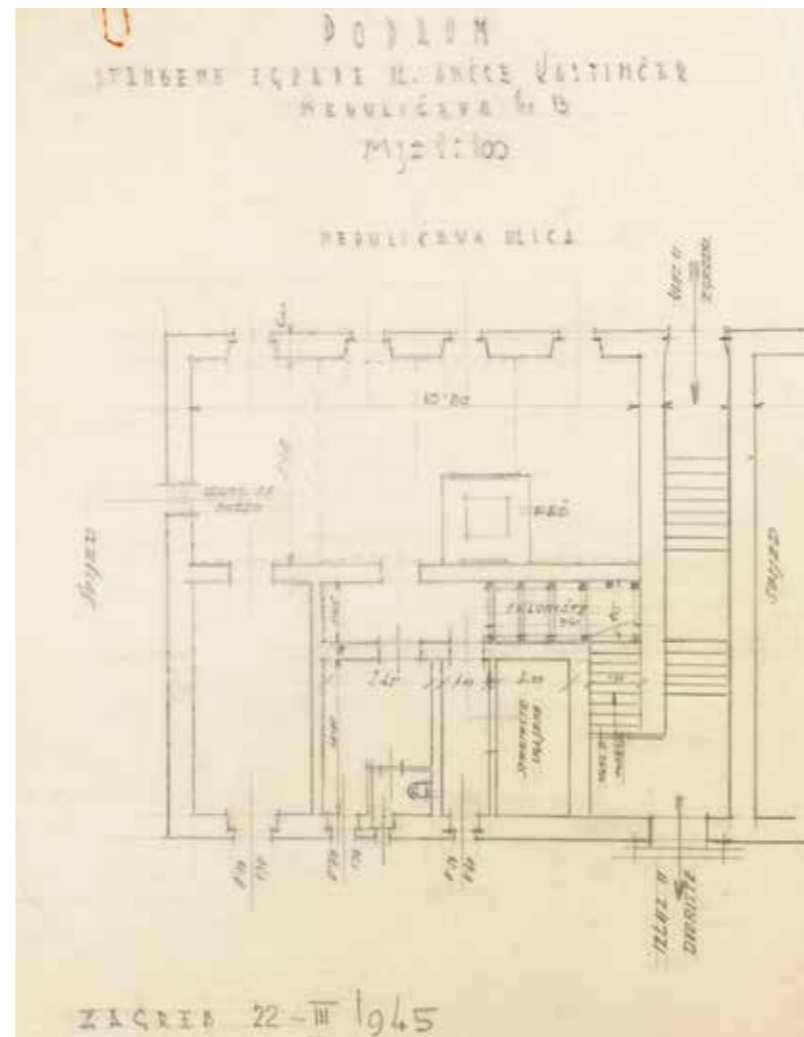
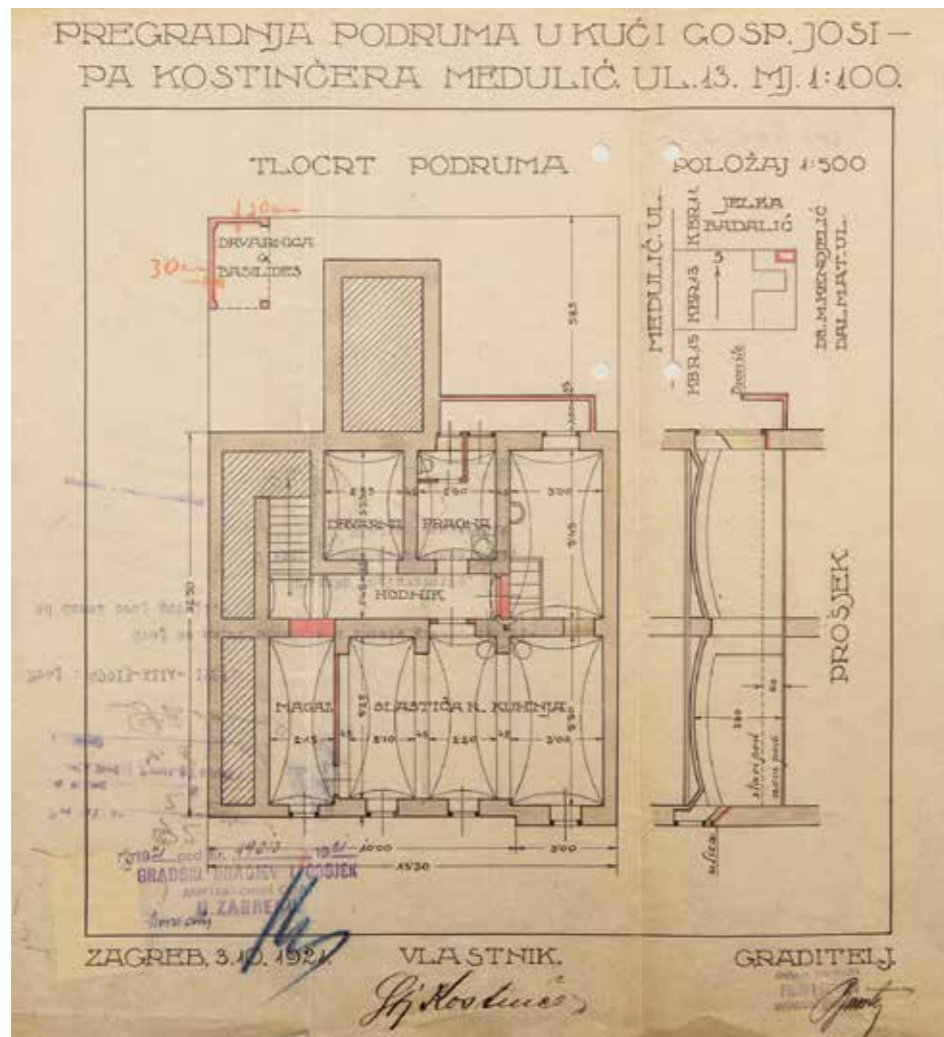
Faze gradnje

Zgrade u Medulićevoj 11 i 13 sagrađene su 1886. i 1887. godine kao vlastite zgrade projektanta, uglednoga zagrebačkog arhitekta i poduzetnika Janka Josipa Grahora. Zajedničku građevinsku dozvolu za obje građevine dodijelilo je Gradsko poglavarstvo 25. kolovoza 1886. (HR-DAZG-1122, GPZ, br. 20668/gradj. 190 – 1886.). Do sredine rujna 1886. završene su već do visine prizemlja (***) »Die Bauthätigkeit in Agram«, *Agramer Zeitung*, 213, 18. 9. 1886., str. 4), a do kraja rujna iste godine već su bile pokrivene (***) »Nove kuće u Zagrebu«, *Narodne novine*, 223, 30. 9. 1886., str. 2; (***) »Die Bauthätigkeit in Agram«, *Agramer Zeitung*, 225, 2. 10. 1886., str. 4). Uslijedio je prekid građevinske sezone zbog zime pa su preostali manji radovi izvedeni u proljeće. Stambenu dozvolu za obje građevine dodijelilo je Gradsko poglavarstvo potkraj lipnja 1887. godine (HR-DAZG-1122, GPZ, br. 15401/gradj. 130 – 1887.).

Dokumentacija o kasnijim pregradnjama zgrade u Medulićevoj 11 nije sačuvana u Državnom arhivu u Zagrebu.

Zgrada u Medulićevoj 13 pregrađena je u više navrata. Na prijelazu iz 1921. u 1922. godinu slastičarski obrtnik Stjepan Kostinčer pregradio je podrum građevine u slastičarsku radionicu te dogradio drvarnicu s dvorišne strane (HR-DAZG-1122, GPZ, Građevna dozvola br. 49013/XIIA – 1921., 4. 10. 1921. i HR-DAZG-1122, GPZ, Uporabna dozvola br. 2085/XIIA, 12. 1. 1922.). Projekt za pregradnju podruma potpisuje ugledno zagrebačko građevinsko podu-

Zabat pročelnog portala • Niša portala • Prozor na prvom katu

Projekt pregradnje podruma, 1921., DAZ

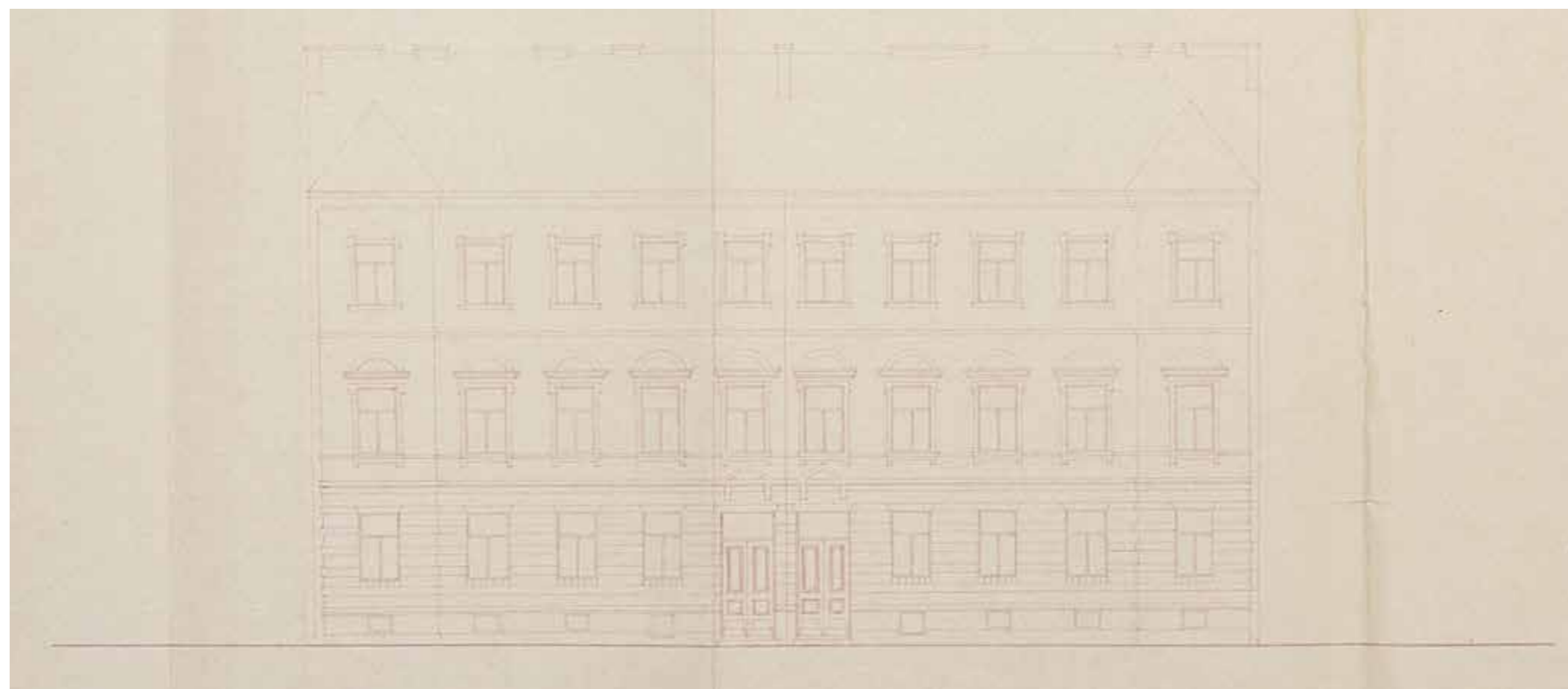
Projekt pregradnje podruma, 1945., DAZ

zeće Pollak & Bornstein. Podrum Medulićeve 13, tada u vlasništvu Anice Kostinčer, ponovno je pregrađivan početkom 1945. godine.

Od 1957. planirana je gradnja drugog kata na zgradi u Medulićevoj 13, čiji je tadašnji vlasnik bio Stjepan Lisjak. Radove je trebalo izvoditi Gradjevno poduzeće *Bratstvo* iz Slavonskog Broda. Nije poznato zašto ta dogradnja nije izvedena. Zavod za zaštitu spomenika kulture Grada Zagreba (HR-DAZG-1122, Medulićeva 11 i 13, dokument br. 02-175/3-1963., Zagreb, 4. 12. 1963.) dopustio je gradnju drugog kata na objema zgradama poduzeću *Radnik* iz Dugog Sela prema projektima koje potpisuje Biro za urbanizam i projektiranje *Osnova* iz Kutine. Pri tome je istaknuto da se obje zgrade nalaze »na području urbanističke cjeline Donji grad u Zagrebu, koja je proglašena spomenikom kulture i zaštićena rješenjem ovog Zavoda br. 02-410/1-62 i uvedena u Registar nepokretnih spomenika kulture grada Zagreba pod brojem 12« te da imaju status spomenika kulture »kao vrijedan primjerak arhitektonskog oblikovanja zagrebačkog arhitekta Janka Grahora«. Očito je da Gradski zavod nije pretjerano spremno izdao dozvolu. Naposljetku je, zbog neutvrđenih razloga, dogradnja drugog kata izvedena samo na Medulićevoj 13.

Valorizacija

Najvrjednija faza obiju zgrada ujedno je i najstarija faza. Zgrade su kvalitetno ostvarenje neorenesanse s elementima neobaroka, odnosno razdoblja u zagrebačkoj arhitekturi

Projekt dogradnje drugog kata (izveden samo nad južnim dijelom), 1961., DAZ

Dvorišno istočno začelje

kad se uočava prijelaz iz visokoga u kasni historicizam. Nadalje, vrijednost zgrada jest i u tome što su izvedene za investitora koji je imao važnu ulogu u povijesti Zagreba, Janka Josipa Grahora, koji je ujedno i njezin projektant. Taj arhitekt, sin i nasljednik graditelja Janka Nikole Grahora, u Medulićevoj 11 i 13 izveo je zanimljive građevine zrcalno simetrično riješenih pročelja i tlocrta.

Dogradnja drugog kata na zgradi u Medulićevoj 13 godine 1965. uništila je izvorni sklad pročelja, kao i zrcalnu sime-

tričnost dviju susjednih struktura u Medulićevoj 11 i 13. U Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015. zgrada je dobila kategoriju B1, ali prijedlog je da se ona povisi na B0.

Prijedlog smjernica za obnovu

U objema zgradama trebalo bi sanirati oštećenja nastala u potresu i građevine konstruktivno učvrstiti, a da pritom ne

strada izvorna historicistička dekoracija. Posebnu pozornost treba obratiti na restauriranje oštećenih, odnosno zapuštenih glavnih pročelja. Po mogućnosti trebalo bi ukloniti dogradnju drugog kata na zgradi u Medulićevoj 13. S ciljem obnove cjelovite slike Medulićeve ulice, predlaže se i rekonstrukcija krovova koji su stajali iznad rizalito istaknutih krajeva pročelja, a koji su, sudeći prema fotografijama objavljenim u knjizi dr. Ive Maroevića, izvorno vjerojatno bili izvedeni.

Kako bi se ustanovila izvorna boja (ili izvorne boje) pročelja, trebalo bi izraditi konzervatorsku studiju i provesti sondiranja pročelja.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Medulićeva 11 (i greškom uloženi dokumenti pod Medulićevu 5 – stari broj te zgrade)

IVO MAROEVIĆ, *Graditeljska obitelj Grahor*, Društvo historičara umjetnosti SR Hrvatske, knjiga XV, Zagreb, 1968., 77, 155–158, 190–191, 194–195, 197, 233

BOŽENA ŠURINA, Grahor, Janko Josip (Ivan Josip), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2001. – 2002., 121

*** Die Bauthätigkeit in Agram, *Agramer Zeitung*, 213, 18. 9. 1886., 4

*** Nove kuće u Zagrebu, *Narodne novine*, 223, 30. 9. 1886., 2

*** Die Bauthätigkeit in Agram, *Agramer Zeitung*, 225, 2. 10. 1886., 4

Dragan Damjanović

ID 20 Kuća Deutsch Medulićeva 9

KČ	2071
Tip građevine	Ugrađena zgrada (u prizemlju 2 dvosobna stana na stubištu; na katu 1 peterosobni stan)
Katnost	Po + Vp + 2 (naknadno dograđen 2. kat)
Namjena	Stambena
Vrijeme gradnje	1893., 1897.
Naručitelj	Albert Deutsch
Projektanti	Hönigsberg & Deutsch – Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – Zagreb, 1911.) i Julije Deutsch (Linhartovy, 1859. – Zagreb, 1922.)
Kasniji zahvati	1894. – adaptacija stana u podrumu 1897. – dograđen drugi kat
Stilske značajke	Kasni historicizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Riječ je o ugrađenoj građevini koja se izvorno nalazila na parceli numeriranoj kao Medulićeva 3c, dok je danas riječ o kućnom broju 9 u istoj ulici. Građevina se sastoji od dvaju spojenih volumena pravokutnog tlocrta, od kojih je ulični, pročelni, širi, dok je dvorišni, začelni, uži, odnosno odmaknut je od susjednih parcela.

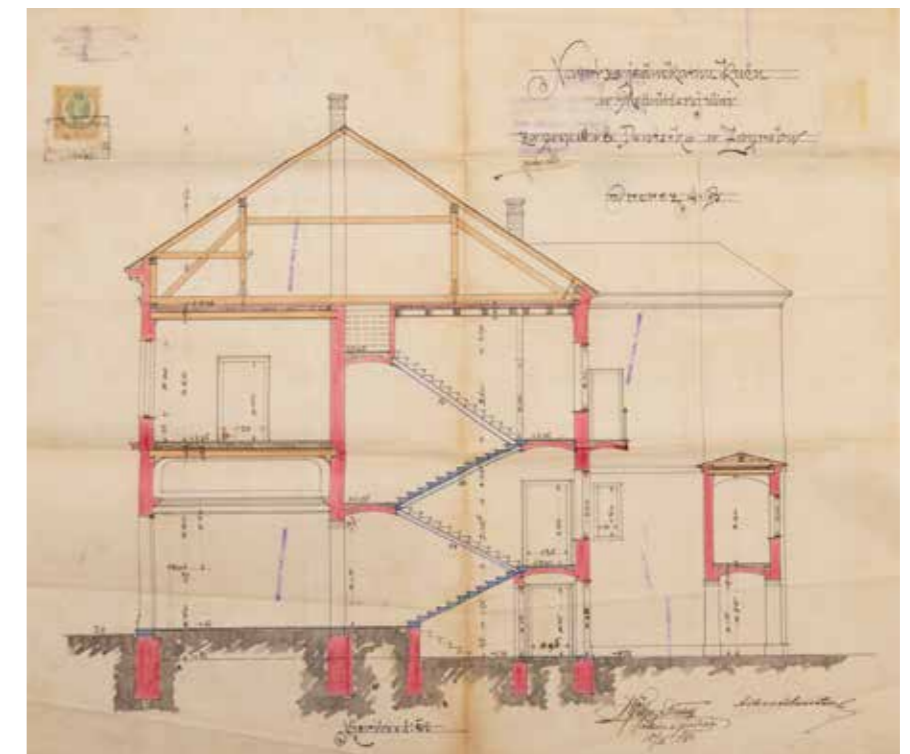
Sudeći prema sačuvanoj građevinskoj dokumentaciji, zgrada je podignuta 1893. na do tada neizgrađenoj parceli. Zgrada je do danas zadržala izvorne tlocrtne gabarite. Dvorište je ograđeno od ostatka unutrašnjosti bloka zidom od opeke.

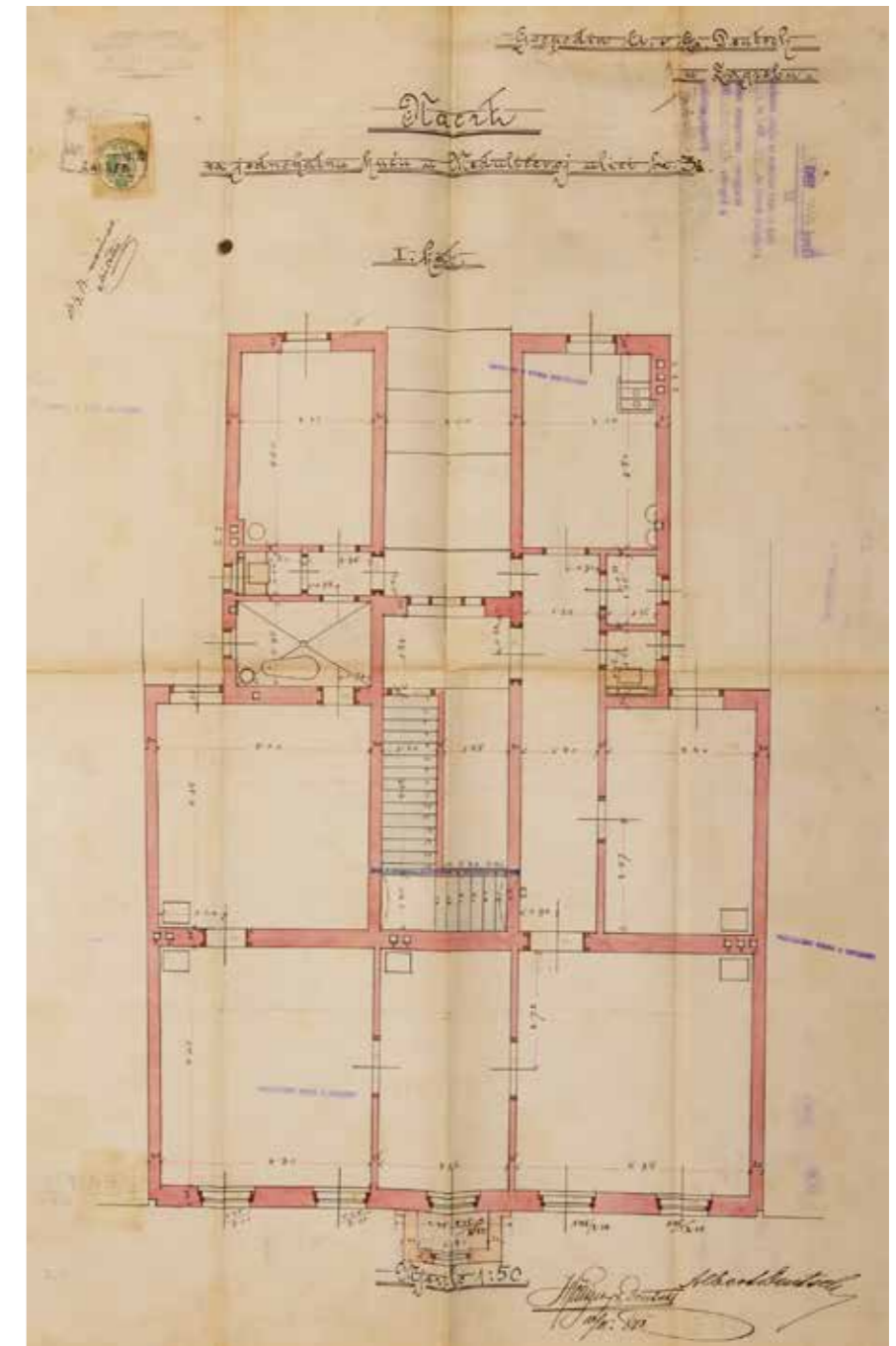
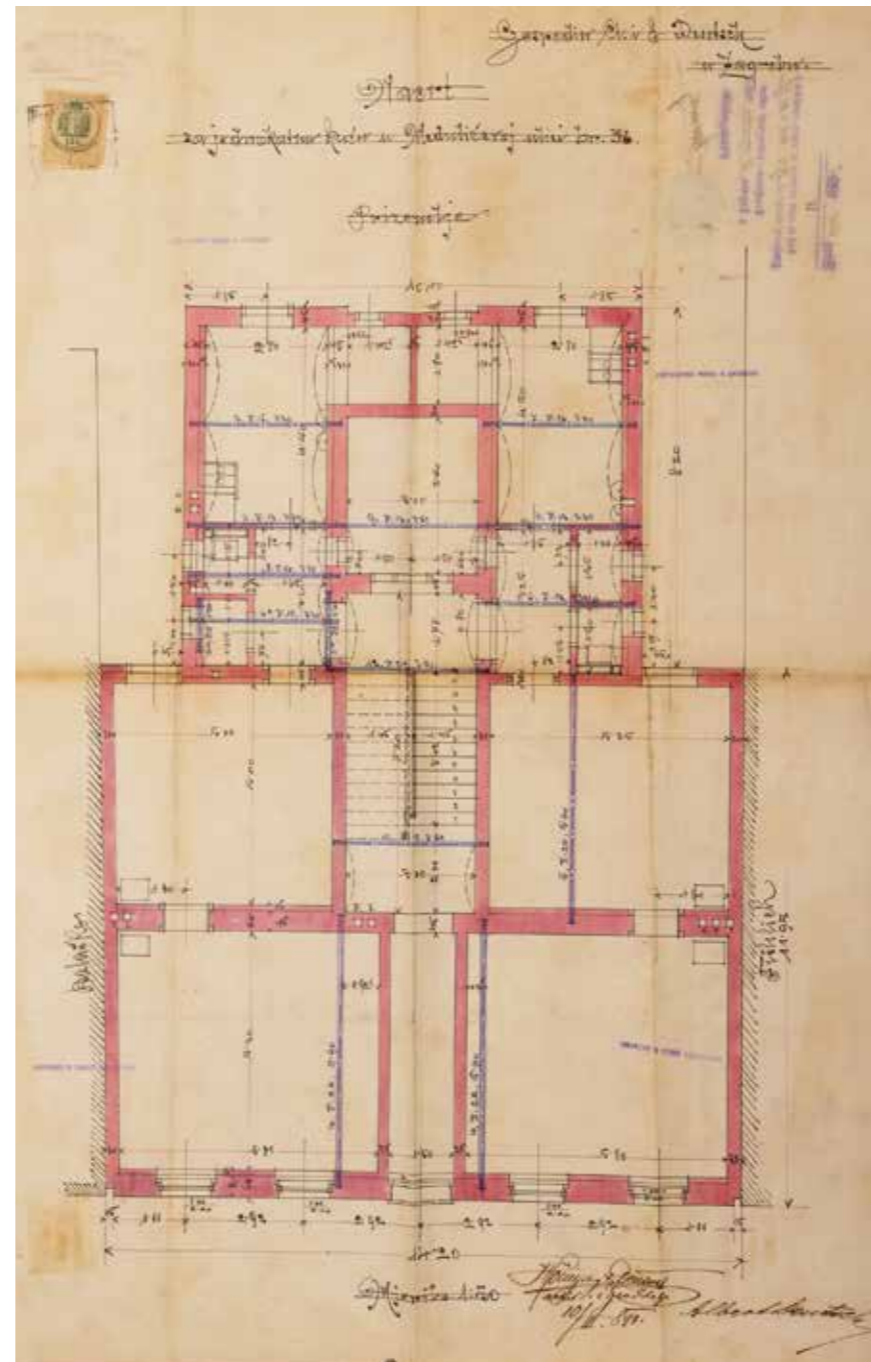
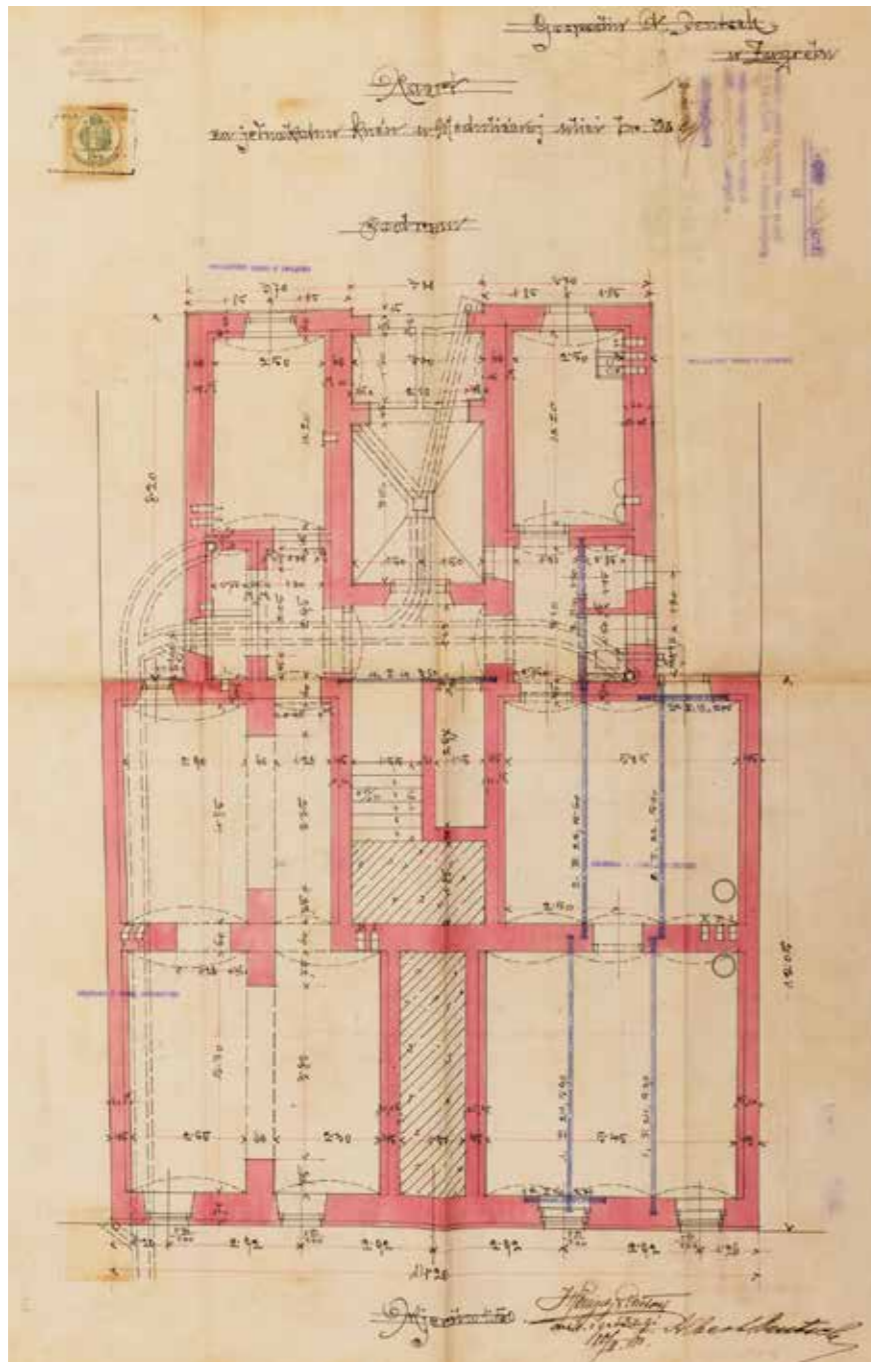
Organizacija prostora

Kako je navedeno, zgrada se sastoji od međusobno spojenih dvaju pravokutnih volumena, uličnog i dvorišnog.

Na glavni ulaz, postavljen u središtu ulaznoga dijela zgrade, nastavlja se uski ulazni hodnik koji vodi do stubišta koje pak vodi prema podrumu, visokom prizemlju i ostalim etažama. Stubište vodi i prema hodniku na koji se nastavlja svjetlarnik pravokutnog tlocrta, smješten u središtu dvorišnoga volumena zgrade. Na visokom prizemlju prema tlocrtu iz 1893. nalazila su se dva stana, u južnoj i sjevernoj polovici zgrade, u koja se ulazilo sa stubišta preko širokih dvokrilnih vrata iza kojih najprije stoje predvorja, a potom posebni ulazi u stanove. Na toj etaži stanovi su se izvorno sastojali od dviju većih soba (jedna okrenuta ulici, a druga dvorištu) te od niza manjih prostorija razmještenih u manjem, dvorišnom volumenu zgrade, koje su (sudeći prema instalacijama prikazanim na tlocrtu te veličini) služile kao nusprostorije (kuhinja, kupaonica, to-

Kuća Deutsch, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1893. presjek, DAZ

Kuća Deutsch, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1893. tlocrt podruma, prizemlja i kata, DAZ

alet), a po jedna je u svakom stanu vjerojatno služila kao soba za služinčad.

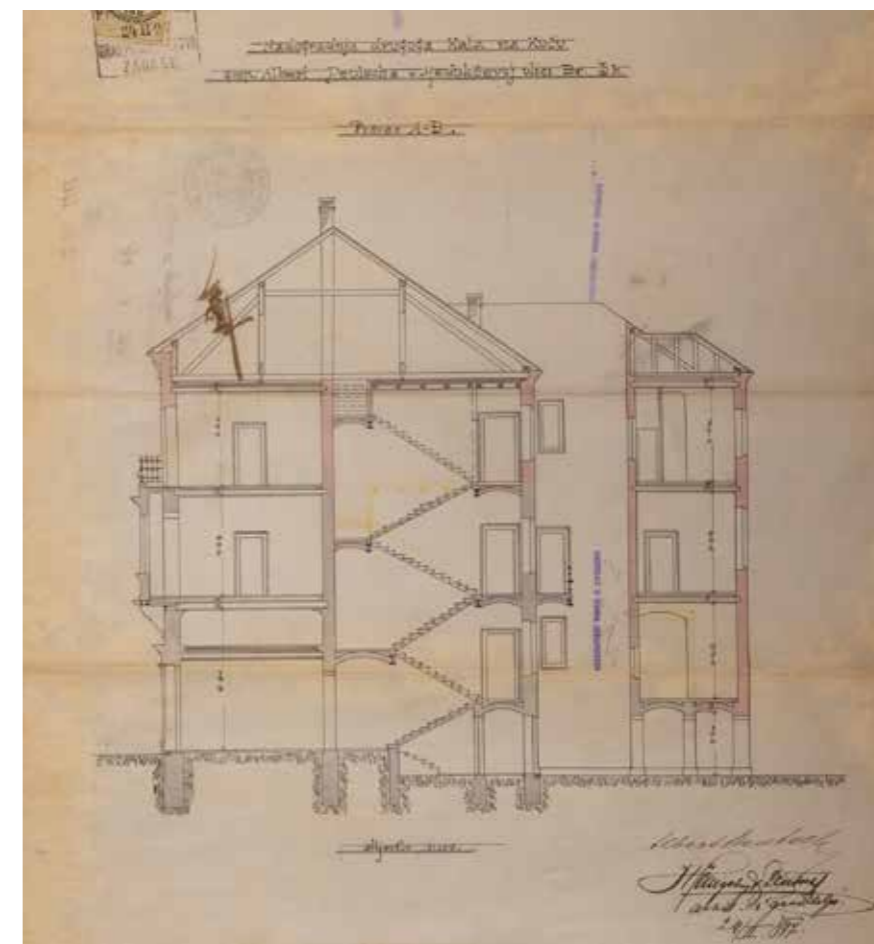
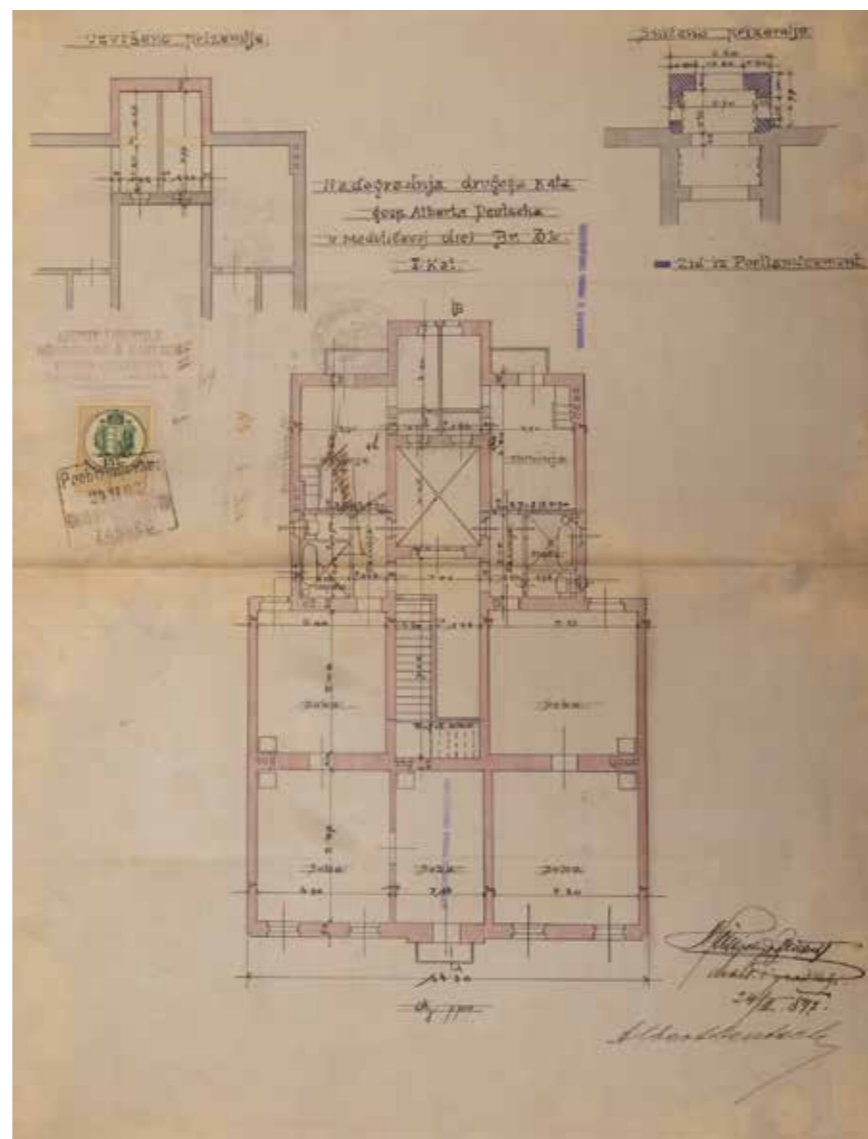
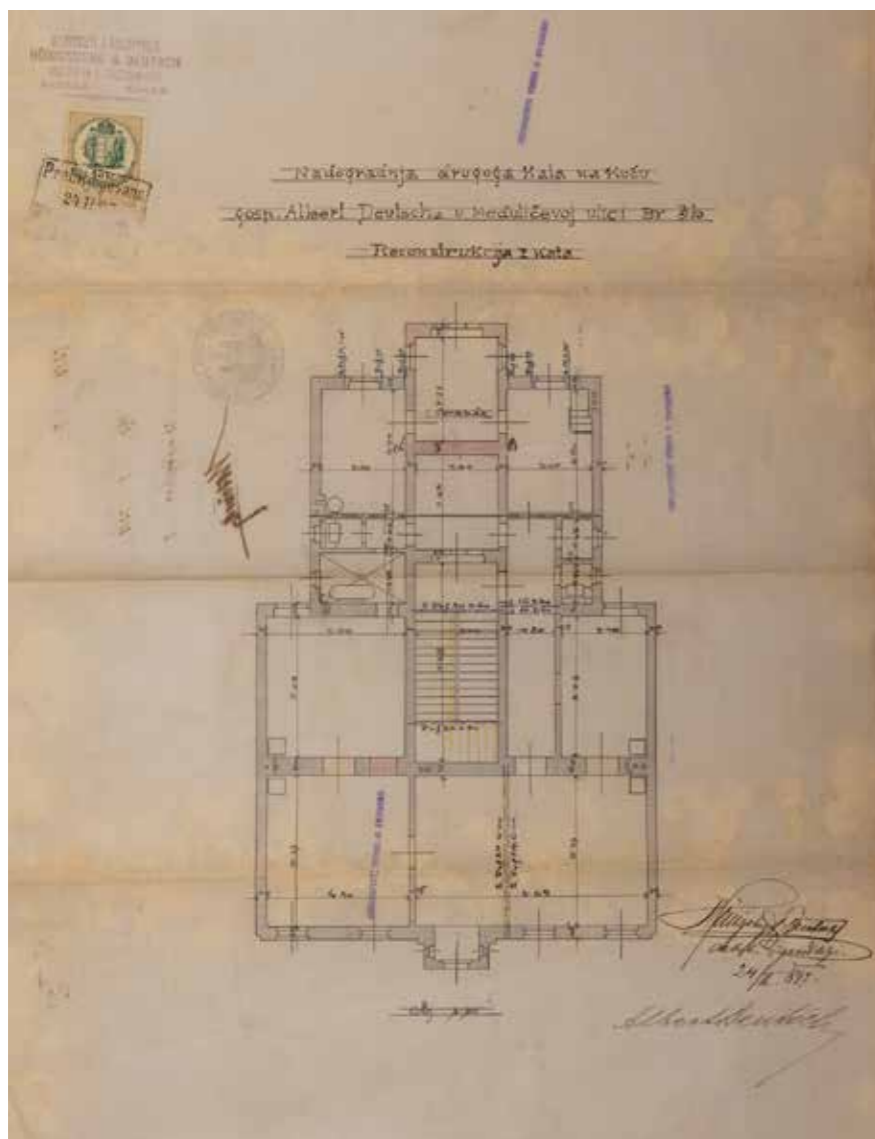
Prvi kat izvorno je zauzimao jedan prostrani stan s pet velikih soba (tri okrenute prema ulici i dvije okrenute dvorištu), dvije prostorije srednje veličine (vjerojatno kupaonica i kuhinja) te nizom manjih prostorija. Može se pretpostaviti da je taj kat služio za stanovanje obitelji kućevlasnika, Alberta Deutscha.

Drugi, kasnije dograđeni kat sadržavao je, kao i prvi kat, jedan prostrani stan, koji se protezao cijelom etažom.

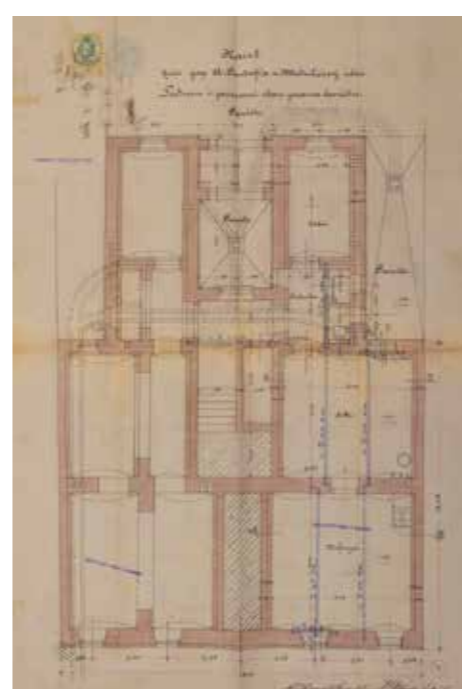
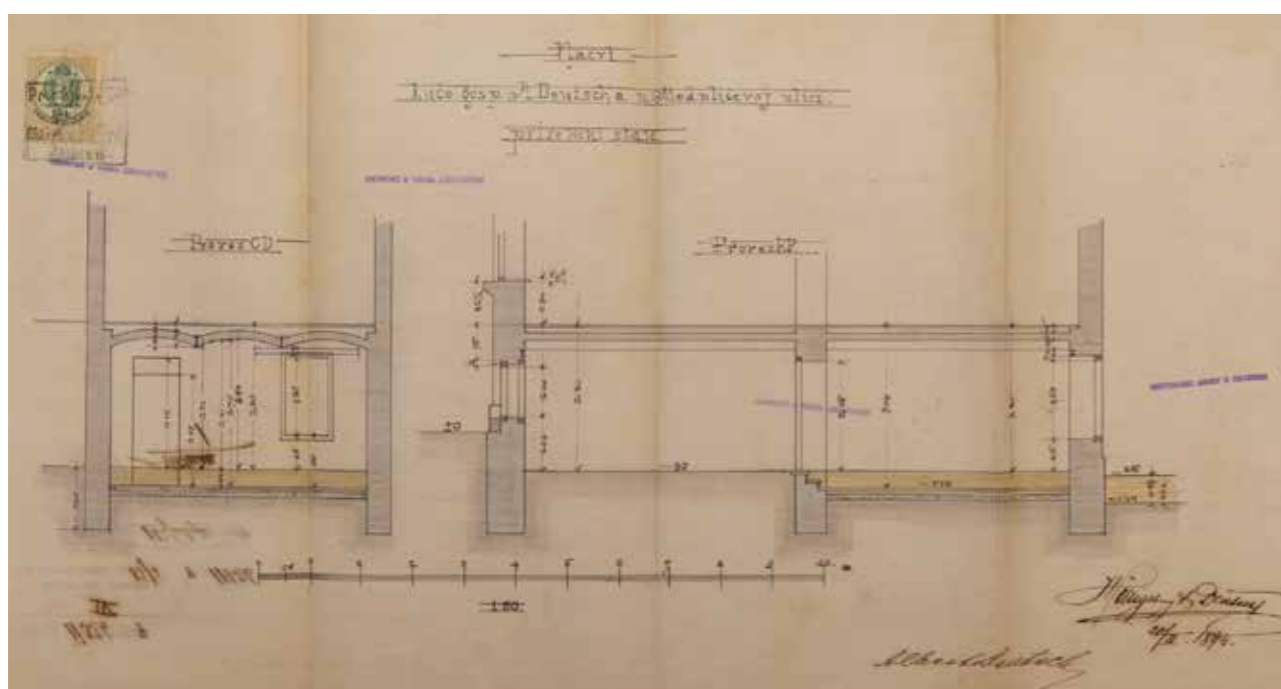
Na prvom i drugom katu do triju prostorija u južnoj polovici zgrade vodio je dugačak i prostran hodnik, dok se u preostale prostorije ulazilo kroz sobe. U visokom prizemlju takvoga hodnika nema, nego su prostorije u stanu povezane vratima.

U najnižoj etaži u sjevernoj polovici zgrade nalazio se podrum, dok se u južnoj polovici nalazio podrumski stan, s jednom prostranom sobom okrenutom dvorištu i kuhinjom koja je gledala na ulicu. Pretpostavlja se da je u tom stanu izvorno stanovala služinčad obitelji Deutsch.

Prostorije u cijeloj zgradi, s izuzetkom podruma i odmorišta na stubištu, bile su zaključene stropovima. Dio po-

Projekt pregradnje prvog kata i dogradnje drugog kata, Hönigsberg i Deutsch, 1897., tlocrti i presjek, DAZ

drumskih prostorija sadržavao je plitke bačvaste svodove, podijeljene u tri segmenta, sudeći prema presjeku zgrade iz 1894. godine. Slični plitki bačvasti svodovi bili su i na odmorištima stubišta.

Unutarnja oprema

Pregledani su samo zajednički prostori zgrade u Medulićevoj 9. Zasad nije dostupan uvid u unutrašnjost nijednoga stana u navedenim zgradama, no fotografska dokumenta-

Projekt uređenja stana u podrumu, Hönigsberg i Deutsch, 1894., presjek i tlocrt, DAZ

Ulazni prostor

cija Instituta za povijest umjetnosti pokazuje da je u jednom stanu sačuvana keramička peć. Nije poznato ima li sačuvanih štukoukrasa, oslika ili drugih elemenata izvorne opreme. Na zidovima ulaznog hodnika i stubišta danas više nema štukodekoracije ni tragova oslika. Sačuvano je izvorno podno popločenje ulaznog hodnika, kao i kamene stube te na njima raskošno izvedene ograde od kovanoga

Stubište

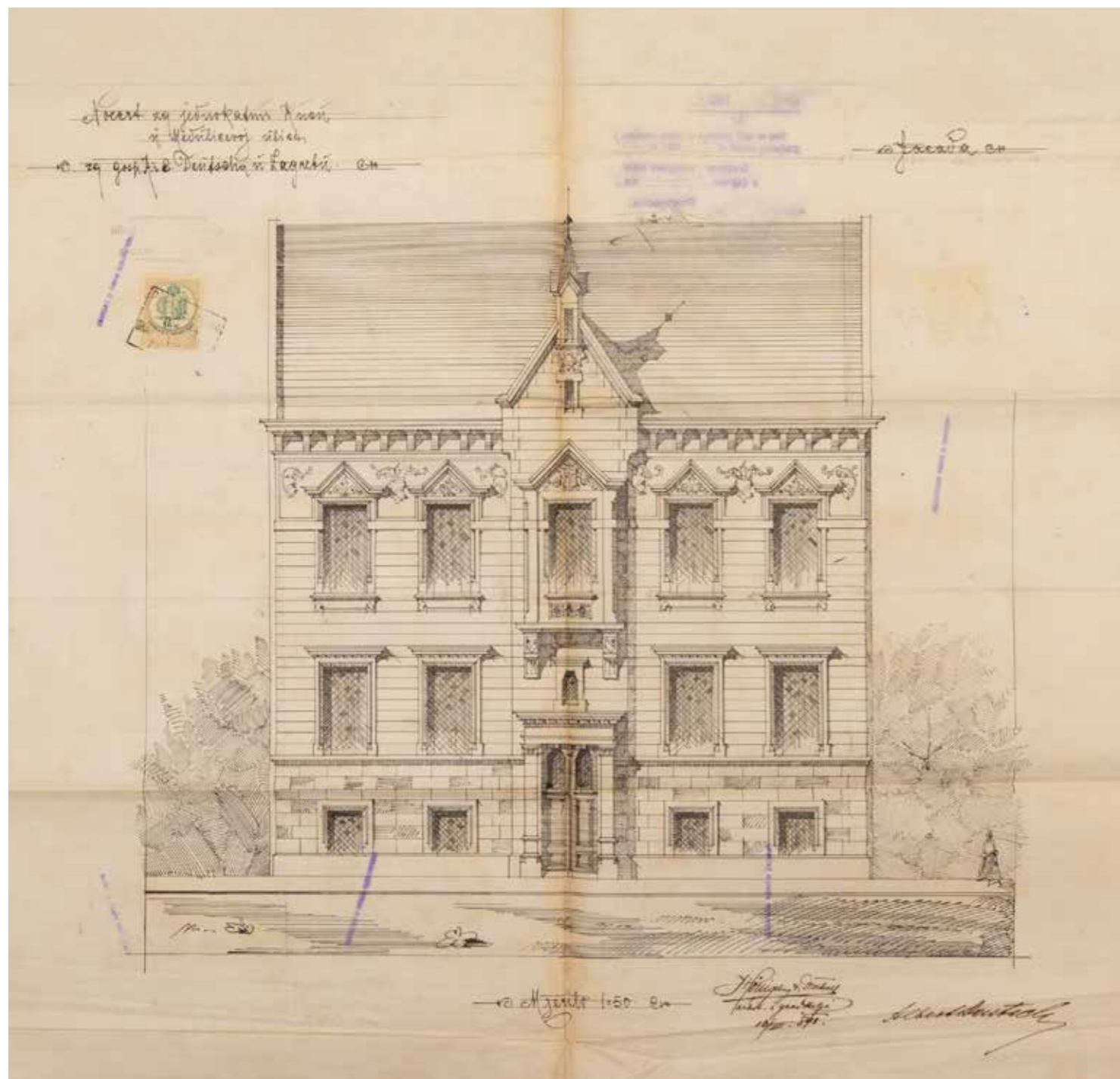
željeza oblikovane kao fitomorfni motivi. Izvorna stolarija djelomično je sačuvana na glavnim vratima te na dijelu ulaznih vrata u unutrašnjosti zgrade, kao i na prozorima (na uličnoj i na dvorišnoj strani zgrade). Sudeći prema starijim fotografijama Instituta za povijest umjetnosti, boja ulaznih vrata promijenjena je u posljednjih 15 godina – prije su bila obojena smeđom bojom, a sada su bijela.

Prozor u stubištu i ulaz u stan

Pročelja

Glavno pročelje stambene zgrade Alberta Deutscha u Medulićevoj 9 ima pet prozorskih osi. Vijencem je podijeljeno u tri dijela. Donji dio pročelja, u zoni podruma i dijelom visokog prizemlja, dekoriran je snažno istaknutom rustikom izvedenom u žbuci. U središnjem, blago istaknutom

Kuća Deutsch, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1893. pročelje, DAZ

Projekt dogradnje drugog kata, Hönigsberg i Deutsch, 1897. pročelje, DAZ

dijelu pročelja postavljen je glavni portal uokviren plitkim toskanskim pilastrima povezanim jednostavno obrađenom entablaturom. Portal se proteže dijelom u zonu visokoga prizemlja čije pročelje karakteriziraju vrlo jednostavno obrađeni okviri prozora. Sudeći prema projektima za glavno pročelje i iz 1893. i iz 1897., ostatak površine

između prozora visokog prizemlja i prvog kata bio je izvorno fugiran, no danas fuge više ne postoje, što može biti rezultat kasnijih nedokumentiranih zahvata na građevini. Prozori prvog kata bogatije su obrađeni. Povezani su u gornjem dijelu horizontalno istaknutim plitkim vijencem, a zaključeni vrlo istaknutim trokutastim zabatima. Unutar

svakoga zabata postavljena su dekorativna polja (kartuše?) ispunjena fitomorfnom ornamentikom. U zoni prvog kata središnji dio pročelja izbočen je kao erker koji se proteže cijelom visinom toga i završnoga, drugog kata zgrade; prvotno je bio okrunjen visokim zabatom i tornjićem koji su se pružali u zonu krovišta.

U zoni drugog kata erker je bio vrlo bogato plastički oblikovan, čini se nekom vrstom polubaldahina koji nije sačuvan. Nije sačuvana ni dekoracija ostatka pročelja drugog kata. S obzirom na specifičan način na koji je naznačena u projektu za dogradnju drugog kata iz 1897., moguće je da nije bila (u cijelosti?) izvedena od štuka, odnosno žbuke, nego da se radilo o *sgraffito* dekoraciji koja je poslije prekrivena novim nanosima žbuke ili je uklonjena. Uklanjanjem gotovo cjelokupne dekoracije erкера i drugog kata, bitno je narušen izgled građevine. Glavno je pročelje na vrhu okruženo izbočenim vijencem oslonjenim na konzole.

Začelje, odnosno dvorišna fasada zgrade, nije raščlanjeno, nego samo jednostavno ožbukano. Stanovi na drugom katu otvaraju se prema dvorištu malim balkonima, koji su, sudeći prema izvornom tlocrtu drugog kata, kasnije dograđeni. Na oba balkona sačuvana je jednostavno dekorirana ograda.

Stilsko rješenje glavnog pročelja zgrade u Medulićevoj 9 karakterističan je primjer kasnoga historizma, prema kombiniranju elemenata više stilova – prije svega neorenesansnih elemenata, koji prevladavaju na portalu i u dekoraciji prizemlja, te neomedijevalnih elemenata, koji su osobito uočljivi u načinu oblikovanja zabata s tornjićem (koji danas, kako je već navedeno, više ne postoje), a donekle i u načinu oblikovanja zabata prozora na prvom katu. Pojedine je dekorativne elemente teško stilski definirati, što je čest slučaj u arhitekturi devedesetih godina 19. stoljeća. Plastičnost velikoga dijela dekoracije na pročelju (zabata prozora prvog kata, dekoracije na erkeru, vijenca na vrhu pročelja) još je jedna karakteristika koja tu građevinu čini tipičnim primjerom arhitekture kasnog historizma.

Ulično zapadno pročelje

Dvorišno istočno začelje

Krovište

Krovište uličnoga dijela zgrade je dvostrešno i pokriveno crijepom. Dvorišni dio zgrade ima trostrešno krovište, ali je središnji dio toga korpusa, izbočen prema istoku i dvorištu, zaključen ravnim krovom.

[Erker • Pročelni portal](#)

[Detalj vijenca portala • Detalj završnog vijenca pročelja](#)

[Pogled na erker s bočne strane](#)

Pomoćne dvorišne građevine

Zgrada nema pomoćnih dvorišnih građevina, koliko se dalo ustanoviti.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je izvedena od opeke. Pročelja su žbukana, a od žbuke/štuka izvedena je i arhitektonska dekoracija na glavnom pročelju.

Stube su izvedene od kamena i oslonjene na traverze. Traverze su iskorištene i za izvedbu poda na odmorštima stu-

ba, a čini se da su uključene i u izvedbu plitkih lukova u podrumu. Ostatak međukatnih konstrukcija, koliko se dalo ustanoviti iz projekata, izveden je od drvenih greda.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje zgrade je loše. Glavno pročelje zgrade je u izrazito lošem stanju. Dekoracija s pročelja drugog kata gotovo je u cijelosti skinuta, a na preostalim etažama je u vrlo lošem stanju. Na dvorišnoj strani zgrade, na njezinoj južnoj polovici, balkon prostorije okrenute dvorištu u izrazito je lošem stanju, dok je na sjevernoj strani bolje održavan.

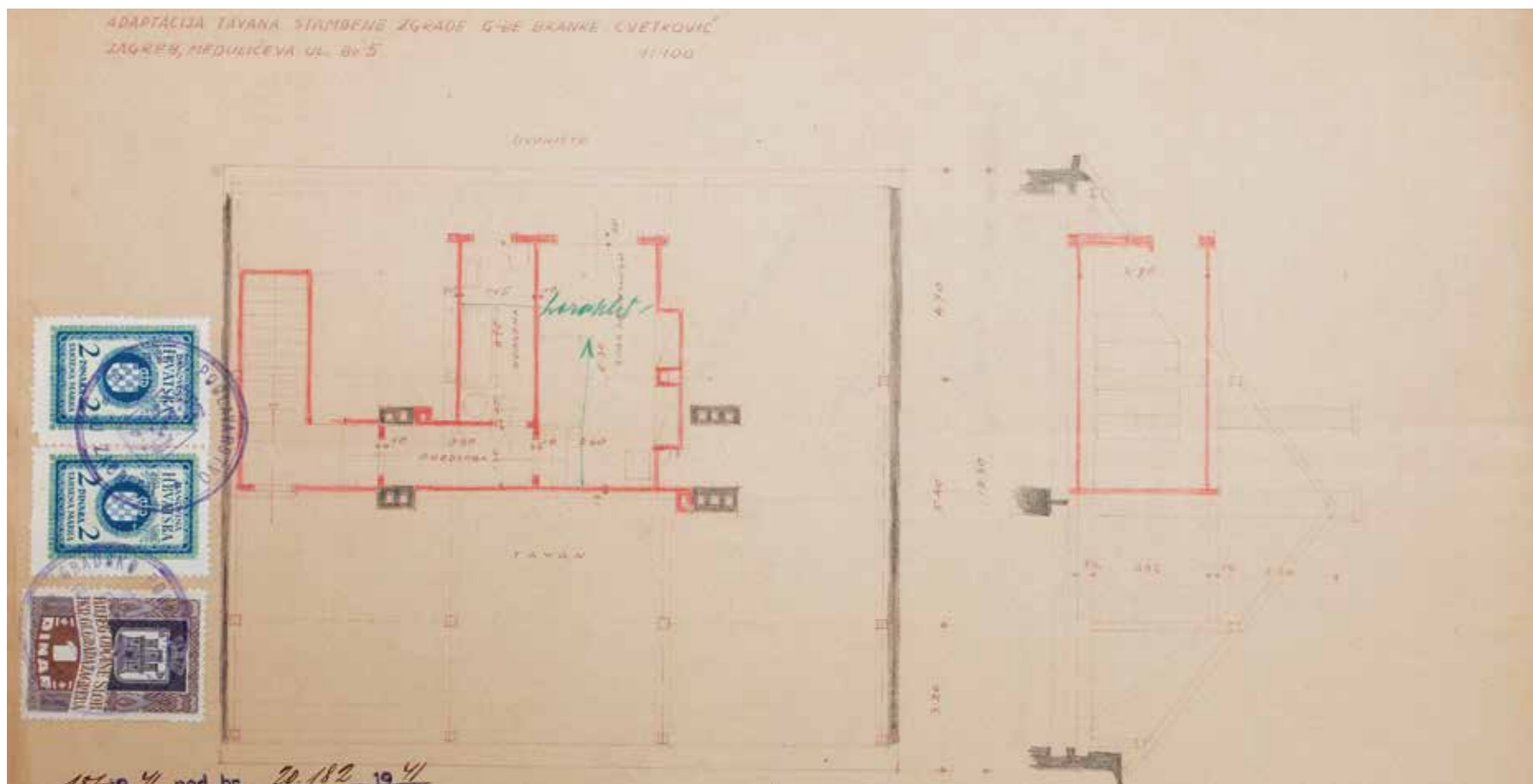
Zajednički prostori u unutrašnjosti zgrade (stubište) dobro su održavani.

Nakon potresa, zgrada je već dijelom sanirana. Iznova su izgrađeni zabatni zidovi koji su se dijelom urušili u potresu.

Oznaka statičara o stanju građevine nakon potresa 22. ožujka 2020. bila je: neuporabljivo, odnosno potrebno iseliti ili koristiti na vlastitu odgovornost.

Faze gradnje

Višestambena građevina Alberta Deutscha sagrađena je u vrlo kratkom razdoblju, tijekom proljeća i ljeta 1893. godine, izvorno kao jednokatnica. Građevinsku dozvolu za gradnju dodijelilo je zagrebačko Gradsko poglavarstvo sredinom ožujka 1893. (HR-DAZG-1122, GPZ, Građevna dozvola br. 6551/IV-1893., Zagreb, 18. 3. 1893.), a već u drugoj polovici kolovoza iste godine dodijeljena je stambena dozvola (HR-DAZG-1122, GPZ, Stambena dozvola br. 22248/IV-1893., Zagreb, 23. 8. 1893.). Nedugo nakon izgradnje, tijekom 1894., Albert Deutsch će južnu polovicu podrumskih prostora zgrade adaptirati u stan, vjerojatno za služinčad (HR-DAZG-1122, GPZ, Stambena dozvola br. 18646/IV-1894., Zagreb, 11. 7. 1894.). Potom će 1897. pristupiti dogradnji drugog kata, koji je izveden između ožujka i lipnja navedene godine (HR-DAZG-1122, GPZ, Gra-

devna dozvola br. 7381/IV – 1897., Zagreb, 13. 3. 1897.; HR-DAZG-1122, GPZ, Stambena dozvola br. 22286/IV-1897., Zagreb, 28. 6. 1897.).

Dokumentacija o kasnijim zahvatima na zgradi nije sačuvana u Državnom arhivu u Zagrebu, osim projekta Jovana Korke za pregradnju potkrovlja, no uvid u sadašnje stanje zgrade jasno svjedoči o tome kako je poslije pojednostavnjeno glavno pročelje, osobito pročelje drugog kata, te da su na dvorišnoj strani zgrade, na drugom katu, dograđeni provizorni balkoni. Na zgradi su nakon potresa 2020. izvedeni novi zabatni zidovi.

Valorizacija

Zgrada je kvalitetno ostvarenje kasnoga historicizma jednoga od najproduktivnijih arhitektonskih biroa iz povijesti zagrebačke arhitekture – biroa Hönigsberg & Deutsch.

Obje najstarije faze izvedbe građevine (iz 1893. i 1897. godine) vrijedan su primjer vještog kombiniranja različitih stilova, karakterističnog za arhitekturu posljednjih godina 19. stoljeća. Kao vrijedan objekt važan za očuvanje povijesne cjelovitosti Medulićeve ulice, zgradu bi trebalo očuvati i temeljito restaurirati. U Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015. zgrada je kategorizirana kao B1 no s obzirom na izvornu vrijednost projekta, kategoriju bi trebalo povisiti na B0.

Prijedlog smjernica za obnovu

Sanacija zgrade nakon potresa već je počela i početkom studenoga 2020. godine dio je radova već bio završen. Kako je navedeno, izvedeni su novi zabatni zidovi. Zgradu bi trebalo konstruktivno učvrstiti te pri restauraciji, odnosno rekonstrukciji pročelja, u suradnji s Gradskim zavodom za zaštitu spomenika kulture i prirode, ustanoviti izvorni ko-

Projekt pregradnje potkrovlja, Jovan Korke, 1945., DAZ

lorit glavnog pročelja i rekonstruirati ga; isto tako, valjalo bi rekonstruirati raščlambu drugog kata zgrade i popraviti oštećenja na preostalim etažama, na temelju sačuvanih nacrti. Naposljetku, potrebno je na glavnom pročelju rekonstruirati visoki zabat s tornjićem, kao i dekorativne elemente koji su (prema projektu) stajali na erkeru, odnosno izbočenom dijelu glavnog pročelja. U okviru izrade konzervatorske studije sondiranjem također treba ustanoviti izvornu boju stolarije i u skladu s tim je rekonstruirati.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Medulićeva 9 (i greškom uloženi dokumenti pod Medulićevu 3b – stari broj zgrade)

LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965., 24, 64

LELJA DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske, knjiga XXX, Zagreb, 1983., 112, 130

LELJA DOBRONIĆ, Deutsch, Julijo, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1993., prema <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=4659>, pristupljeno 11. 12. 2020.

LELJA DOBRONIĆ, Hönigsberg, Lavoslav (Lav, Leo), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2001. – 2002., 612

*** Zur Baubewegung, *Agramer Zeitung*, 70, 27. 3. 1897., str. 5

Dragan Damjanović

ID 21 Kuća Balaško

Medulićeva 7

KČ	2072
Tip građevine	Ugrađena zgrada (u prizemlju 1 četverosobni stan na stubištu; na katu 1 dvosobni i 1 trosobni stan)
Katnost	Po + VP + 1
Namjena	Stambena
Vrijeme gradnje	1889.
Naručitelj	Ivan Balaško
Projektant	Janko Jambrišak (Karlovac, 1834. – Zagreb, 1892.)
Kasniji zahvati	Recentne pregradnje interijera
Stilske značajke	Zreli historicizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Zgrada se nalazi na zapadnoj strani bloka, odnosno na istočnoj strani Medulićeve ulice. Podignuta je na dotad nezgrađenome mjestu, sudeći prema katastru iz 19. stoljeća, s novom regulacijom za proširenje Medulićeve ulice. S istočne strane kuća ima neveliko dvorište.

Organizacija prostora

Početni potez stubišta nalazi se uz sjeverni zid zgrade, a dvokraki nastavak stubišta na kat, odnosno u podrum, izmaknut je prema jugu. Zgrada u najnižoj etaži ima podrum, a u visokom prizemlju i na katu su stanovi. Oni su tradicionalno organizirani: sobe su okrenute prema ulici, a servisne prostorije dvorišnoj strani. Pa ipak, na svakoj je etaži i po jedna soba orijentirana prema dvorištu. Dvije

skupine prostorija povezane su središnje smještenim uzdužnim hodnikom.

U prizemlju se nalazio najveći stan s odvojenim prostorom za služavku, spretno smještenim nasuprot početnom potezu stubišta. Stan ima tri enfiladno povezane sobe prema ulici. Na katu su dva stana nejednake veličine. Oba imaju po dvije sobe koje gledaju na ulicu, ali onaj veći ima i sobu s pogledom na dvorište.

Podrum je svodjen plitkim bačvastim (segmentnim) svodovima, koji leže na traverzama, odnosno pojasnicama. Plitkim svodovima natkriveni su i podesti stubišta.

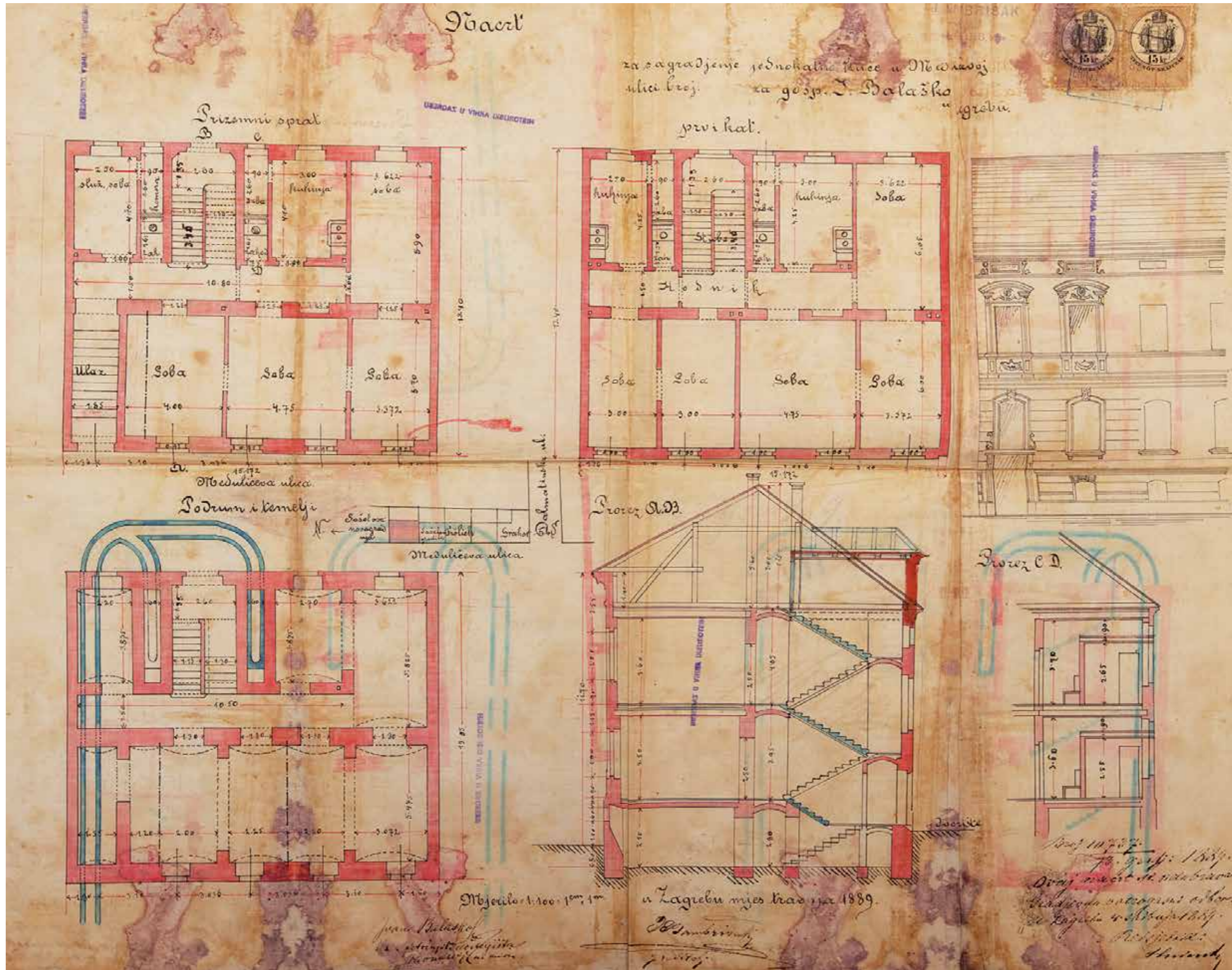
Unutarnja oprema

Od opreme treba istaknuti lijep primjer stubišne ograde od kovanog željeza. Sačuvano je popločenje na odmorštima stubišta te ornamentirani teraco pod u hodniku. Na vratima stanova očuvane su zaštitne rešetke od kovanog željeza. Zaštitne rešetke nalaze se i na podrumskim prozorima.

Pročelja

Riječ je o asimetrično koncipiranom pročelju s pet prozorskih osi. Među njima su tri središnje nešto zbijenije pa je tako diskretno naznačena centralnost, premda ulaz nije u osi pročelja. Ulaz je smješten u prvoj sjevernoj osi; nad vratima je omanji prozor kao nadsvijetlo za stubište. Prozori visokog prizemlja uokvireni su profiliranim okvirom, uz dodatak dekorativnog motiva na mjestu »zaglavnog kamena«. Bogatije opremljeni prozori kata upućuju na to da je ta etaža glavna: parapet je dekoriran nekom vrstom kartuše okružene viticama, nad prozorom je »friz« s girlandom, a povrh njega trokutasti zabat poduprt jakim konzolama. U potkrovlju ispod završnog vijenca su mali prozori.

Tri horizontalne zone pročelja odvojene su razdjelnim vijencima, a u zonama je provedena gradacija u obradi: podrumaska zona ima stiliziranu grublju rustiku, zona prize-

Kuća Balaško,
projekt, Janko
Jambrišak, 1889.,
tlocrt podruma,
prizemlja i kata,
presjek i pročelje,
DAZ

mlja ima kontinuirane trake glatke rustike, a zona kata je posve glatko izvedena.

Krovište

Dvododno krovište pokriveno je biber-crijepom. Na istočnoj strani dodatni volumen prekriva stubišno tijelo. Na toj strani je i nekoliko krovnih kućica.

Pomoćne dvorišne građevine

Nema

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je građena zidovima u opeci. Međukatna konstrukcija je drvena. U konstrukciji kamenog stubišta upotrijebljene su grede od lijevanog željeza I-profila.

Građevinsko stanje

S obzirom na potres, zgrada je u zadovoljavajućem građevinskom stanju. Šteta je na krovu popravljena (pad dimnjaka i zabatnog zida susjedne kuće kbr. 9). Saniranje manjih šteta u unutrašnjosti je u tijeku. Procjena statičara nakon potresa 22. ožujka 2020. bila je: privremeno neuporabljivo.

Faze gradnje

Na temelju odobrenoga i popavljenoga nacрта, građevinska dozvola izdana je 7. svibnja 1889. Stambena (tj. uporabna) dozvola izdana je 12. rujna 1889. godine.

Ulično zapadno pročelje

Prozor u prizemlju

Izvedeno pročelje u pojedinostima pokazuje razlike u odnosu na sačuvani nacrt graditelja Jambrišaka: drukčije su oblikovani nadvoji prozora visokog prizemlja te zabati prozora kata. U oba slučaja projekt je predviđao polukružne (segmentne)

Prozor na prvom katu

oblike nadvoja, odnosno zabata. Također je nad ulazom trebao biti izveden veći prozor za osvjtljenje stubišta. Prvotne ostave u tavanskom prostoru nakon 1945. adaptirane su u skromne stanove (danas napuštene).

Detalj vratnica pročelnog portala
 Detalji rustike u prizemlju

Dvorišno istočno začelje

Valorizacija

Zgrada kategorije B1 (Konzervatorska podloga za Generalni urbanistički plan iz 2015.) skromniji je primjer historičističke donjogradske kuće, sagrađene nakon snažnoga zagrebačkog potresa 1880. godine. Zgrada je vrlo srodna susjednoj kući kbr. 5, što se može objasniti činjenicom da ih je iste godine projektirao isti graditelj.

Prijedlog smjernica za obnovu

Građevinu treba očuvati u postojećem obliku. Ne treba predviđati dogradnje koje bi promijenile vanjski izgled zgrade. Boja i završna obrada pročelja zadovoljavaju. U unutrašnjosti treba sačuvati opremu: stubišnu ogradu od kovanog željeza, vrata sa zaštitnim rešetkama i teraco pod.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Medulićeva 3a (7)

LELJA DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb, 1983., 28, 32

Andrej Žmegač

ID 22 Kuća Šašel Medulićeva 5

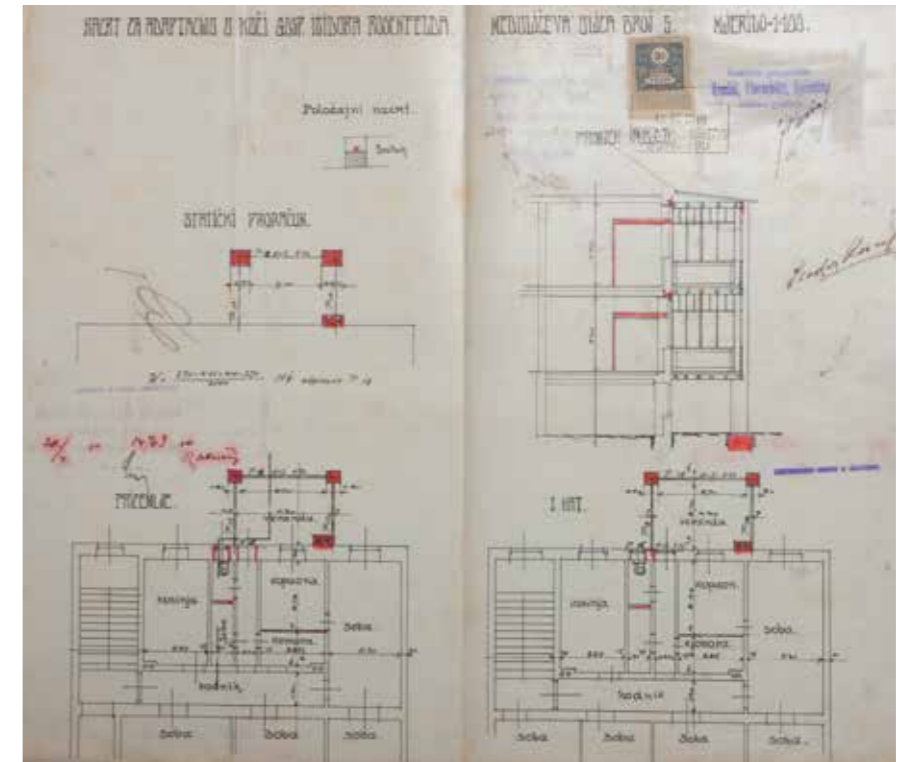
KČ	2073
Tip građevine	Ugrađena zgrada (1 stan na stubištu; u prizemlju četverosobni, a na katu peterosobni)
Katnost	Po + VP + 1
Namjena	Izvorno stambena, danas poslovna
Vrijeme gradnje	1889.
Naručitelj	Valentin Šašel
Projektant	Janko Jambrišak (Karlovac, 1834. – Zagreb, 1892.)
Kasniji zahvati	1910. – dogradnja dvorišne verande 1941. – adaptacija dijela tavana u stan Recentna adaptacija cijele unutrašnjosti
Stilske značajke	Zreli historicizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Zgrada je smještena na zapadnoj strani bloka, odnosno na istočnoj strani Medulićeve ulice. Podignuta je na dotad neizgrađenome mjestu, sudeći prema katastru iz 19. stoljeća, s novom regulacijom za proširenje Medulićeve ulice. S istočne strane kući pripada neveliko dvorište.

Organizacija prostora

Zgrada je sagrađena na pravokutnoj parceli, a sama građevina zaprema kvadratnu površinu. Početni potez stubišta nalazi se uz sjeverni zid zgrade, a dvokrako stubište vodi na kat, odnosno u podrum, u njegovu produžetku. Zgrada u najnižoj etaži ima podrum, svodjen plitkim bačvastim (segmen-

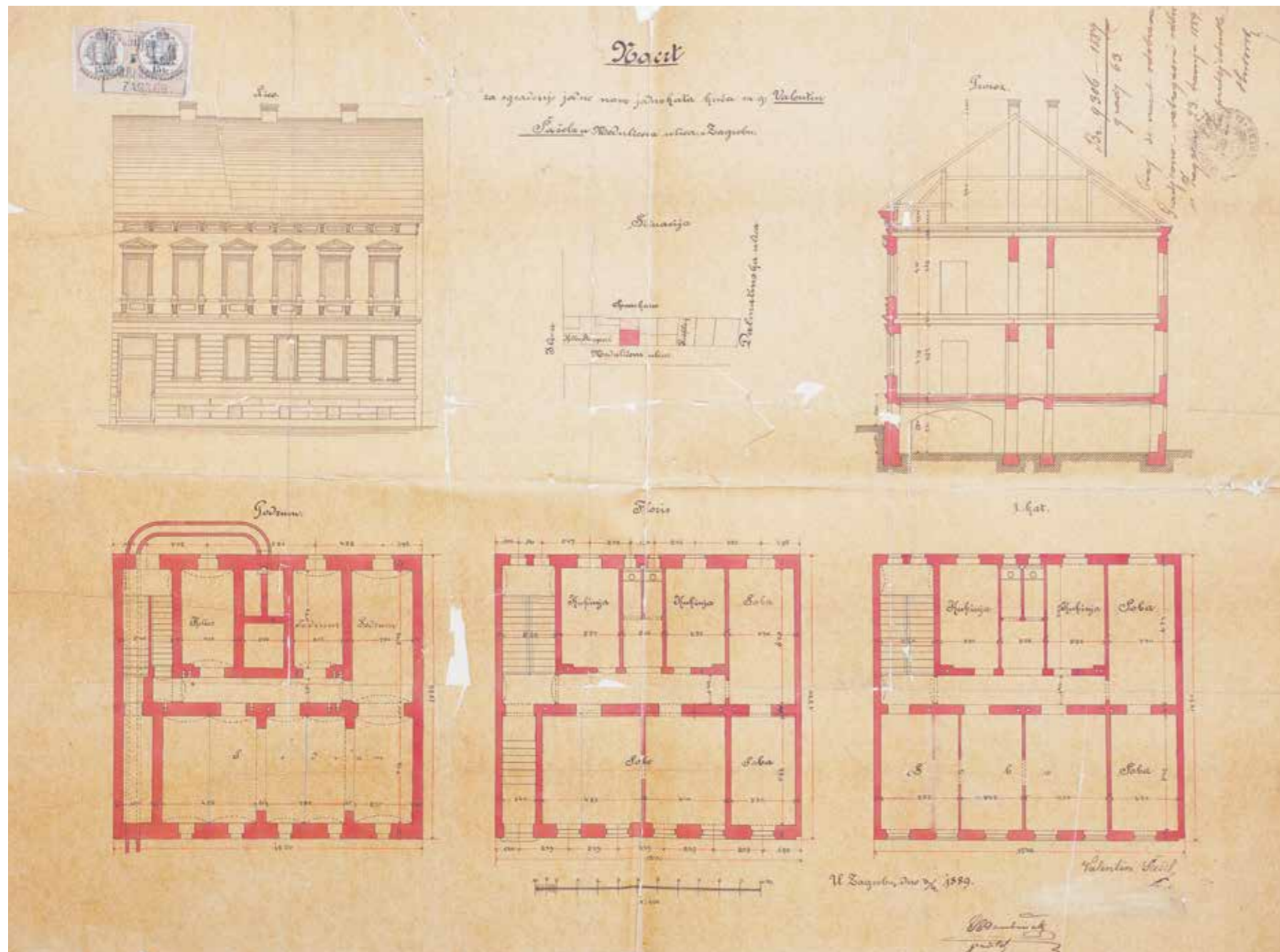

Projekt dogradnje verande, 1910., DAZ

tnim) svodovima, oslonjenima na pojasnice ili pak na željezne traverze. Visoko prizemlje i kat bili su izvorno iskorišteni za tradicionalno organizirane stanove, sa sobama prema ulici, a servisnim prostorijama na dvorišnoj strani. Pa ipak, u svakom je stanu i jedna soba bila orijentirana prema dvorištu (soba u jugoistočnom dijelu). Prema oznakama na izvornom nacrtu, svaki je stan trebao imati po dvije kuhinje. Tlocrtni raspored je na objema etažama jednak, osim što donji stan zbog početnoga poteza stubišta ima nešto manju površinu; shodno tome, ima prema ulici tri sobe, a gornji stan četiri. Dvije skupine prostorija, prema ulici, odnosno prema dvorištu, povezuje središnje smješten uzdužni hodnik. Na dvorišnoj strani stoji tijelo starije verande, približno kvadratnoga tlocrtnog oblika. U podnožju stoji na stupovima, a zatvoreni prostori pridruženi su visokom prizemlju i katu.

Unutarnja oprema

Zgrada je u cjelini recentno adaptirana; nisu sačuvani nikakvi povijesni detalji.

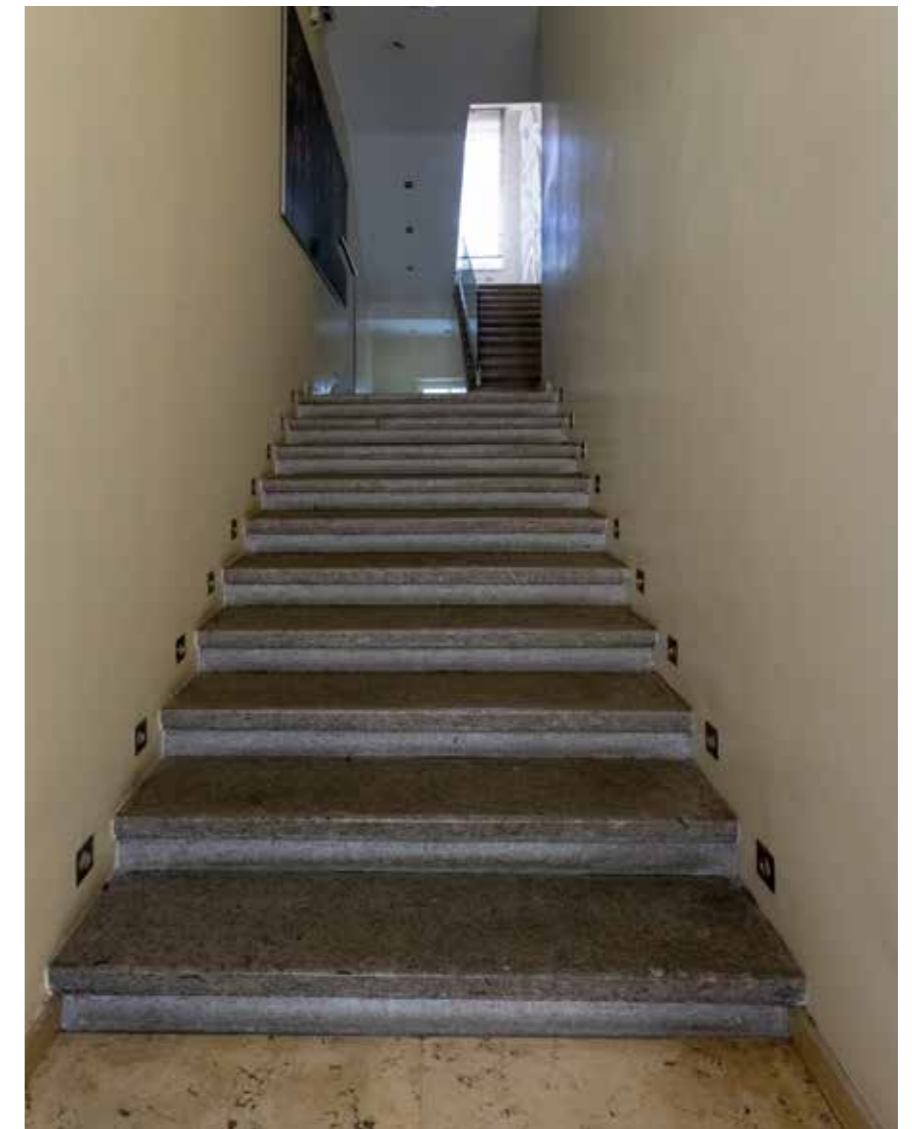
Kuća Šašel, projekt, Janko Jambrišak, 1889., pročelje, presjek, tlocrt podruma, prizemlja i kata, DAZ

Pročelja

Riječ je o asimetrično koncipiranom pročelju sa šest prozorskih osi. Ulaz je smješten u prvju sjevernoj osi; nad vratima se nalazio omanji prozor kao nadsvjetlo za stubište. Prozori visokog prizemlja su jednostavniji, obrubljeni profiliranim okvirom i dekorativnim zaglavljem kamenom. Visoki prozori kata istaknuti su bogatijom opremom: parapetna

ploha dekorirana je biljnim motivom te odozgo zaključena reduciranom varijantom gređa. Nad prozorima »friz« nosi markantne parove cvjetnog motiva, a nad njim je trokutasti zabat. Pročelje je pak zaključeno gređem u kojemu nalazimo friz s isprekidanom biljnom dekoracijom; posebno su zanimljive male lavlje glave na završnom vijencu.

Donja zona pročelja izvedena je u trakama stilizirane rustike, a zona kata izvedena je glatko. Realizirano pročelje odstupa od projekta graditelja Jambrišaka u zanemarivim pojedinostima (oblikovanje portala i prozora nad njim).

Stubište

Na pročelju je spomen-ploča hrvatskome književniku, književnom povjesničaru i prevoditelju Slavku Ježiću (1895. – 1969.).

Krovište

Dvodvodno krovište pokriveno je biber-crijepom. Dodatni volumen na dvorišnoj strani rezultat je adaptacije iz 1941. godine. Krovni prozori rezultat su recentne adaptacije.

Pomoćne dvorišne građevine

Nema

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je građena zidovima u opeci. Izvorna međukatna konstrukcija bila je drvena. U podrumu su zidani svodovi kombinirani s traverzama od lijevanog željeza. Događena veranda iz 1910. građena je pretežito od drva.

Građevinsko stanje

S obzirom na potres, zgrada je u zadovoljavajućem građevinskom stanju. Nisu vidljive štete na zidovima ni na krovu. Procjena statičara nakon potresa 22. ožujka 2020. bila je: uporabljivo.

Faze gradnje

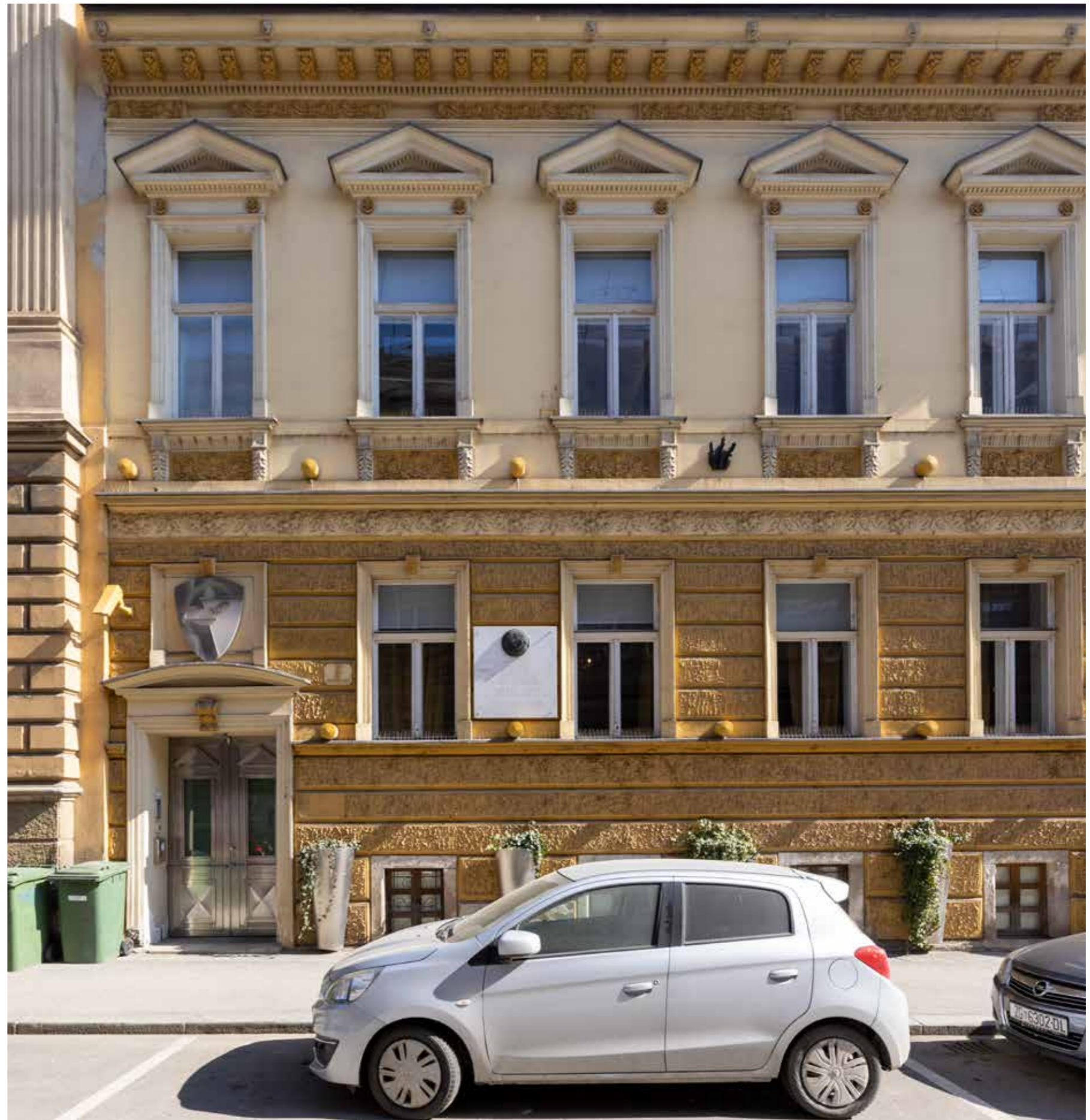
Građevinska dozvola izdana je 23. travnja 1889., a stambena (tj. uporabna) dozvola 31. kolovoza 1889. godine.

Prva adaptacija realizirana je 1910. (građevinska dozvola 30. travnja 1910.), kad je projekt za dogradnju tadašnjem vlasniku Izidoru Rosenfeldu izradilo građevinsko poduzeće Kaučić-Florschütz-Gyiketta; riječ je o verandi dograđenoj s dvorišne strane. Za pristup verandi iskorišten je jedan od dotadašnjih dvaju zahoda. Rosenfeld je ujedno zatražio da po jednu kuhinju na svakoj etaži adaptira u kupaonicu. Stambena dozvola za verandu izdana je 14. rujna 1910. godine.

Druga adaptacija realizirana je 1941. (građevinska dozvola od 7. ožujka 1941.), kad je investitorica Branka Cvetković (supruga sekretara Ministarstva unutarnjih djela) adaptirala istočni dio tavana u stan. Projekt je izradio inž. Jovan Korka. Time je nastao novi volumen u krovnoj zoni, u središnjem dijelu dvorišne strane zgrade. Stambeni prostor bio je namijenjen služavki, a sastojao se od sobe, kupaonice i predsoblja.

U najnovijim adaptacijama (najprije za Veleposlanstvo Španjolske, a potom za tvrtku *Sokol*) ostakljen je tavanski prostor i izvedena terasa povrh starije verande, dograđena je prizemna veranda sjeverno uz onu stariju, otvaraju se

Ulično zapadno pročelje

Pročelni portal

Parapet prozora na prvom katu

Zaglavni kamen pročelnog portala

krovni prozori na uličnoj strani, obnavlja pročelje i unutrašnjost, uz gubitak sve povijesne opreme.

Valorizacija

Zgrada kategorije B2 (Konzervatorska podloga za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015.) skromniji je primjer historicističke donjogradske kuće, sagrađene nakon snažnog zagrebačkog potresa 1880. godine. Zgrada je vrlo srodna susjednoj kući kbr. 7, što se može objasniti činjenicom da ih je iste godine projektirao isti graditelj.

Zgrada je doživjela brojne adaptacije i dogradnje; osim pročelja, malo toga pokazuje njezinu povijesnu pripadnost.

Prijedlog smjernica za obnovu

Građevinu treba po mogućnosti očuvati u postojećem obliku. Nisu poželjne dogradnje koje bi promijenile vanjski izgled zgrade.

Treba provjeriti opravdanost bojenja pročelja u dva tona, koje je možda nepovijesno. Potom treba ukloniti cilindrične izbočine nad vijencem prizemlja, odnosno kata, koje su postavljene u posljednjoj adaptaciji. Isto vrijedi za postolja za zelenilo prislonjena uz pročelje te neprimjereno oblikovan znak tvrtke nad ulazom, koji negira prozor na tome mjestu. Neprimjerena su i nova vrata od inoksa, možda oblikovana po uzoru na stara drvena. Na dijelu podrumskih prozora nedostaju rešetke od kovanog željeza, pa ih treba nadomjestiti.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Medulićeva 3 (5), 5

LELJA DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb, 1983., 28, 32

Andrej Žmegač

ID 23 Kuća Rossipal Medulićeva 3

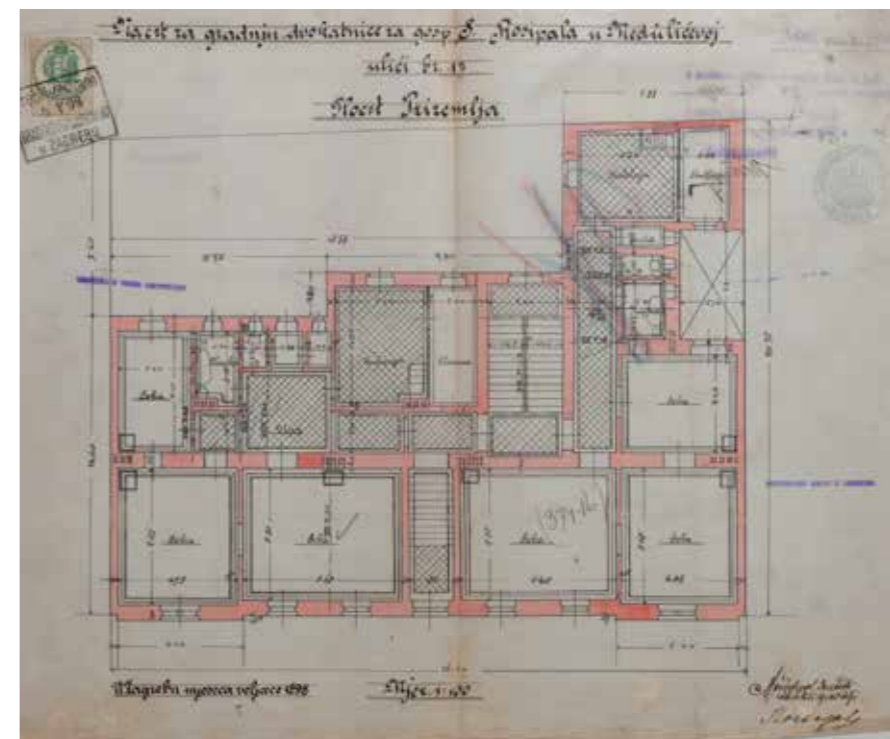
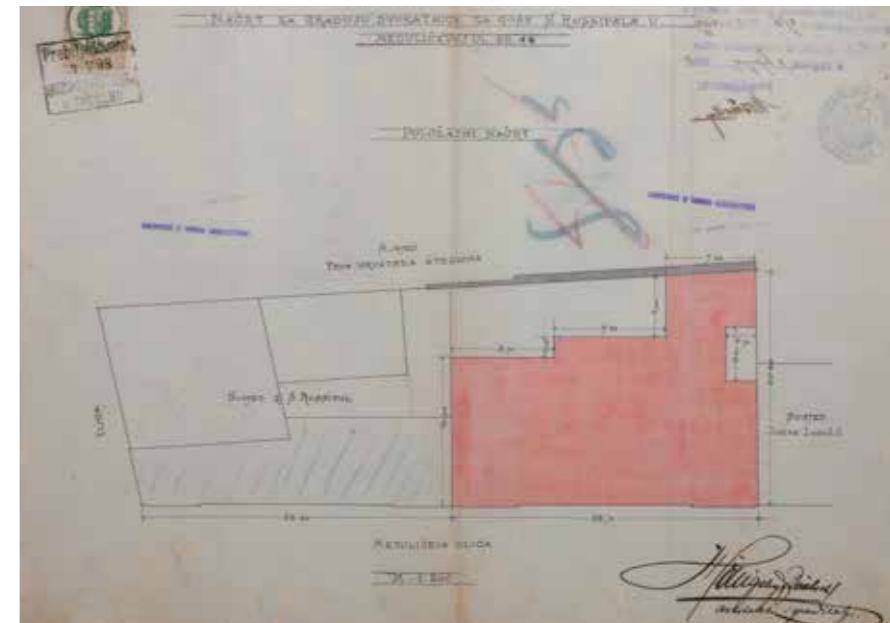
KČ	2074
Tip građevine	Ugrađena zgrada (2 stana na stubištu; u prizemlju 2 trosobna, na katovima 1 trosobni i 1 četverosobni)
Katnost	Po + VP + 2
Namjena	Stambena
Vrijeme gradnje	1898. – 1900.
Naručitelj	Eduard (Slavoljub) Rossipal
Projektanti	Hönigsberg & Deutsch – Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – Zagreb, 1911.) i Julije Deutsch (Linhartovy, 1859. – Zagreb, 1922.)
Kasniji zahvati	Recentni zahvati u interijeru
Stilske značajke	Zreli historicizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Zgrada je smještena na zapadnoj strani bloka, odnosno na istočnoj strani Medulićeve ulice. Podignuta je na dotad neizgrađenome mjestu, sudeći prema katastru iz 19. stoljeća, s novom regulacijom za proširenje Medulićeve ulice. S istočne strane kući pripada neveliko dvorište.

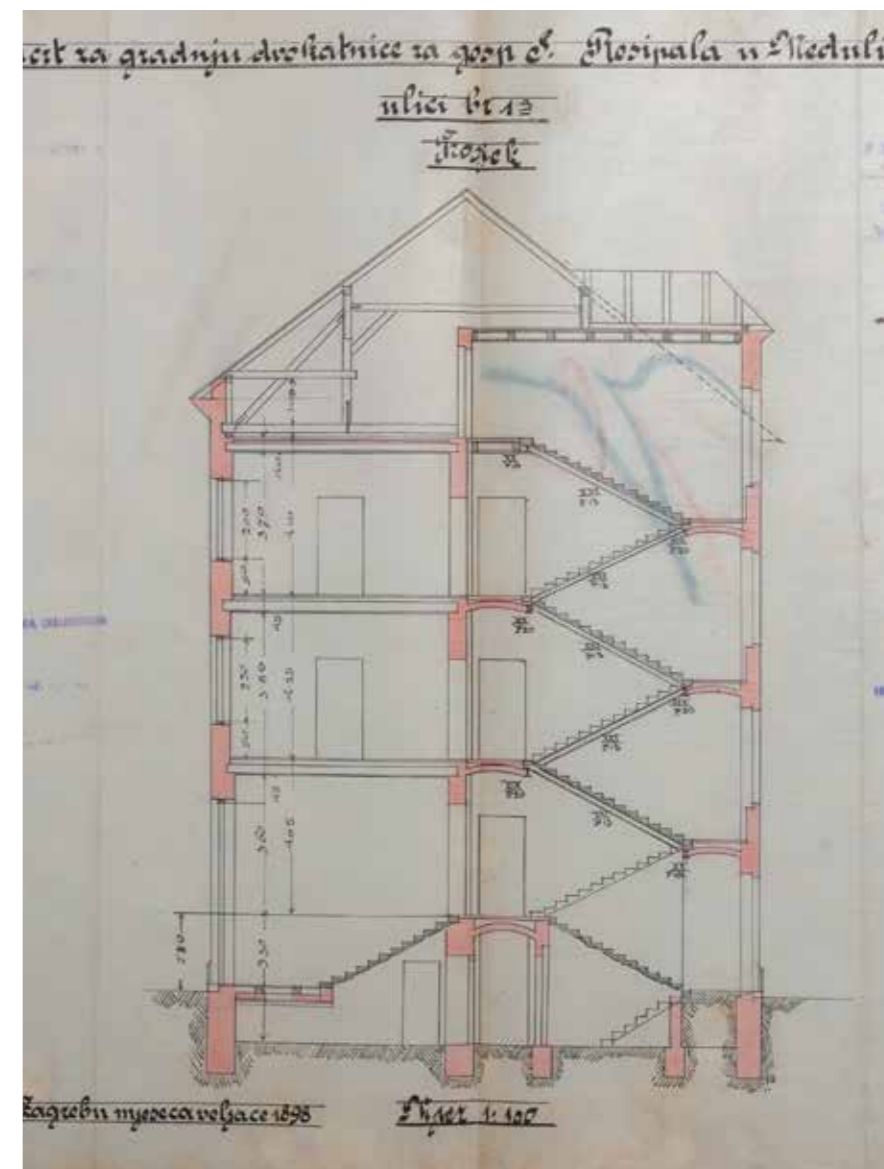
Organizacija prostora

Na približno pravokutnoj parceli sagrađena je najamna dvokatnica. Stubište u osi zgrade vodi do razine visokog prizemlja, a u nastavku dvokrako stubište vodi na katove, odnosno u podrum. Zgrada u najnižoj etaži ima podrum,

Kuća Rossipal, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1898. (neizvedena varijanta), situacija i tlocrt prizemlja, DAZ

a u visokom prizemlju i na dva kata su stanovi. Na svakoj su etaži po dva stana (u zgradi je ukupno šest stanova). Tradicionalno su organizirani (sobe su okrenute prema ulici, a servisne prostorije dvorišnoj strani). Povezuje ih središnje smješten uzdužni hodnik. U prizemlju, zgrada prema ulici

Projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1898., presjek, DAZ

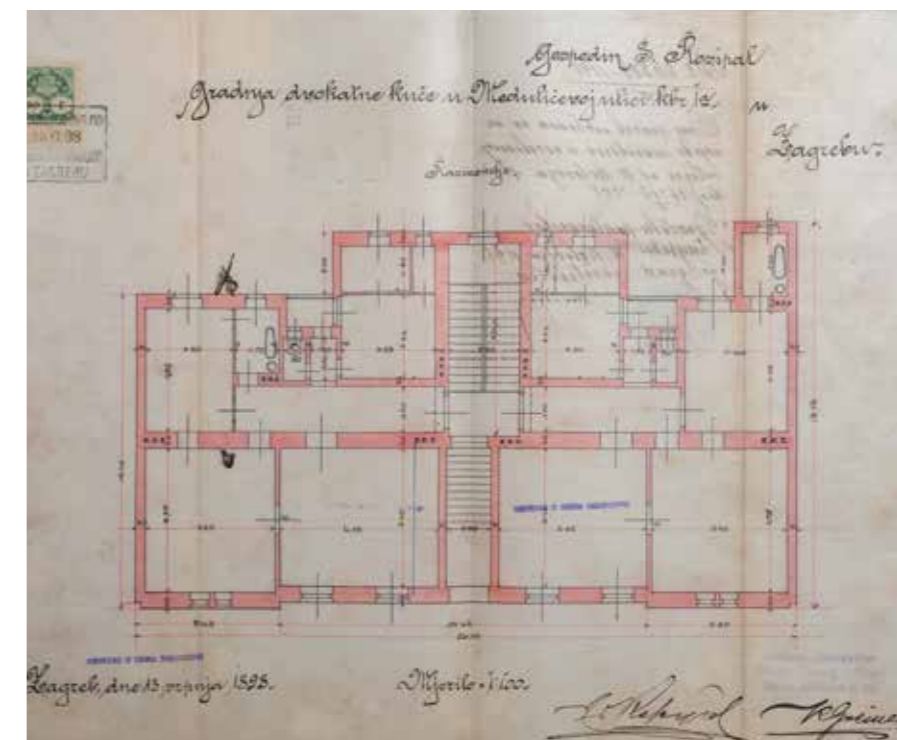
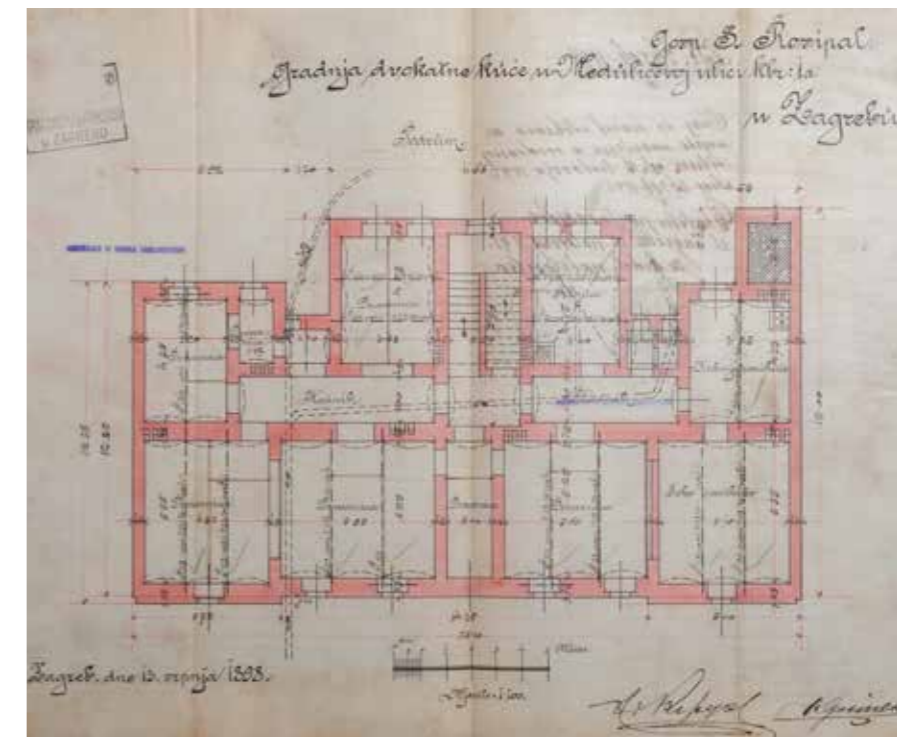
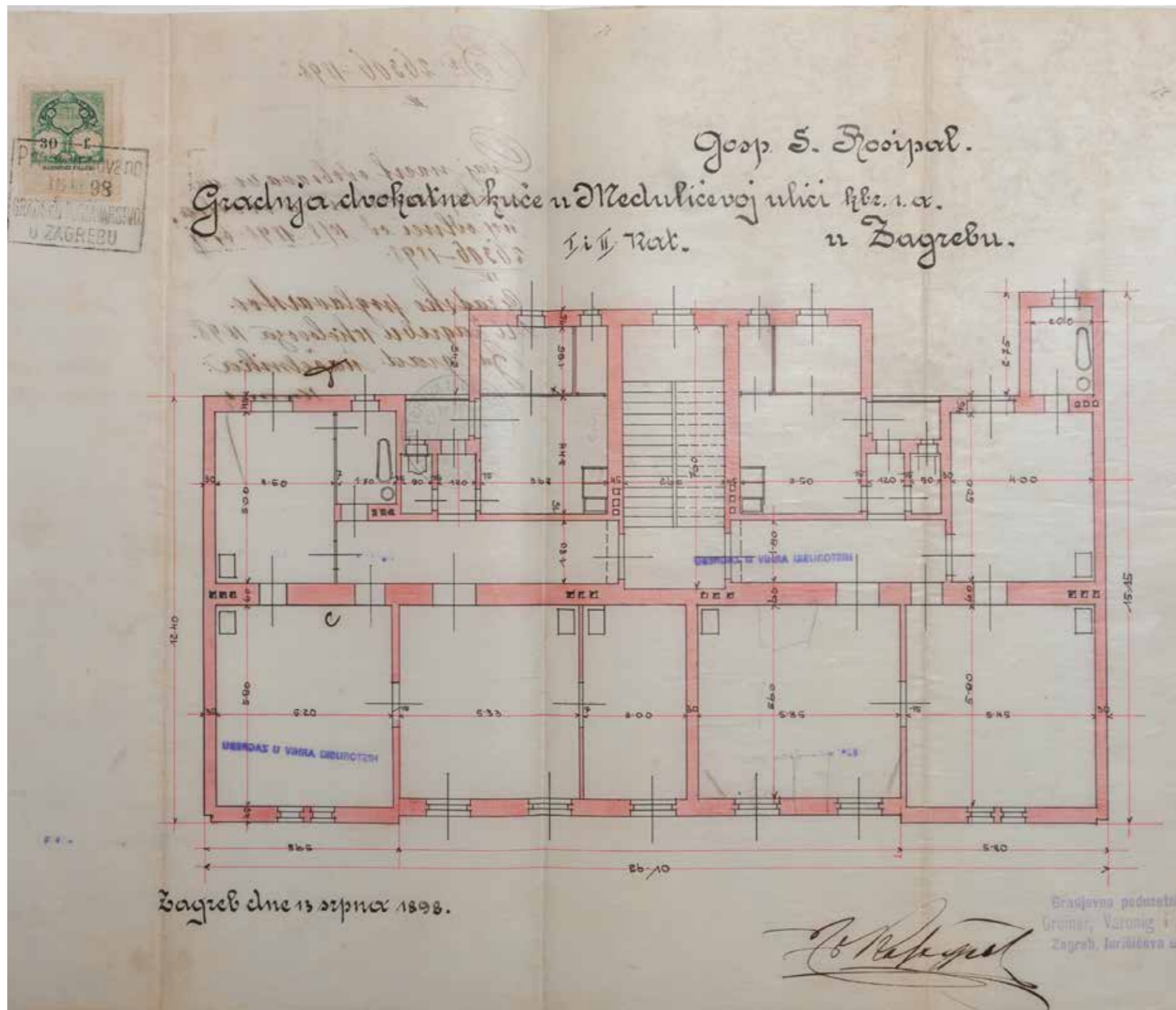

ima četiri sobe, a na katovima po pet; sobe su tradicionalno povezane u enfiladu. Stanovi u prizemlju su podjednake površine, dok su oni na katovima nejednaki.

Podrum je svodjen plitkim bačvastim (segmentnim) svodovima, koji leže na željeznim traverzama. Izvorno je podrum služio za drvarnice, s iznimkom južne strane zgrade, gdje

Prozor u stubištu • Stubište

Popločenje poda u stubištu

Kuća Rossipal, projekt Hönlberg i Deutsch, 1898. (izvedena varijanta), tlocrt prizemlja i katova, DAZ

je bio uređen stan za pazikuću (soba prema ulici, a kuhinja prema dvorištu). Plitkim segmentnim svodovima natkriveni su i podesti stubišta. U konstrukciji stubišta također su korištene grede od lijevanog željeza I-profila.

Unutarnja oprema

Sačuvana su originalna bogato izvedena vrata u zgradu, kojima su slobodni prostori drvenoga okvira opremljeni

dekorativnim rešetkama od kovanog željeza; rešetke su sačuvane i na podrumskim prozorima. Od unutarnje opreme treba navesti karakterističnu stubišnu ogradu od kovanog željeza. Sačuvano je i originalno popločenje keramičkim

Kuća Rossipal, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1898., pročelje, DAZ

pločicama u stubištu te u pomoćnim prostorijama u stanovima. Ulazna vrata u stanove izvedena su s ukladama i imaju zaštitne rešetke od kovanog željeza. Očuvane su dijelom i historicističke kaljeve peći u sobama.

Pročelja

Ulično pročelje izvedeno je kao simetrično sedmeroosno pročelje s bogato oblikovanim ulazom u središnjoj osi. Ni-

ša ulaza flankirana je vrlo bogato dekoriranim konzolama (lisnati i cvjetni motivi), koje nose polukružni (segmentni) zabat. Sred zabata u motivu grba označeno je slovo R (investitor Rossipal), a podno gređa lijevo još i B, te desno 1. Zona visokog prizemlja pročelja opremljena je stiliziranim rustikom i odvojena vijencem od katova. Oni su pak glatko izvedeni sa središnjom osi diskretno naglašenom plitkim istakom. Opremom je istaknut prvi kat: parapetna zona dekorirana je balustradom, a prozori su nadvišeni trokutastim zabatima i uokvireni trakama vegetabilnih motiva. Pročelje je flankirano bočnim rizalitima obrubljenima velikim redom kaneliranih korintskih pilastara, a oni na svim etažama donose motiv udvojenog prozora. Zanimljivo je da je to rješenje primijenjeno i na podrumskim prozorima, koji se i visinom razlikuju od ostalih podrumskih prozora. Prozori prvog kata na rizalitim flankirani su polustupovima. Pročelje završava zonom gređa, u kojem je friz opremljen nizom horizontalnih kartuša i okruglih okulusa iz kojih se šire biljne vitice. Rizaliti su prema prvotnom projektu trebali nositi strme krovne završetke, ali se u konačnici od toga odustalo.

Pročelje je ožbukano glatkom žbukom oker boje. Južna (zabatna) ploha zgrade nije ožbukana.

Na pročelju je spomen-ploča slikaru Miroslavu Kraljeviću, koji je umro u toj kući 1913. godine.

Krovište

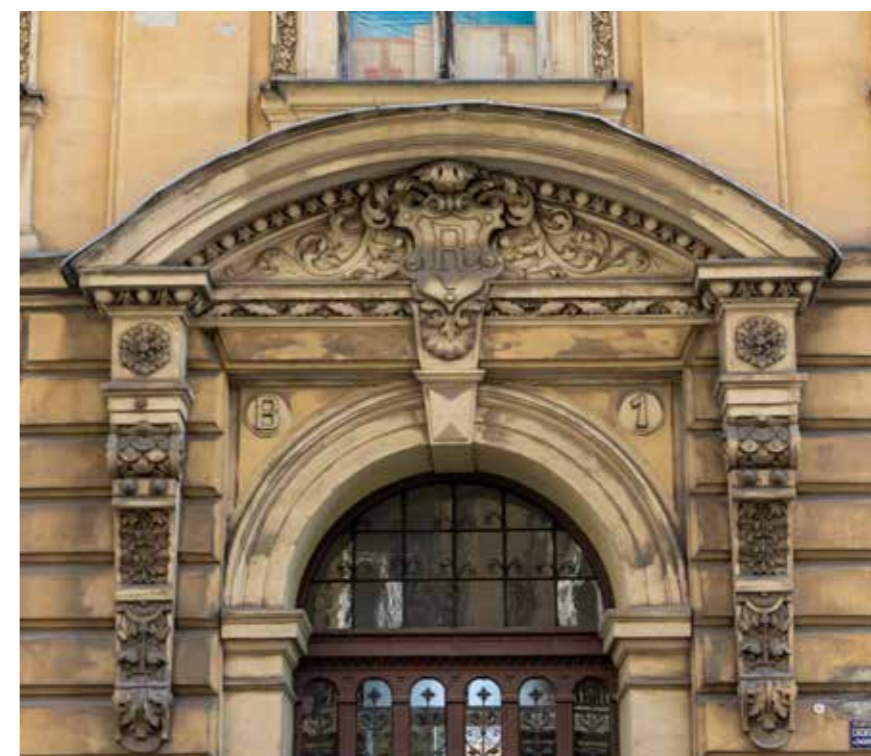
Dvodno krovište ima na dvorišnoj strani dodatni volumen koji prekriva tamošnje rizalitno tijelo. Pokrov je izveden biber-crijepom.

Pomoćne dvorišne građevine

Nema

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je građena masivnim zidovima u opeci, a međukatne konstrukcije su drvene. Plitki svodovi oslonjeni su na

Ulično zapadno pročelje
Balkon prvog kata na rizalitu
Gornji dio portala

grede (traverze) od lijevanog željeza. Stubište je kameno.
Podovi su popločeni keramičkim pločicama.

Dvojni prozori na rizalitu • Prozor na prvom katu • Prozor na drugom katu

Građevinsko stanje

S obzirom na potres 22. ožujka 2020., zgrada je u zadovoljavajućem građevinskom stanju. Trebalo je provjeriti čvrstoću dimnjaka i završnog vijenca, kako je navedeno u preporuci na žutoj oznaci (privremeno neuporabljivo) nakon brzog pregleda statičara. Uočena su manja oštećenja žbuke na pročelju. Od curenja vode oštećen je završni vijenac na južnoj strani zgrade.

Faze gradnje

Građevinska dozvola investitoru Rossipalu za novogradnju dvokatnice u Medulićevoj ulici izdana je 4. lipnja

1898. U njoj se mogu naći zanimljive odredbe, kao »da glavni vienac na toj dvokatnici izvedete tako, da ne bude sezao u zračni prostor susjeda« te ona da rizaliti ne smiju biti dublji nego u projektu, tj. 0,30 m. Međutim, 13. srpnja 1898. pojavljuje se inačica projekta, kojom je projekt djelomice izmijenjen: promjene se odnose na položaj stubišta na katovima, koje nije više u južnom dijelu zgrade, nego se sada nastavlja na početni potez u osi ulaza u zgradu. Također je drukčiji raspored servisnih prostorija; zbog toga je preinačen tlocrtni oblik istočne, dvorišne strane zgrade. U cjelini je prvotno asimetrični raspored pretvoren u gotovo simetrični. Očigledno je i pročelje doživjelo izmjene (novi nacrt, međutim, nije sa-

čuvan), jer mu je današnji izgled drukčiji nego u prvom projektu. Prema izvornom projektu (iz veljače 1898.) nad bočnim rizalitima trebale su u zoni krovišta stajati završne kućice strmih krovova, a cijela zona katova trebala je biti opremljena pilastrima velikoga reda, a ne tek rizaliti. Novo rješenje bilo je nešto skromnije i jeftinije, no njime su ipak predviđeni u zoni podruma bočno i veći udvojeni otvori (vjerojatno zbog stana pazikuće). Novi projekt odobren je 10. kolovoza 1898. godine.

Stambena (tj. uporabna) dozvola izdana je 2. svibnja 1899. No dozvolu nije dobio stan pazikuće u podrumu jer je uočena vlaga. Taj dio dobio je stambenu dozvolu 26. siječnja 1900. godine.

Valorizacija

Zgrada kategorije B0 (prema Konzervatorskoj podlozi Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba iz 2015.) karakterističan je primjer najamne zgrade zrelog historicizma, uz nešto bogatiji sastav dekorativnih arhitektonskih elemenata na pročelju nego što bi to bilo tipično. U tom smislu ističe se bogata izvedba okvira portala te motiv udvojenih prozora u rubnim rizalitima.

Ipak, izvedeno pročelje je reducirana varijanta prvotnog projekta, prema kojemu su rizaliti trebali biti nadvišeni strimim krovnim kućicama, a zona katova trebala je biti bogatije artikulirana pilastrima; takva izvedba nosila bi izraženiji historicistički pečat.

Prijedlog smjernica za obnovu

Kao istaknuti primjer historicističke najamne zgrade, i k tome nenarušenu naknadnim dogradnjama ili preinakama, građevinu treba očuvati u postojećem obliku. Nisu dopuštene dogradnje koje bi promijenile vanjski izgled zgrade. Boja i završna obrada pročelja zadovoljavaju, ali pročelje treba popraviti i održavati; isto vrijedi za limariju i stolariju. U unutrašnjosti treba sačuvati opremu, poput stubišne ograde od kovanog željeza, originalnih vrata, zaštitnih rešetaka, a po mogućnosti i kaljeve peći. Pri obnovi valja razmotriti mogućnost rekonstrukcije visokih krovova s mansardnim prozorima iznad rizalita, no o tome će se definitivna odluka donijeti nakon izrade konzervatorske studije.

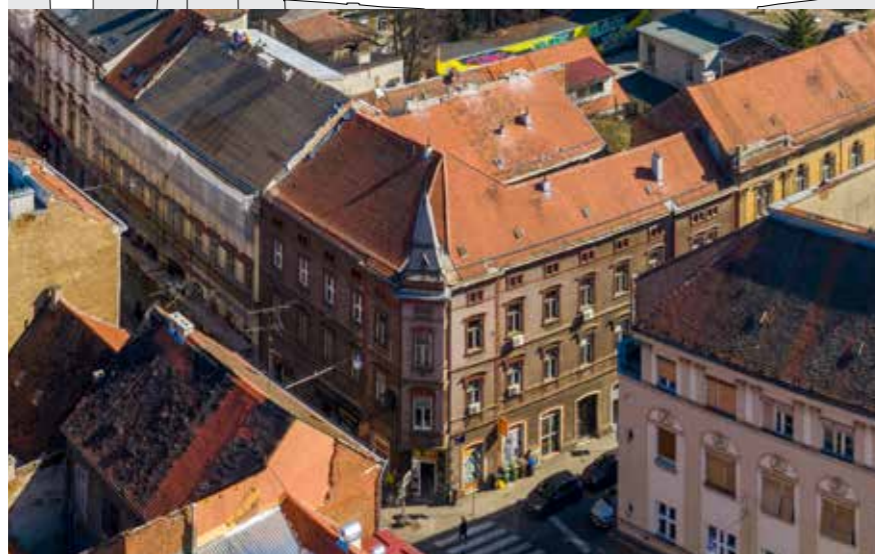
Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Medulićeva 1 (3)

LELJA DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb, 1983., 112, 130

Andrej Žmegač

Dvorišno istočno začelje

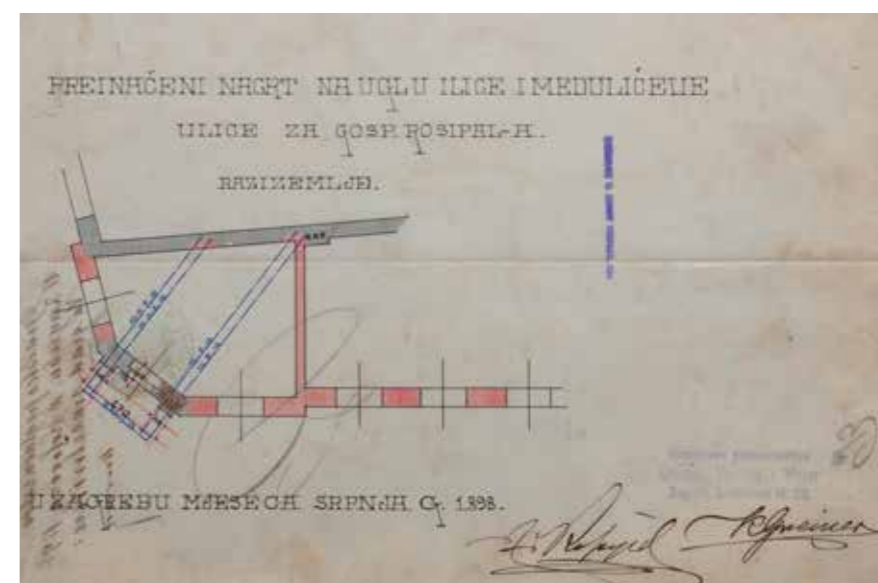
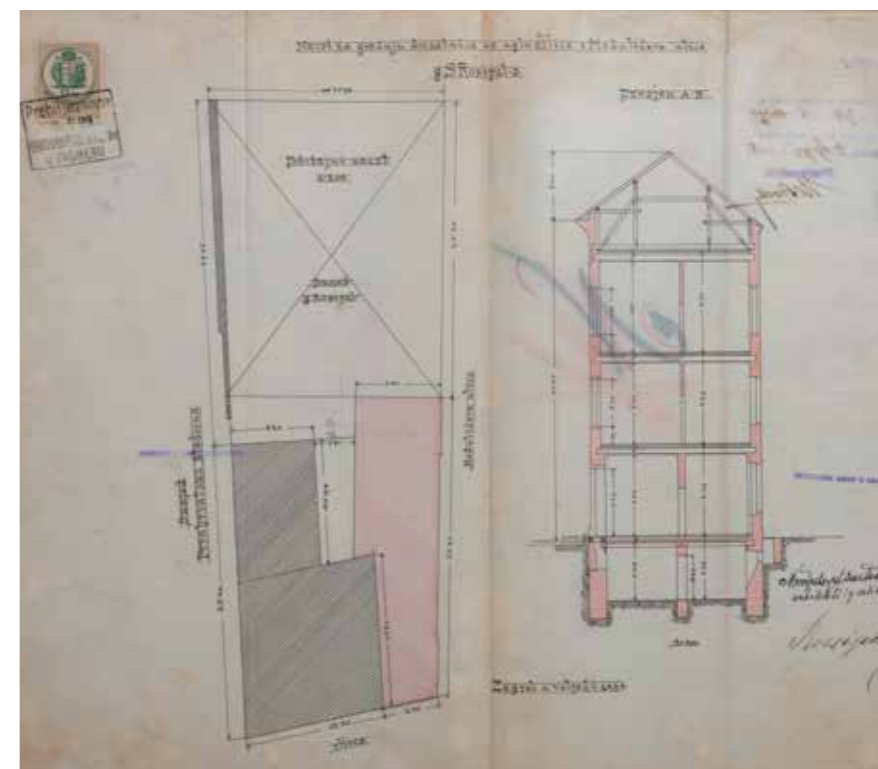
ID 24 Kuća Rossipal

Medulićeva 1 / Ilica 57

KČ	2075
Tip građevine	Uglovnica (dva odvojena stubišta, svako s 1 stanom na katu – trosobnim u Medulićevoj i peterosobnim u Ilici)
Katnost	Po + P + 2
Namjena	Stambeno-poslovna
Vrijeme gradnje	1865., 1898./1899.
Naručitelj	Eduard (Slavoljub) i Wilhelmina Rossipal
Projektant	Hönigsberg & Deutsch – Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – Zagreb, 1911.) i Julije Deutsch (Linhartovy, 1859. – Zagreb, 1922.)
Kasniji zahvati	2002. – uređenje interijera frizerskoga salona <i>Vinola</i> prema projektu arhitekta Filipa Kožarića
Stilske značajke	Kasni historicizam (eklekticism)

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

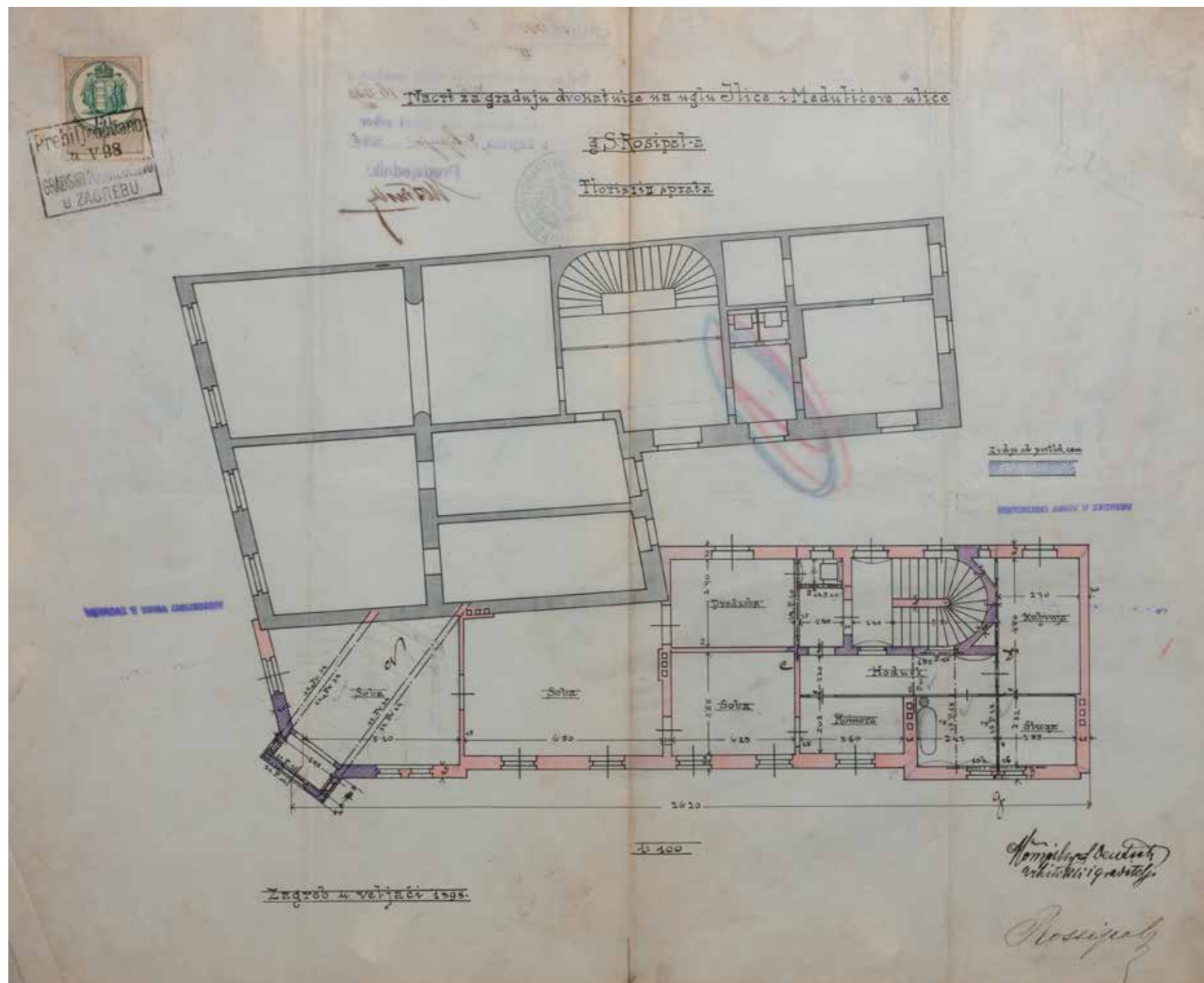
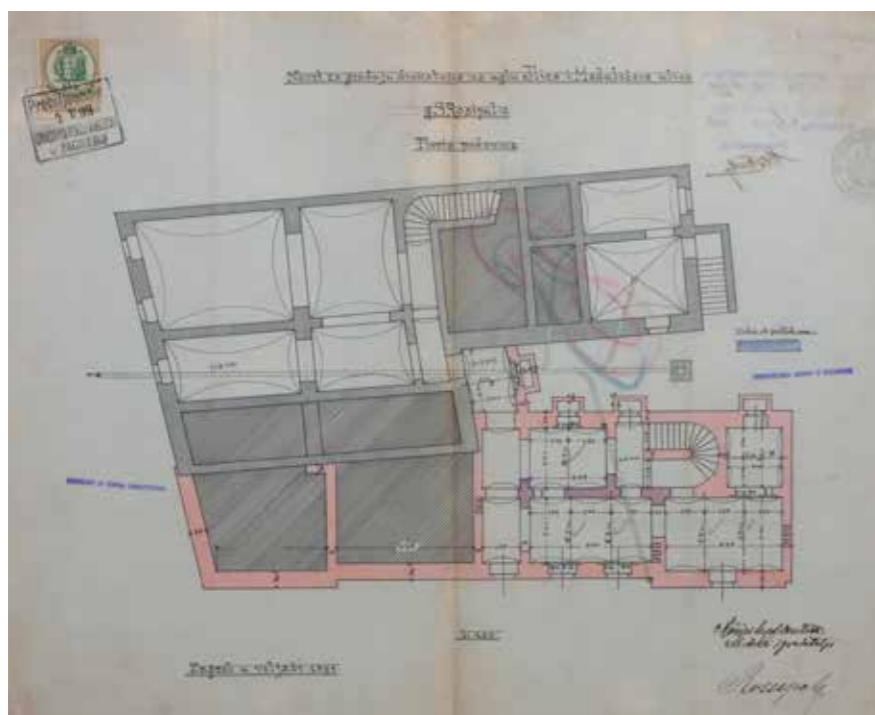
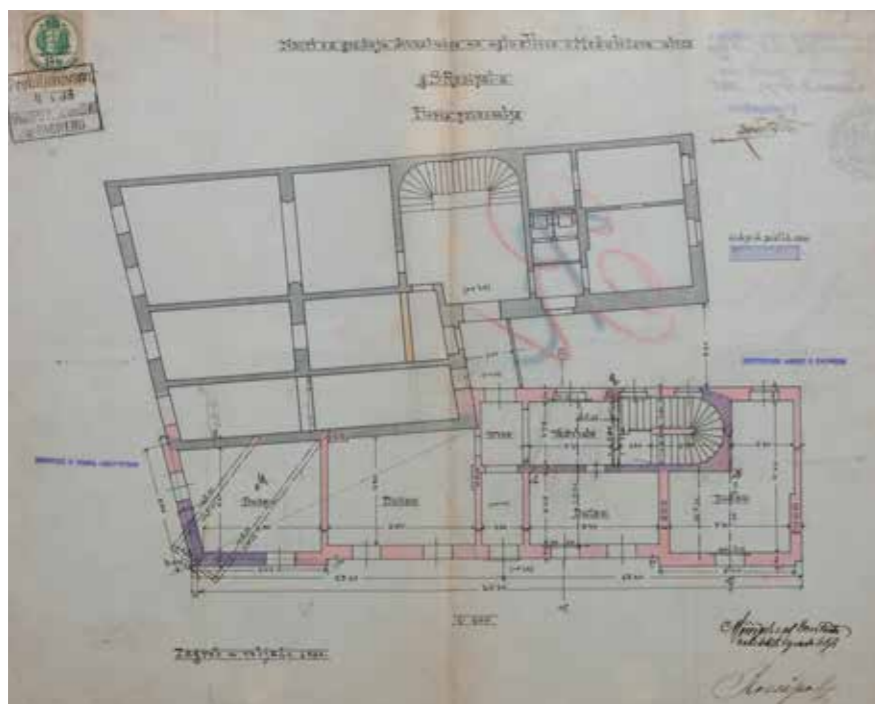
Dvokatna uglovnica s potkrovljem smještena je na kat. čestici 2075, na samom sjeverozapadnom dijelu bloka, određenom križanjem Ilice i Medulićeve ulice. Pročelje prema objema ulicama je podjednako reprezentativno. Tlocrtno odrezani ugao, koji u prizemnom dijelu ima ulaz u trgovinu, posebno je naglašen tako da je na katovima riješen kao pomolak (erker) natkriven krovnim tornjem. Svojom ukupnom visinom uglovnica Rossipal prati susjednu rano-historicističku stambeno-poslovnu zgradu Rath u Ilici 55 iz 1863., te drugu, neorenesansnu stambenu zgradu Rossipal sagrađenu 1899. godine.

Kuća Rossipal, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1898., situacija i presjek, DAZ

Projekt pregradnje ugaonog dijela prizemlja, Greiner, Varonig i Meyer, 1898., DAZ

Na katastru iz 1864. godine vidi se da je parcela (tada k. č. 611) proširivana za dio susjedne (k. č. 612) na kojoj je planirana nova gradska ulica (danas Medulićeva). Već 1865., prije provedene regulacije nove donjogradske ulice i nje-

Kuća Rossipal, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1898., tlocrt prizemlja, podruma i katova, DAZ

zina spoja s Ilicom, sagrađena je prvotna građevina, koja je 1899. godine dograđena novim zapadnim dijelom uz Medulićevu. Iako su dvije zgrade Rossipal u početku bile na istoj katastarskoj čestici, tijekom 20. stoljeća provedena

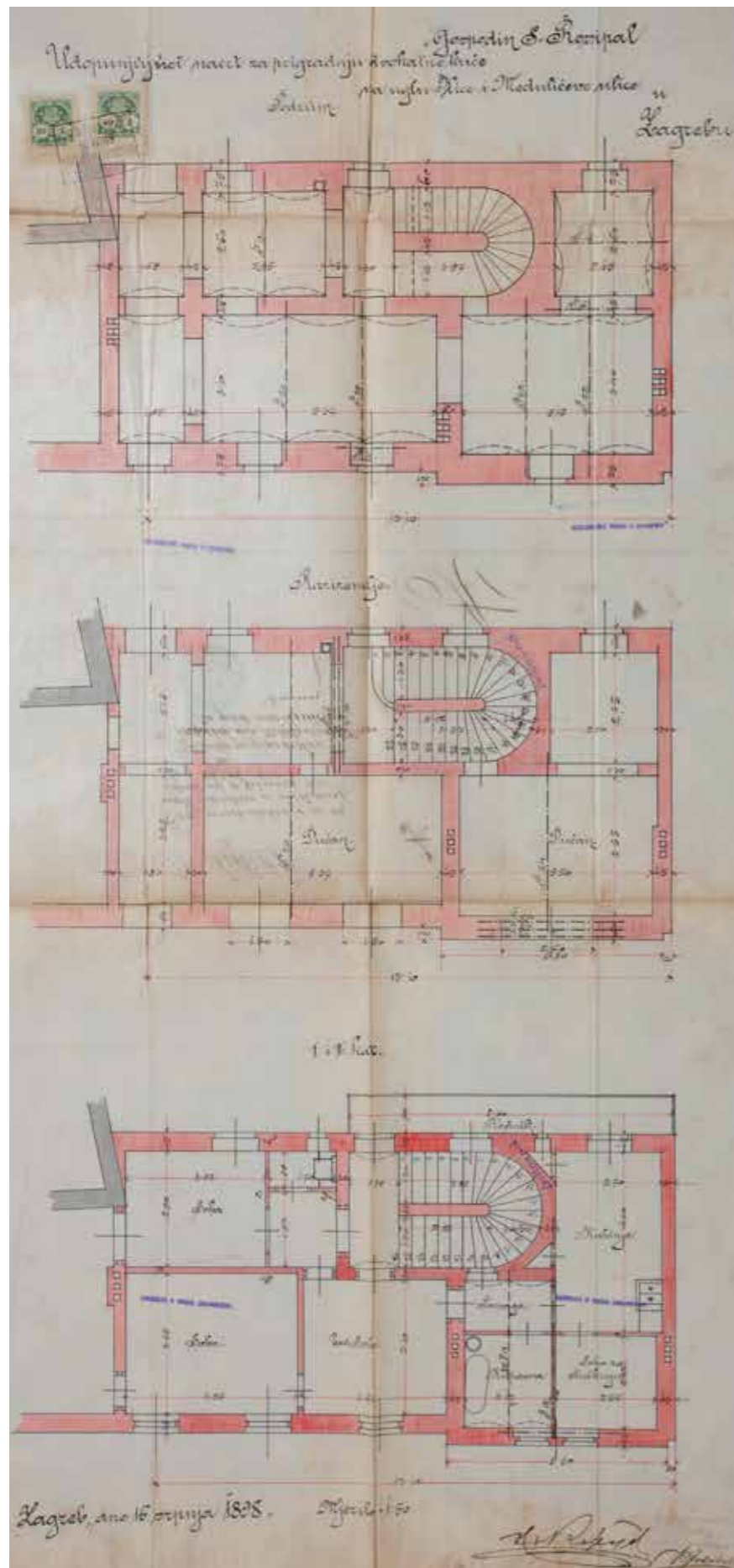
je dodatna parcelacija i zatvoren je manji prolaz s čestice na česticu s dvorišne strane.

Organizacija prostora

Većim dijelom uglovnica Rossipal ispunjava parcelu pravokutnoga oblika, kojoj je uža stranica orijentirana prema

Ilici, a duža prema Medulićevoj ulici. Uz dva ulična križanja, još je jedno uz istočni dio bloka, kojim zatvara tlocrtni U-oblik. U središnjem dijelu je usko unutarnje dvorište.

Na sjevernom pročelju u prizemnom dijelu ulazi se u čak četiri manja lokala (prodavaonica rublja, modnoga nakita, zlatar i prazan prostor), u uglu u jedan poveći (prodavaoni-

ca živežnih namirnica), dok zapadno pročelje sadrži ulaz u stambeni dio zgrade te još dva manja lokala južno od njega (jedan prazan prostor te poznati frizerski salon). Svaki od iličkih lokala, kao i ugaoni, sadrži po dvije prostorije, dok lokali uz Medulićevu sadrže po jednu prostoriju. Ukupna svijetla visina prizemlja je 3,74 metra.

Prvi i drugi kat projektirani su kao stambeni, visine od 3,5, odnosno 3,8 metra. Ulaz u stambeni dio zgrade je u središnjem dijelu zapadnoga pročelja; malim vestibulom vodi najprije do prvoga stubišta, a potom i do unutarnjeg dvorišta; njime se, u istoj osi i slijedu, pristupa i starijem dijelu zgrade s drugim stubištem. Na katovima su stariji i noviji dio zgrade potpuno razdijeljeni, pa se zapadnim stubištem pristupa dvjema stambenim i poslovnim jedinicama, a istočnim (starijim) trima jedinicama na katovima (samo je jedna jedinica orijentirana isključivo prema unutarnjem dvorištu). Veće i reprezentativnije prostorije stambenih katova smještene su uz sjeverno pročelje, s najvećom prostorijom u ugaonom dijelu, dok su gospodarske prostorije smještene u južnim dijelovima zgrade. Uz gospodarski dio i stubište »novijega« dijela zgrade, a prema unutarnjem dvorištu, nalazi se na svakome od stambenih katova i svojevrsni gospodarski balkon, kao i na prvom katu južnoga pročelja starijega krila.

Na istočnom dijelu parcele su dvije etaže te (ispod dijela dograđenog 1899. godine uz Medulićevu ulicu) još jedna podrumaska etaža, sve visine 2,45 metara. Sva tri dijela podrumaska razine dispozicijom zidova prate prizemlje, s tim da su svodovi starijega dijela izvedeni kao češke kape, a novijega kao pruski svodovi. Jugoistočnom dijelu podruma pristupa se s manjega vanjskog stubišta iz unutarnjeg dvorišta.

Prostori potkrovlja nisu stambene visine, a natkriveni su dvostrešnim (a dijelom i jednostrešnim) krovom koje počiva na visokom nadozidu.

Projekt prigradnje,
Hönigsberg i Deutsch,
1898., DAZ

Ulazni prostor
Popločenje poda u
ulaznom prostoru

Predvorje i stubište uličnoga krila (prigradnje)

Unutarnja oprema

U zajedničkim je prostorima uglovnica u velikoj mjeri zadržala izvorno unutarnje uređenje. U starijem je dijelu ono ranohistoricističko iz šezdesetih godina 19. stoljeća, dok je u dijelu nadograđenom 1898./1899. godine izvedeno u eklektičnom stilu kasnoga historicizma. Stanovi su uglavnom preživjeli brojne adaptacije, od kojih su mnoge i recentnijih datuma.

U svim zajedničkim prostorima očuvano je izvorno opločenje crno-bijelim keramičkim pločicama. U starijem dijelu zgrade pločice su mozaički sastavljene od pravilnih i nepr-

Predvorje sa stubištem unutrašnjeg (dvorišnoga) krila

vilnih crnih i bijelih tesera, posloženih u jednostavne geometrijske oblike, dok je prostor stubišta obrubljen pločicama vitičaste motivike, vjerojatno iz vremena prvotne gradnje. U dijelu nadograđenom na prijelomu stoljeća, opločenje je izvedeno također mozaičkim geometrijskim keramičkim pločicama, samo što su motivi središnjih polja izmjenični dijagonalno postavljeni crni i bijeli kvadrati, a motiv obruba evocira jednostavnu čvorastu antičku borduru.

Vertikalna komunikacija omogućena je dvama stubištima. Oba stubišta izvedena su kao jednokraka zavojita (u starijem dijelu je više polukružno, a u onom s prijeloma stoljeća je U-oblika), načinjena od međusobno uglavljenih kamenih stu-

Ulaz u stan iz stubišta

ba jednostavno profiliranih gornjih dijelova sučelnica. U starijem dijelu zgrade stubište je opremljeno ranohistoricističkom željeznom ogradom s drvenim rukohvatom, dok je U-stubište bez ograde, jer je krakom obostrano poduprto na zid.

Ulazna su vrata historicistička, tamnosmeđa, drvena, s ukladama ukrašenim florealnim motivima, a lisnatu motiviku prati i željezna ornamentalna zaštita gornjega ostakljenog dijela. Ulaz u stariji dio zgrade iz dvorišta nešto je jednostavniji, drveni, s ostakljenim četverodijelnim vratima te segmentno zaključanim nadsvjtlom. Stolarija ulaznih vrata u pojedinačne stambene i poslovne jedinice na katovima ili je puna s ukladama ili je nešto reprezentativnija pa sadrži i uklade u donjem

dijelu, ali i ostakljenje s uresnom rešetkom u gornjem dijelu. Dobar dio stolarije zajedničkih prostora prema pojedinačnim privatnim jedinicama zamijenjen je suvremenom.

U stanovima podnu oblogu uglavnom čine parketi ili keramičke pločice raznih datacija. U njima se od prvotne arhitektonske opreme najčešće može pronaći izvorna stolarija.

U lokalima prizemnoga dijela nema izvorne stolarije i bravarije. Posebno se ističe uređenje interijera frizerskoga salona *Vinola* u Medulićevoj ulici, prema projektu arh. Filipa Kožarića iz 2002. godine. Prozorsku stolariju katova uglavnom čine dvokrilni bijeli drveni prozori s nadsvjtlom; gotovo su svi očuvani u izvorniku.

Zidne ornamentacije zajedničkih prostora nema. Tek su prolazi među prostorijama zaključeni segmentnim pojasnicama. Uz ulaz u stariji dio zgrade iz unutarnjeg dvorišta, dva su pilastra zaključena reduciranim toskanskim kapitelima.

Ograde balkona uz unutarnje dvorište izvedene su kao željezne te su očuvane u izvornom obliku.

Pročelja

Podjednaki tretman sjevernoga pročelja prema Ilici i zapadnoga prema Medulićevoj čini oba ulična pročelja reprezentativnima. Sjeverno se pročelje sastoji od pet prozorskih osi, a zapadno od sedam, s time da je najjužnija os na katovima udvojena. Između tih dvaju pročelja zgrada je naglašena svojim prepoznatljivim oblikovnim obilježjem – odrezanim uglom koji je u prizemlju ulaz u prodavaonicu, izveden u žbukanoj rustici, dok je nad njime, na volutne konzole s vegetabilnom dekoracijom, postavljen pomolak (erker) u razini stambenih etaža te natkriven krovnim tornjem. Pomolak je prozorima otvoren sa svih triju strana, a dodatno je naglašen blago izbačenim rizalitom sebi susjednih prozorskih osi s objiju strana. Preostale su četiri prozorske osi sjevernoga pročelja pak u istoj ravnini, dok zapad-

Uglovnica Rossipal, sjeverno i zapadno pročelje

no pročelje u južnom dijelu također sadrži blago izbačeni rizalit u širini jedne prozorske osi, koja je na katovima udvojenjena. Svi izvorni otvori prizemlja su visinom jednaki – od razine kamenom izvedenoga praga do segmentno zaključenog nadvoja, uokvireni kremastobijelim žbukanim okvirima koji imitiraju erte, dok je nekoliko njih na sjevernom pročelju adaptirano. Glavni ulaz u zgradu je iz središnje osi zapadnoga pročelja, a naglašen je tek bogatom dekorativnom obradom ulazne stolarije. Donji dio pročelja prizemne etaže istaknut je grubo žbukanim soklom.

Katovi su raščlanjeni prozorima na podjednakom razmaku, dok je na razini potkrovlja u osi prozora motiv udvojene pravokutne niše, koja je ponekad otvor, a ponekad slijepa i ima isključivo dekorativnu ulogu.

Za zagrebačku arhitekturu stilski jedinstvena i prepoznatljiva završna obrada zgrade izvedena je obrubima od crvene opeke, dok je ostatak zidne površine završno izveden kao žbukan. Crvenom su opekou uokvireni rizaliti, svi otvori i niše, njome su izvedeni međukatni vijenci, krovni vijenac te stilizirana parapetna polja prozora na prvom katu. Međukatni vijenci oblikovani su kao jednostavne trake postavljene na jednostavni niz zubaca, dok je krovni vijenac postavljen na niz reduciranih slijepih arkada s manjim konzolama, izvedenih također crvenom opekou. Prozori su pravokutni, a njihov okvir od opeke zaključen je istaknutim motivom segmentnog nadvoja s vijencem, koji je na prvom katu nešto reprezentativnije oblikovan (vijenac je postavljen na niz opekou oblikovanih zubaca, gornji dio okvira je konzolno izbačen), dok je na drugom katu jednostavan i decentno istaknut okvirima s »ušima«. U parapetnoj zoni prozora prvog kata, koja je od zone iznad odijeljena kontinuiranom žbukanom trakom (koja kod prozora prelazi u klupčicu), nalaze se dekorativna polja, s lijeve i desne strane određena opečnim lezenama u nastavku prozorskih okvira, a u središnjem dijelu rešetkasto odijeljena žbukom te sa središnjim poljem uokvirenim ponovno opekou. Mo-

Ulično sjeverno pročelje

tiv udvojenih niša u zoni potkrovlja također je uokviren opekom, a nadvoji niša su decentno istaknuti.

Kao dio pročelja na ugaonom dijelu nalazi se krovni tornjić, izveden kao kombinacija drvenih i limenih detalja, obložen šindrom. Postavljen je na opekom zidani postament, ugaono naglašen piramidalnim dekorativnim betonskim elementima. U svojem središnjem dijelu krovni je toranj s triju stana otvoren otvorima manjega formata i zaključenima šiljastim lukom, nad kojima je i dekorativni akroterij. Završava dekorativnim metalnim šiljcima. Na erkeru podno krovnog tornja, između krovnog vijenca i prozora drugog kata, a umjesto udvojene niše, nalazi se niša u kojoj se nalazi dekorativno oblikovana štukokartuša s godinom 1898.

Dvorišno je pročelje jednostavno, žbukano i bez veće raščlambe dekorativno-stilskim elementima. Ono se lomi, jer prati tlocrtni U-oblik zgrade. Prozorski su otvori bez profilacija. Tek ograde balkona imaju stiliziranu metalnu ogradu. Donji dio dvorišnoga pročelja naglašen je nešto istaknutijom bazom.

Krovište

Krovište je dvostrešno, s prodorom ugaonog tornjića, osim nad istočnim krilom, gdje je jednostrešno i naslanja se na susjednu građevinu. Konstrukcija krovišta je drvena, s rogovima postavljenima na nadozide. Središnji je dio izveden kao dvostruka stolica s pajantama, te kosnicima s kliještima. Pokrov je od crvenoga biber-crijepa, s iznimkom krovnoga tornjića, koji je pokriven sivom šindrom s motivom biber-crijepa.

Pomoćne dvorišne građevine

Pomoćnih dvorišnih građevina nema. Između navedene i susjedne parcele prema jugu izgrađen je ogradni zid u kojemu se čita da je nekad postojao manji prolaz. Prisutni su i željezni ostaci konzola, vjerojatno nadstrešnice ili pergole.

Detalj pročelja • Detalj ugaonog tornja

Materijal i tehnika gradnje

Uglovnica je sagrađena opekom klasičnoga formata, a mjestimično i zidom od portland-cementa (ugaoni dio s erkerom i obodni zid stubišta U-oblika). Međukatne su konstrukcije izvedene čeličnim traverzama, postavljenima okomito na glavna pročelja.

Krakovi stubišta sastavljeni su od međusobno uglavljenih kamenih stuba, osim stubišta prema podrumskom dijelu, koje je betonsko. Hodnik i podest popločeni su keramičkim pločicama. Ograde su kovane, željezne, kao i prozorske rešetke glavnoga ulaza te pojedinih ulaza u stanove. Izvorna stolarija ulaznih vrata u stanove i stolarija prozora je drvena. Arhitektonska plastika pročelja izvedena je uglavnom u crvenoj opeci i žbuci, a prisutni su i pojedini štuko te betonski dekorativni elementi.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje zgrade je osrednje. Iako je u velikoj mjeri očuvana u izvornom obliku, kuća u cijelosti nije obnavljana od izgradnje na prijelomu 19. i 20. stoljeća, pa je potrebno – poglavito nakon potresa iz ožujka i travnja 2020. – provjeriti stanje konstrukcije, posebno na spojevima više faza gradnje, tim više što je procjena statičara nakon potresa bila: neuporabljivo. Glavno pročelje je trošno i treba obnovu. Kao posljedica potresa, pojedini betonski elementi su uklonjeni i pohranjeni u zajednički hodnik. Dvorišna su pročelja tijekom povijesti održavana, ali su također u trošnom stanju pa je i njih potrebno cjelovito obnoviti. U dvorišnom dijelu nalazi se i otvoreno stubište prema dijelu podrumске etaže, koje je u izrazito lošem stanju. Ukupno stanje stolarije je osrednje. Pojedini recentnije uređivani interijeri, kao i oni prizemnih lokala, u relativno su dobrom stanju.

Faze gradnje

Prva faza gradnje bila je dvokatnica sagrađena 1865. godine, tlocrtnoga L-oblika. Glavnim pročeljem s četirima

Ulaz u dvorište i zazidani lukovi trijema

prozorskim osima bila je orijentirana na sjever prema Ilici. Tlocrtna dispozicija toga starijeg dijela zgrade bila je jednaka današnjoj.

Dvokatnica je adaptirana u uglovnicu tlocrtnoga U-oblika nakon uspostavljanja Medulićeve, tako što je parceli pridružen dio susjedne parcele na kojoj se našla nova gradska ulica. Projekt nadogradnje naručen je 1896. godine, a izradio ga je u veljači i srpnju 1898. godine Arhitektonski biro Hönigsberg i Deutsch. Građevinske radove 1898. i 1899. godine izvelo je Građevno poduzeće »Greiner, Varonig i Meyer«.

Dvorište

Kasnijih pregradnji izvorne strukture nije bilo, osim pregradnji lokala u prizemlju te pojedinačnih pregradnji i adaptacija izvedenih tijekom 20. stoljeća unutar stambenih jedinica.

Valorizacija

Stambeno-poslovna zgrada Rossipal za stambeno je tkivo donjogradskoga bloka i urbanistički i arhitektonski važna. Najvrjednija i najcjelovitija faza gradnje jest ona iz

1898./1899. godine, kad je dvokatnica redefinirana kao stambena uglovnica s poslovnim prostorima u prizemlju, s dvama reprezentativnim uličnim pročeljima te prepoznatljivim ugaonim pomolkom natkrivenim krovom tornjićem.

Za zagrebačku arhitekturu stilski je jedinstvena i prepoznatljiva završna obrada zgrade, izvedena obrubima od crvene opeke. Time je ova zgrada jedan od rijetkih primjera stambene arhitekture koja na prijelomu stoljeća dobiva tretman pročelja kakav su imale vojarnje ili, primjerice, zagrebački Paromlin (koji Hönigsberg i Deutsch projektiraju i izvede

osam godina poslije, 1907.). Također, visinom i oblikovanjem ugaonog dijela, uglovnica Rossipal utjecala je na oblikovanje druge uglovnice na križanju Ilice i Medulićeve iz 1912. godine (arhitekata Huga Ehrlicha i Viktora Kovačića), u kojoj je u prizemnom dijelu bila jedna od važnijih gradskih kavana. Dvije uglovnice tako zajednički urbanistički oblikovno i funkcionalno formiraju karakterističan utok Medulićeve ulice u Ilicu, odnosno jedan od prepoznatljivijih ulaza u donjogradsku blokovsku strukturu. Kao takva, zgrada je u Konzervatorskoj podlozi Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba iz 2015. kategorizirana kao B0, ali zbog njezinoga urbanističkog položaja i kvalitete trebalo bi kategoriju povisiti na A, odnosno registrirati je kao pojedinačno zaštićeno kulturno dobro.

Prijedlog smjernica za obnovu

Stambeno-poslovna uglovnica Rossipal vrijedan je identiteti čimbenik sjeverozapadnoga ugla donjogradskog blo-

Dvorište

ka te dviju gradskih ulica; stoga ju je potrebno oblikovno i funkcionalno očuvati u obliku u kojem jest, kao samostalni i cjeloviti volumen tlocrtnoga U-oblika, s dvjema odvojenim cjelinama (koje korespondiraju s fazama gradnje) te s glavnim reprezentativnim pročeljima prema Ilici i Medulićevoj ulici. Daljnji arhitektonski zahvati (nadogradnje) ne bi trebali biti odobreni, dok je pregradnja moguća samo unutar pojedinačnih lokala u prizemlju te privatnih stambenih ili poslovnih jedinica na katovima. Potrebno je očuvati poziciju glavnoga ulaza u zgradu iz Medulićeve ulice te uspostavljeni prolaz prema unutarnjem dvorištu i, u istoj osi, prema glavnom ulazu u cjelinu starijega dijela zgrade. Daljnje smanjenje unutarnjeg dvorišta novom izgradnjom ne bi trebalo bilo odobreno.

Zgradu je ponajprije potrebno integralno konstrukcijski sanirati kako bi se uklonila eventualna šteta nastala zbog potresa i trošnosti, poglavito na spojevima konstrukcije pojedinih faza gradnje.

Zbog velike vrijednosti i uloge u stvaranju urbanističkoga ambijenta, ulična je pročelja potrebno očuvati u postojećem obliku, uz potrebnu arhitektonsku i restauratorsku obnovu njihovih elemenata. Preporučuje se i vraćanje izvornoga oblikovanja ulaznih otvora lokala u prizemnoj zoni sjevernoga pročelja, kao i zadržavanje postojećega materijala zidane potkonstrukcije zgrade i njezinih pročelja, a trošne dijelove, koje nije moguće obnoviti, valjalo bi zamijeniti istovjetnim novima. U pristupanju obnovi uličnih i dvorišnih pročelja potrebno je laboratorijski analizirati sastav, vezivo i boju završnoga žbuknog sloja te nanijeti novi sloj u skladu s rezultatima analize. Stolarija i bravarija uglavnom su izvorne, povijesne, pa ih je potrebno restaurirati, a ondje gdje to nije moguće, zamijeniti istovjetnim novima. Na mjestima na kojima je u povijesti uvedena nova stolarija, treba je izvesti tako da bude usklađena s povijesnim predloškom. Obnovljeno pročelje potrebno je redovito čistiti i održavati.

Krovište također treba zadržati u osnovnom obliku u kojem jest, s time da se trošni konstrukcijski i pokrovni elementi zamijene istovjetnim novima. Krovni je toranj nad ugaonim pomolkom preporučljivo restaurirati, kao i njegove dekorativne metalne i betonske elemente.

U unutarnjim prostorima valjalo bi potpuno očuvati sve elemente povijesne arhitektonske opreme: stubišta, ogradu stubišta u starijem dijelu, ograde balkona, opločenje podova keramičkim pločicama, povijesnu stolariju ulaznih vrata u stanove te drugu stolariju, bravariju i oblikovanje svodova, zidnih i stropnih površina.

Od dogradnje 1898./1899. godine do danas, uglovnica Rossipal funkcionalno je podijeljena na poslovno-uslužno prizemlje, orijentirano prema gradskim ulicama, dok su na katovima pojedinačne stambene i poslovne prostorne jedinice. Predlaže se da se ta namjena i funkcionalna podjela zadrže.

U dvorišnom je dijelu potrebno sanirati i obnoviti vanjsko stubište prema podrumskim prostorima. Valja promisliti i o povratu povijesne pergole/nadstrešnice uz južni ogradni zid te – ako vlasničko-pravni odnosi to dopuštaju – ponovno otvoriti manji prolaz prema susjednoj parceli južno. Da bi se sve navedeno ostvarilo, preporučuje se izrada konzervatorske studije.

Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode izdao je posebne uvjete zaštite kulturnog dobra.

Izvori i literatura

- HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, sign. 2502/1, Medulićeva 1
- MKRH-UZKB, Planoteka, sign. RZZ93/682 A, mikrofilm br. 39166–39169
- DUBRAVKO BAČIĆ, Frizerski salon Vinola, u: *Oris*, 15 (2002.), 50–53
- LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965.

Boris Dundović

ID 25 Kuća Rath

Ilica 55

KČ	2076
Tip građevine	Ugrađena zgrada
Katnost	Po + P + 2
Namjena	Stambeno-poslovna najamna zgrada
Vrijeme gradnje	1863.
Naručitelj	Franjo Resz (njegovo je ime na nedatiranom, najstarijem sačuvanom dokumentu, o kući u DAZ Petar Rath
Projektant	Leonhard Pfeiffenberger
Kasniji zahvati	1904./1905. – ugradnja zahoda na prvom i drugom katu, uz dvorišno pročelje, istočno do stubišta (Građevinska tvrtka »Pilar, Mally, Bauda«) 1917. – adaptacija istočnoga dijela prizemlja za kavanu vl. Josipa Ćuka (uklanjanjem pregradnih zidova i izvedbom konstrukcije od željeznih greda), prema projektu arhitektonskog biroa Hönigsberg i Deutsch proširenje kavane <i>Ocean</i> vl. Josipa Ćuka, adaptacijom dijela pomoćnog objekta – prizemnice uz istočni rub čestice 1926. – cjelovita adaptacija prostora na objema stambenim etažama za potrebe Radničke komore, prema projektu Arhitektonskog atelijera S. Šimunec, izvedba: Ivan Haberl, ovl. grad. (pdf 35)

1933. – pregradnja istočnoga uličnog lokala (prije kavane *Ocean*); lokal je podijeljen na dva dijela i izveden je novi izlog s drvenim okvirom i staklenim površinama

1961./1962. – adaptacija jugoistočnoga dijela potkrovlja u dvosobni stan s nusp prostorijama, prema projektu arh. Aleksandra Freudenreicha

Stilske značajke Rani historicizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

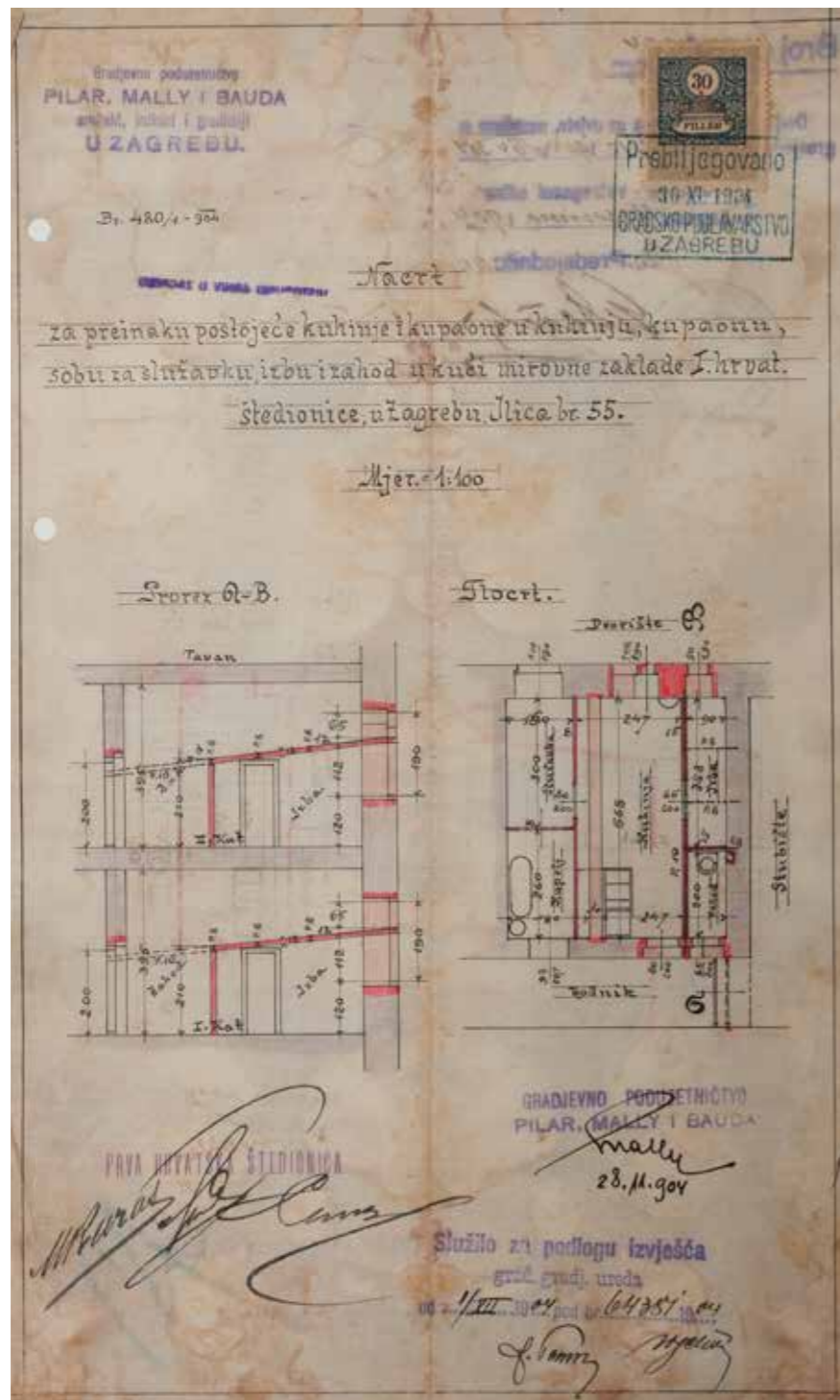
Historicistička stambeno-poslovna dvokatnica, zvana Kuća Rath, podignuta je 1863. godine na sjevernom obodu bloka. Reprezentativnim pročeljem građevina je orijentirana prema Ilici, a jednostavno oblikovano začelje gleda u unutrašnjost bloka. U središnjoj je osi zgrade veža kojom vodi kolni pristup iz Ilice u dvorište.

Organizacija prostora

Ugrađena najamna stambena dvokatnica s uličnim lokalima u prizemlju ima tlocrt u obliku slova L; uz ulični dio građevina obuhvaća i kraće, uže krilo uz zapadnu međučesticu, orijentirano prema dvorištu. Tlocrtna je dispozicija određena činjenicom da je riječ o građevini ugrađenog tipa, sa samo dva pročelja.

Prostor prizemlja uličnog dijela poprečno je podijeljen središnje postavljenim kolnim prolazom – vežom, koja vodi prema dvorištu, dijeleći prostor prizemlja na dva dijela. Izvorno su u prizemlju bila dva lokala, sa svake strane veže po jedan, s po četiri otvora formata vrata. Tijekom vremena, svaki od tih lokala podijeljen je na dva dijela približno jednake površine.

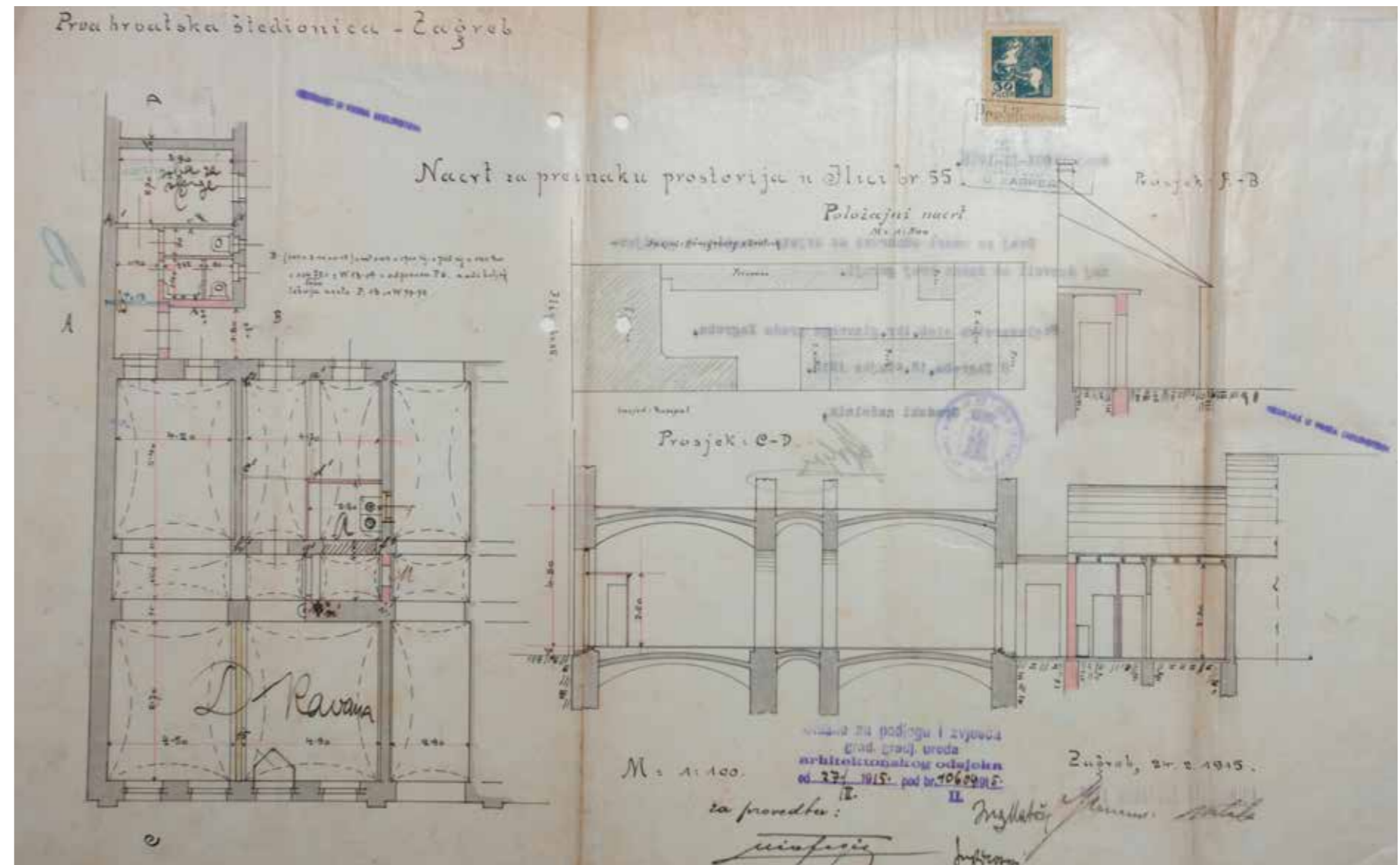
U stambeni dio građevine ulazi se iz veže. Otamo vodi hodnik prema dijelu prizemlja (u dvorišnom kraku zgrade)

Projekt pregradnje kuhinje i kupaonice te uređenja sobe za služavku u prvom i drugom katu, Pilar, Mally, Bauda, 1904., DAZ

koji ima stambenu namjenu. Taj sklop sastoji se od dviju međusobno spojenih soba i pomoćnih prostorija, smještenih zapadno od hodnika.

Stubište je dvokrako, postavljeno poprečno (paralelno s vežom) u stražnji dio objekta, osvijetljeno prozorima na

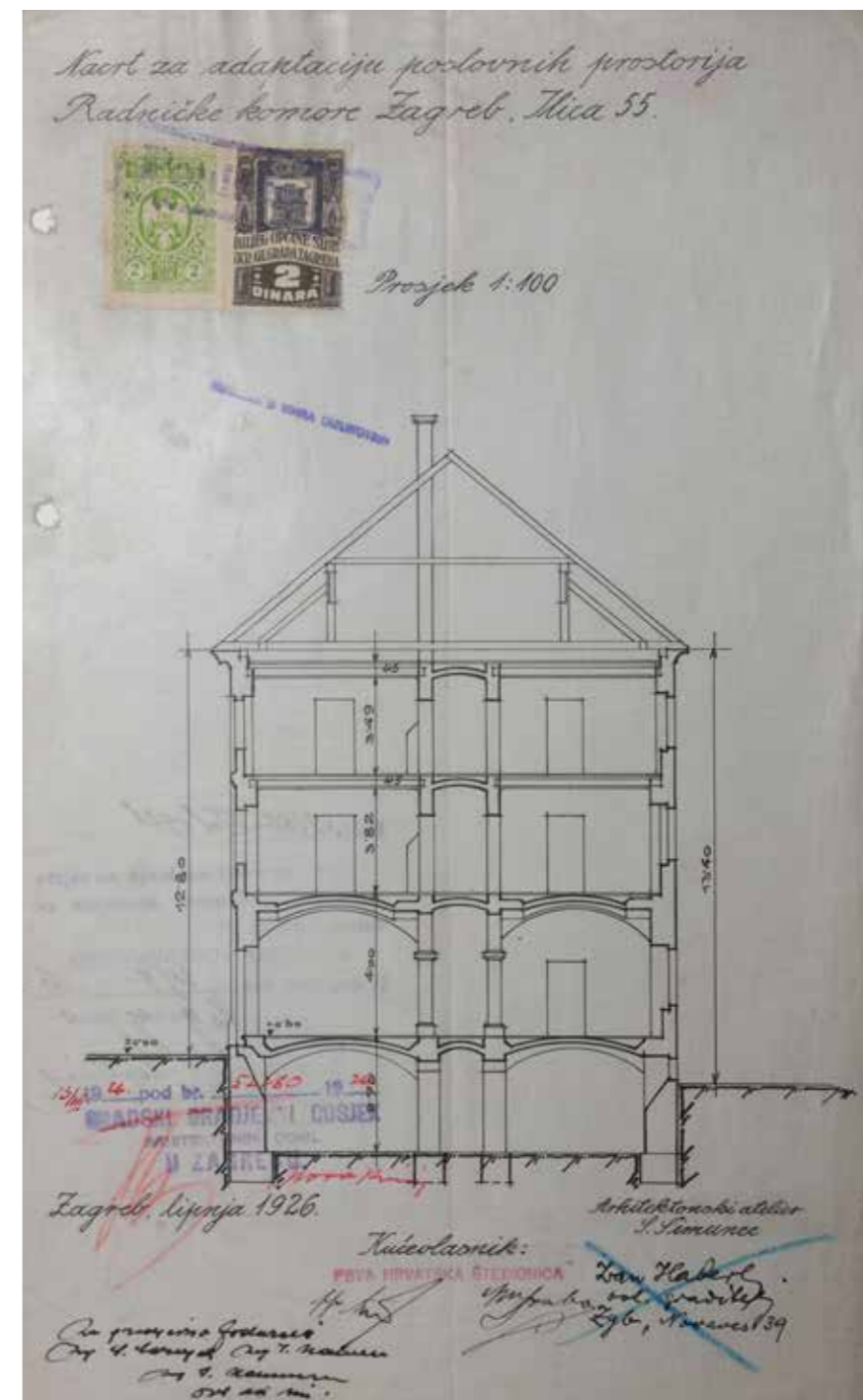
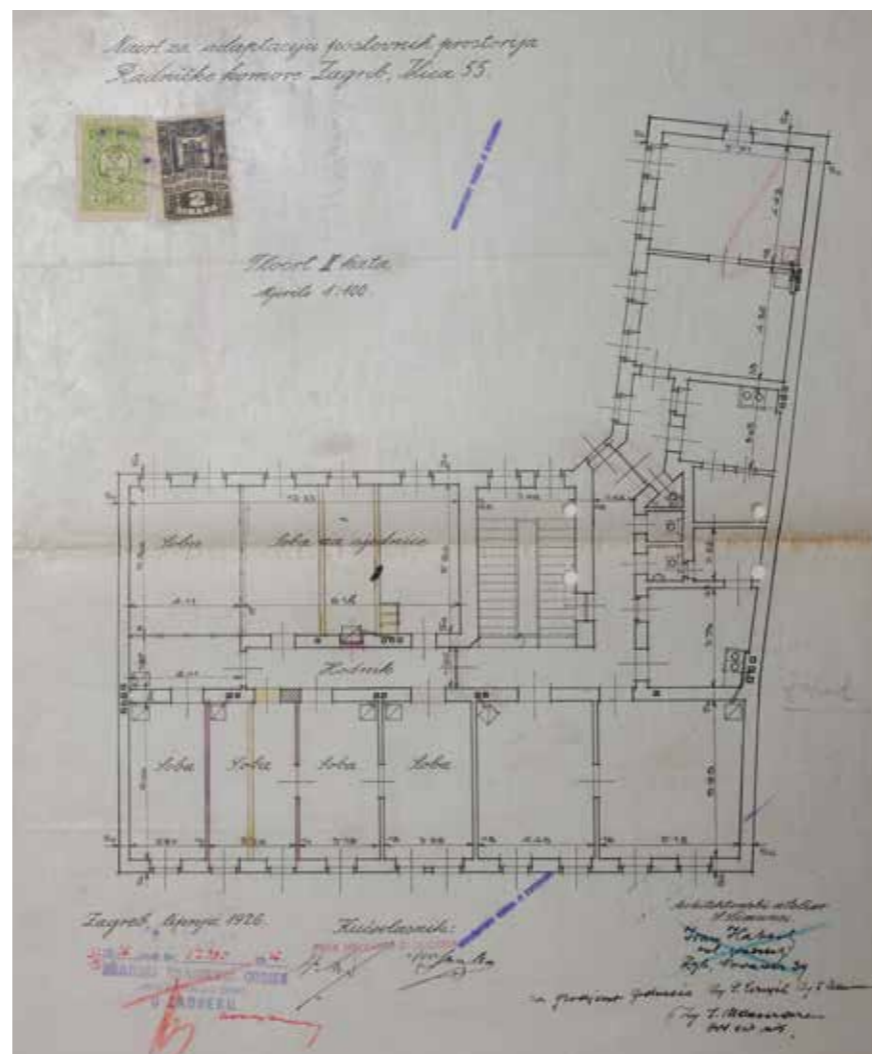
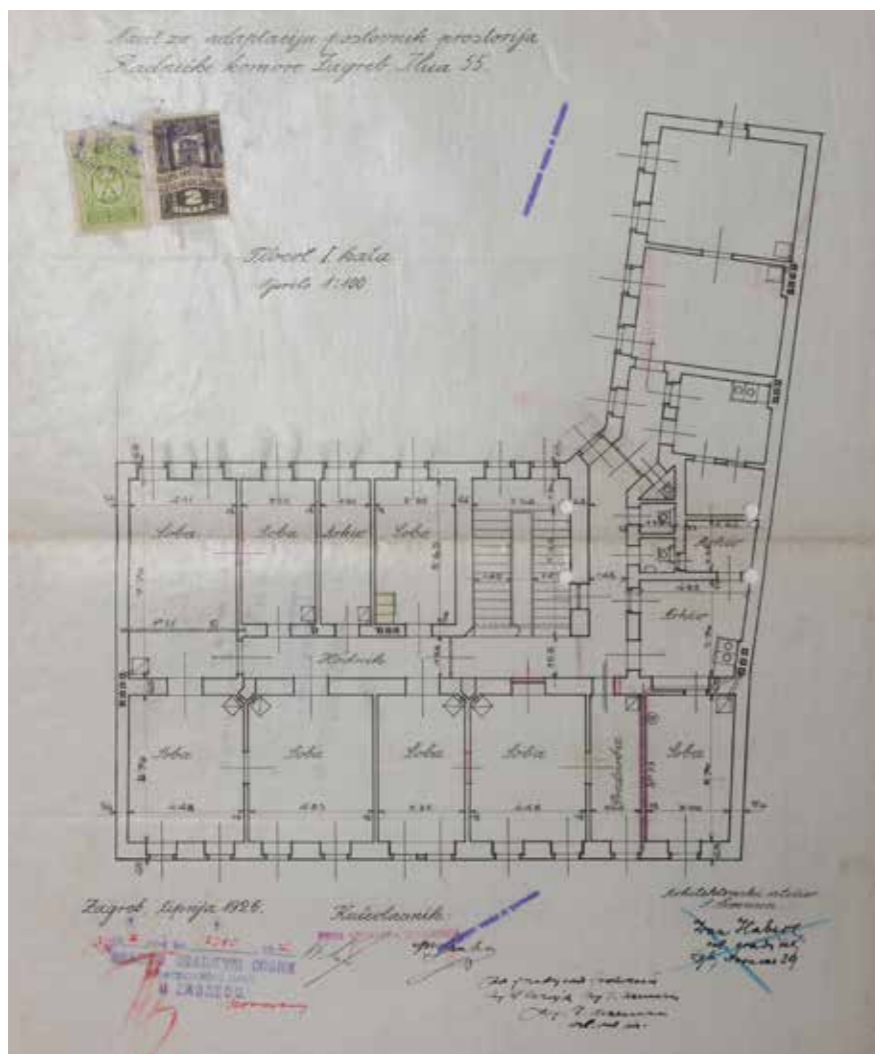
Projekt pregradnje prizemlja, 1915., DAZ

začelju. Postava stubišta i organizacija stambenog prostora na katovima uobičajeni su za najamne stambene zgrade druge polovice 19. stoljeća. Standardnim, uzdužnim, središnjim smještenim hodnikom prostori katova podijeljeni su na dva dijela jednake dubine (oko 5,7 m). Između hodnika i ulične fronte je pet većih soba s po dva prozora, širine između 4,5 i 5 m; središnja je soba, iznad veže, osjetno manje površine (širine 3,4 m). Sve su sobe dostupne iz hodnika, a neke od njih bile su i međusobno povezane vratima posred pregradnih zidova. Prostorije južno od hodnika, s prozorima na začelju, izuzev najistočnije (sobe), manje su širine. Prvotni raspored, tj. broj stambenih jedinica koje

su se iznajmljivale i pripadajućih im pomoćnih prostorija (kuhinja, sanitarija) nije moguće utvrditi, ponajprije zbog pregradnji, odnosno zbog činjenice da stanovi nisu bili standardizirani, a pomoćne prostorije nerijetko su bile zajedničke. Prostorni raspored prvog kata ponavlja se i na drugom katu, s tim da su prostorije na toj etaži visine 3,5 m, tj. tridesetak centimetara niže od prostorija prvog kata.

Unutarnja oprema

Zajednički prostori zgrade – predvorja i stubišta – opremljeni su standardnom opremom najamnih zgrada u vremenu

Kuća Rath, projekt prenamjene stambenih prostorija u poslovne prostorije Radničke komore, Svetomir Šimunec, 1926., tlocrt prvog i drugog kata, presjek, DAZ

gradnje. Stube su od lijevanih kamenih elemenata nošenih kosim željeznim gredama, s jednostavnom metalnom ogradom i drvenim rukohvatom. U stubištu su sačuvani i štuko-ukrasi. Središnji hodnik i prostorije podruma nadsvođeni su segmentnim svodovima, oslonjenim na lukove, a jednaki su svodovi izvedeni i u lokalima prizemlja. Svodovima segmentnolučnog presjeka nadsvođeni su i svi hodnici (u prizemlju i na stambenim etažama).

Pročelja

Reprezentativno pročelje zgrade, orijentirano prema Ilici, izrazito je horizontalnog obrisa, rastvoreno simetrično ras-

poređenim otvorima u devet osi. U zoni prizemlja zidna je ploha pročelja raščlanjena stiliziranom imitacijom rustike izvedenom u žbuci i rastvorena ravnomjerno raspoređenim jednolikim osmerim segmentnolučno završenim otvorima vrata lokala. Središnji otvor (ulaz u vežu), također segmentnolučno završen, ističe se širinom, visinom i profiliranim bridovima. Rubovi i središnji dio pročelja naglašeni su plitko istaknutim lezenama. Zone katova građevine odvojene su snažnim, glatkim horizontalnim pojasom, s obratima nad lezenama prizemlja, koji visinom odgovara parapetnoj zoni prozora prvog kata te naglašava horizontalnost ukupne dispozicije. U središnjem su dijelu zona katova (iznad glavnog portala, tj. ulaza u vežu) dvostruki (udvojeni) pro-

zori. Reprezentativni karakter prvog kata naglašen je, k tomu, plastički istaknutim, na konzole oslonjenim profiliranim natprozornim vijencima svih otvora. Ploha zida u zonama katova je glatka, artikulirana glatkim pilastrima koji se izdižu nad lezenama prizemlja, a stilizirani im kapiteli završavaju pod završnim trodijelnim gređem glatkih površina. Prozore drugog kata povezuje jednostavan potprozorni vijenac koji kontinuirano duž cijelog pročelja. Svi nabrojani

Veža

plastički istaknuti elementi (profilacije koje okružuju prozore, horizontalni vijenci duž pročelja, natprozorni vijenci, kapiteli pilastara) svakako su klasicističke inspiracije, ali neodredivih detaljnijih stilskih obilježja. Dakako, razdjelni vijenac između prizemlja i prvog kata, konzole i natprozornici otvora prvog kata te kapiteli pilastara pročelja bili su izvorno, i još su uvijek, distingvirani bojom.

Krovište

Krovište nad glavnim (uličnim) volumenom je dvostrešno, s pokrovom od crijepa, a ono nad dvorišnim krakom jednostrešno. Jugoistočni dio tavana, na dvorišnoj strani, adaptiran

Stubište

1961./1962. u stambeni prostor, ima blago nakošenu krovnu plohu s pokrovom od lima.

Pomoćne dvorišne građevine

Ubrzo poslije gradnje, vjerojatno već šezdesetih godina 19. stoljeća, u dvorištu je (okomito na uličnu zgradu, uz istočni zid čestice) podignuta samostojeća, jednostrešnim kosim krovom natkrivena prizemnica izduženog pravokutnog tlocrta. Prema postojećim pokazateljima, u njezinu se sjevernom dijelu nalazila radionica, a južnije kolnica i staja. Na nedatiranom nacrtu za građevinsku dozvolu za taj pomoćni objekt potpisan je (kao vlasnik) Petar Rath. Rath je bio limar-

ski obrtnik pa se može pretpostaviti da je taj zahvat izveden kad on postaje vlasnikom zgrade (najstariji zabilježeni vlasnik, vjerojatno i naručitelj gradnje, bio je Franjo Resz, koji je 1863. godine za tu kuću tražio uporabnu dozvolu i dopuštenje za iznajmljivanje stanova i poslovnih prostora), odnosno da je radionica bila namijenjena limarskom obrtu. Godine 1925. sagrađen je uz zapadnu među dvorišta još jedan pomoćni objekt – prizemnica s limarskom radioni-

com, širinom jednaka dvorišnom kraku ulične zgrade, prema projektu biroa Freudenberg i Deutsch.

Godine 1931. Vilim Ondrušek, koji je poslije 1926. postao vlasnikom svih uličnih i dvorišnih građevina na adresi Ilica 55, gradi »autogaražu« koja je poslije uklonjena, zacijelo zato da bi se izvedbom kosine omogućio kolni pristup »donjem dvorištu«.

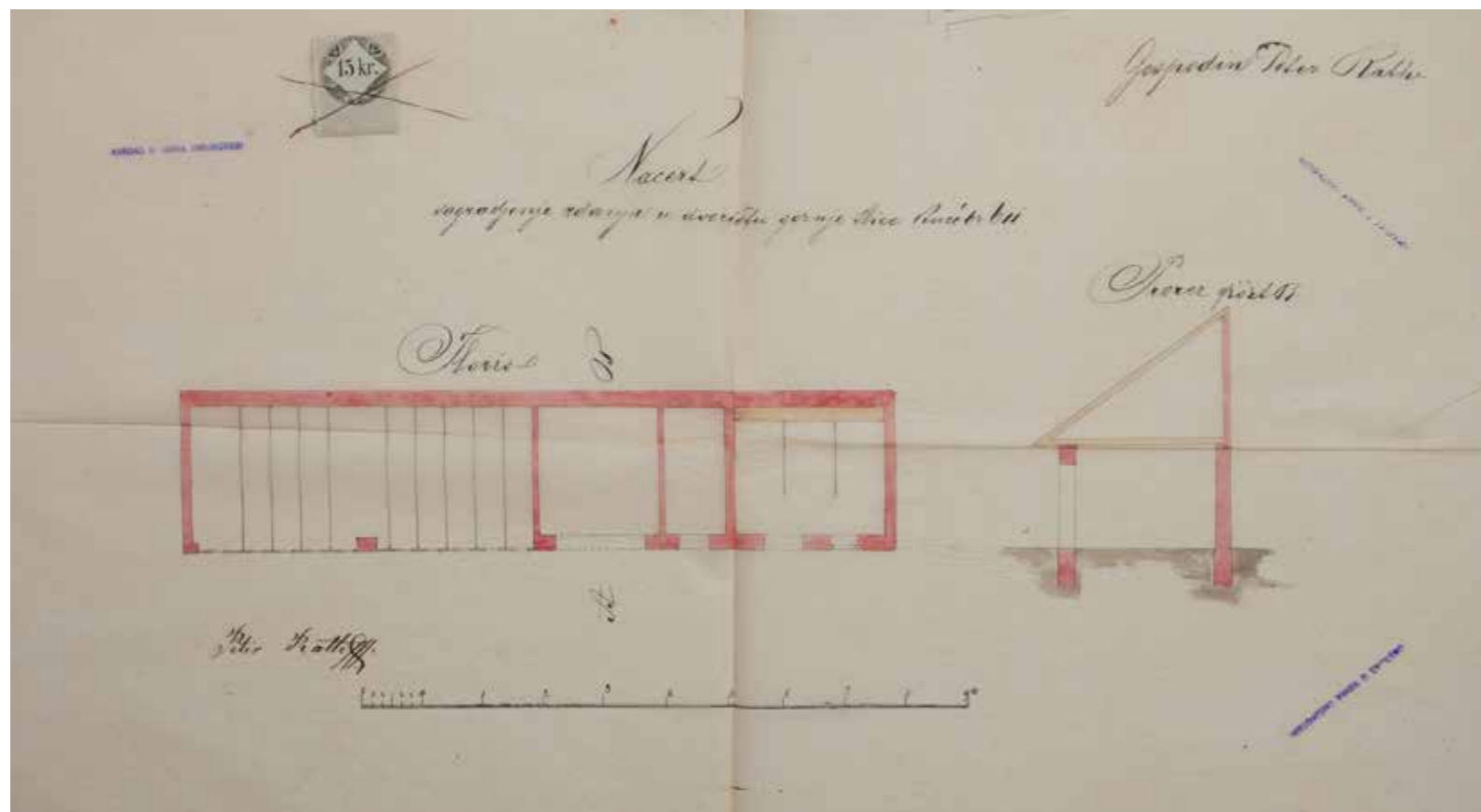
Dvorišno južno začelje • Dvorište

Materijal i tehnika gradnje

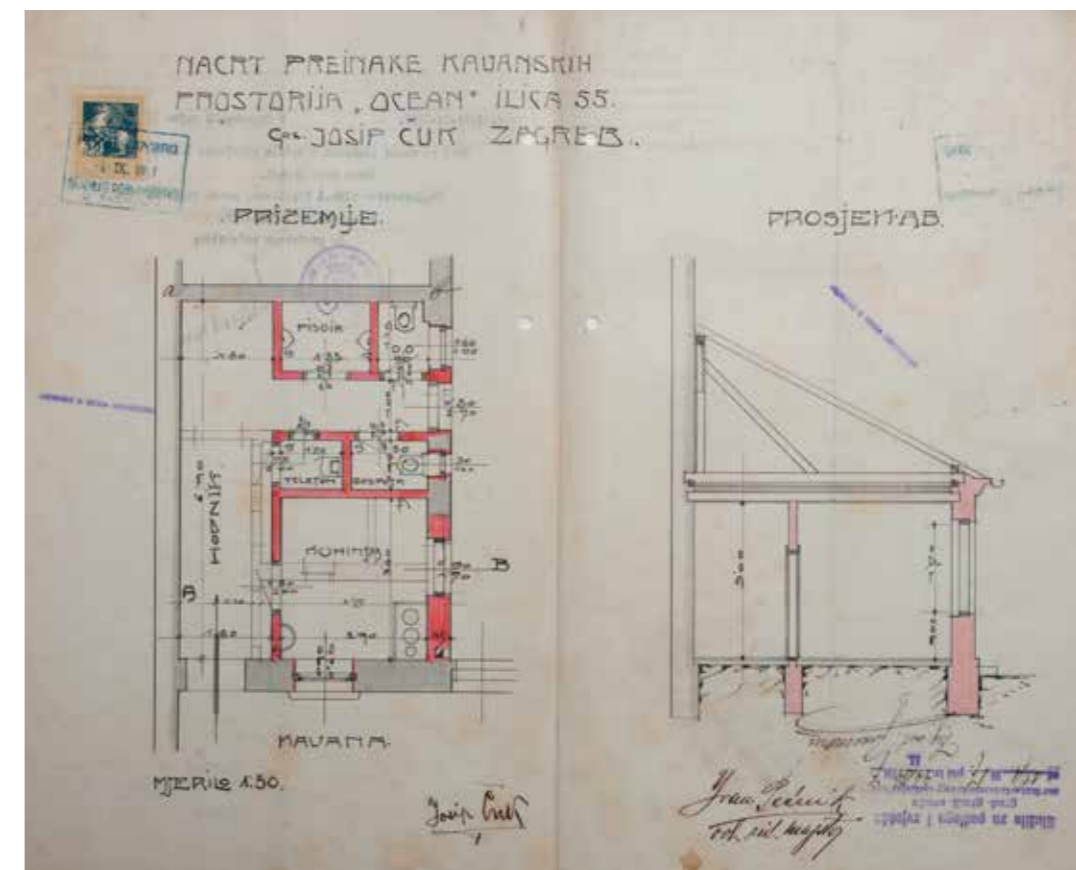
Zgrada je zidana opekom. Prostori podruma prizemlja nad-svođeni su svodovima od opeke. Međukatne konstrukcije su drvene. Stan u potkrovlju građen je 1960./1961. tada suvremenim materijalom.

Građevinsko stanje

U potresu 22. ožujka 2020. oštećeni su dimnjaci, a u stubištu su vidljive brojne pukotine žbuke. Procjena statičara bila je: neuporabljivo i privremeno neuporabljivo. U dijelovima zgrade već je počela sanacija.

Projekt dvorišne građevine, DAZ

Kuća Rath, projekt pregradnje kavane u prizemlju, Höningsberg i Deutsch, 1917., DAZ

Faze gradnje

Građevina je u današnjem volumenu izvedena 1863. godine. Nakon toga, ne računajući brojne adaptacije unutrašnjosti, jedini je građevinski zahvat bila adaptacija kojom je 1961./1962. u istočnom dijelu potkrovlja ugrađen dvosobni stan s nusprostorijama, prema projektu arh. Aleksandra Freudenreicha.

Valorizacija

Historicistička građevina podignuta je prema projektu zidarskoga majstora Leonharda Pfeiffenbergera, jednoga od istaknutijih zagrebačkih graditelja druge polovice 19. stoljeća. Poznata i kao Kuća Rath, zgrada je pojedinačno zaštićeno kulturno dobro (Z-0446 / *Narodne novine* br.

18/03). Posrijedi je najveća zasad poznata građevina koju je projektirao i izveo Leonhard Pfeiffenberger.

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je nužno sanirati od posljedica potresa te je konstruktivno učvrstiti na način primjeren zaštićenom kulturnom dobru. U tom procesu njezina prvotna arhitektonska obilježja (rješenje i plastika pročelja, organizacija i opremanje ulaznog prostora i stubišta, osnovna tlocrtna dispozicija stanova te unutarnja oprema) trebaju biti očuvana i restaurirana. Cjelovitoj obnovi svakako bi trebala prethoditi konzervatorska studija temeljena na restauratorskom sondiranju. Izgled starijih dijelova pročelja na fotografijama iz 1963. godine daje naslutiti da restauracijom kojom su na cijeloj zoni prizemlja lijevo i desno od glavnog portala

uklonjeni drveni ostakljeni izlozi, nisu poštovani postojeći tragovi prvotnoga stanja.

Izvori i literatura

- HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, sign. 1541/4, Ilica 55
- LELJA DOBRONIĆ, *Zaboravljeni zagrebački graditelji*, u: Lelja Dobronić, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb, 1983., 47, 93
- VIKI JAKAŠA BORIĆ, *Arhitektura klasicizma i ranoga historicizma u Zagrebu*, Zagreb, 2018., 313

Danko Zelić

ID 26 Svjetlotiskarski zavod Rudolfa Mosingera Ilica 55/3 (dvorište)

KČ	2076
Tip građevine	Ugrađena dvorišna zgrada s aneksima
Katnost	P + 1
Namjena	Stambeno-poslovna
Vrijeme gradnje	1903.
Naručitelj	Prva hrvatska štedionica
Projektant	Građevinsko poduzeće »Pilar, Mally i Bauda«
Kasniji zahvati	1903. – uređenje tavana (promjena projekta) 1930./1931. – uređenje Knjigotiskare Milana Kornfelda u prizemlju dvorišne zgrade 1931. – uređenje knjigotiskarske pisarnice
Stilske značajke	Građevina je nadahnuta industrijskom arhitekturom. U današnjem stanju nema stilskih obilježja. Sudeći prema projektu iz 1903. godine, izvorno oblikovanje vanjštine povodilo se za onodobnom industrijskom, a ne gradskom stambenom arhitekturom, što je logično ako se uzme u obzir najprije namjena, a potom smještaj građevine duboko unutar bloka.

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Jednokatna stambeno-poslovna građevina Svjetlotiskarskog zavoda Rudolfa Mosingera, podignuta 1903. u dnu tzv. donjeg dvorišta Ilice 55/3, zauzela je cijelu širinu zemljišne čestice, a južnim je pročeljem oko 6 m udaljena od (tadašnje) južne granice čestice. Donje dvorište nalazilo se na nešto nižoj koti (cca 1 m); prilaz do toga dijela čestice vodio je uskom stubišnom rampom za pješake. Uz jednokatnicu L-tlocrta istodobno je uz zapadni rub parcele sagrađena izdužena prizemnica – hala za tiskarske strojeve (55/4), a na njezinu kraju fotografski atelijer (55/5).

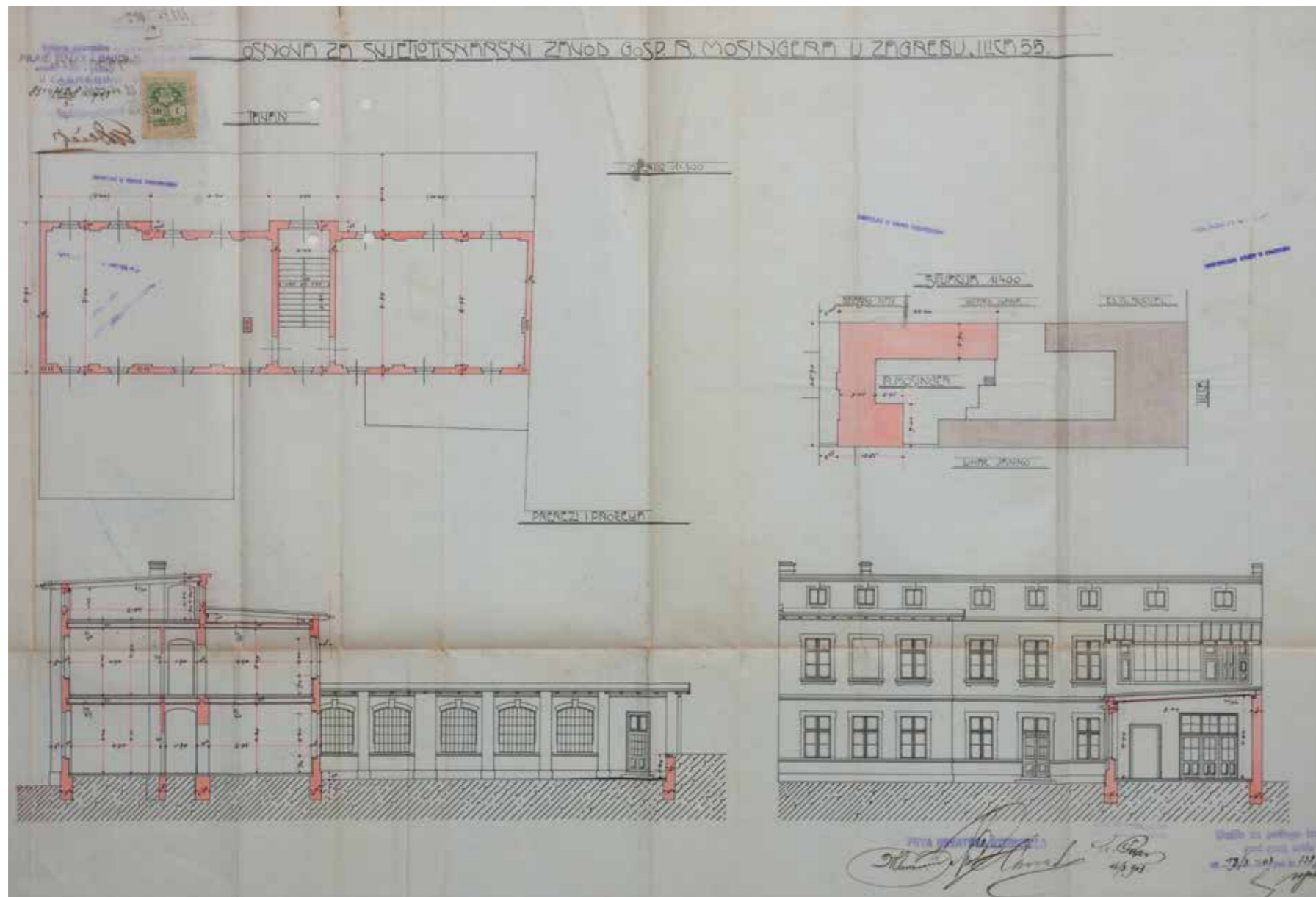
Organizacija prostora

Jednokatnica s tlocrtom u obliku slova L, kraćim krakom uz istočnu granicu čestice, ujedinjuje radioničke, kancelarijske i stambene sadržaje. U središnjem dijelu prizemlja, uz glavni ulaz u zgradu, smješteno je dvokrako stubište koje zaprema cijelu dubinu građevine. Lijevo i desno od stubišta su uredske i radne prostorije osvijetljene prozorima na južnom pročelju. Hodnik od ulaznoga prostora vodi do dviju soba okrenutih dvorištu (sjeveru). Građevina je prema prvotnom projektu izravno povezana s prizemnicom izduženoga pravokutnog tlocrta, sagrađenom uz istočni rub parcele (halom za tiskarske strojeve), na čijem je sjevernom kraju jednokatni objekt (izvorno laboratorijski prostor, potom fotografski atelijer). Njegov donji dio bio je, zacijelo zbog tehnologije rada, povezan s halom za tiskarske strojeve, a kat je poslije preuređen u samostalnu stambenu jedinicu.

Na katu se ponavlja jednak prostorni raspored, s tim da je cijeli prostor namijenjen stanovanju. Glavni je volumen povišen u odnosu na istaknuti (sjeverni) krak građevine za visinu potkrovnice etaže.

Unutarnja oprema

O unutarnjoj opremi građevine nije moguće ništa određenije reći, jer vlasnici nisu dopustili pristup. Po svemu sude-

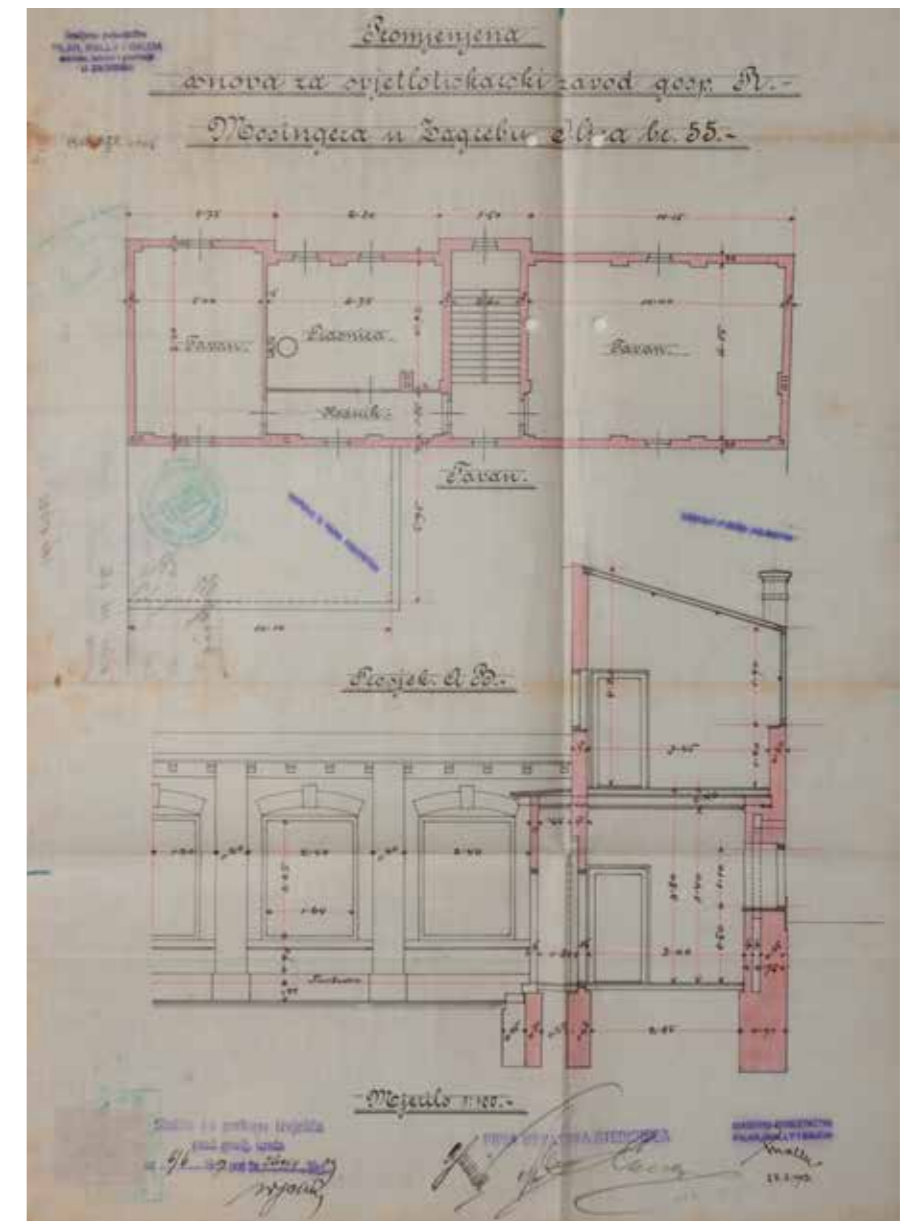
Svjetlotiskarski zavod Rudolfa Mosingera, projekt, Pillar, Mally i Bauda, 1903., tlocrt potkrovlja, situacija, presjek i pročelje, DAZ

ći, interijer (zajednički prostori zgrade, predvorje i stubište, hale za strojeve) je oblikovan jednostavno i utilitarno.

Pročelja

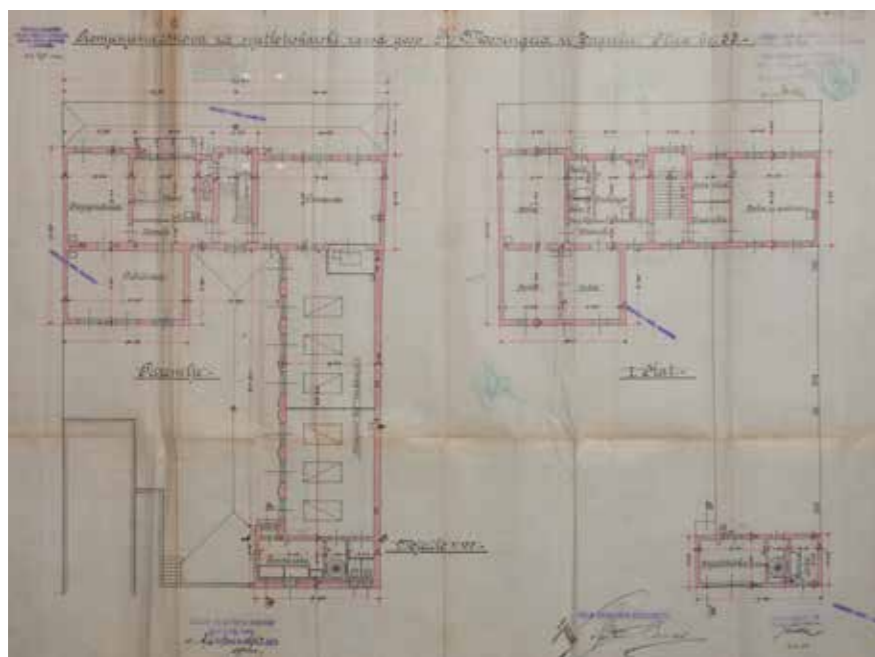
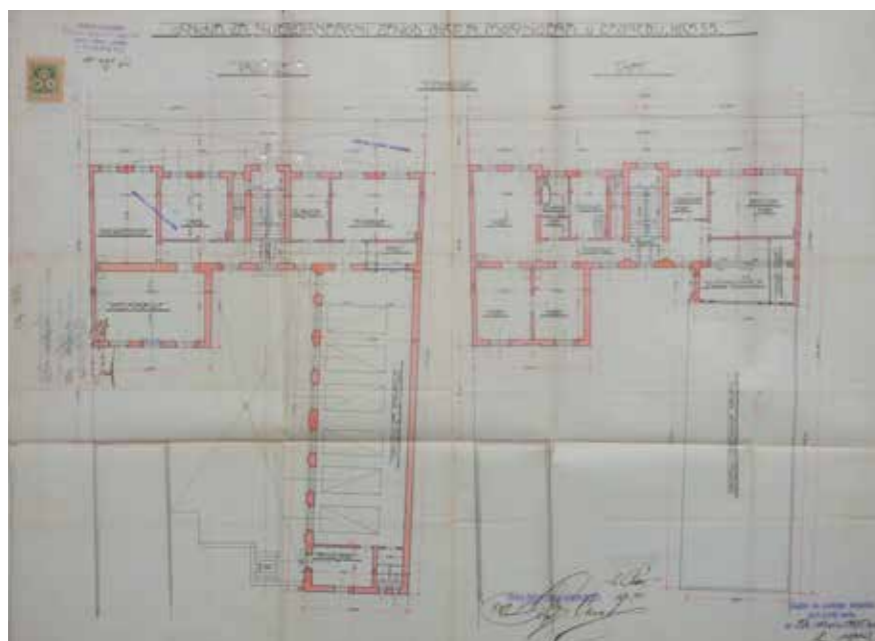
Pročelja građevine rastvorena su jednostavnim pravokutnim otvorima. U zoni prizemlja prema sjeveru su tri otvora vrata, a istoku okrenuto pročelje prizemnice/radioničke hale raščlanjeno je u cijeloj visini istaknutim pilastrima, između kojih su veliki prozorski otvori. Prozori prvog kata su

jednostavnih izduženih pravokutnih svijetlih otvora, u istim osima kao i troja vrata u prizemlju. Formatom su im jednaki i prozori na prvom katu kraćeg, istočnog kraka građevine. Tavanska etaža glavnog volumena ima osam prozora, ravnomjerno raspoređenih po širini fasade. Ti prozori nisu u istim osima kao otvori nižih etaža. Dimenzijama su znatno manji, izvorno su bili u obliku položenih pravokutnika, a neki su povećani (povišeni) te njihovi svijetli otvori danas imaju oblik kvadrata. Fasadne plohe pokrivene su jednoličnim, dotrajalim slojem sive žbuke, tako da tragovi jedno-

Promjena projekta potkrovlja, Pillar, Mally i Bauda, 1903., DAZ

stavnih, u žbuci izvedenih profilacija koje su (prema projektu iz 1903. godine) uokvirivale sve otvore nisu vidljivi. To vrijedi i za pročelje hale s tiskarskim strojevima. Sudeći prema projektnim nacrtima toga pročelja iz 1903., vidljivo je da je ono bilo oblikovano u duhu industrijske arhitekture toga doba. Pilastri su imali plastički naznačene baze, a prozori profiliranih potprozornika širinom su ispunjavali gotovo sav prostor između pilastara i bili završeni segmentnolučnim nadvojima sa stiliziranim ključnim kamenovima. Potkrovni je vijenac oslonjen na stilizirane konzole.

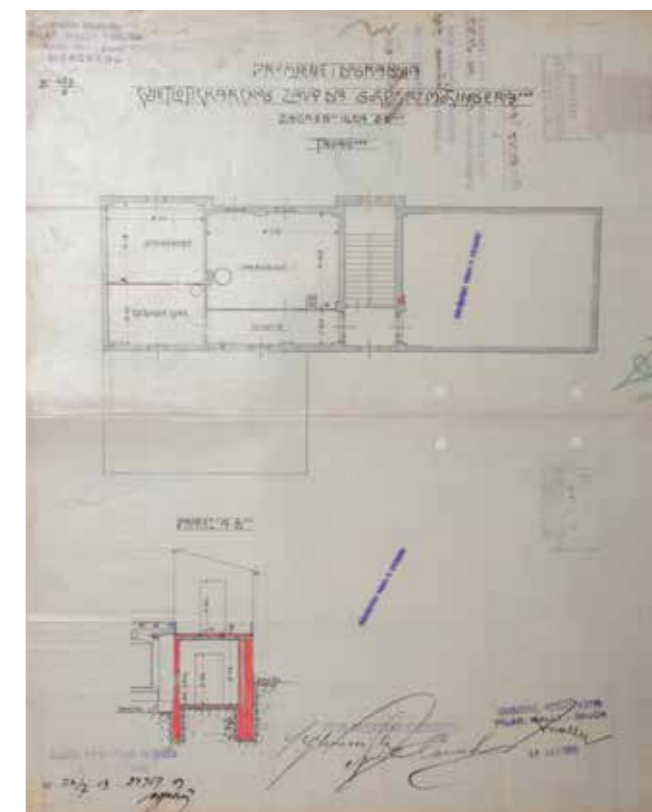
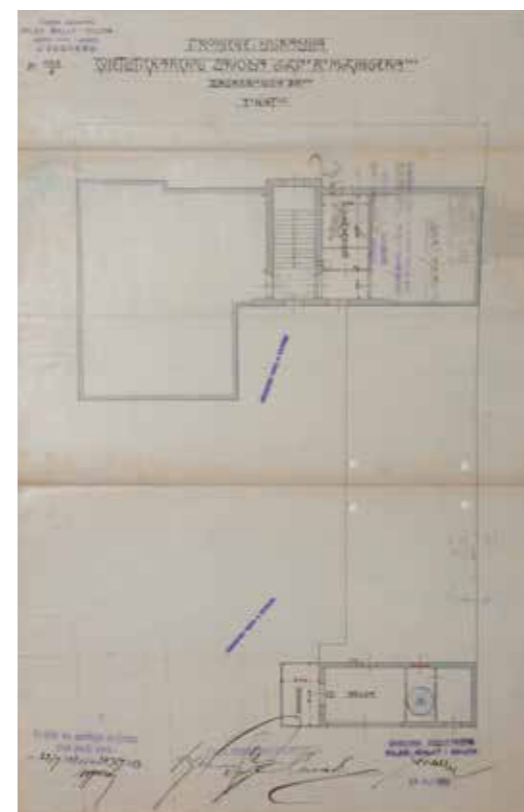
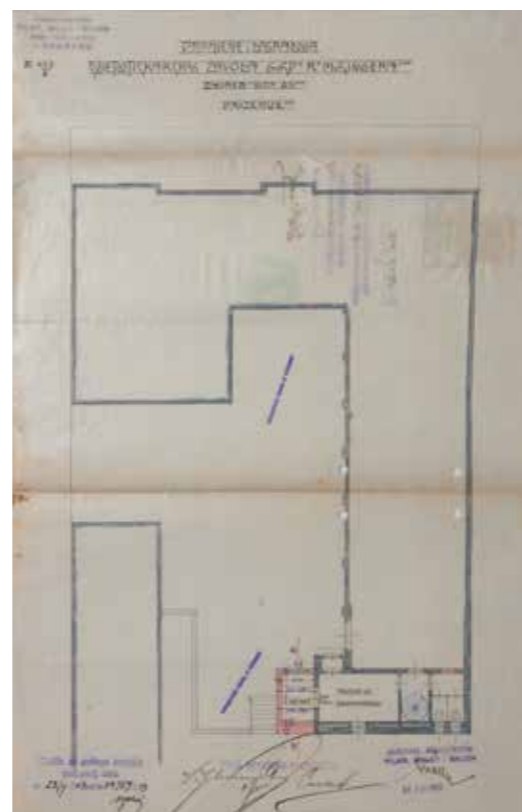

Svjetlotiskarski zavod Rudolfa Mosingera, projekt, Pillar, Mally i Bauda, 1903., prizemlje i prvi kat, DAZ

Promjena projekta prizemlja i prvog kata, Pillar, Mally i Bauda, 1903., DAZ

Krovište

Glavni volumen građevine natkriven je jednostrešnim krovom blagog nagiba, s pokrovom od crijepa. Niži, istaknuti istočni krak natkriven je jednostrešnim kosim krovom

Projekt dogradnje, Pillar, Mally i Bauda, 1903., prizemlje, prvi kat i potkrovlje, DAZ

blagog nagiba s pokrovom od lima, a istom je vrstom pokrova natkriven i njemu dograđen prizemni dio. Hala s tiskarskim strojevima natkrivena je ravnim krovom.

Pomoćne dvorišne građevine

Jednokatnica (55/5) je izvorno bila namijenjena laboratorijskim prostorijama Svjetlotiskarskog zavoda, potom je pretvorena u fotografski atelijer, a naposljetku je, poslije Drugoga svjetskog rata, prostor na katu postao samostalnom stambenom jedinicom kojoj se pristupa zasebnim jednokrakim vanjskim betonskim stubištem. U istom je razdoblju istočnom dvorišnom kraku građevine dodana prizemna dogradnja.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke, s drvenim međukatnim konstrukcijama.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje nije bilo moguće utvrditi jer vlasnici nisu dopustili pristup. Procjena statičara nakon potresa 22. ožujka 2020. je: privremeno neuporabljivo.

Faze gradnje

Zgrada je građena 1903. godine za Svjetlotiskarski zavod Rudolfa Mosingera. Projektirana je kao sklop dvaju dijelova: jednokatnice radioničko-poslovno-stambene namjene i prizemne hale s tiskarskim strojevima.

Tijekom izvedbe prvotni je projekt preinačen; projektirana jednokatna građevina dobila je nisku tavansku/potkrovnju etažu, natkrivenu jednostrešnim krovom blagog nagiba.

Godine 1931. prizemlje istočnoga dijela građevine preuređeno je u Knjigotiskaru Milana Kornfelda (izvođač: Stjepan Kundić, ovl. graditelj).

Dvorišno južno začelje

Valorizacija

U današnjem stanju građevina nema stilskih obilježja ni istaknutije arhitektonske vrijednosti. Sudeći prema projektu iz 1903. godine, izvorno oblikovanje vanjštine bilo je nadahnuto onodobnom industrijskom, a ne gradskom stambenom arhitekturom, što je logično, najprije s obzi-

rom na namjenu, a potom i na smještaj građevine duboko unutar bloka.

Prijedlog smjernica za obnovu

Građevina iziskuje sanaciju i iznalaženje adekvatne namjene za prostore nekadašnjega radioničkog postrojenja u

Dvorišno sjeverno pročelje

prizemlju. U tom pogledu možda bi trebalo voditi računa o njezinoj izvornoj namjeni, tj. o činjenici da je građena za Rudolfa Mosingera, u zagrebačkim krugovima razmjerno poznatog majstora fotografije i tiskarske tehnike svjetlosti (razglednice koje su tiskane u tom postrojenju važni su dokumenti vremena, prijelaza 19. u 20. stoljeće). Današnje ogoljene i dotrajale fasadne plohe izgubile su sve tragove svoje povijesnosti (izvornu plastiku okvira otvora), pa bi se rekonstrukcija izvornog izgleda, ako bi do nje došlo, trebala osloniti na sačuvanu projektnu dokumentaciju iz vremena gradnje. Pristupno dvorište, koje se danas koristi kao neuređeno parkiralište, trebalo bi rehabilitirati.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, sign. 1541/4, Ilica 55

Danko Zelić

ID 27 Kuća Hönigsberg

Ilica 51–53–53a

- KČ** 2080-2078-2077
- Tip građevine** Ugrađena zgrada (3 odvojena stubišta: središnje s 2 peterosobna stana te istočno i zapadno s 2 dvosobna stana)
- Katnost** Po + P + 2
- Namjena** Stambeno-poslovna
- Vrijeme gradnje** 1887./1888.
- Naručitelj** Mavro Hönigsberg (1830. – 1892.), ban-
kar, otac arhitekta Lea Hönigsberga
- Projektant** Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – Zagreb,
1911.)
- Kasniji zahvati**
- 1921. – gradnja dvorišne prizemnice (kbr. 53a)
 - 1924. – izmjena izloga trgovine (kbr. 51)
 - 1925. – izmjena izloga trgovine (kbr. 53) prema projektu biroa Freudenreich i Deutsch; dogradnja dvorišne verande (kbr. 53a)
 - 1927. – gradnja bravarske radionice u dvorištu (kbr. 53a)
 - 1928. – pregradnja izloga (kbr. 53a)
 - 1930. – pregradnja izloga (kbr. 53)
 - 1933. – izmjena izloga trgovine (kbr. 53a) – gradnja prodavaonice i pisarnice u dvorištu (kbr. 53a)
 - gradnja kuglane u dvorištu (kbr. 53)
 - 1938. – gradnja spremišta u dvorištu (kbr. 53)

1942. – gradnja krznarske radionice u dvorištu (kbr. 53a)

1963. – rekonstrukcija izloga (kbr. 51)

Recentne pregradnje prodavaonice i stanova, dogradnja potkrovlja (istočni dio).

Stilske značajke Kasni historicizam (neobarok, neorokoko)

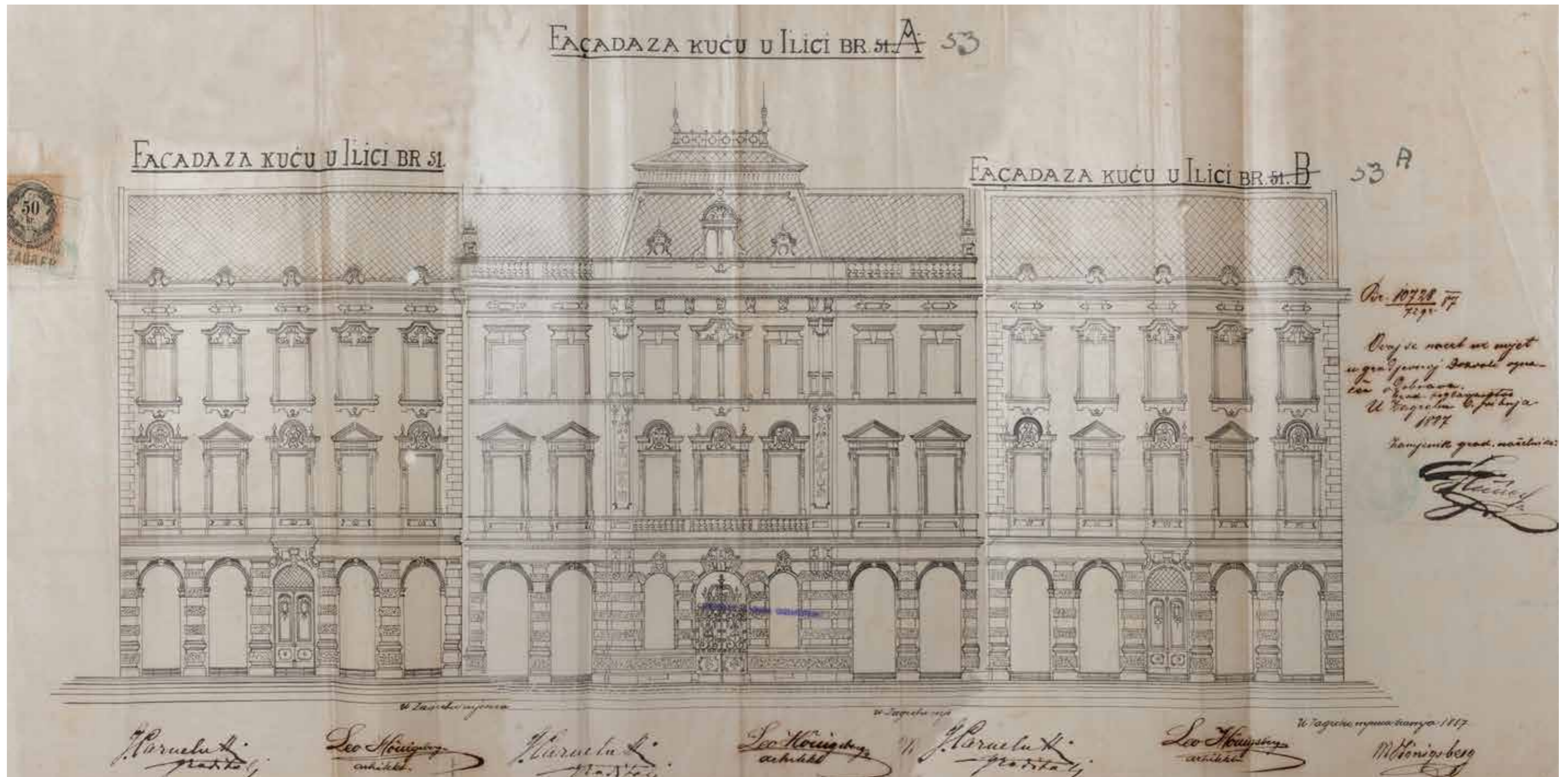
Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Historicistička stambena dvokatnica, prethodno kuća Hönigsberg, podignuta je 1887./1888. godine na sjevernoj strani bloka, zapremivši tri prijašnje parcele, odnosno kuće, vidljive na katastarskim kartama iz 1853./1854. i 1864. godine. Reprezentativnim ulaznim sjevernim pročeljem orijentirana je prema Ilici, a južnim pročeljem prema unutrašnjosti bloka. U središnjoj osi zgrade oblikovana je veža kroz koju je omogućen pristup iz Ilice u dvorište. Dvorište je ostalo podijeljeno na tri izdužene parcele, uz čije rubove su postupno (dvadesetih i tridesetih godina 20. stoljeća) podizane različite prizemnice (obrtničke radionice, spremišta i sl.). Dvorište na središnjoj parceli (Ilica 53) je popločeno, dok je unutar dvorišta na istočnoj i zapadnoj parceli (Ilica 51, 53a) djelomično sačuvana zelena površina. U dnu središnjega dvorišta južno sagrađen je (1888. – 1890.) prizemni atelje arhitektonskog biroa Hönigsberg i Deutsch (Ilica 53 / 1, 2), sada stambene namjene, također okružen visokim drvećem i zelenilom.

Organizacija prostora

Izdužena dvokatna zgrada s podrumom sastoji se od triju zasebnih stambenih jedinica; svaka ima vlastiti ulaz i stubište. Jedinstveno sjeverno ulazno pročelje (sa 17 prozorskih osi) daje, međutim, privid da je riječ o jednoj zgradi.

Središnji, najreprezentativniji dio zgrade (Ilica 53), širine sedam prozorskih osi, rastvoren je u prizemlju vežom. Ulični dio prizemlja zapremaju prodavaonice (danas prodavaonice odjeće), a dvorišni dio, odvojen središnjim nosivim zidom, obrtnička (postolarska) radionica istočno te

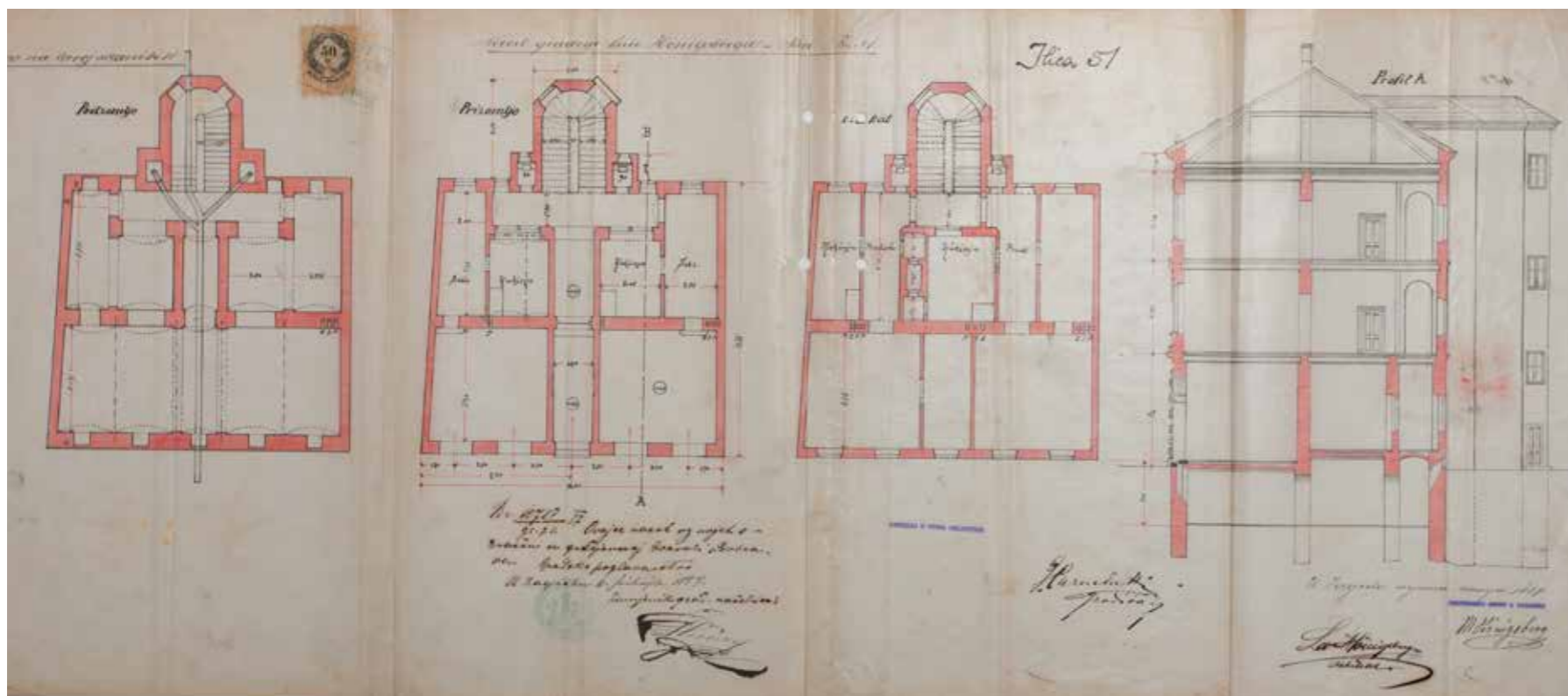
Kuća Hönigsberg, projekt, Leo Hönigsberg, 1887., spojena pročelja trodijelne kuće, DAZ

dvokrako stubište zapadno od veže, osvjetljeno prozorima na južnom začelju. U prizemlju se iz stubišta pristupa u manju prostoriju zapadno, a na katovima po dva ulaza vode sa stubišnih podesta u velike stanove s reprezentativnim prostorijama različitog formata (njih pet) na uličnoj strani te kuhinjama, nusprostorijama i gospodarskim sadržajima prema dvorištu. Uz odgovarajuće osvjetljenje prostorija na

pročelju i začelju, gdje su oblikovana na svakom katu i po dva balkona, središnje su kupaonice osvjetljene prozorima sa stubišnog podesta i hodnika. Danas su na svakom katu organizirana po dva stana.

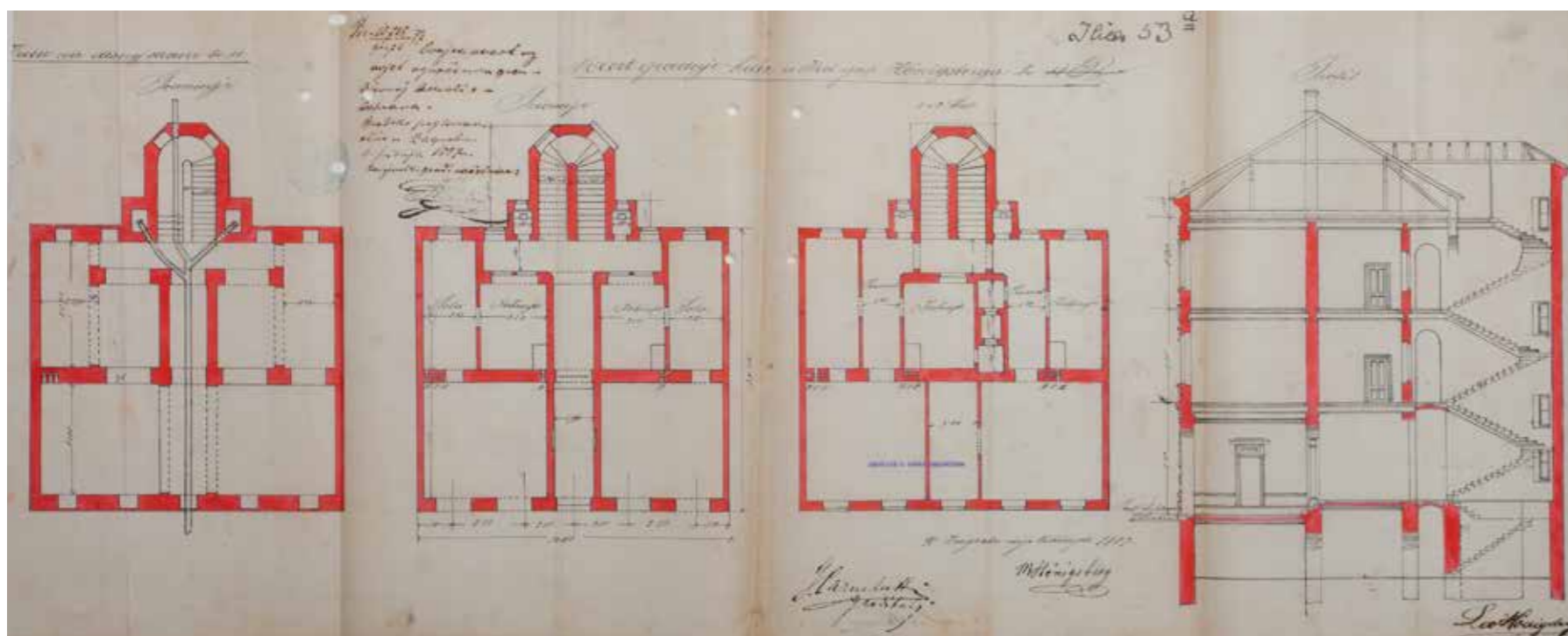
Bočne stambene jedinice (Ilica 51 i Ilica 53a), širine po pet prozorskih osi, jednakog su tlocrtnog rasporeda. Poprečni nosivi zid dijeli prostor na ulični i dvorišni dio, a kroz središnji portal u prizemlju ulazi se u uski hodnik ko-

ji, postavljen cijelom dubinom građevine, vodi do začelnoga dvokrakog stubišta u poligonalnom aneksu. Ulični dio prizemlja zaprema po jedna trgovina sa svake strane hodnika (apoteka i staklarnica na kbr. 51, prodavaonice izvan funkcija na kbr. 53a), a na dvorišnoj su strani pomoćne prostorije. Tlocrtni raspored na oba kata čine na uličnoj strani središnji uski hodnik, flankiran po jednom velikom sobom, a na dvorišnoj strani središnja kuhinja i

Kuća Hönigsberg (br. 51), projekt, Leo Hönigsberg, 1887., tlocrt podruma, prizemlja i kata, presjek s pogledom na aneks sa stubištem, DAZ

Kuća Hönigsberg (br. 53a), projekt, Leo Hönigsberg, 1887., tlocrt podruma, prizemlja i kata, presjek kroz stubište, DAZ

manja spremišta uz nju te po dvije uske prostorije sa svake strane. Na svakom katu tako raspoređene prostorije pripadaju dvama stanovima.

Podrum, s pristupom sa stubišta zgrade, prati osnovni tlocrt katova – podjelu na ulični i dvorišni dio te središnji hodnik,

s tim da su nosivi zidovi tu dijelom zamijenjeni pilonima i lukovima. Uska spremišta između nosivih elemenata nad-svođena su segmentnim svodovima na željeznim traverzama, a jednaki se svodovi nalaze i na stubišnim podestima te u dijelu gospodarskih prostorija u prizemlju.

Unutarnja oprema

Zajednički prostori zgrade – predvorja i stubišta – razmjerno su bogato opremljeni. U tom se pogledu posebno ističe veža, ukrašena neobaroknim štukaturama. Kompozitni pilastri raskošno oblikovanih kapitela nose trodijelno gređe s rokajnim ornamentima na frizu. Tijela pilastara ukrašena su malim rozetama, a oni središnji imaju ornamente složene od lambrekna i trakastog motiva (njem. *Bandelwerk*). Lunete iznad portala trgovina i stubišta dinamičnoga su, razvedenog oblika – bočne volute s akantusom te valoviti lomljeni zabat akcentiran školjkom – a krase ih također tipično kasnobarokni trakasti štukomotiv rešetke (njem. *Gitterwerk*). Polja zidova veže ukrašena su viticama i okruglim medaljonima s reljefima *putta*. U luku uličnog ulaza u vežu oblikovana je luneta od kovanog željeza, koja ponavlja dekorativne motive štukatura u veži, a u lunetama ulaza u bočne stambene jedinice nalaze se samo željezne rešetke.

Središnji hodnici u prizemljima bočnih stambenih jedinica raščlanjeni su lukovima – jednim u središnjem poprečnom zidu i drugim na ulazu u podest stubišta.

Krakovi stubišta u svim trima stambenim jedinicama imaju dekorirane ograde od kovanog željeza (volute, rozete, krugovi). Nešto je bogatija ograda u središnjem stubištu, u kojemu i četverokrilni prozor na prvom međupodestu ima mutnobijela stakla s plavim ornamentima.

Podesti središnjega kamenog stubišta popločeni su keramičkim pločicama s motivom meandra i zvijezda, oker i smeđe boje, a iste se boje javljaju i na keramičkim pločicama zidova u stubištu. Hodnici i podesti bočnih kamenih stubišta popločeni su jednoboju četverokutnim i šesterokutnim keramičkim pločicama.

Veža • Slijepi portal sa štukodekoracijom

Kapitel • Medaljon

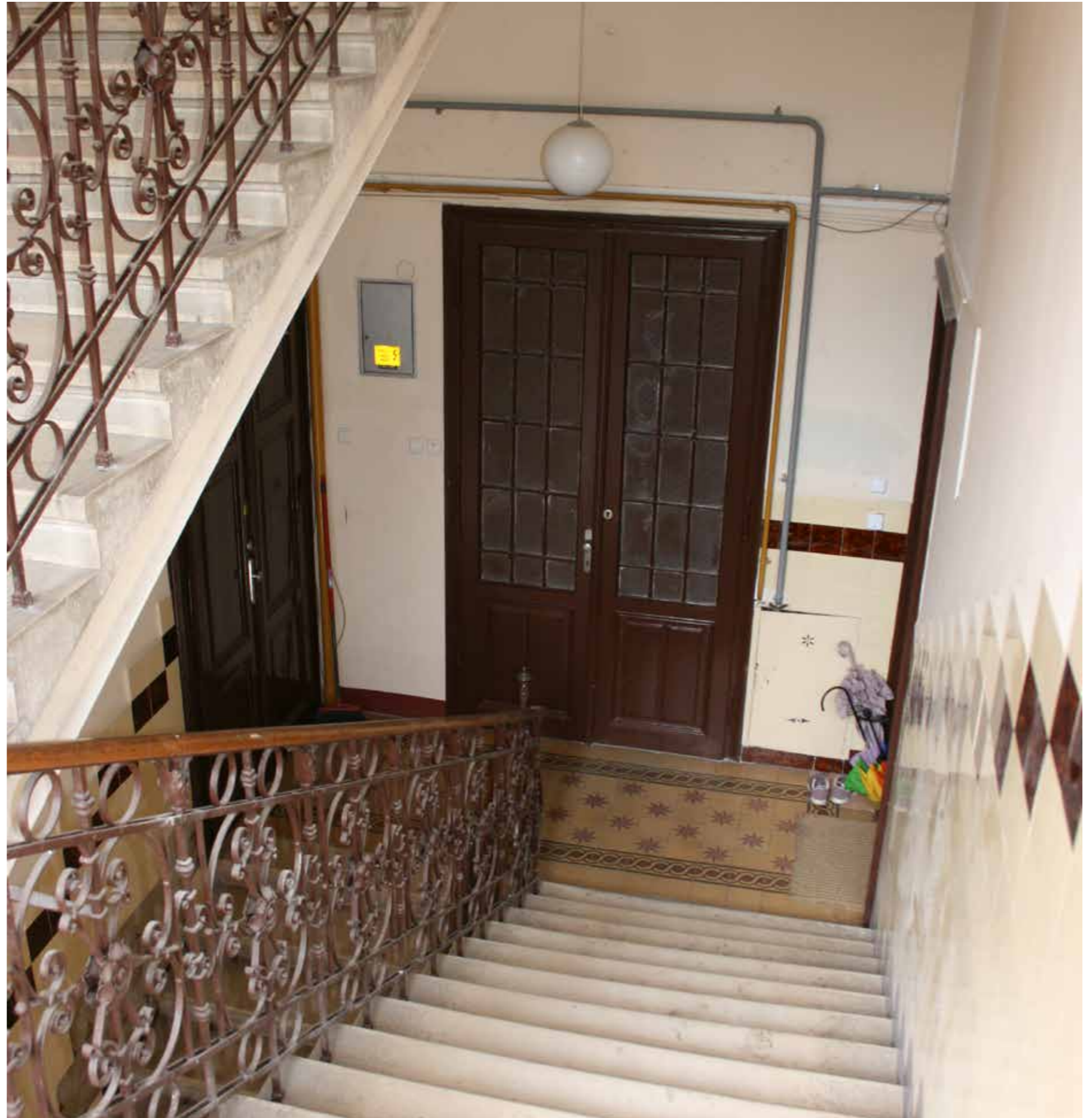
Od izvorne unutarnje opreme treba spomenuti i metalne lustere (hodnik i stubišta), dekorativne kaljeve peći (sačuvane u većini stanova) te drvene vratnice i prozore s profilacijama i ukladama, također sačuvane u stubištima i u većini stanova. Posebno su bogato ukrašene vratnice uličnih portala dviju bočnih stambenih jedinica, sa središnjim stupićima te ukladama u obliku kartuša zaključenih akanusom. Prema projektu, i središnja je veža trebala imati ukrašene drvene vratnice.

Pročelja

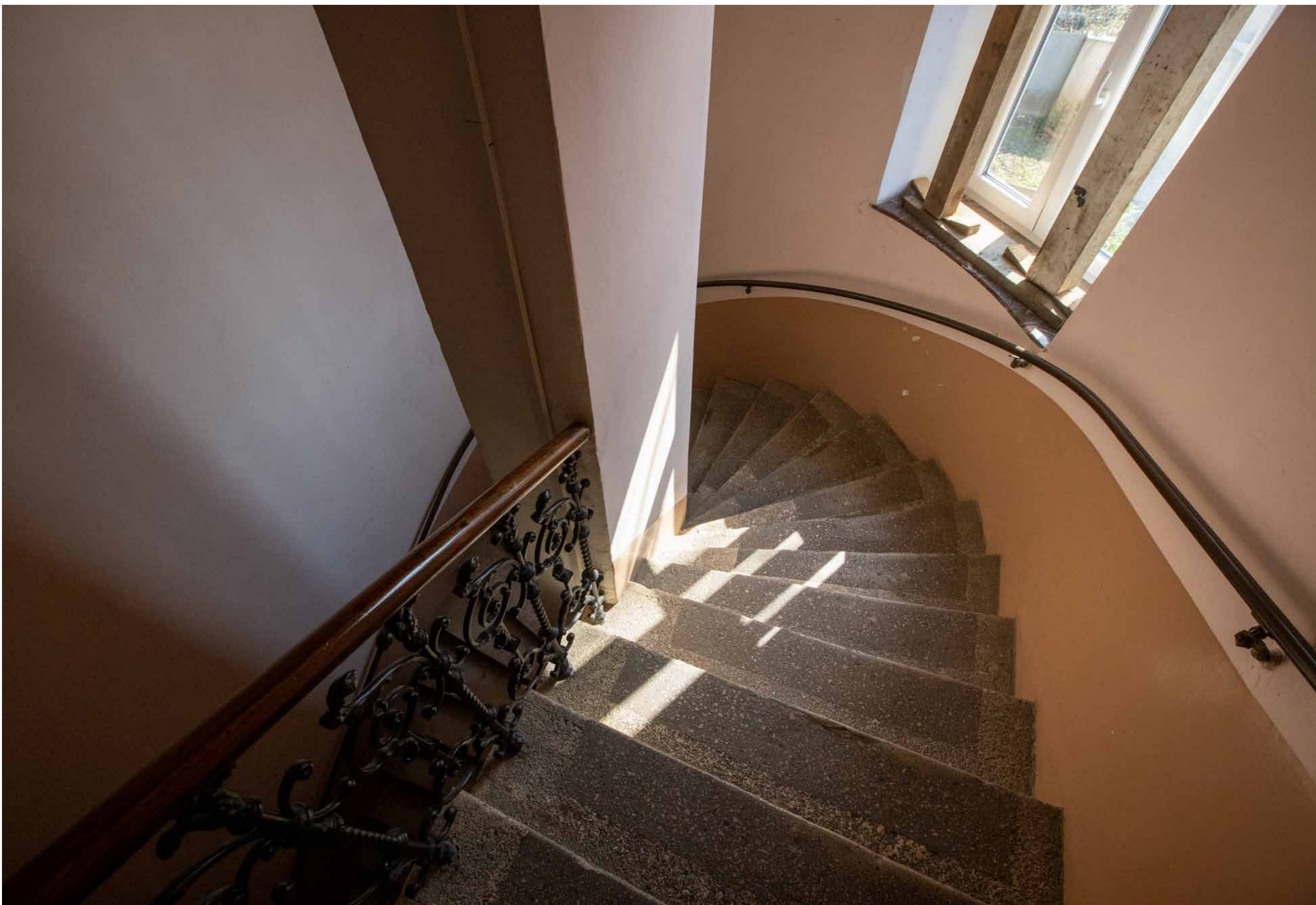
Ulično sjeverno pročelje zgrade rastvoreno je sa 17 prozorskih osi. U skladu s neobaroknim stilskim obilježjima, provedeno je jasno stupnjevanje raščlambe i dekoracije (od žbuke), s naglaskom na središnjoj zoni. Središnji dio (Ilica 53) akcentiran je rizalitom s atikom, koji obuhvaća sedam prozorskih osi, a unutar njega dodatno su manjim rizalitom istaknute srednje tri osi obrubljene superponiranim pilastri- ma te akcentirane balkonom na prvom katu i nadvišene mansardom.

Ulazni prostor • Ulaz u stan na prvom katu • Ograde u
stubištu • Stubište (br. 51)

Ulično sjeverno pročelje (br. 51)

Poslovna zona prizemlja raščlanjena je rustikom i lučnim otvorima. Toskanski pilastri sastavljeni od izmjeničnih širih rustičnih i užih glatkih blokova nose gređe, a između njih su lučno zaključeni otvori: širok ulazi u vežu i bočne stambene jedinice te izlozi trgovina. Profilirani lučni nadvoji imaju dekorativne zaglavne kamenove, od kojih onaj središnjega lučnog otvora veže prerasta u masivnu konzolu

Ulično sjeverno pročelje (br. 53)

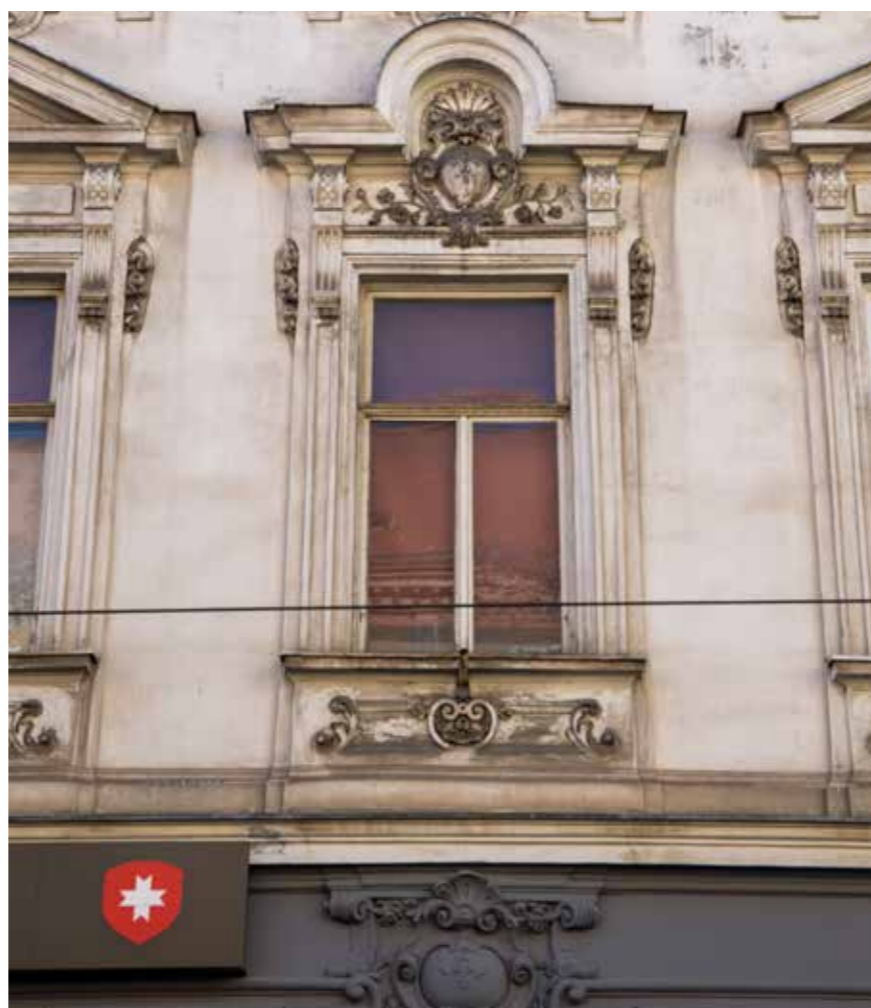
balkona na prvom katu, nošenog i udvojenim bočnim volutnim konzolama koje se izdižu iz rubnih pilastara središnjega troosnog rizalita. Balkon je ograđen balustradom. Stambeni katovi rastvoreni su pravokutnim otvorima, od kojih su oni u središnjoj osi nešto šireg formata od ostalih, a koncepciju stupnjevane raščlambe prate okviri prozora. Na prvom katu prozori imaju dekorativno oblikovane para-

pete te profilirane okvire zaključene zabatima. I upravo u oblikovanju zabata očituje se (neo)barokno načelo subordinacije: oni raskošniji su polukružnog oblika s akroterijima, ispunjeni poljem grba, volutama i palmetama, dok su jednostavniji zabati trokutnog oblika. Polukružni zabati nalaze se iznad središnjih balkonskih vrata i prozora balkona, zatim lijevo i desno u dvije osi rizalita slijede prozori

Pročelni portal • Prozor na prvom katu

trokutnih zabata, a na bočnim se stranama pročelja, unutar pet osi, izmjenjuju prozori polukružnih i trokutnih zabata. Slično načelo rasporeda prozora s dva tipa okvira karakterizira i drugi kat, s tim da raskošniji prozori tu imaju lomljeni zabat s trapeznim zaglavnim kamenom i volutama, a oni jednostavniji ravne profilirane nadstrešnice sa zaglavnim kamenom.

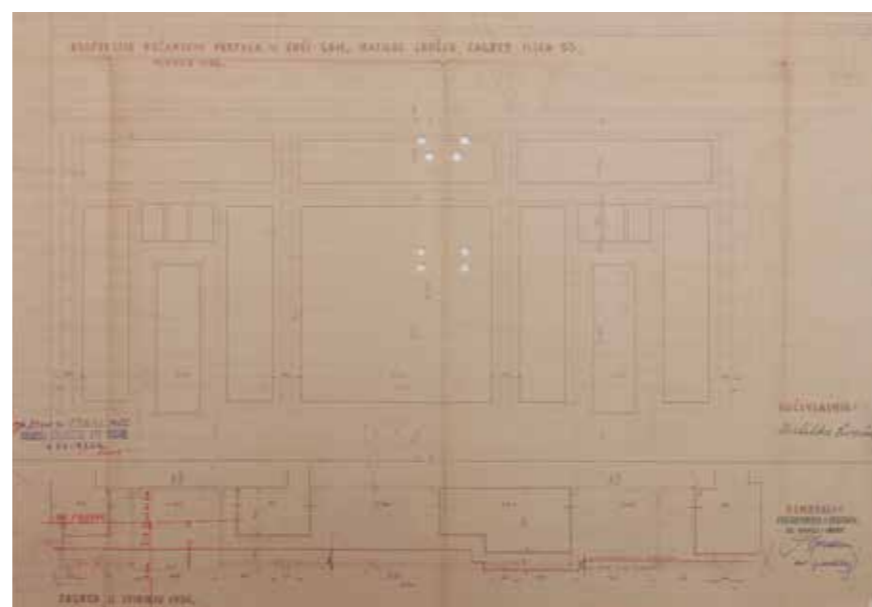
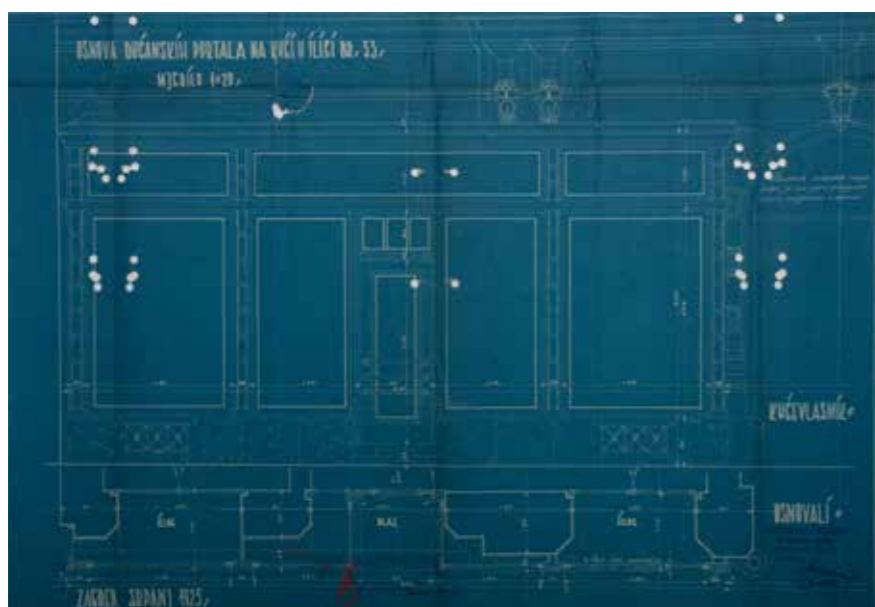
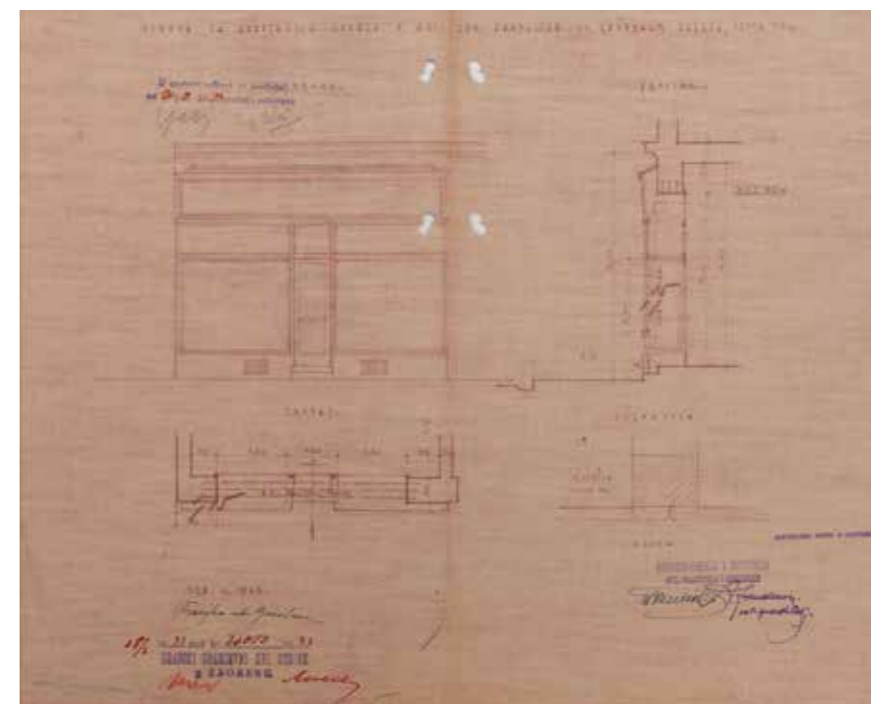
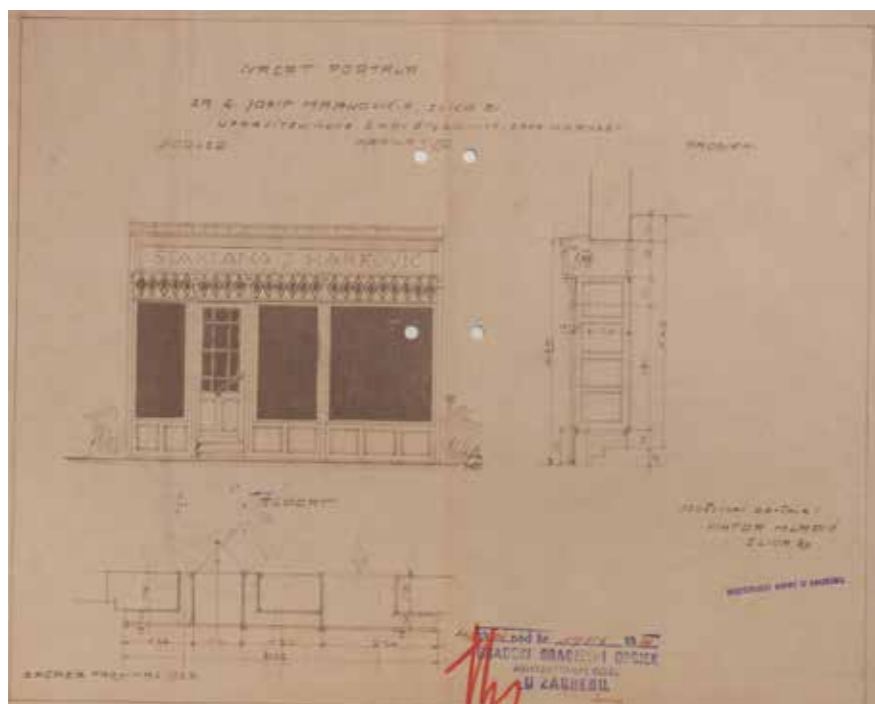

Prozor na drugom katu • Skulptura na atici

Raskoš inspirirana barokom ne jenjava ni u potkrovnoj zoni, s ovalnim okulusima bogato ukrašenih okvira (bočno) te maskeronima (njih devet) na središnjem rizalitu. Iznad trosnog rizalita nalazila se mansarda s dekorativno oblikovanim prozorima, flankirana balustradama, koje su se protezale do rubova sedmeroosnog rizalita, gdje su postavljene skulpture. Time se izvedeno stanje razlikovalo od projekta, prema kojem je središnji dio umjesto mansardnih prozora trebao imati izdignuto lomljeno krovništvo.

Krovništvo

Krovništvo je dvostrešno, s pokrovom od crijepa. U istočnom dijelu zgrade na dvorišnoj strani recentno je potkrovlje adaptirano u stambeni prostor.

Projekti izloga trgovina u prizemlju, 1924., 1925., 1928., 1930., 1933., DAZ

Pomoćne dvorišne građevine

Uz istočni rub središnjeg dvorišta (Ilica 53) nalazi se novija prizemna prigradnja, dijelom stambene namjene, a dijelom s garažama. Prostor ispred stambene prigradnje natkriven je nadstrešnicom te služi kao parkirno mjesto. Uz zapadni rub središnjega dvorišta je druga prizemna prigradnja, također s garažama. U zapadnom dvorištu (Ilica 53a) istočno se nalazi prizemna prigradnja gospodarske namjene, a

zapadno jednokatna prigradnja s vanjskim stubištem i galerijom stambene namjene, nastala adaptacijom trgovine i pisarnice iz 1933. godine.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke, s drvenom međukatnom konstrukcijom. U podrumu i iznad stubišnih podesta su pločnici od opeke, nošeni željeznim traverzama.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje je loše, jer je u potresu zgrada pretrpjela znatna oštećenja. U stubištu i u stanovima vidljive su brojne pukotine žbuke, srušena je središnja mansarda te je oštećeno krovno. Procjena starijara je: privremeno neuporabljivo – uporabljivo (Ilica 51), neuporabljivo – uporabljivo (Ilica 53) te privremeno neuporabljivo (Ilica 53a). U dijelovima zgrade već je počela sanacija.

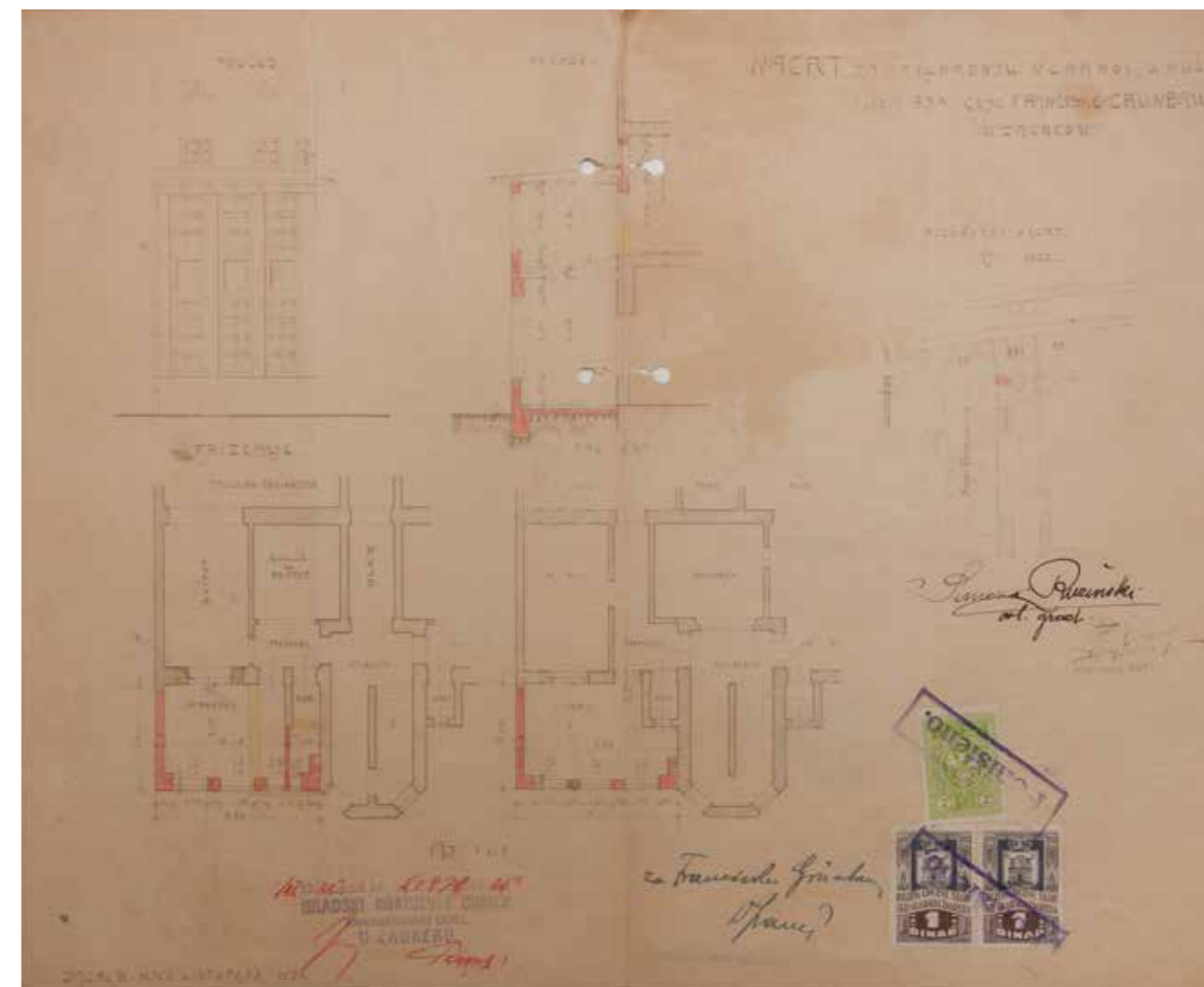
Faze gradnje

Trodijelna zgrada sagrađena je po narudžbi Mavra Hönigsberga, prema projektu njegova sina Lea Hönigsberga 1887./1888. godine. Deset godina poslije, 1897. godine, Mavro Hönigsberg pokrenuo je gradnju prizemnog objekta (južno u dvorištu na kbr. 53 / 1, 2), koji će postati risaonica arhitektonskog biroa Hönigsberg i Deutsch.

Najraniji zahvati na stambenoj zgradi odnose se na preuređenja trgovina u prizemlju, a ubrzo arhivski izvori bilježe i gradnje gospodarskih i poslovnih prizemnica u dvorištu.

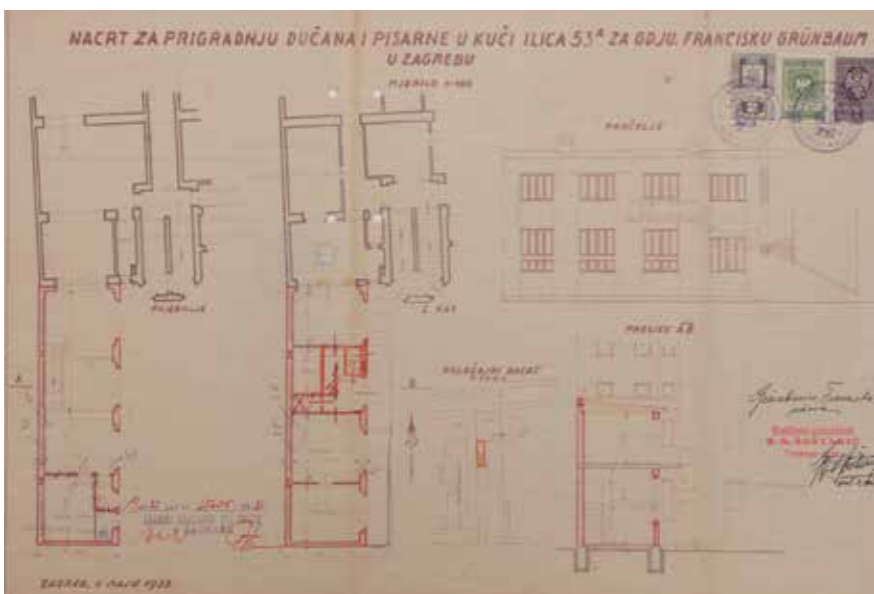
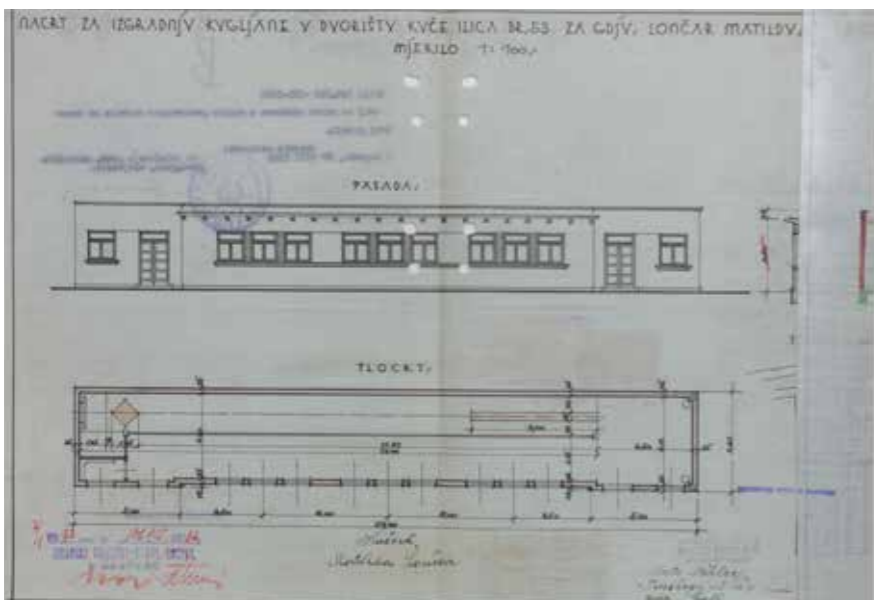
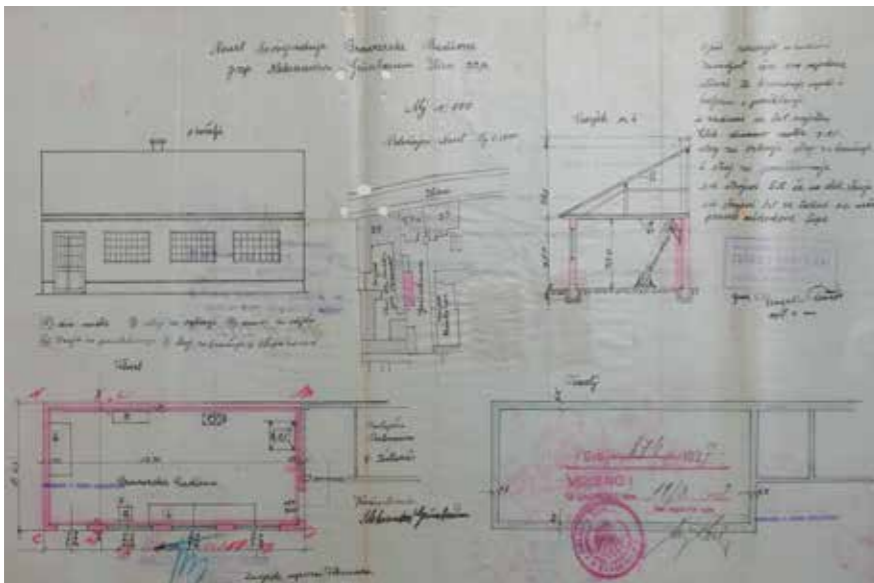
Dvorišni aneks sa stubištem (br. 53a)

Projekt pregradnje prizemlja (br. 53), 1926., DAZ

Projekt prigradnje verande (br. 53), 1921., DAZ

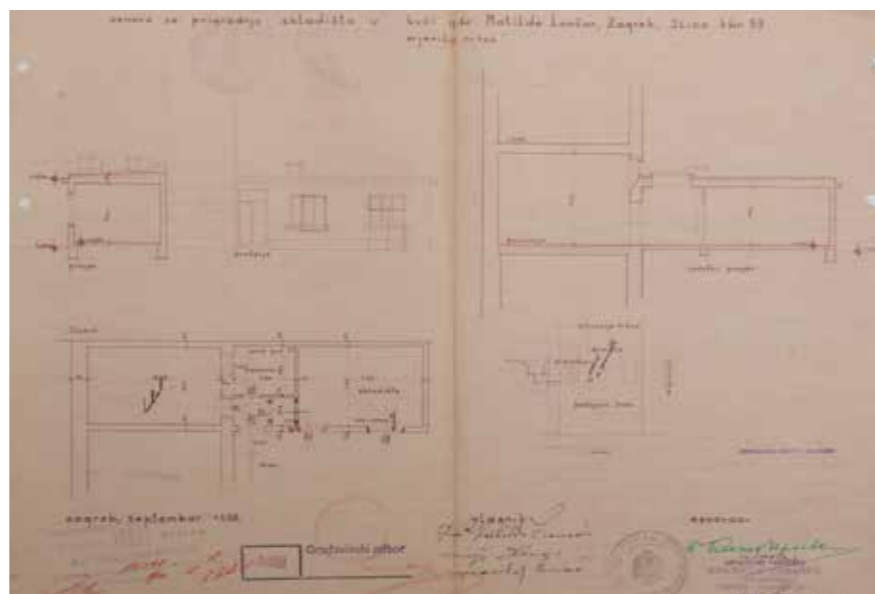

Kuglana

Projekt bravarske radionice (br. 53a), 1927., DAZ

Projekt kuglane (br. 53), 1933., DAZ

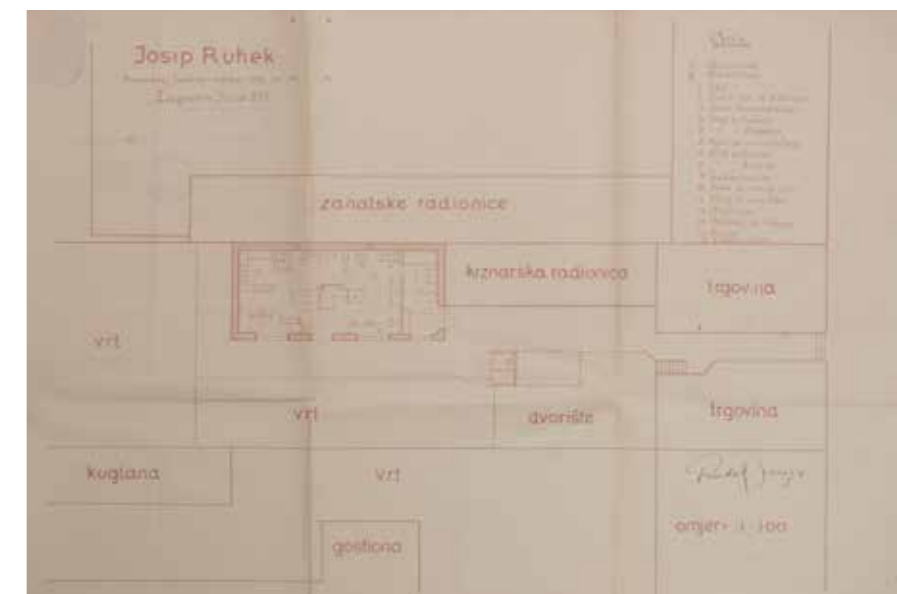
Projekt pisarne (br. 53a), 1933., DAZ

Kronološki, navedene prigradnje provedene su sljedećim redoslijedom:

1921. Stjepan Šostarić gradi dvorišnu prizemnicu na kbr. 53a;

1924. Josip Marković, staklar, dobiva dozvolu za »postavljanje portala« ispred prodavaonice na kbr. 51. Riječ je bila o velikom izlogu s vratima, izvedenom u drvenoj konstrukciji.

Nacrt je potpisao stolarski obrtnik Viktor Mladić, a Staklarnica *Marković* postoji i danas, ali je drvena konstrukcija izloga uklonjena, a lučni otvori restaurirani;

1925. Matilda Lončar dobiva dozvolu za drveni izlog na kbr. 53 (zapadna prodavaonica), a na nacrtu je žig *Freudenreicha i Deutscha*;

Franciska Grünbaum dograđuje dvorišnu verandu na kbr. 53a; 1927. Aleksandar Grünbaum gradi u dvorištu na kbr. 53a prizemnu bravarsku radionicu;

1928. Franciska Grünbaum pregrađuje izlog na kbr. 53a;

1930. Matilda Lončar dobiva dozvolu za drveni izlog na kbr. 53;

1933. Franciska Grünbaum podiže drveni trgovački izlog na kbr. 53a (na nacrtu je žig biroa *Freudenreich i Deutsch*), a u dvorištu prigraduje jednokatnu trgovinu i pisarnicu; Matilda Lončar gradi prizemnu kuglanu u južnom dijelu dvorišta na kbr. 53;

1938. Matilda Lončar gradi spremište u dvorištu na kbr. 53; 1942. Josip Ruhek gradi krznarsku i zanatsku radionicu u dvorištu na kbr. 53a.

Od zahvata nakon Drugoga svjetskog rata zabilježena je 1963. godine odluka Zavoda za zaštitu spomenika kulture grada Zagreba da se drvena konstrukcija izloga ispred prodavaonice za prodaju krzna i krznenih izrađevina (*Krznena konfekcija Šmartno*) na kbr. 51. (istočni dio prizemlja) ukloni, a izvorni piloni i lučni otvori da se restauriraju. Tada je izvedena i manja adaptacija trgovine, ugradnjom galerije u stražnjem dijelu. Poslije su i svi ostali naknadni drveni izlozi uklonjeni, a izvorni lukovi u prizemlju restaurirani.

U novije doba provedene su pregradnje u stanovima te dogradnja potkrovlja u istočnom dijelu (kbr. 51).

Valorizacija

Neobarokni kompleks sastavljen od triju stambeno-poslovnih zgrada s jedinstvenim uličnim pročeljem odlikuje se visokom arhitektonskom kvalitetom te je kao takav registriran kao pojedinačno zaštićeno kulturno dobro (kategorija A, pre-

ma Konzervatorskoj podlozi Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba iz 2015.). To je jedan od najranijih samostalnih projekata, u Beču školovanoga, zagrebačkog arhitekta Lea Hönigsberga, inspiriran kasnobaroknom i neobaroknom arhitekturom habsburške prijestolnice (prikaz projekta objavljen je u bečkom časopisu *Wiener Bauindustrie Zeitung*).

U tom pogledu osobito je inovativna spomenuta koncepcija jedinstvenog pročelja za tri zgrade, s jasnim volumnim i plastičkim naglaskom na središnjoj, najreprezentativnijoj zoni. Ta barokna ideja, oživljena u tadašnjoj bečkoj kasnohistoričističkoj, odnosno neobaroknoj arhitekturi, za Zagreb je bila inspirativna inovacija. Tako koncipirana volumna kompozicija bila bi još uspješnija da je izvedeno središnje visoko neobarokno lomljeno krovništvo, ali od njega se odustalo, možda zbog tadašnjega Reda građenja (1857.), kojim je zabranjena gradnja visokih francuskih mansardnih krovništva. No bez obzira na to, pročelje se odlikuje dotad u Zagrebu neviđenom raskoši, s bogatom i znalački oblikovanom arhitektonskom plastikom te također inovativnom atikom s balustradama i slobodnostojećim skulpturama. O dobrom poznavanju srednjoeuropskog, odnosno bečkoga kasnobaroknog i rokoko naslijeđa svjedoči i središnja veža sa štukaturama.

Određena inventivna rješenja projektant je pokazao i u koncipiranju unutarnjeg prostora. Glavno stubište ističe se prostornim dimenzijama i suvremenom opremom (keramičke pločice i kovano željezo), a posebno su zanimljiva prizemlja bočnih jedinica sa središnjim dubokim, uskim hodnicima cijelom dubinom građevine te začelnim stubištima; dakle, opet elementom inspiriranim starijom arhitekturom baroknih kurija. U tlocrnoj dispoziciji stanova, u sklopu standardne podjele na reprezentativne stambene prostorije u uličnom dijelu kato-va, te gospodarske s kuhinjom u dvorišnom dijelu, ostvarena je kvalitetna distinkcija prostorija po važnosti te funkcionalna dispozicija koja odgovara i današnjim standardima.

U kontekstu valorizacije valja se osvrnuti i na rješenje prizemlja. Iako pročelne zone u cijelosti prema projektu zapremaju prodavaonice, one su bile rastvorene tradicionalnim lučnim otvorima. U međuratnom razdoblju otvori

su modernizirani drvenim konstrukcijama s izlozima, oblikovanim u duhu tadašnjega *art décoa*. Iako sami po sebi kvalitetni, ti su izlozi ipak narušili osnovnu ideju pročelja s rustičnom bazom prizemlja te su u novije doba opravdano uklonjeni da bi se rekonstruiralo izvorno stanje.

Pojedine pregradnje u interijerima, osobito dogradnja u potkrovlju (istočno), kao i izgled i stanje dvorišta s različitim recentnim efemernim prigradnjama, degradirali su izvorne arhitektonske kvalitete stambeno-poslovne kuće Hönigsberg.

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je nužno sanirati od posljedica potresa te je konstruktivno učvrstiti na način primjeren zaštićenom kulturnom dobru. U tom procesu njezina prvotna arhitektonska obilježja (rješenje i plastika pročelja, organizacija i opremanje ulaznog prostora i stubišta, osnovna tlocrtna dispozicija stanova te unutarnja oprema) trebaju biti očuvana i restaurirana. S posebnom pozornošću valja rekonstruirati srušene gornje zone – središnje mansardne prozore i atiku sa skulpturama, čiji je izgled ostao zabilježen na fotografijama. S obzirom na visoku urbanističko-arhitektonsku kvalitetu zgrade, predlaže se cjelovita obnova, kojoj treba prethoditi konzervatorska studija temeljena na restauratorskom sondiranju. U tom kontekstu uklanjanje izvornih keramičkih pločica na zidovima središnjeg stubišta tijekom sadašnje obnove držimo krajnje neprimjerenim. Ukoliko je zahvat izveden radi konstrukcijske sanacije, zidnu oplatu valja rekonstruirati, odnosno obnoviti faksimilski.

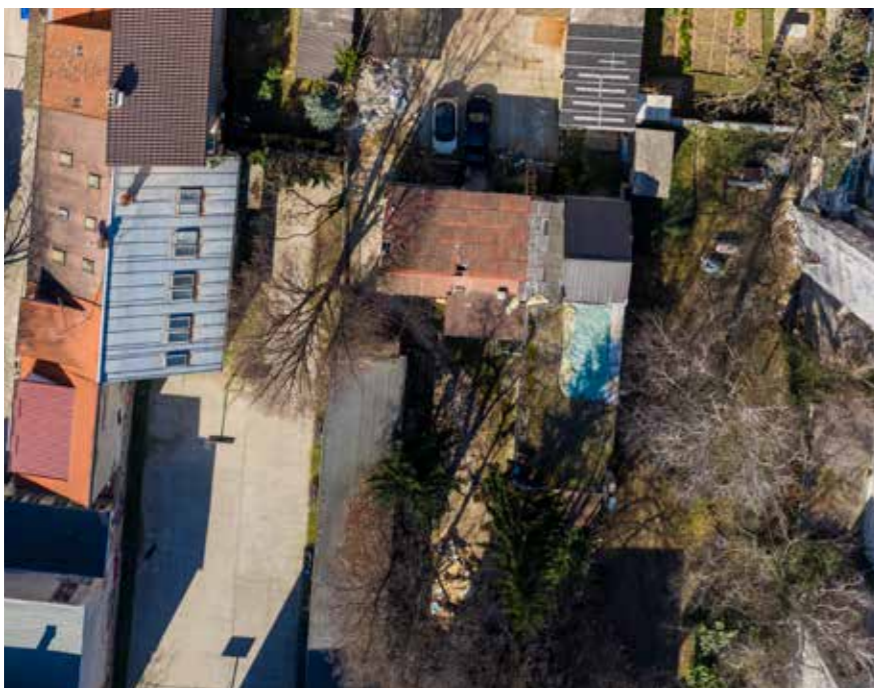
Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode izdao je posebne uvjete zaštite kulturnog dobra.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Ilica 51 – 53a

LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965.

Katarina Horvat-Levaj

ID 28 Poslovnica (arhitektonski biro) Lea Hönigsberga i Julija Deutscha

Ilica 53/1 (dvorište)

KČ	2079
Tip građevine	Samostojeća kuća
Katnost	Po + Vp
Namjena	Izvorna namjena: poslovna – arhitektonski biro Hönigsberg i Deutsch (1897.–1910.), zatim biro Freudenreich i Deutsch. Sadašnja namjena: stambena
Vrijeme gradnje	1897. (uz stariju dvorišnu prizemnicu prigraduje se krilo)
Naručitelj	Mavro Hönigsberg (1830.–1892.), otac arhitekta Lea Hönigsberga
Projektant	Hönigsberg & Deutsch – Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – Zagreb, 1911.) i Julije Deutsch (Linhartovy, 1859. – Zagreb, 1922.)
Kasniji zahvati	1910. – projektira se prigradnja sobe i spremišta (neizvedeno). Recentne pregradnje interijera i eksterijera.
Stilske značajke	Historicizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Historicistička prizemnica smještena je u južnom dijelu duboke izdužene parcele historicističke dvokatnice u Ilici 53. Reprezentativnim sjevernim ulaznim pročeljem okrenuta je prema dvorištu navedene zgrade, kroz čiju je vežu

omogućen pristup. Južno od kuće je zelena površina s visokim stablima.

Organizacija prostora

Dvoetažna kuća s podrumom i visokim prizemljem, nekadašnji arhitektonski biro Hönigsberg i Deutsch, dvokrilna je građevina, oblikovana u dvije faze gradnje: uz stariju kuću (sjeverno krilo) sa središnjim istakom južno, 1897. godine dograđeno je istočno krilo, čime je oblikovan L-tlocrt. Zbog razlike u razini terena, donja etaža je na sjevernoj strani suterenska, a na južnoj je u razizemlju.

Sjeverno krilo podijeljeno je u razizemlju na uski hodnik (s ulazom na južnoj strani), flankiran dvjema prostorijama, te na manju nusprostoriju, dok se u istočnom krilu na toj razini izvorno nalazila jedna velika prostorija (spremište). Dio prostorija ima plitke segmentne svodove na željeznim traverzama.

Sličan tlocrtni raspored karakterizira i visoko prizemlje, s tim da je ulaz na sjevernom pročelju. Cijelo novopodignuto istočno krilo zapremala je risaonica, osvijetljena velikim prozorima na zapadnom pročelju.

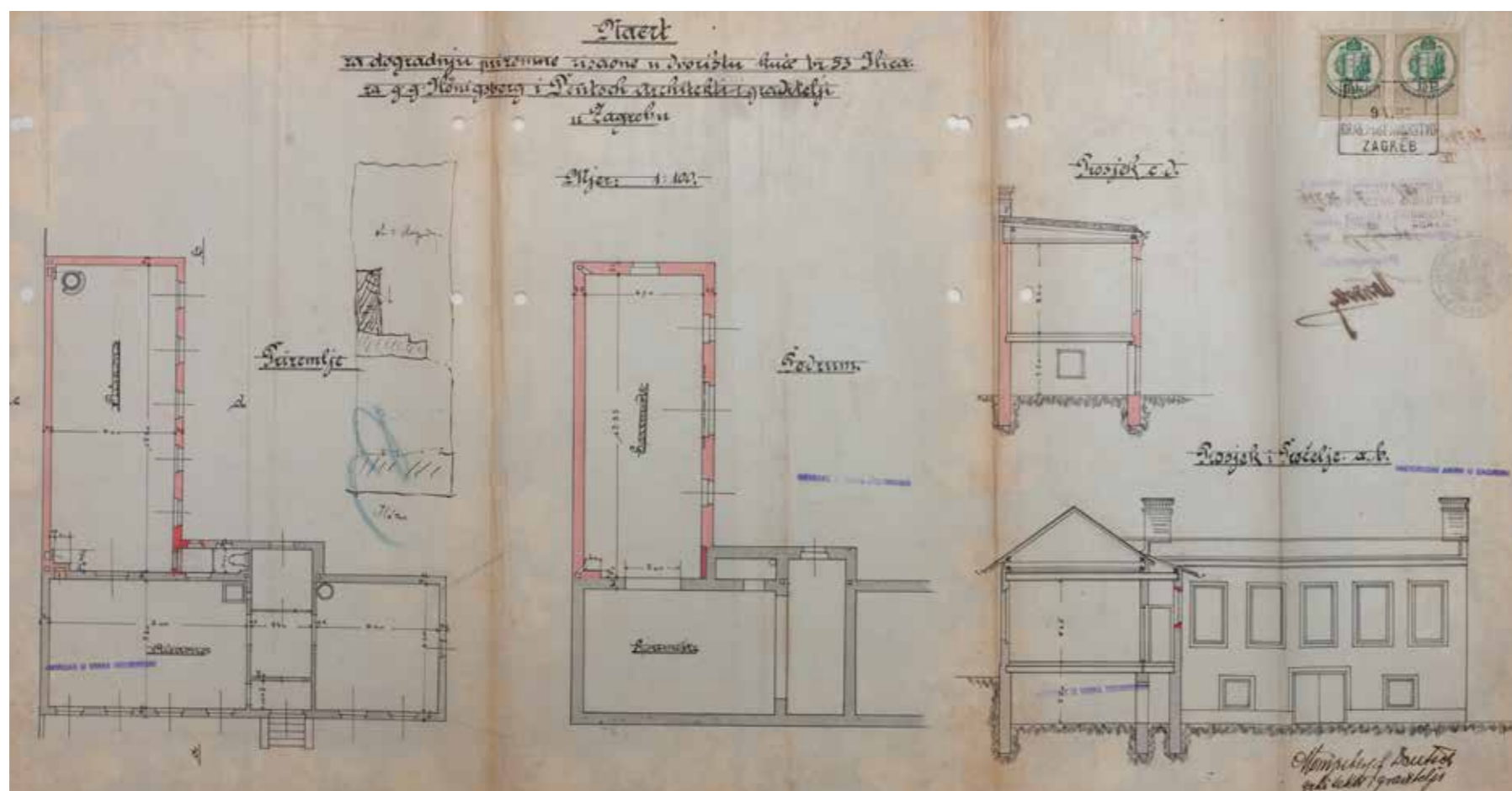
Recentno je zgrada pregrađena. U razizemlju je postolarska radionica i jedan stan, a u visokom prizemlju drugi stan, do kojega vodi vanjsko stubište na južnoj strani.

Unutarnja oprema

Izvorna oprema nije sačuvana.

Pročelja

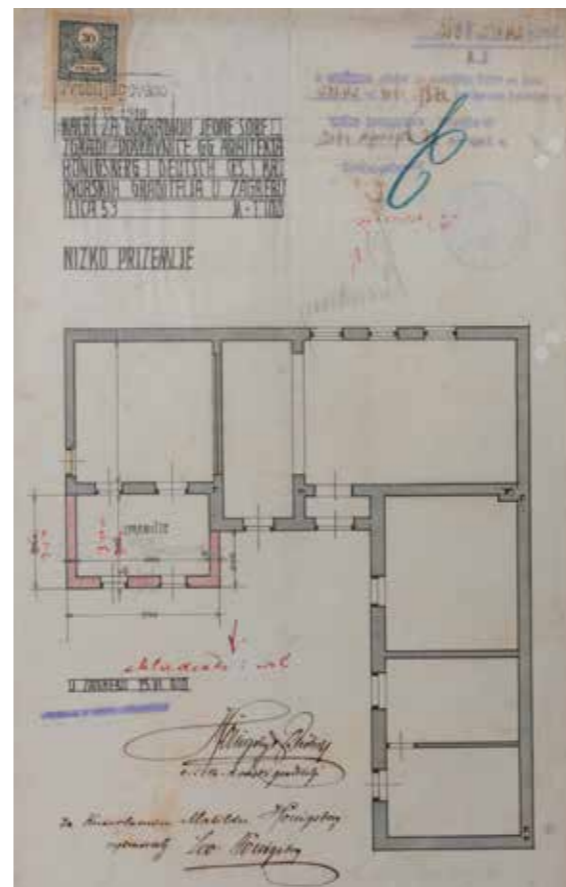
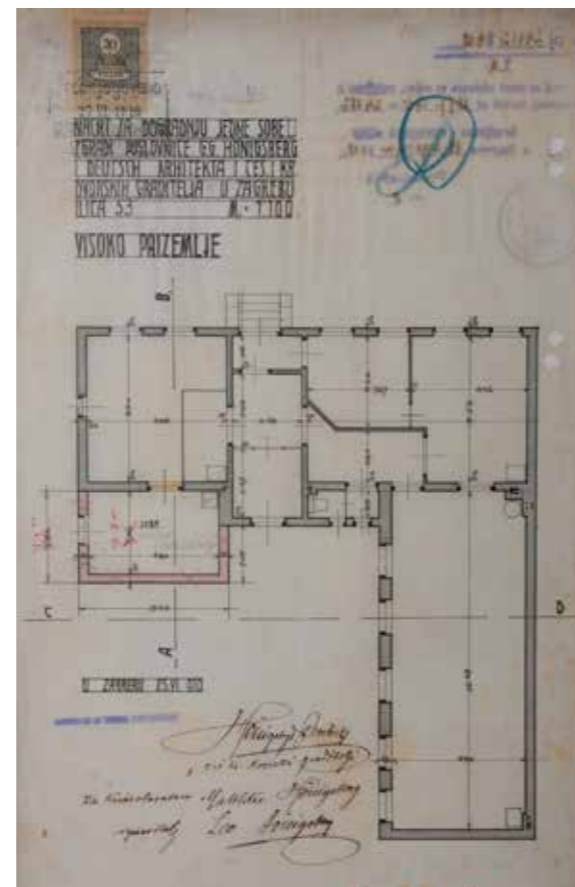
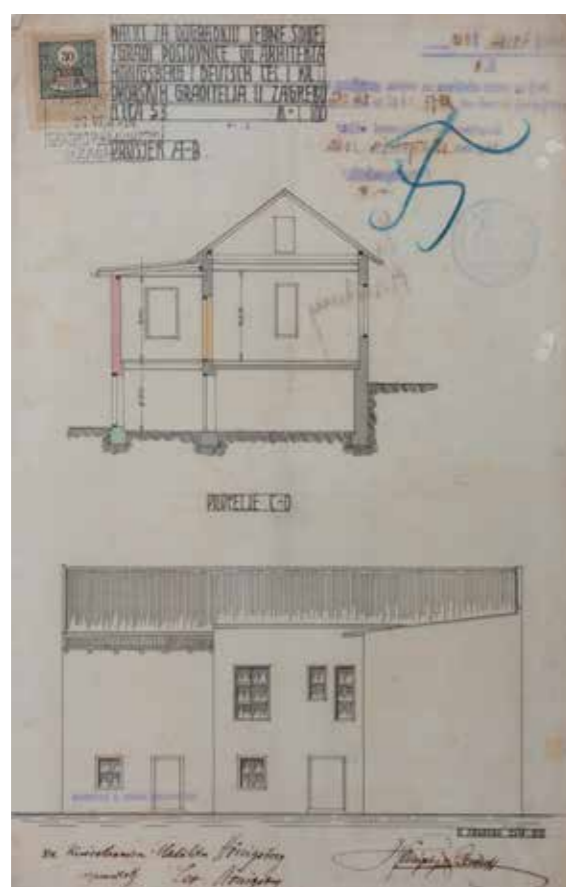
Glavno sjeverno pročelje rastvoreno je na razini visokog prizemlja ulazom (do kojega vode stube) i prozorima (dva zapadno i četiri istočno od ulaza). Svi otvori imaju plitko profilirane okvire od žbuke, a ispod prozorskih klupčica su volute i biljni ornamenti. Pročelje je zaključeno uskim profiliranim vijencem.

Projekt prigradnje risaone biroa uz dvorišnu prizemnicu, Hönigsberg i Deutsch, 1897., tlocrt razizemlja, visokog prizemlja, presjek i pročelje, DAZ

Nasuprot tome, dvorišna su pročelja jednostavnija. Južno pročelje sjevernoga krila imalo je samo manje, nepravilno raspoređene otvore, dok je zapadno pročelje dograđenoga istočnog krila bilo rastvoreno u prizemlju širokim središnjim ulazom i manjim prozorima, a na katu velikim prozorima (njih pet) koji su osvjetljavali risaonicu. Prozori su uokvireni neprofiliranim okvirima od žbuke. Istočna strana toga krila je bez otvora, neožbukana, s vidljivom reškom na mjestu dogradnje krila uz stariju kuću sjeverno. Uz južnu stranu istočnoga krila dograđena je drvena natkrivena veranda.

U novije doba mijenjani su formati starijih otvora te su probijani novi. Najveća je promjena prigradnja vanjskog stubišta uz južnu stranu sjevernoga krila.

Krovište

Iznad većega dijela starijega sjevernog krila je nisko jedno-strešno krovništvo prekriveno eternitom, a istočni dio toga krila ima novije, više dvostrešno krovništvo, također prekriveno eternitim pločama. Iznad dograđenoga istočnog krila je ravni krov. Krovništva počivaju na istaknutim drvenim konzolama, formirajući strehe iznad pročelja.

Materijal i tehnika gradnje

Kuća je zidana od opeke. Vanjski i unutarnji zidovi su ožbukani.

Projekt dogradnje sobe uz biro, Hönigsberg i Deutsch, 1910., presjek, pročelje, tlocrt razizemlja i visokog prizemlja, DAZ

Vrt risaone

Građevinsko stanje

Stanje građevine je loše, mjestimično i ruševno. Istočni dio sjevernoga krila obnovljen je u novije doba (novi prozori, novi krov). Procjena statičara je: privremeno neuporabljivo.

Faze gradnje

Kuća je sagrađena po narudžbi Mavra Hönigsberga 1897. godine za ured arhitekata Lea Hönigsberga i Julija Deutscha. Kao što je spomenuto, ured je oblikovan prigradnjom uz stariju građevinu sjeverno, od koje su ostale sačuvane unutarnje strukture, a vjerojatno i sjeverno historicističko pročelje. Nešto kasnije, 1910. godine, prema narudžbi Matilde Hönigsberg, majke Lea Hönigsberga, uz južnu stranu sjevernoga krila projektirana je dogradnja (sa sobom i spremištem), koja nije izvedena. Nakon smrti Lea Hönigsberga, u kući je bio ured arhitekata Julija Deutscha i Aleksandra Freudenreicha.

Južno pročelje

U novije doba kuća je radikalno pregrađena.

Valorizacija

Kuća se ponajprije ističe kulturološkom vrijednošću, kao ured u kojemu su potkraj 19. stoljeća i u prvoj polovici 20. stoljeća djelovala dva poznata zagrebačka arhitektonska biroa, te je kao takva registrirana kao pojedinačno zaštićeno kulturno dobro (kategorija A, prema Konzervatorskoj podlozi Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba iz 2015.). U arhitektonskom smislu, iako skromnih oblikovnih karakteristika, odlikovala se usklađenošću s perivojnim okruženjem, zanimljivim kontrastom starijega historicističkog sjevernog pročelja i jednostavnoga modernističkog pročelja risaonice, te na kraju i slikovitim drvenom verandom vernakularnih obilježja. Te kvalitete, međutim, drastično su narušene neprimjerenim novijim pregradnjama, napose promjenama formata i oblikovanja otvora, dograd-

Sjeverno pročelje

njom vanjskog stubišta s neprimjerenim keramičkim popločenjem, promjenom nagiba krovišta te PVC stolarijom.

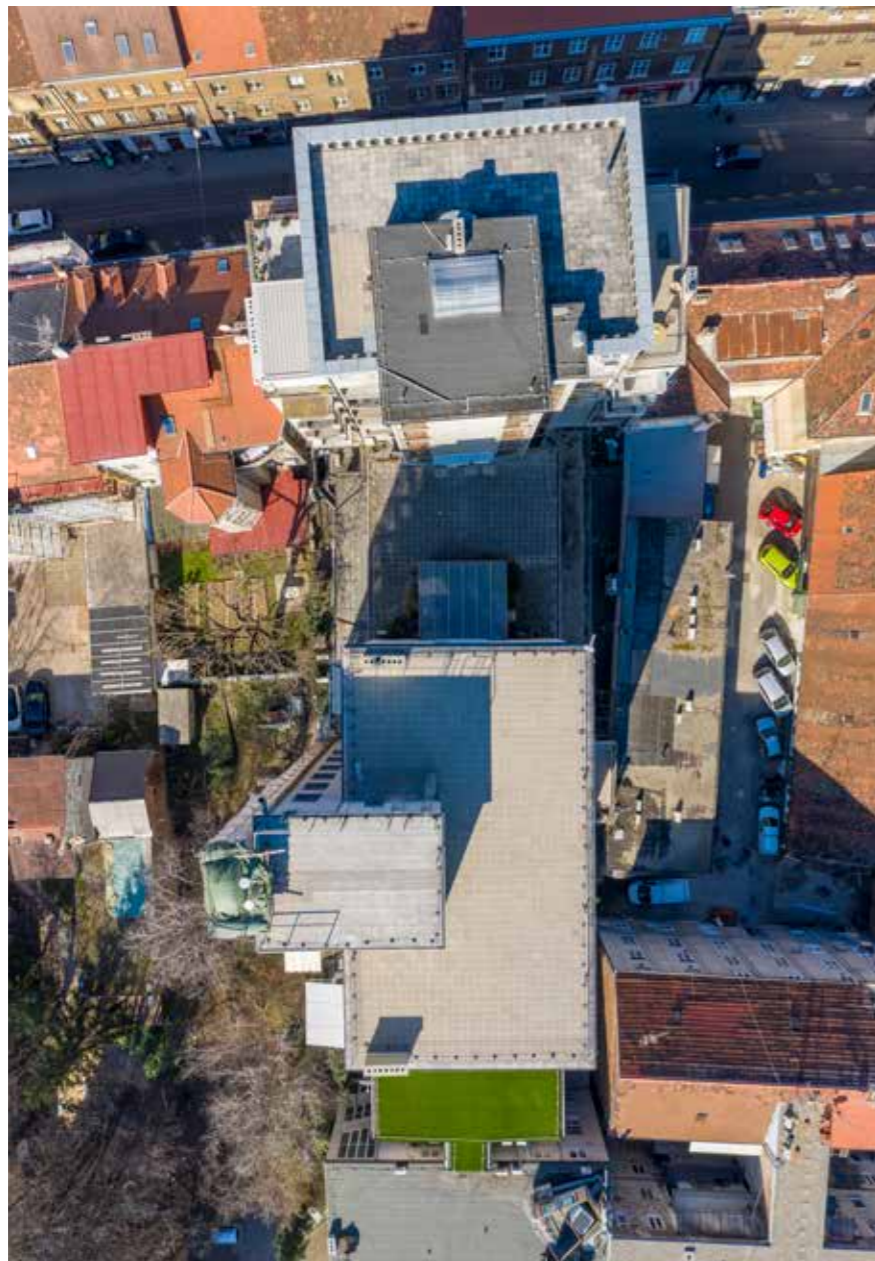
Prijedlog smjernica za obnovu

Kuću je nužno sanirati od posljedica potresa te je vratiti u prvotno stanje. Pri tome se podrazumijeva rekonstruiranje formata i oblikovanja otvora, pročelne plastike i krovišta, dok su u unutrašnjosti funkcionalne promjene naravno moguće, ali uz oblikovanje primjereno historicističkoj građevini.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije, Ilica 53*

Katarina Horvat-Levaj

ID 29 Matica hrvatskih obrtnika

Ilica 49

- KČ** 2081
- Tip građevine** Ugrađena i slobodnostojeća zgrada (ulična s 2 trosobna stana na stubištu; prva dvorišna s 2 dvosobna i 1 jednosobnim stanom na stubištu)
- Katnost** Po + P + 7 (ulična zgrada)
Po + P + 9 (prva dvorišna zgrada)
Po + P + 3 (druga dvorišna zgrada i međuzgrade)
- Vrijeme gradnje** 1937. – 1939./1940.
- Naručitelj** Savez hrvatskih obrtnika (središnjica u Zagrebu) i Zanatska komora (danas Hrvatska obrtnička komora)
- Projektanti** Aleksandar Freudenreich (Zagreb, 1892. – 1974.) i Zvonimir Požgaj (Zagreb, 1906. – 1971.)

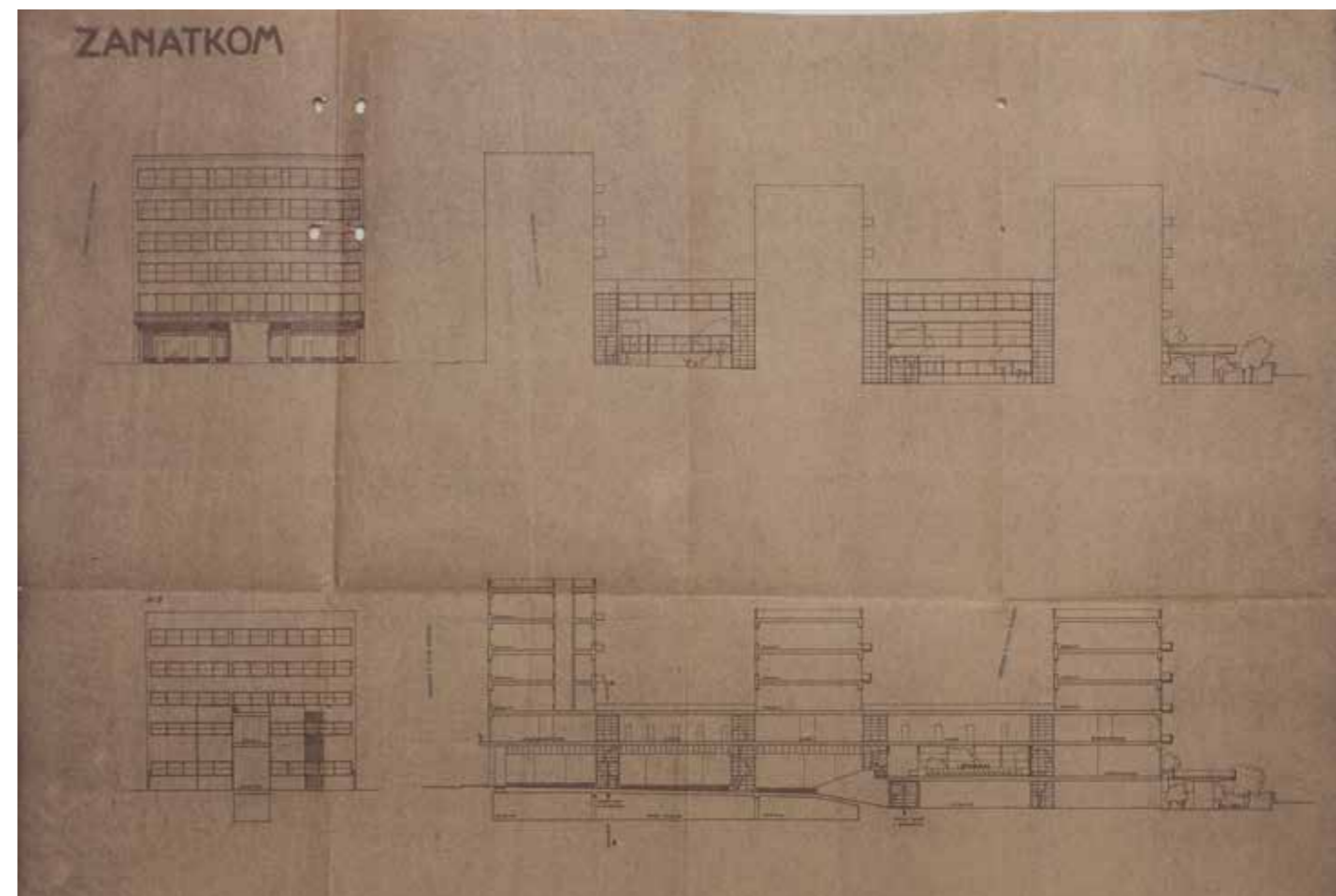
Kasniji zahvati 1968. – nadograđen treći kat na prvoj i drugoj međuzgradi

Stilske značajke Klasicizirani internacionalni stil; u interijeru *art déco*

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Matica hrvatskih obrtnika sagrađena je na uskoj i dugačkoj parceli (27 x 90 m) s dužom osi okomitom na Ilicu, tj. položenom u smjeru sjever – jug. Prije gradnje Matice, na parceli se nalazila gostionica *Kavernjak*, čija je ugrađena ulična zgrada ucrtana na prvu katastarsku kartu Zagreba iz 1864. zajedno s dvorišnim krilom (duž istočne međe s Ilicom 47) i dvama zidanim dvorišnim samostojećim objektima te drvarnicom. Od 1886. do 1932. na uličnoj je zgradi izvedeno više dogradnji i pregradnji. J. Grünwald dograđuje »zapadno« krilo – dvorišnu stambenu prizemnicu uz među s Ilicom 51–53 (1886.). Đuro i Agneza Hanžek poduzimaju najviše intervencija. Pregrađuju i dograđuju 1890. »istočno« dvorišno stambeno jednokatno krilo (četiri stana), 1891. »zapadno« dvorišno prizemno krilo (dva stana) te preoblikuju pročelje ulične zgrade (1890.) i adaptiraju prvi kat za urede i ambulante Okružne blagajne (1902.). Bogomil Hiršl 1921. pregrađuje i dograđuje »istočno« dvorišno stambeno krilo (graditelj: Aleksandar Freudenreich). U dijelu dvorišta s vrtom 1924. Rudolf Firšt gradi prizemni fotografski atelijer (graditelj Karlo Waronig). Posljednja poznata intervencija prije rušenja je pregradnja uličnog izloga Vladimira Premra 1932.

Za idejni projekt Matice hrvatskih obrtnika, dužine 75 metara i površine veće od sedam tisuća četvornih metara, raspisan je 1937. arhitektonski natječaj na kojem je jedna od triju *ex aequo* nagrada dodijeljena Zvonimiru Požgaju za rad *Zanat-kom*. Požgaj je nanizao pet zgrada gotovo cijelom dužinom parcele od Ilice prema dvorištu: ugrađenu uličnu peterokatnicu i dvije dvorišne zgrade (pet i šest katova zbog pada terena) povezane dvjema međuzgradama. Požgaj je izvedbeni projekt realizirao s Aleksandrom Freudenreichom, članom Građevnog odbora Matice. Ta suradnja dvojice arhi-

Matica hrvatskih obrtnika, natječajni projekt, Zvonimir Požgaj, 1937., tlocrt podruma, prizemlja i katova, pročelja i presjek, DAZ

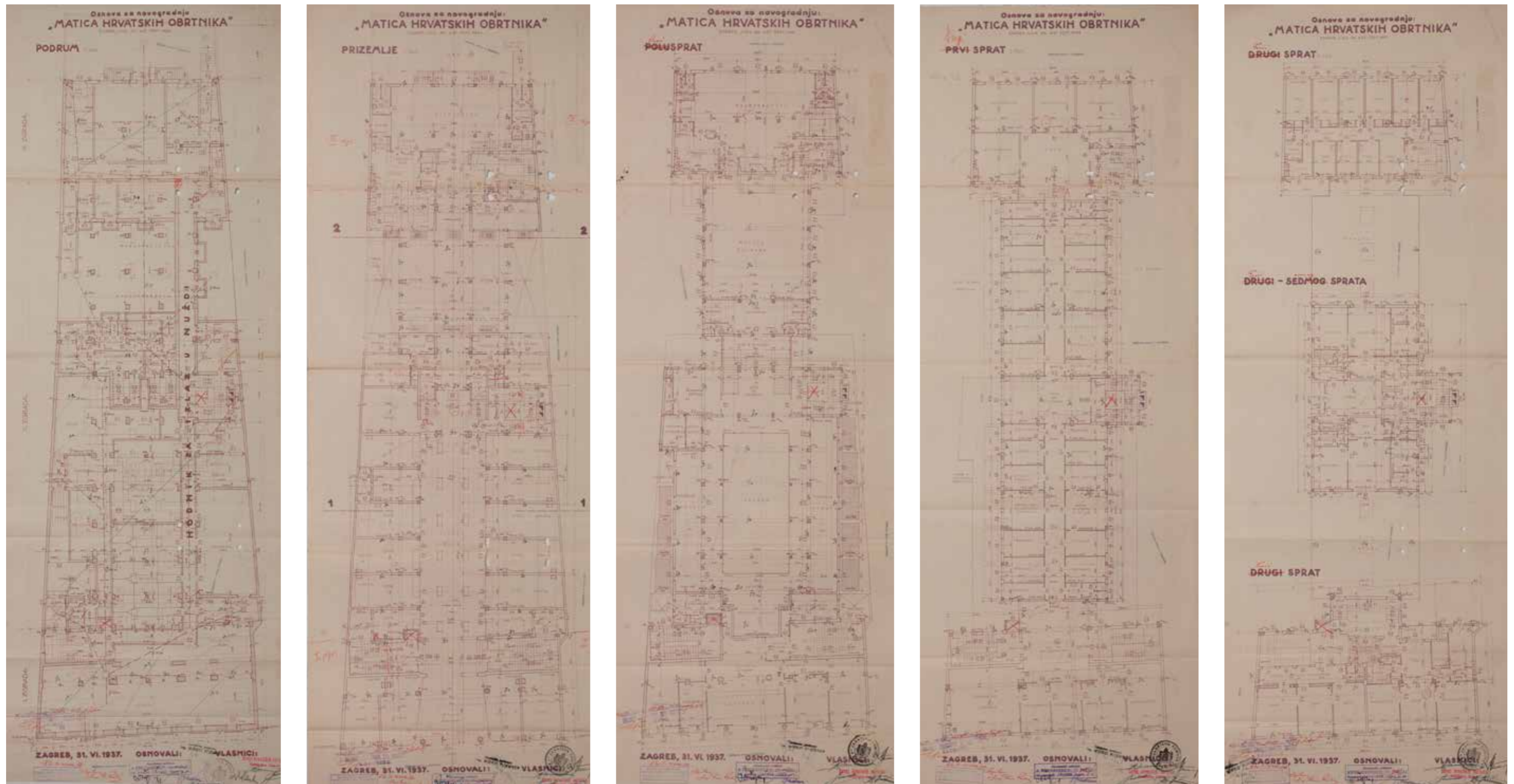
tekata, koji do tada nisu surađivali, proizišla je vjerojatno iz zahtjeva investitora. Projekt u najvećoj mogućoj mjeri iskorištava zemljište, i postotkom izgrađenosti parcele i katnošću, koja je bila predmet spora s gradskim vlastima. Sa zemljišta je uklonjena postojeća ulična zgrada i svi dvorišni objekti. Kompleks čini pet »zgrada« – ulična i dvije dvorišne, međusobno povezane tzv. međuzgradama, visine tri kata. Ulična reprezentativna sedmerokatnica i druga dvorišna trokatnica zgrada paralelne su s Ilicom, tj. dužom su osi orijentirane u smjeru istok – zapad.

Prva dvorišna zgrada je osmerokatnica postavljena okomito na njih, tj. dužom osi u smjeru sjever – jug pa su glavna pročelja orijentirana na istok i zapad. Takvom dispozicijom omogućena je veća tlocrtna površina zgrade, tj. kvalitetnije osvjetljenje većeg broja stambenih prostorija. Na razini prizemlja cijeli je kompleks izveden kao ugra-

đeni (bez prozora), izuzev druge međuzgrade koja je trebala počivati na stupovima. Ulična zgrada ugrađena je do visine petog kata, što je bila katnost propisana regulatornom osnovom za Ilicu kao zonu mješovite namjene. Zato su šesti i sedmi kat, istočno i zapadno od središnjega dijela, stepenasto uvučeni od Ilice, čime su formirane krovne terase. Kao ugrađeni objekt tretirana je i druga dvorišna zgrada na krajnjem južnom dijelu parcele. Međuzgrade imaju također dva pročelja – istočno i zapadno. Cijelo prizemlje zgrade s ulazom iz Ilice oblikovano je kao trgovački pasaž s galerijom. U prizemlju pasaž vodi do restorana, a na katu stubištem do galerije i (konferencijske) dvorane. Iz pasaža se pristupa i stubištima ulične i prve dvorišne zgrade. Dvorište s ulazom iz unutrašnjosti Bloka 19 ograđeno je, popločeno i djelomično natkriveno te se koristi kao terasa restorana.

Organizacija prostora

Kompleks Matice hrvatskih obrtnika linearno je strukturiran s glavnom osi / komunikacijom u smjeru sjever – jug. Osnova kompleksa je baza visine dvaju katova, s javnim pasažom, dvoranom i restoranom, koja se proteže gotovo cijelom dužinom parcele i na kojoj počivaju sve tri zgrade tj. »nadogradnje« – ulična i dvije dvorišne zgrade. Prostorije Zanatske komore i središnjice Saveza hrvatskih obrtnika, zauzimaju i treći kat u svim trima zgradama, kao i dograđeni treći kat prve i druge međuzgrade. Viši katovi ulične i dvorišne zgrade su stambeni. Prednji i središnji dio prizemlja i prvog kata zauzima pasaž – reprezentativni javni prostor s lokalima, organiziran oko centralnog, dvije etaže visokog prostora (8 metara) s galerijom namijenjenom izložbama obrtničkih proizvoda i osvjetljenom nadsvjjetlom, kao i lokali. U produžetku pasaža, u

Matica hrvatskih obrtnika, projekt, Aleksandar Freudreich i Zvonimir Požgaj, 1937., tlocrt podruma, prizemlja, polukata i katova, DAZ

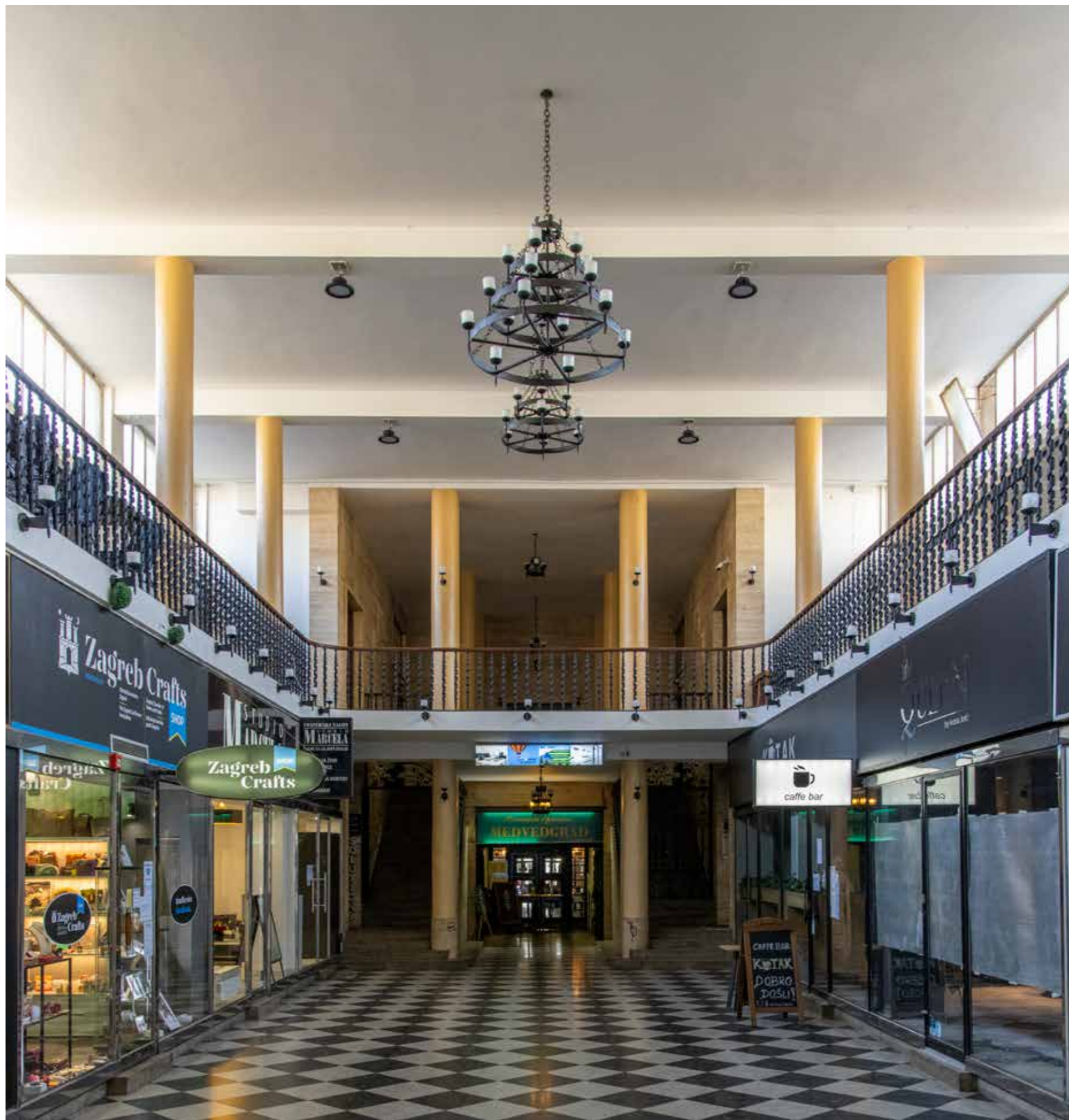
prizemlju su dva jednosobna stana za domare i restoran s kuhinjom. Restoran je i na prvom katu (druga dvorišna zgrada) zajedno s dvoranom (druga međuzgrada). Lijevo i desno od predvorja dvorane su garderobe i sanitarije, u koje se ulazi s galerije. Do galerije iz prizemlja vode dva reprezentativna stubišta, pozicionirana lijevo i desno od glavne osi, izravno

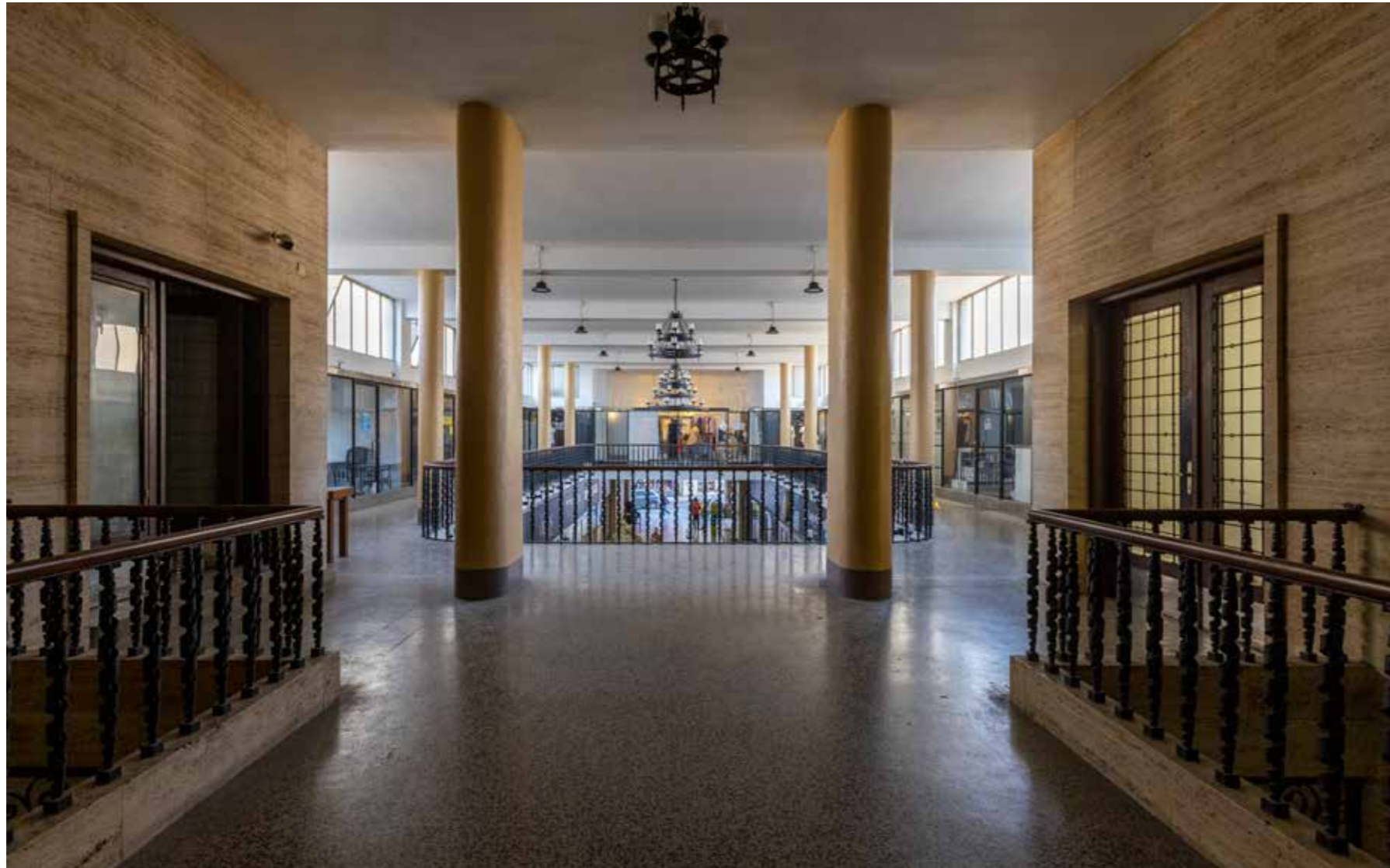
nasuprot ulazu u pasaž iz Ilice. Lijevo i desno od ulaza u pasaž su dva ekskluzivna lokala s uličnim izlozima. Čelno mjesto na galeriji u uličnoj zgradi bilo je namijenjeno poslovnicima Znanstvene banke i Znanstvene štedne i kreditne zadruge. Iznad banke na drugom katu su reprezentativne uredske prostorije predsjedništva (tajnik, predsjednik, glavni tajnik, čekaonica i

soba za sastanke) koje se nižu duž iličkog pročelja (enfilada) s ulazom iz prostranog hola. Dimenzije prostorija odgovaraju namjeni. Dio uredskih prostorija je i na trećem katu. Prva i druga međuzgrada, kao i prva dvorišna zgrada, namijenjene su uredima (računovodstvo, Zavod za unapređenje obrta, uredništvo *Obrtničkog vjesnika* itd.) i knjižnici.

Prostorije su nanizane lijevo i desno od centralnog hodnika, položenog u smjeru sjever – jug, zahvaljujući čemu sve uredske prostorije imaju prozore. Na početku i na kraju hodnika su sanitarni čvorovi i sobe za poslugu. U produžetku stubišta prve dvorišne zgrade je proširenje hodnika s vitrinama za izložke i naknadno tijekom izvedbe realiziranom terasom. Hodnik završava u centralnom holu u drugoj dvorišnoj zgradi, visinski dilatiranom s nekoliko stuba. Oko hola smještene su četiri predavaonice Zavoda i knjižnica. Na trećem katu je konačište za obrtnike koji poslovno borave u Zagrebu. U sobe orijentirane na sjever i jug, sa zajedničkim sanitarijama, pristupa se iz središnjeg hodnika. Hrana iz restorana dostavljena je u konačište posebnim dizalom. Od trećeg kata naviše u uličnoj i prvoj dvorišnoj zgradi su stanovi. Ulična zgrada ima na trećem katu jedan trosobni stan, a na višim katovima (od četvrtog do šestog) po dva. Između stanova je razdjelni zid s dimnjacima, uz koji su pozicionirani i ulazi. Stanovi imaju dvije funkcionalne cjeline – gospodarski trakt (kuhinja, balkon, izba, djevojačka soba i blagovaonica) te spavaći trakt s kupaonicom, zračenom preko svjetlarnika. Ta dva dijela povezana su preko centralno smještenog hola s lođom i dnevnog boravka u njegovu produžetku prema uličnom pročelju. Istodobno je zadržan za zagrebačku stanogradnju karakterističan niz soba duž uličnog pročelja. Sve sobe imaju francuske prozore. Na šestom katu zadržana je jednaka organizacija stana, s tim da je blagovaonica u oba stana manja zbog uvlačenja pročelja pa zato ima terasu. Na posljednjem, sedmom katu su četiri garsonijere – u sredini dvije manje, a istočno i zapadno dvije veće s terasama. Prva dvorišna zgrada od trećeg do osmog kata (na svakom katu) ima dva dvosobna stana i jednosobni stan (predsoblje, kupaonica, čajna kuhinja i lođa) pozicioniran između njih. Dvosobni stanovi imaju trostranu orijentaciju – na zapad i istok te sjever ili jug. I u te stanove ulazi se kroz pretprostor u centralno smješteni hol, s dnevnim boravkom u produžetku. Tako je ostvareno povezivanje prostorija u dvije funkcionalne skupine – gospodarski i spavaći trakt.

Pasaž, prizemlje

Pasaž, galerija

Gospodarski dio (kuhinja, izba i djevojačka soba) organiziran je oko ulaznog pretprostora. Spavaći trakt također ima vlastiti pretprostor s ulazom iz hola. Dok su kupaonica i hol okrenuti prema stubištu, sobe se nižu duž sjevernog, tj. južnog pročelja. Dvosobni stanovi imaju konzolne kuhinjske balkone. U realizaciji je proširen ulazni dio; kuhinja je premještena na mjesto djevojačke sobe koja je sad u spavaćem traktu, zbog čega je smanjen jednosobni stan. Za pristup višim etažama (osim stubišta, koje vodi na galeriju i u dvoranu) kompleks ima pet, odnosno šest stubišta. Dva su, odnosno tri, u uličnoj zgradi: jedno u prvom, a dva u drugoj dvorišnoj zgradi. Komora i Savez koriste se četiri stubišta, od kojih su dva dvokraka u uličnoj zgradi,

zapadno i istočno od pasaža, neposredno uz ulaz iz Ilice. Zapadno stubište vodi od prizemlja do drugog kata i njime se koristi isključivo vodstvo Komore i Saveza, odnosno korisnici reprezentativnih uredskih prostorija. Istočno stubište je glavno, reprezentativno stubište (sa zidnim mozaikom i oslikom te vitrajima) i vodi do trećeg kata. Na trećem katu počinje »novo«, treće trokrako stubište, smješteno u središnjem dijelu južnog pročelja, koje vodi na više stambene etaže. Sa sjeverne strane stubišta u sredini zgrade je spomenuti svjetlarnik preko kojega se zrače centralno smještene kupaonice i zahodi. U prvom dvorišnoj zgradi dvokrako stubište je primarno namijenjeno stanarima, vodi od prizemlja do posljednjeg, osmog, tj. devetog kata sa strojarnicom, ali se

njime mogu koristiti i djelatnici Matice koji prolaze i dvokrakim stubištem druge dvorišne zgrade, smještenim u sjeverozapadnom uglu, koje iz prizemlja vodi do dvorane na prvom katu, predavaonica na drugom i konačišta na trećem katu. Na to stubište izravno se naslanja i drugo stubište druge dvorišne zgrade koje spaja prizemlje i kat restorana. Podrum se proteže ispod cijelog kompleksa (izuzev druge međuzgrade), a njegovi prostori produžetak su namjene svake zgrade. Ispod ulične zgrade su drvarnice i skladišta, ispod prve dvorišne kotlovnica i radionice, a ispod restorana skladišta namirnica. Ispod stubišta koje vode na galeriju su javni zahodi. Cijelom dužinom zapadnog zida prema Ilici 51–53 proteže se hodnik, tj. evakuacijski izlaz.

Unutarnja oprema

Zgrada ima očuvanu i iznimno vrijednu unutarnju opremu, što se odnosi jednako na javne i na poslovne prostore. Očuvani su pasaž s lokalima i reprezentativnim stubištem u prizemlju i galeriji, ugrađena oprema restorana i dvorane za skupštine, predavanja i druge slične manifestacije, s pratećim prostorijama na prvom katu. U uličnoj zgradi očuvani su istočno stubište, uredske prostorije na drugom katu – ulazni hol, sobe tajnika i predsjednika te vijećnica.

Pasaž

Prostor pasaža uslojen je različitošću sadržaja, ali i oblikovanjem interijera i primjenom različitih materijala, prije svega kamena, čija tekstura i boja (crna, siva, bijela, bež, smeđa) čine glavne elemente vrlo jednostavnog oblikovanja. Prizemlje i galerija pasaža imaju četiri oblikovno-prostorne cjeline. Prva je ulazni, prošireni dio s četiri lokala s uličnim izlozima; druga cjelina je prostor s ulazima u stubišta ulične zgrade, treća cjelina je »dvorana« pasaža s nizom lokala i galerijom, a četvrta se odnosi na južni prostor galerije s reprezentativnim stubištem i predvorjem dvorane. Pod pasaža popločen je dijagonalno položenim crnim i sivim kamenim pločama. Pročelja lokala, izlozi i ulazi, oblikovani su na isti način,

od čeličnih profila i pokrovnih, horizontalnih elemenata od inoksa oslonjenih na kamenu soklu. Vertikalni čelični profili minimalne su debljine i oličeni crnom uljanom bojom. Kamenu soklu, pokrovu i reklamni prostor iznad vrata i izloga teku duž istočne i zapadne strane pasaža. Izlozi u ravnini uličnog pročelja imaju u produžetku polukružne izložbene vitrine visine vrata, a oblo su oblikovani i uglovi dvaju uvučenih uličnih lokala. Bočno od ulaza u lokale su skošene izložbene vitrine kojima je riješeno sužavanje dijela pasaža s ulazima u uličnu zgradu. Zidovi tog dijela obloženi su velikim pločama od svijetlog mramora. Na zapadnom zidu je spomen-ploča, postavljena prigodom dovršetka palače. Stube ulaza, sokl lokala u pasažu i krakovi reprezentativnog stubišta, kojima se pristupa galeriji, izvedeni su od smeđeg kamena. Čeonu zid pasaža s ulazom u kavanu-restoran, nasuprot ulazu iz Ilice, obložen je kamenom bež boje i poroznije je strukture, kao i ogradni zid i bočni zidovi stubišta. Na bočnim zidovima su plitki reljefi koji prikazuju alegorije klesarskih i lončarskih zanata, akademskog kipara Joze Turkalja (Irig, 1890. – Zagreb, 1943.). Ograda stubišta je od kovanog željeza, od kojega su načinjena i ostakljena ulazna vrata u kavanu-restoran. Na galeriji su jedino zidovi stubišta predvorja i pod ispred dvorane obloženi kamenom. U oblikovanju galerije imperativ je dojam lakoće, ostvaren zahvaljujući nadsvjetlima, svijetlo oličenoj konstrukciji stropnih greda i stupova, čiji je donji dio oličen uljanom bojom. Dok je pročelje lokala oblikovano na isti način kao u prizemlju, pod je izveden u skromnijoj varijanti – od crno-bijelog teraca. Lakoći pridonosi i transparentna prozirna ograda od vertikalnih tordiranih šipki od kovanog željeza, povezanih samo čeličnim profilom s drvenim rukohvatom. Na zapadnoj strani galerije, kontrapunkt stubišnom dijelu s ulazom u dvoranu, nalazi se nekadašnji prostor štedionice, s polukružnim vitrinama i središnjim izlogom spuštenoga stropa. Od kovanog željeza izvedeni su lusteri, niz zidnih lampi duž ruba galerije i vrata stubišta. Vrata dvorane i garderobe na katu izvedena su u drvetu, s ispunom od stakla.

Stubište ulične zgrade sa zidnom mozaikom i vitrajem

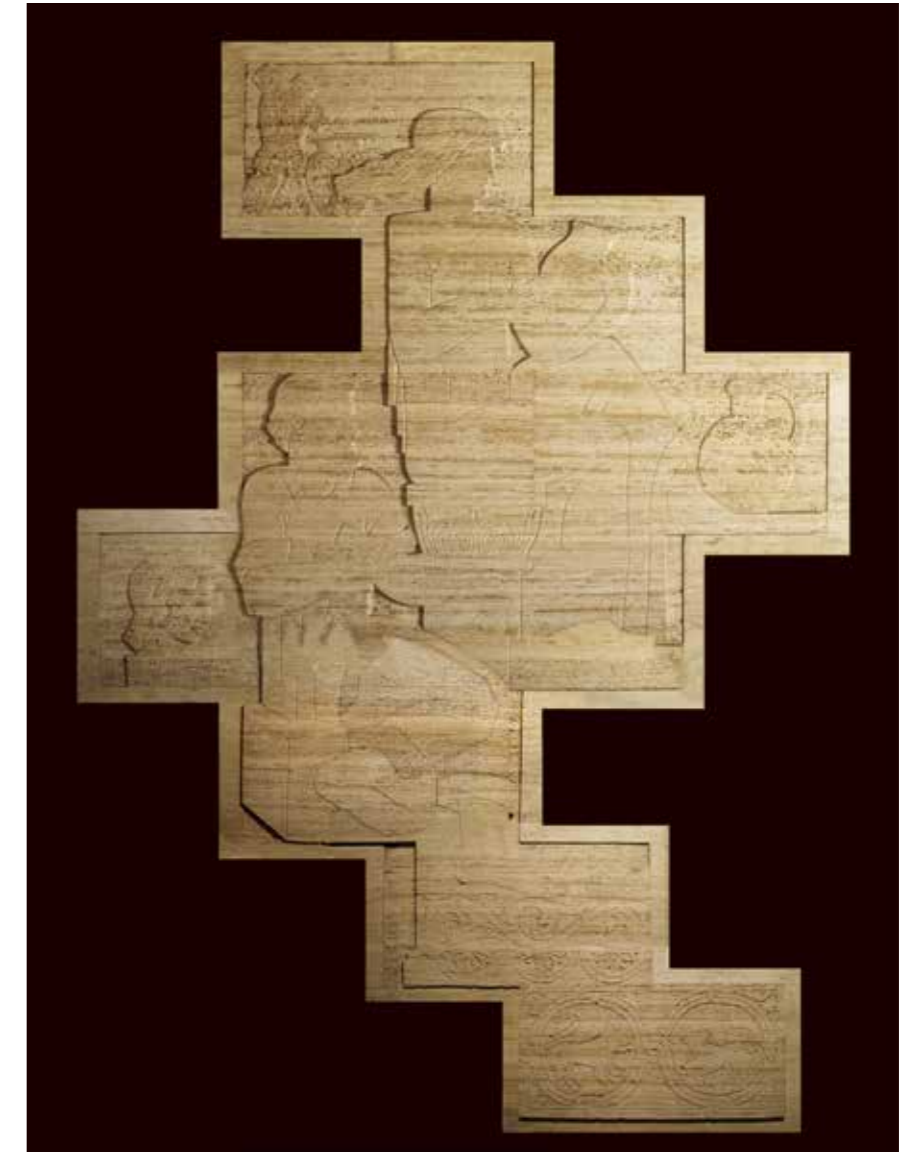

Stubište s reljefom Jozse Turkalja i Hinka Juhna

Kavana i restoran

U nekadašnjem prostoru restorana i kavane danas se nalazi pivnica. Od izvornog interijera kavane i restorana sačuvani su stupovi i stolarija. Izvorno su prostorije bile uređene u dva različita »stila« – suvremeno (u duhu internacionalnog stila) i rustikalno. Kavana je bila smještena ispod dvorane, u drugoj međuzgradi, čije je prizemlje prvotno bilo namijenjeno natkrivenom dvorištu. Riječ je o svojevrsnom »paviljonu« – prostoru koji je duž svih četiriju pročelja, izuzev središnjeg prolaznog, imao kontinuiranu staklenu opnu i izlaz u dvorišta. Raster stijena asociirao je na tradicionalnu

japansku kuću. Cijelom dužinom stijena nalazili su se u visini parapeta radijatori s kamenom klupčicom – policom. Lusteri su bili staklene kugle ovješene na lanac. Prostori za sjedenje (dva separea), s drvenim stolcima Thonet Mundus i kvadratičnim stolovima sa staklom, od hodnika su odvojeni stupovima i zidom visine parapeta (obloženog kamenom ili oličenog uljanim naličjem) na kojem su pregrade – metalni okviri s mliječnim staklom. Pod hodnika popločen je kamenom, a na podu separea je parket. Pod kavane bio je popločen poput pasaža. Gostionica je bila uređena u »narodnom« stilu, sa zidnom oblogom od okomitih drvenih dasaka (visine oko 2 m), parketom (uzorak riblje kosti)

i lusterima od kovanog željeza. Namještaj je također bio rustikaln, od punoga drveta.

Dvorana

Interijer dvorane za 400-500 osoba (12 x 15 m) oblikovao je arhitekta Ivo Župan. Po visini se dijeli u dvije zone, s jasno definiranom horizontalnom »linijom« određene visinom prozora, odnosno ležištem armiranobetonske rebraste konstrukcije monokromno tretiranog stropa. Donji dio s ritmičnim nizom pilastara i prozora duž bočnih zidova i ostakljenim vratima flankiranim stupovima na čeo-

nom zidu, obložen je drvetom. Na čeonom zidu bile su tri figuralne zidne slike – friz akademskog slikara Petra Pappa (Zemun, 1893. – Zagreb, 1973.) s tri scene – zemljoradnika i ribara te žena u sredini. Zbog oštećenja slika, postavljena je nova, akademskog slikara Mladena Veže (Bistra, 1916. – Zagreb, 1960.) s apstrahiranim, stiliziranim figurama obrtnika. Visoki, uski prozori podijeljeni su na četiri horizontalna polja, a ista podjela ponavlja se i na oblozi bočnih zidova. Ispred svakog prozora je radijator zaklonjen kamenim okvirom i metalnim kovanim rešetkama. Od kovanog željeza su i veliki centralni luster i dva niza manjih luster. Dvorana je bila opremljena istim stolcima (Thonet Mundus) kao i kavana. Strop međuprostora između dvorane i prostora restorana na katu bio je obložen drvetom. Dvorana i restorana odijeljeni su s preklopnim vratima.

Stubišta

Istočno stubište ulične zgrade reprezentativno je oblikovano. Stube su izvedene od istog kamena kao i stube i stubište pasaža. Vanjski rub stuba je povišen i skošen te također izveden u kamenu. U njega je uglavljena ograda od željeznih tordiranih stupića s rukohvatom od drveta. U ulaznom dijelu i na podestima stubišta je crno-bijeli teraco. Zidovi stubišta u prizemlju i čeonu zidovi s ulazima u prostorije Matice opločeni su pločama žuto-smeđeg kamena. Duž stuba kamena obloga kaskadno prati dvokrake stube. Od kovanog željeza su i lusteri. Na blago konkavnom zidu podesta (između prizemlja i prvog kata te prvog i drugog kata) su mozaici izvedeni u kamenu s dva bočna uža polja s grbovima, tj. simbolima pojedinih obrta, i s figuralnim prikazima obrtnika u procesu rada u sredini. Prikazi su linearni i plošno tretirani, dok je dubina prostora simulirana bojom kamena ili položajem figura. Mozaici su izrađeni prema crtežima Petra Pappa, a kamen je izabrao Jozo Turkalj. Na trećem podestu (između drugog i trećeg kata) je figuralna zidna slika akademskog slikara Kamila Tompe (Samobor, 1903. – Zagreb, 1989.) dinamične kompozicije, u kojoj je dubina postignuta preklapanjem i gomilanjem ljudskih figura naglašene linearnosti i plošnosti.

Ulično sjeverno pročelje, detalj s reljefima i balkonskim ogradama

Prozori stubišta su drveni i podijeljeni u devet polja ostakljenih vitrajima, izrađenim prema Tompinim crtežima. Lusteri stubišta su kovani, kao i rešetke u zid ugrađenog radijatora. Ulazna vrata u prostorije Matice imaju ispunu od stakla. Stubište druge zgrade bitno je skromnije u realizaciji. Trokrako je, a između krakova ugrađeno je dizalo. Podesti su izvedeni u teracu. Gazišta su kamena, kao i sokl i prozorske klupčice drvenih prozora. Ograda je od vertikalno postavljenih metalnih šipki s drvenim rukohvatom. Na drugom i trećem katu između stubišta i uredskih prostorija Matice je

ostakljena stijena. Vrata stanova su dvokrilna drvena. Velika pažnja posvećena je grafičkom oblikovanju natpisa – brojeva katova i ulaza u stubišta.

Uredske prostorije

Interijer uredskih prostorija predsjedništva vrhunski je primjer tada suvremenog, rafiniranog interijera iz tridesetih godina 20. stoljeća, iznimne vrsnoće u detalju i izvedbi. Postoji distinkcija između uredskih soba, individualnijeg ka-

Sjeverno pročelje

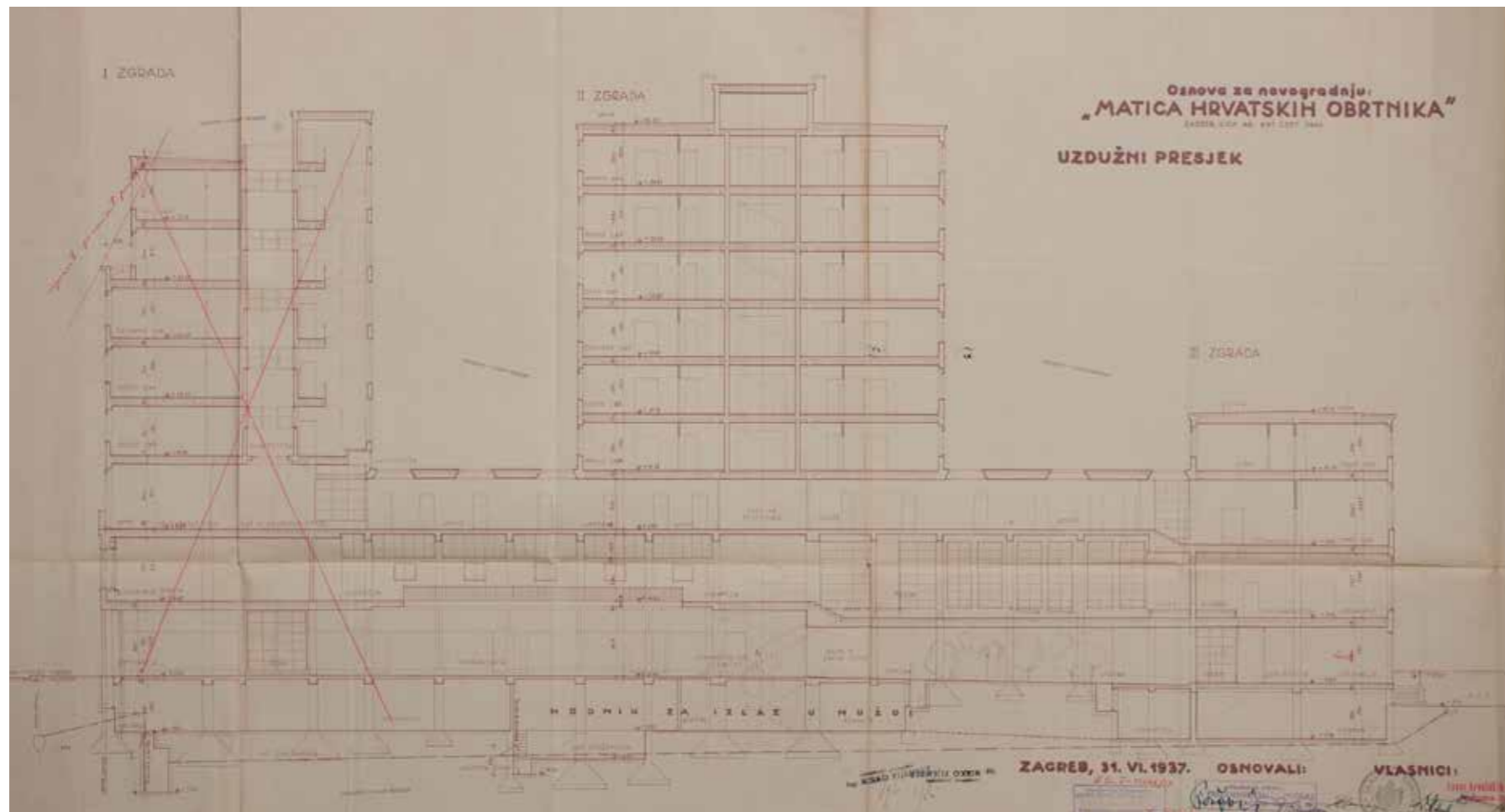
raktera, i zajedničkih prostorija – hola i sobe za sastanke. Potonje imaju istaknutije klasicizirane elemente opreme. Središnjim holom, trijemom (autora Ive Župana), dominiraju dva vitraja visine cijele prostorije s geometriziranim i stiliziranim simbolima pojedinih obrta, njih 12 (4 x 3 polja), izrađena prema crtežima Kamila Tompe. Cijela prostorija bila je centralno koncipirana, s garniturom za sjedenje, rozetom u stropnom polju i kovanim lusterom u sredini. Soba ima jednostavnu klasičnu profilaciju na spoju zida i stropa te drveni masivni sokl. Izvorna podna obloga nije sačuva-

na. U južni zid su ugrađeni radijatori s metalnim rešetkama. Klasičnim stilskim elementima najbogatija je vijećnica (dvorana za sastanke). Svi zidovi, osim južnog s prozorima, obloženi su drvenim uklađenim panelima s profilacijama u visini cijele prostorije. Po visini su stijene podijeljene na tri dijela; imaju gornju i donju istaknutu rubnu lajsnu. Na glavnom čeonom, istočnom zidu između dviju zidnih obloga širine jednoga polja je intarzija Antuna Župana (Drvar, 1912. – Zagreb, 1983.), podijeljena u šest polja s prikazima seoskoga života u različitim krajevima Hrvatske. Na zapadnom, su-

protinom zidu s ulaznim vratima, napravljena je inverzija. Na dva bočna uokvirena polja su po visini razmještene tri intarzije s geometriziranim simbolima. Središnje veliko polje je upušteno i obloženo bijelo-sivim kamenim pločama. Ono je okvir za »katedru« za pet drvenih stolaca s ugrađenim intarzijama u obliku medaljona u naslonu. Sačuvani su i drveni tapecirani stolci s rukonaslonima. Strop je spušten, a stropno polje obrubljeno jednostavnom profilacijom. Kao i u holu, na stropu su rozete, jedna centralna s velikim lusterom i četiri manje s malim lusterima od kovanog željeza. Uredske prostorije, čije uređenje zajednički potpisuju Ivo Župan i Đuka Kavurić, imaju također drvene zidne obloge kvadratičnog formata bez profilacija. U sobi predsjednika (danas tajnice) djelomičnim oblaganjem zidova (s naglašenim fugama) i stropa formirana je niša, radni prostor. U sjevernom zidu sobe ugrađena je polica-ormar. U južni zid sobe ugrađeni su ormari i police, a sačuvana je i tapecirana sjedeća garnitura. Predsoblje ima uobičajenu zidnu oblogu visine oko dvije trećine visine prostorije. Zid s ugrađenim radijatorom u donjem je dijelu obložen kamenom. Na isti način je obložena i krajnja zapadna soba. Uredske prostorije na dograđenom trećem katu imaju interijer opremljen potkraj šezdesetih ili početkom sedamdesetih godina 20. stoljeća.

Pročelja

Obrtnicima nije bilo prihvatljivo ulično pročelje bez ikakvih naznaka sadržaja, odnosno podatka o vlasniku zgrade, predloženo u natječajnom radu Zvonimira Požgaja. Eksplicitno su zahtijevali isticanje amblema svih struka. Nadalje, nakon natječaja, investitor se odlučio povećati visinu i ulične zgrade s propisanih pet na sedam katova. Arhitekti su nizom varijanti tražili optimalno rješenje za ispunjenje obaju zahtjeva. Istraživali su mogućnost unisonog oblikovanja pročelja prizemlja i prvog kata, različite varijacije uvlačenja šestog i sedmog kata, isticanja središnjega sedmerokatnog dijela prepuštanjem i/ili upuštanjem lođa u bočnim dijelovima, različitih vrsta i dimenzija otvora itd. Jedna od opcija dekoriranja

Projekt, Aleksandar Freudenreich i Zvonimir Požgaj, 1937.,
uzdužni presjek, DAZ

fasade bili su reljefi umetnuti između prozora prvog kata. Pročelje je razrađivano i razmatrano ne samo u »pozitivu« nego i u »negativu«, tj. pri električnoj rasvjeti koja tridesetih godina postaje važan element oblikovanja noćne slike grada i zgrada. U konačnici je pročelje izvedeno u jednoj ravnini kao neutralna podloga, tj. gotovo skelet, obložena svijetlim vrapčanskim kamenom, koja ne konkurira likovnim elementima, simbolima pojedinih obrta, svedenim na friz-reljef iznad ulaza u pasaž i ograde francuskih prozora. Pročelje je podijeljeno po visini na dva dijela: prizemlje (rastrvoreno dvama centralnim stupovima i četiri stuba obložena sivim kamenom) i više katove (izvedene u jednoj ravnini s pojedinačnim otvorima, čije dimenzije variraju ovisno o namjeni kata i samih prostorija). Visina od sedam katova zadržana je u središnjem dijelu širine četiriju prozorskih osi,

od ukupno šest. Prema susjednim iličkim objektima smanjena je na pet, što je postignuto stepenastim uvlačenjem šestog i sedmog kata. To stepenasto uvlačenje odredilo je oblik bočnih pročelja ulične zgrade, istočnog i zapadnog. Iznad ulaza u pasaž, u širini četiriju prozorskih osi, od kojih su dva središnja prozora »spojena« uvlačenjem stupa koji ih dijeli, nalazi se brončani natpis MATICA HRVATSKIH OBRNIKA. Drugi kat s prostorijama predsjedništva Komore i Saveza ima prozore veće visine, koji ponavljaju format francuskih prozora prvog kata. Francuski prozori stambenih katova su manje visine, dok su u dva bočna polja širine jedne prozorske osi obični prozori s parapetom. »Kruna« pročelja je jednostavni, stilizirani friz od ovalnih otvora i prepuštena završna ploča. Arhitekti i građevinski odbor, zadužen za realizaciju grad-

Prva dvorišna zgrada, zapadno pročelje

nje, doskočili su zahtjevu obrtnika na inventivan, funkcionalan i oblikovno visokokvalitetan način. Na središnji dio pročelja visine sedam katova aplicirano je 98 ploča-ambliema pojedinih struka (svaki predstavljen karakterističnim alatom), koji su od drugog do sedmog kata u funkciji ograde. Ispod dvaju centralnih prozora je niz od šest ambliema, dok ograde bočnih prozora imaju po četiri, što je ukupno 14 ambliema po etaži. Grafičke predloške za sve amblieme izradio je akademski slikar Ernest Tomašević (Krapina, 1897. – Zagreb, 1980.). Amblemi veličine 1 x 1 metar variraju ovisno o položaju u materijalu i tehnici izvedbe te imaju različitu čitljivost na pročelju. Na parapetu prozora prvog kata je 14 ploča izvedenih u terakoti, u tehnici visokog reljefa, rad akademskog kipara Emila Bohutynskog (Križevci, 1907. – Zagreb, 1996.). Na drugom katu aplicirano je 14 ogradnih ploča od ostakljenog šamota u boji. Ploče je izradila akademska keramičarka Blanka Dužanec ud. Neuberger (Zagreb, 1908. – 1989.), prva školovana keramičarka i dizajnerica industrijske keramike u Hrvatskoj. Ograda trećeg kata ima ispune od tzv. trajbanog bakrenog lima. Na ostalim katovima ograde su od plosnatog, kutnog, okruglog i šupljeg kovanog željeza. Sva dvorišna pročelja su jednostavna, izvedena u jednoj ravnini bez profilacija; prozori na njima veličinom korespondiraju s namjenom prostorija. Druga dvorišna zgrada u prizemlju i na prvom katu (restoran) rastvorena je trima velikim otvorima, dok se na drugom i trećem katu niže šest pojedinačnih prozora iste širine, ali različite visine. Na isti način su oblikovana i pročelja prve dvorišne (stambene) i ulične zgrade. Pročelje ulične zgrade simetrično je komponirano sa stubištem u sredini i lođama te konzolnim balkonima. Sjeverno i južno pročelje prve dvorišne zgrade oblikovano je na isti način – dominira puni zid s jednim centralno smještenim otvorom. Istočno pročelje je razvedenije, zahvaljujući većem broju manjih otvora te centralno pozicioniranoj lođi. To se odnosi i na zapadno pročelje, kojim dominira istaknuto stubište s dimnjakom te konzolni balkoni. Većina vidljivih zahvata

Pogled na kompleks Matice hrvatskih obrtnika s istoka

na dvorišnim pročeljima odnosi se na zatvaranje lođa, zamjenu stolarije i postavljanje nadstrešnica iznad balkona.

Krovište

Cijeli kompleks ima ravne prohodne i neprohodne krovove. Na terasama ulične i prve dvorišne zgrade bili su predviđeni prostori za sunčanje i tuševi.

Pomoćne dvorišne građevine

Objekt nema pomoćnih građevina, budući da zauzima gotovo cijelu parcelu, s izuzetkom terase restorana u prizemlju.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke, s armiranobetonskim horizontalnim i vertikalnim serklažama i međukatnom konstrukcijom. Temeljena je na betonskim temeljima samcima. Pasaž je presvođen grednim nosačima oslonjenim na stupove i vanjske zidove s nadsvjetlima.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje je dobro jer zgrada ima armiranobetonsku konstrukciju. Vidljiva su manja oštećenja konstrukcije stubišta druge zgrade te završnih slojeva obrade zidova. Procjena statičara je: upotrebljivo bez ograničenja.

Faze gradnje

Kompleks Matice hrvatskih obrtnika realizirali su Zanatska komora (nastala osamostaljivanjem od Trgovačko-obrtničke komore 1932.) i Savez hrvatskih obrtnika (s podružnicama po cijeloj Hrvatskoj, osnovan 1908.), uspostavivši ravnopravnu imovinsku zajednicu. Gradnju je u nepune tri godine (1937.–1940.) izvela tvrtka Mirka Fijembera. Djelomična stambena dozvola za prvu i drugu dvorišnu zgradu i dvije međuzgrade izdana je 1939. Naknadno je iste godine

izdana i dozvola za ograde krovnih terasa na uličnoj i prvoj dvorišnoj zgradi.

Najveća intervencija realizirana na objektu je dogradnja trećeg kata na prvoj i drugoj međuzgradi za urede. Komore. Dogradnja je realizirana nakon 1968., najvjerojatnije potkraj šezdesetih ili početkom sedamdesetih godina. Budući da je zgrada od početka bila projektirana i građena kao pokazni objekt društvenog položaja i umijeća hrvatskih obrtnika te je postala zaštitni znak Saveza i Komore, očuvana je i održavana. Zahvaljujući tome, očuvani su i lokali prizemlja, dijelovi kavane i gostionice u prizemlju, interijeri dvorane na prvom i reprezentativnih uredskih prostorija na drugom katu. Zapadni dio kavane danas je pregrađen. Veće pregradnje pretrpio je i prostor gostionice, uklanjanjem vrata između hodnika i gostionice te rušenjem prostora namijenjenog garderobi i šanku na istočnoj strani. Može se pretpostaviti da su i u stanovima ulične i prve dvorišne zgrade rađene pregradnje.

Valorizacija

Iako je eklatantan primjer maksimalne eksploatacije zemljišta – površinom i visinom izgradnje, kompleks Matice hrvatskih obrtnika iznimno je vrijedno ostvarenje akademskih arhitekata Zvonimira Požgaja i Aleksandra Freudenreicha, i sa stajališta projektantske izvrsnosti svladavanja programski i zadanom lokacijom iznimno zahtjevnog zadatka, ali i izvrsnosti u izvedbi, pa je građevina zaštićena kao pojedinačno kulturno dobro. U podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015. uvrštena je u kategoriju A.

Matica je tzv. pokazni objekt mogućnosti i vještine ponajboljih hrvatskih obrtnika, njihov simbol i ponos, ali i sredstvo ostvarivanja prihoda ulaganih u unapređivanje i promociju struke te pomoć potrebitima. Od zgrada strukovnih udruženja realiziranih u međuraću (Novinarski dom, Zanatlijski dom, Liječnički dom itd.), Matica hrvatskih obrtnika je najreprezentativnija. U realizaciji kompleksa upotrijebljena je tada najsuvremenija armiranobetonska skeletna

konstrukcija, prezentna na glavnom iličkom pročelju, ali i kvalitetni i luksuzni materijali u obradi uličnoga pročelja i uređenju interijera. U zgradi Matice Požgaj i Freudenreich u osnovnoj prostornoj koncepciji anticipiraju rješenje poslovnih i stambenih zgrada pedesetih godina prošloga stoljeća, prilagođeno u blok ugrađenoj parceli, uspostavom dvaju glavnih prostorno-oblikovnih elemenata: baze s reprezentativnim i javnim sadržajima te nadgradnje u obliku tzv. visoke kuće, tj. nebodera. Baza u unutrašnjosti ima niz prostorno i oblikovno vrlo kvalitetnih javnih prostora koji se nižu i vertikalno i horizontalno – od uličnog ulaza u pasaž, preko galerije do vrta restorana u prizemlju. Pasaž Matice sa svim elementima opreme interijera, projektiran i oblikovan kao javni prostor, jedan je od triju arhitektonski-oblikovno najvrjednijih zagrebačkih pasaža, uz one Prve hrvatske štedionice (Oktogon) u bloku Ilica – Margaretska – Bogovićeve (1898./1899.) i Kuće Shell s Marićevim prolazom na potezu Gajeva – Praška (1931./1932.). Sačuvani su i danas rijetki interijeri dvorane za skupštine s pratećim prostorijama u drugoj međuzgradi i interijeri uredskih prostorija vodstva Matice (tri sobe tajnika i predsjednika, hol i vijećnica) u uličnoj zgradi na drugom katu. Interijere u kojima su kombinirani stilski elementi rafiniranog osuvremenjenog *art décoa* i neoklasicizma oblikuju arhitekti Đuka Kavurić i Ivo Župan. Posebno su vrijedni umjetnički radovi više akademskih slikara, kipara i keramičarke u interijeru i eksterijeru – 98 elemenata ograde na uličnom pročelju s amblemima pojedinih obrta, izvedenih u više tehnika (grafički predlošci: Ernest Tomašević; reljefne ploče u terakoti: Gustav Bohutinsky; ploče od ostakljenog šamota u boji: Blanka Dužanec-Neuberger), dva zidna reljefa na stubištu pasaža (Jozo Turkalj), dva zidna mozaika na zidovima istočnog stubišta ulične zgrade i djelomično oštećena zidna slika velike dvorane (Petar Paap), zidna slika istočnog stubišta ulične zgrade i vitraji stubišta i hola uredskih prostorija Matice (Kamilo Tompa) te intarzije vijećnice (Antun Župan). Zasebnu cjelinu čini oprema izvedena od kovanog željeza – ograde, vrata, rešetke i rasvjetna tijela (Cvjetko Pečar). I u sastavu arhitekata i umjetnika,

i u arhitekturi zgrade – i na reprezentativnom kamenom opločenom pročelju, maksimalno raščlanjenom otvorima u središnjoj zoni, i u opremanju interijera latentno je prisutna dvojnost: s jedne su strane progresivne umjetničke i arhitektonske tendencije, a s druge – »klasicizirajuće« tradicionalne. Ta ambivalentnost proizlazi iz zahtjeva investitora, ali i novih trendova u arhitekturi i umjetnosti druge polovice 20. stoljeća, koje se odmiču od internacionalnog stila i približavaju retorici talijanskog i njemačkog državotvornog klasicizirajućeg monumentalizma, predstavljenog u Zagrebu upravo 1937. gradnjom zgrade osiguravajućeg društva Assicurazioni Generali na Trgu bana Josipa Jelačića 3, arhitekta Marcela Piacentinija.

Prijedlog smjernica za obnovu

S obzirom na to da je zgrada Matice hrvatskih obrtnika pojedinačno zaštićeno kulturno dobro, obnovi mora prethoditi konzervatorska studija. U zgradi treba sanirati manje posljedice prouzročene potresom, na način primjeren zaštićenom kulturnom dobru. U obnovi treba čuvati osnovnu tlocrtnu dispoziciju svih glavnih prostorno-arhitektonskih cjelina – dvokatne, odnosno trokatne baze s javnim i poslovnim sadržajima, ali i svake od triju zgrada koje se na nju »oslanjaju«: ulične, prve i druge dvorišne zgrade. Pri obnovi dvorišnih pročelja posebnu pozornost treba posvetiti pročelju ulične zgrade. Potrebno je vratiti izvorne dimenzije otvora te ukloniti i spriječiti svako eventualno zatvaranje terasa karakterističnog stepenastog presjeka, koje su neizostavni dio iličke vizure. S najvećim uvažavanjem prvotnoga stanja treba održavati i po potrebi obnoviti sve arhitektonske i oblikovne elemente eksterijera i interijera, s vrijednom opremom i umjetničkim radovima (ograde, zidne slike, reljefi, mozaici, intarzije, oprema od kovanog željeza) – uličnog pročelja, pasaža s galerijom, dvorane za skupštine, stubišta i uredskih prostorija predsjedništva na drugom katu ulične zgrade, restorana i stubišta prve dvorišne zgrade (koje je stradalo u potresu). Pri obnovi treba poštovati sve izvorne materijale i detalje – zidne i podne obloge od

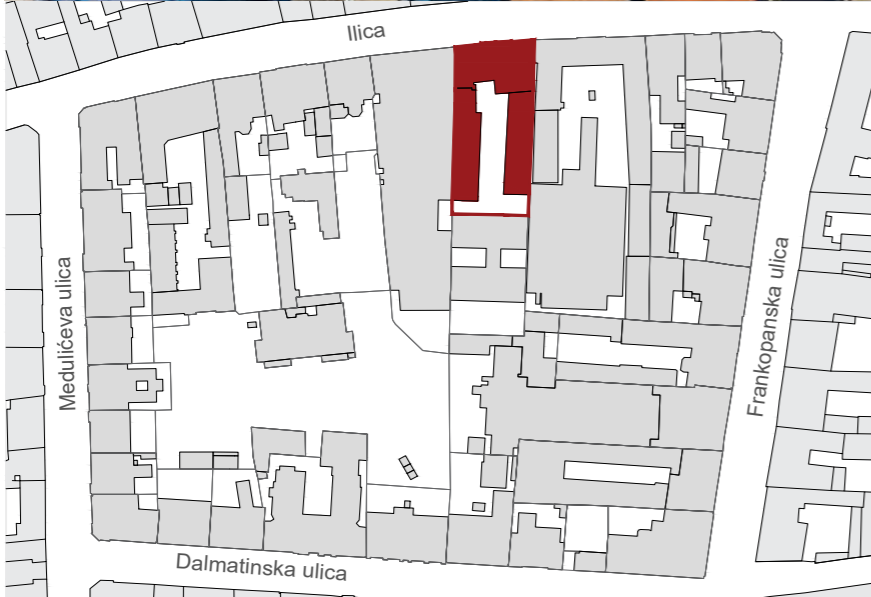
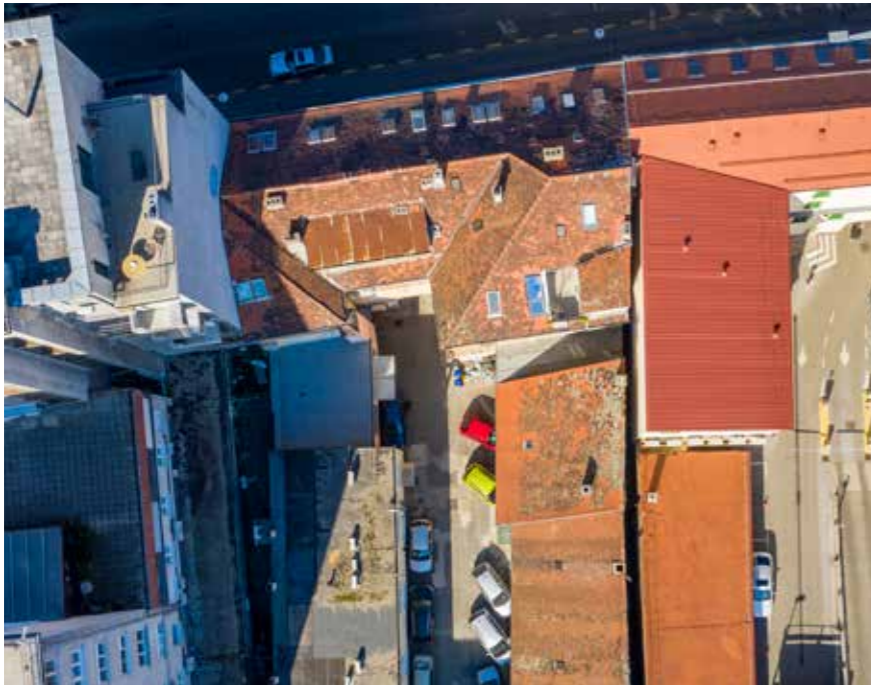
kamena, teraca i drveta. Umjetničke radove trebaju obnavljati ovlašteni stručnjaci. Dio interijera i vizualnog identiteta zgrade su i natpisi od metalnih slova (oznake stubišta, katova i sl.) koje također treba obnoviti u izvornom obliku. Osim pasaža, posebno vrijedan javni prostor Matice obrtnika je i kavana, odnosno restoran, čiji bi interijer u nekom od idućih preuređenja bilo poželjno barem djelomično vratiti u izvorno stanje, što se odnosi na obloge zidova i podova te na odabir sličnog namještaja (stolci Thonet).

Izvori i literatura

- Arhiv za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, osobni dosjei umjetnika
- HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Ilica 49
- Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, osobni arhivski fond Aleksandra Freudenreicha i Fototeka
- Muzej grada Zagreba, Zbirka fotografija, Ilica 49
- AZ., Palača Matice hrvatskih obrtnika u Ilici potpuno je dovršena. 30 godina rada Saveza hrvatskih obrtnika, u: *Novosti*, 28. svibnja 1939., 6
- MARINA BARIČEVIĆ, *Blanka Dužanec: život i djelo – bogato nasljeđe*, Zagreb, 2013.
- TAMARA BJAŽIĆ KLARIN, »*Za novi, ljepši Zagreb!*« – arhitektonski i urbanistički natječaji međuratnog Zagreba, 1918. – 1941., Zagreb, 2020.
- ŽELJKA ČORAK, *U funkciji znaka. Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata*, Zagreb, 1981.
- ENES, Obrtnici podižu u Ilici monumentalnu palaču, u: *Novosti*, 11. ožujka 1938., 6
- ANTE KLAIĆ, Suvremena arhitektura ponutrice, u: *Suvremenost. Časopis za umjetnost i umjetnički obrt* (Ponutrica kavane M. H. O.; Restauracija M. H. O.), 3 (1941.), 29–33
- M. KOPAJTIĆ, Umjetnički izraz u arhitekturi ponutrice (Čekonica M. H. O., Dvorana M. H. O., Kavana M. H. O.), u: *Suvremenost*, 4 (1941.), 18–19

- ALEKSANDER LASLO, *Arhitektonski vodič, Zagreb 1898.–2010.*, Zagreb, 2011.
- M., Palača Matice hrvatskih obrtnika. Zagreb dobiva svoju najvišu zgradu, u: *Novosti*, 15. lipnja 1938., 5
- MARTINA OŽANIĆ, *Aleksandar Freudenreich: Matica hrvatskih obrtnika*, Ilica 49, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2003.
- ZDRAVKO ŽIVKOVIĆ, *Aleksandar Freudenreich. Arhitekt i graditelj*, Zagreb, 1992.
- *** Počela je gradnja monumentalne palače »Matice hrvatskih obrtnika« u Zagrebu, u: *Obrtnički vjesnik*, 39 (1937.), 1–2
- *** Palača Matice hrvatskih obrtnika u Zagrebu – pod krovom, u: *Obrtnički vjesnik*, 26 (1938.), 4
- *** Ovog proljeća započet će se s gradnjom velikog doma Hrvatskih obrtničkih ustanova, u: *Jutarnji list*, 18. ožujka 1937., 8
- *** Zanatska komora podijelila je tri jednake nagrade natjecateljima natječaja za skice Hrvatskog obrtničkog doma u Zagrebu, *Večer*, 17. ožujka 1937., 3
- *** Konkretnan odgovor na mnoge upite, u: *Obrtnički vjesnik*, 13 (1939.), 3
- *** Opet nešto nova!, u: *Obrtnički vjesnik*, 14 (1939.), 7
- *** Stjecište staleškog života i manifestacija u Zagrebu, *Obrtnički vjesnik*, 16 (1939.), 3
- *** Stvarni rad Saveza. Zašto smo podigli Maticu hrvatskih obrtnika, u: *Obrtnički vjesnik*, 20–21 (1939.), 12–14
- *** Velika dvorana M. H. O. Zagreb; Soba predsjednika M. H. O.; Stubište M. H. O. Zagreb; Ulazna vrata u restauraciju; Vijećnica M. H. O. u Zagrebu; Trijem M. H. O., u: *Suvremenost. Časopis za umjetnost i umjetnički obrt*, 2 (1941.), 7–8, 10–13

Tamara Bjažić Klarin i Sanja Horvatinčić

ID 30 Kuća Angerer Ilica 47

KČ 2082
Tip građevine Ugrađena zgrada
Katnost Po + P + 2 (naknadno dograđen 2. kat)
Namjena Stambeno-poslovna
Vrijeme gradnje Prije 1853./1854.; 1867.
Naručitelj Dragutin (Carl) Angerer – naručitelj 1867.

Obitelj Vulaković – naručitelji građevinskih zahvata od 1900. do 1957.

Projektant Franjo Klein (Beč, 1828. – Zagreb, 1889.)

Kasniji zahvati 1867. – Prema projektu Franje Kleina dograđen je kat na postojeću zidanu jednokatnicu, oblikovano ulično pročelje te provedene pregradnje i dogradnje na dvorišnoj fasadi, koje uključuju dodavanje zajedničkog stubišta te kata na aneksu s istočne strane

1900. – prizemlja u lokale (pregradnja prozora u prizemlju u trgovačke izloge)

1912. – dovršena dvostruka trokatnica u dubini bloka u dvorištu (kbr. Ilica 47/2); ta građevina predmet je posebne analize

1920. – gradnja jednokatnog skladišta u dvorištu uz zapadni rub parcele

1921. – prizemna prigradnja jednokatnom skladištu uz zapadni rub parcele

1925. – dodano vanjsko stubište sa sjeverne strane skladišta uz zapadni rub parcele

1928. – ugrađen trgovački portal i izlog u lokalu prizemlja s istočne strane

1930. – postav portala, natpisnih ploča i izloga duž veže

1960. – adaptacija lokala u prizemlju sa zapadne strane

1964. – adaptacija lokala u prizemlju s istočne strane

Recentne pregradnje trgovina, stanova i potkrovlja.

Stilske značajke Rani (romantični) historicizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Historicistička stambeno-trgovačka dvokatnica smještena je s južne strane ulice, u Ilici 47, između stambeno-trgovačke jednokatnice podignute prije 1855. (tada zgrade Prve hrvatske štedionice) i Palače Matice hrvatskih obrtnika, sagrađene 1939. godine; na izduženoj parceli koja ulazi u unutrašnjost bloka. Na karti Zagreba sa stanjem oko 1853./1854. vidljiva je forma tadašnje jednokatnice pročeljem orijentirane prema ulici, a na katastarskoj karti iz 1864. jasno se vide i pomoćni objekti koji su tada bili u dvorištu (izdužena građevina uz istočni rub parcele i manja, drvena uz zapadni). Godine 1867. ta je jednokatnica uglavnom dobila današnji izgled, i to prema projektu Franje Kleina iz 1866. godine. U središnjoj osi zgrade oblikovana je veža kroz koju je omogućen pristup prolazom iz Ilice.

Reprezentativno pročelje formira uličnu fasadu, a u južnom dijelu duboke izdužene parcele (čest. zem. 2084) nalaze se dva izdužena pomoćna objekta, oblikovno definirana od 1920. do 1925. godine. Objekt anagrafske oznake Ilica 47/1 smješten je uz zapadni rub parcele, a objekt kbr. Ilica 47/3 uz njezin istočni rub. Kbr. Ilica 47/3 obuhvaća i aneks glavnoj građevini, koji je dio projekta Franje Kleina iz 1866. godine. U dubini dvorišta, na susjednoj čestici (čest. zem.

2083), nalazi se stambena građevina kbr. Ilica 47/2. Prostor u središtu parcele koji omeđuju spomenute četiri građevine danas je neuredno prekriven asfaltom i betonom.

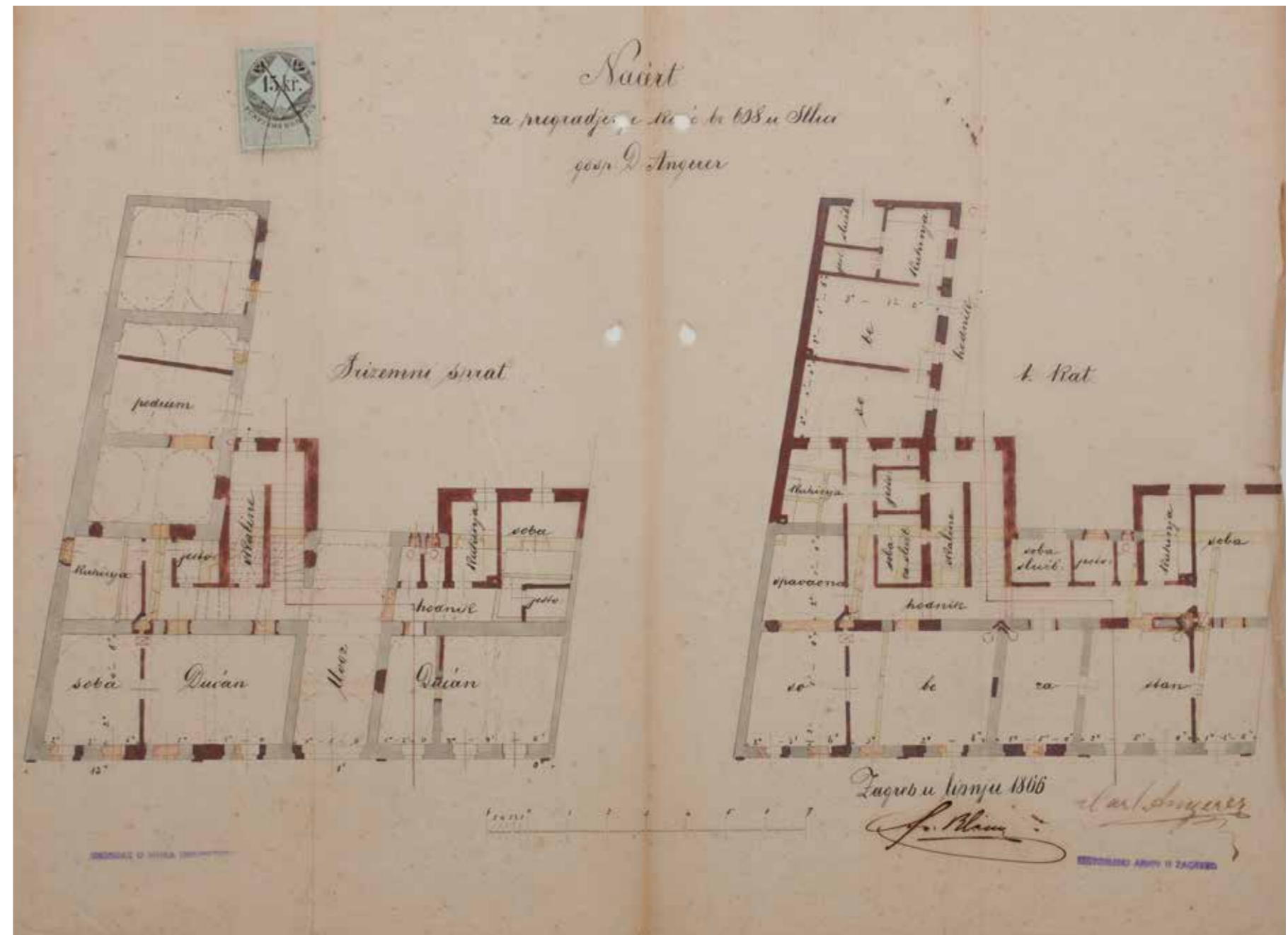
Organizacija prostora

Ugrađena dvokatnica s prizemljem i potkrovljem, naknadno adaptiranim za stambenu namjenu, tlocrtni je oblik dobila 1867. prema projektu adaptacije Franje Kleina. Tada je jednokatnica L-tlocrtne osnove, s ekstenzijom u formi dvorišnoga aneksa uz istočni rub parcele, dobila stubište na južnoj strani kao glavnu vertikalnu komunikaciju, i tlocrtnu organizaciju od po dva stana na stubištu. Ulaz u stambeni dio zgrade je na istočnoj strani središnjega prolaza kroz zgradu u prizemlju, koji vodi u dvorište.

Osnovna organizacija građevine ostala je sačuvana. Također, izvorna tlocrtna dispozicija, tipična za donjogradske stanove 19. stoljeća, čitka je i danas u stambenim jedinicama. Etaže su podijeljene na dva stana otprilike duž poprečne središnje osi, koji se protežu punom širinom zgrade – od uličnog do dvorišnog pročelja. Međupodest se produžuje s obje strane te prelazi u ulazne hodnike nasuprotnih stambenih jedinica, dijeleći tako stanove na reprezentativne prostorije orijentirane prema ulici i servisne prema dvorištu. Spavaća soba naznačena je na kraju tlocrta, povezana s reprezentativnom prostorijom.

Skupina servisnih prostorija, koja uključuje kuhinju, toalet i sobicu za služinčad (koja je živjela s gospodarima u zajedničkom kućanstvu), jasno je odvojena od soba za boravak i spavanje. Istočni stanovi imaju male otvore za prozračivanje servisnih prostorija, otvorene prema stubišnom prostoru. Na razini prvog kata nalazi se dvorišni aneks kao ekstenzija stambene jedinice, u čije se prostorije ulazi s otvorenog konzolno oslonjenog natkrivenog hodnika/balkona.

Aneks je organiziran tako da može funkcionirati kao zasebna stambena jedinica, s dvjema sobama te sa servisnim

Kuća Angerer, projekt pregradnje i dogradnje postojeće građevine, Franjo Klein, 1867., tlocrt prizemlja i kata, DAZ

prostorijama (uključujući i sobicu za služinčad) grupiranim na kraju hodnika, u najudaljenijem dijelu aneksa prema dvorištu.

Kuća djelomično ima podrumsku etažu, a potkrovlje je djelomično adaptirano u stambeni prostor.

Prizemlje je doživjelo niz adaptacija interijera i pročelja dvaju prodajnih prostora smještenih istočno i zapadno od ulaza u vežu. Skladišni objekti u dvorištu su adaptirani, no zadržali su volumensku osnovu i raspored otvora iz dvadesetih godina 20. stoljeća.

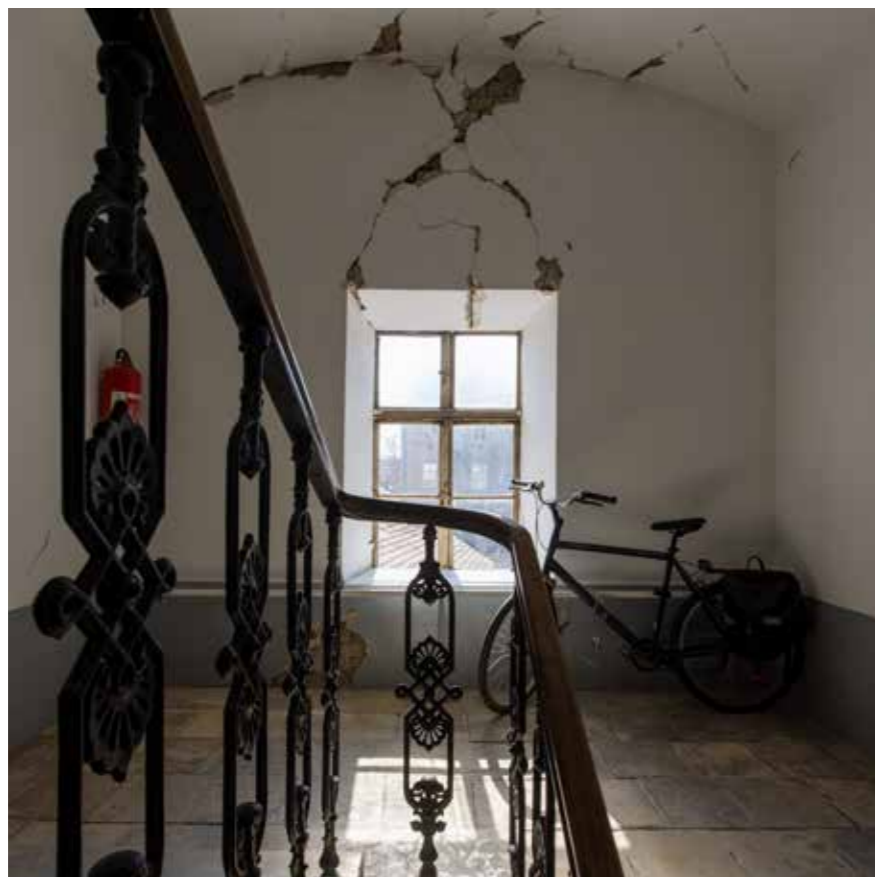
Veža

Stubište

Unutarnja oprema

Zajedničko stubište je dvokrako i konzolno, osim s prizemlja na kat, gdje je prostor pod stubištem zazidan. Kamen konzolne stube oslonjene su na otvorene čelične tetive (proizvođač: Witkowitz / Witkowitz Bergbau- und Hütten-gewerkschaft / iz Ostrave u Češkoj). Sačuvana je izvorna ograda od elemenata od lijevanog željeza s drvenim ruko-hvatom. Stubišni prostor zgrade odlikuje se širinom stubiš-nih krakova i plitkim stubama u odnosu na suvremene stan-darde. Međupodesti nisu ujednačene obrade: izmjenjuju se kamen, teraco i betonske pločice.

Svi prozori su drveni, bez zatvora. U pravilu su visoki i otklapaju se u dva dijela; donja krila su u visini približno dvije trećine otvora, a gornja, manja krila zauzimaju preostalu trećinu visine. Uglavnom su sačuvani izvorni prozori, uključujući i okov.

Pročelja

Ulično pročelje obrađeno u žbuci karakterizira plasticitet etaža nad bazom prizemlja s dominantnim neorenesansnim motivima koji su mahom aplicirani na pročelje kao prefabricirani elementi od terakote. Njihova simetrična kompozicija vertikalno je raščlanjena u tri dijela pilastri- ma. Prozori katova se osno podudaraju. Središnji dio ima blago istaknut rizalit te dva dvostruka prozora po etaži, dok bočni dijelovi imaju po tri jednostruka prozora sa svake strane. Središnji parovi prozora prvog kata imaju ornamentirane kazete na parapetima prozora, ukrašene volutama s biljnim motivima oko središnjih medaljona u kojima su glave žena u punoj plastici. Bočni jednostruki prozori imaju slično oblikovana polja ispod klupčica, no s rozetama u dubokom reljefu u središnjim medaljonima. Iznad natprozornika središnjih dvostrukih prozora, dekoriranih nizovima rozeta u plitkom reljefu zatvorenih u kružnim okvirima, nalaze se reljefni zabati s biljnim dekorativnim motivima i po tri kerubina u središtu. Njihovi su doprozornici u obliku stupova u plitkom reljefu, tvoreći neorenesansne prozorske edikule, koje čine najdojmljiviji dekorativni motiv pročelja. Zbog njihove visine izostao je razdjelni vijenac među etažama, pa se pročelje nad prizemljem u punoj visini, unatoč bogatijoj raščlambi prvog kata svojstvenoj za *piano nobile*, doima kao cjelina. Bočni prozori imaju profilirane doprozornike s dekorativnim konzolama koje nose natprozornike ukrašene geometrijskim motivima. Svi prozori drugog kata uokvireni su geometrijskom profilacijom jednostavnijih oblika u odnosu na dekoraciju prozora prvog

Stubište

kata. Profilirani potprozornici oslanjaju se na konzolice, a natprozornici su u središnjoj osi ukrašeni rozetom i profilacijom koja prati liniju gornjega dijela prozora i pravokutno obilazi rozetu.

Konzolni krovni vijenac smješten je nad frizom koji čini niz uokvirenih rozeta; taj niz odgovara dekoraciji natprozornika dvostrukih prozora prvog kata. Polja među dekorativnim konzolicama ukrašena su rozetama.

Prizemlje je doživjelo niz promjena tijekom vremena, a današnje oblikovanje, u žbuci koja imitira zidanje kamenim blokovima, povratak je na izvorni stil oblikovanja Franje Kleina. Pročelje etaža obojeno je u nijansama oker boje, dok je prizemlje recentno obojeno svijetlom prljavobijelom bojom. Drveni dijelovi prozora izvana su obojeni smeđom, a iznutra bijelom bojom.

Dvorišna su pročelja posve jednostavno oblikovana i recentno neskladno obojena u više nijansi oker i žute boje. Na glatko ožbukanoj plohi zida razmješteni su prozori u jednostavnim, tek blago izbočenim pravokutnim okvirima. Streha dvorišnih pročelja naliježe na vijenac konkavne profilacije kojoj je krivulja jednaka četvrtini kruga.

Jednokatni aneks na istočnoj strani zgrade ima sačuvanu izvorno projektiranu komunikaciju, prema kojoj se u prostorije kata ulazi otvorenim natkrivenim hodnikom s drvenom podnicom koji počiva na čeličnim konzolama. Pročelje aneksa je ožbukano i obojeno svijetložutom bojom. Žbuka na njegovoj bočnoj, južnoj fasadi gotovo je posve dotrajala, pa su ispod nje vidljivi veliki dijelovi zida od opeke.

Krovište

Osnovno krovište je dvostrešno, s pokrovom od biber-crijepa, a istaknuti dijelovi zgrade prema dvorištu pokriveni su trostrešnim krovovima koji prate formu tlocrta, jednakog pokrova. Na krovištu su adaptacijom potkrovlja u stambene prostore dodani krovni prozori, a s dvorišne strane

dodatno i luminari i terasica (zahvati su provedeni nakon 1972. godine, kad na arhivskim fotografijama tih elemenata još nema). S ulične strane građevina ima bogat profilirani vijenac sa skrivenim željeznim olukom na vrhu vijenca, a s dvorišne jednostavan, koji čini konkavna krivulja sa željeznim olukom. Jednokatni aneks građevine u dvorištu prekriven je manjim dijelom uz glavnu zgradu ravnim krovom, a u nastavku jednostrešnim, s pokrovom od biber-crijepa s dubokom strehom koja natkriva otvorenu komunikaciju, a završava željeznim olukom.

Pomoćne dvorišne građevine

Uz istočni rub središnjega dvorišta nalazi se prizemni pomoćni objekt koji se proteže u nastavku aneksa kuće. Zakrovljen je jednostrešnim krovom, pokrivenim biber-crijepom s drvenom istaknutom strehom. Objekt je građen u opeci. Pročelje je ožbukano, s otvorima prema dvorištu; recentno je obnovljeno. Uz bočnu, južnu fasadu, dodano je vanjsko betonsko stubište koje vodi u prostor potkrovlja.

Pomoćni objekt sa zapadne strane izveden je u dvije faze: najprije je izveden jednokatni objekt uz zapadni rub dvorišta, distanciran od glavne građevine (1920.); naknadno je međuprostor zapunjen prizemnim objektom (1921.). Oba dijela su zakrovljena ravnim krovom blagog nagiba. Uz bočnu, južnu fasadu dodano je pomoćno stubište koje vodi na prvi kat (1925.). Taj je objekt recentno obnovljen, zadržavši izvorni volumen i raspored otvora.

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke, s drvenom međukatnom konstrukcijom. Na pročelje su aplicirani prefabricirani dekorativni elementi proizvedeni u tvornici keramike u Wagramu u Austriji (čiji je vlasnik bio Viktor Brausewetter). U podru-

Ulično sjeverno pročelje

mu, prizemlju i iznad stubišnih podesta su plitki svodovi od opeke. Stubište je konzolno, s kamenim stubama, oslonjeno uz vanjski rub na otvorene čelične tetive. Međupodesti su obloženi kamenom, bojenim betonskim pločicama i teracom. Vanjski i unutarnji zidovi su ožbukani.

Građevinsko stanje

Građevina je oštećena u potresu, a radovi sanacije u prizemlju i u pojedinim stanovima su u tijeku. U prostoru stubišta i u stanovima, kao i na dvorišnoj fasadi, vidljive su brojne pukotine zida i žbuke. Procjena statičara je: privremeno neuporabljivo (pod hitnim intervencijama navedeno je rušenje dimnjaka, sanacija stubišnog zida na jugu, ispitivanje svoda u stanu Magić te je detektiran velik broj pukotina u zidovima ozbiljnog intenziteta; prema detaljnom pregledu 30. ožujka 2020. dipl. ing. građ. Mirsada Kararića).

Podrum je u veoma lošem stanju. U tijeku je obnova lokala u istočnom dijelu prizemlja, no potrebno je obratiti pozornost na stanje u podrumskoj etaži ispod njega.

Stanje pročelja je evidentirano zapisnikom bodovanja višestambene zgrade prema kriterijima određenim Odlukom o uvjetima, načinu i kriterijima sufinanciranja obnove pročelja višestambenih zgrada (Sl. gl. Grada Zagreba 5/2017): <https://www.zagreb.hr/UserDocsImages/arhiva/Procelja/728.pdf>

Faze gradnje

Detalji o gradnji izvorne jednokatnice nisu poznati. Vidljiva je na karti Zagreba sa stanjem oko 1853./1854., kao i na karti s kraja prve katastarske izmjere Zagreba iz 1864. godine. Prema popisu kuća, s imenima njihovih vlasnika, za predmetnu se kuću kao vlasnik 1862. navodi Dragutin Angerer (popisnica iz 1857. za tu je kuću izgubljena). Da-

Dvojni prozor na prvom katu • Dvojni prozor na drugom katu

našnji reprezentativni izgled ulično pročelje dobiva 1867. godine prema projektu Franje Kleina iz 1866., po narudžbi Dragutina Angerera. Tada je dograđen kat na postojeću zidanu jednokatnicu, oblikovano je ulično pročelje te su provedene pregradnje i dogradnje na dvorišnoj fasadi, koje uključuju dodavanje stubišta i kata na aneksu s istočne strane.

Kasniji zahvati na stambenoj zgradi odnose se na preuređenje prodavaonica u prizemlju, a zatim i na gradnje skladišnih prostora u dvorištu.

Kronološki, te su se intervencije provodile sljedećim redoslijedom:

1900. prema projektu Ivana Senka iz iste godine: adaptacija prizemlja u lokale, za naručiteljicu Anu pl. Vulaković (pregradnja prozora u prizemlju u trgovačke izloge)

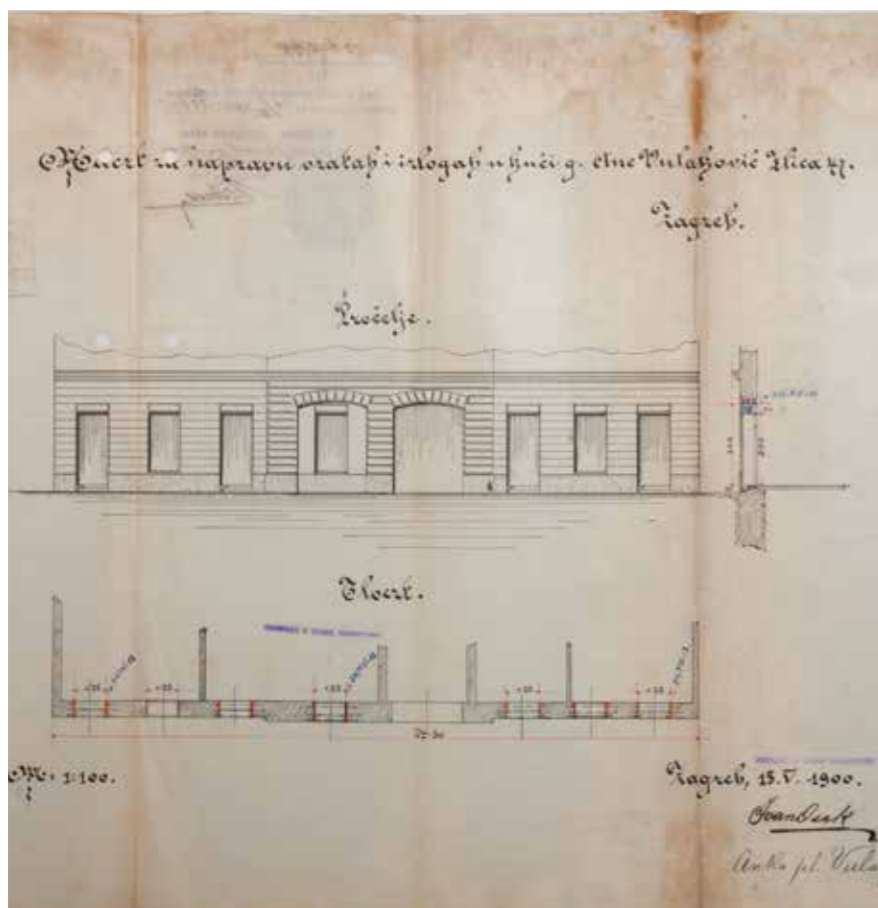
1912. dovršena dvostruka trokatnica u dubini bloka u dvorištu (kbr. Ilica 47/2, ex kat. čest. 558/1 i 559/1a; 1911. građevinska dozvola); ta građevina je predmet posebne analize

1920. prema projektu Građevnog poduzetništva Wutte i Mihok iz Zagreba, Nada pl. Vulaković ud. Mondekar, Dragutin pl. Vulaković, Blaženka pl. Vulaković ud. Miller i Bogdan pl. Vulaković ishode uporabnu dozvolu za novo skladište uz zapadni rub parcele u dvorištu Ilice 47 (ex kat. čest. 560; 1919. građevinska dozvola); iako je 1919. izdana dozvola i za jednokatno skladište uz istočni rub parcele (ex kat. čest. 560 i 559/1a), na toj je lokaciji ostala do danas prizemna građevina s jednostrešnim krovom

1921. prema projektu Građevnog poduzetništva Wutte i Mihok iz Zagreba, prizemna prigradnja jednokatnog skladišta, koja ga spaja s dvorišnom fasadom kuće

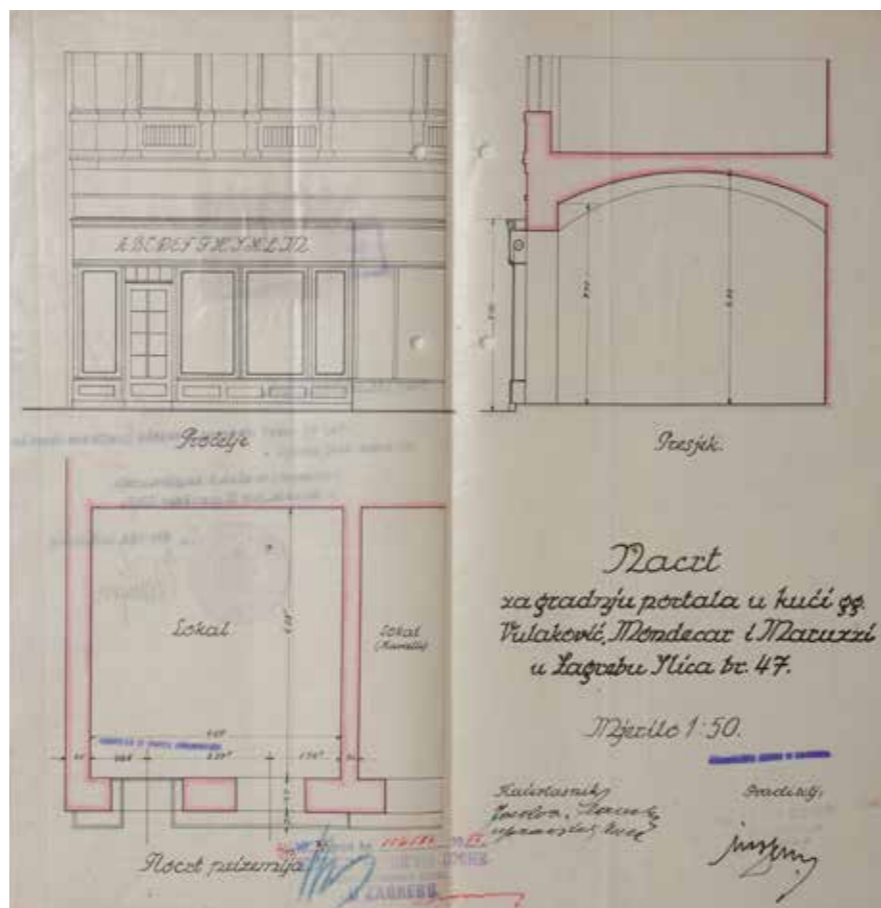
1925. dodano vanjsko stubište sa sjeverne strane skladišta

1928. prema projektu Ivana Senka iz 1927.: uporabna dozvola za ugrađeni trgovački portal i izlog u lokalu prizemlja s istočne strane (1927. građevinska dozvola) za naručitelje Vulaković, Mondekar i Maruzzi

Projekt adaptacije prizemlja u lokale, 1900., DAZ

Projekt za adaptaciju lokala i ugradbu portala u prizemlju s istočne strane, 1927., DAZ

Projekt za gradnju portala u prizemlju s istočne strane, 1927., DAZ

Projekt portala, natpisnih ploča i izloga u veži, 1930., DAZ

1930. građevinska dozvola za postavu portala, natpisnih ploča i izloga u veži, za naručitelje suvlasnike Vulaković.

Od zahvata nakon Drugoga svjetskog rata, zabilježeni su zahvati u prizemlju, i to:

1960. prema projektu biroa Pilić-Bressan iz Zaboka, građevinska dozvola za adaptaciju lokala za poduzeće *Franjo Kluz* iz Beograda

1963. adaptacija lokala za poduzeće *Franjo Kluz* prouzročila je statička oštećenja građevine; vođen je inspekcijski postupak i provedena sanacija

1964. prema projektu *APZ Plan* iz Zagreba: adaptacija lokala za poduzeće *Ghetaldus* iz Zagreba.

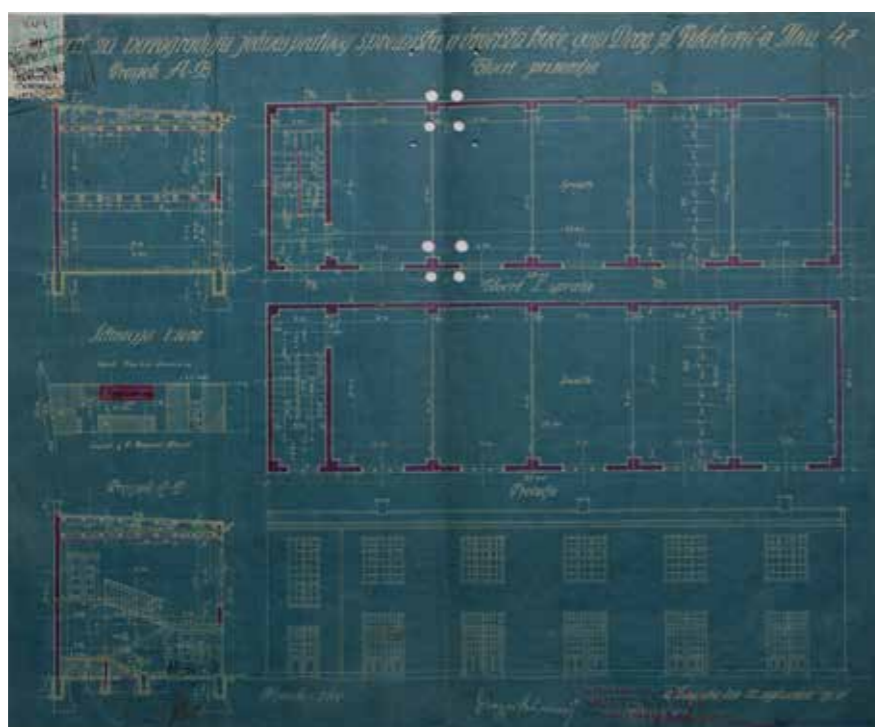
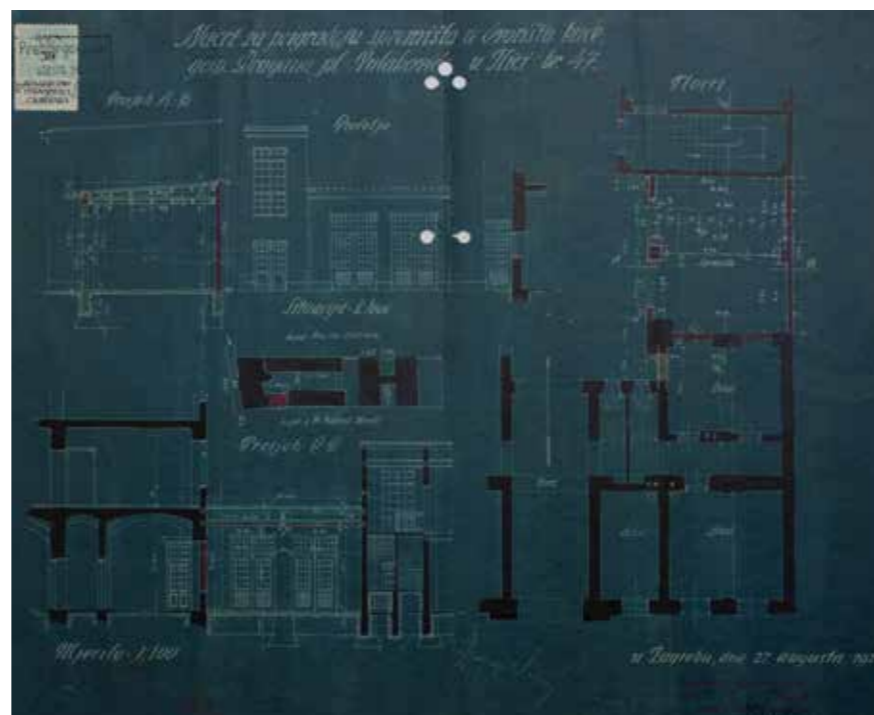
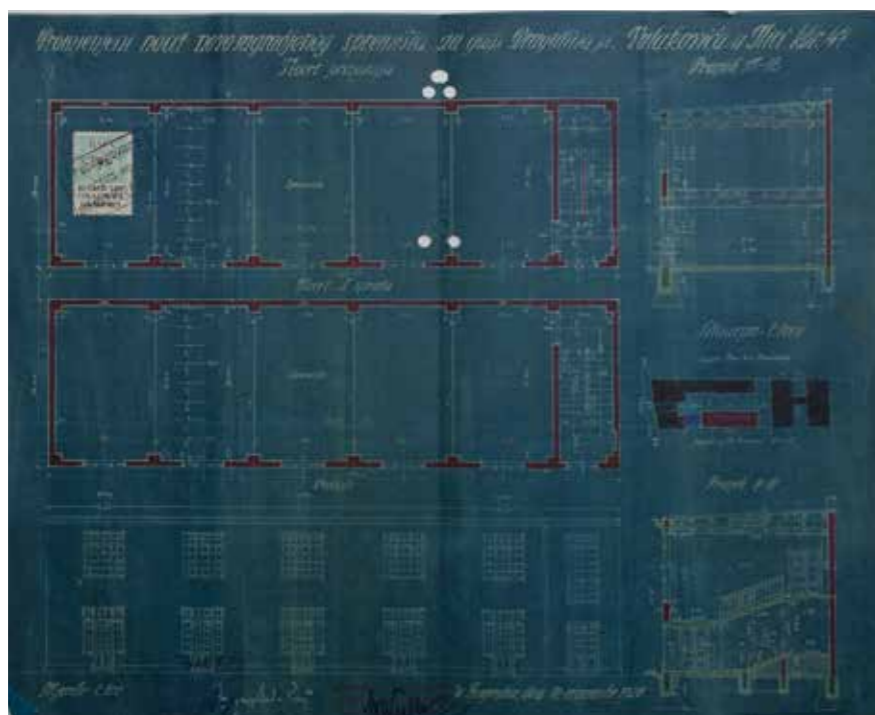
Poslije su naknadne intervencije uklonjene i prizemlje je oblikovano blisko izvornom stanju.

U novije doba krovšte je adaptirano u stambeni prostor pa su na krovu otvoreni prozori, a s dvorišne strane dodatno i luminari i terasica.

Valorizacija

Zgrada u Ilici 47 primjer je romantičnog historicizma arhitekta Franje Kleina, koji je svojim projektima približio zagrebačku arhitekturu bečkim uzorima. Zgrada u Ilici 47, dovršena 1867., ubraja se u same začetke donjogradske urbanizacije, kad jednostavna stambena tipologija dobiva reprezentativna historicistička pročelja, čijim se plasticitetom želi prevladati klasicistička monotonija. Kleinovne preinake zatečene jednokatnice rezultiraju skladnom dvokatnicom, čije pročelje odlikuje romantična mješavina stilova s dominacijom neorenesanse uz neogotičke motive. Prefabricirani elementi dekoracije pročelja izrađeni su u tvornici glinenih proizvoda Viktora Brausewettera u Wagramu u Austriji. Slični dekorativni repertoar nalazimo na više donjogradske fasade. Njezino pročelje predstavlja stoga rani identifikacijski element Ilice, ali i donjogradske stambenog fonda općenito; ističe se visokim stupnjem očuvanja izvornih elemenata, uključujući i karakteristične dvodijelne prozore.

Osim vrijedne ulične fasade, građevina je u velikoj mjeri zadržala izvornu konstrukciju i prostornu organizaciju. Glavno stubište karakteriziraju prostrane dimenzije kame-

Promijenjeni projekt dvorišnoga zapadnog spremišta, 1920., DAZ

Projekt dvorišnoga istočnog spremišta, 1920., DAZ

Projekt dvorišnoga zapadnog spremišta, 1920., DAZ

Istočna dvorišna građevina

nih stuba i sačuvana ograda od elemenata od lijevanog željeza. U tlocrtnoj dispoziciji stanova standardnom je podjelom na reprezentativne stambene prostorije u uličnom dijelu katova, te servisne u dvorišnom dijelu, postignuta funkcionalna dispozicija koja odgovara i današnjim standardima.

Izlozi u prizemlju radikalno su se mijenjali u duhu vremena. Time su narušili osnovnu ideju pročelja povezanog s rustičnom bazom prizemlja te su u novije doba opravdano uklonjeni, kako bi se rekonstruiralo stanje blisko izvornom.

Dvorišni aneks je uvelike zadržao izvorno oblikovanje te je, iako zapušten, autentičan primjer povećanja stambenoga prostora prema dvorištu. Izgled pomoćnih građevina narušen je neusklađenim bojama fasada i PVC stolarijom, no volumen i formati otvora ostali su uglavnom sačuvani.

Novododani elementi na krovu nisu dovoljno usklađeni s cjelinom. Svi navedeni nedostaci ne prevladavaju u usporedbi s općim stupnjem očuvanosti izvornih struktura.

Prema Konzervatorskoj podlozi izrađenoj za Generalni urbanistički plan grada Zagreba 2015., osnovna kuća uvrštena je u kategoriju B0, odnosno među »povijesne građevine

visoke arhitektonske kvalitete i stupnja očuvanosti izvornih obilježja, a koje u bitnome određuju povijesnu fizionomiju i sliku, te ambijentalne karakteristike neposredne okoline i grada u cjelini«, a prema tipu intervencija, u »zonu zadržavanja i uređenja objekata«.

Zgrada je vrijedan primjer arhitekture ranog historicizma i razvoja stambeno-trgovačke tipologije, koja će postati karakteristična za donjogradske blokove; stoga ima i arhitektonsku i urbanističku vrijednost. Unatoč recentnim oštećenjima i manjim naknadnim intervencijama, uvelike je očuvana u autentičnoj pojavnosti; stoga preporučujemo da se pokrene postupak njezina upisa u registar pojedinačnih zaštićenih kulturnih dobara (kategorija A).

Dvorište

Poput većine pomoćnih objekata u unutrašnjosti blokova, dvorišni aneks i pomoćni objekti prema Konzervatorskoj podlozi izrađenoj za Generalni urbanistički plan grada Zagreba 2015., pripadaju kategoriji C, odnosno povijesnim građevinama »kojima su bitno izmijenjena izvorna obilježja, bez osobitih arhitektonsko-graditeljskih obilježja i vrijednosti, kasnije gradnje i dogradnje, odnosno gradnja koja ne posjeduje ambijentalno ili funkcionalno značenje u povijesnoj strukturi (Donjeg grada) i koja nije formativna komponenta cjeline«. Prema vrsti intervencija, ubrajaju se u nekategorizirane objekte.

Dok su dvorišne pomoćne zgrade zaista naknadno dodane jedinice, dvorišni je aneks (bez osobitih arhitektonsko-graditeljskih obilježja i vrijednosti) dio projekta osnovne kuće otkad je oblikovana 1867., a ne pomoćnog objekta uz zapadni rub parcele, pa bi se zbog toga, iako je s pomoćnim objektom obuhvaćen istom anagrafskom oznakom (Ilica 47/3), trebao smatrati dijelom kuće.

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je nužno sanirati od posljedica potresa te je konstruktivno učvrstiti na način primjeren kulturnom dobru. S obzirom na visok stupanj očuvanosti izvornog pročelja, sugerira se, uz restauraciju pročelja kojom se čuva njegov izvorni izgled, i očuvanje i popravak izvorne stolarije, kako bi arhitektonska obilježja njezina uličnog pročelja zadržala najvišu autentičnost. Funkcionalne promjene u unutrašnjosti su moguće, no bez zadiranja u nosivu konstrukciju i zajedničke prostorije. Tlocrtna dispozicija omogućuje suvremeno korištenje bez bitnih prostornih intervencija. Prostor stubišta potrebno je sanirati tako da se zadrži izvorna unutarnja oprema.

Posebnu pozornost treba posvetiti obnovi krova i obradi naknadnih intervencija na krovu, koje valja harmonizirati s cjelinom. U pravilu se radi o kući koju je preporučljivo čuvati u izvornim gabaritima, bez mogućnosti dograđivanja.

Aneks je uvelike zadržao izvorno oblikovanje i mogao bi se, uz nužne popravke, sačuvati kao autentičan primjer povećanja stambenoga prostora, premda nema znatniju arhitektonsko-graditeljsku vrijednost. Ako bi se pak razmatralo njegovo preoblikovanje, s obzirom na činjenicu da se radi o izvornom dijelu glavne kuće, takvom zahvatu treba prethoditi zasebna konzervatorska studija.

Pomoćna građevina uz zapadni rub parcele izvedena je prema projektima iz 1920.–1925., dok je pomoćna građevina uz istočni rub, premda 1920. godine također planirana kao jednokatnica, ostala do danas prizemnica zakrovljena jednostrešnim krovom. Kad bi se razmatralo podizanje kata na tom pomoćnom objektu, s obzirom na sačuvanu arhivsku građu, takvom zahvatu treba prethoditi konzervatorska studija.

Sugerira se restauratorsko sondiranje fasada radi određivanja kolorita građevina, koji je sada s dvorišne strane neujednačen.

Sugerira se također parterno uređenje i adekvatno osvjetljenje veže i dvorišta, jer se radi o prostoru koji ne okružuju samo dva nasuprotna pomoćna objekta, nego se na njegovu južnom kraju nalazi ulaz u stambenu zgradu kbr. Ilica 47/2, pa bi se projektiranim uređenjem veže i dvorišta dodatno aktivirao vrijedan prostor u unutrašnjosti bloka.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije, Ilica 47*

Hrvatski državni arhiv

Muzej grada Zagreba

Nacionalna i sveučilišna knjižnica

VLADIMIR BEDENKO, Franjo Klein i razvoj historicističke arhitekture u Zagrebu, u: *Historicizam u Hrvatskoj I*, (ur.) Vladimir Maleković, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 87–100

DRAGAN DAMJANOVIĆ, *Zagreb: Arhitektonski atlas*, Zagreb, 2014.

LELJA DOBRONIĆ, *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, Zagreb, 1959.

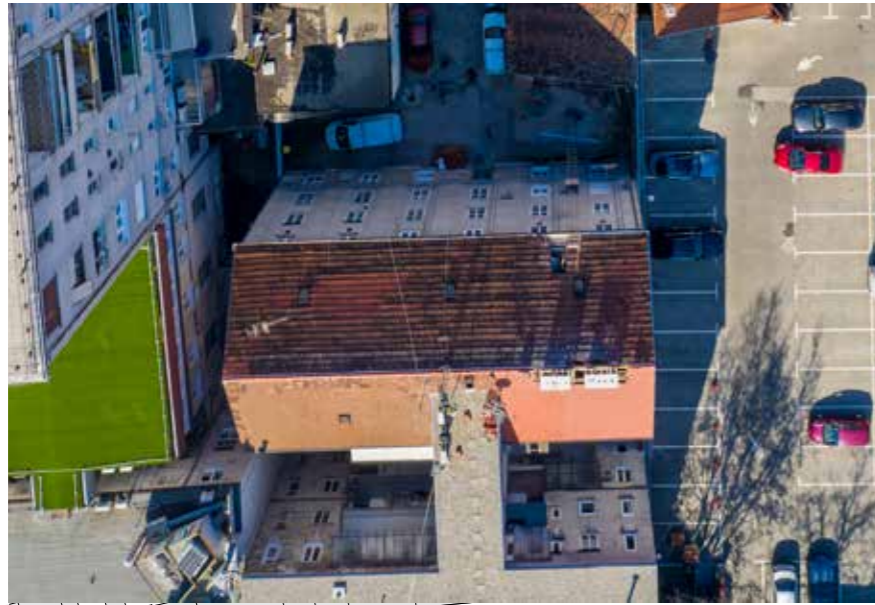
LELJA DOBRONIĆ, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb, 1983.

VIKI JAKAŠA BORIĆ, *Arhitektura klasicizma i ranoga historicizma u Zagrebu*, Zagreb, 2018.

OLGA MARUŠEVSKI, Franjo Klein, graditelj sredine 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 17 (1993.), 107–123

JELENA USKOKOVIĆ, Arhitektonska plastika historicizma u Zagrebu, u: *Historicizam u Hrvatskoj I*, (ur.) Vladimir Maleković, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 239–260

Ana Šverko

ID 31 Kuća Vulaković

Ilica 47/2 (dvorišna zgrada)

KČ	2083
Tip građevine	Djelomično ugrađena zgrada (u prizemlju 1 jednostobni, 4 dvosobna i 1 trosobni stan na stubištu; na katovima 6 dvosobnih stanova)
Katnost	Po + Vp + 3
Namjena	Stambena
Vrijeme gradnje	1911./1912.
Naručitelj	Obitelj Vulaković (Nada Mondekar r. pl. Vulaković, Dragutin pl. Vulaković, mldb. Blaženka pl. Vulaković i mldb. Bogdan pl. Vulaković)
Projektant	Građevno poduzeće Kralik i drug; Amadeo Carnelutti (1885. – 1955.); naknadna korekcija novosagrađene zgrade 1912.
Kasniji zahvati	Recentne sanacije
Stilske značajke	Slabo izražene; naznake modernih načela oblikovanja

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Dvorišna dvostruka trokatnica na broju 47/2 sagrađena je u punoj širini parcele 2083 (K.O. Centar), koja se dubinski proteže u nastavku parcele 2084, na kojoj se nalazi reprezentativna ulična zgrada na broju Ilica 47 (1867., arh. Franjo Klein); dvorišnoj trokatnici pristupa se kroz vežu navedene ulične zgrade. Sjevernim pročeljem trokatnica sudjeluje u definiranju prostora u središtu parcele 2084, koji sa zapadne i istočne strane definiraju još dva izduže-

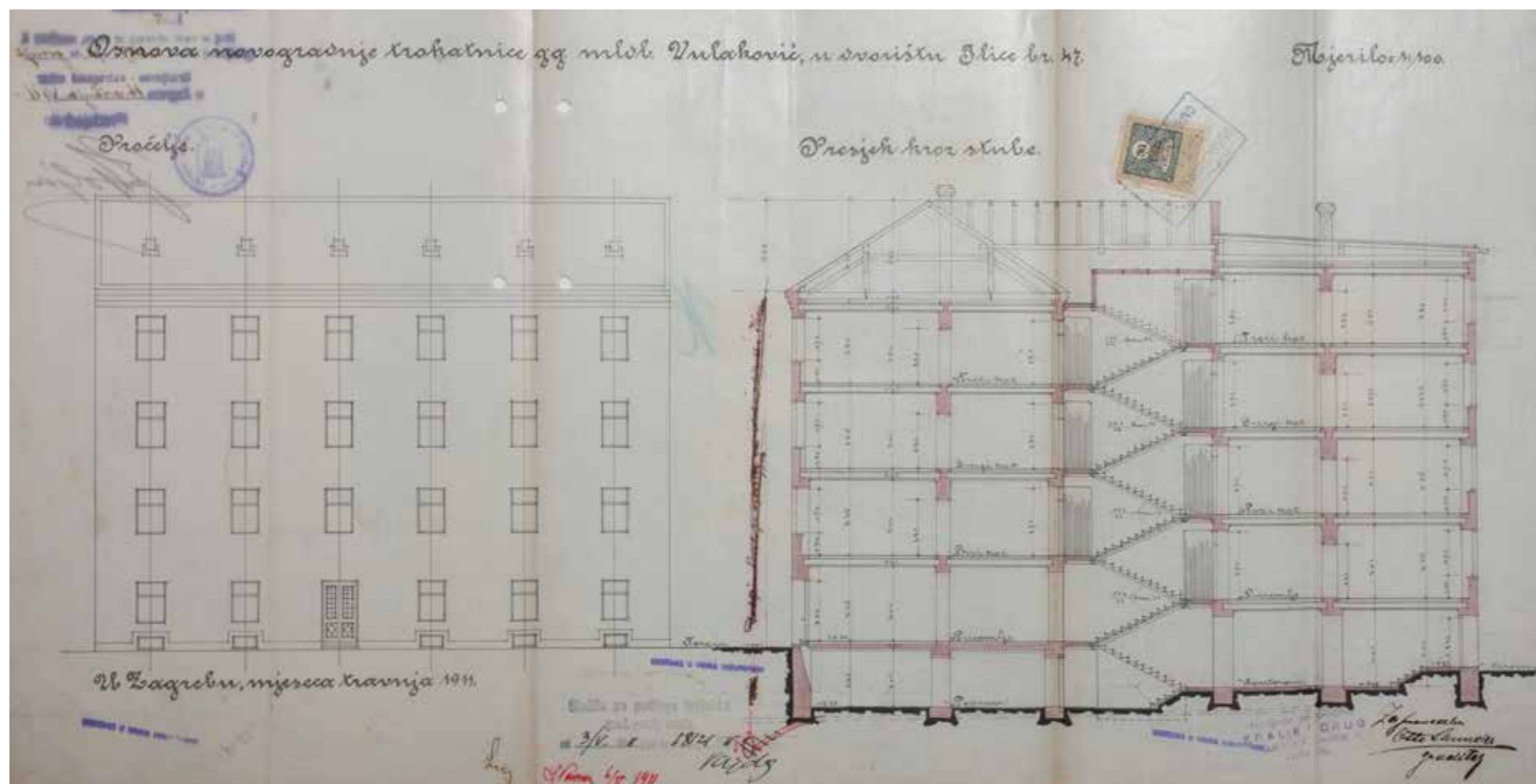
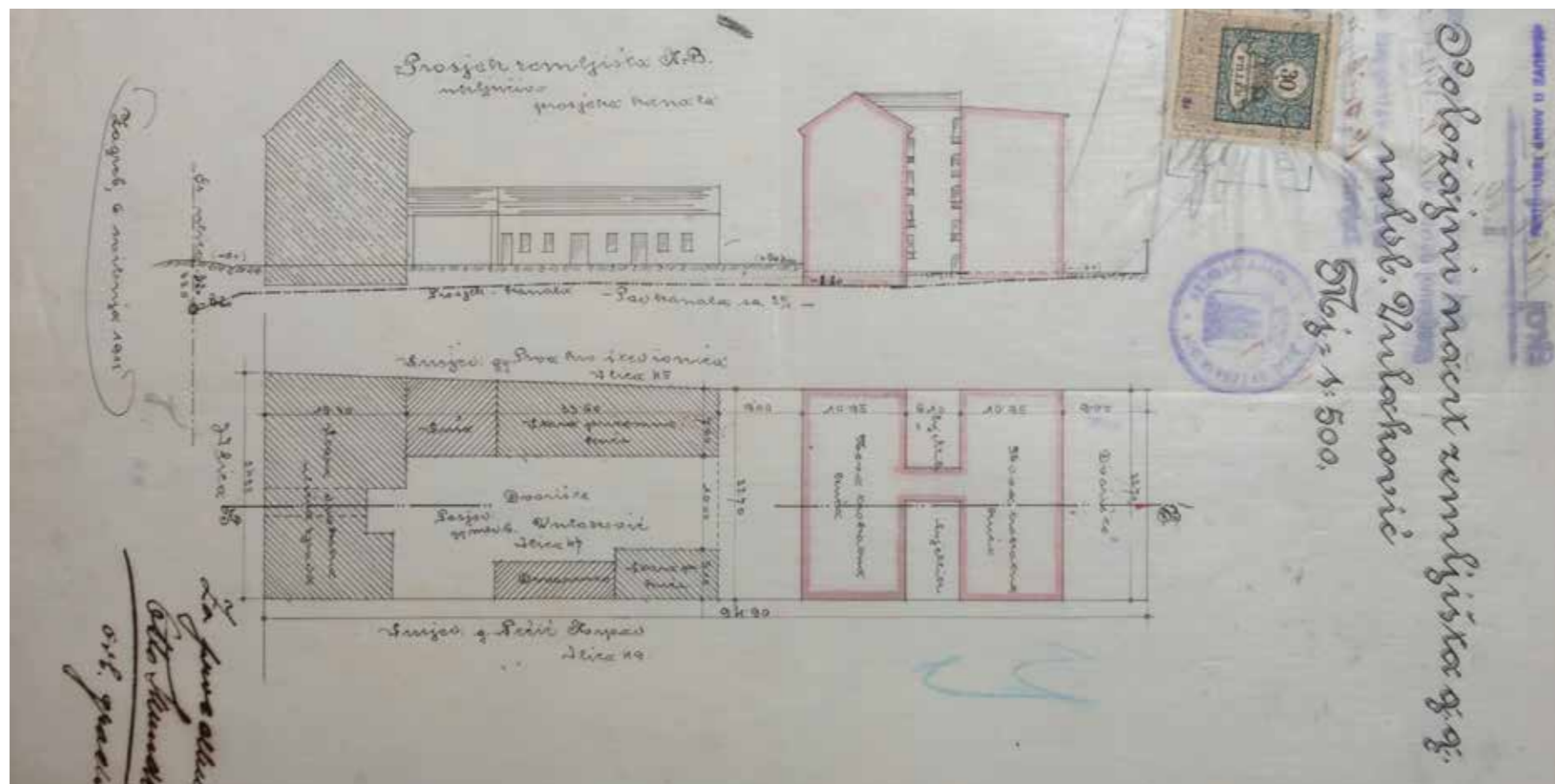
na pomoćna objekta (47/1 i 47/3). Dvorišna dvostruka trokatnica građena je kao samostalni objekt, no danas se na nju djelomično naslanjaju dvorišni objekti na broju Ilica 49 (Matica hrvatskih obrtnika) i Ilica 45. Dvostrukoj dvorišnoj trokatnici 47/2 pripada i manje dvorište na južnom dijelu parcele 2083.

Organizacija prostora

Prostor zgrade određen je tlocrtnom koncepcijom tzv. dvostruke trokatnice, odnosno arhitektonskom kompozicijom dvaju međusobno povezanih volumena (krila). Prednje (sjeverno) i stražnje (južno) krilo zgrade povezani su zajedničkim stubištem te bočnim svjetlarnicama s galerijama i balkonima. Zbog pada terena sve etaže su denivelirane, tj. etaže se u sjevernom i u južnom krilu zgrade nalaze na različitim visinskim kotama.

U zgradu se ulazi kroz sjeverno krilo, u etaži visokoga prizemlja. Ulaz vodi u hodnik i prostor stubišta, koje povezuje oba krila zgrade. Na svakoj etaži nalazi se po šest stambenih jedinica (po tri u jednom i po tri u drugom krilu), izuzev suterena, gdje su planirana i smještena tri stana. Središnjem stanu u pojedinom krilu pristupa se ulazom izravno sa stubišta, dok se stanovima smještenima bočno pristupa preko galerija, otvorenih na istočni, odnosno zapadni svjetlarnik.

Prostorna organizacija stanova u skladu je sa stambenom tipologijom 19. i ranog 20. stoljeća: sobe za boravak orijentirane su na sjeverno i južno pročelje objekta, dok su servisne prostorije orijentirane na unutarnje svjetlarnike. U skladu sa svrhom najamne zgrade, veličina stanova varira (pretežito dvije sobe plus servisne prostorije, ali predviđeni su i jednosobni te trosobni stanovi). Unatoč načelu ekonomičnosti u organizaciji prostora, svi stanovi prema originalnom nacrtu imaju inkorporirani nužnik, a neki i ku-paonicu.

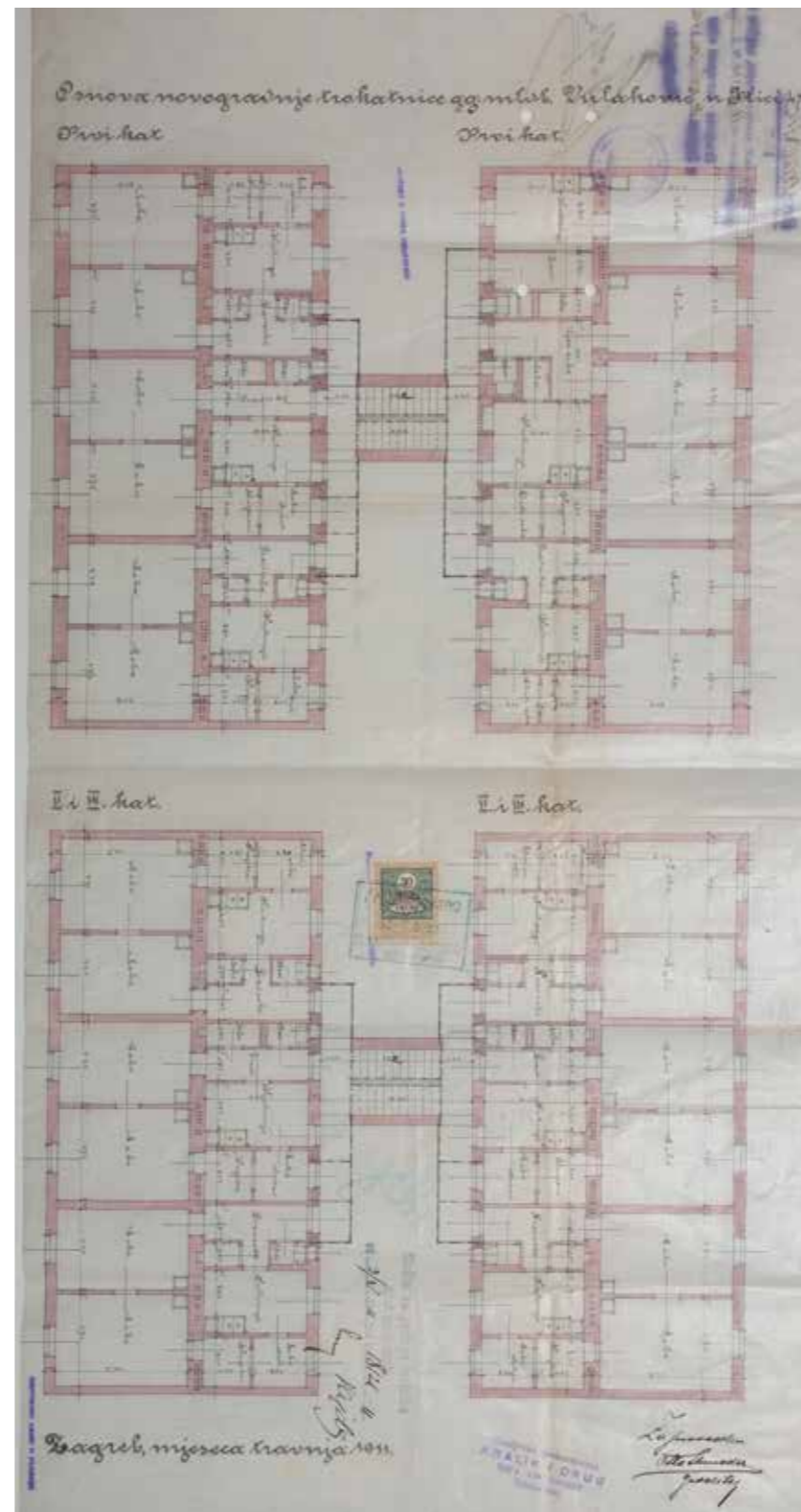
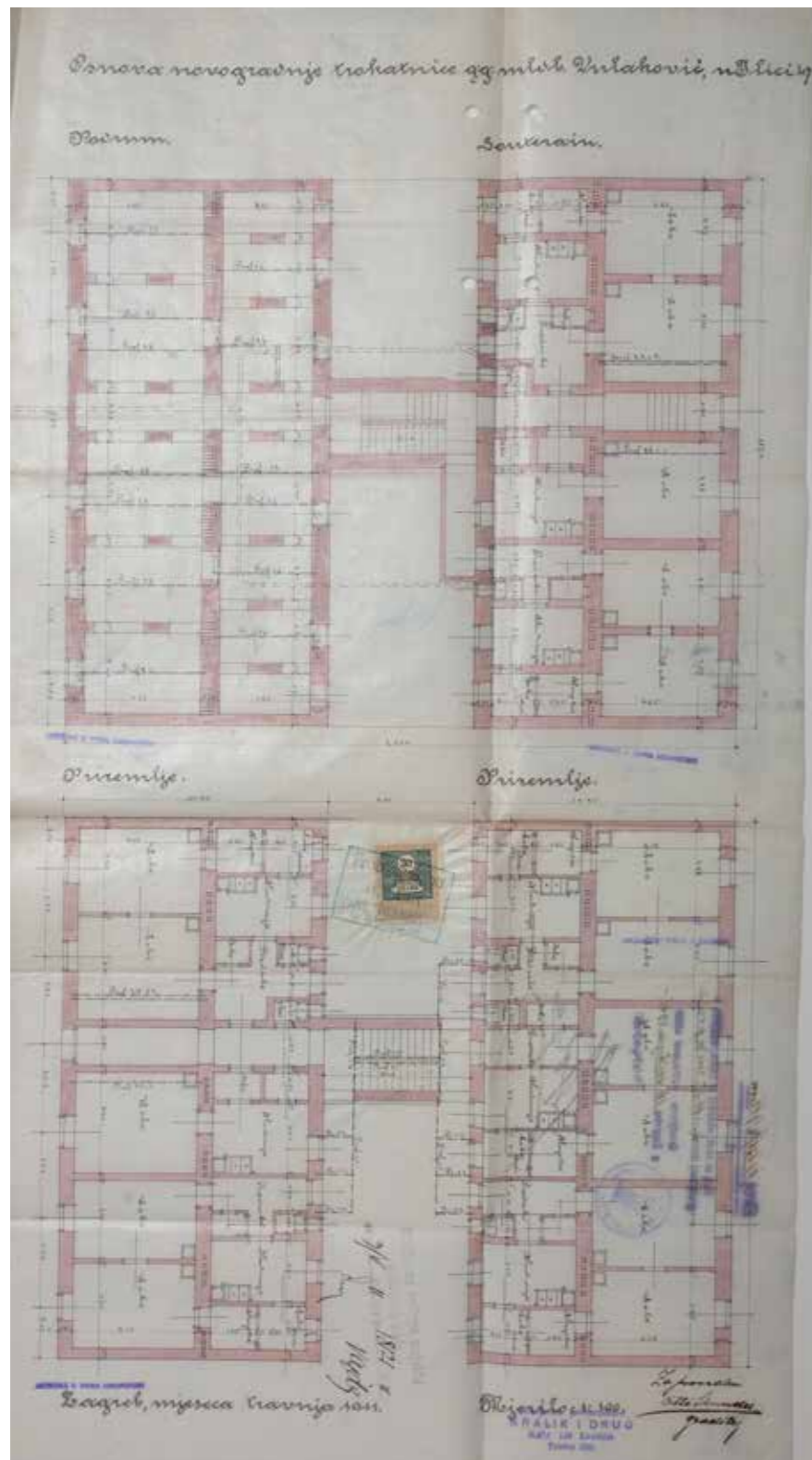

Stubište

Unutarnja oprema

Oprema najamne dvorišne zgrade na broju Ilica 47/2 je ekonomična. Stubište je izvedeno od fabriciranih, tipskih, I-profilima montiranih stuba; parteri ulaznog hodnika i odmorišta također su popločeni industrijski proizvedenim betonskim pločicama. Očuvana je ograda od lijevanog željeza, skladnog secesijskog uzorka, s drvenim rukohvatima.

Kuća Vulaković, projekt, Kralik i drug, Amadeo Carnelutti, 1911., situacija, pročelje i presjek, DAZ

Kuća Vulaković, projekt, Kralik i drug, Amadeo Carnelutti, 1911., tlocrt podruma, prizemlja i katova, DAZ

Stolarija na stubištu većim je dijelom očuvana (ulazna vrata u stanove, ostakljena vrata s nadsvijetlom koja vode na bočne pristupne galerije, vrata koja vode u stražnje dvorište

i druga). Stolarija u stanovima samo je polovično očuvana, tj. zamijenjena je novom tijekom recentnih uređenja interijera.

Pročelja

Pročelja su izvedena jednostavno, prikladno položaju dvorišne zgrade. Glavno, sjeverno pročelje čini šest prozorskih osi, naglašenih jednostavnim rizalitim istacima koji povezuju katove. Zona prizemlja odvojena je od katnih zona vijencem te artikulirana sasvim plošnom profilacijom i soklom, što pojačava tektoniku kompozicije pročelja u cjelini. Ulaz je smješten u širini treće prozorske osi (gledano od istoka) i bez posebnoga plastičkog naglaska prati iterativni ritam raščlambe pročelja.

Južno pročelje, djelomično vidljivo iz unutarnjeg prostora bloka, oblikovano je analogno sjevernome.

Istočno, slijepo pročelje vidljivo je iz unutarnjeg prostora veže na broju 45, odnosno s javnog parkirališta.

Krovište

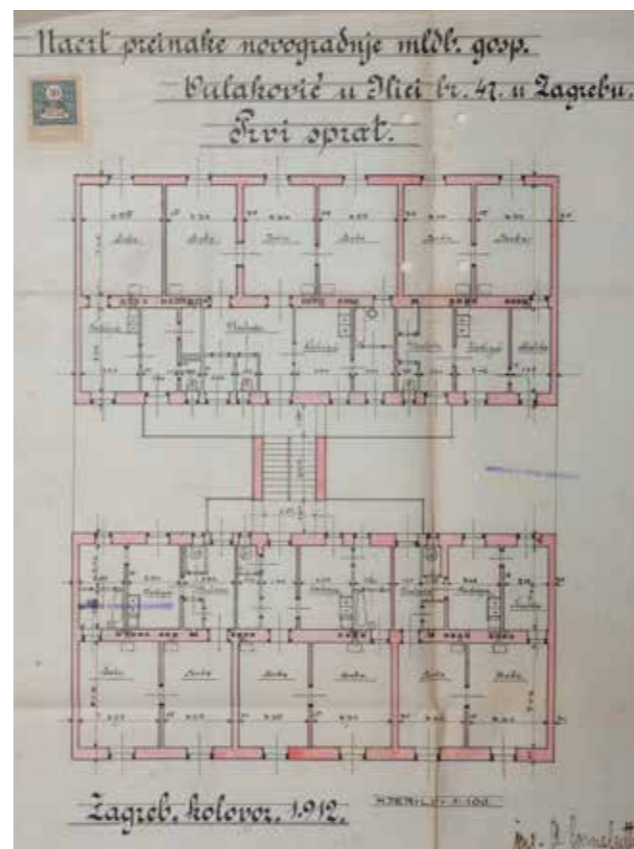
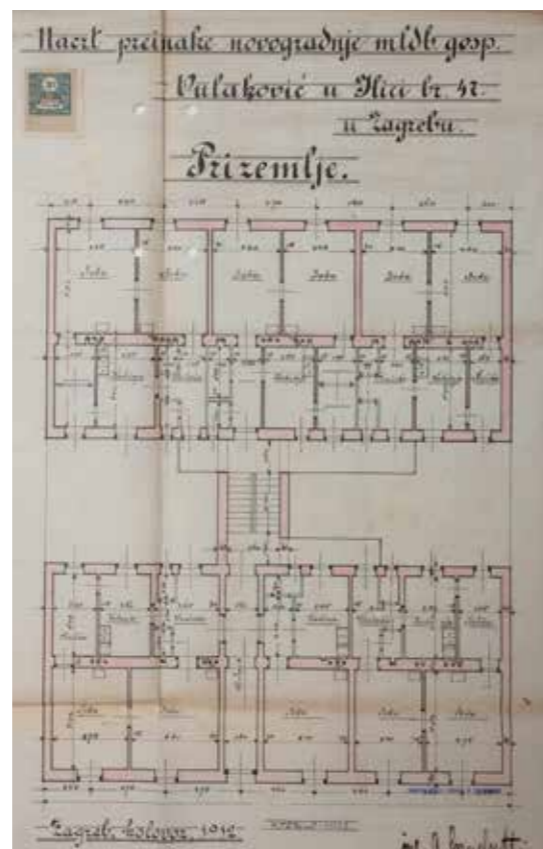
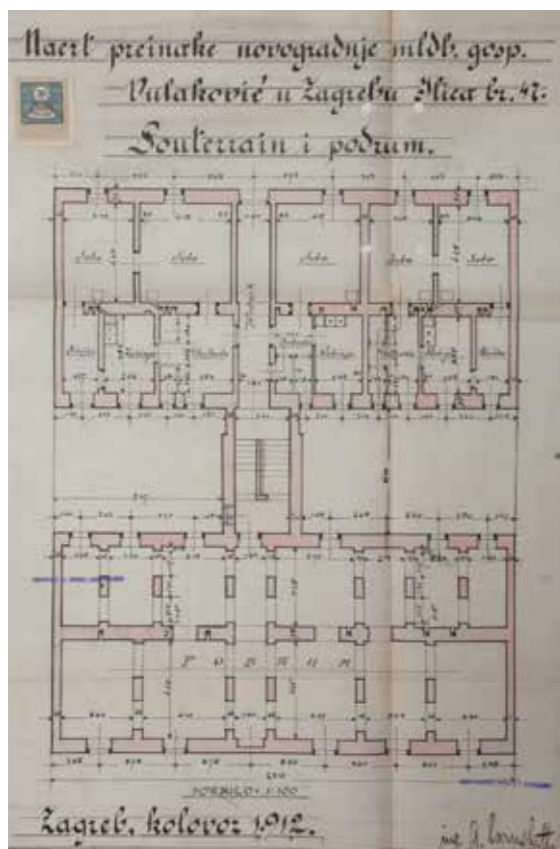
Krovište prednjeg, sjevernog krila je dvostrešno, a krovište stražnjeg, južnog krila jednoslivno, minimalne kosine (5–7%), pa djeluje gotovo ravno. Prema izvornome nacrtu, dvostrešni je krov bio planiran i iznad volumena u kojem je smješteno stubište, a koji povezuje dva krila zgrade, no taj je plan ili bio napušten ili je taj dio krovišta naknadno riješen kao i krovište južnog krila, dakle jednoslivno s minimalnom kosinom. Dvostrešno krovište sjevernog krila gredna je konstrukcija prekrivena crijepom, dok su površine jednostrešnog krovišta prekrivene limom.

Pomoćne dvorišne građevine

Nema

Materijal i tehnika gradnje

Kuća je zidana u opeci, s drvenom međukatnom konstrukcijom. U zoni suterena i podruma vidljivi su rasteretni lukovi od opeke. Stubište je izvedeno od fabriciranih betonskih

stuba, učvršćenih I-profilima, a parteri hodnika i odmorišta popločeni su fabriciranim betonskim pločicama. Vanjski i unutarnji zidovi su ožbukani.

Građevinsko stanje

Stanje zgrade je osrednje, tako da je procjena statičara nakon potresa 22. ožujka 2020. bila: privremeno neuporabljivo. Prema recentnoj procjeni, nema oštećenja temelja, nosivih konstrukcija ni međukatnih konstrukcija. Posljedice potresa na krovu, dimnjacima i zabatima su sanirane ili su u postupku sanacije: sanirana je krovna konstrukcija sjevernog krila, zamijenjeni crjepovi, porušeni dimnjaci, obnovljeni zabati; planira se i sanacija oštećenih dijelova slijepe istočne fasade južnog krila; za sve intervencije postoji projektna dokumentacija. Stanje unutarnjih fasada objekta otvorenih na svjetlarnike dosta je loše pa se preporučuje i njihova obnova.

Faze gradnje

Zgrada je nastala u jednoj fazi, prema projektu i korigiranom projektu 1911./1912. godine. Vidljiva je obnova južnog dijela krovišta (jednostrešnog krova južnog krila) i pripadajućih dimnjaka te krovišta stubišnog volumena; ta je obnova provedena prije potresa. Vidljive su sanacije krovišta i zabata stradalih u potresu.

Dokumentacija o naknadnim zahvatima, izuzev recentnog elaborata sanacije posljedica potresa, zasad nije nađena.

Kuća Vulaković, projekt pregradnje, Amadeo Carnelutti, 1912., tlocrt podruma, prizemlja i prvog kata, DAZ

Pogled na kuću Vulaković sa sjeveroistoka

Dvorište uz južno začelje

Valorizacija

Premda je riječ o tipu funkcionalne gradnje, bez naglašenih estetskih pretenzija, dvostruka dvorišna trokatnica na adresi Ilica 47/2 jasno i cjelovito svjedoči o tipologiji najamnih stambenih zgrada s početka 20. stoljeća. Konceptcija dvostruke zgrade sa svjetlarnicama, koja omogućuje čak šest stambenih jedinica po etaži, jasno izražava težnju maksimaciji izgrađenosti parcele. Pojedini elementi konstrukcije i tehnike gradnje, kao i fabricirana oprema (poput betonskih pločica), svjedoče o uznapređevaloj građevinskoj industriji.

Dvorišno sjeverno pročelje

Jednostavnost u oblikovanju pročelja i volumena zgrade može se, međutim, osim ekonomičnošću, objasniti i sviješću o modernijim pristupima u arhitekturi, koji odbacuju višak dekorativnih elemenata. Takvo bi tumačenje išlo u prilog tezi da je u konačnom izgledu zgrade autorski sudjelovao mladi Amadeo Carnelutti, koji će i poslije u svojem opusu pokazivati inklinaciju oblikovnom rječniku *art déco* i općenito geometrijskom pojednostavnjivanju.

U Konzervatorskoj podlozi Generalnog urbanističkog plana grada Zagreba iz 2015. zgrada je kategorizirana kao B1.

Prijedlog smjernica za obnovu

Obnova zgrade podrazumijeva nužnu sanaciju oštećenja od posljedica potresa, ponajprije krovišta, zabata i dimnjaka, kao i sanaciju oštećenih dijelova fasade i balkona. S obzirom na to da se radi o dvorišnom objektu, odnosno objektu koji ne sudjeluje u formulaciji izgleda ulice, nije moguće zahtijevati očuvanje i popravak izvorne stolarije. Pa ipak, uzimajući u obzir relativno visok stupanj očuvanosti najistaknutijeg, sjevernog pročelja, kao i razmjerno dobru očuvanost unutarnje opreme zajedničkih prostora ulaznog hola i stubišta, preporučuje se da se pri daljnjim uređenjima vodi računa o izvornom izgledu zgrade te da se postojeća stolarija sačuva u što većoj mjeri, pogotovo ona u zajedničkim prostorima zgrade.

Funkcionalne promjene u unutrašnjosti su moguće, no bez zadiranja u nosivu konstrukciju i zajedničke prostorije. Preporučljivo je da se u nužnim sanacijama sačuva izvorni izgled svjetlarnikā s galerijama i balkonima (da se oni ne ostakljuju i sl.), jer imaju ne samo funkcionalnu nego i ambijentalnu vrijednost.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Ilica 47/2

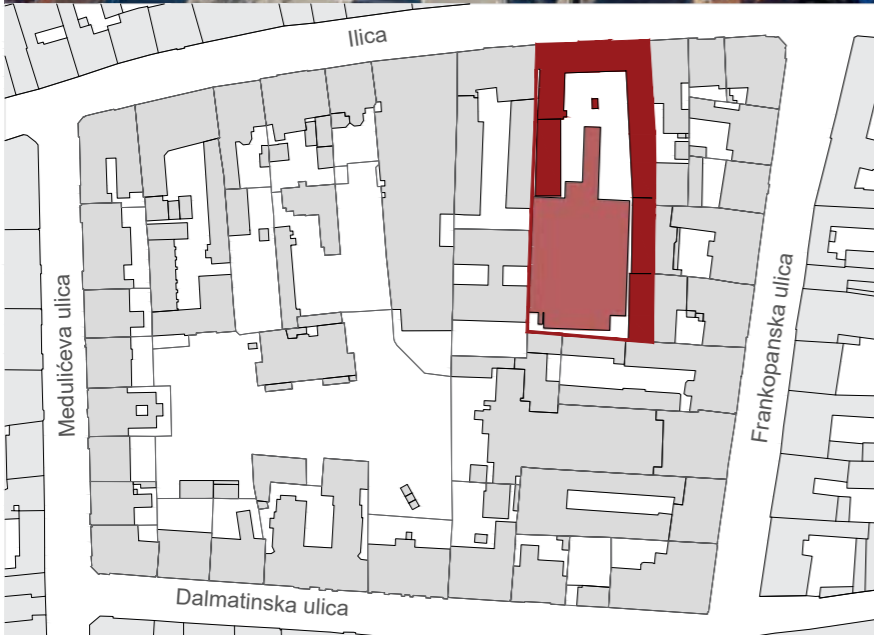
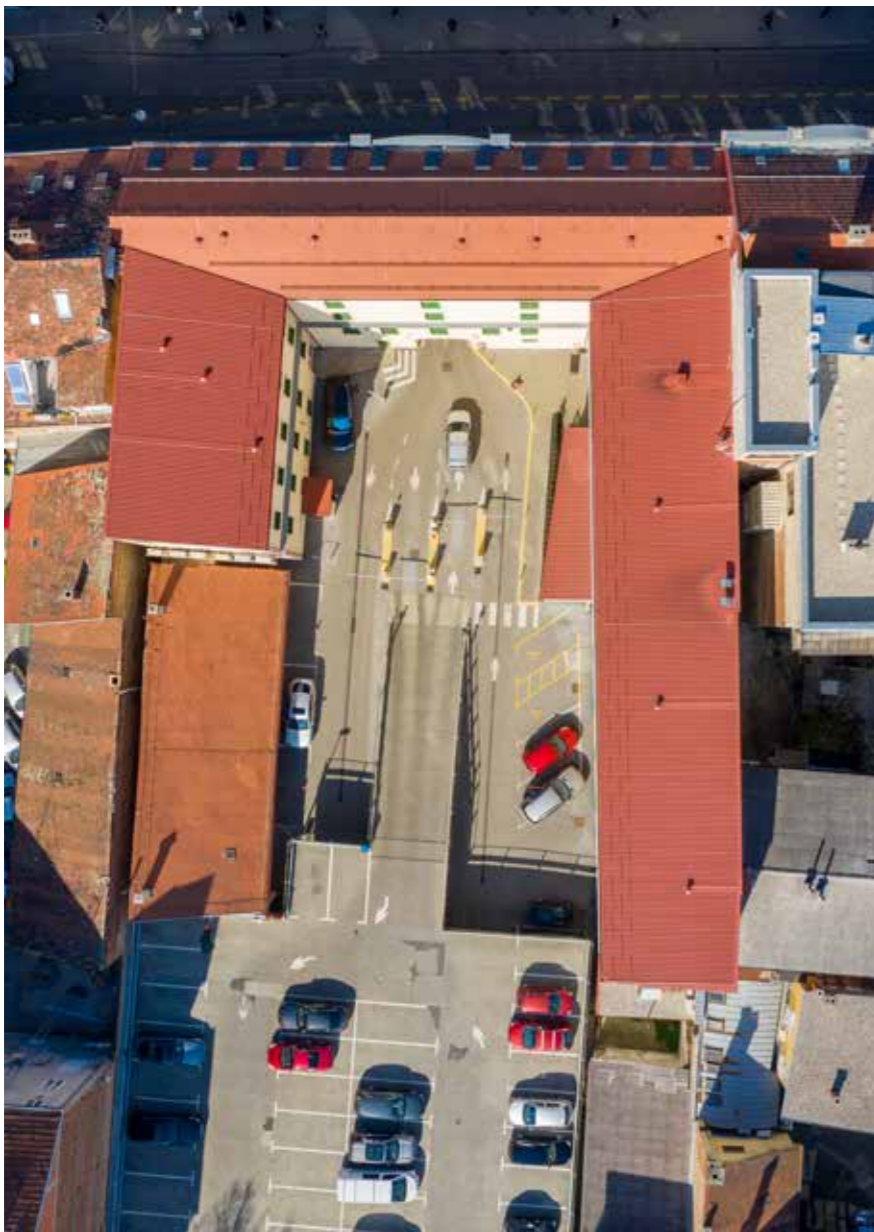
Institut za povijest umjetnosti, dokumentacija

SANJA DULAR-CUCULIĆ, *Graditeljska obitelj Carnelutti*, rukopis

IVO MAROEVIĆ, Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11 (1987.), 165–185

DARJA RADOVIĆ MAHEČIĆ, Graditeljska obitelj Carnelutti (1879.–1947.), u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 319–336

Ivana Mance

ID 32 Hotel »Park 45« (danas) Ilica 45

KČ	2084
Tip građevine	Ugrađena zgrada
Katnost	Po + P + 2/3 (naknadno dograđen 2. kat, a s dvorišne strane i 3. kat)
Namjena	Poslovna (izvorno obrazovna, zatim stambeno-poslovna s trgovačkim prostorima u prizemlju i javnim parkiralištem u dvorištu, danas hotel, uz zadržavanje trgovačke namjene prizemlja i javne garaže u dvorištu)
Vrijeme gradnje	Između 1855. i 1864., nakon čega slijedi nekoliko faza dogradnje
Naručitelj	Nepoznat
Projektant	Herman Bollé (?) (Köln, 1845. – Zagreb, 1926.)
Kasniji zahvati	Nakon što je izvorno sagrađena ulična jednokatnica, poslije 1855. (a svakako prije 1864.) dograđuju se dvorišna krila.

1883. – obrtna škola seli se u nove prostorije na navedenoj adresi; u uličnom krilu bili su ravnatelj-ski uredi i dio internata, a u dvorišnim krilima radionice, spavaonice i učeničke prostorije; zgrada je imala zdenac u sredini dvorišta, a kovačnice su bile udaljene od ulice zbog buke i potencijalne opasnosti od požara

1885. – građevinska dozvola izdaje se Prvoj hrvatskoj štedionici (nema detalja u koju svrhu)

1893. – tvrtka Bothe i Ehrmann izvodi kanalizacijski odvod u dvorištu tvornice (križno postavljena instalacija u dvorištu, izljev kroz vežu prema Frankopanskoj ulici)

1908. – tvrtka Bothe i Ehrmann izvodi pregradnje u dvorištu (izgradnja niskog dimnjaka uz tvornički pogon, kotlovnica)

1923. – pregradnje trgovine Ota Brauna i Julija Kaisera (vlasnica kuće u to vrijeme bila je Ljubosava Krešić); nacrti: Pollak & Bornstein

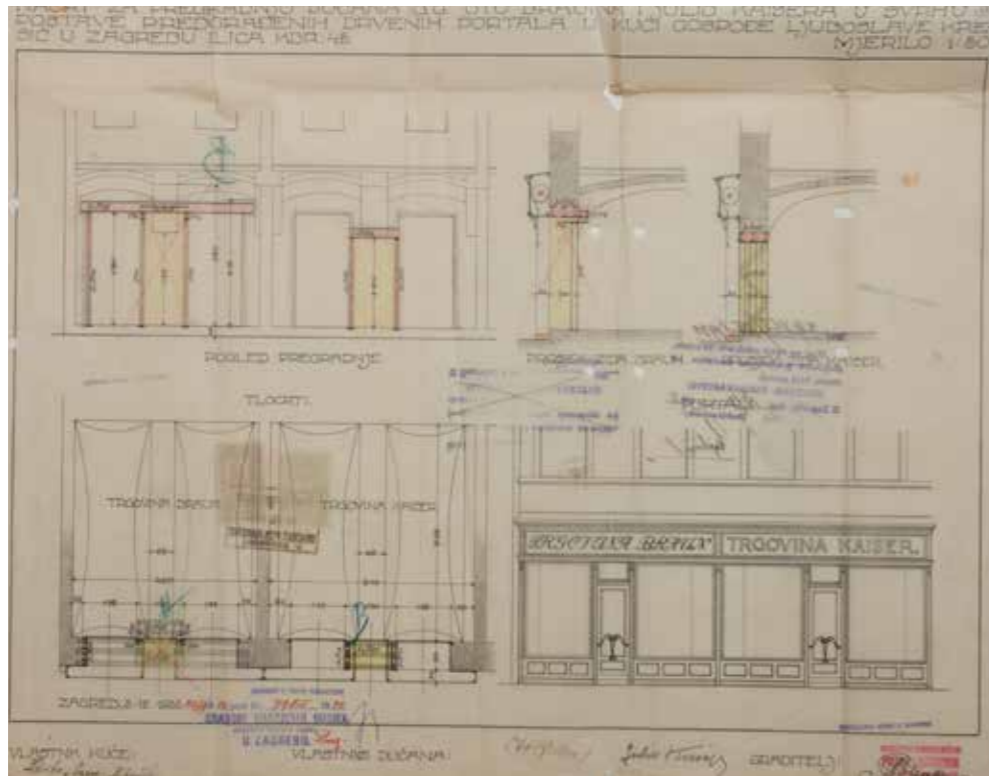
1924. – prijedlog uređenja trgovačkih portala Malvine Müller (vlasnica kuće bila je Ljubosava Krešić); nacrti: Pollak & Bornstein

1923./1924. – Ljubosava Krešić ishodila je dozvolu za uređenje portala svoje prodavaonice *Elite*, što je usklađeno s prethodno izdanim dozvolama; nacrti: Freudenreich & Deutsch

1934. – odluka o zabrani držanja konja u staji tvrtke *Jugotransport*, vlasnika Aleksandra Singera (kućevlasnik u to doba bio je ing. Rudolf Vrbanić)

1952. – građevinska dozvola za izgradnju (uređenje) garaže na mjestu postojeće gospodarske zgrade u dvorištu (dozvola se izdaje Ministarstvu unutrašnjih poslova) – nova garaža bila je organizirana u južnoj polovici parcele

2004. – rješenje o djelomičnom povratu vlasniku Aldi Berišiću

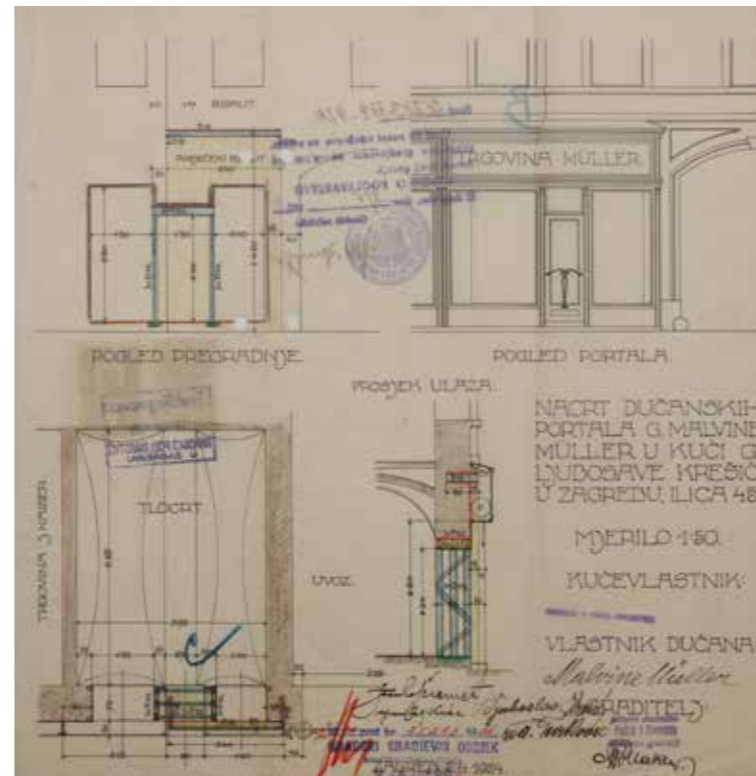
Projekt izloga, 1924., DAZ

2016. – početak pregradnje i dogradnje, promjena namjene u hotel, uz zadržavanje javne garaže u dvorišnom dijelu; dovršeno 2019. (projektant je nepoznat)

Stilske značajke Historicizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Nekadašnja jednokatnica, danas dvokatnica, a s dvorišne strane trokatnica, smještena je u istočnom dijelu bloka s južne strane Ilice. Parcela seže sve do sredine bloka i najveća je u tom dijelu. Njezina pozicija naznačena je još na planu Slobodnoga kraljevskog glavnog grada iz 1864. godine, gdje se zamjećuje trokrilna građevina s dvorišnim dijelovima. Na toj adresi spominje se Obrtna škola od 1883., nakon čega 1889. godine Eugen Ferdinand Bothe pokušava osnovati uzgajalište dudova svilca, no za tu svrhu nije dobio dozvolu. Nakon toga spominju se »tvornica i magazini stolarskog pokućstva«, uz napomenu da je tvrtka Bothe

Projekt pregradnje trgovine i izloga, 1923., DAZ

& Ehrmann imala izložbeni salon i skladište u nedalekoj uglovnici Ilica 38 – Mesnička 2. Početkom 20. stoljeća tvrtka je imala stotinjak radnika; većina njih se školovala u Obrtnoj školi.

Organizacija prostora

U uličnom krilu prostorije su bile organizirane uz Ilicu, dok je uz dvorišnu stranu bio hodnik. Najveća je bila središnja prostorija prvog kata, na pročelju istaknuta rizalitom i trima prozorima. U spoju bočnih i uličnog krila smještena su stubišta; ono u zapadnom krilu bilo je zavojito i potjecalo je iz vremena najranije gradnje. U bočnim krilima prostorije su bile međusobno prolazne, bez hodnika. Jednostavno prizmatično ulično krilo do danas je zadržalo podjelu uličnih lokala s po dva sa svake strane središnje postavljene veže. Kroz portal se dolazi u dvorište, gdje je danas uz istočnu stranu prigraden ulaz u hotel.

Unutarnja oprema

Nema saznanja o prijašnjem stanju, osim nacrtu koji svjedoče o tendenciji ujednačenog uređenja drvenih okvira izloga, iznad kojih su bile ploče s natpisima Veža je nad-svedena plitkim češkim svodovima, a prema nacrtima zaključujemo da su i trgovine u prizemlju imale plitke izdužene svodove, razdijeljene željeznim traverzama.

Pročelja

Izvorno je prvi kat bio podijeljen u 13 osi, s blago u žbuci naglašenim troosnim središnjim dijelom (rizalitom) koji je prelazio u zonu krovišta. Prozori su obuhvaćeni jednostavnim žbukanim trakom bez ukrasa. Jedino u stiliziranom rizalitnom dijelu prozori imaju polukružne nadvoje, iznad kojih je uz strehu stiliziran konzolni vijenac s dentima. Tijekom nedavne pregradnje zadržana je artikulacija fasade, a dodana etaža rasporedom i formatom prozora ponavlja zatečeno stanje. Čak je i konzolni vijenac zadržan i sada markira prijelaz između katova, dok je središnji dio gornje etaže također blago istaknut u odnosu na bočne strane pročelja. Zaključen je stlačenim lučnim zabatom uz koji su stilizirani elementi svojevrsnih tornjića. Završni vijenac ima plitke žbukane kvadrate koji naznačuju os prozora bočnih dijelova fasade.

Na dvorišnim pročeljima vodoravna (u žbuci istaknuta) traka dijeli stariji građevni sloj (prizemlje i kat) od dograđenih dvaju katova. Svi su prozori obuhvaćeni ravnim, širim žbukanim trakama. Artificijelnost svih pročelja čitljiva je odabirom specijalno tretiranog stakla koje je izvana neprozirno, što je doduše primjereno funkciji, ali je estetski zgradu posve odvojilo od urbane okoline. Na sličan način riješen je i ulaz u hotel u sjeveroistočnom kutu dvorišta, sa zatamnjenim reflektirajućim staklima, posve neusklađenima s bojom fasade.

Krovište

Krovište je dvostrešno, pokriveno crijepom.

Ulično sjeverno pročelje

Pomoćne dvorišne građevine

Cijelu južnu polovicu parcele zaprema javni garažni prostor na dvije etaže, uz koji su još uvijek djelomično sačuvani stariji skladišni i radionički prostori, danas izvan funkcije.

Materijal i tehnika gradnje

Stara zgrada bila je zidana od opeke, dok je recentna dogradnja armiranobetonska. Sva arhitektonska plastika pročelja izvedena je u žbuci.

Građevinsko stanje

Zgrada nema vidljiva oštećenja od potresa 22. ožujka 2020. godine. Procjena statičara je: uporabljivo.

Faze gradnje

Trokrična zgrada zabilježena je na nacrtu iz 1864., a pojedini izvori navode 1855. godinu kao početak gradnje, iako za to nisu pronađeni arhivski dokumenti. Vrlo vjerojatno je najprije sagrađena ulična katnica, koja je zatim više puta nadograđivana u dvorišnom dijelu. Zgradom se od 1883.

koristi Obrtna škola; u uličnom krilu bilo je ravnateljstvo, a u dvorišnim krilima radionice, učeničke prostorije i spavaonice. U zgradi su bile organizirane i radionice polaznika raznih tečajeva, među kojima su bile i žene. U to vrijeme u sredini dvorišta bio je zdenac, dok su kovačke radionice zbog buke i upotrebe vatre bile u dnu dvorišta, daleko od ulice. Nakon toga, u posljednjem desetljeću 19. stoljeća zgradom se počinje koristiti tvrtka Bothe & Ehrmann. Isprva je Bothe želio pokrenuti tvornicu dudova svilca, no kako za to nije dobio dozvolu, udruživši se sa svojim prokuristom Ehrmannom, počinje s proizvodnjom namještaja. Osim

Dvorišno južno začelje

uvođenja kanalizacije, nema drugih nacrti koji bi svjedočili o prenamjeni i dogradnji.

Nakon Drugoga svjetskog rata, u dvorištu se organizira parkiralište, dok je zgrada služila za upravne poslove Ministarstva unutrašnjih poslova. Najveća promjena je recentna dogradnja uličnog krila za jedan kat, dok su s dvorišne strane dograđena dva kata.

Brojni zahvati u preuređenju trgovačkih prostora u prizemlju provode se od Drugoga svjetskog rata do danas, ali je sve to vrijeme prizemlje ostalo raspoređeno u četiri trgovine.

Valorizacija

Svojim položajem i arhitektonskim oblikovanjem, zgrada je i u starije doba bila vidljivo skromnija od susjednih objekata, uglavnom višekatnica bogato dekoriranih pročelja. Obrazovno-radionička i zatim tvornička funkcija zasigurno su odredile građevinski program, koji je bilo moguće ostvariti zbog vrlo velike površine parcele. Njezina je vrijednost ponajprije u povijesnom pregledu različitih proizvodnih funkcija, što upućuje na proces urbanizacije toga dijela Donjega grada i potrebe da se u središtu grada organiziraju i zadrže obrazovno-radionički i proizvodni pogoni. Naža-

lost, zbog nedostatka arhitektonske i druge dokumentacije, nedostaju saznanja o najstarijem izgledu zgrade i precizniji uvidi u promjene namjene. Recentno preuređenje utjecalo je na poboljšanje građevinskog stanja, ali zbog dogradnji i opreme (osobito odabira prozora) zgrada djeluje generički i zapravo posve distancirano od okolnog urbanog tkiva.

Prijedlog smjernica za obnovu

S obzirom na recentnu radikalnu pregradnju, rekonstrukcija izvornih obilježja i opreme više nije moguća. Ono što bi bilo nužno učiniti za bolju integraciju obnovljene zgrade u povijesni ambijent jest uklanjanje neprozirnih stakala prozora na uličnom pročelju. Izvornu kvalitetu vanjštine zgrade narušila su i naknadna preuređenja izloga, pa bi i njih trebalo uskladiti i redizajnirati.

Izvori i literatura

Državni arhiv u Zagrebu

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

VANJA BRDAR MUSTAPIĆ, *Namještaj i kultura stanovanja u Zagrebu u drugoj polovini 19. stoljeća* (doktorski rad), Zagreb, 2015., 291–306

KREŠIMIR GALOVIĆ, *Zagrebačka Ilica. Arhitektonsko-urbanistički razvoj* (kgalovic.blogspot.com/2012/05/zagrebačka-ilica.html)

VIKI JAKAŠA BORIĆ, *Arhitektura klasicizma i ranoga historicizma u Zagrebu*, Zagreb, 2018.

ZRINKA TATOMIR, *111 godina naše škole. Od Obrtne škole do Škole primijenjene umjetnosti i dizajna 1882–1993*, Škola primijenjene umjetnosti i dizajna, Zagreb, 1993.

Sandra Križić Roban

ID 33 Kuća Pečić s Ljekarnom K Svetom Trojstvu

Ilica 43

KČ	2085
Tip građevine	Ugrađena zgrada
Katnost	Po + P + 2/3 (naknadno dograđen 3. kat s dvorišne strane)
Namjena	Stambeno-poslovna (1 četverosobni stan na stubištu)
Vrijeme gradnje	1899.
Naručitelj	Josip i Ernestina pl. Pečić (vlasnici Ljekarne K Svetom Trojstvu)
Projektant	Vjekoslav Bastl (Příbram, 1872. – Zagreb, 1947.), za Arhitektonski biro Hönigsberg & Deutsch
Kasniji zahvati	1933. – adaptacija zgrade, purifikacija pročelja i nadogradnja trećeg kata prema projektu Mosesa Lorbera (1891. – ?), Građevinsko poduzeće »Lorber & Mevora« 1936. – adaptacija trećeg kata zgrade prema projektu Zvonimira Požgaja (1906.–1971.)
Stilske značajke	Klasicizirani modernizam (izvorno secesija)

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Ugrađena trokatnica, smještena na kat. čestici 2085, dio je sjevernoga oboda donjogradskoga bloka. Glavnim pročeljem, na kojemu se čita kao dvokatnica, okrenuta je Ilici. S istočne je strane omeđena historicističkom trokatnicom

Friedman iz 1894. godine, a sa zapadne širom zgradom skromnije raščlambe pročelja iz oko 1825., koja je 2017. iz jednokatnice nadograđena za kat i prenamijenjena u hotel. Na katastarskom planu iz 1864. godine čita se da je parcela (tada k. č. 606) bila već formirana u današnjem obliku i površini, kao i to da je prije stambeno-poslovne zgrade Pečić na tom mjestu postojala, također ugrađena, skromnija jednokatnica s gospodarskim objektom u dvorištu.

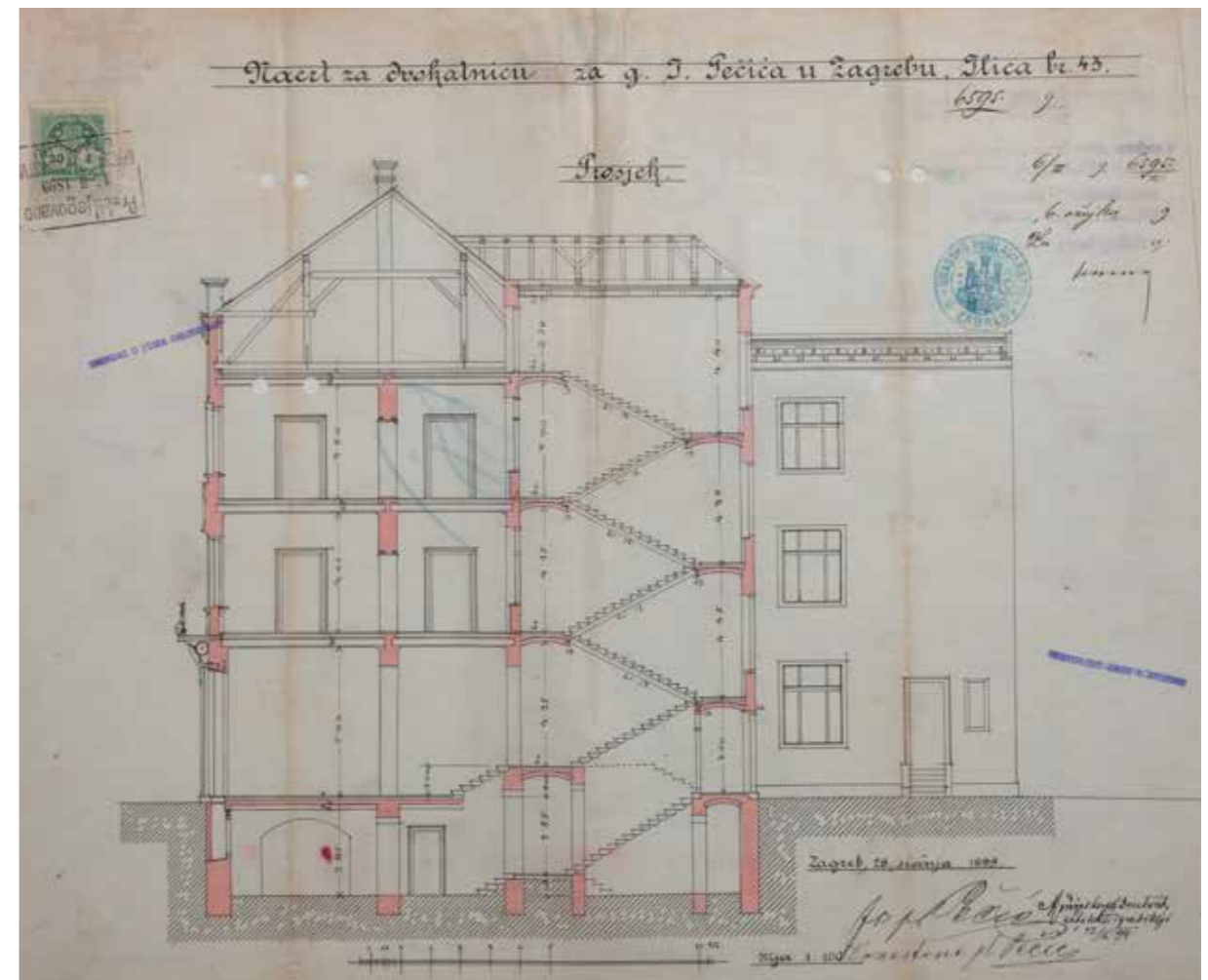
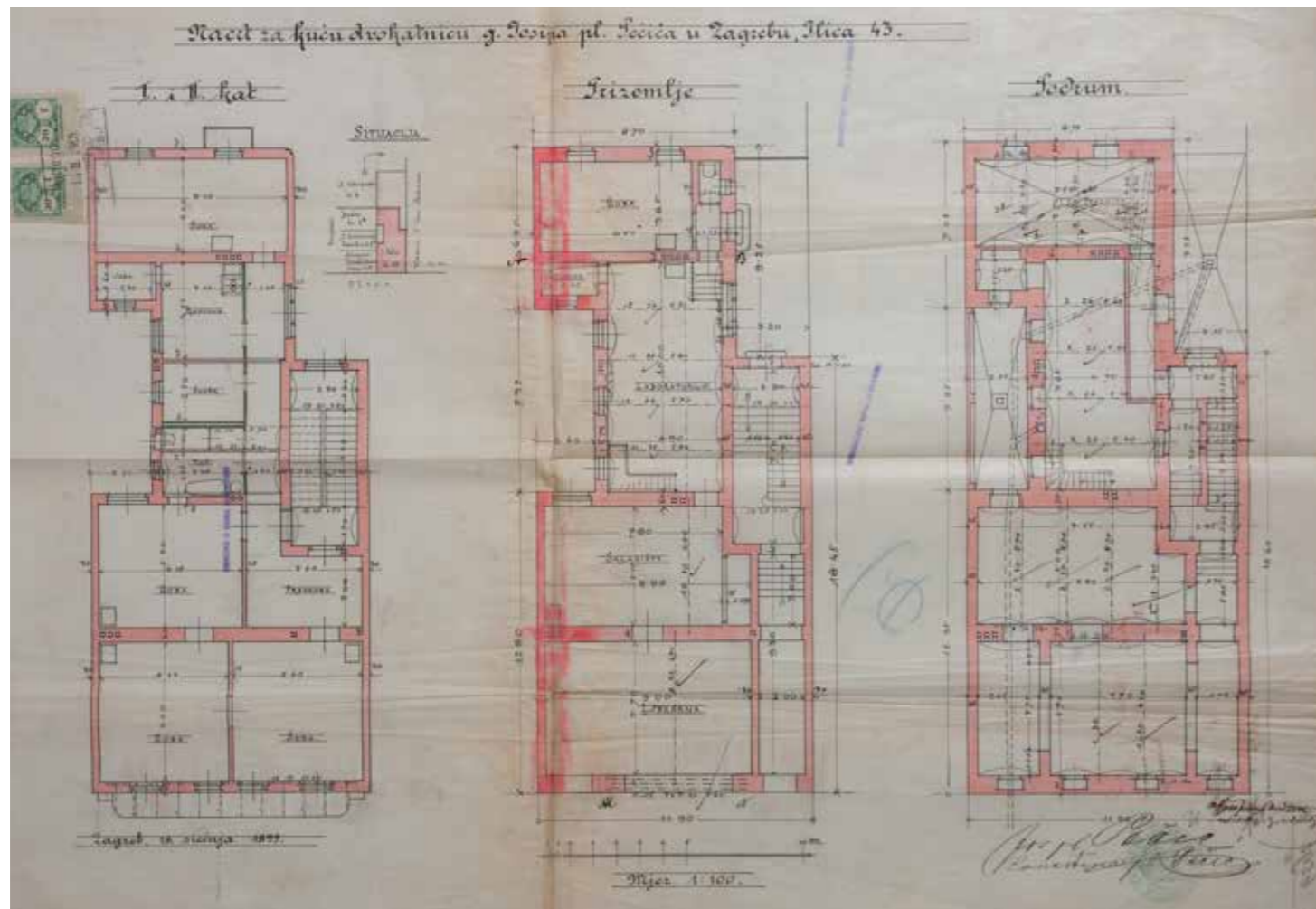
Trokatnica Pečić uklopljena je u niz najamnih kuća koje u prizemlju redom imaju poslovne prostore orijentirane prema Ilici, a Ljekarna u prizemlju kontinuirana je namjena od izgradnje do danas. Začelna strana kuće izvorno je gledala na reprezentativno uređeno dvorište, a od 1929. u njemu se (na istoj kat. čestici) nalazi radionička zgrada na mjestu nekadašnje gospodarske građevine. Tridesetih godina 20. stoljeća, volumen kuće uvelike je proširen prema dvorištu, a nadograđen je i treći, potkrovnji kat, nešto uvučeniji od glavnog pročelja.

Stubišni prostor završava izlazom na terasu, koja kontinuirano cijelom površinom ravnoga krova nad trećim katom.

Organizacija prostora

Trokatna ugrađena najamna zgrada u prizemnom je dijelu poslovne namjene, dok je na katovima izvorna stambena namjena mjestimično adaptirana u poslovnu. Zgrada je pravokutnog tlocrta, s dvorišnim krilom, svjetlarnikom uz istočni obod i dvokrakim stubištem uz zapadni obod.

Prizemni je dio visine 5,6 metara. U dijelu kojemu se pristupa s ulice, dva su poslovna prostora (jedan manji i jedan veći), a u simetrično manjem, s obzirom na središnju os, nalazi se ulaz u stambeni dio (sa stubištem u nastavku). U izvornoj prostornoj dispoziciji prije pregradnje 1933. godine, oba su poslovna prostora činila jedan, u funkciji Ljekarne K Svetom Trojstvu. Kako veći, središnji poslovni prostor još uvijek zauzima Ljekarna (Gradska Ljekarna Zagreb), u stražnjem dijelu prizemlja prema dvorištu kuća sadrži veće prostorije laboratorija i radionice, a na južnom dijelu završava stanom s dvjema pravokutnim prostorijama sa sanita-

Kuća Pečić, projekt, Vjekoslav Bastl, 1899., tlocrt kata, prizemlja i podruma, presjek, DAZ

rijama, kojemu se pristupa posebnim ulazom iz dvorišta. Podrumna etaža prati osnovnu tlocrtnu dispoziciju prizemlja; visina joj je 2,85 m.

Prvi i drugi kat izvorno su projektirani kao stambeni, visine 3,8 metara. Jasno su raščlanjeni na reprezentativniji dio stanovanja sa sjeverne strane, kojemu se pristupa iz predsoblja (*halla*) na koje vodi stubište, te na gospodarski trakt uz svjetlarnik (smješten uz zapadni obod parcele) koji završava spavaćom sobom za posluhu, orijentiranom južno prema dvorištu. Reprezentativniji dio stambenoga prostora sastoji se od triju prostorija kvadratnoga tlocrta podjednake površine, od kojih su dvije uz sjeverno pročelje (svaka zauzima polovicu ukupne širine zgrade) te jednom sobom s prozorom prema svjetlarniku, iz koje se pristupa kupaonici kojom počinje gospodarski trakt. Sve sobe toga dijela stam-

benoga prostora etaže i predsoblje kružno su povezani. Na prvom je katu, duž cijeloga sjevernog pročelja, i balkon, na koji se može izići iz dviju prostorija orijentiranih na Ilicu.

Dok je na prvom katu jedan stambeni prostor, na drugom katu je danas kozmetičko-dermatološki salon (*Bliss institut*). U kući je smješteno i Društvo Dubrovčana i Društvo prijatelja dubrovačke starine u Zagrebu, a ostali su prostori privatni stambeni.

Treći kat, nadograđen 1936. godine, uvučen je prema dvorištu u odnosu na liniju glavnoga pročelja. Sastoji se od dva dijela: jednodostornog tavanskog, nad reprezentativnijim sobama donjih stambenih katova, te stambenog, nad gospodarskim traktom donjih stanova. Taj stan trećega kata sastoji se od ulaznoga dijela, većega *halla*, jedne sobe i spavaonice, smještenih uz zapadni dio zgrade, te kuhinje,

kupaonice i niza manjih gospodarskih prostorija povezanih hodnikom, uz svjetlarnik (istočni obod).

Unutarnja oprema

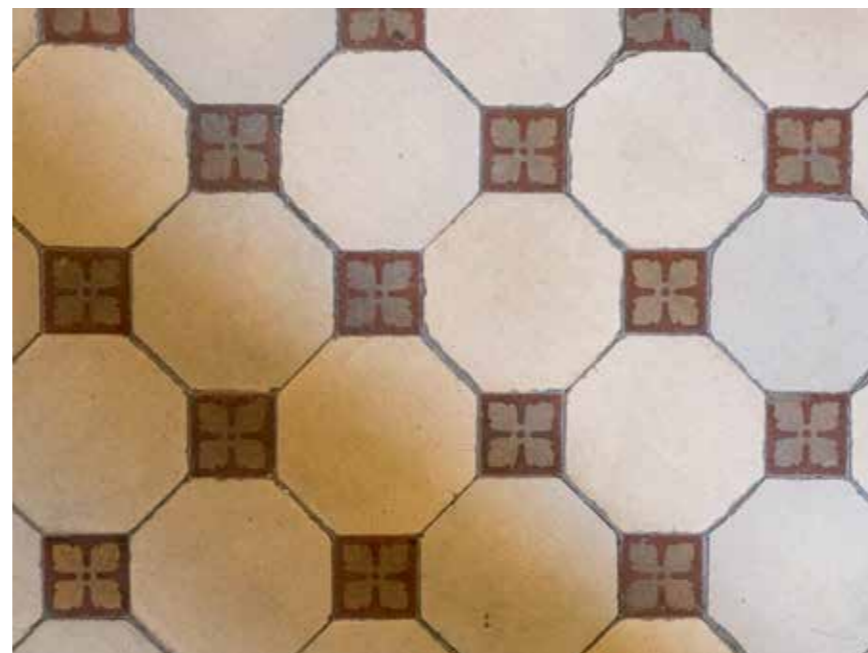
Kuća je u zajedničkim prostorima uglavnom zadržala izvorno unutarnje uređenje iz doba gradnje te manjim dijelom adaptacije izvedene tridesetih godina 20. stoljeća, dok su u pojedinačnim stambenim i poslovnim prostorima jasno vidljive preinake, najčešće recentnijeg datuma.

Opločenje i stubišta zajedničkih prostora zgrade vjerojatno su iz vremena prvotne gradnje na samom prijelomu 19. i 20. stoljeća. Opločenje je izvedeno višebojnim keramičkim pločicama; svako polje oblikovano je prema obliku prostorije: red bijelih pločica uza zid, zatim bor-

dura jednoga reda crvenih pločica sa žutim geometrijskim uzorkom; unutrašnjost polja ispunjena je bijelim pločicama odrezanih kutova, gdje je u praznine umetnuta manja crvena kvadratna pločica s jednostavnim žutim ornamentom. Vertikalna komunikacija je stubište. Stubišni krakovi su od uklopljenih kamenih stuba (jednostavno profiliranih gornjih dijelova sučelnica), položenih na željezne profile. Stubišna ograda je historicistička, metalna s drvenim ruko hvatom, s poljima ukrašenim vitičastim motivima.

U prizemlju je smeđa ulazna stolarija iz vremena pregradnje tridesetih godina prošloga stoljeća, no drvena je i staklena te izvedena u historicizirajućem duhu prve polovice 20. stoljeća. Stolarija ulaznih vrata u stanove je izvorna,

Ulazni prostor • Stubište

Popločenje poda u ulaznom prostoru

s prijeloma stoljeća, izvedena kao puna dvokrilna drvena vrata s klasično profiliranim vratnicama i ukladama. Na drugom katu su, prema nekadašnjem gospodarskom traktu, probijena i drvena ulazna vrata s ukladom na donjoj, a ostakljenjem na gornjoj strani, stilski profiliranim vratnicama te sa željeznom rešetkom, motivikom usklađena s ogradom stubišta. Na trećem katu su na istom mjestu suvremena ulazna vrata.

Zidovi i stropovi su mjestimično stilski naglašeni jednostavnim poljima te profiliranim holkelom.

Ograda stubišta • Svjetiljka u ulaznom prostoru
Pilastar u stubištu

U interijeru ljekarne u prizemlju opločenje je izvedeno u historicističko-secesijskom duhu, višebojnim keramičkim pločicama koje u središnjem polju po četiri čine osmerokutni geometrizirani ornament, dok je rub polja izveden pločicama drugačijeg geometriziranog motiva u linijskom nizu, a većim bijelim pločama izvedeno je opločenje razlike od ruba polja do zida. U stanovima podnu oblogu čine uglavnom parketi, keramičke pločice ili teraco, raznih datacija.

U njima se nalaze elementi izvorne opreme, poglavito stolarija, a mjestimično i drugi elementi, poput peći.

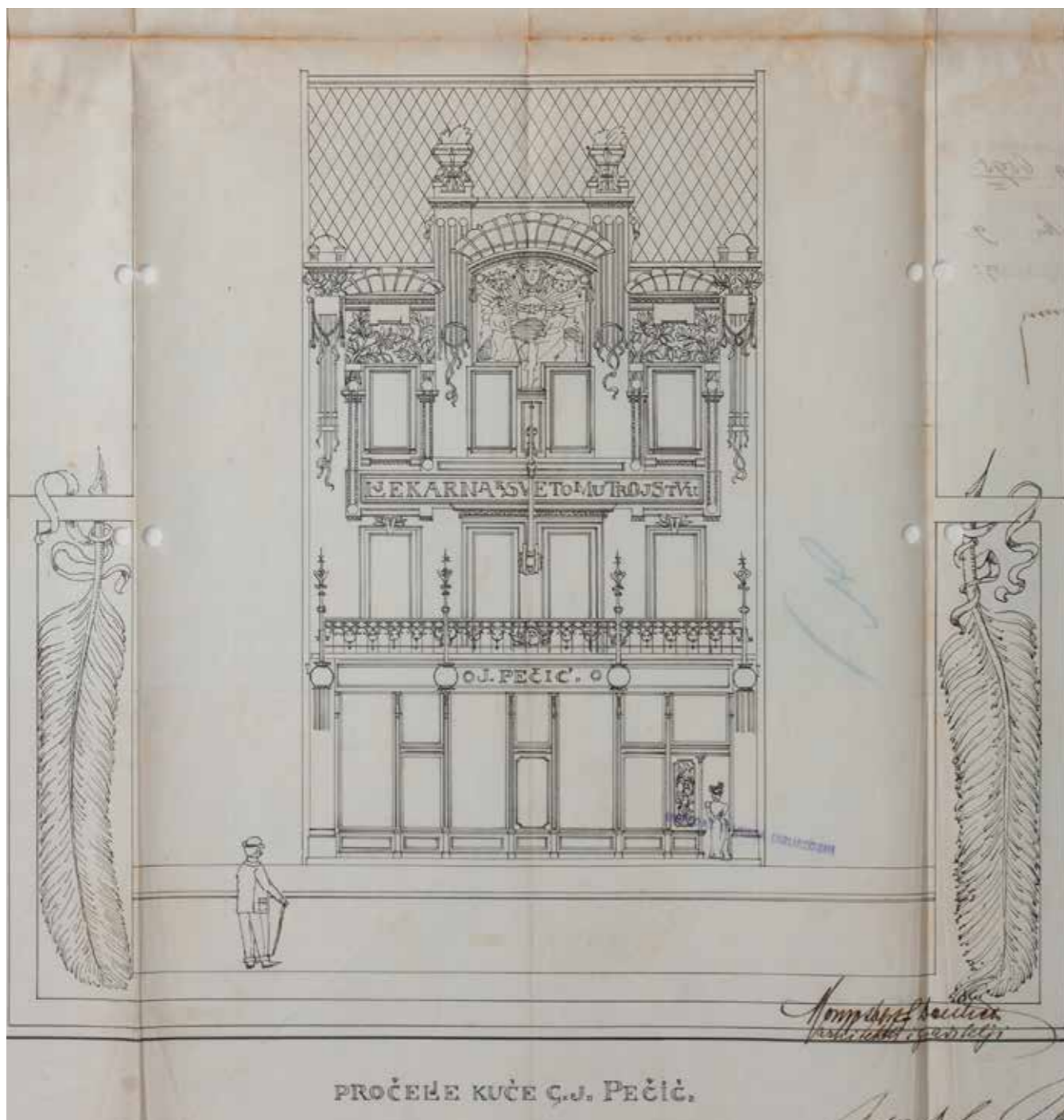

U prizemlju je ulično pročelje otvoreno ostakljenim izlozima, na prvom katu je stolarija izvorna drvena i bijela, dok je na drugom katu zamijenjena PVC stolarijom. S dvorišne strane, stolarija je također mjestimično izvorna drvena, a mjestimično od PVC-a. PVC stolarijom izvedene su i dvije manje lođe na prvom i drugom katu. Ograda balkona na prvom katu južnog pročelja također je željezna, s motivima po uzoru na stubišnu ogradu, dok su ograde gornjih dviju etaža izvedene kao jednostavne, željezne.

Pročelja

Reprezentativnije, ulično pročelje zgrade orijentirano je na sjever, prema Ilici. Sastoji se od četiriju prozorskih osi, jasnije čitljivih na katovima. Prizemna je zona raščlanjena ostakljenim izlozima trgovačkih prostora, od kojih veći (ljekarna) zauzima središnje dvije osi, a manji krajnju lijevu os. U krajnjoj desnoj osi prizemlja je glavni ulaz u zgradu, ponešto uvučen. Glavna vrata su željezna, obojena u crno i zlatno, te ostakljena, a krila su raščlanjena jednostavnim vertikalnim rešetkama sa suptilnom ornamentacijom u gornjem dijelu. Iznad glavnih vrata je i nadsvjetlo.

Na gornjim se katovima četveroosna podjela jasnije čita. Središnje su dvije osi grupirane i nalaze se na blago istaknutom središnjem dijelu te su stiliziranim jednostavnim dvoetažnim pilastrima odvojene od pokrajnjih osi. Otvor prvog kata u središnjim dvjema osima su vrata koja izlaze na uski balkon koji se proteže cijelom širinom pročelja. Pokrajnji otvori su prozori. Ograda balkona je betonska balustrada koja prati i blagi istak središnjega dijela. Otvori drugog kata su prozori, iznad kojih se, u razini i nastavku stiliziranog kapitela pilastara, nalazi epistilna traka, iznad koje je prazan friz te nad njim istaknuti gejon na podložnoj profilaciji, koji završava limenim pokrovom. Rub nagiba krova naglašen je zidanom atikom, vizualno u nastavku zida pročelja. Atika je u središnjem dijelu naglašena segmentnim lukom, kojemu je sa svake strane postavljena po jedna akroterijalna kugla na postamentima u osi pila-

Kuća Pečić, projekt pročelja, Vjekoslav Bastl, 1899., DAD

Ulično sjeverno pročelje, današnje stanje

stara. Ona je zaključena reducirano profiliranim završnim vijencem s limenim pokrovom, a njezin središnji dio sadrži blago utisnuto (uokvireno) segmentno zaključeno polje. Prozori prvog i drugog kata jednostavno su profiliranih okvira u žbuci, a počivaju na blago istaknutim žbukanim klupčicama, zaključenima limenim pokrovom. U polju iz-

među balkonskih vrata prvog te prozora drugog kata nalazi se skromno modelirani element s motivom cvijeća u košari, a između prozora prvog i drugog kata pokrajnjih osi isti je motiv na nešto manjim modeliranim elementima. Dvorišno pročelje je jednostavno, žbukano i bez veće raščlambe dekorativno-stilskim elementima. Ono se lomi, jer

prati tlocrtni L-oblik zgrade. Prozorski su otvori bez profilacija, izvedeni kao jednostavni otvori. Tek ograda balkona južnog pročelja na razini prvog kata ima stiliziranu metalnu ogradu (koja donekle prati uresnu motiviku metalnih dijelova u interijeru), dok su dvije balkonske ograde iznad nje izvedene kao jednostavne, metalne, s vertikalnom re-

Detalj pilastra i završnog vijenca pročelja

šetkom. Donji dio dvorišnoga pročelja naglašen je nešto istaknutijom, grublje žbukanom bazom.

Krovište

Na razini trećeg kata krovište je dvostrešno drveno. Riješeno je kao dvostruka stolica s pajantama te kosnicima s klijestima. Rogovi konstrukcije postavljeni su na razmaku od oko jednog metra te položeni na nadozid. Završni pokrov je biber-crijep. Iznad nadograđenoga trećeg kata izveden je opločeni ravni krov u funkciji vrtne terase.

Pomoćne dvorišne građevine

Odmaknuta oko metar i pol od južnoga istaka kuće, u dvorištu se nalazi jednostavna zidana prizemna pomoćna gra-

Dvorišno južno začelje

đevina u funkciji ostave. U prostoru dvorišta je također, na njegovu južnom dijelu, dvokatna radionica i skladište.

Materijal i tehnika gradnje

Kuća je građena opekom klasičnoga formata, a međukatne konstrukcije izvedene su s pomoću čeličnih traverzi (položenih okomito na glavno pročelje u reprezentativnom dijelu, a u obratnom smjeru u izvorno gospodarskom traktu). Na čeličnim profilima počivaju i krakovi stubišta, sastavljeni od međusobno uglavljenih kamenih stuba. Hodnik i podest popločeni su keramičkim pločicama. Ograde su od kovanog željeza, kao i vrata glavnog ulaza. Izvorna je stolarija ulaznih vrata u stanove te drvena prozorska stolarija.

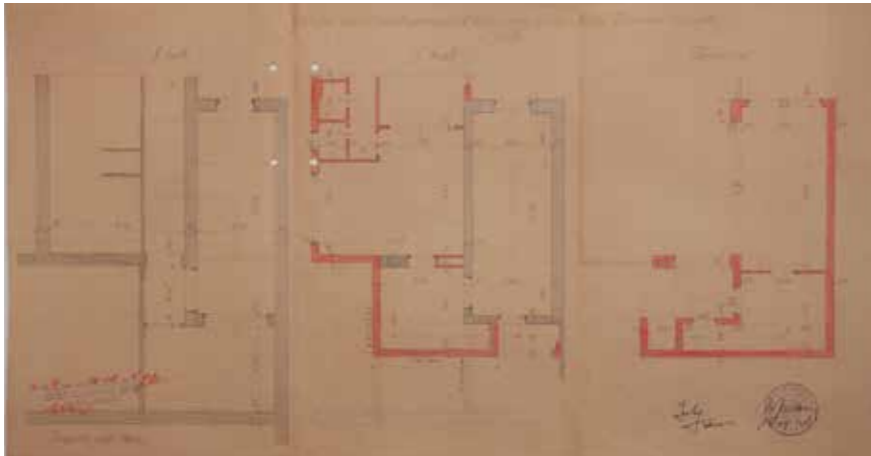
Dvorište

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje zgrade je osrednje. Kuća u cijelosti nije obnavljana od posljednjih adaptacija tridesetih godina 20. stoljeća, a u potresima iz ožujka i travnja 2020. znatno je oštećena, poglavito na trećoj etaži, odnosno na spojevima više građevinskih faza, premda je procjena statičara bila: uporabljivo. Zgradu je stoga potrebno prije svega konstruktivno sanirati.

Uz glavno ulično pročelje, koje na većini površine pokazuje znakove trošnosti, žbukani sloj dvorišnoga pročelja potpuno je propao ili je oštećen. Stanje stolarije na glavnom pročelju je osrednje, a na dvorišnim pročeljima loše.

Pojedini recentnije uređivani interijeri, kao i oni prizemnih lokala, u relativno su dobrom stanju.

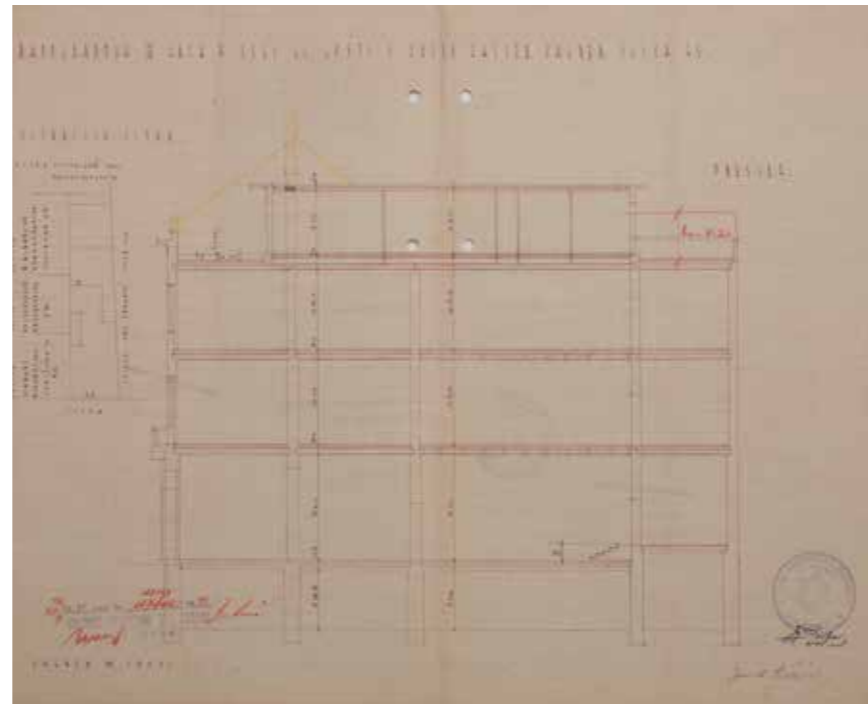

Projekt dogradnje trećeg kata, 1936., DAZ

Faze gradnje

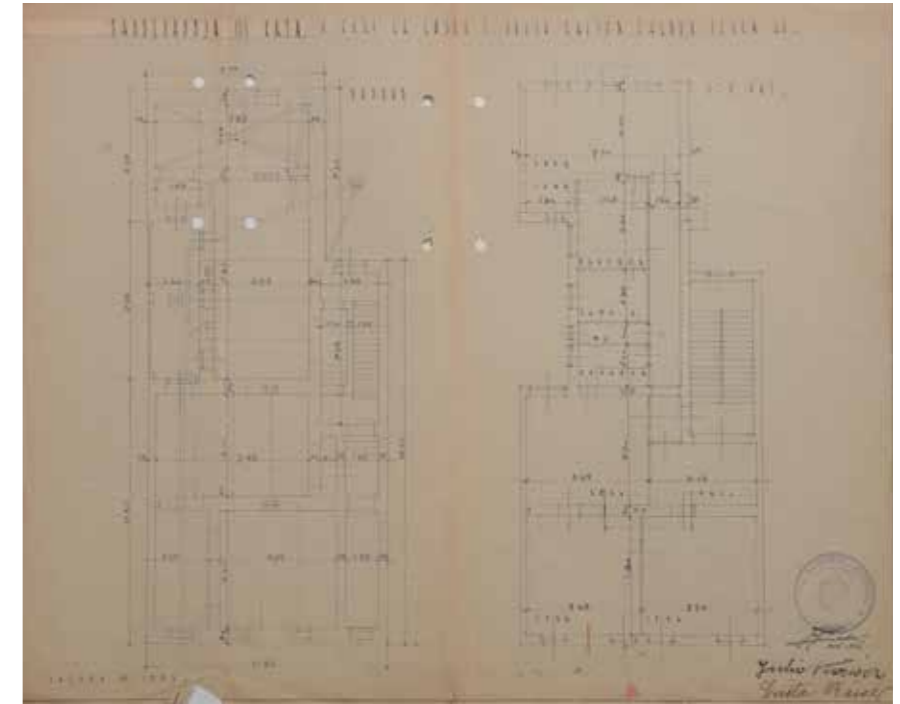
Stambeno-poslovna zgrada Pečić građena je 1899. godine za ljekarničku obitelj Pečić, koja je do tada posjedovala ljekarnu *K Svetom Trojstvu* (u Ilici 42). Izvorno oblikovno rješenje dvokatnice u stilu bečke secesije projektirao je zagrebački arhitekt Vjekoslav (Alois) Bastl. Na uskoj i dubokoj parceli arhitekt Bastl građevinu je prostorno osmislio kao tlocrtno pravokutni volumen orijentiran sjeverno na Ilicu, iz kojega proizlazi južno, gospodarsko krilo prema unutar-njem dvorištu, uz proboj postranog svjetlarnika s istočne strane. U prizemlju se, kao i danas, nalazila ljekarna, no površinom je zauzimala oba današnja lokala. Kako navodi Martina Pavković, »od izvorne opreme interijera ljekarne ostale su jedino keramičke podne pločice, dok secesijski namještaj, uključujući drvene ostakljene ormare i pult vrhunske likovne obrade, nije sačuvan«.

Ipak, najvažnije djelo likovno-obrtne umjetnosti te prvotne faze bilo je pročelje zgrade, koje je u arhitekturu Zagreba unijelo za to vrijeme najmodernije stilsko-oblikovne elemente bečke secesije. Vertikalno izduženo, relativno usko pročelje, podijeljeno na četiri prozorske osi, bilo je kao i danas širega i višega središnjeg dijela, a na razini prizemlja tu trodijelnu podjelu pratili su i ostakljeni izlozi te ulazni dio (s nešto širim središnjim poljem), izvedeni u otvorima s odrezanim gornjim uglovima. Poslovno prizemlje je od stambenih katova bilo

Projekt dogradnje trećeg kata, 1933., DAZ

jasno odvojeno balkonom u širini cijeloga pročelja, kovane željezne ograde s tipičnim vegetabilnim motivima te četiri dekorativna stabilizatora, od kojih je na središnja dva bila ovješena i rasvijeta pred izlogom ljekarne. Konzolni balkon je s pokrajnjih strana bio poduprt jednostavnim kaneliranim konzolama, tipičnim za onodobnu Bastlovu arhitekturu. Na stambenim se katovima trodijelna podjela pročelja najbolje čitala. Kao i danas, dvije središnje osi bile su grupirane i činile su naglašeni dio pročelja, s visokom atikom zaključenom postamentima sa žarama. Središnji dio pročelja bio je flankiran jače istaknutim, a pokrajnji dijelovi manje istaknutim plitkim pilastrima. Na razini prvog kata, središnje dvije osi činile su balkonska vrata, dok su drugi otvori bili prozori. Među prozorima prvog kata nalazili su se tipični vegetabilni elementi, koji s donje strane obuhvaćaju natpis što ih je dijelio od prozora na razini drugog kata. Nad dvama središnjim prozorima drugog kata nalazio se reljef Svetoga Trojstva, djelo kipara Rudolfa Valdeca, natkriven željezno-staklenom stropom. Nad pokrajnjim prozorima drugog kata nalazilo se po polje ispunjeno lisnatim motivima sa svojevrsnim geometriziranim frizom iznad. Umjesto kapitelima, pilastri su (koji su

Projekt dogradnje trećeg kata, 1933., DAZ

osnova podjele pročelja) zaključeni štitastim motivom svitka na ovješenoj karniši, iz čega su izlazile trake s kićankama. Nad kapitelima pilastara nalazio se glavni vijenac (prekinut u središnjem dijelu pročelja), koji se sastojao od jonskoga kimatija koji između svakog ovola ima dvostruku zadebljanu lancetu te nad njime istaknutijeg gejsona pokrivenog limom. Nad vijencem se nalazila atika istaknuta u osima pilastara pokrajnjih dijelova pročelja, što je služilo kao postament za završne elemente modelirane kao volute. Istovremeno s prvom fazom glavnoga pročelja, reprezentativno je bilo uređeno i unutarnje dvorište, poput malog privatnog perivoja, zabilježenog na mnogim fotografijama obitelji Pečić. Godine 1927. Gjuro Szabo zabilježio je da se pristupilo uklanjanju secesijskih ornamenta s kuće, a 1933. su u konačnici potpuno uklonjeni te je novo, purificirano ulično pročelje izvedeno prema projektu arhitekta Moseša Lorbera za naručitelje Julija i Gustu Kaiser. Time je Zagreb izgubio ostvarenje koje je inauguriralo modernu u donjogradsku arhitekturu. U sklopu adaptacije zgrade 1936. godine, u vrijeme istih vlasnika, nadograđen je i treći kat na razini tavana, nešto uvučeniji od uličnoga pročelja. Mnoge adaptacije unutarnjih prostorija,

provođene od tridesetih godina 20. stoljeća do danas, zgradu su lišile mnogih izvornih elemenata opreme interijera. Ipak, očuvana je mnoga stolarija, a historicistička oprema stubišnoga prostora većinom je izvorna.

Valorizacija

Zgrada je prvi samostalni profesionalni angažman arhitekta Vjekoslava Bastla u sklopu rada u Arhitektonskom birou Hönigsberg i Deutsch te – kako piše Lelja Dobronić – »prvom dosad utvrđenom pojavom secesije u arhitekturi Zagreba«, čime je učinjen stilski proboj koji je obilježio arhitekturu Zagreba u sljedeća dva desetljeća, nedvojbeno ga smjestivši uz bok bečke moderne. Prvotno glavno, ulično pročelje zgrade stoga je bilo i oblikovno-estetski i ambijentalno vrijednije od današnjega, te vrlo vrijedno za povijest arhitekture Donjega grada. Današnje pročelje narušene je vrijednosti ne samo zbog uklanjanja izvorne arhitektonske plastike tridesetih godina 20. stoljeća nego i zbog zamjene izvorne drvene stolarije PVC stolarijom te preoblikovanja izloga trgovačko-poslovnih prostora u prizemlju. Ipak, vrijedi istaknuti da se manjak u kvaliteti današnjih rješenja odnosi samo na dekorativnu plastiku i oblikovanje glavnoga pročelja te njegovih otvora, no ne i na ukupno tlocrtno rješenje zgrade. Iako i u tom pogledu postoji mogućnost poboljšanja, u tlocrtnom razmještaju naknadni zahvati i adaptacije tridesetih godina 20. stoljeća nisu bitno umanjili vrijednost izvorne prostorne dispozicije i sintakse same zgrade, nego su rezultat mijene prostornih potreba njezinih korisnika.

U Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015. zgrada je kategorizirana kao B0 no s obzirom na sve istaknute kvalitete prijedlog je da se registrira kao pojedinačno zaštićeno kulturno dobro (kategorija A).

Prijedlog smjernica za obnovu

Stambeno-poslovnu zgradu prije svega je potrebno integralno konstrukcijski sanirati da bi se uklonila šteta nastala

u potresu. Zgradu bi valjalo funkcionalno očuvati u obliku u kojem jest, kao samostalni i cjeloviti volumen tlocrtnoga L-oblika, ugrađen u niz koji čini sjeverni obod donjogradskog bloka, s glavnim reprezentativnim pročeljem prema Ilici. Daljnji arhitektonski zahvati (nadogradnje) ne bi trebali biti odobreni, dok je pregradnja moguća samo unutar pojedinačnih privatnih stambenih ili poslovnih jedinica na katovima. Potrebno je očuvati uspostavljeni prolaz zajedničkim stubišnim prostorom prema unutarnjem dvorištu i radionici na južnom dijelu parcele, kao i postojeći postrani svjetlarnik.

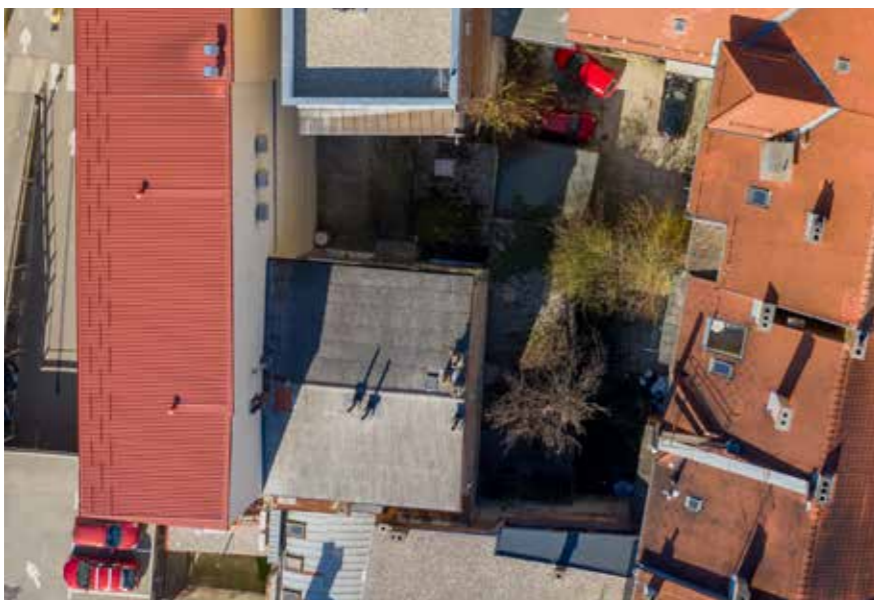
S obzirom na veliku vrijednost prvotne faze, za ulično pročelje postoje dvije mogućnosti: 1) rekonstruirati ga u prvotni oblik, kakvo je imalo do dvadesetih godina prošloga stoljeća ili 2) obnoviti ga u postojećem obliku. U oba slučaja potrebno je zadržati postojeći materijal zidane potkonstrukcije, a njezine trošne dijelove, koje nije moguće obnoviti, zamijeniti istovjetnim novima. Završnu obradu glavnoga pročelja valjalo bi uskladiti sa zaključcima prethodno provedenih restauratorskih istraživanja, temeljem arhivskih nacrti te fotodokumentacije. Stolariju i bravariju glavnoga pročelja potrebno je uskladiti s povijesnim predloškom, što se odnosi prije svega na povrat drvenih prozora na drugom katu (koji su trenutačno izvedeni od PVC-a). Jednom obnovljeno pročelje preporučeno je redovito čistiti i održavati. Kod dvorišnoga pročelja valjalo bi zadržati postojeći materijal, konstrukciju i oblikovanje vanjske ovojnice zgrade, s mogućnošću povrata naknadno ugrađene stolarije u njezin prvotni oblik i veličinu (s obzirom na to da je veličina pojedinih prozorskih otvora mijenjana). Balkonske ograde južnoga pročelja treba ujednačiti s onom na prvom katu. Krovšte također valja zadržati u osnovnom obliku u kojem jest, s tim da se trošni konstrukcijski i pokrovni elementi zamijene istovjetnim novima. Ravni krov nad južnim traktom i onaj nad stubištem potrebno je očistiti od vegetacije koja je možda prodrila u građevne slojeve.

U unutarnjim prostorima valjalo bi potpuno očuvati sve elemente povijesne arhitektonske opreme: stubište na če-

ličnim traverzama, ogradu stubišta, opločenje podova i podesta keramičkim pločicama, povijesnu stolariju ulaznih vrata u stanove (uz obavezu da se ona recentnije probijena usklade s povijesnom) te drugu stolariju, bravariju i oblikovanje zidnih i stropnih površina. S obzirom na to da je ova stambeno-poslovna zgrada jedan od primjera koji je od izgradnje do danas zadržao djelovanje ljekarne u prizemlju otvorenom prema ulici te stambene prostore na katovima, pa tako biva prepoznatljivim tipom iličke izgradnje, predlaže se da se ta namjena i funkcionalna podjela zadrže. Prije obnove nužno je izraditi konzervatorsku studiju.

Izvori i literatura

- HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, sign. 1534/4, Ilica 43
- LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965.
- STELLA FATOVIĆ-FERENČIĆ – JASENKA FERBER BOGDAN, Ljekarna K Sv. Trojstvu: izgubljeni sjaj zagrebačke secesije, u: *Medicus*, 16/1 (2007.), 121–128
- ZLATKO JURIĆ, Arhitekt Vjekoslav Bastl: Radovi 1901–1910., u: *Život umjetnosti*, 56–57 (1995.), 44–57
- SNJEŠKA KNEŽEVIĆ – ALEKSANDER LASLO, *Židovski Zagreb*, Zagreb, 2011.
- ALEKSANDER LASLO, Ocijeni valjano ali ne strančari: Prilog nagađanjima o Alojzu-Vjekoslavu Bastlu, u: *Čovjek i prostor*, 42/1–2 (1995.), 22–29
- MARTINA PAVKOVIĆ, *Arhitekt Vjekoslav Bastl*, doktorski rad, Zadar, 2017.
- Apotheke zur heiligen Dreifaltigkeit und Familien-Wohnhaus des Herrn Josip v. Pečić in Agram, u: *Der Architekt*, 6 (1900.), 28 i tabla 52
- Lorber, Moses (Moše), u: *Židovski biografski leksikon* (radna verzija), ur. Ivo Goldstein, <https://zbl.lzmk.hr/?p=1109> (pristupljeno 10. 10. 2020.)

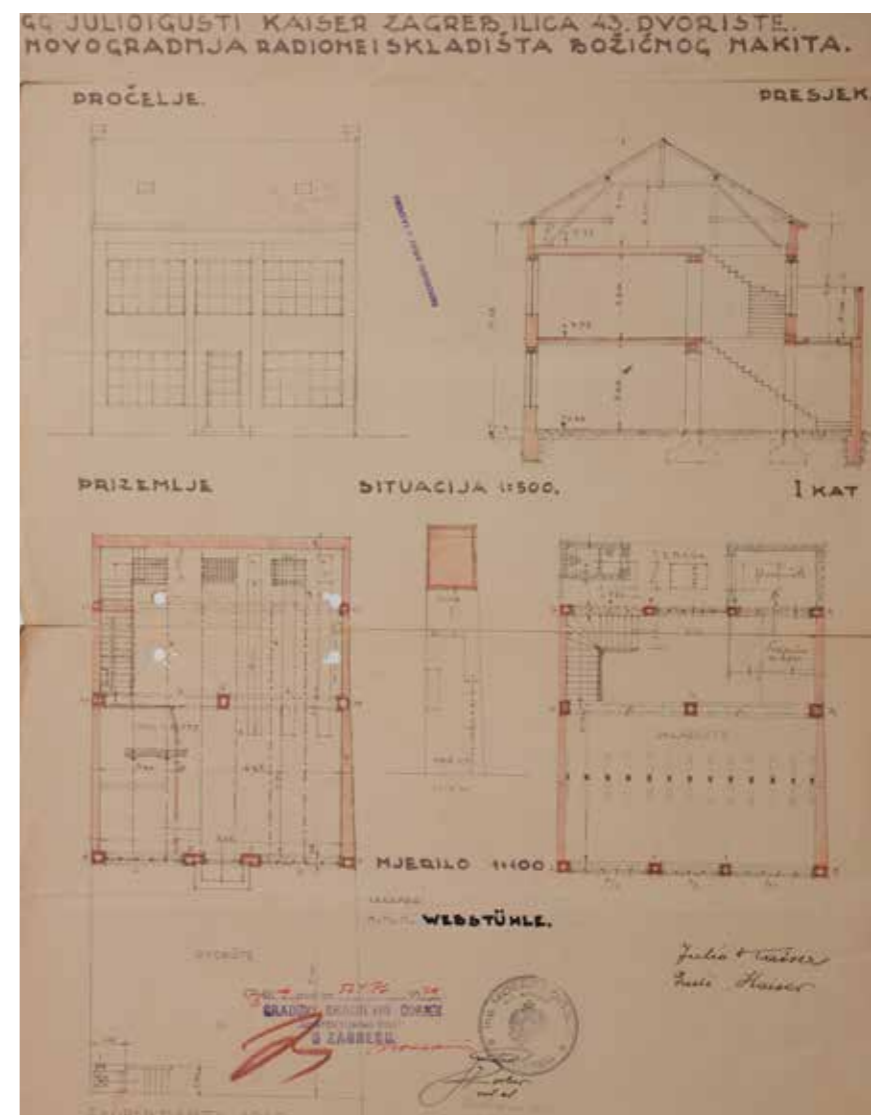
ID 34 Radionica i skladište božićnog nakita

Ilica 43/1 (dvorište)

KČ	2085
Tip građevine	Ugrađena zgrada
Katnost	P + 2 (naknadno dograđen 2. kat)
Namjena	Poslovna
Vrijeme gradnje	1929.
Naručitelj	Julio i Gusta Kaiser
Projektant	Moses Lorber (Ternopilj, 1891. – ?) za Građevinsko poduzeće »Lorber & Mevora«
Kasniji zahvati	1963. – dograđen drugi kat (adaptacija potkrovlja), prema projektu Ivana Kodarića za Arhitektonsko-projektni biro Ilijić
Stilske značajke	Modernizam

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Dvokatna radionica sa spremištem jednostavnog je kubnog volumena i smještena je na samom južnom dijelu kat. čestice 2085 (na kojoj se nalazi zajedno s kućom Pečić). Uvučena je prema unutrašnjosti bloka pa nema ulična pročelja. Svojom je glavnim (i jedinim otvorima vidljivo raščlanjenim) pročeljem orijentirana prema sjeveru te joj se pristupa iz unutarnjeg dvorišta. Sagrađena je 1929. godine na mjestu na kojemu je prethodno izvorno stajao manji gospodarski objekt kuće Pečić uz perivojno uređeno dvorište. Takva je prostorna dispozicija građevina zabilježena i na katastru iz 1864. godine, gdje se vidi da je parcela (tada k. č. 606) bila već formirana u današnjem obliku i površini.

Radionica i skladište božićnog nakita, projekt, Moses Lorber, 1929., pročelje, presjek, tlocrt prizemlja i kata, DAZ

Organizacija prostora

Zgrada je pravokutnog tlocrta, otvorena prema unutarnjem dvorištu parcele sjevernim pročeljem, gdje je u središnjoj osi u zoni prizemlja i glavni ulaz. Prizemlje je visine oko tri metra i podijeljeno na dva dijela – skladišni prostor i poslovnicu. U unutarnjoj polovici skladišnoga prostora nalazi se stubište, a južni dio je osvijetljen nadsvjetlom u podu terase na središnjem dijelu južnoga pročelja prvog kata. Jednokrako stubište L-oblika smješteno je u jugoistočnom dijelu zgrade. Skladište i poslovnica natkriveni su pruskim svodom s čeličnim traverzama, uzdužno postavljenima u smjeru sjever – jug.

Prostor na katu, visine 3,1 metar, prati osnovnu konstrukcijsku dispoziciju prizemlja, samo što je pregradnim zidovima podijeljen u kružno povezan niz soba. Istočni i zapadni dio nekadašnje južne terase na prvom katu također su pregrađeni u pojedinačne zatvorene prostorije; u onoj uz stubište smještene su sanitarije. Uz sjeverno pročelje su tri prostorije, a uz južno dvije sobe s garderobom, terasa, stubište i sanitarije. U tlocrtnom središtu je zidani dimnjak. Potkrovlje visine 2,5 metara riješeno je kao korisni prostor osvijetljen sa sjeverne i južne strane, s hodnikom uz stubište, te s po dvije sobe uz svako od prozorima raščlanjenih pročelja.

Unutarnja oprema

Zgrada radionice i skladišta u povijesti se mijenjala prema potrebama proizvodnje koja se u njoj obavljala. Osim stubišta i djelomično izvornog opločenja, oprema je standardna industrijska.

Pročelja

Glavno ulazno pročelje, raščlanjeno prozorima, je sjeverno. Južno također sadrži prozorske otvore, ali i terasu, dok su istočno i zapadno puna pročelja bez otvora.

Sjeverno je pročelje jednostavno, žbukano, podijeljeno u tri dijela četirima plitkim jednostavnim lezenama. U prizemnoj zoni središnje prozorske osi nalazi se glavni ulaz – dvokrilna metalna vrata s nadsvjetlom te istaknutom jednostavnom nadstrešnicom. Nad katovima iznad su trokrilni prozori. Lijevu i desnu os pročelja čine na svim etažama četverokrilni prozori. Svi prozori prizemlja i kata imaju i natprozornike, dok su na drugom katu bez njih. Prozori su jednostavni drveni, bijeli. Pročelje je zaključeno jednostavnom strehom s olukom.

Južno je pročelje u prizemnoj zoni puno, na katu se izvana čini puno, ali se zapravo radi o punom visokom zidu terase, dok je dio pročelja na drugom katu jednak istoj zoni na sjevernom pročelju.

Dvorišno sjeverno pročelje

U svojoj donjoj zoni (visine parapeta prizemnih prozora) pročelja su istaknuta grubljom obradom od ostatka vanjske ovojnice koja je također grubo žbukana i obojena u oker nijansu, uz iznimku glavnoga ulaza koji je u parapetnoj zoni plavi, lezene u njegovoj visini su crvene, dok je polje zida oko ulaznoga otvora ispod strehe obojeno izmjeničnim plavo-crvenim dijagonalno postavljenim trakama.

Krovište

Na razini trećeg kata krovište je dvostrešno drveno. Riješeno je kao dvostruka stolica s pajantama te kosnicima s kliještima. Rogovi konstrukcije postavljeni su na razmaku od oko jednog metra, plitkoga nagiba te položeni na visoki nadozid. Završni pokrov je valoviti salonit.

Pomoćne dvorišne građevine

Predmetna građevina jest dvorišna, bez dodatnih vlastitih pomoćnih građevina.

Materijal i tehnika gradnje

Kuća je zidana opekom klasičnoga formata, a međukatne konstrukcije izvedene su s pomoću čeličnih traverzi (položeni u smjeru sjever – jug). Skladište i poslovnicu natkriveni su pruskim svodom. Međukatna konstrukcija između prvog kata i potkrovlja izvedena je gredama koje su slagane jedna do druge, jer je tavanski prostor, koji je služio kao skladište, morao izdržati veliki teret. Pod je izveden u betonu, a na njega je položen podolit s pokrovom od pločica položenih na ljepenku.

Sve pregrade su drvene, s oblogom od lesonitnih ploča, a jednake takve postavljene su i kao podgled potkrovlja, s izolacijom izvedenom od heraklita.

Građevinsko stanje

Građevinsko stanje zgrade je osrednje. Kuća u cijelosti nije obnavljana od posljednjih adaptacija iz šezdesetih godina 20. stoljeća, no njezini unutarnji prostori redovito se održavaju. Stanje stolarije na glavnom pročelju također je osrednje. Procjena statičara nakon potresa 22. ožujka 2020. je: uporabljivo.

Faze gradnje

Još 1911. godine Arpad pl. Pečić je na mjestu manje drvene gospodarske zgrade htio sagraditi dvorišni kemijski laboratorij. Poslao je nacрте Gradskom poglavarstvu, no gradnja nije ni odobrena ni izvedena, zbog tadašnje zakonske regulative.

Ipak, naručitelji Julio i Gusta Kaiser sagradili su 1929. godine na tom mjestu, prema projektu arh. Mosesa Lorbera, jednokatnu zgradu za radionicu božićnoga nakita sa skladištem i poslovnicom.

Šezdesetih je godina radionicom i skladištem upravljalo poduzeće Elektrotehna iz Zagreba. Do 1963. godine tavanski je prostor služio kao slagalište papira i skladište, a potom je prenamijenjen u uredski prostor, čime su se s novih 100 m² rasteretile tada već prenapučene prostorije dotadašnjeg poduzeća. Tada su i željezni prozorski okviri zamijenjeni drvenima. Projekt adaptacije tavana u skladišno potkrovlje izradio je arhitekt Ivan Kodarić za Arhitektonsko-projektni biro Iljić.

I danas se građevina aktivno koristi kao radionica sa skladišnim prostorom.

Valorizacija

Zgrada radionice sa skladištem predstavlja industrijski standardnu, konfekcijsku arhitekturu pomoćne građevine, kakve su se gradile tijekom 20. stoljeća. Najvrjedniji dio su veliki prostorni rasponi omogućeni rješenjem konstrukcije te dobro osvjetljenje potrebno za proizvodne procese. Zgrada nije iznimno vrijedno arhitektonsko djelo, no unutarnjom adaptabilnošću i fleksibilnošću sadrži velik potencijal aktivnoga korištenja u budućnosti.

U Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015. zgrada je kategorizirana kao B2.

Prijedlog smjernica za obnovu

Dok god se aktivno koristi i održava, predlaže se da zgrada ostane u obliku u kojem jest: kao samostalni i cjeloviti volumen pravokutnog tlocrtnog oblika, ugrađen u južni dio parcele s glavnim pročeljem orijentiranim na unutarnje dvorište. Daljnji arhitektonski zahvati (nadogradnja novih katova) ne bi trebali biti odobreni. U unutarnjim prostori-

ma pregradnja je moguća ako bude usklađena s potrebama djelatnosti koje se u zgradi obavljaju.

Dok god se postojeća zgrada čuva, predlaže se da raščlamba i oblikovanje njezina glavnog pročelja, s ulazom u središnjoj osi, ostanu isti. Pročelje je potrebno obnoviti, a moguće je – u sklopu promišljanja o izolacijskim svojstvima njegovih slojeva s vanjske strane – poboljšati i cjelokupno stanje zgrade, da bi se osigurali bolji uvjeti za rad u njezinoj unutrašnjosti. Uputna je zamjena trošne vanjske stolarije istovjetnom novom, a ako postoji potreba za suvremenijom ili izrađenom od drugačijega materijala, vanjsku ovojnicu zgrade treba promišljati u cjelini, kako bi sva stolarija i drugi elementi bili projektantski usklađeni.

Krovište je također potrebno zadržati u osnovnom obliku plitkoga nagiba, u kojem jest, s tim da se trošni konstrukcijski i pokrovni elementi zamijene istovjetnim novima, a da se obavezno ukloni pokrov valovitim salonitom te postavi novi od drugačijega, zdravijeg materijala.

S obzirom na to da je zgrada jedan od primjera koji su od izgradnje do danas zadržali svoju osnovnu funkciju (radionice sa skladištem i uredskim prostorima), a pod uvjetom da je održiva, predlaže se da se ta namjena zadrži.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, sign. 1534/4, Ilica 43

STELLA FATOVIĆ-FERENČIĆ – JASENKA FERBER BOGDAN, Ljekarna K Sv. Trojstvu: izgubljeni sjaj zagrebačke secesije, u: *Medicus*, 16/1 (2007.), 121–128

SNJEŠKA KNEŽEVIĆ – ALEKSANDER LASLO, *Židovski Zagreb*, Zagreb, 2011.

Lorber, Moses (Moše), u: *Židovski biografski leksikon* (radna verzija), ur. Ivo Goldstein, <https://zbl.lzmk.hr/?p=1109> (pristupljeno 10. 10. 2020.)

Boris Dundović

ID 35 Kuća Friedmann – Švarc

Ilica 41a

- KČ** 2086
- Tip građevine** Ugrađena zgrada
- Katnost** Po + P + 3 (naknadno dograđen 3. kat)
- Namjena** Stambeno-poslovna (1 trosobni stan na stubištu)
- Vrijeme gradnje** 1894.
- Naručitelj** Ana Švarc, rođena Friedmann (Bečko Novo Mjesto, Austrija, 1860. – Zagreb, 1925.), supruga građevinskog inženjera i poduzetnika Alberta Švarca (1859.–1930.), prvog tehničkog direktora HNK-a u Zagrebu, te vlasnica krojačkoga salona u kojem je izrađena odjeća za modele prikazane na zastoru Vlahe Bukovca u Hrvatskom narodnom kazalištu.
- Projektant** Arhitektonski biro Hönigsberg & Deutsch; Leo Hönigsberg (Zagreb, 1861. – Zagreb, 1911.) i Julije Deutsch (Linhartovy, 1859. – Zagreb, 1922.)
- Kasniji zahvati** 1894. – izgradnja dvokatnog objekta prema projektu biroa Hönigsberg i Deutsch (građevinska dozvola 2. 5. 1894.; stambena dozvola 13. 9. 1894.)
1920. – nadogradnja trećeg kata (mansardnog stana) na postojećem dvokatnom objektu (građevinska dozvola 21. 10. 1920.; stambena dozvola 29. 1. 1921., obje izdane na ime kućevlasnice Ane Švarc)

1926. – adaptacija jednog krila potkrovlja (tavana) za potrebe slikarskog ateljea (nakon smrti Ane Švarc 1925., nekretninu nasljeđuje kći slikarica – Klementina Švarc); riječ je o uređenju hodnika, jedne tavanačke prostorije i nužnika (izdana građevinska dozvola 3. 12. 1926., arhitekt: ing. arh. Jaroslav Albert)

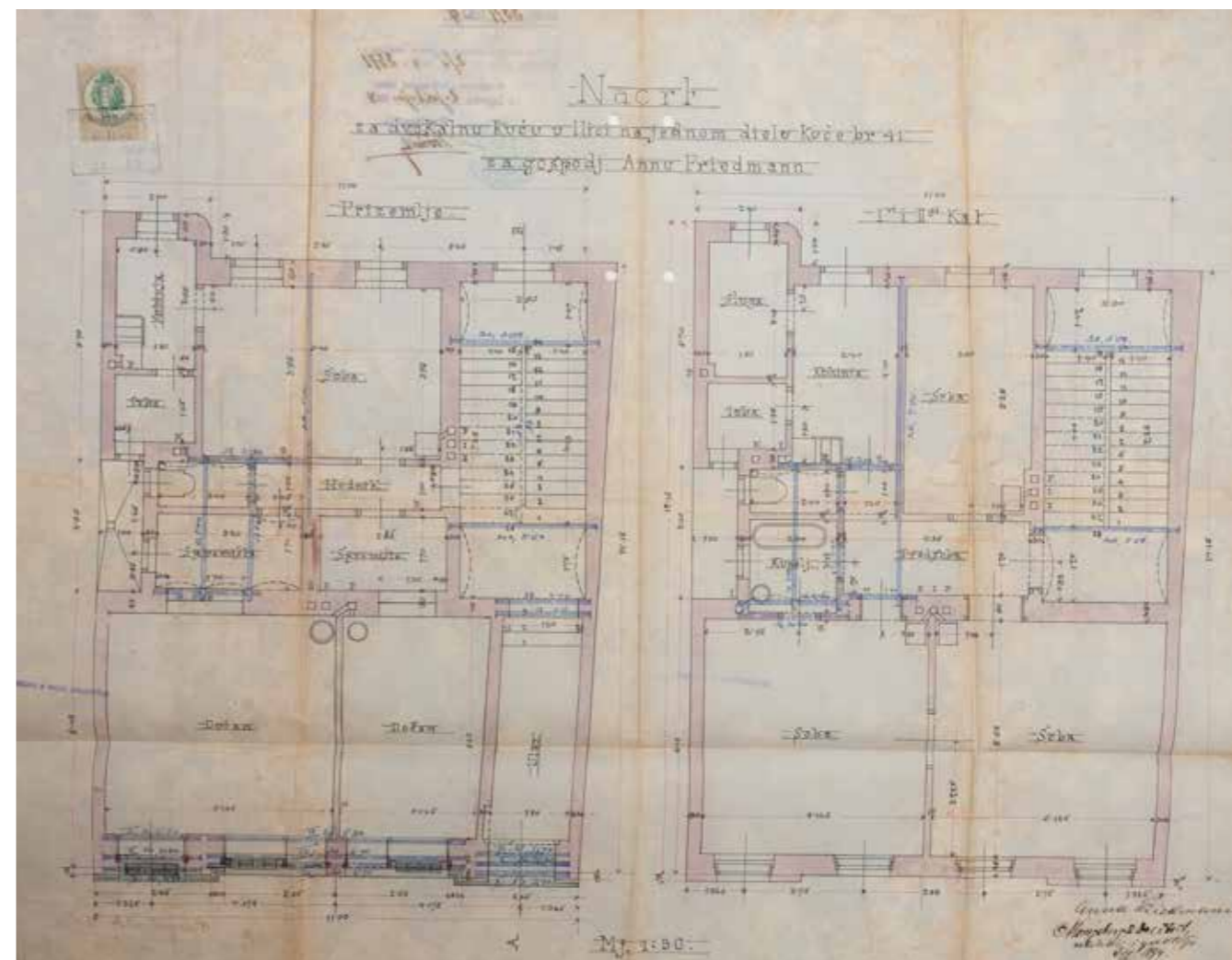
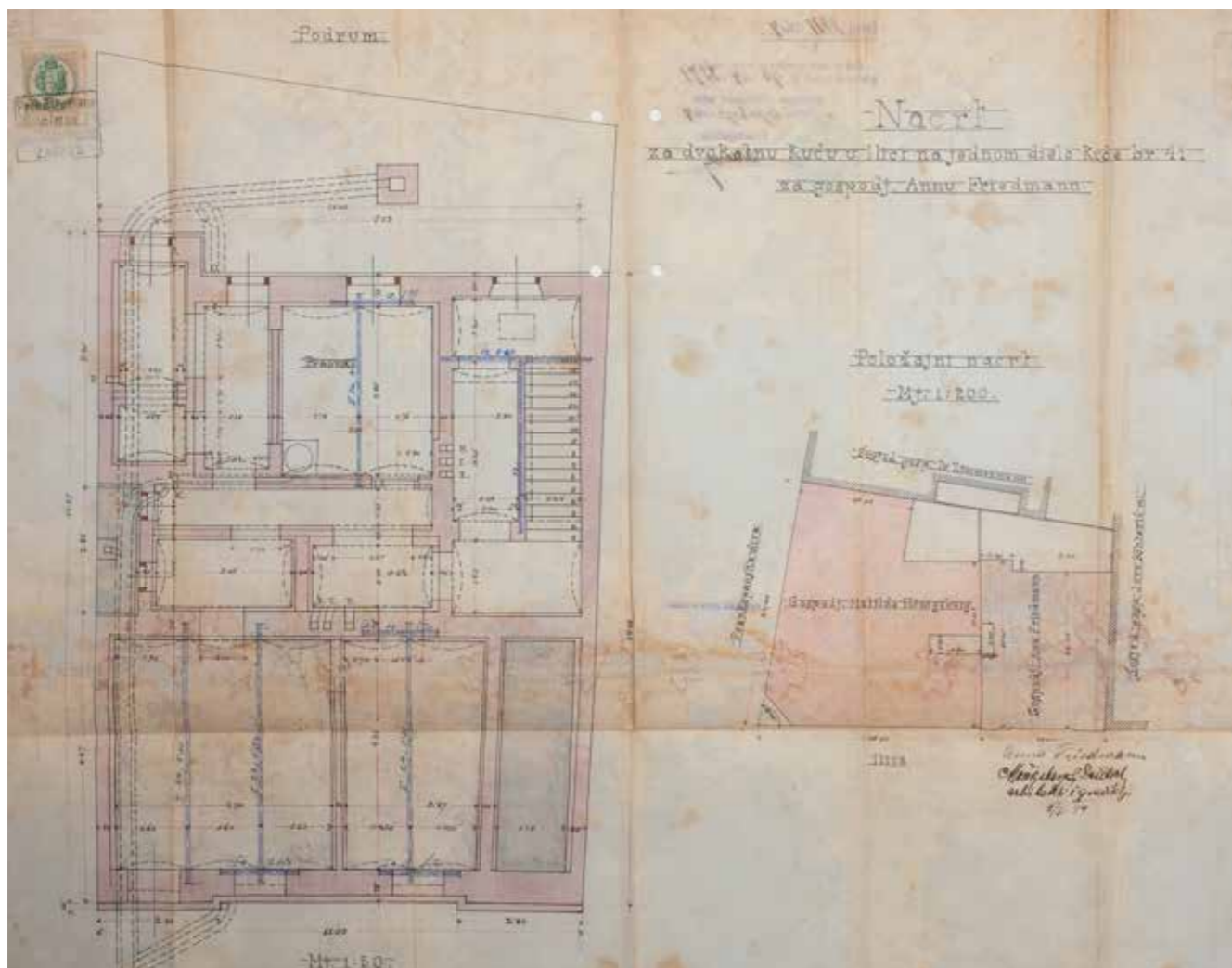
1936. – pregradnja trgovačkog lokala u prizemlju (vlasnica Klementina Švarc, arhitekt: ing. arh. Zvonimir Požgaj): tada se mijenja fasada prizemlja, a lokal proširuje spajanjem sa stambenim prostorom u začelju zgrade, čime cijela prizemna etaža dobiva trgovačku funkciju

1963. – uređenje interijera i pročelja s izlozima prodavaonice obuće »Solid – industrija obuće Subotica« (arhitekt: ing. arh. Hinko Bauer); tada se uklanja poprečni hodnik i stražnji stan se pripaja prostoru prodavaonice (osiguravaju se garderobe, sanitarni čvor i sl. za mušterije); pročelju se vraća prvotna trodioba: lijevi ulaz u prodavaonicu, izlog jedne trgovine i desni ulaz u kuću

Iste godine odbijena je urbanistička suglasnost za izvedbu adaptacije, odnosno prigradnje skladišta u dvorišnom dijelu (odobrava se samo adaptacija uličnog lokala); kao razlog takve odluke navedena je »gusta izgrađenost jezgre grada, naročito ovog i susjednih dvorišta« te »urbanističko rješenje ovog bloka prema kojem se predviđa uklanjanje dvorišnih objekata i zidova ograda«

1964. – radi projekta adaptacije prizemlja provedena je provjera uličnog nosivog zida (arhitekt: ing. arh. Hinko Bauer) pa je obavljena i revizija projekta s nosivim stupom po sredini pročelja

Stilske značajke Kasni historicizam (neobarok / neorokoko)

Kuća Friedmann – Švarc, projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1894., tlocrt podruma, prizemlja i katova, DAZ

Smještaj u bloku (organizacija parcele)

Zgrada stambeno-poslovne namjene smještena je u Ilici, odnosno na sjevernom obodu bloka. Dužom osi gotovo pravilnog kvadratnog tlocrta okrenuta je prema Ilici te uklopljena u spojeni niz kuća pročelja okrenutih prema prometnici i javnom prostoru. Ova građevna jedinica nalazi se u istočnom dijelu parcele na kućnom broju 41, pa se stoga vodi pod brojem 41a. Začelje objekta gleda prema malom unutarnjem dvorištu (40 m²) koje je zidovima okolnih kuća odvojeno od većeg volumena unutarnjeg dvorišta cijeloga bloka. Objekt je širok 11 m i dugačak 15,15 m.

S istočne strane nastavlja se reprezentativna historicistička dvokatnica s kupolom koje su iste, 1894. godine tako-

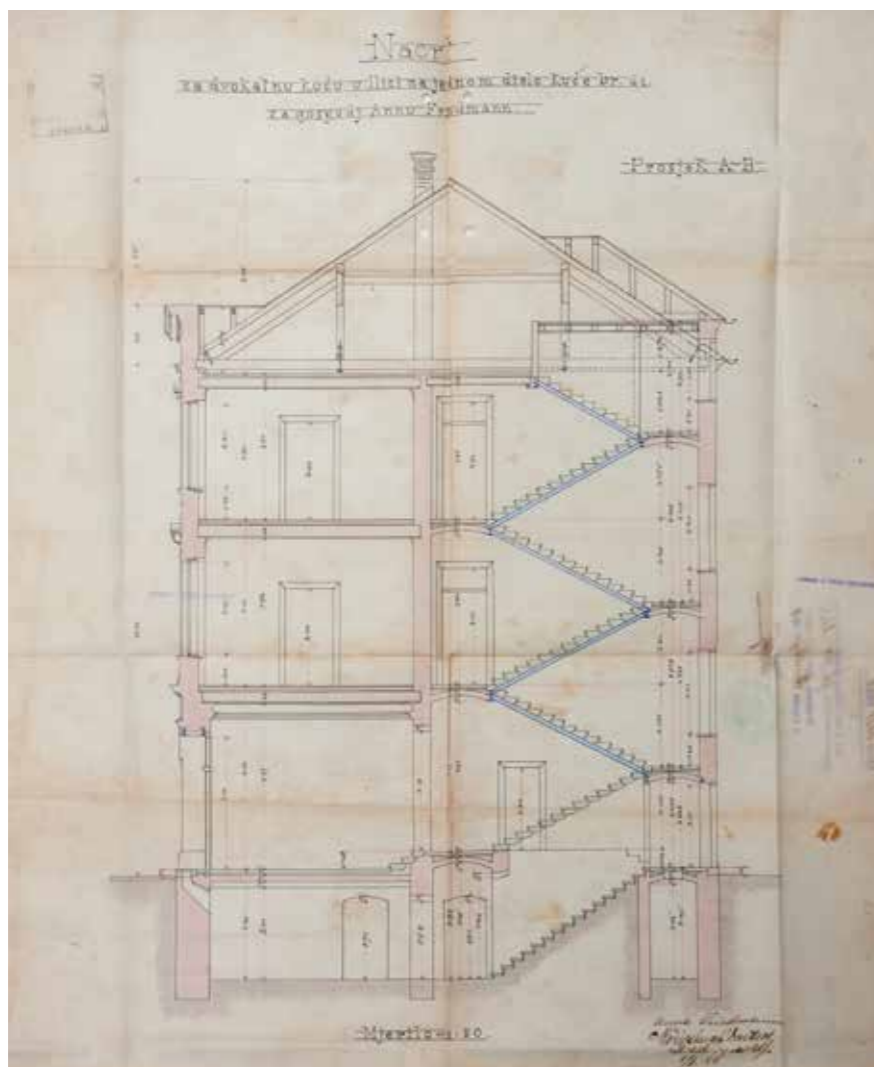
đer projektirali Hönigsberg i Deutsch (vlasnica je Matilda Hönigsberg). Svjetlarnici obaju blokova spojeni su u jedan, a kuće dijele i zajedničko stražnje dvorište. Sa zapadne strane nalazila se parcela koja je u trenutku projektiranja bila u vlasništvu Jurja Rihtarića.

Organizacija prostora

Tlocrt objekta blago je trapezoidnog oblika, dužom osi okomit na prometnicu i stražnje dvorište. Orijentacija je približno u smjeru sjever – jug. Objekt je izvorno zamišljen kao dvokatnica, ali je kasnijim dogradnjama dobio treći kat te adaptirano potkrovlje. Prizemlje je bilo kombinirane poslovno-trgovačke i stambene funkcije. Potkraj tridesetih

godina 20. stoljeća cijela donja etaža dobila je trgovački karakter. Izvorno, donja etaža bila je podijeljena na dvije prostorije izlozima okrenute ulici, koje su bile u funkciji trgovina. Na obje prostorije nastavljale su se male, pomoćne prostorije u začelju, predviđene za spremišta. Iz njih se izlazilo u hodnik kojim se ulazilo u stambeni dio prizemlja, u kojem je bila jedna veća soba te kuhinja s izlazom prema stražnjem dvorištu, spojena s izbom. Potonja je bila smještena uz istočni zid zgrade s prozorom prema uskom svjetlarniku. Dijeleći prizemlje na trgovački i stambeni dio, hodnik je vodio do zajedničkog stubišta, a na istočnom je kraju završavao prozorom koji je gledao na svjetlarnik.

Osnovna tročlana podjela pročelja definirana je dvama bočnim simetričnim rizalitnim istacima s ulaznim vratima: na li-

Projekt, Hönigsberg i Deutsch, 1894., presjek, DAZ

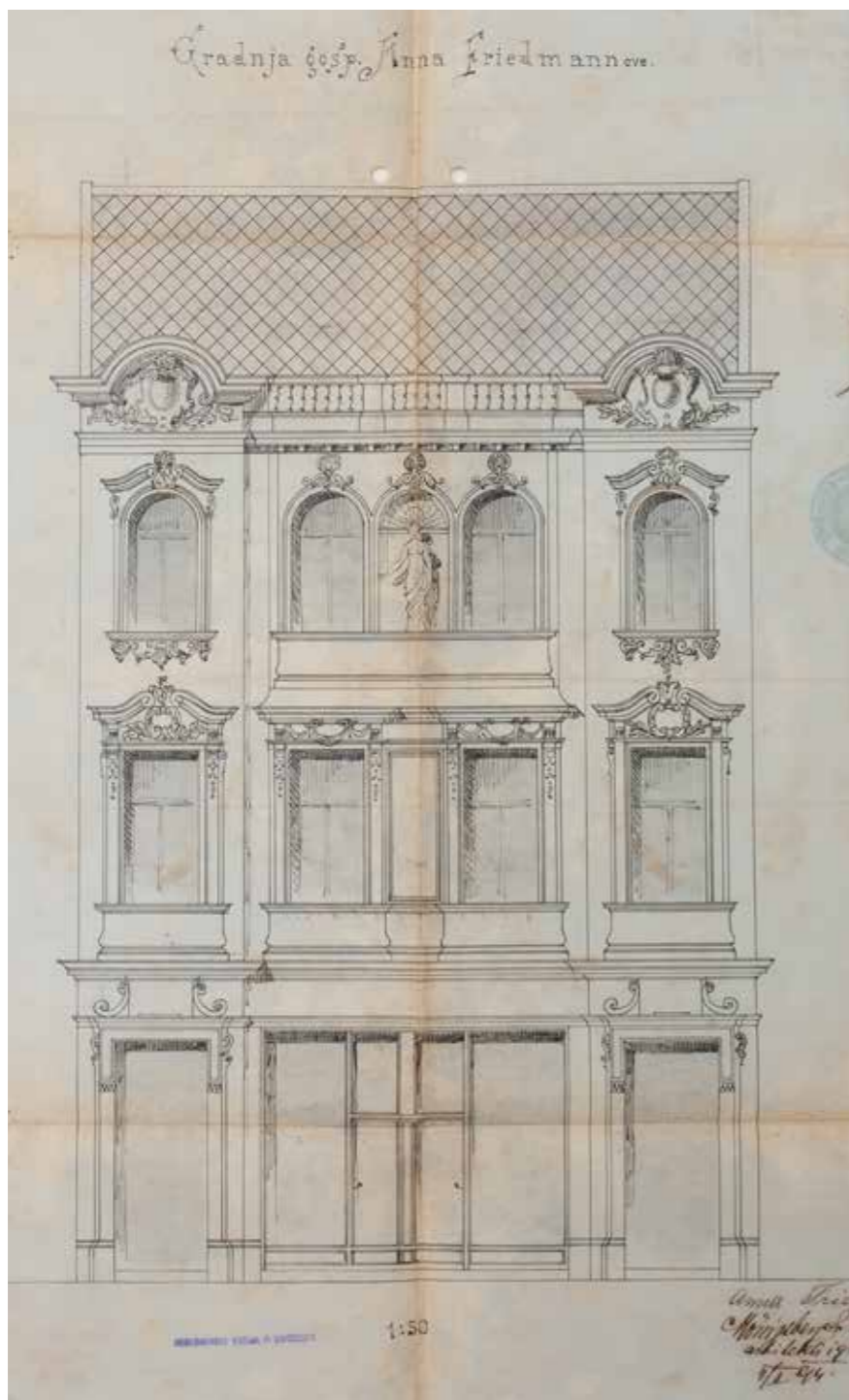
Ulazni prostor • Stubište • Popločenje poda u stubištu
Ograda stubišta

jevom se izvorno nalazio ulaz u prodavaonicu, dok je na desnom do danas ostao glavni ulaz u zgradu. Ulazni hodnik krakom stuba vodi do spomenutog stubišta, gdje jedan krak vodi u podrum, a drugi prema gornjim etažama. Odmorišta stubišta nadsvodena su blago zakrivljenim bačvastim svodovima.

Podrum čini niz povezanih manjih prostorija i jedna veća, izvorno u funkciji praonice. Prostorije okrenute dvorištu osvijetljene su suterenskim prozorskim otvorima.

Prostorije stana na prvom i drugom katu izvorno su projektirane identičnim prostornim rasporedom, a namijenje-

Kuća Friedmann – Švarc, projekt pročelja, Hönigsberg i Deutsch, 1894., DAZ

ne su stanovanju i organizirane prema potrebama građanske klase. Svaki stan je ukupne površine 105,24 m². Iz ulaznog hodnika, koji završava kupaonicom, ulazi se u dvije reprezentativne sobe salonskog tipa, orijentirane prema pročelju. Treća soba, u koju se također ulazi iz hodnika, gleda na dvorišnu

Ulično sjeverno pročelje, današnje stanje

stranu. Jednako je orijentirana i kuhinja, uz koju je smještena mala soba za posluđu i izba. Prozori izbe, kupaonice i nužnika gledaju prema svjetlarniku. Tlocrt dograđenog trećeg kata nije nam bio dostupan, no i ta je etaža stambene funkcije.

U potkrovlju koje je adaptirano 1926. u slikarski atelje, smještena je garsonijera s nusprostorijama i danas ima stambenu funkciju.

Unutarnja oprema

Izvorna oprema donekle je sačuvana u ulaznom prostoru i stubištu. Sačuvane su originalne dekorativne pločice i bogato ornamentirana ograda s drvenim rukohvatima. Ograde su od kovanog željeza, s biljnim ornamentima. Podovi po-

desta popločeni su dekorativnim keramičkim pločicama. U stanove nije bilo moguće ući.

Pročelja

Pročelje zgrade raščlanjeno je trima vertikalnim poljima: dva bočna polja rizalitno su istaknuta i sadrže vrata i jedinu prozorsku os, dok šire središnje polje sadrži dvije prozorske osi. Donja etaža otvorena je velikim staklenim plohamu u funkciji izloga trgovine (prije saloni obuće, danas pekarnica). Prema projektu Hönigsberga i Deutscha, pročelje je završavalo istaknutim vijencem iznad kojega su se nad bočnim osima izdizali polukružni zabati spojeni niskom balustradom. Dvadesetih godina 20. stoljeća ti su ukrasi uklonjeni da bi se zgrada podigla za još jedan kat. Treći kat je niži, ali također razveden četirima jednostavno oblikovanim kvadratnim prozorima koji nastavljaju ritam prozorskih osi nižih etaža. Svaki prozor treće etaže uokviren je dvama rizalitima

Prozor na prvom katu • Prozor na drugom katu • Drugi kat pročelja s nišom za skulpturu

s jonskim kapitelom. Kompozicija je nakon dogradnje završena naglašenim profiliranim vijencem, a desni dio krovišta koji gleda na ulicu probijen je dvama mansardnim prozorima bez stilskih ili dekorativnih obilježja.

Dvama bočnim portalima naglašena je simetrična kompozicija pročelja s istaknutim bočnim osima. Portali su dekorirani baroknim elementima. Prozori na prvom i drugom katu u istoj osi također su bogato ukrašeni reljefima antropomorfnih (prvi kat) i florealnih (drugi kat) motiva u razvedenim zabatima. Prozori na prvom katu kvadratnog su, a na drugom katu polukružnog završetka. Oba bočna rizalitna istaka završavaju naglašenim polukružnim zabatima bogato dekoriranim elementima barokne i rokoko provenijencije. Na razini drugog kata, između dviju prozorskih osi, nalazi se polukružna niša s motivom školjke, u koju je prema originalnom projektu trebala biti smještena ženska figura (Venera) u punoj plastici. Iz dostupne arhivske dokumentacije nije bilo čitljivo je li figura pri gradnji objekta postavljena u nišu te kada je eventualno uklonjena.

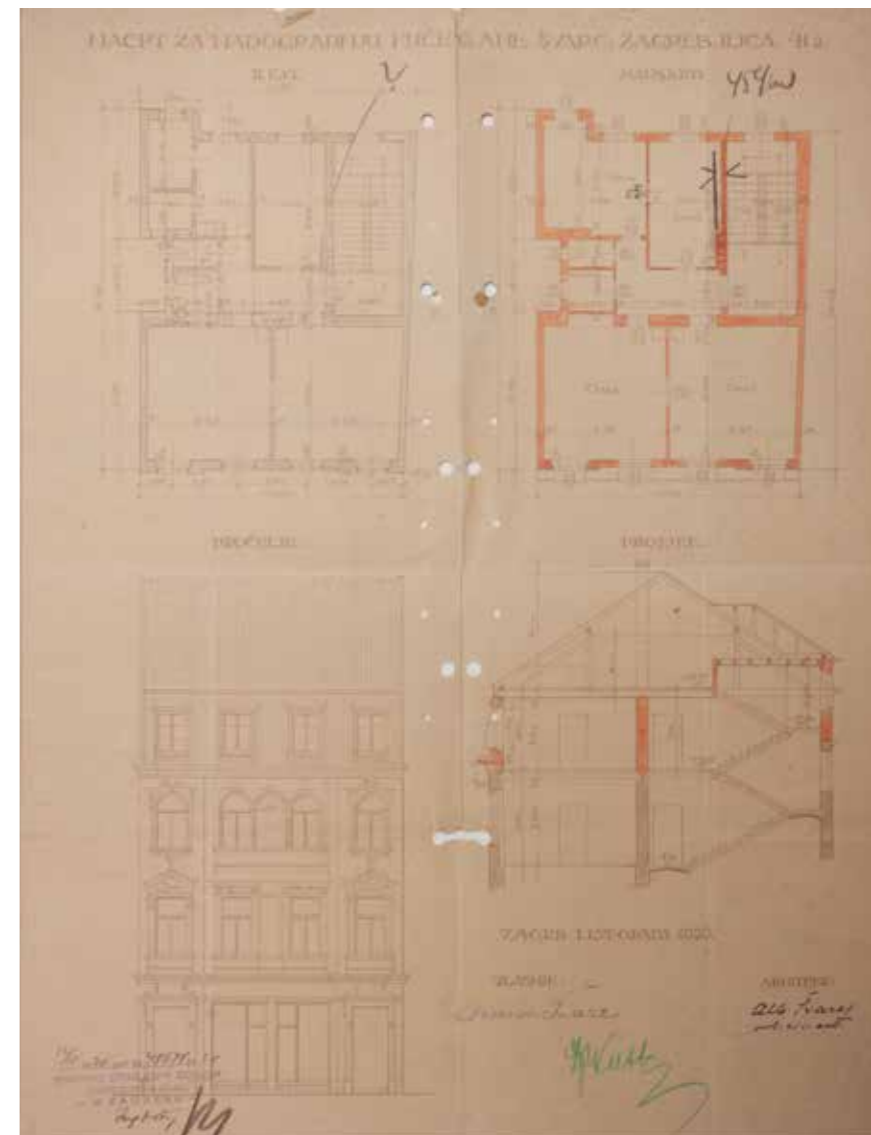
Krovište

Krovište objekta je dvostrešno, prekriveno crijepom, no poprilično neujednačeno, zbog niza nadogradnji i adaptacija potkrovlja. Desni dio krovišta koji gleda na ulicu probijen je dvama mansardnim prozorima bez stilskih ili dekorativnih obilježja. Ti prozori ne slijede logiku i stil kojim se odlikuje dotadašnje oblikovanje i raščlamba pročelja. Slično je učinjeno i na strani krova koji gleda na unutarnje dvorište zgrade.

Pomoćne dvorišne građevine

U malom dvorištu, koje ovaj objekt dijeli sa susjednom uglovnicom, u novije je doba podignuta prizemnica ravnog krova s nekoliko WC-a koji služe okolnim trgovinama.

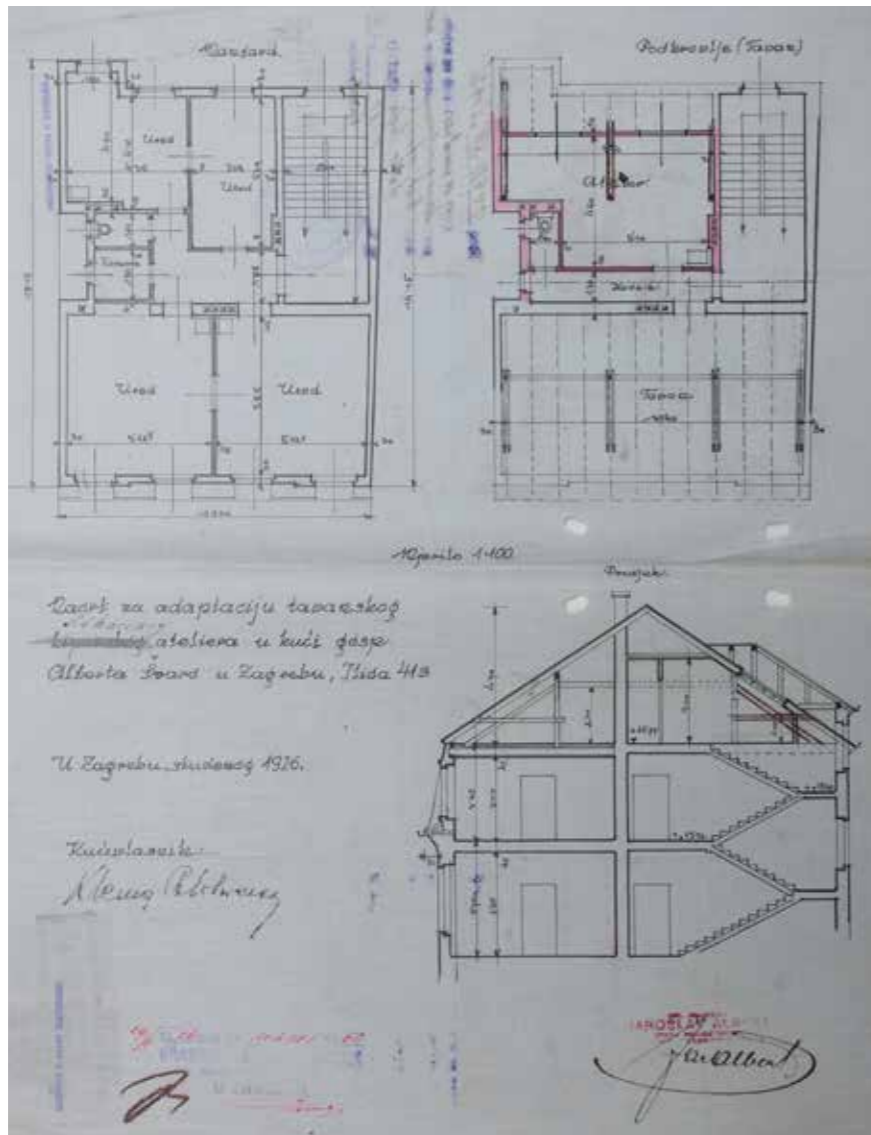
Dvorište

Projekt dogradnje kuće, 1920., DAZ

Materijal i tehnika gradnje

Zgrada je zidana od opeke. Međukatne konstrukcije su drvene. Ploče svodova od opeke u podrumu, stubištu i gospodarskim prostorijama počivaju na željeznim traverzama. Stubište je kameno, a popločenja podesta su od keramičkih pločica. Sva arhitektonska plastika pročelja izvedena je u žbuci.

Projekt pregradnje potkrovlja u slikarski atelje, 1926., DAZ

Građevinsko stanje

Zgrada je više puta dograđivana, što je osobito uočljivo na kompoziciji krovništa koje gleda na ulicu, kao i na ostatku krovništa koje nije bilo moguće detaljnije pregledati. Oštećenja su najvidljivija na pročelju koje je prepuno oštećenja žbuke (zbog neodržavanja fasade ili kao posljedica potresa 22. ožujka 2020.). Cjelokupno građevinsko stanje moglo

bi se procijeniti kao loše. U stubištu su vidljive pukotine zidova, a žbuka je mjestimično otpala.

Faze gradnje

Prva faza gradnje je vrijeme gradnje objekta 1894. godine, na samom kraju 19. stoljeća. Projekt je dosljedno izveden prema projektu biroa Hönigsberg i Deutsch.

Drugu fazu možemo nazvati fazom pregradnji i adaptacija, koje se izvode zbog promjene vlasništva te potrebe za novim sadržajem i izgledom donje, trgovačke etaže (dogradnja trećeg kata, adaptacija potkrovlja i promjena fasade prizemlja); to je vrijeme između dvaju svjetskih ratova.

Nakon Drugoga svjetskog rata, vanjski izgled objekta ne mijenja se u znatnijoj mjeri, osim u zahvatu povrata originalnog izgleda pročelja prizemlja iz sredine šezdesetih godina prošloga stoljeća (arh. Hinko Bauer).

Kronološki pregled ključnih etapa gradnje i zahvata na parceli:

1894. gradnja dvokatnog objekta prema projektu biroa Hönigsberg i Deutsch (građevinska dozvola 2. 5. 1894.; stambena dozvola 13. 9. 1894.)

1920. nadogradnja trećeg kata (mansardnog stana) na postojećem dvokatnom objektu (građevinska dozvola 21. 10. 1920.; stambena dozvola 29. 1. 1921., obje izdane na ime kućevlasnice Ane Švarc)

1926. adaptacija jednog krila potkrovlja (tavana) za potrebe slikarskog ateljea (nakon smrti Ane Švarc 1925. godine, nekretninu nasljeđuje kći slikarica – Klementina Švarc); riječ je o uređenju hodnika, jedne tavanjske prostorije i nužnika (građevinska dozvola izdana 3. 12. 1926., arhitekt: ing. arh. Jaroslav Albert)

1936. pregradnja trgovačkog lokala u prizemlju (vlasnica Klementina Švarc, arhitekt: ing. arh. Zvonimir Požgaj); tada se mijenja fasada prizemlja, a lokal proširuje spajanjem sa stambenim prostorom u začelju zgrade, čime cijela prizemna etaža dobiva trgovačku funkciju

1963. uređenje interijera i pročelja s izlozima prodavaonice obuće »Solid – industrija obuće Subotica« (arhitekt: ing. arh. Hinko Bauer); uklanja se poprečni hodnik i stražnji stan se pripaja prostoru prodavaonice (osiguravaju se garderobe, sanitarni čvor i sl. za mušterije); pročelju se vraća prvotna trodioba: lijevi ulaz u prodavaonicu, izlog jedne trgovine i desni ulaz u kuću

– odbijena je urbanistička suglasnost za izvedbu adaptacije, odnosno prigradnje skladišta u dvorišnom dijelu; odobrava se samo adaptacija uličnog lokala; kao razlog te odluke navedena je »gusta izgrađenost jezgre grada, naročito ovog i susjednih dvorišta« te »urbanističko rješenje ovog bloka prema kojem se predviđa uklanjanje dvorišnih objekata i zidova ograda«

1964. radi projekta adaptacije prizemlja provedena je provjera uličnog nosivog zida (arhitekt: ing. arh. Hinko Bauer), odnosno revizija projekta s nosivim stupom po sredini pročelja.

Valorizacija

Iako zgrada pripada najplodnijem razdoblju rada biroa Hönigsberg i Deutsch, ona ne pripada istaknutijim realizacijama toga arhitektonskog dvojca. Tijekom posljednjega desetljeća 19. stoljeća taj je arhitektonsko-graditeljski dvojac dobivao brojne narudžbe, najvećim dijelom od imućnijih krugova zagrebačkog građanstva. Iste godine kad nastaje kuća u Ilici 41a, isti arhitekti grade i susjednu, Frankopansku 2 (uglovnica s Ilicom), zgradu u Ilici 21, Gajevoj 3, Branimirovoj 3 (na uglu s Petrinjskom) itd. U oblikovnom smislu, riječ je o standardnom projektiranju usmjerenom što većoj iskoristivosti parcele i gotovo konfekcijskom oblikovanju fasada i interijera donjogradske jezgre. Zanimljiv je istaknuti kiparski element (antičke provenijencije) predviđen za nišu u središnjoj osi druge etaže pročelja, koja je, međutim, ostala prazna. Urbanističkim položajem ovaj objekt čini nerazdvojivu cjelinu šticećenog ambijenta

donjogradskih blokova, a bogat dekorativni tretman pročelja pridonosi prepoznatljivoj vizuri uličnih pročelja u Ilici. Prostorni raspored objekta funkcionalan je i za suvremene potrebe stanovanja, no izostaju balkoni, kao i pristup unutarnjem dvorištu bloka sa zelenilom, što umanjuje kvalitetu stanovanja.

U Konzervatorskoj podlozi za Generalni urbanistički plan grada Zagreba iz 2015., zgrada je kategorizirana kao B1.

Prijedlog smjernica za obnovu

Zgradu je primarno potrebno sanirati statički od posljedica potresa; posebno treba sanirati krovšte radi sigurnosti stanara, ali i prolaznika. Sekundarno, pročelje bi trebalo u cijelosti obnoviti i restaurirati uništene elemente (neki se-

gmenti štukodekoracije). Budući da je vanjsko oblikovanje pročelja, unatoč oštećenjima, u najvećoj mjeri ipak očuvano, valjalo bi u obnovi zadržati sve karakteristike izvornog projekta. Moguće je predvidjeti upotpunjavanje prazne niše adekvatnim plastičkim elementom, ne nužno prema izvornom projektu, nego temeljem javnog natječaja za suvremene umjetničke intervencije. Oblikovanje prizemne etaže, vraćeno u prvotno stanje sredinom šezdesetih godina prošloga stoljeća, potrebno je uskladiti s ostatkom fasade. Raspored unutarnjih prostorija objekta može se mijenjati prema potrebama stanara, kao i do sada, no pritom treba ishoditi sve dozvole zbog potencijalnih statičkih problema prilikom zahvata. Problemu ujednačavanja i sanacije krovišta trebalo bi posvetiti posebnu pozornost. Dugoročno, preporučljivo je povezivanje skućenog dvorišta s unutarnjim, polujavnim prostorom blokovskog dvorišta, kao što je

bilo planirano prethodnim urbanističkim studijama, čime bi se poboljšala kvaliteta stanovanja u zgradi.

Izvori i literatura

HR-DAZG-1122, Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije*, Ilica 41a

LELJA DOBRONIĆ, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965.

IVO MAROEVIĆ, Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11 (1987.), 165–185

Židovski biografski leksikon (radna verzija), <https://zbl.lzmk.hr/>

Sanja Horvatinčić

Izvori i literatura

Izvori

Arhiv Dramskog kazališta *Gavella*

Arhiv za likovne umjetnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, osobni dosjei umjetnika

Državni arhiv u Zagrebu, fond br. 1122, *Zbirka građevne dokumentacije* (HR-DAZG-1122)

Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode, Fototeka, Hrvatski državni arhiv, Fond *Božidar Rašica* (HR-HDA-1770)

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Hrvatski muzej arhitekture, Osobni arhivski fond *Božidar Rašica*

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe, Odsjek za povijest hrvatskog kazališta

Ministarstvo kulture i medija RH, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Fototeka; Osobni arhivski fond Aleksandra Freudenreicha

Muzej grada Zagreba, Zbirka fotografija

Muzej za umjetnost i obrt, Arhiv AB Centra 51 Privatni arhiv Andrije Mutnjakovića

Literatura

APOSTOLOVA-MARŠAVELSKI, MAGDALENA, Znanstvena obrada u nastavi Rimskog prava na Pravnom fakultetu u Zagrebu, u: *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 27 (1), 1977., 73–100

BAČIĆ, DUBRAVKO, Frizerski salon Vinola, u: *Oris*, 15 (2002.), 50–53

BARIČEVIĆ, MARINA, *Blanka Dužanec: život i djelo – bogato nasljeđe*, Zagreb, 2013.

BEDENKO, VLADIMIR, Franjo Klein i razvoj historicističke arhitekture u Zagrebu, u: *Historicizam u Hrvatskoj I*, (ur.) Vladimir Maleković, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 87–100

BENAKOVIĆ, SANJA, *Bilo jednom u Zagrebu – zatvaranje i prenamjena starih zagrebačkih kino dvorana*, diplomski rad, Prirodoslovno-matematički fakultet, Sveučilište u Zagrebu, 2014.

BENAKOVIĆ, SANJA – LUKIĆ, ALEKSANDAR, Bilo jednom u Zagrebu – zatvaranje i prenamjena starih zagrebačkih kinematografa, u: *Geografski horizonti*, 61/2 (2015.), 37–60

BJAŽIĆ KLARIN, TAMARA, »*Za novi, ljepši Zagreb!*« – arhitektonski i urbanistički natječaji međuratnog Zagreba, 1918. – 1941., Zagreb, 2020.

BRDAR MUSTAPIĆ, VANJA, *Namještaj i kultura stanovanja u Zagrebu u drugoj polovini 19. stoljeća* (doktorski rad), Zagreb, 2015., 291–306

BUNTAK, FRANJO, *Izgdled i razvitak Zagreba u dva barokna stoljeća*, u: *Iz starog i novog Zagreba*, V (1974.), 27–50

BUNTAK, FRANJO, Zagreb u vrijeme Hermana Bolléa, u: *Život umjetnosti*, 26/27 (1978.), 118–121

BUNTAK, FRANJO, Stanovnici Ilice, njihove kuće i zemljišta u prošlom stoljeću, u: *Iz starog i novog Zagreba*, VI (1984.), 143–168

BUNTAK, FRANJO, *Povijest Zagreba*, Zagreb, 1996.

ČORAK, ŽELJKA, Vječni teror neba. Adaptacija Dramskog kazališta *Gavella* arhitekta Andrije Mutnjakovića (1972.), u: *Život umjetnosti*, 21 (1974.), 33–36

ČORAK, ŽELJKA, *U funkciji znaka. Drago Ibler i hrvatska arhitektura između dva rata*, Zagreb, 1981.

DAMJANOVIĆ, DRAGAN, *Arhitekt Herman Bollé*, Zagreb, 2013.

DAMJANOVIĆ, DRAGAN, *Zagreb. Arhitektonski atlas*, Zagreb, 2014.

DOBRONIĆ, LELJA, *Stare numeracije kuća u Zagrebu*, Zagreb, 1959.

DOBRONIĆ, LELJA, *Zagrebački arhitekti Hönigsberg i Deutsch*, Zagreb, 1965.

DOBRONIĆ, LELJA, *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*, Zagreb, 1983.

DOBRONIĆ, LELJA, *Slobodni kraljevski grad Zagreb*, Zagreb, 1992.

DOBRONIĆ, LELJA, Deutsch, Julijo, *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 3, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1993.

DOBRONIĆ, LELJA, Hönigsberg, Lavoslav (Lav, Leo), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2001. – 2002., 612

DOMLJAN, ŽARKO, Stambena arhitektura Hermana Bolléa, u: *Život umjetnosti*, 26/27 (1978.), 32–39

DOMLJAN, ŽARKO, Stambena arhitektura Hermana Bolléa, u: *Historicizam u Hrvatskoj*, (ur.) Vladimir Maleković, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 81–85

DUBIEL, DUNJA, Obnavlja se Dramsko kazalište „Gavella“, u: *Komunalni vjesnik*, 31. siječnja 1994. Zagreb, 2000., 81–85

DULAR-CUCULIĆ, SANJA, *Graditeljska obitelj Carnelutti*, rukopis

FATOVIĆ-FERENČIĆ, STELLA – FERBER BOGDAN, JASENKA Ljekarna K Sv. Trojstvu: izgubljeni sjaj zagrebačke secesije, u: *Medicus*, 16/1 (2007.), 121–128

FRANKOVIĆ, EUGEN, Regulatorna osnova Zagreba iz 1865. godine, u: *Život umjetnosti*, 32 (1981.), 49–59

GALOVIĆ, KREŠIMIR, *Klub hrvatskih arhitekata u Zagrebu*, Zagreb, 2010.

GALOVIĆ, KREŠIMIR, *Zagrebačka Ilica. Arhitektonsko-urbanistički razvoj* (kgalovic.blogspot.com/2012/05/zagrebačka-ilica.html)

GREGL, ZORAN – RUŽIĆ, IVAN – ŠVAB, MLADEN – TEŽAK, DUBRAVKA, *Zagrebačke ulice*, Zagreb, 1994.

HORVAT, RUDOLF, *Prošlost grada Zagreba*, Zagreb, 1942.

IVANIŠ, GORAN, Povijesna zgrada na Tuškancu 1 opet će postati druga pozornica HNK u Zagrebu, u: *Vijenac*, 233 (2003.)

JAKAŠA BORIĆ, VIKI, *Arhitektura klasicizma i ranog historicizma u Zagrebu*, Zagreb, 2018.

JURIĆ, ZLATKO, Arhitekt Vjekoslav Bastl: Radovi 1901–1910., u: *Život umjetnosti*, 56–57 (1995.), 44–57

JURIĆ, ZLATKO, Školovanje arhitekata i graditelja prije osnivanja Tehničke visoke škole (do 1919. godine), u: *Prostor*, 9 (2001.), 119–139

- JURIĆ, ZLATKO – ZUBOVIĆ, ANAMARIJA, Edo Schön i najamna poslovno-stambena arhitektura Viktora Kovačića, u: *Peristil*, 56 (2013.), 275–280
- KAHLE, DARKO, Građevinski propisi grada Zagreba u razdoblju od 1850. do 1918. godine, u: *Prostor*, 28 (2004.), 203–215
- KAMPUŠ, IVAN – KARAMAN, IGOR, *Tisućljetni Zagreb*, Zagreb, 1994.
- KLAIĆ, ANTE, Suvremena arhitektura ponutrice, u: *Suvremenost. Časopis za umjetnost i umjetnički obrt* (Ponutrica kavane M. H. O.; Restauracija M. H. O.), 3 (1941.), 29–33
- KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, *Zagrebačka Zelena potkova*, Zagreb, 1996.
- KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA, *Zagreb u središtu*, Zagreb 2003.
- KNEŽEVIĆ, SNJEŠKA – LASLO, ALEKSANDER, *Židovski Zagreb*, Zagreb, 2011.
- KOPAJTIĆ, M., Umjetnički izraz u arhitekturi ponutrice (Čekonica M. H. O., Dvorana M. H. O., Kavana M. H. O.), u: *Suvremenost*, 4 (1941.), 18–19
- KRIŽIĆ ROBAN, SANDRA, Zaboravljeni arhitekt Franjo Gabrić, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 22 (1998.), 137–149
- KRŠNJAVI, ISO, *Zapisci iza kulisa hrvatske politike*, Zagreb, 1986.
- KUSIN, VESNA, Obnovljeno Dramsko kazalište „Gavella“, u: *Vjesnik*, 1. listopada 1995., 20
- LADOVIĆ, VANDA – PREMIERL, NADA, O razvoju i uređenju Ilice, Preradovićeve trga i Jurišičeve ulice u 19. i 20. st., u: *Iz starog i novog Zagreba*, IV (1984.), 189–206
- LASLO, ALEKSANDER, Arhitektura modernog građanskog Zagreba, u: *Život umjetnosti*, 56–57 (1995.), 58–71
- LASLO, ALEKSANDER, Ocijeni valjano ali ne strančari: Prilog nagađanjima o Alojzu-Vjekoslavu Bastlu, u: *Čovjek i prostor*, 42/1–2 (1995.), 22–29
- LASLO, ALEKSANDER, Lica moderniteta 1898.–1918.: zagrebačka arhitektura secesijske epohe, u: *Secesija u Hrvatskoj* (katalog izložbe), Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2003., 22–41
- LASLO, ALEKSANDER, *Arhitektonski vodič, Zagreb 1898.–2010.*, Zagreb, 2011.
- MAROEVIĆ, IVO, *Graditeljska obitelj Grahor*, Zagreb, 1968.
- MAROEVIĆ, IVO, Prijedlog za tipologiju stambene arhitekture u Zagrebu u drugoj polovici 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 11 (1987.), 165–185
- MARSIĆ, VERA – SELEM, PETAR – MAKOVIĆ, ZVONKO, *Božidar Rašica. Arhitektura – scenografija – slikarstvo – pedagoški i znanstveni rad*, Zagreb, 2009.
- MARUŠEVSKI, OLGA, Franjo Klein, graditelj sredine 19. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 17 (1993.), 107–123
- MARUŠEVSKI, OLGA, *Iz zagrebačke spomeničke baštine*, Zagreb, 2006.
- MIRO M., Otvorenje Malog kazališta. Značajan događaj u kulturnoj povijesti Hrvata. Zagreb dobio i drugo kazalište, u: *Večer*, 25. veljače 1929.
- OŽANIĆ, MARTINA, Aleksandar Freudenreich: Matica hrvatskih obrtnika, Ilica 49, diplomski rad, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, 2003.
- PALINIĆ, NANA, Rane armiranobetonske konstrukcije u riječkoj luci, u: *Građevinar*, 5 (2009.), 435–444
- PASINOVIĆ, ANTOANETA, Ponovno okučivanje glumišta. Krug kao super-znak. Projekt arhitekta Andrije Mutnjakovića za dramsko kazalište „Gavella“, u: *Telegram*, 23. lipnja 1972., 11
- PAVKOVIĆ, MARTINA, *Arhitekt Vjekoslav Bastl*, doktorski rad, Zadar, 2017.
- Povijest grada Zagreba*, knjiga 1, (ur.) Ivo Goldstein i Slavko Goldstein, Zagreb, 2012.
- PUHMAJER, PETAR ET AL., *Arhitektura Velike Gorice*, Velika Gorica, 2005.
- SABOL, ŽELJKO, Dryak, Josip, arhitekt, u: *Hrvatski bibliografski leksikon*, Trpimir Macan (ur.), sv. 3, Zagreb, 1993., 625
- Stari i novi Zagreb*, sv. 1, (ur.) Emilij Laszowski, Zagreb, 1925.
- RADOVIĆ MAHEČIĆ, DARJA, Sekvenca secesije – arhitekt Lav Kalda, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 30 (2006.), 241–264
- RADOVIĆ MAHEČIĆ, DARJA, Graditeljska obitelj Carnelutti (1879.–1947.), u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 33 (2009.), 319–336
- RADOVIĆ MAHEČIĆ, DARJA, *Moderna arhitektura u Hrvatskoj 1930-ih*, Institut za povijest umjetnosti, Školska knjiga, Zagreb, 2007.
- Rijeka Sava u povijesti*, (ur.) Branko Ostajmer, Slavonski Brod, 2015.
- STAHULJAK, TIHOMIL, Arturu Schneideru u spomen, u: *Peristil*, 23 (1980.), 7–36
- SZABO, GJURO, *Stari Zagreb*, Zagreb, 1941. (pretisak 1971.)
- ŠURINA, BOŽENA, Grahor, Janko Josip (Ivan Josip), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 5, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 2001. – 2002., str.121
- TATOMIR, ZRINKA, *111 godina naše škole. Od Obrtne škole do Škole primijenjene umjetnosti i dizajna 1882–1993*, Škola primijenjene umjetnosti i dizajna, Zagreb, 1993.
- USKOKOVIĆ, JELENA, Arhitektonska plastika historicizma u Zagrebu, u: *Historicizam u Hrvatskoj I*, (ur.) Vladimir Maleković, katalog izložbe, Muzej za umjetnost i obrt, Zagreb, 2000., 239–260
- Urbanistički program grada Zagreba – Smjernice razvoja* (drugo izdanje), Zagreb: Urbanistički zavod grada Zagreba, 1965.
- VRGOČ, DUBRAVKA, „Gavella“ u obnovljenoj zgradi, u: *Danica* (Hrvatski kulturni tjednik), 8. travnja 1995.
- VUJASINOVIĆ, BRANKO, Uloga rijeke Save u povijesnom razvoju grada Zagreba, u: *Ekonomika i ekohistorija*, 3 (2007.), 121–155
- VUJČIĆ, DAVORIN, *Juhn*, ArtTresor naklada; Akademija likovnih umjetnosti, Zagreb, 2009.
- VUJČIĆ, DAVORIN, Mirogojski opus Vanje Radauša, u: *Anali Galerije Antuna Augustinčića*, 30 (2010.)
- Zagreb_Donji grad_blokovi*, (izr.) Kristina Kiš-Bonačić, Dubravka Žic, Maja Bubrić, Zavod za prostorno uređenje Grada Zagreba, Zagreb, 2009.
- Zagreb na geodetsko-katastarskim zemljovidima i u zemljišnim knjigama*, za izdavača Stjepan Galić, Zagreb, 1994.
- ŽIVKOVIĆ, ZDRAVKO, *Aleksandar Freudenreich. Arhitekt i graditelj*, Zagreb, 1992.
- AZ., Palača Matice hrvatskih obrtnika u Ilici potpuno je dovršena. 30 godina rada Saveza hrvatskih obrtnika, u: *Novosti*, 28. svibnja 1939., 6

ENES, Obrtnici podižu u Ilici monumentalnu palaču, u: *Novosti*, 11. ožujka 1938., 6

IH, Otvorenje Malog kazališta. Kulturna tekovina kojom se Zagreb može ponositi, u: *Jutarnji list*, 24. veljače 1929., 8

M., Palača Matice hrvatskih obrtnika. Zagreb dobiva svoju najvišu zgradu, u: *Novosti*, 15. lipnja 1938., 5

N. P., Konačno: 30. listopada! Zagrebačko dramsko kazalište otvara svoja vrata publici, u: *Narodni list*, 23. listopada 1954., 5

S., Zagrebačko dramsko kazalište, u: *Čovjek i prostor*, 22 (1955.), 3

*** Apotheke zur heiligen Dreifaltigkeit und Familien-Wohnhaus des Herrn Josip v. Pečić in Agram, u: *Der Architekt*, 6 (1900.), 28 i tabla 52

*** Die Bauthätigkeit in Agram, *Agramer Zeitung*, 213, 18. 9. 1886., 4 Die Bauthätigkeit in Agram, *Agramer Zeitung*, 225, 2. 10. 1886., 4

*** Izgradnja Frankopanskog kazališta bit će uskoro dovršena, u: *Novosti*, 4. rujna 1928., 5 Kazalište u radu i izgrađivanju, u: *Novosti*, 8. rujna 1928., 18 Nagrađeni eksponati na Zagrebačkom Triennialu, u: *Čovjek i prostor*, 46 (1956.), 6 Narodno kazalište. Otvorenje Malog kazališta u Frankopanskoj ulici. – Prva predstava: Crna kraljica, 23. Ov. Mj., u:

Narodna politika, 27. veljače 1929., 3 Nove kuće u Zagrebu“, *Narodne novine*, 223, 30. 9. 1886., 2 Novo kazalište, u: *Svijet*, 13. travnja 1929., 386 Novo kazalište u Zagrebu, u: *Kulisa*, 6 (1929.), 2

*** Zur Baubewegung, *Agramer Zeitung*, 70, 27. 3. 1897., 5

Kazala

Kazalo osoba

A

Albert, Jaroslav 295, 301
 Angerer, Dragutin (Carl) 266, 271

B

Bajs, Petar 132, 138
 Balaško, Ivan 201
 Baranyai, Aladar 156
 Bastl, Vjekoslav 19, 27, 284, 290, 291
 Bauer, Hinko 295, 301
 Bedenko, Vladimir 58
 Beniger, Franjo 116, 126, 131
 Berišić, Aldo 280
 Bernard, Josef (Josip Pernath) 43
 Blažeković, Milivoj 178
 Bohutinsky, Emil 23, 263
 Bohutinsky, Gustav 264
 Bollé, Herman 15, 19, 20, 25, 26, 140, 147, 148, 149, 280
 Bösenbacher, Dragutin 115
 Bothe, Eugen Ferdinand 281
 Braun, Oto 280
 Brausewetter, Viktor 270, 272
 Bukovac, Vlaho 295

C

Carnelutti, Amadeo 22, 23, 93, 108, 275, 279
 Carnelutti, Gjuro 19, 20, 25, 26, 36, 74, 132, 133, 138, 140, 147, 148, 166, 171, 172, 173, 176, 178
 Carnelutti, obitelj 17, 21, 157
 Cvetković, Branka 208

Č

Čačić, Zora (r. Kaufmann) 80, 85

Ć

Ćuk, Josip 226

D

Deutsch, Albert 192, 193, 199
 Deutsch, Julije 19, 26, 27, 41, 52, 53, 61, 192, 210, 217, 250, 252, 295
 Devčić, Jelka 60
 Devčić, Virgil 60
 Dimitrijević, Braco 60
 Dimitrijević, Nena 60
 Dobronić, Lelja 26, 85, 291
 Dräxler, Peter 85
 Dryàk, Josip 23, 86, 93
 Dubsky, Josip 86
 Durhanek, Viteslav 149
 Dužanec, Blanka (ud. Neuberger) 23, 263, 264

E

Ebert, Vilko 115
 Ehrlich, Hugo 28, 180, 182, 225

F

Faltus, Vjekoslav 102, 105, 108
 Fijember, Mirko 264
 Firšt, Rudolf 253
 Florschütz, Srećko 86
 Franić, Igor 85
 Freudenreich, Aleksandar 19, 22, 28, 156, 226, 231, 252, 253, 264

G

Gabrić, Franjo 66, 71, 73
 Gaj, Ljerka 115
 Galić, Vlado 115
 Gašpar, Martin 122
 Grahor, Janko Nikola 191
 Grahor, Josip Janko 15, 19, 20, 27, 180, 182, 183, 184, 187, 189, 190, 191
 Grahor, obitelj 186, 187
 Grünbaum, Aleksandar 249
 Grünbaum, Franciska 249
 Grünwald, J. 253

H

Haberl, Ivan 226
 Haller, Kamilo 109, 115

Halper, Mirko 52
 Hanžek, Agneza 253
 Hanžek, Đuro 253
 Hiršl, Bogomil 253
 Hönigsberg, Leo 15, 19, 20, 22, 23, 26, 27, 41, 50, 52, 53, 61, 74, 78, 192, 210, 217, 236, 249, 250, 252, 295
 Hönigsberg, Matilda 19, 26, 27, 41, 50, 51, 53, 252, 296
 Hönigsberg, Mavro 19, 26, 236, 246, 250, 252
 Hribar, Franjo 20, 102, 108
 Hribar, Janko 19, 102, 108

I

Ibler, Drago 28
 Ileković, Boris 23, 109, 115
 Ivošević, Nikola 165

J

Jambrišak, Janko 19, 20, 27, 201, 204, 206
 Jeršić, Marija 58, 61
 Ježić, Slavko 207
 Juhn, Hinko 23, 28, 156

K

Kabiljo, Ašer 41, 52
 Kaiser, Gusta 290, 292, 294
 Kaiser, Julio 280, 290, 292, 294
 Kalda, Lav 19, 22, 27, 102, 116, 120, 122, 123, 150, 158, 159, 160, 166
 Kararić, Mirsad 271
 Kaufmann, Ivan 80
 Kaufmann, Jozefina 80
 Kaufmann, Teodor 80, 85
 Kavurić, Đuka 261, 264
 Kirinčić, Mira 140, 147
 Klein, Franjo 19, 20, 25, 85, 266, 267, 271, 272, 275
 Knežević, Grozdan 85
 Kodarić, Ivan 292, 294
 Kondža, Nenad 86
 König, Carl 26
 Korka, Jovan 200, 208
 Kornfeld, Milan 232, 234
 Kosirnik, Ivan 19, 21, 25, 132, 138
 Kostinčer, Anica 190
 Kostinčer, Stjepan 189

Kovačić, Viktor 28, 225
 Kožarić, Filip 217, 221
 Kralik, Miroslav 109, 115
 Kraljević, Miroslav 213
 Krešić, Ljubosava 280
 Krtelj, Ljerka 76
 Kunaj, Josip 123
 Kundić, Stjepan 234

L

Laxa, Eugen 74
 Levy, Slavko 28
 Lisjak, Stjepan 190
 Lobe, Dragutin 19, 86, 93
 Lončarić, Vjenčeslav 86, 94
 Lončar, Matilda 249
 Lorber, Moses 23, 284, 290, 292, 294
 Lubynski, Rudolf 156
 Luetić, Boris 108, 109, 115

M

Marčelja, Ivo 126, 131
 Marković, Josip 248
 Maroević, Ivo 25, 191
 Maruzzi, obitelj 271
 Matasović, Josip 73
 Menard, Dragutin 165
 Mladić, Viktor 249
 Mondekar, obitelj 271
 Mosinger, Rudolf 28, 235
 Müller, Adolf 23, 86, 89, 93, 100
 Müller, Arthur 19
 Müller, Malvina 280
 Mutnjaković, Andrija 23, 86, 94, 95, 96, 97, 98, 101

O

Ondrušek, Vilim 230

P

Papp, Petar 260, 264
 Pavelić, Ante 19, 27, 116, 122, 123, 124
 Pavelić, Ivana 41, 51
 Pavković, Martina 290
 Pečar, Cvjetko 264

Pečić, Arpad 294
 Pečić, Ernestina 284
 Pečić, Josip 284
 Pečić, obitelj 290
 Penić, Ivan 102, 104, 108, 109, 112, 115, 123
 Petsche, Franjo 108, 111
 Pettko, Otilija 166
 Pfeiffenberger, Leonhard 19, 20, 25, 226, 231
 Piacentini, Marcelo 265
 Planić, Stjepan 178
 Požgaj, Zvonimir 19, 22, 28, 156, 253, 261, 264, 284, 295, 301
 Premar, Vladimir 253

R

Radović Mahečić, Darja 27, 159
 Rašica, Božidar 23, 86, 94, 95, 96
 Rath, Petar 226, 229
 Resz, Franjo 226, 230
 Rihtarić, Juraj 296
 Rosenberger, Julije 60
 Rosenberger, Mavro 60
 Rosenfeld, Izidor 208
 Rossipal, Eduard (Slavoljub) 210, 213, 215
 Rossipal, Wilchelmina 217
 Ruhek, Josip 249

S

Schneider, Artur 19, 66, 67, 71, 73
 Schneider, Ivan 66, 71, 73
 Schön, Edo 19, 21, 26, 28, 116, 123, 157, 158, 160, 162, 163, 165
 Senko, Ivan 271
 Singer, Aleksander 280
 Smodek, Andrija 173
 Smodek, Marija 173
 Spevec, Stjepan 19, 21, 25, 140, 148
 Stapp, Mauricij 109, 112
 Stažir, Barica 124
 Szabo, Gjuro 290

Š

Šafranek, Vjekoslav 66
 Šašel, Valentin 206
 Šego, Ferdo 22, 116, 126, 131

Šimunec, Svetomir 22, 102, 107, 108
 Škripalj, Stjepan 80
 Šostarić, Stjepan 248
 Šufflay, Milan 122
 Švarc, Albert 295
 Švarc, Ana (rod. Friedmann) 51, 295, 301
 Švarc, Klementina 295, 301

T

Thumm, Viktor 115
 Tomašević, Ernest 23, 263, 264
 Tompa, Kamilo 23, 28, 260, 261, 264
 Trbuljak, Goran 60
 Treščec Branjski, Vladimir 93, 177
 Tučkarić, Branko 140, 147
 Turkalj, Jozo 23, 258, 260, 264

U

Uhr, Dragutin 74

V

Valdec, Rudolf 27, 290
 Veža, Mladen 260
 Vrbanić, Rudolf 280
 Vulaković, Ana 271
 Vulaković, Blaženka (ud. Miller) 271, 275
 Vulaković, Bogdan 271, 275
 Vulaković, Dragutin 271, 275
 Vulaković, Nada (ud. Mondekar) 271, 275
 Vulaković, obitelj 266, 271, 272

W

Waronig, Karlo 253
 Weinberger, Samuel 74
 Weiner, Nebojša 86, 94
 Wiesner, Robert 66

Z

Zimmermann, Ivan 53

Ž

Župan, Antun 261, 264
 Župan, Ivo 259, 261, 264

Kazalo projektantskih i građevinskih tvrtki

A

Aranjoš i Popović 173, 174

B

Bösenbacher i Brkić 74

Bothe i Ehrmann 280, 281, 282

C

Carnelutti (Braća Carnelutti) 86, 89, 93, 102, 108

Centar 51 23, 51, 86, 94, 96, 99

Cernjak i Neumann 74

E

Vilko Ebert i drug 112

F

Srećko Florschütz i braća Hintermayer 86, 93

Freudenreich i Deutsch 23, 41, 51, 230, 236, 249, 250, 280

G

Greiner i Waronig 166, 224

Greiner, Varonig i Meyer 166, 224

H

Hönigsberg i Deutsch 15, 17, 19, 20, 23, 26, 27, 36, 41, 50, 51,
53, 58, 60, 61, 62, 64, 84, 161, 192, 200, 210, 217, 224,
226, 236, 246, 250, 284, 295, 296, 299, 301

I

Ilijić 58, 292, 294

J

B. Jurdana i drug 111, 126, 131

K

Kaučić i Gyiketta 74, 93

Kaučić-Florschütz-Gyiketta 208

Kralik i drug 275

L

Lorber i Mevorah 284, 292

Löwy 80, 85

P

Pilar, Mally i Bauda 23, 74, 226, 232

Pilić-Bressan 272

Pollak i Bornstein 123, 190, 280

Š

Šafranek i Wiesner 66, 71, 73

Šimunec i ovl. grad. Gregor i Miletić 102, 226

V

Vincek 80

Vulin i Ileković 109, 115

W

Wutte i Mihok 271

Ž

Žerjavić 86, 96

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE

Klasa: UP/I-612-08/18-03/0367

Urbroj: 532-04-01-01-01/6-19-10

Zagreb, 11. veljače 2019.

Ministarstvo kulture rješavajući o zahtjevu dr. sc. Katarine Horvat Levaj, znanstvene savjetnice u trajnom zvanju iz Zagreba, na temelju članka 100. stavka 1. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine br. 69/99, 51/03, 157/03, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14, 44/17 i 90/18) i članka 11. stavka 1. Pravilnika o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine, br. 98/18), u postupku izdavanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, na prijedlog Stručnog povjerenstva za utvrđivanje uvjeta za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, donosi

RJEŠENJE

1. Utvrđuje se da je **dr. sc. Katarina Horvat Levaj iz Zagreba**, OIB: 99892584662, stručno osposobljena za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara iz **članka 2. stavka 1. točke 5.** Pravilnika o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i to za **izrada konzervatorskih elaborata za nepokretno kulturno dobro** te joj se izdaje dopuštenje za obavljanje navedenih poslova.
2. Osoba iz točke 1. ovoga Rješenja dužna je o svakoj promjeni glede ispunjenja propisanih uvjeta za obavljanje poslova iz točke 1. ovoga Rješenja, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od 8 dana od nastale promjene.
3. Po izvršnosti ovoga Rješenja, osoba iz točke 1. ovoga Rješenja, upisat će se u Upisnik specijaliziranih fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara pod rednim brojem **3130**.

Obrazloženje

Dr. sc. Katarina Horvat Levaj, znanstvena savjetnica u trajnom zvanju, podnijela je Ministarstvu kulture zahtjev za izdavanje dopuštenja za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara prema Pravilniku o uvjetima za dobivanje dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara (Narodne novine, br. 98/18).

Navedenom zahtjevu priložene su preslike diplome profesora povijesti umjetnosti i arheologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu od 5. ožujka 1982. i doktorata Sveučilišta u Zagrebu od 1. prosinca 1995., popis obavljenih poslova na kulturnim dobrima te Izjava o poduzimanju potrebnih mjera iz članka 7. citiranog Pravilnika. Sukladno članku 10. stavku 1. i 2. citiranog Pravilnika, u postupku izdavanja dopuštenja, zatraženo je stručno mišljenje nadležnoga tijela.

Stručno je povjerenstvo na temelju priložene dokumentacije i stručnih mišljenja Konzervatorskog odjela u Varaždinu od 19. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Krapini od 8. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Dubrovniku od 6. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Rijeci od 5. studenog 2018., Konzervatorskog odjela u Požegi od 31. listopada 2018. i Konzervatorskog odjela u Osijeku od 29. listopada 2018., a sukladno članku 11. stavku 1. cit. Pravilnika, utvrdilo da postoje propisani uvjeti za obavljanje poslova iz čl. 2. st. 1. toč. 5. Pravilnika: izrada konzervatorskih elaborata za nepokretno kulturno dobro.

Fizička osoba kojoj je Ministarstvo kulture izdalo dopuštenje, dužna je poslove zaštite i očuvanja kulturnog dobra obavljati sukladno Zakonu o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i propisima donesenim na temelju toga Zakona, sukladno članku 13. stavku 1. citiranog Pravilnika. Fizička osoba kojoj je Ministarstvo kulture izdalo dopuštenje, dužna je o svakoj promjeni glede ispunjavanja uvjeta propisanih citiranim Pravilnikom i drugih podataka vezanih uz njezino poslovanje, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od osam dana od nastanka promjene radi unošenja izmjena u Upisnik, sukladno članku 12. stavku 1. citiranog Pravilnika.

Sukladno članku 100. stavku 5. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i članku 11. stavku 3. citiranog Pravilnika, a po izvršnosti ovoga Rješenja, upisat će se dr. sc. Katarina Horvat Levaj u Upisnik specijaliziranih fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, u kojemu će se evidentirati za koje je poslove ista dobila dopuštenje.

Iz gore navedenih razloga riješeno je kao u izreci ovoga Rješenja.

Uputa o pravnom lijeku:

Protiv ovog Rješenja nije dopuštena žalba, ali se može pokrenuti upravni spor tužbom nadležnom Upravnom sudu. Tužba se podnosi u roku od 30 dana od dana dostave ovog rješenja. Tužba se predaje nadležnom Upravnom sudu neposredno u pisanom obliku, usmeno na zapisnik ili se šalje poštom. Uz tužbu se dostavlja izvornik ili preslika ovoga Rješenja za Upravni sud, prijepis tužbe i priloga za tuženika, a ako ih ima i za svaku zainteresiranu osobu.

POMOĆNIK MINISTRICE

Dostavlja se:

1. dr.sc. Katarina Horvat Levaj, Institut za povijest umjetnosti, Ul. grada Vukovara 68, 10000 Zagreb (s povratnicom)
2. Konzervatorski odjeli Ministarstva kulture, svi
3. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu
4. Upisnik fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, ovdje
5. Pismohrana, ovdje

REPUBLIKA HRVATSKA
MINISTARSTVO KULTURE

UPRAVA ZA ZAŠTITU KULTURNE BAŠTINE

Klasa: UP/I-612-08/18-03/0274

Urbroj: 532-04-01-01-01/6-18-6

Zagreb, 6. srpnja 2018.

INSTITUT ZA POVIJEST UMJETNOSTI	
Primljeno: 12.07.2018.	
Broj: 190-22-1-18	Prilog: 1

- 163

Ministarstvo kulture rješavajući o zahtjevu Ivane Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba na temelju članka 100. stavka 1. i 3. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ("Narodne novine", br. 69/99, 51/03, 157/03, 87/09, 88/10, 61/11, 25/12, 136/12, 157/13, 152/14 i 44/17) i članka 11. stavka 1. Pravilnika o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara ("Narodne novine", br. 74/03, 44/10), u postupku izdavanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, na prijedlog Stručnog povjerenstva za utvrđivanje uvjeta za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, donosi

RJEŠENJE

1. Dopušta se **Ivani Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba** obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara iz članka 2. stavka 1. točaka 1., 2. i 3. Pravilnika o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i to **istraživanje i proučavanje nepokretnog kulturnog dobra, dokumentiranje nepokretnog kulturnog dobra te izrada idejnog, glavnog i izvedbenog projekta za radove na nepokretnom kulturnom dobru.**

2. Utvrđuje se da Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba ispunjava sve uvjete propisane citiranim Pravilnikom za obavljanje poslova iz toč. 1. izreke ovoga rješenja.

Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh., dužana je o svakoj promjeni glede ispunjenja propisanih uvjeta za obavljanje poslova iz toč. 1. izreke ovoga rješenja, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od 8 dana od nastale promjene.

3. Ovo dopuštenje daje se na vrijeme od pet godina.

4. Rješenjem Klasa: UP/I-612-08/02-01-1243, Urbroj: 532-10-1/16-02-05 od 30. prosinca 2002. godine, Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba, upisana je u Upisnik specijaliziranih pravnih i fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara pod rednim brojem **193**.

Obrazloženje

Ivana Haničar Buljan, dipl. ing. arh. iz Zagreba podnijela je Ministarstvu kulture zahtjev za produljenje dopuštenja za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara prema Pravilniku o uvjetima za fizičke i pravne osobe radi dobivanja dopuštenja za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara.

Navedenom zahtjevu priložene su preslike diplome Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu od 17. lipnja 1996. i rješenja o upisu u Imenik ovlaštenih arhitekata od 19. studenog 1999., popis kulturnih dobara i poslova na kojima je podnositeljica zahtjeva radila, opis tehničke opremljenosti te Izjava o poduzimanju potrebnih mjera iz članka 7. Pravilnika.

U provedenom postupku utvrđivanja uvjeta za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, sukladno članku 10. stavku 1. navedenog Pravilnika, o radovima podnositeljice zahtjeva zatražena su stručna mišljenja nadležnih konzervatorskih tijela.

Stručno povjerenstvo je na temelju priložene dokumentacije i stručnih mišljenja Gradskog zavoda za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu od 29. svibnja 2018., Konzervatorskog odjela u Osijeku od 29. svibnja 2018. i Konzervatorskog odjela u Sisku od 8. lipnja 2018., a sukladno čl. 10. st. 4. Pravilnika, utvrdilo da postoje propisani uvjeti za obavljanje poslova iz čl. 2. st. 1. toč. 1., 2. i 3. Pravilnika: istraživanje i proučavanje nepokretnog kulturnog dobra, dokumentiranje nepokretnog kulturnog dobra te izrada idejnog, glavnog i izvedbenog projekta za radove na nepokretnom kulturnom dobru.

Prema odredbi članka 12. uvodno cit. Pravilnika ovo se dopuštenje daje na vrijeme od pet godina, a podnositelj zahtjeva kojemu je ono izdano može šest mjeseci prije isteka važenja dopuštenja Ministarstvu kulture podnijeti zahtjev za njegovo produljenje.

Podnositelj zahtjeva kojem je izdano dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, odnosno odgovorna osoba dužan je o svakoj promjeni glede ispunjenja Pravilnikom propisanih uvjeta, pisano obavijestiti Ministarstvo kulture u roku od 8 dana od nastale promjene, sukladno članku 13. stavku 1. Pravilnika.

Sukladno članku 100. stavku 3. Zakona o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara i članku 11. stavku 3. Pravilnika po pravomoćnosti ovoga rješenja, izvršit će se upis podnositelja zahtjeva u Upisnik specijaliziranih pravnih i fizičkih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova na zaštiti i očuvanju kulturnih dobara, u kojem će se evidentirati da je dobio dopuštenje za obavljanje poslova iz toč. 1. izreke ovoga rješenja.

Iz gore navedenog riješeno je kao u izreci.

Uputa o pravnom lijeku:

Protiv ovoga Rješenja može se izjaviti žalba Povjerenstvu za žalbe pri Ministarstvu kulture u roku od 15 dana od dana dostave Rješenja. Žalba se izjavljuje ovome tijelu neposredno ili šalje poštom preporučeno.

POMOĆNIK MINISTRICE

Davor Trupković, dipl. ing. arh.

Dostavlja se:

1. Ivana Haničar Buljan, d.i.a., Institut za povijest umjetnosti, Ul. grada Vukovara 68, 10000 Zagreb (s povratnicom)
2. Konzervatorski odjeli Ministarstva kulture, svi
3. Gradski zavod za zaštitu spomenika kulture i prirode u Zagrebu
4. Upisnik specijaliziranih fizičkih i pravnih osoba koje imaju dopuštenje za obavljanje poslova zaštite i očuvanja kulturnih dobara, ovdje
5. Pismohrana, ovdje

